

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 37 том 3

Одеса
2018

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 3 від 26.12.2018 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **В.Я. Мізецька**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Н.П. Михайлюк**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор; **Т.С. Шевчук**, доктор філологічних наук, професор; **Н.М. Шкворченко**, кандидат філологічних наук, доцент.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідectво про державну реєстрацію KB № 16819-5491P від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2018

© Міжнародний гуманітарний університет, 2018

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

---

*Антуф'єва В. А.,**викладач кафедри іноземних мов
Одеського державного університету внутрішніх справ**Белоусова В. В.,**викладач кафедри іноземних мов
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК ЗАСОБУ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу тестового контролю студентів у закладах вищої освіти та можливості його застосування залежно від етапу навчального процесу. Розглянуто переваги та обережний підхід до тестів як ефективного засобу контролю знань студентів у процесі вивчення іноземних мов.

Ключові слова: тестовий контроль, тестові завдання, види контролю, перевірка рівня знань, навчальні досягнення.

Постановка проблеми. Сучасна вища школа диктує необхідність перегляду основних принципів управління системою вищої освіти [1]. Навчальний процес у закладі вищої освіти (ЗВО) являє собою складний об'єкт управління, що включає складну взаємодію таких елементів: цілей навчання, змісту дисципліни, методів, організації, форм і засобів навчання і, найголовніше, контролю результатів навчання і корекції.

Найважливішим завданням вивчення іноземної мови у ЗВО є завдання навчити студентів користуватися іноземною мовою як засобом спілкування в усіх видах мовленнєвої діяльності в різноманітних ситуаціях реального життя. Контроль знань студентів – це невід'ємна і важлива частина процесу навчання, відповідальний етап на шляху від незнання до знання, від неповного знання до більш точного і більш повного. За останні роки широкого використання здобули тести як одна з форм перевірки засвоєння навчального матеріалу. Тестування – це один із найсучасніших та найпоширеніших засобів перевірки знань іноземної мови у процесі навчання. Такий метод оцінювання знань студентів є ефективним під час викладання та вивчення іноземної мови. Тести виконують такі навчальні функції, як: 1) коригування та вдосконалення контрольованого матеріалу; 2) формування мовленнєвих навичок та вмінь; 3) стимулювання розвитку пам'яті та мислення.

Виклад основного матеріалу. Термін «тестування» (від англійського слова testing – випробування) вперше використав Дж. Фішер для перевірки рівня знань, умінь та навичок учнів за допомогою оригінальних спеціальних книг (scale books), які з'явилися в 1864 р. у Великобританії [2].

Аналіз історичного розвитку тестології засвідчує, що ця галузь набула широкого розвитку в США й у розвинених країнах Західної Європи, де набуто великий досвід щодо розробки й практичного застосування тестів у різних сферах діяльності. За результатами аналізу цього питання можна зробити висновок, що галузь педагогічної тестології пройшла значний історичний шлях у своєму розвитку [3].

На сьогодні тестування в системі освіти знаходиться в стані постійного вдосконалення і періодичних змін напрацьованих і широко апробованих методик. Сьогодні вже можна говорити про створення теорії тестування, розроблення якої відображено в наукових працях сучасників як у нашій країні, так і за кордоном (С.Ю. Ніколаєва, О.П. Петрашук, П. Айразян, Дж. Алдерсон, Дж. Браун, А.І. Майоров, С.І. Мединська, М.І. Мятлева, М.В. Савчин, В.А. Коккота та ін. [4; 5; 18; 19; 20]).

На думку С.Ю. Ніколаєвої, тестовий контроль, або тестування, як термін означає у вузькому значенні використання і проведення тесту; в широкому значенні – це сукупність процедурних етапів планування, складання і випробування тестів, обробки та інтерпретації результатів проведення тесту [4]. За визначенням В.С. Аванесова, педагогічний тест визначається як система завдань специфічної форми, змісту, розташованих за зростанням складності, яка дає можливість якісно виміряти рівень підготовки випробуваних і оцінити структуру їхніх знань. В.С. Аванесов наголошує, що тестовий процес – дуже об'ємне поняття, що містить у собі появу основних ідей, теорій, методів, а також саму практику тестування [6].

Спираючись на підхід В.С. Аванесова і А.Н. Майорова [3; 6; 7], під професійно зорієнтованим педагогічним тестом ми розуміємо систему специфічних завдань певного змісту з поступовим ускладненням із метою об'єктивної оцінки структури, рівня та якості підготовки студентів до професійної діяльності. Розробкою та застосуванням мовних і мовленнєвих тестів займається лінгводидактичне тестування. Лінгводидактичним тестом називається підготовлений відповідно до певних вимог комплекс завдань, які попередньо випробовувалися із метою встановлення їх якості і які дозволяють виявити в учасників тестування їхній рівень лінгвістичної або комунікативної компетенції та оцінити результати тестування заздалегідь виведеними критеріями. Основними показниками якості лінгводидактичного тесту є валідність, надійність, диференційна здатність, практичність та економічність [8].

У наукових працях В.А. Коккоти розглядається питання щодо використання лінгводидактичного тестування. Лінгводидактичні тести бувають стандартизовані і нестандартизовані [9]. Стандартизований тест є таким, який пройшов попереднє випробування на великій кількості тестованих і має кількісні показники якості. Серед стандартизованих тестів, які вимірюють ступінь володіння англійською мовою, відомі такі, як TOEFL (Testing of English as a Foreign Language, USA); PET (Preliminary English Test); FCE (First Certificate in English).

Стандартизовані тести супроводжуються паспортном, в якому містяться норми, умови та інструкції для багаторазового використання тесту в різних умовах [4; 20; 21].

У роботі С.Ю. Ніколаєвої проведене дослідження тесту з точки зору системного підходу. Показано, що тест як система має склад, цілісність і структуру [4]. Він складається із завдань, правил їх застосування, оцінок за виконання кожного завдання, рекомендацій з інтерпретації тестових результатів.

Цілісність тесту означає взаємозв'язок завдань, їх належність загальному вимірюваному фактору. Кожне завдання тесту виконує відведену йому роль, а тому жодне з них не може бути вилучене з тесту без втрати якості виміру.

Структуру тесту утворює спосіб зв'язку завдань між собою. В основному це так звана факторна структура, в якій кожне завдання зв'язане з іншими через загальний зміст і загальну варіацію тестових результатів. Залежно від дидактичної мети використовують різні види контролю за навчанням.

У науковій праці В.С. Аванесова зазначено, що для кожного з традиційних видів контролю (вхідного (попереднього), поточного, тематичного, періодичного та підсумкового) застосовуються різні за побудовою тести [6].

Для вхідного (попереднього) тестування, метою якого є визначення рівня знань студентів, їх готовності до сприйняття нової інформації, застосовуються так звані попередні тести. Найчастіше це закриті тести на вибір правильної відповіді. Цей вид тестування здійснюється на вступній лекції або першому семінарському чи практичному занятті. За результатами виконання попереднього тесту відбувається об'єднання студентів у дві умовні групи: студенти, які готові до сприйняття нового матеріалу, і студенти, які потребують додаткових індивідуальних консультацій викладача. Вхідне тестування не є самоціллю чи формальним заходом. Це початок процесу накопичення та систематизації статистичних відомостей про досягнення кожного студента, а також можливість для викладача прогнозувати та планувати навчальну діяльність, визначати її пріоритетні напрямки, здійснювати індивідуальний підхід у навчанні. Відповідно до результатів тестування здійснюється цілеспрямована корекція процесу навчання з урахування можливостей кожного студента під час складання завдань для самостійної та індивідуальної роботи [10].

Поточне тестування проводиться на аудиторних заняттях із метою коригування навчальної діяльності студентів, стимулювання інтересу до навчання, формування почуття відповідальності.

Тести тематичного контролю передбачають перевірку, оцінку і корекцію засвоєння знань. Вони проводяться після вивчення тієї чи іншої теми або змістового модуля.

Періодичний тестовий контроль проводиться для перевірки засвоєння навчального матеріалу за семестр.

Підсумковий тестовий контроль передбачає застосування так званих тестів навчальних досягнень студентів. Він проводиться наприкінці семестру або атестаційного періоду з метою об'єктивної оцінки успішності студентів за цей період.

Під час тематичного і періодичного контролю використовують формуюче і діагностичне тестування. Формуюче тестування спрямоване на виявлення прогалин у знаннях студентів та їх усунення. Діагностичне тестування спрямоване на встановлення причин цих недоліків [11].

Залежно від цілеспрямованості тести розподіляються на тести навчальних досягнень, тести загального володіння ІМ, діагностичні тести, тести на виявлення здібностей до вивчення ІМ.

Тести навчальних досягнень використовуються для визначення рівня навчальних досягнень студента в оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю на певному ступені навчання.

Тести загального володіння ІМ вимірюють загальний рівень володіння вміннями мовленнєвої діяльності і використовуються для визначення готовності тестованого працювати чи навчатися там, де потрібні знання ІМ, та для відбору кандидатів із знанням ІМ на ту чи іншу посаду.

Діагностичні тести використовуються з метою подальшого розподілу студентів по групах за рівнем підготовки з ІМ.

Тести на виявлення здібностей до вивчення ІМ спрямовані на визначення конкретних індивідуально психологічних особливостей студента з метою забезпечення їх своєчасного коригування та розвитку, що сприятиме успішності оволодіння мовленнєвою діяльністю [12].

Призначення тесту з іноземної мови полягає в тому, щоб визначити рівень сформованості іншомовної комунікативної компетенції у студентів вищих навчальних закладів відповідно до державного стандарту. Об'єктами контролю є читання і письмо як види мовленнєвої діяльності, а також лексичний і граматичний аспекти іншомовної комунікації (використання мови). Завдання для визначення рівня сформованості іншомовної компетенції в читанні орієнтується на різні його стратегії: з розумінням основної інформації (ознайомлювальне читання), повної інформації (вивчаюче читання) та пошук окремих фактів (вибіркове читання). Контроль лексичної та граматичної компетенції (використання мови) передбачає визначення рівня сформованості мовних навичок – здатності самостійно добирати і формувати лексичні одиниці та граматичні явища відповідно до комунікативних потреб спілкування в межах сформульованих завдань. Основними засадами для вибору видів і змісту тестів слугують завдання комунікативно когнітивного спрямування [13; 21].

Результативність тестового контролю знань студентів закладів вищої освіти залежить від дотримання психолого-педагогічних вимог щодо його застосування: необхідне поступове впровадження тестового контролю, що дасть змогу психологічно підготувати студентів до нього; розпочинати слід із простих тестів, а через деякий час запроваджувати більш складні; необхідно дотримуватись організаційної чіткості в проведенні тестового контролю (визначення часу для виконання завдання, пояснення викладачем тестових завдань, забезпечення кожного студента стандартним бланком для відповідей); обов'язковий аналіз результатів тестування [14].

На думку М. Савчина, тестування має цілий ряд переваг: можливість охопити велику кількість студентів (всю групу або курс), використовуючи однаковий матеріал і однакові умови процедури тестування; економія аудиторного часу, що дуже важливо в немовних вузах, де час на вивчення мови лімітовано; орієнтованість на сучасні технічні засоби навчання та використання комп'ютерних навчальних і контролюючих систем; збільшення об'єктивності педагогічного контролю, мінімізація суб'єктивного фактора під час оцінювання відповідей.

Оскільки мета тестування може бути різною, то тести діляться на констатуючі, діагностичні та прогностичні. Констатуючі тести містять тести знань та тести загального володіння іноземною мовою. Для перевірки сформованості граматичних навичок і вмінь використовують тести знань, метою яких є визначення рівня знань студентів в процесі оволодіння

іншомовною компетенцією. Такі тести будуються в точній відповідності з програмою або засвоєним матеріалом і використовуються для здійснення поточного, рубіжного та підсумкового контролю. Недоліки тестового контролю знань: під час застосування тестів закритого типу можливість оцінки тільки кінцевого результату (правильно-неправильно), в той час як сам процес, який призвів до нього, не розкривається; ймовірність випадкового вибору правильної відповіді; психологічний недолік – стандартизація мислення без урахування рівня розвитку особистості; велика витрата часу на складання необхідного «банку» тестів, їх варіантів, трудомісткість процесу; тести не сприяють розвитку мовлення [6, с. 243].

Однак за твердженням М. Савчина, тестування не можна вважати єдиною унікальною формою контролю і діагностики на всіх етапах навчального процесу і у вивченні всіх навчальних дисциплін, оскільки тести більшою мірою перевіряють знання певних фактів, законів, явищ і правил, частково перевіряють сформованість навичок, але не можуть оцінити творчий, нерепродуктивний рівень мовної або професійної компетенції, оскільки наявність варіантів відповідей для вибору автоматично обмежує рамки творчого підходу до рішення проблеми. Тобто для перевірки освоєння певної теоретичної бази, лексико-граматичного матеріалу з окремої теми або рівня сформованості умінь читання та аудіювання тестування є найбільш ефективною й економною формою контролю або діагностики, але для отримання результатів із творчого застосування знань, умінь і навичок в умовах, наближених до реальності, тести не дають об'єктивної оцінки, оскільки мета тестування – отримання інформації, а не перевірка адекватності мовної поведінки в ситуаціях [15, с. 244].

С. Мединська стверджує, що, незважаючи на всі перераховані переваги, тестування як метод рубіжного та підсумкового контролю не повинен вживатись без інших форм, наприклад, підготовки презентацій, анотації статей, перекладу текстів за фахом, написання ділового листа, тез або статей і т.д., тобто без реального мовного «продукту», для виробництва якого необхідно використовувати всі набуті вміння та навички. Подання такої «продукції» варто виводити за межі навчальної групи для максимального наближення до ефекту реальності, навіть якщо це підвищує рівень стресу, тому що саме це і сформує мовний досвід справжніх реалій. Поточний, або проміжний контроль із певних тем за допомогою тестування доречний, оскільки відповідає принципам диференційованого підходу і визначає результати володіння навчальним матеріалом [16, с. 78–82].

Ми можемо зробити висновок, що тестування є об'єктивним способом оцінювання, це більш справедливий метод, який ставить всіх студентів у рівні умови як у процесі контролю, так і в процесі оцінки, практично виключаючи суб'єктивізм викладача. За допомогою тестування можна встановити рівень знань студента з іноземної мови в цілому і за окремими його компетенціями.

Проте присутні і негативні прояви тестування – це кропіткий і тривалий процес розробки тестового матеріалу. Дані, одержувані викладачем в результаті тестування, хоча і включають в себе інформацію про прогалини в знаннях у конкретних розділах, але не дозволяють оцінювати високий, продуктивний рівень знань, пов'язаний із творчістю, тобто ймовірнісні, абстрактні і методологічні знання. Широта охоплення тем у тестуванні має і зворотну сторону. Студент під час тестуван-

ня, на відміну від усного або письмового іспиту, не має достатньо часу для глибокого аналізу теми. Забезпечення об'єктивності і справедливості тесту вимагає прийняття спеціальних заходів щодо забезпечення конфіденційності тестових завдань. У випадку повторного застосування тесту бажано внесення в завдання змін.

У тестуванні присутній елемент випадковості. Наприклад, студент, який не відповів на просте запитання, може дати правильну відповідь на більш складне. Причиною цього може бути як випадкова помилка в першому питанні, так і вгадування відповіді у другому. Це спотворює результати тесту і призводить до необхідності врахування ймовірнісної складової частини під час їх аналізу.

На думку М. Мятлевої, незважаючи на всі переваги тестової методики, тест, безумовно, не може вважатися повністю адекватним способом контролю і поки ще не може замінити таку, наприклад, форму підсумкового контролю, як іспит. Більш того, тестам часто приписуються якості, яких вони не мають, а саме: наявність негайного зворотного зв'язку, стимулювання інтелектуальної активності студентів, здатність виявляти якість і ступінь сформованості того чи іншого виду мовленнєвої діяльності, об'єктивність оцінки знань [17, с. 160–163].

Висновки. Варто погодитися з думками деяких вчених, що зайва захопленість тестуванням знань на заняттях з іноземної мови може негативно позначитися на розвитку у студентів здатності логічно мислити, зіставляти, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Процес контролю – це одна з найбільш трудомістких і відповідальних операцій, пов'язана з гострими психологічними ситуаціями як для студентів, так і для викладача. Тому застосовувати тестові методики в навчальному процесі слід з обережністю і тільки в тих випадках, коли це сприяє поліпшенню якості підготовки майбутніх фахівців та підвищенню ефективності навчального процесу в цілому.

Література:

1. Основы развития высшего образования Украины в контексте Болонского процесса (документы и материалы 2003–2004 гг.) / Под ред. В.Г. Кремени, авт. кол.: Стецко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубинко В.В., Бабий Н.И. Киев-Тернополь : Изд-во ТДПУ, 2000. 147 с.
2. Булах І.С. Історія розвитку та сучасний стан педагогічної тестології. Київ : ЦМКМОЗ України, 1994. 21 с.
3. Майоров А.И. Тесты школьных достижений: конструирование, проведение, использование. Санкт-Петербург : Образование и культура, 1997. 304 с.
4. Ніколаєва С.Ю. Практикум з методики тестування іншомовної лексичної компетенції (на матеріалі англійської мови). Київ : ІЗМН, 1996. 312 с.
5. Петрашук О.П. Тестовий контроль у навчанні іноземної мови в середній загальноосвітній школі : монографія. Київ : Видавничий центр КДПУ, 1999. 261 с.
6. Аванесов В.С. Методологическое и теоретическое обоснование тестового педагогического контроля : дисс. ... докт. пед. наук. Санкт-Петербург : Госуниверситет, 1994. 214 с.
7. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. Москва : Интеллект-Центр, 2002. 56 с.
8. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С.Ю. Ніколаєва та ін. Київ : Ленвіт, 1999. 320 с.
9. Коккота В.А. Лингводидактическое тестирование : науч.-теор. пособие. Москва : Высш. школа, 1989. 352 с.

10. Тестування як засіб контролю та діагностики : зб. наук праць. № 18, ч. II. Хмельницький : Вид. Нац. акад. ПВУ, 2001.
11. Лукіна Т.О. Технології діагностики та оцінювання навчальних досягнень : навчально-методичні матеріали. Київ, 2007. 62 с.
12. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С.Ю. Ніколаєва та ін. Київ : Ленвіт, 1999. 320 с.
13. Гапонова В.М. Принципи та функції педагогічного тестового контролю : зб. наук. праць. № 20, ч. II. Хмельницький : Вид. Академії ПВУ, 2002. С. 91–96.
14. Швидкий О. Тестовий контроль у навчальному процесі. *Освіта. Технікуми, коледжі*. 2002. № 1. С. 19–21.
15. Савчин М.В. Педагогічна психологія. Київ : Академвидав, 2007. 424 с.
16. Ханіна О.М. Проблема тестування в сучасній методиці викладання іноземної мови. *Іноземні мови*. 2004. № 1. С. 45–47.
17. Медінська С.І. Тестування як засіб організації та реалізації диференціації навчання при викладанні іноземних мов. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. № 2. С. 21–26.
18. Мятлева М.И. Тестирование на занятиях по иностранному языку в неязыковом вузе: за и против. *Lingua mobilis*. 2011. № 2 (28). С. 160–163.
19. Airasian P. W. Classroom Assessment. New York : McGraw-Hill, Inc. 1991. 450 p.
20. Alderson J. C., Clapham C., Wall D. Language Test Construction and Evaluation. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 324 p.
21. Brown J. D. Testing in Language Programs: a Comprehensive Guide to English Language Assessment. New York : Mc Graw Hill, 2005. 307 p.
22. Bachman L., Palmer A. Language Testing in Practice. Oxford : Oxford University Press, 1996. 136 p.

Антуфьева В. А., Белоусова В. В. Использование тестового контроля как средства проверки знаний студентов в высших учебных заведениях

Аннотация. Статья посвящена анализу тестового контроля студентов в высших учебных заведениях и возможности его применения в зависимости от этапа учебного процесса. Рассмотрены преимущества и осторожный подход к тестам как эффективному средству контроля знаний студентов в процессе изучения иностранных языков.

Ключевые слова: тестовый контроль, тестовые задания, виды контроля, проверка уровня знаний, учебные достижения.

Antuf'yeva V., Bielousova V. Test control application as a means of checking students' knowledge in higher educational institutions

Summary. The article reveals the analysis of test control of students in institutions of higher education and the possibilities of its application depending on the level of the educational process. The advantages and cautious approach to tests are considered as an effective means of controlling knowledge of students in the process of studying foreign languages.

Key words: test control, test tasks, types of control, verification of the level of knowledge, educational achievements.

Біляніна В. І.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри східних мов
Національної академії Служби безпеки України

Щербіна Т. Р.,
старший викладач кафедри східних мов
Національної академії Служби безпеки України

РЕДУКЦІЯ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті проаналізовано особливості редукції у сучасній китайській мові. Охарактеризовано основні шляхи творення редукції голосних та приголосних у путунхуа. Виявлено закономірності редукції голосних у двоморфемних та триморфемних словах.

Ключові слова: редукція, редукція голосних, китайська мова, фонетика, мовознавство.

Постановка проблеми. Живий мовленнєвий потік представлений різним поєднанням звуків, що групуються у слова та речення, сприймаються слухачем, передаючи йому певну інформацію. Питання неправильного, неповного, викривленого сприйняття цікавить лінгвістів уже багато років. Особливий інтерес становить китайська мова, розуміння якої залежить не лише від правильно почутого складу, а й від тону, яким він був вимовлений. Саме тому китайські лінгвісти та синолози світу тривалий час досліджують проблеми, що виникають унаслідок асиміляції та редукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками цим питанням активно займалися такі дослідники, як Lei Sun та Vincent J. van Heuven (2007), які розглядали можливість впливу рідної мови на хибне сприйняття іноземної; James H. Yang (2010), що досліджує зміни наголошених фіналей у мові о. Тайвань; John Jerome Ohala (1993), який досліджував саме звукові видозміни у потоці мовлення; не можна оминути ґрунтовні роботи М.О. Спешньова [4] та китайського науковця Duan Mu [8] з дослідження фонетичних особливостей китайської мови тощо.

Пильна увага до поставленої проблеми свідчить про її незмінну актуальність та необхідність проведення подальших досліджень.

Метою статті є дослідження шляхів утворення редукції у сучасній китайській мові.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О.О. Хамрай, опис фонем окремо одна від одної є ідеалізованим, адже в усному мовленні майже завжди фонеми вимовляються у межах одного фонетичного цілого, що призводить до того, що екскурсія одного звуку накладається на рекурсію попереднього, так, кожний звук є результатом одночасної взаємодії всіх органів артикуляції. Однією з перепон, які виділяє науковець, є те, що у потоці мовлення початок або кінець роботи органів артикуляції не завжди збігається з початком чи кінцем вимови звуку [5, с. 73].

«Академічний тлумачний словник української мови» дає таке визначення поняттю «редукція», як значне ослаблення або втрата ненаголошених звуків при їх вимові [2]. Її (редукцію

голосних) розрізняють на кількісну (голосні ненаголошених складів утрачають силу і довготу, але зберігають характерний для них тембр) та якісну (голосні ненаголошених складів стають не тільки слабшими й коротшими, але й втрачають деякі ознаки свого тембру, тобто свою якість) [1, с. 133–134].

Таким чином, кажучи про зміни звукових характеристик складів китайської мови у групі слів, необхідно окремо розглядати кожен із її видів, визначивши провідний спосіб творення.

Одним з основних шляхів творення редукції у китайській мові (згідно з М.О. Спешньовим) є перетворення голосних у невизначені голосні, вимовлені з нейтральним тоном. Відкриті голосні стають більш закритими, в окремих випадках відбувається делабіалізація, зменшується загальна напруженість органів мови [4, с. 93–94].

Наприклад:

西瓜 xīguā → xīguo («кавун»).

Аналогічне ослаблення артикуляції відбувається і з приголосними, що опинилися у ненаголошеному складі. За часткової редукції у проривних приголосних відбувається ослаблення вибуху, а голосний набуває ознак аффрикату або взагалі може стати щільним.

Згідно зі спостереженнями Е.С. Суваноол, під час редукції приголосних у китайській мові втрачається їх (приголосних) аспірація [3, с. 229–231]. Таким чином, можемо спостерігати зникнення звука, що є прямим результатом сили його редукції й ненаголошеності позиції у складі.

Наприклад:

你们 nǐmen → nǐm («ви»).

Е.С. Суваноол робить припущення, щодо взаємопов'язаності темпу мовлення з редукцією певних звуків та зазначає, що за середнього темпу мовлення може відбуватись редукція не лише ненаголошених або слабо наголошених складів, а також складів із сильним чітко виділеним наголосом, що призводить до зникнення кінцевого сонату [3, с. 229–231].

Наприклад:

栅栏 zhàlán – zhàlá «палісадник»;

半拉 bānlā – bālā «половина, навіпіл»;

当郎 dāng láng – dālā «брязкіт (звуконаслідування)».

Із-поміж головних чинників, що впливають на інтерпретацію звука в потоці мовлення, окрім комбінаторних, дослідники виділяють голос, тембр та темп мовлення. Оскільки звук, який перебуває під наголосом, має більш чітку артикуляцію ніж звук, що знаходиться у ненаголошеному положенні. Те саме стосується й темпу мовлення. Таким чином, найбільш схильними до редукції є голосні та приголосні, розташовані у ненаголошених складах, або складах з нульовим тоном.

Інший погляд на поставлену проблему мають дослідники Lei Sun та Vincent J. van Heuven, які розглядають, досліджуване нами явище, як результат накладання власної фонетичної моделі мовця на отримане повідомлення іноземною мовою. Таким чином, вони стверджують, що причина вищезазначеного явища є не стільки у особливостях вимови комунікаторів, скільки у підсвідомому хибному виборі звуків вивченої мови. Отож, коли іноземець чує 什么 (shénme), де поєднання приголосних -n та -m не є характерним, він накладає почуте на відомий (рідний) йому звук -m, який цілком може подовжуватись, що й утворює shénme [6, с. 159].

У заданому ключі проблему сприйняття редукції іноземцем розглядає й Сун Сінчяо, говорячи про напівлабіалізовану голосну «e» у другому складі, коли вона збігається за артикуляцією з голосним «o». Єдину відмінність дослідник простежує у лабіалізації, коли під час вимови звука «o» губи округлюються, тоді як «e» – злегка розтягуються у посмішку. Саме через такий спосіб вимови, на думку науковця, іноземці можуть почути звук між «e» та «a», що кореспондує /ə/ [8].

Наприклад:

隔阂 gēhé → gēh/ə/ – «відділяти»;
合格 hégé → h/ə/g/ə/ – «достатній»;
客车 kèchē → kèch/ə/ – «автобус»;
特色 tèshè → tèsh/ə/ – «особливість»;
这个 zhège → zhèg/ə/ – «цей»;
抽了 chōule → chōl/ə/ – «було сховано»;
的 de → d/ə/ – «присвійна іменникова частка»;
我和你 wǒ hé nǐ → wǒ h/ə/ nǐ – «я і ти».

Говорячи про дифтонг «ai», де початковий голосний «a» є складотворчим, під впливом кінцевого голосного переднього ряду артикуляція складотворного «a» переміщується у передню ротову порожнину: кінчик язика загинається трохи вгору та зупиняється на вимові наступної фіналі «i», губи при цьому округлі. Таким чином, на думку дослідника, у потоці мовлення фіналь «ai» може редукуватись на нейтральну «e» [ai → ei → e] [8].

Наприклад:

爱戴 àidài → àidei – «з повагою»;
采摘 cǎizhāi → cǎizhei – «збирати»;
海带 hǎidài → hǎidei – «ламінарія»;
开采 kāicǎi → kāiceī – «добувати (руду)»;
拍卖 pāimài → pāimeī – «аукціон»;
灾害 zāihài → zāihēi – «катастрофа»;
回来 huílái → huīlei – «повертатися»;
脑袋 nǎodai → nǎodeī – «голова»;
明白 míngbái → míngbei – «розуміти».

Розглядаючи дифтонг «ao [au]», де початковий голосний «o» є складотворним, що вимовляється коротко й чітко, а кінцевий елемент є низхідним зі слабкою вимовою, Сун Сінчяо доходить висновку, що під впливом кінцевого голосного заднього ряду артикуляція складотворного «a» переміщується у задню ротову порожнину: язик відтягується назад, а задня спинка язика трохи піднімається, губи злегка округлюються, що дає нам можливість спостерігати перехід [ao → au] [8].

Наприклад:

懊恼 àonǎo → àonǎu → àunǎu – «бути розчарованим»;
操劳 cāoláo → cāoláu → cāuláu – «фізичний труд»;
高潮 gāocháo → gāocháu → gāucháu – «прилив»;
骚扰 sāorǎo → sāorǎu → sāurǎu – «домагання»;

逃跑 táopǎo → táopǎu → táurǎu – «втікати»;

早操 zǎocāo → zǎocǎu → zǎucǎu – «ранкова гімнастика».

Під час розгляду дифтонгу «ou[u]», де під час вимови звука «o» позиція язика нижче, ніж за вимови українського «o», губи менше огублені, під впливом терміналі «и», як наслідок, голосний стає задньоязиковим (велярним), а дифтонг вимовляється коротко [əu] [Там само].

Наприклад:

丑陋 chǒulǒu → chǒu lǒu – «ужасний»;
兜售 dǒushòu → dǒu shòu – «продавати»;
口头 kǒutóu → kǒu tǒu – «усно»;
漏斗 lǒudǒu → lǒu dǒu – «воронка»;
收购 shōugòu → shǒu gǒu – «закупка»;
喉头 hóutóu → hǒu tǒu – «гортань»;
所有 suǒyǒu → sǒu yǒu – «будь-який».

Дзеркальний дифтонг «uo[u]», під час вимови якого ініціал «и» практично редукується через лабіалізований голосний «o» заднього ряду. Як наслідок, фіналь «o» вимовляється довше, адже є складотворною.

Наприклад:

错落 cuòluò → cuòluǒ – «змішаний, хаотичний»;
硕果 shuòguǒ → shuòguǒ – «залишки»;
脱落 tuōluò → tuōluǒ – «злазити (про шкіру)».

Китайський лінгвіст пропонує розглядати дифтонги «ui» та «ei» як трифтонг «u(e)i», оскільки дифтонг вимовляється легко й коротко у складах із першим, другим та четвертим тонами, а у складах із третім тоном спостерігається поява фіналі «e». Так, фіналь «e» стає складотворною, але на письмі редукується. Це явище дослідник розглядає за 4-ма правилами редукції:

1) фіналь «u(e)i» після ненульової ініціали у першому або другому тонах записується як «ui» (звук «e» в ослабленій позиції майже не вимовляється) і є складотворним звуком.

Наприклад:

«微» / «围» «wei» → [ui];

2) фіналь «u(e)i» у складах із першим та другим тонами у позиції після передньоязикових приголосних z, c, s, d, t, zh, ch, sh наближена до [ui], медіаль «e» майже не вимовляється.

Наприклад: «催» cu(e)i, «推» tu(e)i, «垂» chu(e)i;

3) у позиції після передньоязикових приголосних у складах із третім та четвертим тонами фіналь [e] у ненаголошеній позиції вимовляється не чітко, але не редукується.

Наприклад: «嘴» zu(e)i, «腿» tu(e)i, «最» zu(e)i, «退» tu(e)i;

4) у позиції після задньоязикових приголосних g, k, h, у складах із першим та другим тонами, фіналь [e] у дифтонгу [u(e)i] редукується, але не випадає.

Наприклад:

垂危 chuíwēi → chu(e)i wēi – «критичний стан»;
归队 guīduì → gu(e)i du(e)i – «повертатися у стрій»;
悔罪 huǐzuì → hu(e)i zu(e)i – «розкаятись»;
追悔 zhuīhuǐ → zhu(e)i huēi – «розкаятись у чомусь»;
荟萃 huìcuì → hu(e)icu(e)i – «пишний»;
推诿 tuīwěi → tu(e)i wēi – «відхилятися» [8].

Гонконгський учений Но (1995) надає авторське пояснення редукції у китайській мові, називаючи її «лінивою вимовою» (懒音) – явище притаманне усному мовленню, якому властива редукція деяких складів або звуків [6]. Явище «лінивої вимови», за поясненням вченого, здебільшого характерне для кантонського діалекту китайської мови. Проте останнім часом

воно почало фіксуватися й у пекінському діалекті, на фонетиці якого засновано путунхуа – стандартизовану мову КНР [8].

Наприклад:

告诉你 → gào sù nǐ → gaor ni – «скажу тобі»;

就是他 → jiù shì tā → jiur ta – «саме він»;

四十四 → sì shí sì → sir si – «44».

Висновки. Розглядаючи редукцію у китайській мові та явище «лінійної вимови», можемо простежити такі закономірності:

1) за відповідного темпу мовлення можемо спостерігати редукцію приголосних фіналі (терміналі): an → a; ban → ba; dang → da; lang → la;

2) у двоморфемних словах із наявністю таких фіналей відбувається редукція ai → ei → e; ao → au; ou → əu; uo → o;

3) у двоморфемних словах із наявністю таких/дзеркальних фіналей простежуємо додавання звука в першому складі за рахунок його редукції у другому: u(e)i / u(ə)i;

4) поява звука [r] на місці редукovanого другого складу триморфемних слів.

Виділені закономірності є результатом досліджень зарубіжних та вітчизняних лінгвістів та китаєзнавців, а також спостережень за сучасним живим мовленням носіїв. Отримані результати дають підґрунтя для подальшого дослідження редукції з позиції лінгвістики, фонології та методики викладання китайської мови як іноземної.

Література:

1. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Академія, 2001. 368 с.
2. Словник української мови: в 11 томах, 1970. 483 с. URL: <http://sum.in.ua/s/redukcija>
3. Суван-оол Е.С. К проблеме изменения звуковых характеристик слов китайского языка в потоке речи. *Молодой ученый*. 2012. № 6. С. 229–231. URL: <https://moluch.ru/archive/41/4985/>

4. Спешнев Н.А. Фонетика китайского языка. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1980. 141 с.
5. Хамрай О. Фонологічні засади сегментації китайського тексту. *Китаєзнавчі дослідження*. 2012. Т. 2. С. 72–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kytdosl_2012_2_12
6. Lei S. Perceptual assimilation of English vowels by Chinese listeners Can native-language interference be predicted? *Linguistics in the Netherlands*. 2007. С. 150–161. URL: <https://benjamins.com/catalog/avt.24.15sun/fulltext/avt.24.15sun.pdf>
7. San D. The Phonology of Standard Chinese. Oxford: Oxford University Press, 2002. 308 p.
8. 宋欣. 普通话语音分析 URL: <https://www.clit.org/xuexiziyuan/2010053138.html>

Билинина В. И., Щербина Т. Р. Редукция в современном китайском языке

Аннотация. В статье проанализированы особенности редукции в современном китайском языке. Охарактеризованы основные пути создания редукции гласных и согласных в путунхуа. Выявлены закономерности редукции гласных в двоморфемных и триморфемных словах.

Ключевые слова: редукция, редукция гласных, китайский язык, фонетика, языкознание.

Bilyanina V., Shcherbina T. Reduction in modern Chinese language

Summary. The article analyzes the features of reduction in modern Chinese language. The main ways of the vowels and consonants reduction in Putonghua are described. The regularities of reduction of vowels in bimorphemic and three morphemic words are revealed.

Key words: reduction, vowel reduction, Chinese language, phonetics, linguistics.

*Буць Ж. В.,
докторант кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

СПЕЦИФІКА ДИСКУРСИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ

Анотація. У статті описано різні підходи та тенденції щодо вивчення маніпулятивного впливу в сучасних дискурсивних дослідженнях. Маніпуляція у дискурсі розглядається як подвійний процес, що вимагає вправного володіння прийомами мовного коду. Визначено особливості маніпуляції у різних типах дискурсу. Виявлено і схарактеризовано маніпулятивні функції, умови маніпулятивного впливу та його механізми.

Ключові слова: дискурс, маніпуляція, маніпулятивний вплив, особливості маніпуляції, прихований смисл.

Постановка проблеми. У сучасному світі людині необхідні всілякі маніпулятивні кроки у його боротьбі за існування. Саме тому виникає постійна потреба у сучасному суспільстві до застосування маніпулятивного впливу в різних сферах його прояву. Маніпуляцію ми використовуємо постійно, іноді не усвідомлюючи цього, проте все частіше ми змушені робити це свідомо. Сучасна людина є маніпулятором, ким би вона ні була. У кожному з нас живе маніпулятор, який постійно застосовує будь-які хитрощі, аби досягти для себе якоїсь вигоди.

Останнім часом поширюється думка, що мова має найбільші можливості для здійснення маніпулювання, оскільки за допомогою мови можлива не лише передача інформації, а й здійснення впливу (переконання, навіювання, накази) на психіку (думки, почуття, волю, поведінку) людини. В основі маніпулювання закладено ставлення до співрозмовника як до засобу досягнення своєї мети, а її характер і направленість складають особливу проблему для мовознавців, яка вирішується у наукових роботах на матеріалі різних дискурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми маніпулятивного впливу дедалі частіше стають об'єктами наукових досліджень. Так, їх активно вивчають у межах політичного (Т. ван Дейк, О.С. Іссерс, Л.В. Мосієвич, І.В. Пожидаєва, І.В. Рибак), медійного (О.В. Дмитрук, Л.М. Киричук, О.А. Лагодзінська, Н.С. Тарасова), рекламного (В.В. Зірка, С.К. Романюк, С. Топачевський) дискурсу.

У дискурсивних роботах маніпулювання розглядають як «різного типу хитрощі, які мають на меті оманомо переконати адресата зайняти позицію адресанта, не звертаючи увагу на неспроможність фактичного чи/або логічного обґрунтування питання» [1, с. 95]. Розуміють маніпулятивний вплив як комунікативну та інтеракційну практику, у якій здійснюється контроль над іншими людьми, здебільшого проти волі чи найкращих інтересів [2, с. 360]. За С. КараМурзою природа маніпуляції розуміється як подвійна дія, оскільки разом із повідомленням посилає адресату «закодований» сигнал, сподіваючись на те, що він викличе у свідомості адресата необхідні маніпуляторів образи. Цей прихований вплив формується на «прихованих знаннях», якими володіє адресант, на його здатності створювати у своїй свідомості образи, котрі мають впливати

на його почуття, думки та поведінку. Мистецтво маніпуляції полягає в тому, аби скерувати процес уяви у потрібному руслі, але так, щоб людина не помітила прихованого впливу [3, с. 99]. Крім того, у процесі спілкування мова може використовуватися у двох основних цілях: по-перше, для інформування, по-друге, для впливу на психіку та поведінку людини [4, с. 10]. Однією з передумов маніпулятивної функції мови є наявність прагматичної підсистеми, яка регулює поведінку адресата.

Мета статті – виявити особливості вивчення маніпулятивного впливу в сучасних дискурсивних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Розуміння маніпулювання як вправне володіння прийомами мовного нападу та захисту завдяки вдалим і доречним висловлюванням, що порушують перебіг думок співрозмовника, належить німецькому дослідникові ділового спілкування К. Бредемайер. Такий вид маніпулювання вчений називає чорною риторикою, де семантика чорного вказує на прихованість, таємність, на те, що непомітне [5, с. 47]. Велику кількість досліджень політичного дискурсу присвячено виявленню особливостей такого прихованого впливу на свідомість людей (А.В. Антонова, К.В. Кучеренко, Л.О. Кучма, Г.М. Подшивайлова, Л.А. Чабак, К.Ю. Чаус, М.В. Чернякова та ін.).

У ХХ столітті коло явищ, стосовно яких використовували термін «маніпуляція» з політичним наповненням, значно розширилося. Маніпулювання є однією з основних особливостей сучасного політичного дискурсу. Оскільки розуміння процесу маніпулювання як виду психологічного впливу, вдале виконання якого призведе до прихованого виникнення у співрозмовника намірів, що не збігаються з його актуальними бажаннями (за Є.Л. Доценко), надає можливість використовувати маніпуляцію як засіб зміни суспільної думки та досягнення поставленої мети. Маніпулювання вирізняється особливим засобом комунікації, хоча користується засобами звичайного спілкування. Маніпулятивний вплив у політичній комунікації має низку лінгвопрагматичних характеристик, до яких належить прихований характер реалізації функцій впливу, що зумовлює будову тексту, використання мовних засобів та мовленнєвих прийомів впливу; кінцева мета смислового впливу, зокрема зміна системи установок, ціннісних орієнтирів, системи ідеологічних установок в адресата, яка примушує об'єкт впливу до поведінки, яку б він уважав проявом власної волі.

У дослідженнях політичного дискурсу текст представлено як багаторівневу модель, а реалізація функції комунікативного впливу відбувається комплексно на кожному з цих рівнів. На мотиваційному рівні збігаються цілі політичної комунікації та маніпулятивного впливу, які мають на меті змінити поведінку об'єкта впливу. На предметно-денотативному рівні структури політичного тексту під час маніпулювання відбувається домінування конотативних значень, бінарних смислових опозицій,

підміна понять або зміна змісту поняття за умов збереження найменування. На рівні змісту відбувається порушення логічної текстової організації. Мовленнєвий рівень означено свідомим порушенням стилістичних норм. Так, наступний рівень політичного тексту характеризується специфічним для кожного мовного соціуму лексико-граматичним наповненням [6, с. 123–147].

Однією з розповсюджених стратегій маніпулювання, що засновані на імпліцитних властивостях дискурсу, є *doublespeak* (демагогія, двозначність, нещирість), яка найпоширеніша саме у політичному дискурсі та виражається такими мовними засобами: евфемізмами, жаргонізмами, багатослівністю, пихатістю мови [7, с. 133–139].

Маніпулятивні функції дискурсу утворюють прихований, замаскований пласт лінгвістичних даностей, які важко відмежувати від власно інформаційного вмісту. Залежно від характеру висловлення (його звернення до минулого чи-то майбутнього) найважливішого значення набуває або відповідність об'єктивному стану речей (якщо йдеться про те, що вже відбулося), або прагматичний фактор (щирість оратора, який звертається у майбутнє).

За сферою впливу на свідомість людини у дискурсивних дослідженнях виокремлюють звернення до емоцій, соціальних установок, представлення про світ. На думку деяких учених, такі складники, як образ дійсності, структура цінностей і стереотипні рецепти діяльності є першочерговими об'єктами зміни у маніпулятивному дискурсі [8, с. 156; 9, с. 57].

Ураховуючи соціальну направленість дискурсу, маніпуляція у дискурсивних матеріалах вважається неприйнятною, оскільки порушує правила спілкування за Г.П. Грайсом і суперечить соціальним нормам [2, с. 362]. Саме тому в дискурсивних ученнях основними рисами маніпуляції є домінування та зловживання вищим соціальним статусом.

Маніпулювання у дискурсивній парадигмі полягає в подвійному впливі: разом з адресованим реципієнтові відкритим повідомленням маніпулятор надсилає йому «закодований» сигнал, сподіваючись на те, що цей сигнал активізує у свідомості адресата потрібні для маніпулятора образи. Задля цього використовуються різні мовні засоби.

Мовні механізми мовленнєвого впливу склалися стихійно, оскільки мова сама по собі сприяє викривленню об'єктивної дійсності або пропонує не лише точні, а й розмиті позначення. Маніпулятивний дискурс є проміжною ланкою між двома крайніми точками, зокрема між правдивою, повною інформацією та брехнею [10, с. 345]. Брехня і маніпуляція протиставлені різним типам істини: брехня належить семантичній істині, тоді як маніпуляція тяжіє до прагматичної (за Ч. Філмором).

У мовознавчій парадигмі однією з умов маніпулятивного впливу вважають невідповідність інтересів маніпулятора та адресата, яка спричиняє виникнення прихованих прагматичних цілей адресанта (С.О. Гуляйкина, И.А. Стернин, Т.А. Dijk). Із метою реалізації прагматичної інтенції маніпулятор здійснює мовленнєвий вплив, у результаті якого задовольняє власні потреби засобом потреб адресата, а також не виявляє конфлікту інтересів [11, с. 126]. У такому разі адресант має ознаки активного учасника спілкування, тоді як адресат – пасивного, оскільки останньому пропонують готовий, словесно оформлений продукт роздумів, до того ж він не докладає жодних самостійних розумових зусиль.

Сучасні мовознавчі напрацювання з маніпулювання як зарубіжних (С. Освальд, Д. Мейє, Л. де Соссюр, Е. Піротті,

П. Шульз), так і вітчизняних науковців (І.В. Богдановський, О.Д. Бойко, Ю.М. Великорода, О.В. Дмитрук, Л.Є. Сорокіна, Н. Стасула, Н.С. Тарасова) набувають когнітивно-прагматичної спрямованості. Особливої уваги в цих дослідженнях отримують когнітивні механізми, що задіяні у здійсненні мовленнєвого маніпулювання. Наприклад, С. Освальд та Д. Мейє вважають, що маніпулятивному спілкуванню передують поверхнева обробка інформації (*shallow processing*) адресатом, оскільки маніпулятор подає інформацію вибірково, а відбір контекстуальних припущень (*contextual assumptions*) для адресата є обмеженим. Завдяки використанню певних стратегій відбувається блокування базового висловлення (*target utterance*), що обмежує доступ до інформації [12, с. 74–78], тоді як інший науковець із позиції когнітивної прагматики вважає, що маніпулятор блокує здатність реципієнта до раціонального мислення, що надає йому змогу керувати процесом, виникнення в адресата тих чи інших переконань [13, с. 118]. Крім того, автор підкреслює, що в основі маніпуляції лежить прийом чи стратегія, без використання якої мовець не може змінити думку або поведінку реципієнта, а також зауважує, що оскільки людина володіє мисленням, то маніпулятор експлуатує механізми людської свідомості (умовивід та перевірка інформації) на відповідність дійсності, а також моральні установки адресата [13, с. 116].

Як зазначають мовознавці, основними симптомами й ознаками маніпулювання є мова, емоції, сенсаційність і швидкість, повторення, дроблення (парцеляція), вилучення з контексту, тоталітаризм джерела повідомлення, тоталітаризм рішення, змішування інформації та думки, прикриття авторитетом, активізація стереотипів, декогерентність висловлювань тощо [3, с. 216–227]. Особливої уваги у дискурсивних роботах набувають «лінгвістичні пастки» (за Р. Гудіном), які розуміють як скриті обмеження, що накладаються на зміст за допомогою обраних слів чи виразів і мають передати цей зміст засобом чи традицією вживання [14, с. 76]. Окрім цього, звертаються до таких особливостей, як «риторичні трюки», символічна нагорода, ритуали тощо [там само, с. 159].

Дедалі частіше у дискурсивних роботах звертаються до проблем міжособистісного спілкування. Маніпуляції у міжособистісній взаємодії, як правило, розглядаються вченими у рамках побутового дискурсу (Т.Г. Ватоліна, Л.Л. Ільницька та ін.). У дискурсивних роботах виокремлюють такі характеристики міжособистісного маніпулювання, як прихований характер впливу, індивідуалізація, ставлення маніпулятора до іншого як до засобу досягнення своїх цілей, а також додавання «зверху» чи «знизу», прагнення отримати односторонній вииграш, наявність явного та прихованого рівнів впливу, не усвідомлення поведінки адресата, гра на слабостях партнера [15, с. 189].

Міжособистісна комунікація має на меті змушення іншого до виконання тієї чи іншої дії. Таким чином, у комунікації важливим є перехід від мовлення одного до дій іншого [16, с. 154]. Таке означення комунікативної діяльності має підґрунтя і для визначення основного механізму маніпуляції. Маніпуляція відбувається лише за умови, коли адресат не може розпізнати за реально висловленим навмисно завуальовану інтенцію адресанта. Для розпізнання маніпулятивного висловлення необхідний аналіз мети вербального звернення, комунікативного наміру, причини, мотиву. Таким чином, відповідно до дискурсивної парадигми вивчення явища маніпуляції її розуміють як прагматичний акт, що досягає своєї мети без викриття комуні-

кативної інтенції, завдяки вибору такої форми висловлювання, в якій відсутні прямі сигнали про інтенціональний стан адресата [10, с. 135–137]. Чим більше зростає ступінь неадекватного сприйняття інформаційного поля, тим більш маніпулювання розширює ілюзорну суб'єктивну реальність.

Як доводить проведення дослідження дискурсивних просторів, маніпуляція у сфері масової комунікації має на меті програмування думок і прагнень людей, настроїв і психічного стану з метою забезпечення такої поведінки, яка необхідна маніпуляторіві.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що наразі є різні думки та ставлення щодо маніпулятивного впливу у дискурсивній парадигмі. Аналізуючи зарубіжні та вітчизняні доробки з маніпулювання свідомістю в різних дискурсах, спостерігаємо нові ракурси застосування маніпуляції, розвиток та поширення досліджень із маніпулятивного впливу. У повсякденному діловому та побутовому житті дедалі частіше звертаються до різноманітних технік маніпулювання, які стають усе більш витонченими та замаскованими. Маніпулятори навмисно можуть довести співрозмовника у потрібний психічний стан, при цьому застосовуючи різні засоби, зокрема нетерплячість, невпевненість у собі, марнославство, зосередженість, жалісливість, пригніченість, розгубленість, нерішучість, ейфорію, азартність, жадібність, хвастощі, індивідуальні особливості психіки, шаблони, ефекти і ілюзії сприйняття, стандарти поведінки, стереотипи сприйняття і поведінки тощо.

Перспективним у подальших пошуках із цієї теми є вивчення художнього простору з метою виявлення у ньому маніпулятивних технологій.

Література:

1. Карасик В.И. Языковое проявление личности. Москва: Гнозис, 2015. 383 с.
2. Dijk T.A., van. Discourse and Manipulation. *Discourse & Society*. 2006. Vol.17, № 2. P. 359-383.
3. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Москва: Эксмо, 2005. 832 с.
4. Кучма Л.О. Нормативні межі маніпулювання електоратом у виборчому процесі: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Львів, 2008. 20 с.
5. Бредемайер К. Черная риторика: власть и магия слова. Москва: Альпина Паблишерз, 2017. 192 с.
6. Кучеренко К.В. Речевое манипулятивное воздействие в политической коммуникации: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Москва, 2013. 179 с.
7. Lutz W. Doublepeak Definde. New-York: Harper & Row, Publishers, 1999. 212 p.
8. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва: URSS: ЛКИ, 2012. 299 с.
9. Паршин П.Б. Речевое воздействие и манипулирование в рекламе. Рекламный текст. Семиотика и лингвистика. Москва: ИД Гребенникова, 2000. С. 55–75.
10. Беляева И.В. Феномен речевой манипуляции: лингвоюридические аспекты: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2009. 374 с.
11. Сорокіна Л.С. Мовленнєва маніпуляція в сучасному англомовному діалогічному дискурсі: комунікативно-когнітивний і гендерний аспекти: дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2012. 275 с.
12. Maillat D., Oswald S. Constraining Context: A Pragmatic Account of Cognitive Manipulation. *Critical Discourse Studies in Context and Cognition*. Philadelphia: John Benjamins, 2011. P. 65–80.
13. Saussure L. de Manipulation and Cognitive Pragmatics: Preliminary hypotheses. *Manipulation in the Totalitarian Ideologies of the XXth century: Discourse, Language, Mind* [ed. L. de Saussure, P. Schulz]. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 2005. P. 113–146.
14. Goodin R.E. The Oxford handbook of political science. New York: Oxford University Press, 2009. 1291 p.
15. Веретенкина Л.Ю. Языковое выражение межличностных манипуляций в драматургии А.Н. Островского: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Пенза, 2004. 216 с.
16. Почепцов Г.Г. Коммуникативные операции вчера и сегодня. *Лингвориторическая парадигма теоретические и практические аспекты*. 2012. № 17. С. 154–159.

Буц Ж. В. Специфика дискурсивных исследований манипуляционного влияния

Аннотация. В статье описано разные подходы и тенденции в изучении манипуляционного влияния в современных дискурсивных исследованиях. В дискурсе манипуляцию рассматривают как двойной процесс, который требует умелого владения приемами языкового кода. Представлены особенности манипуляции в разных типах дискурса. Охарактеризовано функции манипулирования, условия манипуляционного влияния и его механизмы в текстах.

Ключевые слова: дискурс, манипуляция, манипуляционное влияние, особенности манипуляции, скрытый смысл.

Buts Zh. Specificity of discourse studies of the manipulative influence

Summary. The article describes different approaches and tendencies in the study of manipulative influence in modern discourse researches. Manipulation in discourse is considered as a dual process requiring skillful possession of language code techniques. There are defined the features of manipulation in different types of discourse. Manipulative functions, conditions of manipulative influence and its mechanisms are revealed and characterized on this paper.

Key words: discourse, manipulation, manipulative influence, peculiarities of manipulation, hidden meaning.

Максимець О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету

РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (СЛОВОТВІРНІ СТРУКТУРИ ІЗ СУФІКСОМ -Т/Ј/-)

Анотація. Іменники із загальним словотвірним значенням опредметненої дії утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів. Ця система формувалася протягом тривалого історичного періоду. Тому систему формантів, що беруть участь у творенні віддієслівних іменників, складають спільнослов'янські суфіксальні морфеми (-**ни(я)**), (-**ти(я)**), (-**б(а)**), (-**ок**), (-**иц(я)**), (-**от**) та запозичені (-**аціј(а)**), (-**аж**), (-**ур(а)**). Серед них виокремлюються іменники, які утворюються від дієслівних основ за допомогою суфікса -**т/ј/-**. Мета нашої роботи – визначити лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, які творяться за допомогою суфікса -**т/ј/-**, та простежити їхню динаміку.

Ключові слова: словотвір, опредметнена дія, іменник, суфікс, історія, розвиток, продуктивність.

Постановка проблеми. Серед значної частини лексичних одиниць своєрідну групу похідної лексики становлять девербативні іменники, у структурі яких поєднуються деякі ознаки двох лексико-граматичних класів слів – дієслова й іменника. Девербативи, об'єднані спільним значенням «опредметнена(ий) дія/стан», є репрезентами дій різного роду: тривалої, розгорнутої в часі, результативної, мультиплікативної, одноактної, ітеративної.

Деривати із загальним словотвірним значенням опредметненої дії утворюють систему словотвірних типів із певними частковими словотвірними значеннями.

Ця система формувалася протягом тривалого історичного періоду. Тому систему формантів, що беруть участь у творенні віддієслівних іменників, становлять спільнослов'янські суфіксальні морфеми (-**ни(я)**), (-**ти(я)**), (-**б(а)**), (-**ок**), (-**иц(я)**), (-**от**) та запозичені (-**аціј(а)**), (-**аж**), (-**ур(а)**). Кожний словотвірний тип на позначення опредметненої дії характеризується певними семантичними особливостями. Саме цим і зумовлюється активність ужитку іменників кожного словотвірного типу та сфера їх стилістичного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження лінгвальної природи українських іменників, а в їхніх межах – і девербативів зі значенням опредметненої дії, процесу, стану – має в мовознавстві певну традицію. У полі наукових розвідок перебували питання історії формування девербативних субстантивів [2, с. 1; 6, с. 1; 8, с. 2; 10, с. 298], вивчено окремі типи цих похідних [4, с. 115; 12, с. 1; 13, с. 1], їхню семантичну та морфологічну валентність [9, с. 32], стилістичні функції [7, с. 1].

Дериваційний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії опредметненої дії [3, с. 143–144; 5, с. 22–28], або категорії опредметнених значень дієслівних предикатів [11, с. 149]. В. Олексенко підкрес-

лює, що «за своєю природою і механізмом утворення словотвірна категорія опредметнених значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу» [11, с. 207].

Мета статті полягає в тому, щоби визначити лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, які творяться за допомогою суфікса -**т/ј/-**, та простежити їхню динаміку.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській мові словотвірний тип із суфіксом -**т/ј/-** є досить продуктивним. Іменники із цим суфіксом утворюються як від основ дієслів доконаного виду (*вигнути* – *вигнуття*), так і від дієслів недоконаного виду (*колати* – *колоття*).

За допомогою цього суфікса утворено іменники й від тих дієслів, в яких односкладовий корінь зазнав модифікацій унаслідок історичних змін. Це зв'язані дієслівні основи з коренями -**я-ти**, -**йня-ти**, пор.: *зайняти* – *зайняття*, *підійняти* (*підняти*) – *підняття*, *прийняти* – *прийняття*, *розняти* – *розняття*, *сприйняти* – *сприйняття* [11, с. 155].

Формант -**ти(я)**, який походить із давнього -**т** + **је**, в аналізованих утвореннях є носієм досить високого рівня узагальнення, абстрагування дієслівної ознаки.

Типовим для більшості іменників із згаданим суфіксом є значення опредметненої процесуальної дії та її наслідку. Наприкінці XVII – протягом XVIII ст. творення іменників зазначеного типу було малопродуктивним, наприклад: *Омытя грѣховъ твоихъ* (МатТим, 1699П, 43); *для прежитія и отслуженя долгу* (ДНРМ, 1716, 880); *по случаю <...> закрытия Днепровихъ границъ* (ДДГ, 1746, 73); *а послѣ бѣтя на другой день велѣлъ вимазать водкою* (ДДГ, 1723, 179); *До питія в горячкахъ* (ЛЮ, 22); *По змитию мазат олѣйкомъ* (24); *велѣлъ ехатъ для взятія мнѣ <...> о(т) гспдна моего резолюцій* (ПР, 1758, 129). Протягом XIX ст. спостерігається значне зростання кількості таких утворень, наприклад: *зачатіє* (СМШ, I, 268), *шитте* (Писк, 40), *карбуватте* (50), *спожитте* (111), *волоття* (130), *надуте* (Ж, 476), *начате* (499), *підбите* (638), *рубате* (840), *терте* (960), *закуття* (Яв, 252). Наприкінці XIX – на початку XX ст. кількість дериватів зазначеного типу збільшується, наприклад: *бритья* (УміСп, 63), *взяття* (93), *закриття* (262), *колоття* (362), *розбиття* (388), *миття* (452), *одкриття* (598), *накритья* (789), *розлиття* (863), *гниття* (863), *розвиття* (854), *визнаття* (Гр, I, 160), *граття* (322), *добуття* (400), *жаття* (476), *колоття* (II, 273), *молоття* (443), *набуття* (466), *пахіття* (III, 103) («орання»), *підняття* (173), *познаття* (266) («пізнання»), *роп'яття* (IV, 78), *сповиття* (180), *спожиття* (183), *полоття* (289), *узяття* (326). Поодинокі інноваційні утворення засвідчуються в поетичних творах І. Франка та «Практичному російсько-українському словнику»

Г. Сабалдира, наприклад: *взяття* (ЛексФр, 28), *зопсуття* (94), *риття* (Саб, 36), *вигнуття* (60), *гнуття* (76). Значно збільшилася кількість іменників розгляданого типу й у першій половині ХХ ст. Так, «Українсько-російський словник» за ред. І. Кириченка фіксує кілька таких новотворів, наприклад: *відбуття* (К, І, 219), *відкриття* (235), *відняття* (243), *дуття* (473), *зайняття* (ІІ, 49), *закуття* (65), *залиття* (68), *защиття* (161), *здобуття* (212), *здуття* (216), *злиття* (231), *змиття* (241), *лиття* (444), *набуття* (564), *накриття* (612), *нашиття* (675), *обиштя* (ІІІ, 78), *окуття* (120), *перезняття* (271), *перейняття* (273), *перекриття* (281), *переплиття* (300), *перещиття* (330), *підбиття* (359), *підкуття* (381), *підшиття* (424), *покриття* (ІV, 77), *полиття* (88), *пороття* (207), *прийняття* (359), *прилиття* (370), *прикриття* (365), *прикуття* (367), *пришиття* (430), *прориття* (494), *роздуття* (V, 113), *розлиття* (137), *розмиття* (146), *розняття* (152), *розшиття* (216), *ужиття* (VI, 168) («уживання»), *ушиття* (265). У другій половині ХХ ст. склад цієї групи істотних змін не зазнав. Головним чином мовцями використовуються вже відомі утворення, а нові фіксації відповідних похідних є поодинокими, як-от: *м'яття* (СУМ, IV, 840), *натертя* (V, 211), *прошиття* (VIII, 351). Окремі утворення зазначеного типу містять і діалектні словники, які вийшли друком у другій половині ХХ ст. Іменники цього типу функціонують у бойківських говірках, наприклад: *сіятя* (Он, II, 220) («сіяння»).

Поодинокі утворення відповідної структури позначають **процеси, пов'язані з переміщенням, пересуванням**, наприклад: *отложилеи до прибуття своего в домъ* (ДНРМ, 1710, 52), *вороття* (Ж, 122), *вибуття* (Саб, 60), *відплиття* (К, І, 246).

Окремі іменники є **назвами психічного, фізичного стану людини**. В обстежених джерелах XVII – XVIII ст. похідні зазначеного типу є спорадичними: *Такое было святыхъ апостоловъ на семь свѣтлѣ спокойное и роскошное житє* (МагТим, 1621, I, 253). Протягом ХІХ ст. кількість утворень окресленого типу поступово зростає, наприклад: *буттє* (Писк, 16), *забуття* (Лев, 41), *сумяття* (44), *замятє* (Ж, 258), *згитє* (Голов, 594) («смерть»). Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. продуктивність цього лексико-словотвірного типу надалі зростає: *почуття* (ЛексФр, 188), *чуття* (УміСп, 619), *предчуття* (771), *самочуття* (Гр, IV, 101), *спочуття* (188). Обстежені ж джерела першої половини ХХ ст. свідчать про поступову втрату продуктивності розгляданих ЛСТ: *відчуття* (К, І, 265), *небуття* (680), *прочуття* (IV, 534), *ухіття* /розм./ (VI, 256) («бажання»), *сприйняття* (V, 468). Протягом ХІХ – ХХ ст. основний склад розгляданих утворень загалом сформувався, й у другій половині ХХ ст. нових похідних цього ЛСТ не виявлено.

Обстежені джерела кінця XVII – XVIII ст. фіксують у межах розгляданих дериватів нечисленні іменники, **що вказують на стосунки між людьми, їхнє волевиявлення**, наприклад: *Доходячи теды правдивого его признатя* (ДДГ, 1713, 199), *І хранинась г(с)дидит злыхъ сожителеи: и даи нам в сожитіА любовь хранители* (Зин, 299), *Пехота позостала отъ выколота* (МагТим, I, 140) («винищування»). Протягом ХІХ ст. кількість таких утворень залишається досить обмеженою, наприклад: *бороття* (Шейк, 93), *прикрите* (Ж, 748), *співчутє* (902), *спокуте* (906), *спочутє* (908). Проте в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. спостерігається поступове зростання кількості похідних, що належать до цього лексико-словотвірного типу, наприклад: *закляття* (ЛексФр, 76), *обняття* (149), *прокляття* (197), *каяття* (УміСп, 876), *відкриття* (216) («відвертість»), *кляття*

(II, 256), *виняття* (Яв, 92) («взяття приступом»), *гніття* (145) («гноблення»), *каламуття* (331) («розбрат, сварка»). Протягом ХХ ст. з'явилося небагато новотворів цієї групи, наприклад: *визнаття* (К, І, 156), *викриття* (158), *напуття* (II, 640) («поради, побажання кому-небудь»), *невжиття* (II, 682), *пожсиття* (IV, 24).

На кожному етапі розвитку нової української мови зазначені іменники використовуються в усіх функціональних стилях, крім наукового та офіційно-ділового, наприклад: *требую(т) самого вмпна в Но(в)городокъ прибытия* (ПР, 1734, 66); *Щоби змусити рабінів до прибуття до атхикатедрі Львівської, одержала шляхта відповідне порученє* (Записки, 1827, I, XV, 27); *А все ж неминучим було злиття світських мотивів із релігійними* (КЮ, липень 1992, 15); *Що машини навряд щоб я у Спілки в таку годину допросився (тобто в таку незручну годину прибуття потяга до Києва)* (Тич, листи, 12, 164); *Восени 1943 року, одразу після прибуття до Львова* (УМЛШ, 1993, 4, 44); *Бажаяо Вам сил, здоров'я й довгих років щасливого радісного життя* (Тич, листи, 12, 255); *<...> і від остаточного знищення й забуття був врятований тільки дивною жінокою, яка ненавиділа його понад усе на світі* (Загр, 133); *Виходить, ще не все в тобі вмерло, коли звичайна розмова з угорським лідером викликала таке каяття* (ТисМик, 66); *Образ Кухаренка неодмінно викличе в юних читачів співчуття вже з першого знайомства з ним* (УМЛШ, 1993, 4, 39); *Тож випалюймо гнівом до окупанта <...> наше колінопадіння перед ворогом, наше юдство, розбрат, божевільне булавохапання, булавопообиття своїх соратників* (Захарченко); *І настали в мене живильні дні дончичокитання, благодатного дончиковідкриття й пізнання* (там саме); *«Театровідкриття» й «театроконструювання»*. Даруйте, будь ласка, за кострубатість цих псевдонеологізмів (ДТ-і, 5/14) тощо.

Висновки. Отже, іменники із загальним словотвірним значенням опредметненої дії утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів. Серед них виокремлюються іменники, які утворюються від дієслівних основ за допомогою суфікса **-m/j/-**.

Формант **-m/j/-**, який походить із давнього **-t- + ъје**, у девербативних іменниках є носієм досить високого рівня узагальнення, абстрагування дієслівної ознаки. Типовим для більшості девербативних іменників зі згаданим суфіксом є значення опредметненої процесуальної дії та її наслідку (*колоття, миття, молоття, полоття, прийняття, ромиття*). Семантична ємність форманта **-m/j/-** є досить обмеженою. У досліджений період він продукував нечисленні похідні, що сформували 3 лексико-словотвірні групи. Іменники на позначення стосунків між людьми, їхнє волевиявлення в системі нової української мови кінця XVII – XVIII ст., за свідченням обстежених джерел, є поодинокими. Кількість їх дещо зростає в ХІХ ст., проте вже в другій половині ХХ ст. продуктивність зазначеної моделі у творенні таких девербативів знижується. Із досліджуваних похідних, поява яких зафіксована в розгляданій період, раніше від інших почалося формування лексико-словотвірної групи зі значенням руху: *вибуття, відплиття* (XVIII ст.), а найпізніше – лексико-словотвірної групи іменників, що є назвами психічного, фізичного стану людини: *забуття, сумяття, почуття, небуття, сприйняття* (XIX ст.).

У функціональному плані девербативні іменники на **-т(я)** співвідносять з іменниками на **-анн(я)**, проте якщо останнім більш властиве значення розгорнутої в часі, незавершеної дії, то похідні із суфіксом **-т(я)** є виразниками дії результативної.

Література:

- Бевзенко С. Історична морфологія української мови. *Нариси із словозміни та словотвору*. Ужгород : Закарпат. вид-во, 1960. 416 с.
- Булатова Л. Отглагольные существительные на -нье, -тье в русских говорах. *Труды Института языкознания АН СССР*. Москва, 1957. Т. VII. 416 с.
- Вихованець І. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
- Вовк А. Дієслівні іменники жіночого роду з наростком -к- в зіставленні з іншими дієслівними іменниками. *Збірник секції граматики української мови*. Кн. І. Київ, 1930. С. 115–116.
- Городенська К. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 22–28.
- Гумецька Л. Нариси словотвірної системи української актової мови XIV – XV ст. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.
- Дідківська Л., Родіна Л. Словотвір. Синонімія. Стилїстика. Київ : Наукова думка, 1982. 170 с.
- Ковалик І. Особливості іменникового словотвору східнослов'янської мовної групи. *Питання слов'янського мовознавства*. Львів, 1963. Кн. 9. С. 3–17.
- Кравченко М. Семантична і морфологічна валентність словотвірних одиниць у системі віддієслівних дериватів. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 32–37.
- Крымский А. О малорусских отглагольных существительных на -ение и -иние. *Юбилейный сб. в честь В.Ф. Миллера*. Москва, 1900. С. 298–304.
- Олексенко В. Словотвірні категорії суфіксальних іменників : монографія. Херсон : Айлант, 2001. 240 с.
- Ращинская Г. Отглагольные имена существительные на -ния, -ення (-иния), -тия в современном украинском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Львов, 1968. 21 с.
- Токарь В. Из истории суффиксов в украинском языке (суффиксы -к-а, -ик, -ок) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Днепрпетровск, 1955. 15 с.

Список скорочень джерел:

Гр – Словарь української мови: у 4 т. Зібран. ред. журн. «Киев. старина» / упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. Київ, 1907–1909.

Голов – Головацький Я. Словник української мови. *Науковий збірник музею української культури у Свиднику*. 1982. № 10. С. 311–612.

ДДГ – Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1993. 392 с.

ДНРМ – Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України). Київ : Наукова думка, 1976. 415 с.

ДТ-і – Дзеркало тижня (інтернет-версія).

Ж – Малорусско-немецкий словарь: у 2 т. Львів, 1886. 1117 с.

Записки – Записки Наукового товариства імені Шевченка. *Наукова часопись*. Виходить у Львові щодва місяці. 1827–1910.

Загр – Загребельний Павло. Брухт. Харків : Фоліо, 2003. 399 с.

Захарченко – Захарченко В. Уперте щодення : щоденник. Черкаси, 2015. 833 с.

Зин – Зіновій Климентій. Вірші. Приповіді посполиті. Київ : Наукова думка, 1971. 387 с.

К – Українсько-російський словник: у 6 т. / за заг. ред. І. Кириченка. Київ : Наукова думка, 1953–1963.

КЮ – Кур'єр Юнеско. Україномовний журнал, видається під егідою Національної комісії України у справах Юнеско. 1992–1999.

Левч – Опыт русско-украинского словаря / составил Мих. Левченко. Киев, 1879. 190 с.

ЛексФр. – Лексика поетичних творів Івана Франка: меточні вказівки з розвитку лексики / укладачі: І. Ковалик, І. Ощипко, Л. Полюга. Львів : ЛГУ, 1990. 264 с.

МатТим – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. / підготували до видання В. Німчук та І. Лиса: у 2 т. Київ ; Нью-Йорк, 2003.

Писк – Словникъ: Живоіароднеі, письменної і актової мови руських югівщанъ Російської і Австрійсько-Вендерської цесарії / составил Фортунатъ Пискуновъ. Киев, 1882. 310 с.

ПЛ – Приватні листи XVIII ст. / підгот. до вид. В. Передриєнко. Київ, 1987. 173 с.

СМШ – Словник мови Шевченка. Київ : Наукова думка, 1964.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Тис Мик – Загребельний П. Тисячолітній Миколай. Київ : Довіра, 1982.

Ум і Сп – Уманець М., Спилка А. Русско-украинский словарь. Берлін, 1924; Запоріжжя, 1992.

УМЛШ – Українська мова і література в школі : науково-методичний журнал Міністерства освіти УРСР. 1970–1990.

Шейк – Опыт южнорусского словаря. Киев, 1861.

Яв – Яворницький Д. Словник української мови. Катеринослав : Слово, 1920. Т. 1. 412 с.

Максимец О. Н. Развитие суффиксальной словообразовательной подсистемы существительных со значением отвлеченного процессуального признака (структуры с суффиксами -т/ј/-)

Аннотация. Существительные со значением отвлеченного процессуального признака составляют значительную лексическую группу в современном украинском языке. Систему формантов, принимающих участие в образовании исследуемых отглагольных существительных, составляют праславянские, заимствованные суффиксальные морфемы. В статье мы определяем лексико-словообразовательные группы отглагольных существительных, которые возникают при помощи суффикса -т/ј/-, и показываем их динамику.

Ключевые слова: отглагольные существительные, словообразование, словообразовательный тип, суффикс, современный украинский язык.

Maximets O. Development of the suffixal derivational subsystem of nouns with the transpositional meaning of derivative action as a subject (structures with the suffixes -m/j/-)

Summary. Derivatives with a total value of derivative actions as a subject constitute a significant group of vocabulary in the Ukrainian language. Formants system, involved in the creation of such nouns, is primitive Slavonic, properly Ukrainian and borrowed suffix morphemes. In this paper we define the lexical-derivative (word building) groups of verbal nouns that occur with the suffix -m/j/- and show their dynamics.

Key words: word formation, actions, subject, noun suffix, history and development.

Пасько Г. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та іноземних мов
Національної металургійної академії України

УНІВЕРСАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ У ВНУТРІШНІЙ СТРУКТУРІ ДІАЛОГУ (НА МАТЕРІАЛІ МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ ЗАГАДКИ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ)

Анотація. Пропонована наукова розвідка висвітлює особливості встановлення прагматичних зв'язків та засоби їх вираження у внутрішній структурі відтвореного діалогу мовленнєвого жанру загадки в слов'янських (українська, російська) та германських (англійська, німецька) мовах. Зокрема, розглянуто тип прагматичної зв'язності, що ґрунтується на принципах класичної теорії мовленнєвих актів та імплікатурах дискурсу.

Ключові слова: загадка, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, дискурс, концепт.

Мовленнєвий жанр загадки відкриває широкі можливості для вивчення особливостей його утворення та функційних виявів у площинах різнотипних дискурсів, а також з погляду семантики, прагматики, когнітології (Н. Захарова, Л. Маркова, Г. Пасько, О. Селіванова, О. Тимченко, В. Філіппов, В. Харитонов, R. Bauman).

Сьогодні поширеною є практика маргінального розгляду лінгвістичних явищ, тобто в площині «перетину» зазначених галузей мовознавства, проте окремого розгляду потребує прагматичний аспект функціонального вияву загадки як мовленнєвого жанру діалогічної природи, що допоможе виявити імпліцитно виражений у загадці вплив адресанта на потенційного адресата. Наприклад, саме прагматичним виявам загадок присвячені роботи таких дослідників, як: А. Головачова, Т. Панащенко, Н. Шестьоркіна, Г. Пасько, J. Weiner.

Розглядаючи взаємозалежні категорії мовленнєвого жанру і мовленнєвого акту, у пропонованому дослідженні автор спирається на класичну теорію мовленнєвих актів Дж. Серля, а також на праці В. Карабана, присвячені ґрунтовному дослідженню простих та складних мовленнєвих актів. Водночас теоретичним підґрунтям роботи слугувала типологія прагматичних зв'язків, розроблена О. Падучевою.

Мета статті – розглянути універсальні засоби вираження прагматичних зв'язків у внутрішній структурі (тобто між конститутивними репліками) діалогу мовленнєвого жанру загадки в слов'янських та германських мовах, для чого маємо вирішити такі завдання:

- розглянути особливості прагматичної зв'язності реплік діалогу та засоби її вираження;
- визначити умови успішності мовленнєвих актів-формантів мовленнєвого жанру загадки;
- дослідити засоби досягнення прагматичного впливу адресанта загадки на її потенційного адресата в слов'янських та германських мовах.

Народна загадка є прецедентним паремійним текстом, який, будучи актуалізованим у дискурсі, тобто в умовах безпосеред-

ньої комунікативної взаємодії адресанта й адресата, набуває мовленнєвожанрових ознак. Останні, окрім лексико-граматичної структури та стилістичної забарвленості (що притаманні одиницям текстової природи), включають комунікативну мету та прагматику діалогу.

Діалогічна структура загадки безпосередньо реалізується через мовленнєві акти, які утворюють комунікативні ходи. У такий спосіб відбувається комунікативне контактування адресанта й адресата мовленнєвого жанру загадки (далі – МЖЗ) (див. рис. 1).

З погляду конwersаційного аналізу діалогічна структура загадки як жанру мовлення формується комунікативними ходами, тобто має місце «взаємний обмін двох активних учасників, кожен з яких здійснює вибір однієї з кількох альтернативних дій, що приводить до створення сприятливих або несприятливих умов їхньої взаємодії» [8, с. 272].

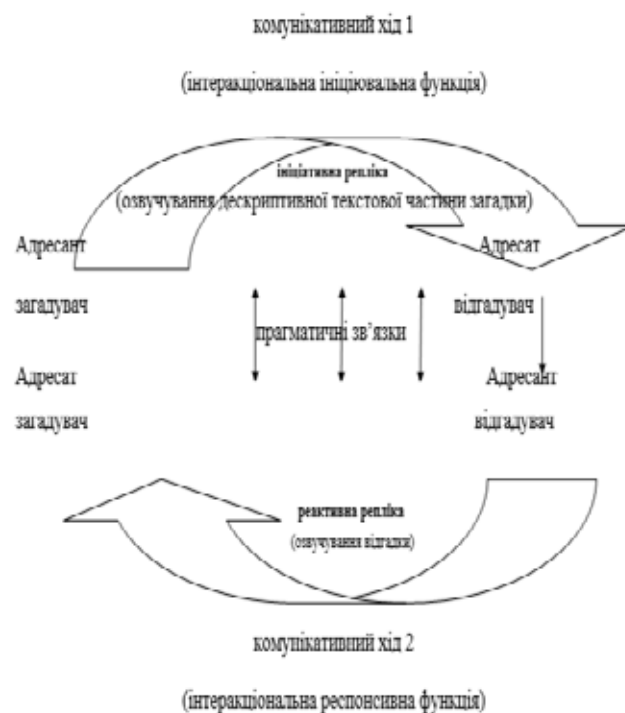

Рис. 1.

Комунікативний хід адресанта, спрямований на адресата, за В. Карабаном, виконує ініціаторську функцію зі значенням ініціювання відповіді, унаслідок чого адресант продукує

наступний комунікативний хід, інтеракційною функцією якого є респонсивна функція, тобто відповідь [2, с. 44], що можна чітко простежити на прикладі МЖЗ.

Як видно на рис. 1, у діалозі МЖЗ циклічно переспрямовується вектор адресації, наслідком чого постає альтернативна зміна комунікативних ролей – адресат, називаючи відгадку, виступає на позиції адресанта, і навпаки, адресант, який очікує на відгадку як на відповідний до ілюктивної сили його висловлення перлюктивний ефект, виконує роль адресата.

У свою чергу, цілісність діалогу неможлива без прагматичної зв'язності, що «передбачає узгодження інтенційної програми впливу мовця на адресата та програми адресованості, її стратегій і тактик з очікуваннями адресата, його настановою на кооперативний результат, розуміння концепту тексту [8, с. 583].

Прагматичні зв'язки між репліками діалогу МЖЗ демонструють їхню цілісність на структурному та семантичному рівнях.

Універсальна прагматична зв'язність реплік діалогу МЖЗ, що актуалізують дескриптивну (описову) частину загадки та відгадку, забезпечується такими чинниками.

По-перше, важливим чинником, що встановлює прагматичну зв'язність між репліками діалогу загадки, постає ілюктивна функція. Відповідно до теорії мовленнєвих актів, ілюктивний акт є носієм певної комунікативної інтенції адресанта мовлення, від успішності реалізації якого залежить перлюктивний ефект. У даному разі ілюктивна функція виявляється в тому, що відповідь на загадку (реактивна репліка потенційного адресата) має співвідноситись з інтеррогативним або з директивним мовленнєвим актом (ініціативна репліка адресанта).

У першому випадку ініціативна репліка як складник такої діалогічної комунікації виражається через прямий інтеррогативний мовленнєвий акт, у лексико-граматичному оформленні якого міститься питальне слово, наприклад:

– нім. *Ein Mädchen im Baum, das Herz ist aus Stein, das Kleid rot wie Wein. Was mag das wohl sein?* (Die Kirsche) [12, с. 91].

Також за відсутності питального дієслова питання граматично може бути виражене за допомогою допоміжного дієслова, як-от:

– нім. *Ein großer Bienenkorb ist still im Februar, Juli, August, jedoch belebt zu anderer Zeit. Hast du es schon gewußt?* (Die Schule) [12, с. 56].

Прохання в загадці експлікується через прямий директивний мовленнєвий акт, що можна простежити на прикладах, де опорні дієслова – носії директивної семантики вжито в наказовому способі:

– укр. *Чорний я, мов сажотрус, коло пічки все я трусь, Взимку люблять всі мене, – відгадайте, хто я є?* (вугілля) [11, с. 174–175];

– англ. *Black we are and much admired, men seek us if they are tired, We tire the horse, comfort man, guess this riddle if you can* (Coal) [14];

– нім. *Es ist kein Wecker und klingelt doch. Erratet, was es sein kann!* (Das Telefon) [12, с. 156].

Наступний тип прагматичного зв'язку між репліками діалогу спирається на умови успішності МА (за Дж. Сьорлем) [9], до яких у комунікативній структурі МЖЗ належать підготовчі умови, умови нормального входу і виходу, відвертості й успішності. Розглянемо ці умови більш детально.

Підготовчі умови успішності мовленнєвих актів полягають у тому, що адресант мовленнєвого жанру загадки домінує над

адресатом, володіє більшою інформацією, адже він заздалегідь знає відгадку. Адресант має право питати адресата про відгадку (як експліцитно, так і імпліцитно) і спонукати його до респонсивної мовленнєвої дії (як прямо, так і індиректно).

Умови нормального входу і виходу означають, що обидва комуніканти володіють мовою спілкування на достатньому для здійснення успішної комунікації рівні, водночас комунікативна інтенція адресанта реалізується через отримання відповіді на загадку через апеляцію до інтелектуальної сфери адресата. Комуніканти (адресант та адресат) на добровільних засадах дотримуються «правил гри», адже загадка характеризується найчастотнішим виявом саме в ігровому дискурсі. Умову відвертості також дотримано в досліджуваному мовленнєвому жанрі, адже адресант загадує загадку за умови, що адресат має намір її розгадати.

Умови успішності виконуються, коли адресату відповідь на загадку заздалегідь не відома і він прагне її правильно відгадати.

Останній, четвертий тип прагматичної зв'язності, реалізується за допомогою імплікатур дискурсу. Він корелює з максими якості або істинності та манери Г. Грайса [1], порушення яких у загадках у слов'янських мовах характеризується найбільш частотним виявом порівняно з корпусами досліджуваних паремій у германських мовах.

У дескриптивних частинах загадок, що побудовані на парадоксі або гіперболі, чітко простежується порушення максими якості (істинності) Г. Грайса [1], сутність якої полягає в тому, щоби повідомляти лише правдиву інформацію, яка відповідає критерію істинності.

Порушення максими манери досягається тоді, коли навмисно уникають однозначності і заплутують комунікацію. Щоби закодувати відгадку, у дескриптивній частині загадки вживаються метафора та каламбур. Наприклад, концептуальна метафора ЗОПІ є ГОРОХ побудована за принципом аналогізації, коли відбувається перенесення (картування) таких ознак, як розмір та кількість, із цільового концепту (target concept) на концепт-ресурс (source concept), пор.:

– укр. *Торох, торох, розсипався горох; Почало світати – нема що збирати (зопі)* [12, с. 12];

– рос. *За крайним двором рассыпался горох: ни лопатой не сгрести, ни метлой не смети (звезды)* [7, с. 20];

– англ. *It looks like peas scattered on a path (The sky and the stars)* [11, с. 22].

Водночас для німецької мови характерними є загадки, побудовані на каламбурах, коли омонімом до слова в дескриптивній частині паремії є друга частина слова-відгадки, яка має композитну будову:

– нім. *Ich bin ein Schuh und wärm' euch fein. Nie sieht ihr an die Füße mich Ich habe stets ein Bruderlein – das ist genauso groß wie ich (Der Handschuh)* [13, с. 54].

У загадках імплікатури дискурсу забезпечують правильну ідентифікацію ілюктивних цілей непрямих мовленнєвих актів і ґрунтуються на контексті та фонових знаннях. Так, наприклад, концепт КАПУСТА/CABBAGE/KOHL, що має спільні ознаки в слов'янських та германських мовах, легко вгадується завдяки наявності в реципієнтів фонових знань про особливості багаточислової будови цього овоча, що в загадках співвідноситься із численними «шарами» одягу на людині:

– укр. *Головата, женжуриста, сорочок наділа триста, А нога одна (капуста)* [12, с. 53];

- рос. *Сидит Ермошка на одной ножке, на нем сто одежек: не шиты, не кроены, а весь в рубцах* (капуста) [7, с. 65];
- англ. *A hundred shirts and all without buttons. What is it?* (A head of cabbage) [12, с. 35];
- нім. *Er hat wohl hundert Mäntel an, ein Köpfchen, das man rollen kann* (Der Kohl) [13, с. 93].

Для реалізації умови успішності під час комунікації в межах МЖЗ адресату необхідний достатній обсяг лінгвістичних, культурологічних, фольклорних та ін. фонових знань, оскільки тексти загадок є прецедентними за своєю природою, а також для тих денотатів-відгадок, що репрезентовані в текстах безеквівалентною лексикою, відсутні реалії-кореляти в інших мовах.

Наприклад, концепт САМОВАР буде важко відгадати представникам англійської та німецької культур за відсутності в них відповідних фонових знань про предмети слов'янського народного побуту:

- укр. *Кругом вода, посередині огонь* (самовар) [12, с. 189]; *Вгорі діра, знизу діра, а посередині огонь та вода* (самовар) [12, с. 189];
- рос. *По краям вода, а в середине огонь* (самовар) [7, с. 80]; *Сверху дыра и снизу дыра, а в середине – огонь да вода* (самовар) [7, с. 80]; *Четыре ноги, два уха, один нос да брюхо* (самовар) [7, с. 80].

Отже, прагматичні зв'язки між репліками діалогу МЖЗ забезпечують його структурно-семантичну цілісність. Прагматичний вплив автора (адресанта) загадки на її адресата здійснюється завдяки порушенню максим спілкування Г. Грайса, зокрема максим якості (істинності) та манери. Порушення максими якості як конвенційного правила комунікації характеризується найбільшим ступенем вияву в слов'янських мовах (рос. 347 од. / 17,1% і укр. 161 од. / 11,1%), натомість у германських мовах вона не є поширеним явищем (англ. 14 од. / 2,4% і нім. 42 од. / 4,4%).

Частотність порушення максими манери в слов'янських пареміях, де домінують російські загадки (рос. 1 686 од. / 82,9% і укр. 1 291 од. / 88,9%), є значно вищою щодо германських паремій, де домінувальна позиція належить німецьким загадкам (пор.: англ. 580 од. / 97,6% і нім. 906 од. / 95,6%).

Література:

1. Грайс Г. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике* : сборник. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. Пер. с разн. яз. / под общ. ред. Е. Падучевой. Москва : Прогресс, 1985. С. 217–238.
2. Карабан В. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. Киев : Вища школа, 1989. 131 с.
3. Падучева Е. Прагматические аспекты связности диалога. *Изв. АН СССР. Серия «Лит. и яз.»*. Т. 41. № 4. 1982. С. 305–313.
4. Пасько Г. Мовленнєвожанрові вияви загадки в слов'янських германських мовах: семантика і прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Донецьк, 2013. 20 с.
5. Пасько Г. Мовленнєвий жанр загадки: прагматика діалогу (на матеріалі української та німецької мов). *Науковий вісник Херсонського державного університету* : збірник наукових праць. Серія «Лінгвістика» Випуск XII. Херсон : Видавництво ХДУ, 2010. С. 77–82.
6. Русские народные загадки, пословицы, поговорки / сост., авт. вступ. ст., комент. и слов Ю. Круглов. Москва : Просвещение, 1990. 335 с.
7. Селіванова О. Дискурс української загадки. *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспект)* : монографія. Київ ; Черкаси : Брама, 2004. С. 202–219.
8. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля – К, 2010. 844 с.
9. Серль Дж. Что такое речевой акт? *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. Теория речевых актов : сборник / под общ. ред. Б. Городецкого. Москва : Прогресс, 1986. С. 151–169.
10. Соловьева Т. 300 загадок на английском языке для школьников. Москва : Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1963. 48 с.
11. Українські народні загадки / упор. М. Шестопал. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1963. 342 с.
12. Heinrich K. Kinder, kommt und ratet: Rätselsammlung für d. Schulhort. 4. Aufl. Berlin : Volk u. Wissen, 1989. 206 s.
13. Kövecses Z. Metaphor: a practical introduction. Oxford University Press, 2002. 285 p.
14. Riddles and answers. URL: <http://dan.hersam.com/riddles.html>.

Пасько А. М. Универсальные средства выражения прагматической связности во внутренней структуре диалога (на материале речевого жанра загадки в славянских и германских языках)

Аннотация. В статье раскрыты особенности образования прагматических связей и средства их выражения во внутренней структуре воспроизводимого диалога речевого жанра загадки в славянских (украинский, русский) и германских (английский, немецкий) языках. В частности, рассмотрен тип прагматической связности, в основе которого находятся принципы классической теории речевых актов и имплицатуры дискурса.

Ключевые слова: загадка, речевой акт, речевой жанр, дискурс, концепт.

Pasko H. The Universal means of the pragmatic coherence generation in the internal structure of the dialogue (on the speech genre of riddle in Slavonic and Germanic languages)

Summary. The paper discloses the pragmatic coherence generation peculiarities and the means of their expression in the internal structure of the reproduced dialogue of the speech genre of riddle in Slavonic (Ukrainian and Russian) and Germanic (English and German) languages. Particularly, the type of pragmatic coherence that is based on the principles of the classic theory of speech acts and implicatures has been investigated.

Key words: riddle, speech act, speech genre, discourse, concept.

*Солдатова Л. П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови
Київського університету імені Бориса Грінченка*

СУТНІСТЬ ТА ІСТОРИЗМ РОЗВИТКУ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОВА» У ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ СТ. – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

Анотація. Робота є складовою частиною досліджень сутності понять у лінгвістичній термінології в історичному аспекті. На основі тлумачної формули змісту поняття проаналізовано розвиток поняття «мова» у період кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., на основі отриманих результатів синтезовано дефініцію.

Ключові слова: мова, поняття, тлумачна формула змісту поняття (ТФЗП), дискурс, інформація.

Постановка проблеми. У досліджуваній період (кінець ХІХ ст. – перша третина ХХ ст.) в життєдіяльності людини і соціуму виникають нові наукові підходи до осмислення сутності поняття «мова», які в наукових і практичних задачах вимагають аналізу та систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова – складна багаторівнева система, що включає в себе безліч взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. У науковій літературі міститься велика кількість визначень мови.

Проаналізуємо наявну інформацію про змістове наповнення поняття «мова» та проведемо опис і аналіз на рівні наукових знань у період кінця ХІХ ст. – першої третини ХХ ст.

Метою дослідження є виявлення основних підходів до аналізу історизму розвитку поняття «мова», інформаційний аналіз і встановлення змістових і структуроутворюючих зв'язків і відношень, виявлення протилежностей (всередині поняття та поза ним).

Об'єктом дослідження є поняття «мова», яке потребує наукового дослідження свого історичного розвитку: вивчення, опису та нормування в період кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Предметом дослідження є виявлення основних теоретико-практичних підходів до розуміння сутності поняття «мова».

Наукова новизна полягає у визначенні сутності поняття «мова» і виявленні специфічних характеристик за структурою тлумачної формули змісту поняття (далі – ТФЗП) [1, с. 32–40].

Сутність та основні узагальнювальні ознаки поняття «мова» на досягнутому науковому рівні у досліджуваній історичний період за структурою ТФЗП:

1. Опис поняття, категорії.

1.1. Сутність всезагальної області буття, частиною і / або одиницею якої є досліджуване поняття, відображеного у понятті на досягнутому рівні знань:

1.1.1. Процес:

– розумовий процес формування і відображення інформації у свідомості людини (перехід від інтерпсихічного (соціального) до інтрапсихічного (індивідуального):

І.О. Бодуен де Куртене та Г. Пауль у «мові» бачили індивідуальне мовне мислення: «на світі стільки ж окремих мов, скільки індивідів» [2, с. 58], «кожен індивід володіє власною

мовою» [3, с. 60], «Ніяких мов, крім індивідуальних, не існує» [3, с. 459];

– відображення психофізіологічних процесів, які відбуваються у свідомості окремого мовця: «Сутність мови становить, звичайно, тільки церебрація, тобто мозковий процес» [4, с. 144];

– аналітичний опис статистики та динаміки:

– творчий процес чи «мертвий продукт»: «мова є цілкова творчість, яка тільки можлива людині» [5, с. 212]. «З усіх суспільних установлень мова надає найменше можливостей для прояву ініціативи» [6, с. 106–107];

– виникнення і розвиток людської мови: динамічний: виникнення «з однієї форми багатьох нових» [7, с. 118]. У брошурі «Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft» [8] і статичний (константний): «готовий продукт», який індивід «сам по собі не може ні створювати її, ні змінювати» [6, с. 206].

1.1.2. Витвір природи.

Застосовується дарвінізм: «людська мова виникла шляхом еволюції, шляхом поступового, несвідомого, природного, мимовільного розвитку, шляхом сходження від нижчих ступенів людського розвитку до ступенів більш високих» [1, с. 84–85].

А. Шлейхер прагнув встановити загальні закони виникнення і розвитку людської мови, ґрунтуючись на законах розвитку тваринного і рослинного світів: «зміни в мовах, можливо, відбулися швидше, ніж у царствах тваринному і рослинному <...>, за допомогою поступового розвитку з більш простих форм» [7, с. 118]. У брошурі «Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft» [8] він запропонував модель такої структури: те, що в природознавстві іменується родом (genus), у лінгвістиці представляють мови, сімейства мов. Видам одного роду відповідають мови (однієї мовної сім'ї), підвиди (діалекти або наріччя однієї мови), різновиди (піднаріччя і говори), нарешті, окремим індивідам – індивідуальні мови.

1.1.3. Спадок від природи: інстинкт / не інстинкт:

– особливий «інстинкт»: С. Пінкер бачив у мові вияв людського інстинкту (теорія Дарвіна): «Звичайно, це не справжній інстинкт, оскільки будь-яку мову доводиться вчити, у людини є інстинктивна потреба говорити; прикладом може служити лепет немовлят» [9, с. 13]; мова є «виявом особливого людського інстинкту» [9, с.19] – спадковий (біологічний і психологічний) фактор;

– не інстинкт. Е. Сепір стверджував: «Не слід казати, що мова – це інстинктивна діяльність» [10, с. 6], «Мова є чисто людським і не інстинктивним методом спілкування» [10, с. 7].

І.О. Бодуен де Куртене не сприймав біологічний детермінізм, але визнавав «спадковість мозку і спадковість здібностей, в т. ч. мовних» [2, с. 57].

1.1.4. Організм / не організм: на думку А. Шлейхера, кожен окремих елемент мови проявляється як «природний організм, підпорядкований від природи незмінним законам природи, властивості якого виходять за межі волевиявлення індивіда» [11, с. 120]. А загалом «життя» мови не відрізняється від життя живих організмів: «вона має період зростання від найпростіших структур до більш складних форм і період старіння» [11, с. 37].

М. Мюллер був проти погляду на мову як на організм, але визнавав «боротьбу за існування», яку ведуть між собою синонімічні слова, «природний добір» слів і т. ін. [12].

О.О. Потебня повністю заперечував такі погляди: «назвати мову організмом <...> означає не сказати про неї нічого» [14], але визнавав її розвиток.

1.1.5. Феномен людської культури:

– найбільша духовна цінність: І.О. Бодуен де Куртене, С. Пінкер, Е. Сепір та ін. визнають, що мова має духовне призначення і передбачає олюднення самої людини:

– людський феномен: людина стала «людиною лише тоді, коли розвинула у себе мову» [2, с. 209]; «Не було ще відкрито безмовного народу...» [9, с. 19].

1.1.6. Духовний і культурний коди нації – «світ через призму мови» (соціумний базис станів образів інформації).

Відкриття немовного мислення і встановлення неоднорідності мовного мислення у різних народів і в різні часи зумовило перехід від явищ індивідуальної психології до етнопсихології:

– «Мова не існує поза культурою» [10, с. 185];
– «Ми розчленовуємо природу в напрямі, підказаному нашою рідною мовою» [15, с. 174].

– «різні суспільства живуть не в одному і тому ж світі з різними навішаними на нього ярликами, а в різних світах» [10, с. 261].

1.1.7. Засіб та інструмент:

– комунікації: «мова служить знаряддям спілкування» [3, с. 42];

– спілкування та взаєморозуміння в суспільстві для забезпечення успішних комунікаційних процесів спілкування: «мова потрібна для суспільства, для погодженого ходу його справ» [16, с. 19]; «Єдина і характеристична ознака людства» [17, с. 14];

– людського мислення, аналізу і синтезу вражень: «різні мови – це переважно паралельні способи вираження одного і того ж понятійного змісту» [15, с. 169–170].

1.1.8. Засіб кодування і передачі інформації, який потребує унормування для забезпечення аутентичності комунікації незалежно від часу та простору.

Система:

– система зі слів і речень [18, с. 11–12];
– система знаків, здатна до «безмежного розширення» [19, с. 134];

– функціональна система «в психічній, або «духовній», конституції людини» [10, с. 33];

– «а не просто комплекс норм» [15, с. 164].

1.1.9. Закони нормування мови:

– створення єдиної мови: представники молодого граматизму вважали, що множинність мов, їх форм повинні бути зведені до суворої єдності шляхом декількох формул, подібних до фізичних законів [20];

– створення «штучної» нормованої мови: «штучна» мова не віддається у владу «стихійних сил», бо повинна залишатися

під постійним контролем свідомості саме як мова «штучна», <...> свідомо створена, свідомо передана, свідомо засвоєвана і свідомо відтворена» [2, с. 160];

– система норм (констант), але не заперечується можливість «навмисного втручання в розвиток мови з метою нормування» [3, с. 41], наприклад, створення спільної мови на певній території, технічної мови деяких професійних груп і т. ін., але така мова може виникнути тільки на базі природної.

На думку Г. Пауля, свідоме нормування не усуває дії факторів, що визначають природний розвиток: «Ці чинники продовжують діяти всупереч усякому втручанням ззовні, і все, що, будучи штучно створено, входить до складу мови, підпадає під їх вплив» [3, с. 41];

– відсутність норм: Ф. де Соссюр заперечував можливість нормування мови: «підпорядковується лише своєму власному порядку» [6, с. 61].

1.1.10. Мова як сукупність відносин, тобто структура:

– «мова, як якась структура, за своєю внутрішньою природою є формою думки» [10, с. 41], «інструмент вираження значення» [10, с. 42].

1.2. Виявлення функціональної сутності поняття, явища.

1.2.1. Функція забезпечення життєдіяльності людини та соціуму:

– людинотворча функція: на думку А. Шлейхера, «людина стала людиною тільки разом з утворенням мови» і «Тільки мова робить людину людиною» [17, с. 10];

1.2.2. Інформаційно-комунікаційні функції:

– контактостворююча для груп людей у соціумі: «Постійне почуття згоди і єдності кожного індивіда» [3, с. 77–78];

– соціумотворча (людина – соціум, соціум – людина в соціумі), соціалізація індивідуальних свідомостей у разі отримання нової інформації у процесі спілкування: «саме в мові та через мову індивід і суспільство взаємно детермінують один одного» [21, с. 27].

Соціальне спілкування за допомогою мови охоплює чотири «світи»: психічний, біологічний, фізичний і соціальний [2, с. 191–192].

– комунікація з навколишнім світом (Символами та їх Образами) та постійне поширення нових значущих знань: «Навколишній світ підлягає вираженню за допомогою мови, один і той же для будь-якої мови» [10, с. 252].

1.2.3. Мислеутворююча функція:

– мова використовується як засіб мислення, «знання всіх сфер буття і небуття, всіх проявів навколишнього світу, як матеріального, так і індивідуально-психічного і соціального (громадського)» [2, с. 312].

1.2.4. Функції забезпечення процесів:

– пізнання й орієнтації у світі (когнітивна функція): наше сприйняття навколишнього світу та «наш вибір у його інтерпретації зумовлюється мовними звичками нашого суспільства» [10, с. 261];

– спадкоємності (наступності) знань та існування людини в історії (аккумулятивна). Ф. де Соссюр вказує на зв'язки між історією мови й історією нації, народу, які переплітаються, впливають одна на одну. Звичай народу відображаються у мові, і навпаки [7, с. 323–341];

– формування й обмін інформацією з метою емоційного впливу (експресивна функція мови): у мові відображаються «різні світогляди і настрої як окремих індивідів, так і цілих груп людських» [2, с. 79] та ін.

Вчені виділяють до 25 функцій мови. Ми зупинилися на найголовніших.

2. Основи і принципи існування буття поняття.

– постійний розвиток: П.Ф. Фортунатов вважав, що зміни мови в часі характеризуються як спосіб існування мови. Кожен етап у розвитку мови – видозміна попереднього [22];

– постійні зміни: «народ, поки живий, безперестанку переробляє мову, застосовуючи її до мінливих потреб своєї думки» [22, с. 16].

3. Взаємозв'язки, взаємодії та взаємозалежність:

– філософія мови (мова як ключ до розуміння мислення і знання);

– лінгвістичний структуралізм (розуміння мови як системи, яка об'єднує узгоджену безліч різномірних елементів, і вивчення зв'язків між цими елементами та ін.);

– експериментальна фонетика (на стику лінгвістики, акустики та фізіології).

4. Протилежності всередині поняття, які характеризують процес розвитку:

– статика і динаміка – два співіснуючих стани мови: статика забезпечує збалансованість мови як системи (система встановлених і закріплених норм), а динаміка – можливість мовних змін (зміна простого в складне, одиничного на множину) (за Р. Шором);

– синхронія (розгляд стану мови у певний момент) і діахронія (розгляд стану мови у розвитку), тобто одночасність і послідовність (за Соссюром);

– філологія (засіб проникнути в духовне життя народу) і лінгвістика (займається мовою заради її самої) (за Шлейхером);

– протиставлення мови і слова, мови і мовлення (за В. Томсеном).

Висновки. За результатами проведеного дослідження поглядів видатних лінгвістів періоду кінця XIX – першої третини XX ст. синтезовано визначення поняття «мова».

Мова – це об'єктивна необхідність, суспільне явище, особливий продукт людського розуму, який існує і змінюється в часі і в просторі.

Вченими стверджується, що світ людині є «заломленим» через мову, мова є засобом і процесом, які виконують узагальнену функцію створення дискурсу як процесу формування інформації, як об'єктивної необхідності для пізнання сутності буття та відображення її у структурах мозку. Простежується процес зближення мовознавства з природничими науками. Перспектива пошуків – дослідження наступного етапу (від 30-х рр. XX ст. дотепер), яке дасть можливість простежити процес подальшого розвитку поняття «мова» та відобразити функціональну суть в життєдіяльності людини і соціумів з урахуванням історизму. За результатами такого дослідження буде можливо синтезувати визначення, яке не вступатиме у конфлікт із загальноприйнятими і може стати більш коректним і достатнім.

Література:

1. Солдатова Л.П. Поняття «дискурс»: проблеми визначення. *Мовні і концептуальні картини світу* : збірник наукових праць. Вип. 46, Ч. 4. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. С. 32–40.
2. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. Т. 2. 391 с.
3. Пауль Г. Принципы истории языка. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1960.

4. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. Т. 1. 384 с.
5. Потебня А.А. Эстетика поэтики. Москва : Искусство, 1976. 612 с.
6. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
7. Звегинцев В.А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. Ч. 2. Москва : Просвещение, 1960. 329 с.
8. Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft. URL: <https://archive.org/details/diedarwinschethe00schl>.
9. Пинкер С. Язык как инстинкт / пер. с англ. ; общ. ред. В.Д. Мазо. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 456 с.
10. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Прогресс, 1993. 663 с.
11. Schleicher A. Die deutsche Sprache. Stuttgart, 1869. URL: <https://www.worldcat.org/title/deutsche-sprache/.../8401051>.
12. Мюллер М. Лекции по науке о языке. Издательство Либроком. 2013. 314 с.
13. Потебня А.А. Мысль и Язык. Слово и миф. Москва, 1989. 200 с.
14. Уорф Б.Л. Наука и языкознание. Новое в лингвистике. 1960. Вып. 1. 1960. С. 168–182.
15. Потебня А.А. Слово и миф. Москва : Издательство «Правда», 1989. 624 с.
16. Шлейхер А. О значении языка для естественной истории человека. *Филологические записки*. 1868. Т. V. Вып. 3.
17. Бюлер К. Теория языка. Москва : Прогресс, 1993. 501 с.
18. Потебня А.А. История русского языка. *Потебнянські читання*. Київ : Наукова думка, 1981. 182 с.
19. Osthoff H., Brugman K. Morphologische Untersuchungen Auf Dem Gebiete Der Indogermanischen Sprachen, München. 1873.
20. Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech. 1921. URL: <https://www.etnolinguistica.org/biblio:sapir-1921-language>.
21. Шлейхер А. О значении языка для естественной истории человека. *Филологические записки*. 1868. Т. V. Вып. 3.
22. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 448 с.
23. Сусов И.П. История языкознания : учебное пособие. Тверь : Тверской гос. ун-т, 1999. 276 с.
24. Потебня А. Из записок по русской грамматике. Т. IV. Вып. II. Москва : Просвещение, 1977. 407 с.

Солдатова Л. П. Сущность и историзм развития понятия «язык» (период конца XIX в. – первой трети XX в.)

Аннотация. Данная работа является составной частью исследований сущности понятий в лингвистической терминологии в историческом аспекте. На основе толковательной формулы содержания понятия проанализировано развитие понятия «язык» в период конца XIX – первой трети XX в., на основе полученных результатов синтезирована дефиниция.

Ключевые слова: язык, понятия, толковательная формула содержания понятия (ТФЗП), дискурс, информация.

Soldatova L. Historicism and development of the essence of concept “language” (the end of the XIX – the first third of the XX century)

Summary. This work is an integral part of research of the essence of linguistic terminology in the historical aspect. On the basis of the explanatory formula of concept content the concept “language” was analyzed in the period of the end of the XIX – the first third of the XX century. According to the obtained results the definition was synthesized.

Key words: language, concept, explanatory formula of notion content (EFCC), information.

Стрюк Т. В.,
аспірант кафедри української мови
Запорізького національного університету

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ, ВИПРАВДАННЯ ТА ПЕРЕКОНАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНОГО ІНТЕРВ'Ю П. О. ПОРОШЕНКА)

Анотація. У статті подано контекстуальний аналіз телевізійного політичного інтерв'ю П. Порошенка. Встановлено вплив тактики провокації та дискредитації на комунікативні стратегії захисту, виправдання та переконання, мовні засоби реалізації. Доведено, що тактика політичного телевізійного інтерв'ю підпорядковується політичній стратегії, визначає засоби й методи її реалізації.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, політичний дискурс, політичне інтерв'ю, комунікативні тактики, комунікативні стратегії.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі змінюються й вимоги до політика, зокрема є потужний запит на його відкритість. Громадськість оцінює будь-якого політика, а тим паче Президента, через його виступи, промови, передвиборчі гасла, дебати, але найбільш інформативним є його інтерв'ю. Крім політично детермінованої лексики, є безліч інших мовних засобів впливу на глядачів і слухачів, які використовуються з метою впливу, досягнення поставлених цілей за штучно створених умов. Поза всяким сумнівом, телевізійне політичне інтерв'ю – жанр динамічний, зі спонтанним, офіційним, аргументативним характером комунікації [3; 8; 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що політичні тексти часто були об'єктом вивчення, тому швидко сформували т. зв. політичну лінгвістику (К.Л. Хакер, Р.Г. Мідоу, А.П. Чудинов, Л.В. Мінаєва, Р. Водак та ін.).

Останнім часом українські вчені активно вивчають здебільшого американський передвиборчий дискурс (Д.С. Мацько, О.В. Попова, Є.О. Четвертак, О.І. Білик, М.Л. Ільченко, І.А. Бехта, Н.Б. Гуменюк, Т.В. Куліш, Ю.В. Заблоцький та ін.). І.С. Бутова, Н.В. Кондратенко, Л.І. Стрій орієнтовані на українське політичне мовлення. Однак українське політичне інтерв'ю малодосліджене, а більшість праць мають спорадичний характер, висвітлюють окремі мовні явища на матеріалі політичних текстів.

Впливовими дослідниками політичного дискурсу (далі – ПД) є російські лінгвісти О.Н. Паршина (стратегії й тактики мовного впливу політичної еліти Росії), О.І. Шейгал (семіотика ПД, евфемізми й іронія в політичному тексті), Є.Н. Сагайдачна (маніпуляція в ПД), О.С. Даниленко (поняття й особливості ПД), Е.О. Бочарова (ПД як засіб маніпуляції свідомістю на матеріалі передвиборчих кампаній у Росії та США). Хрестоматійною очевидно слід вважати працю Рафаеля Мішелі «Les querelles de mots dans le discours politique: modèle d'analyse et étude de cas à partir d'une polémique sur le mot "rigueur"», який розробив модель аналізу слів та аргументів, описав форми метамови щодо аргументаційного функціонування ПД, поєднав методологію лінгвістики, теорії аргументації та наук про ЗМІ. Цей французький вчений висуває гіпотезу: вивчення супе-

речок показує порівняно стійкі типи аргументації [6]. Журналісти підштовхують політиків до суперечок і виправдання, обґрунтування своєї позиції [6].

Вивчення особливостей українського політичного телевізійного інтерв'ю є актуальним, оскільки більшість вітчизняних праць присвячено англійськомовному та німецькомовному газетному інтерв'ю. Тим часом когнітивно-комунікативні особливості інтерактивного («живого») діалогу україномовних політика та журналіста є дуже цінним джерелом сучасного вживання, інтерпретації, метафоризації мовних і позамовних фактів, вивчення впливу тактики провокації на мовні стратегії захисту.

Об'єкт дослідження – телевізійне політичне інтерв'ю Президента України, предмет – мовні засоби досягнення стратегій захисту та виправдання. **Мета статті** – контекстуальний аналіз телевізійного політичного інтерв'ю П.О. Порошенка.

Виклад основного матеріалу. У статті проаналізовано одне телевізійне політичне інтерв'ю П.О. Порошенка трьома українськими телеканалами 25 червня 2017 р. (ефіри: «Україна» – 19.50, ICTV – 20.25, «Інтер» – 20.30). У процесі інтерв'ю беруть участь три журналісти, відповідно варто зважати на ідіостиль інтерв'юерів. Скорочення: Ж – журналіст, П – Президент.

Ж: Доброго дня, шановні телеглядачі! Є можливість задати **важливі** запитання Президенту України Петру Порошенку. Пане Президенте, добрий вечір! Телеведучий спочатку акцентує на слові «Президент», апелюючи до глядачів, потім до самого П.О. Порошенка. Алітерація «жл» («можливість» і «важливі») покликає активізувати увагу слухачів і тим задає тон інтерв'ю.

П: Мої вітання! Така лаконічна відповідь може вказувати на готовність перейти до інтерв'ю.

Ж: У Вас був дуже насичений тиждень міжнародного спрямування і ми саме про це хотіли сьогодні з Вами поспілкуватися! Нагромадження семантично близько асоційованих слів «дуже насичений тиждень міжнародного спілкування» й акцент на слові «саме» допомагають перейти до основних питань, що вимагатимуть побудови чіткої стратегії відповідей, адже йтиметься про речі, які хвилюють суспільство, питання актуальні та контроверсійні.

Ж: Петр Алексеевич! Вы общались лично с Трампом. Была официальная часть. **О ней нам все известно. Что-то осталось за кадром. Расскажите какие-то... какой-то «backstage».** Если можно, что Вы после этого визита **приписываете** к своим **плюсам**, а что – к **минусам**. Возможно, что-то Вы **планировали**, но оно не удалось, а, если можно, в качестве **увертюры** расскажите о рукопожатии. Потому что Трамп известен своим рукопожатием. Как... как Вы прошли эту стадию?

Психологічний вплив на побудову стратегії переконання та захисту справили антонімічні пари: «офіціальна частина – за кадром», «плюси – мінуси», «планировали – не удалось»; конотативно навантажене дієслово «приписывает», тобто вважати належним кому-небудь (про риси, думки, наміри і т. ін.), здійснюваним ким-небудь (про дії, вчинки і т. ін.), заслуженим ким-небудь (про роль, значення, функції) [1, т. 7, с. 707], а також іменник «увертюра», тобто початковий етап, вступна, попередня частина чого-небудь [1, т. 10, с. 365], виражають скептицизм журналіста, який також вживає англійське слово «backstage», т. зв. «зворотній бік зустрічі». Повтор іменника «рукопожатие» та запитання «Как Вы прошли эту стадию?» змушують Президента позиціювати себе рівним іншим світовим лідерам. Журналіст повторює двічі словосполучення «если можно». Варто зауважити, що Президент відповідає винятково українською, хоча журналіст ставить запитання російською. Це не випадково, адже таким чином П.О. Порошенко демонструє свою відданість Україні і не реагує на чергову провокацію журналіста.

П: Стосовно **рукоштовання**. Це було **рукоштовання** партнерів. І (пауза) я (пауза) впевнений у тому, що атмосфера загалом, яка починається із **рукоштовання**, була **дуже** дружня, **дуже** партнерська, **дуже** надійна, і я себе відчував **дуже** комфортно.

Ампліфікація прислівника «дуже», що характеризує також атмосферу зустрічі, посилює емоційний вплив на аудиторію, саме так інтерв'юер переконує не тільки слухача, але й себе. На відповідь вплинув початок бесіди та згадка про важливість розмови для всього суспільства. Слово «рукоштовання» вжито тричі та вказує на помітне хвилювання, викликане компроментувальним запитанням журналіста.

П: Щодо формату **візиту**. **Що ви почули в офіційній частині, що ви почули в неофіційній:** завдання перед нами стояли **надзвичайно важливі**. І хочу зразу ж зняти будь-які **інсинуації** про те, що **візит «dropin»**, тільки сфотографуватися. Нам це було **не потрібно**. **Ніяких фотокартки. Нічого** би це не дало.

Заперечні частки та займенники; англійське слово «dropin» (заглянути); запозичений термін «інсинуація» (злісна вигадка, щоб дискредитувати, знеславити кого-небудь; наклеп [1, т. 4, с. 32]) демонструють чітку позицію Президента і в такий спосіб спростовують провокацію журналіста. П.О. Порошенко використав цей евфемізм із маніпулятивною метою, а саме: замінив слово «брехня» іншомовним, тим самим підтримав свій імідж за допомогою власної лінгвістичної компетенції.

П: **Важливість, стратегічна важливість візиту**. Чому цей **візит** може вважатися історичним. Тому що це **не просто перша зустріч, перше знайомство лідера США і вашого покорного слуги**. А тому, що ми мали **дуже важливе** завдання, **щоби обмінятися думками**. І, **якщо хочете, озброїти аргументами напередодні тих багатосторонніх і двосторонніх зустрічей, які відбудуться у Гамбурзі у форматі Великої двадцятки**. І це завдання **стовідсотково вдалося** тому, що була... був... надані **не просто аргументи, а матеріали, докази, фотокартки, карти... там... документи, шеврони і багато інших речей, які чітко доводять російську присутність на Донбасі**. **Мета**. Моя **мета** як Президента, **мета** спільної світової коаліції є **принести мир на українську землю**.

Для підвищення ступеня довіри разом із поняттям «мир» тричі використано іменник «мета», повтори іменників «важливість», «візит», конструкції «не просто, а», росіянізм «ваш

покорний слуга». Словосполучення «стовідсотково вдалося» стоїть перед наведенням аргументів щодо доцільності й результативності візиту і є еквівалентом узагальнювального слова.

П: **І чіткість пріоритетів, плани, що і коли будемо робити, координація зусиль, починаючи з ООН і закінчуючи НАТО і трансатлантичним співробітництвом**. Це все **вдалося реально обговорити**. **Друга позиція** – це є те, що **безпрецедентно, фактично** цього ще не було, коли в один день були **дуже добре організовані зустрічі** зі всіма основними гравцями нової адміністрації. Це була і енергетична **співпраця** з міністром енергетики Пері, і торговельна **співпраця**, двостороннє розширення, інвестиційний клімат з міністром торгівлі Росом, і **співпраця** у форматі міжпарламентському, і продовжила підписане Парубійом меморандум про **співпрацю**, де ми **фактично досягнули дуже важливої мети**. Якщо раніше, під час мого першого **візиту США**, де країна продемонструвала потужну двохпартійну **підтримку не просто України, українського народу, української влади, то на сьогоднішній день ми можемо казати, що це не просто парламентська конгресова і сенатська підтримка, а це вже підтримка виконавчої влади**. Де факто, **можна говорити, що й Україна об'єднала всю Америку**. І сьогодні, я думаю, що це було абсолютно чітко видно, і я **дуже задоволений підсумками цього візиту**.

У цьому фрагменті привертає увагу послідовність використання іменників для привернення уваги до власної ролі у добробуті українців: «чіткість», «координація», «співпраця», «мета», «підтримка». Прислівники «реально», «безпрецедентно», «фактично» та вставні конструкції «ми можемо казати», «можемо говорити», «я думаю», які виражають впевненість, сприймаються як факт завершеної дії й виконаного обов'язку та посилюють емоційний вплив на слухачів.

Ж: **Пане Президенте, Ви говорите про історичність цього моменту**, хоча журналісти можуть іноді перебільшувати факти. Чому Ви вважаєте, що він – історичний? **Мабуть ж не лише в тому, що ми зустрілися з Трампом раніше за Путіна**. Поняття «історичність» стало асоціюється з чимось надзвичайно важливим для суспільства. Журналіст звернув увагу на важливі для України стратегічні позиції та спровокував емоційно насичену відповідь Президента.

П: **Слухайте, ще раз кажу! Мова не йдеться в тому, що ми змагаємося: хто перший зустріне**. А мова в тому, **щоб наші партнери стратегічні: нова адміністрація, новий президент США мав... мали... були дуже пробрифінговані і мали чітку аргументацію**. Ми його цією аргументацією зборили, **мова не йшла про змагання!**

Президент заперечує спробу опонента (журналіста) компрометувати свої дії. Саме контекстуально різке дієслово наказового способу «слухайте» акцентує на чіткій позиції Президента, вислів «ще раз кажу» використано, щоб захиститися та продемонструвати намір впевнити у непорушності авторитету. Повторення слів «змагаємося», «змагання» вказують на збентеженість Президента.

П: **Щодо головних досягнень візиту! Позиція перша: не випадково, що саме під час перебування української делегації були оприлюднені нові санкції США проти Росії і продовжені старі**. **Не випадково, що ми обговорили питання санкцій, які були проголосовані в сенаті**. Прислівник «не випадково» повторюється двічі для привернення уваги до політичної ситуації в Україні.

П: Обговорили їх і в конгресі, і в адміністрації. **В першу чергу нас хвилює і ми маємо це використати:** це санкції, які присвячені Північному потоку-2. **Це надзвичайно серйозна загроза** для України, яку формує Російська Федерація. Головна **мета** якої є абсолютно аж ніяк не економічна, не енергетична. **Мета** – позбавити Україну 2 мільярдів доларів, які Україна отримує за транзит. **Це помста** за Стокгольм, **це помста** за **рішучі антикорупційні реформи** в енергетичній сфері.

Іменники «загроза», «помста», повтори «головна мета», «мета» вказують на інтерес іншої сторони конфлікту у дестабілізації ситуації в країні. Тобто, нагромадження мовних засобів демонструють серйозні перешкоди для влади на шляху проведення позитивних реформ. Стратегія переконання у пріоритетності вирішення питання санкцій також реалізується за допомогою словосполучення «в першу чергу» і повторами слів.

П: І США продемонстрували нам **повну підтримку**, яка була закладена в рішення, яке було прийнято, в тому числі, під час перебування української делегації. Наступне речення має на меті запевнити слухачів у доцільності дій Президента, продемонструвати фактичний результат.

П: **Третя позиція** – це прийнята Світовим банком. Ми проговорили про це з президентом Світового банку паном Кімом, президентом міжнародно-фінансової корпорації. **Стратегії** Світового банку щодо України. Це є пряма **стратегія підтримки реформ**, яку... всі інструменти якої сьогодні знаходяться в Світовому банку і **уточнення, деталізація** плану реформ з Міжнародним валютним фондом, **де ми отримали повне задоволення** тими темпами і **ріш...** реформами... **рішучістю** нашої команди в їх імплементації.

Граматично порушена структура речень, синоніми «уточнення, деталізація», повтори вказують на стурбованість і намагання Президента переконати у позитивних результатах своєї діяльності.

П: І це одна **надзвичайно важлива позиція**, що всі переговори, які пройшли з членами нової команди. Ну, наприклад, переговори з міністром енергетики Пері. **Перша домовленість:** що ми можемо зараз, думаю, що ми оприлюднювали вже, що в серпні місяці відбудеться візит в Україну міністра Пері. Буде присвячено. **У нас є багато про що говорити.** І участь американських кампаній приватизації енергетичних компаній як «Енергозбуту», як і «Генерації». **Друга позиція.** Ви знаєте, що після **захоплення** українських підприємств на **окупованій території** ми відмовилися від купівлі вугілля з окупованих територій, і для забезпечення прозорості енергетичного ринку ми домовилися про те, що американське вугілля з Пенсильванії за конкурентними цінами. **У нас буде повне сприяння** і департаменту... Міністерства торгівлі і Міністерства економіки, і нової адміністрації конгресу. **Ми будемо мати гарантоване постачання** мінімум 2 мільйонів тон вугілля. Для цього **створено всі умови.**

Словосполучення «надзвичайно важлива позиція», «сприяння департаменту», «гарантоване постачання», «створено всі умови», вставна конструкція «ви знаєте» апелюють до нагальних проблем суспільства, від яких залежать добробут і безпека українців. Метатекстові засоби типу «по-перше», «позиція перша», «третя позиція» і т. п. вжиті хаотично, у межах однієї відповіді. Президент намагається структурувати своє мовлення, але ці конструкції не однотипні, тому це недоречний вибір мовних засобів, щоб переконати слухачів у позитивних результатах проведених зустрічей. Президент нама-

гався виглядати вільно і невимушено, хоча відповіді на деякі питання були розмитими та неконкретними.

П: Зараз мають лише заключатися контракти по енергетичній **безопасності... безпеки**. Енергетична безпека полягає також і в тому, щодо ядерної енергетики. І тут ми збільшимо значно, **як я і наголосив** два тижні тому, долю американських постачальників ядерного палива «Вітенхаус» в Україні. Я сподіваюсь, що нам вдасться це зробити до 55%. Ми продовжуємо будівництво заводу по... (переривання журналістом)... *Ж:* відпрацьованому ядерному паливу... *П:* відпрацьованому ядерному паливу. *Да.* Це також. **Ми злізаємо з крюка**, який **на сьогоднішній день** думає, що нас тримає Російська Федерація по відпрацьованому ядерному паливу. **Цього не буде.** І низка, більше 20 компаній, які **на сьогоднішній день** зацікавлені в Україні. І ми вийшли на **абсолютно конкретні певні результати**. І це лише одне міністерство.

Наступна частина також не містить чіткої побудови фрази, повтори та граматично неузгоджені речення, росіянізми ще раз підтверджують факт спонтанного мовлення та помітне хвилювання. Фразеологізм «злізаємо з крюка» замість «злізаємо з гачка», тобто позбавлення залежності від країни-агресора, влучно описує становище українців. Також Президент самостійно виправив помилку на початку відповіді: замінив росіянізм на питоми українське слово («безопасності... безпеки»). Це свідчить про високий рівень самоорганізації і дотримання власної принципової стратегії самопрезентації.

П: Хочу **окремо наголосити** про зустріч в Пентагоні. Це просто емоційно, **знаєте.** Ти приходиш вперше на ходах Пентагону: звучить **український гімн**, є **українські прапори**, вистроєні представники всіх військ збройних сил США. І коли наша делегація була в Пентагоні, ми почули **дуже** такі надихаючі слова міністра оборони США, колишнього генерала, керівника морської піхоти США, Матіса, де він сказав **декілька важливих речей. Річ перша.** Дуже добре проінформовані про стан справ у збройних силах України, **пишаємося** тим, що вам вдалося зробити і ми **пишаємося** вашими збройними силами. І був присутній начальник генерального штабу збройних сил України, генерал армії, Моженко. Ми знаємо Віктора. Він справжній герой. Ми **дуже тішиємося** тому, що вдалося зробити за три роки. Ви маєте цим **пишатися**. Він сказав про те, що **це не просто... там жест ввічливості... Це думка всіх американських едвайзерів**, експертів, радників, які зараз працюють, в тому числі і чотирьохзвездних генералів. І колишні керівники генерала Матіса зараз працюють у збройних силах України. Зараз, **до речі**, делегація **саме в ці години** присутня в Києві і він каже, що я буду робити **все можливе для того, щоби розширити нашу оборонну співпрацю**, забезпечити вирішення питань про надання Україні оборонної зброї. **І це було великим успіхом.** Дуже важлива деталь, на яку я звернув увагу, що буквально там, в Пентагоні, в кабінеті Міністра оборони, є годинники з восьми чи десяти точок світу. Я сказав, що по центру стоїть Київ. **Це є дуже важлива характеристика, той пріоритет**, який Україна займає, в тому числі в обороні політики США. І ми домовилися про те, що зараз завершується підготовка угоди про постачання оборонної зброї, завершується угода по військово-технічній **співпраці**, по **співпраці** в науково-дослідних розробках, і багато інших угод з оборонним відомством, **які без цього візиту вважалися... відкладалися набагато довше.**

Помітно змінюється темп мовлення, коли Президент починає говорити про зустріч у Пентагоні, яка мала на меті отримати підтримку від США. Окремо наголошує на досягненні цілі візиту за допомогою констатції «хочу окремо наголосити», «до речі», «дуже важлива деталь», «дуже важлива характеристика», «ми домовилися». Основна стратегія – за допомогою таких лексико-семантичних засобів привернути увагу, посилити враження слухачів, переконати їх у доцільності, послідовності та результативності дій, які створюють сприятливі умови для виходу України з критичного становища.

Ж: Петро Олексійович, я би хотіла уточнити по санкціям! Так, сенат узаконив санкції щодо Росії, і причому великою більшістю голосів, але Палата представників трошечки їх загальмувала, і не виключено, що вони будуть пом'якшені. І пишуть ті самі американські журналісти про те, що це зайвий раз доводить те, що Трамп не відмовився від ідеї щодо потепління з Росією. Що Ви думаєте?

Журналіст провокує Президента, ставить під сумнів раніше сказане ним про партнерські стосунки України та США.

П: Я хотів би категорично спростувати цю позицію, ми маємо... мали дуже ґрунтовну розмову і з Полом Рашом, і з лідером демократичної меншості в сенаті Пелосі стосовно того, що в конгресі існує повна підтримка санкцій. І мова йдеться або дискусія йдеться виключно про повноваження Президента щодо того, чи має Президент одноосібно скасовувати санкції, чи до цього буде потрібно певне обговорення у сенаті. Щодо змістовної частини, я дискусії не бачу. Я думаю, що вони будуть проговорені під час візиту Президента США до Європи, але рішення щодо чітких санкцій за невиконання мінських угод існує абсолютно повний консенсус і це в тому числі, є результатом нашої ефективної співпраці з нашими партнерами із США і, крім того, США повинні відігравати ту саму роль лідера щодо координації і об'єднання трансатлантичної співпраці, і координації санкцій у межах Великої сімки, і в межах разом з Європейським Союзом. В іншому випадку санкції були б не ефективними, і, ви бачили, що одразу ж після Вашингтону я о 6 ранку прилетів до Брюсселя, взяв участь в Саміті європейської народної партії, яка передувала рішенням Ради Європейського Союзу про продовження санкцій. Це відбулося 22 червня, якраз під час мого перебування, і я дуже дякую всім лідерам, 28 країнам – членам Європейського Союзу за потужне і одноголосне рішення про продовження санкцій проти Російської Федерації у зв'язку з невиконанням Мінських угод. І це є те, чого ми чекаємо від наших партнерів. Ми чекаємо єдності. І це відбулося. Ми чекаємо солідарності з Україною. І це теж відбулося.

Окрім постійних повторів ключових понять (найбільш популярного засобу досягнення політичної стратегії), акцентуються слова «підтримка», «солідарність», «партнери», традиційно закріплені у свідомості українців як гарантія спокою. Наприклад, словосполучення «категорично спростувати», «ґрунтовна розмова», «повна підтримка санкцій», «абсолютно повний консенсус» допомагають створити ситуацію успіху, підтвердити високий рівень стабільності у вже зроблених кроках Президента для вирішення спільної мети. Завершення відповіді побудоване на контамінації речень із дієсловом теперішнього часу «чекаємо» і минулого – «відбулося». Така послідовність мала на меті поставити крапку в цьому питанні.

Ж: Петр Алексеевич, а почему итогом всех этих плодотворных встреч не стало подписание документов конкретных. Вы это не планировали? И есть ли какой-то график подписания конкретных документов? Теперь, допустим, Пентагон. Вы говорите об оборонных соглашениях, и идет ли речь о летальном оружии? И если мы говорим об МВФ, да, у МВФ есть конкретные требования к нам сейчас. Они связаны, в частности, с пенсионной реформой, с земельной реформой. У нас пока это все буксует. А сколько...? (перерывания). П: Дозвольте, дозвольте з Вами не погодиться! Нічого в нас не буксує! У нас є час до кінця поточного року, для того, щоб прийняти важливі реформи. Журналіст знову наголошує на доцільності зустрічі в Пентагоні та повністю компрометує сказане до цього, адже не було підписано ніяких конкретних документів. Президент відразу перериває запитання. Відповідь починається із категоричного заперечення зауваження журналіста.

П: Зараз обговорюються конкретні тексти законопроектів, створюється урядом. Позиція пенсійної реформи: ми пройшли на Національній раді реформ. Я задоволений тим, що абсолютно більшість з моїх зауважень уряд врахував і оновлений законопроект передав до парламенту, тому чекаємо, що парламент найближчим часом його розгляне. Щодо оборонних угод, ми сьогодні маємо фактично погоджений текст. Ми, теж можемо сказати, що протягом двох-трьох місяців чекаємо візиту міністра оборони США до України. І під час цього візиту, ми сподіваємося, що угоди будуть підписані, але, наголошую на тому, що це не зупиняє процес надання Україні. Ми говоримо зараз термінологією оборонної зброї, не говорячи про летальну зброю, бо це те, що ми поставили пріоритетом там і процес надання оборонної зброї йде дуже, дуже активно. Більше того, під час зустрічі з міністром оборони, що було підтверджено, під час зустрічі у Білому домі, позиція щодо постачання оборони зброї спробують вирішити це в межах поточного бюджетного року. Ви знаєте, що він йдеться до жовтня, і ми також чекаємо, що ці позиції будуть прийняті і реалізовані. Так що, жодного скепсису. Абсолютно чіткі, конкретні угоди, які, безпрецедентні, які Україна ніколи не мала в наших відносинах зі США. Якщо сказати, головні мої враження від візиту у Сполучені Штати і від зустрічі з президентом Трампом: він, ключова його позиція була не давати поради, а він чітко запитував: «Петро, чим тобі допомогти?». Це позиція справжнього партнера – справжнього друга України.

Складні речення із порушеною граматичною структурою вказують не тільки на те, що Президент наголошує на власній важливій ролі у долі України, своїй зацікавленості у вирішенні проблем суспільства, але й демонструють тактики дискредитації журналістів. Президент розуміє те, що журналісти ставлять під сумнів його дії, тому демонструє позитивні результати перебування у США за допомогою вставних і заперечних констатцій. У кінці відповіді інтертекстово подамо слова Трампа, який звертається до Порошенка на «ти» і пропонує допомогу. Але варто зауважити, що в англійській мові «you» означає «ви, вам», тому американський лідер не міг звернутися у панібратському тоні. Епітети «справжній друг», «справжній партнер» підсилюють слова Президента про підтримку США, а займенник «тобі» є засобом реалізації зазначеної стратегії.

Ж: Він пообіцяв допомогти? Журналіст ще раз повертається до уточнення.

П: Очевидно!

Ж: Пане Президенте, якщо говорити, **знову ж таки**, про Ваш візит до Брюсселю. Є точка зору, що деякі із політиків, **європейських політиків**, побачили у Вашому візиті до Америки намагання вибудувати **іншу українську стратегію** врегулювання конфлікту на Донбасі, **тобто залучити Америку до врегулювання конфлікту**, але при цьому **залишити обабіч Європу**. **Чи не правда чи це? І, можливо, Вам дійсно довелося приїхати до Брюсселю, щоб заспокоїти європейських лідерів?** Журналіст повертається до попередньої теми. Ключовим мовним засобом стратегії компрометації є антонімічна пара дієслова і фразеологізма «залучити» – «залишити обабіч».

П: **Позиція перша: ми мали дуже важливу місію**, бо для нас було **життєво важливо** продовження санкцій проти Росії і, відповідно, збереження підстави для цих санкцій Мінських домовленостей, бо санкції впроваджуються саме тому, що не виконуються Російською Федерацією Мінські домовленості. **Друга позиція: чому це було так важливо. Що це з... і, до речі, і візит в Сполучені Штати був такий важливий. Якщо ви згадаєте осінь минулого року, очікування Російської Федерації і «деяких» у нас всередині країни... знаєте... зрада, все, кінець, все пропало... були наступні. Напередодні виборів в США, напередодні виборів у ключових країнах Європейського Союзу, прийдуть нові лідери, вони не зв'язані ні з чим, ближчі до Росії. Так вони думали. І наразі, **сам собою**, санкції будуть скасовані, і наразі здійсниться мрія Путіна, що Україна залишиться сам на сам з Російською Федерацією, з **країною агресорів** під час проведення **агресії** проти суверенної незалежної України.**

Кожна відповідь умовно поділена на етапи відповідними словосполученнями «позиція друга», «третя позиція» і подібними, які можна приймати за психолінгвальний засіб реалізації стратегії виправдання. У такий спосіб Президент контролює структуру власного висловлювання, наголошує на головному та демонструє впевненість через чітку структуру.

Висновки. Наведений текст інтерв'ю вказує на те, що журналісти здебільшого використовують стратегію провокації та дискредитації за допомогою лексичних одиниць із негативною семантикою та постійними уточненнями й перепитуваннями. Песимістично-компроментувальні запитання дублюються під час інтерв'ю. Це змушує Президента знову будувати ґрунтовну відповідь на важливі питання, які стосуються міжнародної підтримки та санкцій проти країни-агресора. Стратегії захисту, виправдання та переконання реалізуються за допомогою семантично навантажених мовних одиниць, кількісно-означальних прислівників («дуже») на семантичному рівні, а на синтаксичному – повторів, складносурядних речень із повторюваними (і... і) та протиставленими сполучниками, складнопідрядних з'ясувальних та означальних речень, вставними словами та конструкціями, що вказують на впевненість і послідовність думок. Однак вибір тактичних мовних засобів не завжди свідомий, бо дезорганізована структура відповідей Президента, особливо в середині інтерв'ю, демонструє непередбачуваність мовлення та помітне хвилювання. Повтори, помилки, вживання росіянізмів вказують на емоційність Пре-

зидента, яка впливає і на змістовність мовлення. Аби зробити більш ґрунтовні висновки, заплановано дослідити максимальну повну серію інтерв'ю П.О. Порошенка.

Література:

1. Білодід І.К. Словник української мови : в 11 т. Київ, 1976. Т. 7.
2. Кондратенко Н.В. Український політичний дискурс: текстуралізація реальності : монографія. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
3. Прокопенко А.В., Шуменко О.А. Статус неконфліктної стратегії в політичному інтерв'ю (на матеріалі американського медіаполітичного дискурсу). *Науковий вісник МГУ. Серія: Філологія*. Вип. 22. С. 135–139.
4. Мацько Д.С. Особливості передвиборчого політичного дискурсу як типу комунікативної діяльності (на матеріалі виборчої кампанії 2008 року в США). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2010_2_17.
5. Паршина О.Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты : автореф. дис. ... док. филол. наук. Саратов, 2005. 48 с.
6. Raphaël Micheli. Les querelles de mots dans le discours politique: modèle d'analyse et étude de cas à partir d'une polémique sur le mot "rigueur". URL: <http://journals.openedition.org/aad/1446>.
7. Чепіль О.Я. Особливості реалізації комунікативних стратегій у політичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 52. С. 274–276.
8. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва, 2004. 326 с.
9. Інтерв'ю П.О. Порошенка трьома українським телеканалам 25 червня 2017 р. (ефіри: «Україна» – 19.50, ICTV – 20.25, «Інтер» – 20.30). URL: <https://www.unian.ua/politics/1995619-intervyu-petra-poroshenka-ukrajinskim-kanalam-povne-video.html>.

Стрюк Т. В. Когнитивно-коммунікативні стратегії захисту, оправдання і убеждения (на матеріалі політичного інтерв'ю П. А. Порошенка)

Анотация. В статье представлен контекстуальный анализ телевизионного политического интервью П. Порошенко. Установлено влияние тактики провокации и дискредитации на коммуникативные стратегии защиты, оправдания и убеждения, языковые средства реализации. Доказано, что тактика политического телевизионного интервью подчиняется политической стратегии, определяет средства и методы ее реализации.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, политический дискурс, политическое интервью, коммуникативные тактики, коммуникативные стратегии.

Striuk T. Cognitive-communicative strategies of defense, justification and persuasion (on the material of the political interview with P. Poroshenko)

Summary. The article presents a detailed contextual analysis of the P. Poroshenko's political TV interview. The influence of tactics of provocation and discreditation on communicative strategies of protection, justification and persuasion, language means of realization is established. It is proved that the tactics of a political TV interview subordinate to the political strategy, defines the means and methods of its implementation.

Key words: cognitive linguistics, political discourse, political interview, communicative strategy, communicative tactics.

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ,
ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Білоконенко Л. А.,

доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

ПЕРЕМИКАННЯ КОДІВ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Анотація. У статті подано результати експериментального дослідження процесів перемикавання кодів на рівні слова в комбінованих білінгвів, зокрема носіїв української та російської мов, які вивчають англійську мову в умовах становлення професійної лінгвістичної компетенції. Результати експерименту зі стимулами трьома мовами демонструють, що кодові перемикавання мають якісні відмінності за ознаками типологічного розмаїття. Водночас динаміка кодових перемикань між мовами має і принципову схожість, що виявляється в активізації міжмовних взаємодій.

Ключові слова: збалансований, незбалансований, комбінований білінгвізм; тип перемикавання коду, професійна лінгвістична компетенція.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві фіксуємо активні процеси глобалізації, які формують поліетнічні й полікультурні системи, а також полімовну особистість. Насправді через вплив різних етнічних, історичних, соціальних факторів національні й мовні кордони стають більш прозорими та відкритими, що спричиняє діяльне поширення міжкультурної комунікації та мовні контакти, супроводжувані міжмовними взаємовпливами і зв'язками. Взаємодія двох і більше мов може відбуватися на різних рівнях, виявлятися в несхожих мовних процесах, між ними є і такий значущий процес, як *перемикавання кодів* (міжмовні переходи), тобто зміна під час спілкування однієї мови на іншу залежно від ситуації взаємодії осіб.

Незважаючи на те, що проблема перемикавання коду активно досліджується в полі сучасної лінгвістики [1; 2; 3], соціолінгвістики [4; 5; 6; 7], психолінгвістики [8], дотепер ми не маємо універсального визначення цього терміна. Наприклад, за Р. Беллом, перемикавання кодів – це «механізми, пов'язані з використанням індивідом більше однієї мови» [5, с. 170], за А. Швейцером, – «реакція комунікантів на зміну соціальної ситуації мовленнєвого акту» [6, с. 81]. За теорією К. Майерс-Скоттон, цей процес пов'язаний із різним статусом мов і соціальною позицією мовця [7, с. 149–162]. Вона також пояснює, що марковане перемикавання відбувається тоді, коли особа свідомо порушує деякі узвичаєні в мовному середовищі правила та вдається до нього так, що співбесідник сприймає це як відхилення; а немарковане – відповідає правилам мовної поведінки й очікуванням адресата [9, с. 113–114, 142; 10, с. 304].

Більшість лінгвістів дотримуються загального розуміння як будь-якого змінного використання мовцем одиниць двох або більше мов у межах одного комунікативного акту, визнають, що процес залежить від певних лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників (сфери спілкування, мови адресата, особистісних установок і мотивів тощо), має динамічний характер та маркує взаємодію кількох мовних систем. Тож, з одного боку, білінгвізм (полімовність) співвідносять із достатнім рівнем володіння дво-

ма (чи більше мовами), усвідомленням світоглядних систем носіїв різних мов, з іншого – передбачають, що будь-який успішний контакт із використанням різних мов є актом, де людина має хоча б елементарні знання мови співбесідника.

Однак неоднорідність ситуації білінгвізму в Україні не дає змогу охопити всі можливі контексти, адже результати контактів української та російської мов, активне опанування англійською мають свою специфіку. Аналіз досліджень із цієї проблеми вможливує такий висновок: поведінка особи в такому просторі визначається умовами засвоєння мов, які формують білінгвізм двох типів. Збалансований передбачає високий рівень знань мов та є результатом спонтанного сприйняття в умовах природного мовного середовища. Незбалансований має таку передумову: рівень опанування певною мовою поступається іншій, його співвідносять із навчанням поза мовним середовищем. Відсутність спонтанної комунікації означає вивчення мови (мов) на ґрунті особливих комунікативних стратегій, а формування мовної компетенції обмежене рамками навчальної ситуації.

Останнім часом усе більш поширеними стають випадки, коли людина одночасно є білінгвом за обома типами. Такі обставини фіксуємо за умови майже вільного використання двох мов, засвоєних у природних умовах (у Центральній, Південній і Східній Україні цей процес зумовлений тривалим впливом російської мови) та вивченням третьої (передовсім англійської) мови у школі та ВНЗ. Так, можна говорити про білінгвізм третього типу – комбінований, що є складним мовно-мовленнєвим явищем, специфіка якого полягає у взаємодії у свідомості індивіда кількох мов, кожна з яких має різний ступінь вияву. Через це дві мови (українська та російська) збалансовані між собою, системи сформовані природно, а от третя структура створюється штучно. У цьому разі припустимо, що перемикавання кодів між трьома нерівнозначними мовами будуть асиметричними.

У нашій статті подаємо результат експериментального дослідження процесів міжмовного переходу на рівні *типу кодового перемикавання* в комбінованих білінгвів – носіїв української та російської мов, які опановують англійську.

Мета статті – охарактеризувати особливості процесів перемикавання кодів між трьома мовами, засвоєними в різний спосіб.

Завдання – провести вільний асоціативний експеримент зі студентами-філологами, які є білінгвами та вивчають іноземну (англійську) мову у ВНЗ, виявити на базі реплік-реакцій факти міжмовних зв'язків, що репрезентують міжмовні переходи, схарактеризувати специфіку цих процесів на рівні типу перемикавання.

Виклад основного матеріалу. В опитуванні брало участь 60 студентів 2–4-х курсів спеціальностей «Українська мова і література», «Мова і література російська» з додатковою спеціальністю «Мова і література англійська» Криворізького

державного педагогічного університету, серед яких є жителі Одеської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Миколаївської, Херсонської, Донецької областей.

Інформантам була висловлена пропозиція перейти від слова-стимулу до будь-якого слова іншої мови, яке їм видається відповідним першому. Установок щодо правильного перекладу не було. Мета дослідження зумовила потребу розгляду процесів перемикавання кодів із позиції стильової приналежності слова-стимулу. Було запропоновано поетичну, науково-термінологічну та суспільно-політичну лексику. Отримано 2 200 реакцій, із яких 17% – відмови (переважно щодо англійської мови через низький рівень знань). Далі серед масиву експериментальних даних було виявлено міжмовні ряди, що репрезентують процеси перемикавання коду (будь-який перехід від одиниці однієї мови до іншої в межах штучно створених умов). Потім міжмовні зв'язки піддавалися кількісному та якісному аналізу.

Передовсім установлено, що учасники експерименту знають дві мови (71,66% зазначили, що рідною для них є українська), засвоїли їх у дошкільному віці. Аналіз результатів виявив чіткий функціональний розподіл мов у мовленнєвій діяльності (за особистою оцінкою респондентів): 96,66% (58 осіб) вважають, що може невимусовно послуговуватися українською або російською залежно від ситуації, з них 44,8% (26 осіб) надає перевагу українській, 55,2% (32 особи) – російській. Вільно володіють англійською (за власною оцінкою студентів) – 45% (27 осіб). Респонденти також «розподілили» сфери використання мов, які зумовлені обставинами спілкування. Тому було з'ясовано, що українську студенти застосовують в офіційному (у навчальному процесі) та неофіційному (зі студентами своєї чи інших груп, у гуртожитку, магазині, транспорті, удома тощо) спілкуванні; російську – у неофіційному (вдома); англійську – в офіційному (у навчальних умовах) та інколи в неофіційному (контакти з носіями мови).

Визначені під час експерименту міжмовні переходи розмежовуємо на типи.

I. Тип дослівного перекладного перемикавання коду. Це перехід від слова однієї мови до його семантичного еквівалента в іншій (з української: *білосніжний* → *белоснежный* – *snowy*, *торжество* → *торжество* – *triumph*, *достойний* → *достойный* – *worthy*, *писака* → *писака* – *scribbler*, *іронія* → *ирония* – *irony*, *валентність* → *валентность* – *valence*, *ікона* → *икона* – *icon*, *держава* → *государство* – *state*, *товарообмін* → *товарооборот* – *barter*; з англійської: *nation* → *народність* – *народность*, *freeze* → *заморозить* – *заморозити*; з російської: *свежесть* → *свежисть* – *freshness*, *девушка* → *дівчина* – *girl*, *православие* → *православ'я* – *orthodoxy*). Перемикавання кодів з української показує продуктивність міжмовного зв'язку з російською зі сприйняттям слів-стимулів усіх лексичних типів, з англійської – найбільше реакцій на суспільно-політичну лексику. Перемикавання з російської демонструє активний перехід до української (також усі типи слів), до англійської – частково науково-термінологічна, суспільно-політична лексика. Перемикавання з англійської на російську та українську має майже однакове співвідношення реакцій.

Відповіді визначають рівні знання мов, адже у свідомості комбінованих білінгвів можуть бути сформовані міжмовні ряди тільки з такою кількістю ланок перемикавання, яке забезпечене кількістю відомих мов. Здатність перемикаєти коди ґрунтується на достатньому для контакту з носіями рівні володіння мовою,

певному ступеню комунікативної культури; це вербальне вміння потребує значної компетенції. За високого рівня знань використання мовних знаків автоматизоване, процес може навіть не усвідомлюватися (такі реакції зафіксовано), проте семантично точний перехід (із тих, хто обрав дослівний переклад) з української до російської зробили 66,66% опитаних, а до англійської – лише 23,33%. Як бачимо, задекларований раніше «високий рівень» вільного застосування мов не отримав практичного підтвердження.

II. Тип недослівного перекладного перемикавання коду. Таким є приблизний, не зовсім точний переклад (з української: *нестлигий* → *нежный* (*ласковий*), *шкандибати* → *хромать*, *бридкий* → *противный*; з англійської: *government* → *керування*, *azure* → *лазуровий*, *boy* → *юнак*; з російської: *вообразить* → *усвідомити*, *продуктивный* → *результативний*). Перемикавання кодів з української знову переконує у продуктивності зв'язку з російською (слів-стимулів усіх лексичних типів), з англійської бачимо певні позитивні реакції на поетизми. Перемикавання з російської так само визначає недослівний, але близький за змістом перехід до української; до англійської – першорядно в межах суспільно-політичної лексики.

Недослівному переходу було надано перевагу здебільшого тоді, коли студенти намагалися віднайти семантично відповідне слово англійською до українського чи російського, однак не знали його чи не могли згадати. Оскільки базовий рівень знань англійської було задекларовано, то вони хотіли довести це, уважали важливим зреагувати на стимул (нехай і неточно). Серед відповідей таких респондентів понад 80% вдаються до добору синонімів (*бридкий* → *very ugly* (дуже огидний), *шкандибати* → *go not confidently* (йти не впевнено), *насилство* → *force* (змушувати)). Цей тип перемикавання менше стосується переходу з або до російської. Натрапляємо й на поодинокі відповіді, коли інший код використовують фрагментарно, уводять деякі елементи іншої мови (сполучники *та, у, and*, англійські модальні дієслова *can, must, be to, need*), тому таке поєднання різних мов виявляємо в коротких міжмовних рядах.

III. Тип помилкового перекладного перемикавання коду. Зараховуємо неправильний міжмовний перехід (з української: *ряснити* → *rich*, *нестити* → *petting*, *денуат* → *politician*; з англійської: *repression* → *сила*, *orthodox* → *вірний*, *shimmering* → *проблискувати*, *word* → *робота*, *page* → *свинья*; з російської: *новый* → *fresh*, *будильник* → *alarm*, *радость* → *play*, *взаимодействие* → *погодження*). Помилковий перехід зафіксовано безвідносно до стильової приналежності слів-стимулів. Проте фіксуємо й передбачувану закономірність: найбільше помилок в інформантів 2-го курсу (початковий етап формування мовної компетенції) під час перемикавання кодів з української чи російської на англійську, у студентів 4-го курсу механізми переходу щодо англійської активізуються, але помилки залишаються. Зауважимо, що серед реакцій (окрім тих, хто відмовився від відповіді) помилки щодо російської становлять не більше 3%, англійської – біля третини. Механізми перемикавання в цьому разі вважаємо такими, що перебувають у пасивному стані, тож рівень «вільного» застосування мов знову не має доказу.

Названі вище кодові перемикавання перекладного типу свідчать про те, що інформанти осмислюють лексичне значення слова-стимулу, встановлюючи його прямі або опосередковані відповідності зі словом-еквівалентом іншої мови. Такі міжмовні ряди є результатом різної взаємодії одиниць трьох мов

в одному ментальному просторі, вони формують своєрідну міжмовну підсистему. Відомо, що особа під час породження висловлення нерідною мовою припускається помилок в обранні лексичної форми, тому що не знає того, яке слово стандартне для певної комунікативної ситуації, не відчуває його стилістичної приналежності, сплутує близькі за фонетичним оформленням, але змістовно не пов'язані лексеми тощо. Водночас визначення індивідами власного рівня опанування мовами, наслідком чого є недослівний чи помилковий переклад, який унеможливує продуктивне перемикавання кодів.

IV. Тип асоціативного неперекладного перемикавання коду. Ураховує варіант, коли перехід від слова однієї мови до слова іншої мови актуалізує семантичні структури з асоціативними зв'язками. Таких дій маємо небагато, оскільки в анкетах (коли студенти не знають певного слова) подано лише відмову від будь-якої реакції (*бажання* → *love*, *приклад* → *приводить* (приклад), *посредственность* → *без талантів*, *узяти* → *to give*, *великий* → *small*, *видатний* → *person*, *бридкий* → *man*).

Серед реакцій є лексеми, пов'язані синтагматичними, парадигматичними чи тематичними зв'язками зі стимулами. Підтип засвідчує, що неперекладні переходи організовують таку міжмовну систему, яка передбачає й забезпечує незначний рівень породження, сприйняття та осмислення слів іншої мови (насамперед англійської).

В умовах асоціативного перемикавання респонденти виразно вважають на поетизми, адже усвідомлення стилістично забарвленої лексики ґрунтується на знанні законів внутрішньої організації мови. Якщо інформант зовсім не розуміє лексему, то дібрати до неї слово іншої мови з асоціативним зв'язком не є можливим. Так само вільний асоціативний ланцюг є реальним, коли у свідомості особи актуалізуються ті чи ті моменти осягання значення стимулу, породжуючи його певний (між ними й помилковий) варіант.

Кількісні дані щодо всього анкетного опитування вможливають підсумок.

Для студентів 2-го та частково 3-го курсів асоціативне неперекладне перемикавання коду має перевагу над дослівним перекладним для стимулів англійською мовою. На цьому етапі навчання з усіх трьох мов найбільшу кількість перемикань-переказів актуалізують англійські лексеми. Для слів-стимулів англійською неперекладні та перекладні перемикавання представлені співвідношенням 46% і 54%. Відсутність реакції переходу до англійської від української нижча за російську майже вдвічі (19% та 36% відповідно). Тобто для респондентів, навіть тих, які декларували пріоритет російської, домінантною мовою в перемиканні кодів стала українська. Це можна пояснити підвищеною комунікативною значущістю української як мови державного спілкування, яка впливає на індивіда.

Перемикавання коду дослівного та недослівного перекладного типу, що містять українські слова-стимули, переважають над асоціативним неперекладним міжмовним переходом для російської мови. Оскільки остання визнана окремими респондентами як та, якою їм комфортно спілкуватися, а для частини опитаних вона є їхньою спеціальністю, то перемикавання асоціативного типу для російської мови визначаємо як непродуктивне.

Не зафіксовано значної різниці між перемиканням кодів із російської на початковому (2 курс) чи кінцевому (4 курс) етапі навчання; однак основним є тип дослівного перекладного

міжмовного переходу щодо інших мов, тому співвідношення перемикань перекладного та неперекладного типів для стимулів російською мовою представлено як 84% і 16%.

Думаємо, що описані вище процеси зумовлені функціональним розподілом мов у мовленнєвій діяльності інформантів та особливостями професійної підготовки: ґрунтовне опанування мовами на тлі українсько-російського білінгвізму стимулює продуктивне перемикавання між ними, а навчання іноземної мови через призму української спричиняє активне перемикавання між нею та англійською (проте чверть респондентів відповіли, що їм легше шукати відповідник англійського саме до російського слова). Отож, напрям перемикання під час навчання визначаємо панівним станом української мови, а от російська передбачає середовище проживання комбінованих білінгвів і систему лінгвістичної освіти.

Питання про професійну компетентність майбутнього вчителя англійської мови має тісний зв'язок із формуванням іншомовної комунікативної компетенції, для становлення якої студентам необхідно усвідомлювати значущість своєї майбутньої праці. Знання англійської мови складається з різних видів мовленнєвої діяльності, завдяки яким виробляються навички та формуються вміння. Умовою лінгвістичної компетенції є опанування певними формальними знаннями щодо аспектів мови, зокрема лексики, фонетики, граматики. Для успішного виконання зазначених вище завдань у ВНЗ є особлива система мовної освіти: зіставлення лексичних та граматичних особливостей української та англійської, російської та англійської мов, яке відбувається під час вивчення дисциплін «Сучасна українська мова», «Сучасна російська мова» та «Англійська мова», стимулюючи переходи між українською та російською мовами у білінгвів, а навчання англійської через призму української зумовлює перемикавання між англійською, українською чи російською мовами.

Висновки. Результати експерименту визначають міжмовні взаємодії у процесах перемикавання кодів у комбінованих білінгвів та мають відмінності щодо мов, засвоєних у різний спосіб, а також залежать від рівня професійної філологічної освіти. Зрозуміло, що носій, здатний використовувати перемикавання кодів, може не знати одну з мов так само вільно, як іншу (чи інші). Про це свідчать наші спостереження. У студентів 2-го, частково 3-го курсів щільні мовні зв'язки між природно засвоєними мовами (українською, російською), англійська – неактивна. Перемикавання коду в цьому разі часто здійснюється за недослівним або помилковим типом (слів-стимулів усіх лексичних типів). Міжмовні зв'язки між засвоєною штучно англійською і природно сприйнятими мовами посилюються на завершальному етапі навчання (4-й курс), однак міжмовні переходи можуть мати напрями: до української від англійської та російської, до англійської від української та російської, до російської від української. Перемикавання коду втілюється в дослівному чи недослівному (частково помилковому та асоціативному) типі. В усіх варіантах переходу базовою ланкою міжмовних рядів є українська, а російська сприймається як така, що теж забезпечує цей процес, але лише для чверті інформантів. Тож перемикавання кодів у комбінованих білінгвів передбачає посилення міжмовних зв'язків в умовах становлення професійної лінгвістичної компетенції. Ця компетенція зумовлює формування у студентів теоретичних і практичних знань про різні мовні системи.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі динаміки кодових перемикачів залежно від рівня початкових знань студентів та етапу професійного навчання.

Література:

1. Бікова Н.М. Типи мовної поведінки в мультилінгвальній ситуації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2006. 20 с.
2. Брага І.І. Перемикач коді: основні напрями лінгвістичних досліджень. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». «Социальные коммуникации»*. 2012. Т. 25 (64). № 1. Ч. 1. С. 238–242.
3. Палінська О.М. Переключення мовного коду в ситуації полілінгвізму (на матеріалі ідіолекту Ольги Кобилянської): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2004. 19 с.
4. Антошкіна Л., Красовська Г., Сигеда П., Сухомлинов О. Соціолінгвістика: навчальний посібник. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2007. 360 с.
5. Белл Р.Т. Социолінгвістика: цели, методы и проблемы / под ред. А.Д. Швейцера. Москва: Международные отношения, 1980. 320 с.
6. Швейцер А. Д. Современная социолінгвістика: теория, проблемы, методы / АН СССР, Институт языкознания. Москва: Наука, 1976. 176 с.
7. Myers-Scotton C. Codeswitching. *The Handbook of Sociolinguistics* / Ed. by F. Coulmas. Oxford: Blackwell, 1998. P. 149–162.
8. Lipski J. A history of Afro-Hispanic language. Five centuries and five continents. Cambridge: Cambridge university Press, 2005. 376 p.
9. Myers-Scotton C. Social Motivations for Codeswitching: Evidence from Africa. Oxford: Clarendon Press. 1993. 177 p.
10. Myers-Scotton, C. Duelling Languages. Grammatical Structure in Codeswitching. Oxford: Clarendon Press, 1993. P. 304.

Белоконенко Л. А. Переключение кодов в условиях становления профессиональной лингвистической компетенции

Аннотация. В статье представлены результаты экспериментального исследования процессов переключения кодов на уровне слова у комбинированных билингвов: носителей украинского и русского языков, изучающих английский язык в условиях становления профессиональной лингвистической компетенции. Результаты эксперимента со стимулами на трех языках демонстрируют, что кодовые переключения имеют качественные различия по признакам типологического разнообразия. Одновременно динамика кодовых переключений между языками имеет и принципиальное сходство, проявляющееся в активизации межязыковых взаимодействий.

Ключевые слова: сбалансированный, несбалансированный, комбинированный билингвизм; тип переключения кода, профессиональная лингвистическая компетенция.

Bilokonenko L. Codeswitching in the conditions of formation of professional linguistic competence

Summary. The article presents the results of an experimental study of the processes of switching codes at the word level in combined bilinguals: speakers of the Ukrainian and Russian languages who study English in the conditions of the development of professional linguistic competence. The results of the experiment with stimuli in three languages demonstrate that code switches have qualitative differences in terms of typological diversity. At the same time, the dynamics of codeswitching between languages have a fundamental similarity, manifested in the activation of interlanguage interactions.

Key words: balanced, unbalanced, combined bilingualism; type of codeswitching, professional linguistic competence.

*Мішеніна Т. М.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

ГЕРМЕНЕВТИКА УКРАЇНСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОРНІТОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ І РЕЛЯТИВНОГО ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ СВІЙСЬКИХ ПТАХІВ)

Анотація. Публікація присвячена дослідженню структурно-семантичних особливостей фразеологізмів із назвами птахів і їх інтерпретації в українській і німецькій мовах; окресленню меж кореляції традиційного орнітонічного образу в літературній традиції. Під час зіставлення семантичних структур орнітонімів української та німецької мов у складі фразеологізмів виявлено відношення між лексичними паралелями (еквівалентні; включення; перетину). Установлено закономірності перекладу фразеологічних одиниць з орнітонічним компонентом.

Ключові слова: орнітонічна лексика, фразеологізми з орнітонічним компонентом, функціонально-стилістичний ресурс орнітонімів, стилетвірний потенціал, мовна картина світу, контрактивна лексика.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці провідним є компонентний аналіз структурно-семантичних особливостей фразеологізмів (у межах дослідження – з орнітонічним складником), власне орнітонімів у процесі перекладу й лінгвокультурологічного потрактування, що дає змогу розкрити психоментальні механізми декодування реальності, які репрезентують фразеологічні одиниці. Репрезентація семантичних відтінків фразеологізмів дає можливість виокремлювати світоглядні уявлення етносу, асоціативні ряди, які допомагають не лише з'ясувати своєрідність світосприйняття, а й відтворити контрастивні кореляції, що дають змогу в художньому дискурсі промодельовувати семантику фразеологізмів, простежити функціональне їх навантаження в письменстві.

Контрастивне вивчення мовних систем під час перекладатського процесу фразеологізмів допомагає визначити їх особливості, схарактеризувати параметри релятивності усталеного образу в літературній традиції. Провідним для контрастивного вивчення семантики фразеологічних одиниць зіставляваних мов є виокремлення семасіологічного (відношення між значеннями й причини зміни останніх) та ономасіологічного (ґрунтується на спільності або тотожності денотата – позначуваного об'єкта зовнішнього світу) аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжному й вітчизняному мовознавстві наявні дослідження, у яких розкриваються особливості перекладу фразеологічних одиниць і їх інтерпретації (Ю. Адресян, Н. Бутенко, Л. Дробаха, В. Гак, Г. Колшанський, В. Комісаров, В. Телія, І. Распопов, О. Федоров, Г. Яворська, В. Ярцева). Незважаючи на доволі ґрунтовні напрацювання, у яких запропоновано основні типи перекладів з урахуванням автологічного/образного складника фразеологізмів, ступеня зрощення, подано зразки компонентного аналізу

фразеологізмів з орнітонічним складником (назвами птахів), залишаються нерозв'язані питання, які стосуються специфіки перекладу й інтерпретації таких фразеологізмів, а також з'ясування місця досліджуваних мовних одиниць у світоглядній картині світу представників німецької й української лінгвокультур, релятивного художнього образу в літературній традиції. Розв'язання проблеми досягнення максимально можливої точності й об'єктивності перекладу фразеологізмів (у межах нашого дослідження – з назвами птахів) з урахуванням асоціативних реляцій, пов'язаних із ним, а також літературного суголосного орнітонічного образу послідовно не висвітлено.

Актуальність публікації полягає у виявленні особливостей перекладу фразеологізмів із назвами птахів (орнітонічним компонентом) в українській і німецькій мовах, спрямованого на точне й об'єктивне відтворення особливостей семантики фразеологізмів із назвами птахів неспоріднених (германських і слов'янських) мов. Цьому сприяє врахування семасіологічного й ономасіологічного аспектів зіставлення, що уможливило детальне ознайомлення з лексико-фразеологічною системою української й німецької мов. Орнітонічний образ як складник національної картини світу послідовно репрезентовано в літературній традиції. У такому контексті можемо говорити про герменевтику релятивного фразеологічного художнього орнітонічного образу.

Мета статті – дослідити структурно-семантичні особливості фразеологізмів із назвами птахів і їх інтерпретації в українській німецькій мовах; окреслити межі кореляції традиційного орнітонічного образу в літературній традиції.

Виклад основного матеріалу. У публікації ми дотримувалися обмеження: підлягали аналізу фразеологізми з орнітонічним компонентом, вираженим назвою свійських птахів (*горибець, гусак, курка, голуб*). Орнітоніми *горибець/голуб* умовно зараховуємо до свійських за критерієм постійного проживання поблизу помешкання людини.

Зважаючи на те що текст перекладу визнається комунікативно рівноцінним тексту оригіналу, основним завданням перекладу є забезпечення такого типу міжмовної комунікації, за якого створюваний текст мовою рецептора міг би виступати як повноцінна комунікативна заміна оригіналу й ототожнюватися рецепторами перекладу з оригіналом у [1; 2; 3; 6; 13]: 1) функціональному (переклад приписується автору оригіналу, публікується під його ім'ям, обговорюється, цитується тощо так, ніби він і є оригінал, тільки іншою мовою); 2) структурному (рецептори перекладу вважають, що переклад повною мірою відтворює зміст оригіналу, відтворюється той же зміст

засобами іншої мови); 3) змістовому (рецептори перекладу вважають, що переклад відтворює оригінал не тільки загалом, а й у частковостях) відношеннях.

Викладене вище висуває вимоги до окреслення лінгвістичних чинників, які варто враховувати в процесі перекладання [10; 14]:

1. Урахування нетотожної, почасти неспіввідносної категоризації дійсності різними мовами. Ідеться про відтворення мовної картини світу в мовних одиницях, які, у свою чергу, відображають досвід як результати попередніх етапів пізнання дійсності. Оскільки пізнання дійсності залежно від лінгвокультурологічного контексту є національно специфічним, відтворення результатів пізнання в мовній системі корелює зі світоглядною національною парадигмою. Мовні універсалії, що відображають спільність середовища існування, біологічного типу, сприйняття навколишнього світу і психічної організації в людства загалом і представників лінгвокультур зокрема, є чинником, який сприяє загальній перекладності.

2. Наявність етнографічних лакун – лексичних одиниць, що означають реалії носіїв вихідної мови й не мають відповідників у мові перекладу. Значні труднощі під час перекладу виникають у зв'язку з використанням у тексті оригіналу слів-реалій, відсутніх у світоглядній картині інших націй. Значна частина таких одиниць належить до розряду безеквівалентної лексики (ідеться про рівні, що відтворюють суспільно-побутові реалії; культурологічні кореляти). Неперекладні асоціації, які є національно-специфічними та спільними для носіїв вихідної мови, визначають обмеження перекладності.

У публікації ми розглядаємо з урахуванням вище викладених особливостей перекладності орнітоніми, що є функціональними в національній літературі й засвідчують реляцію з узагальненим образом, значення якого виводиться з фразеологізму.

За нашим спостереженням, однаковий переносний смисл переважно передається в мові перекладу з допомогою іншого образу зі збереженням (повним чи частковим) усіх інших компонентів семантики фразеологізму: *Краще синиця в руках, аніж журавель у небі* // *Besser der Spatz in der Hand als die Taube auf dem Dach* (досл.: *краще горобець у руці, ніж голуб на даху*). Використання відповідників такого типу забезпечує досить високий ступінь еквівалентності за умови, що фразеологізм не має яскраво вираженого національного забарвлення.

В українській мові *журавель* асоціюється з чимось віддаленим, майже нездійсненим, причому простежуються такі семантичні стягнення з іншими орнітонімами за принципом *можливість/неможливість* здійснення чи досягнення чогось: *горобець (надійність успіху)/голубець (густативний маркер: голубець смачний гарячий і свіжий): Краще нині горобець, як узавтра голубець* [8].

Незважаючи на використання різних орнітонімичних назв, в українській і німецькій мовах чітко простежується співвідношення відносно маленьким розміром птаха (*синиця/горобець/соловей*) із перевагою як маркера зіставлення – *горобця*) з чимось конкретним, реальним, що напевно може зараз або найближчим часом здійснитися.

За нашим спостереженням, в українському письменстві має місце реляція узагальненого фразеологічного образу *горобця* (лат. *Passer*) і художньої його інтерпретації, яку можемо спостерігати як суголосну з ним, так і таку, що репрезентує розширення значення.

Лексичне значення має свій обсяг, який наповнюють семи, що відображають певні явища чи предмети, узагальнені в значенні. До змісту лексичного значення фразеологічних одиниць належать значущі семантичні ознаки явищ і предметів. Залежно від конкретного використання слова в мовленні реалізується не весь обсяг змісту значення, він залишається у свідомості, а для вказівки на предмет використовується або сутність, або одна зі сторін змісту значення [7; 9; 11; 12]. Під час контрастивного аналізу можна виявити розбіжності між семантичним обсягом і змістом лексичних значень зіставлених фразеологічних одиниць. Методика міжмовного зіставного аналізу полягає насамперед у виявленні універсальних тенденцій в організації асоціативних полів та особливостей їх реалізації в умовах різних мов [1; 4; 5; 6]. Наведемо приклади співвідношень, що містять переважно збігання певних значень в аналізованих мовах і виявляють часткові розбіжності: *der Spatz/горобець*: 1. укр. *горобець* (СУМ, II, с. 134–135): // *стріляний (старий) горобець; стріляного горобця на полові не обдурши* – про того, хто має великий досвід, кого важко обдурити // *der Spatz* (D, VI, s. 438) – немає додаткових семантичних асоціацій; 2. укр. *образно горобенятко* – про дитину; укр. *горобеня* – 2) *перен. зневажл.* про людину з невеликою фізичною силою або таку, що посідає незначне місце в суспільстві // *der Spatz* // *фам.* мала дитина.

Структурно-семантичний аналіз наведених вище висловлювань переконує в тому, що в українській мові орнітонімічний компонент *горобець* реалізує додаткові асоціативні значеннєві відтінки, які пов'язані зі статусними характеристиками людини або її життєвим досвідом; фізичною статуєю.

Етнокультурологічний коментар щодо сприймання птаха *горобця* українцями має такий зміст: *горобець* – (зменшено-пестливі – *горобчик, горобчинок, горобеня, горобенятко* – пташка горобця) маленький сірий птах, який живе переважно поблизу житла людини; птахові притаманна шлюбна символіка, а також символіка спритності, моторності, злодійства; у народному світосприйманні набув недоброї слави [ЗУЕ, с. 146–147].

Українська літературна традиція представляє суголосний художній образ *горобця* на рівні родинних стосунків: *Лягають спати горобці / Із горобчихою та дітьми, / вухами вкутались зайці, / Нема і їм де сну подіти* (Вінграновський 2, с. 180). Значеннєвий відтінок родинності на прикладі сімейних стосунків спостерігаємо на прикладі словотвірних ланцюжків орнітонімів (в українській лінгвокультурології утворення назви на позначення дружини відбувається шляхом додавання суфікса *-их*; пор. *коваль* – *ковалиха*; *Роман* – *Романиха*; *Кайдаш* – *Кайдашиха*). У такий спосіб форма *горобчиха* становить художню деталь, яка репрезентує лінгвокогнітивне стягнення *родина людини/родина птаха*; заміну усталеної форми *пташенята* на *діти*.

За принципом антропометричності описується біографічна подія. Дії птахів позначені лексикою антропного коду мови (дієсловами психоемоційного стану, наслідувальної поведінки): *Мизатий хлопчик, як горобчик / З таким, як сам, до річки йде. / Іде над хлопчиками дощик, / Іде над ними й більш ніде. А фіолетово, а синьо / При хаті півники цвітуть! / Цвіте над півниками слива, / І абрикоса пахне тут* (Вінграновський 2, с. 161). Наведені рядки не лише вказують на реляцію художнього і традиційного образів, а й демонструють розширення ядерного значення, оскільки в наведених рядках спостерігаємо лінгвокультурологічний дискурс, що розкриває світосприйняття дитини й водночас дорослого, який рефлексує неповторність

того, що відчуває дитина, як сприймає світ у його безумовній «чарівності». Таке кінематографічне розгортання біографічного шляху дає змогу створити казковий дитячий світ, який має фоновим синій колір (*дощик – фіолетові й сині півники – слива*). Указані природні реалії становлять невід’ємні складники світогляду хлопчика, який, ставши дорослим, зберігає чарівні враження в душі. Як бачимо, в українському письменстві спостерігаємо динаміку традиційного образу *горобчик*, що відтворюється в актуалізації додаткових семантичних складників: *дитинство, казковість, чарівність, ріднзна*.

Українська й німецька мовні системи відтворюють родинні взаємозв’язки на прикладі кореляції *мати/дитина* у фразеологізмах з орнітонімом *курка/квочка/Glücke*: *Er benahm sich ihr gegenüber wie eine Glücke zu ihren Kücken* (досл.: *ставився до неї так, як квочка до своїх курчат*). Попередній контекст і стягнення на рівні уявлення про родовід відтворюють саме таку особливість турботи свійського птаха про пташат, яка подібна за виміром уваги й постійного супроводу, елементів виховання до людських стосунків за аналогією.

Аналізований усталений образ *горобець* в українських і німецьких прислів’ях реалізує також діаметрально протилежне значення, що апелює до періоду прожитого життя, а також засвідчує мудрість, досвідченість у різних життєвих ситуаціях. Наведемо приклади фразеологічних одиниць української й німецької мовних систем, у яких відтворено лінгвокультурологічні особливості: *Sperlinge/gorobecь* (*укр.* Старого *горобця* на полову не зловиш – вага життєвого досвіду [8, с. 243] // *нім.* Alte *Sperlinge* sind schwer zu fangen (НРФС, с. 713) (досл.: старих *горобців* важко зловити).

Узагальнення поняття про кількість чогось чи результативність діяльності в українській і німецькій мовах відтворюється з допомогою фразеологізмів, відповідно, з орнітонімами *горобець/курчата: нім.* Wo Hecken sind, da sind auch *Sperlinge* (SWL, s. 269) (досл.: де тин, там і *горобці*); *укр.* *Курчат* восени лічать [8, с. 243]. Лінгвокультурологічна відмінність полягає в тому, що в українському фразеологізмі акцентується на якісному параметрі, який дає можливість говорити про співвідношення кількості і якості, тоді як уведення орнітонімного компонента *горобець* активізує додаткову семантичну характеристику – *надмірна кількість*, що інтенційно апелює до певної міри фальшивості, несправжності.

Компонентний аналіз фразеологізмів з орнітонімним компонентом дає змогу зробити узагальнення, що сприйняття птаха – *горобця* – за формою, поведінкою, характеристикою знаходить відповідне відображення в значеннєвих реалізаціях. Прикладом можуть слугувати фразеологізми, у яких структурно-семантичний орнітонімний компонент має основою перенесення значення невеликий розмір *горобця*, що дає можливість промодельовувати ситуацію безглуздості або невідповідності в умовах протистояння: *укр.* По *горобцях* з гармат не стріляють [8, с. 218] – *нім.* Auf *Sperlinge* schießt man nicht mit Kanonen (SWL, s. 269).

Наведені приклади фразеологізмів з орнітонімом *горобець* і релятивного художнього образу дають змогу констатувати, що аналізований орнітонім реалізує усталені значеннєві відтінки, пов’язані з періодами життя (*дитинство, юність – недосвідченість; зрілий, похиллий вік – мудрість, життєвий досвід*), а також указує на кількісні кореляції (значна кількість – тяжіння до певного простору // неважливість скупчення тощо). Літературна репрезентація художнього образу вказує на амбівалент-

ність розуміння орнітоніма *горобець*, що можемо спостерігати на таких лінгвокогнітивних співвідношеннях: *дитинство // недосвідченість / дитяче світосприйняття казковості світу / наймолодший член родини; старість // досвідченість*.

В українській і німецькій лінгвокультурах активно функціональні фразеологізми з орнітонімом *голуб/die Taube*. В українській мовній картині світу *голуб* (зменшено-пестливі – *голубець, голубчик, голубчикок, голубонько, голубок, голубочок; голубеня, голуб’я*) – птах ряду горобцеподібних з різнобарвним оперенням і великим волом; Божа птиця, жертвний птах, біблійний символ Святого Духа; до останнього часу вважався святою птахою в багатьох місцевостях України; у деяких народних обрядових піснях уособлюється як ангел і навіть як Святе Різдва; у фольклорних уявленнях голубам приписується чарівне створення світу (ЗУЕ, с. 141): *укр.* *голуб 2) розм. пестливе називання чоловіка* (перев. при звертанні); *голубка – пестливе називання дівчини, жінки*.

Німецьке розуміння образу птаха апелює до налагодження діалогу, колективного спільного рішення: *нім.* die Taube 2) (у множині) ті, що йдуть на компроміс (D, VI, s. 2569).

В українському письменстві спостерігаємо релятивний художній образ *голуба*, побудований на контрасті: *Тінь чорна стрімко падає униз – / То білий голуб так злітає вгору* (Костенко, с. 70). Застосовано антитезу понять *білий – чорний, вгору – униз*. Таке сприйняття образу розкриває динаміку відчуттєвого захоплення світом, саму цінність буття і його перебігу.

Українське письменство репрезентує традиційний образ *голуба* як релятива коханої людини: *Над містом розмовляють голуби. Про що, не знаю. Про цікаві речі. Про той собор. Про людство. Про війну. Про білий світ, про небо з далиною. А може, він голубці каже: – Ну, як я літав, ти скучила за мною?* (Костенко, с. 70). У наведених рядках діалог голубів передається особистісно, що дало можливість відтворити романтичну атмосферу на рівні *голуби/люди*. Подібне семантичне стягнення винюансовує сакральність стосунків, інтимізує їх.

Українська письменницька традиція також репрезентує образ *голуба* як біографічний шлях автора, який накладає образ власного життя на орнітонімний образ птаха: *коротке крило – життя на Батьківщині, довге – на чужині*. Такий відтінок образу знаходимо В. Стуса в іншій поезії, де реалізовано зіставлення себе з голубами: *Поголубів, посивів з голубами / Й розтав між них – ледь / Осені діждав* (Стус, с. 266).

Функціональним в українській і німецькій лінгвокультурах є орнітонім *гуска/гуска*. У словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» за редакцією В. Жайворонка подається таке визначення: *гуси* (зменшено-пестливі – *гусоньки; гусак, гусь* – самець; *гуска* – самка; *гуся, гусеня* – пташа) – великі водоплавні свійські й дикі птахи з довгою шиєю; символізують пліткарство, поговір [ЗУЕ, с. 162–163].

Фразеологічна світоглядна перспектива представляє орнітонім *гуска/die Gans* амбівалентно. На відміну від німецького прикладу, де йдеться про недосвідчену особу жіночої статі, в українській лінгвокультурі закладено в основу вміння водоплаваючого птаха вільно триматися на воді: *Як з гуся вода – нічого не впливає, не діє на кого-небудь, байдуже комусь* (СУМ, II, с. 198) // *нім.* die Gans: *зневажл.* Недосвідчена, молода особа жіночої статі – *blöde dumme Gans* (D, III, s. 9372) // *укр.* *гуска*.

В українському письменстві знаходимо використання кольористичної ознаки задля увиразнення зовнішнього вигляду

цього птаха в українській дитячій поезії: *Прилетіли гуси, сіли у воротах, / Оті білі гуси в червоних чоботях* (Вінграновський 2, с. 160). Наведені рядки української дитячої поезії винюансовують дитячий казковий образ *білих гусей у червоних чоботях*, де кольоративи *білий/червоний* (червоні чоботи – апелюють до традиційного українського взуття) стають фоновими у відтворенні казкового світу, саме введення до поетичного контексту орнітоніма *гуси* створює атмосферу неповторності й чарівності українського казкового буття. Ідеться про дитячий орнітонімний фольклорний образ, який використовується як у народних казках виховного спрямування, так і в народній педагогіці на прикладі виховних прийомів – наведення прикладів-реалій рідного обійстя – задля виховання любові до рідного краю, уваги до рідної природи, формування емпатійних відчуттів дитини, інтеріоризації почуттів вищого плану.

Кольористичне стягнення характерне для української дитячої поезії, причому йдеться насамперед про фоновий малюнок, коли автохтонність підкреслюється апеляцією до одноколірності соматизмів (крило/очі) свійського птаха й суголосного спектрального корелята природних географічних об'єктів (озера/плавні): *Поводимо гусочку по воді недалеко, / Та у неї ж очечка голубі, / Ще й крилечко!* (Вінграновський 2, с. 158). Фоновий малюнок, який притаманний автохтонному степовому пейзажу, актуалізує спектральні характеристики синього кольору. Введення художнього образу *гусочки з голубими очечками й крилечком* відтворює органічний взаємозв'язок людини, живих істот і довкілля. Оскільки йдеться про дитячу літературу, засвідчуємо потужний виховний потенціал сучасної дитячої української поезії, який полягає у виробленні любові до рідного краю, уваги до довкілля, інтеріоризації ціннісних орієнтацій щодо естетики довкілля.

Орнітонімний образ за *аудіальними характеристиками* здатен виконувати стилістичну функцію. Стильовий потенціал ґрунтується на основі моделювання засобом звуконаслідувальних слів, створюючи художній образ.

В українському письменстві використовуваним є звукомодельований образ свійських птахів, що сприяє створенню художньої деталі, відтворює естетику рідного обійстя. Поширеним є використання звуконаслідування задля відтворення художнього образу *гусей*; звуконаслідування заклик птахів: *Де дядько крише підсвинкам буряк, / Де тітка гусям-гуля, гуля!* (Вінграновський 2, с. 179).

Українська лінгвокультура, відповідно до критерію високості й гучності звуку та одночасної музикальної какофонії, репрезентує усталене розуміння такого звукового комплексу в значенні «говорити безладно; безмістовно»: *Гелломати* як *гуси*.

Німецькі паремії актуалізують характеристики для передавання музичного хисту людини, поняття музикального майстерного виконання. Відповідно, протиставлення відбувається шляхом протиставлення звукопису за критерієм: *милослухність/немилослухність*: *нім. соловей – гусак* (звуконаслідування: *te-te-te*; так зване *геллотиння*): *Wo die Gänse schnattern, schweigt die Nachtigall* (досл.: *де геллочуть гуси, мовчить соловей*).

Письменицька українська традиція дає змогу говорити про розширення значення звукомодельовального комплексу. Зокрема, в дитячій літературі функціональними є дієслова задля зображення звукового фону гусей – *тетекати/телломати*, що допомагає створити естетику пейзажу рідного краю, апелювати до дитячого казкового світу через образи свійських тварин,

зокрема птахів, інтенсифікують відчуття любові до рідного простору, усвідомлення неповторної краси пейзажів, рефлексії необхідності бережливого ставлення до природи, а також історичної пам'яті: *Оті білі гуси в червоних чоботях, / В червоних чоботях, в хустинах рябеньких, / Загелгали гуси, що я ще маленький* (Вінграновський 1, с. 160). Наведені рядки також змальовують орнітонімний образ як фольклорний, де спостерігаємо асоціації кольорового забарвлення гусей з національним українським вбранням, що підтекстово сприяє усвідомленню органічності культури, у якій зростає маленька людина.

Українська й німецька лінгвокультури демонструють активне використання орнітоніма *курка/das Huhn*, причому спільним значенням є характеристика низького виміру інтелектуальних характеристик людини, порівнювана з поведінкою *курки*: 1. *das Huhn* (БНРС, I, s. 650): *'// da lachen ja die (alle) Hühner; курка* (СУМ, IV, s. 410): *'// курям на сміх*. У наведених фразеологізмах зоонімний компонент «курка» реалізує співвідносні значення, що вказує на невідповідність поведінки чи результатів дії загальноприйнятим нормам; нераціональність/недолугість поведінки. 2. *ein verregnetes Huhn, wie Hühner im Regen hocken* (сидіти як мокра курка під дощем); укр. *// пер. мокра курка* – про жалюгідну на вигляд або безвольну, нерішучу людину (асоціація за зовнішнім виглядом). 3. Спостерігаємо фразеологізми в українській мові, які не мають відповідників у німецькій, що можемо пояснити лінгвокультурологічними особливостями: *// пер. сліпа курка* – про людину, що погано бачить або короткозору; *// як курка лапою* – про що-небудь виконуване, виконане незграбно, неакуратно (асоціація за типовими діями курки під час вигрібання). 4. Німецька лінгвокультура репрезентує своєрідні значеннєві відтінки, пов'язані з характеристиками інтелектуальних та емоційних/морально-етичних характеристик людини, які є автохтонними для німецької лінгвокультури: *ein blindes Huhn*; *ein dummes Huhn* – *розм. дурна* (обмежена) людина; *ein lustiges Huhn* – весела людина; *ein ulkiges Huhn* – дивакувата людина; *ein gelehrtes Huhn* – синя панчоха.

Характерною ознакою, що розмежовує свійські й дикі птахи, є вміння літати на далекі відстані (голуби й горобці умовно вважаються як свійські, тобто ті, які постійно живуть поблизу помешкання людини). Компонентний аналіз лексеми *крила* дає змогу вибудовувати відповідні асоціації на таких значеннєвих відтінків, як «висота», «протяжність», «легкість», «всеохопність», «доленосність», «темпоральність».

В українському письменстві орнітоніми вживаються задля зображення проекції на внутрішній світ людини, її прагнення своєї творчої реалізації, певні досягнення тощо. Шляхом протиставлення ознак *крилатість/безкрилля*, реалізованих у контекстних значеннях орнітонімів, апелює до вагомості будь-якого прояву людини; іншим додатковим компонентом є підтекстове позитивне сприйняття рідної природи: *Я плюю на слова ці завзято, / Я обурений ними без меж – / Кури й гуси завжди крилаті / Горобці і синиці – теж!* (Симоненко, с. 195).

Письменицька традиція подає також протиставлення усталеного образу й художнього на основі певного критерію. Прикладом можуть слугувати маркери *молодості/старості*; *недосвідченості/досвідченості* через уживання орнітонімів *ворон/курчата*. Образ *ворона* трансформується в художньому контексті, коли традиційно чорний птах, провісник біди виступає насамперед як птах мудрий, досвідчений, який прожив довге і складне життя: *На тополі ворон помирає, / Гля-*

нув вниз – чи плавав він колись? / Увостанне землю споглядає, / Налітаєсь, набачивсь – не наживсь! / **Триста літ** він не міняв сорочки, – / А тепер не пережить **курчат**! (Вінграновський 2, с. 57). Образ **курчат** подається символічно – недосвідчена молодість, яка є водночас прекрасною своєю щирістю й відкритістю світові. У наведених рядках також реконструюємо незриме стягнення на рівні життя і смерті, актуалізація додаткового складника – безперервності життя.

Німецька лінгвокультура репрезентує паремії, у яких дублетна номінація стосується негативної характеристики людини – незначні досягнення/нездатність майстерно щось виконати тощо: 1) *горобець/горобець*: Fliegt ein Sperling aus, kommt ein Spatz nach Haus (досл.: полетів і повернувся додому горобцем); 2) *гуска/гуска*: Flög eine Gans über's Meer käm' eine Gans wieder her; Es flog ein Gänschen übern Reihn und kam als Gickgack wieder heim (НРФ, с. 267) (досл.: полетіла гуска за море й повернулася знову гускою).

Спостережуваними є паремії, які реалізують семантичні стягнення, реалізовані шляхом стягнення свійського й дикого птахів: 1) *гуска/орел*: **нім.** Aus einer Gans wird kein Adler (*З гуски не буде орла*) – протиставлення птаха високого польоту й приземленого (свійського) птаха; неможливість досягнення чогось; 2) *голуб/орел*: **нім.** Adler brüten keine Tauben (SWL, s. 32, s. 100, s. 184, s. 201, s. 269, s. 288) (досл.: *Орли не висиджують голубів*) – детермінація, яка вказує на високе й низьке небо досягнень.

В українській і німецькій лінгвокультурах паремії дають можливість інтерпретувати поняття власної домівки, сприяти розвитку любові до рідного краю шляхом уведення назв свійських птахів (які не відлітають до вирію), що вказує на інтеріоризацію почуття громадянської причетності. Особливість світоглядного поняття про рідний край можна подати за такими асоціативними співвідношеннями (птаха/ареал проживання; гніздо; діти; родовід): 1) *горобець*: **нім.** Auch dem Spatz gefällt sein Gefieder (досл.: *також і горобцю подобається своє пір'я*); 2) *гусак/лебідь*: Jeder hält seine Gänse für Schwäne (SWL, s. 100, s. 268) (досл.: *кожен вважає своїх гусок лебедями*) – любов; повага до рідних – контрастивне зіставлення птахів за їхнім способом життя увиразнює найвищу міру любові до рідного краю.

У зіставлюваних українській і німецькій мовах виявляються характерні подібні риси в певних концептуальних реляціях, що виражають паремії, значеннєві відтінки вказують як на подібне, так і відмінне вираження орнітонімного складника. Тотожність орнітонімних назв у прямих і переносних значеннях є лише частковою в деяких співвідношеннях, відповідно, мають місце співвідношення, у яких один із відповідників позначає денотати й реалізує конотативні семантичні відтінки.

У семасіологічному плані за даними лексикографічних джерел під час зіставлення семантичних структур орнітонімів української та німецької мов у складі фразеологізмів виявляються різні відношення між лексичними паралелями (еквівалентні; включення (установлена перевага гіпонімії в німецькій мові, що характеризується більшим ступенем розгортання її дефініцій порівняно з українською); перетину.

Установлено такі закономірності перекладу фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом: 1) наявні спільні риси у виразах, пов'язані з кольоровою характеристикою; аудіальним супроводом; загальною оцінкою поведінки людини від-

повідно до шкали етичного кодексу; значеннєві відтінки, які пов'язані зі статусними характеристиками людини або її життєвим досвідом; фізичною статуєю; 2) специфічні риси у виразах української й німецької мови, пов'язані з характеристиками інтелектуальних/морально-етичних і соціальних характеристик людини.

Висновки. Українські й німецькі паремії з орнітонімним компонентом входять до системи культурної традиції, образного світосприймання й тим самим до структури позамовного світу, лінгвокультурної спільноти, засвідчують системне сприйняття світу крізь призму орнітонімного автологічного/металогічного образу.

На подальший розгляд заслуговує розгляд питання інтерпретації паремій з орнітонімним складником, вираженим назвами на позначення диких птахів.

Література:

1. Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. Львів: Вища школа, 2009. 120 с.
2. Дробаха Л.В. Особливості вживання орнітальної лексики в українських, німецьких, російських, англійських прислів'ях та приказках. *Наукові записки Кіровоградського державного пед. ун-ту імені В. Винниченка. Серія «Філол. науки (мовознавство)»*. Вип. 35. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. 2011. С. 130–138.
3. Жлуктенко Ю.О. Аспекти контрастивної лексикології. *Мовознавство*. 1989. № 6. С. 3–8.
4. Залевская А.А. Межъязыковые сопоставления в психолингвистике. Калинин: Калининский государственный ун-т, 2013. 83 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва: Высшая школа, 1998. 253 с.
6. Косериу Э. Контрастивная лингвистика и перевод: их соотношение / пер. с нем. *Новое в зарубежной лингвистике* / под ред. А.Н. Леонтьева. Вип. XXV. Москва: Прогресс. 1999. С. 63–81.
7. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. Москва: Высшая школа, 2008. 168 с.
8. Пазяк М.М. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР. Київ: Наукова думка, 1989. 480 с.
9. Проблемы синхронного и диахронного описания германских языков: респ. сб. / под ред. Б.В. Пупченко. Вип. I. Пятигорск, 1985. 175 с.
10. Распопов И.П. Методология и методика лингвистических исследований. *Методы синхронного изучения языка*. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1986. С. 75–84.
11. Семантическая общность национальных языковых систем / под ред. З.Д. Поповой. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1986. 183 с.
12. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. языков. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Высшая школа, 1993. 303 с.
13. Ярцева В.Н. Контрастивная грамматика. Москва: Наука, 2011. 111 с.
14. Sauerhoff F. Pflanzennamen im Vergleich: Studien zur Benennungstheorie und Etymologie. Stuttgart: Steiner. 2001. 431 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. БНРС – Большой немецко-русский словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 1440 с.
2. Вінграновський 1 – Вінграновський М. Вибрані твори: у 3 т. Тернопіль: Богдан, 2004. Т. 1: Поезії. 400 с.
3. Вінграновський 2 – Вінграновський М. На срібнім березі. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 256 с.
4. ЗУЕ – Знаки української етнокультури: словник-довідник / під ред. В.В. Жайворонка. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
5. Костенко – Костенко Л. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с.

6. НРФС – Немецко-русский фразеологический словарь. Москва: Государственное изд-во иностр-х и нац-х словарей, 1956. 904 с.
7. НРФ – Немецко-русский фразеологический словарь. Москва: Русский язык, 1975. 656 с.
8. Симоненко – Симоненко В. Вибрані твори / упор. А. Ткаченко, Д. Ткаченко. 3-є вид., випр. Київ: Смолоскип, 2015. 852 с.
9. Стус – Стус В. Вибрані твори. Київ: Смолоскип, 2014. 872 с.
10. СУМ – Словник української мови: в 11 т. / гол. ред. І.К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
11. D – Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache: in 6 Bänden. Wien/Zürich: Dudenverlag, 1977–1981.
12. SWL – Sprichwörterlexikon. Немецкие пословицы и поговорки. Москва: Высшая школа, 1989. 392 с.

Мишеніна Т. М. Герменевтика українських і німецьких фразеологізмів з орнітонімічним компонентом і релятивного художественного образу (на прикладі домашніх птахів)

Анотація. Публікація присвячена дослідженню структурно-семантичних особливостей фразеологізмів з назвами птахів і їх інтерпретації в українському і німецькому мовах; визначенню меж кореляції традиційного орнітонімічного образу в літературній традиції. При сопоставленні семантичних структур орнітонімів українського і німецького мов в складі фразеологізмів виявлено зв'язок між лексическими паралелями (еквівалентні зв'язки, включе-

ння; пересечения). Встановлені закономірності перекладу фразеологічних одиниць з орнітонімічним компонентом.

Ключові слова: орнітонімічна лексика, фразеологізми з орнітонімічним компонентом, функціонально-стилістический ресурс орнітонімів, стилізаційний потенціал, мовна картина світу, контрастивна лексика.

Mishenina T. Hermeneutics of Ukrainian and German phraseologisms with ornithonomic component and of relational artistic image (based on the example of domestic birds)

Summary. The publication is devoted to the study of structural and semantic features of phraseologisms with the names of birds and their interpretation in the Ukrainian and German languages; to the outlining of the correlation boundaries between the traditional ornithonym image in the literary tradition. Certain relations were found between lexical parallels (equivalent, inclusion, intersection) in the process of comparing the semantic structures of the ornithonyms of the Ukrainian and German languages. As well as the regularities of translation of phraseological units with ornithonomic component were established.

Key words: ornithonymic vocabulary, phraseologisms with ornithonomic component, functional-stylistic resource of ornithonyms, stylistic potential, linguistic image of the world, contrastual vocabulary.

Romanov Yu. O.,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Department of Humanities
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

Gaivoronska V. V.,
Associate Professor,
Department of Humanities
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

LITERARY TEXT IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary. The article considers the content and methods of teaching Russian as a foreign language on the material of literary text. The proposed approach (topical issues, system of exercises, visualization) ensures formation of necessary skills in text analysis and interpretation.

Key words: literary text, topical issue, visualization, text analysis, text interpretation, Russian as a foreign language, Fazil Iskander.

Introduction. Modern methods of teaching Russian as a foreign language imply significant role of fiction in the process of language teaching. Works of classical and modern Russian literature are widely used in practice of teaching a very wide audience of Russian language learners, pursuing various goals (living and studying in those countries where Russian is spoken; short-term Russian courses; traineeship; language credits, etc.), as well as upgrade training of international Russian language teachers. In this case, the involvement in the educational process of literary works contributes to the achievement of professional, communicative, practical, cognitive, and educational goals [1].

Thanks to fiction, international students acquire the Russian language in all its richness and diversity; their active, passive, and potential vocabulary is enriched, and the ability for contextual guess is developed. Fiction is the material for the formation of speech habits in various types of speech activity. For L2 learners, the Russian literature serves as a means of modeling the Russian language environment. As for acquisition Russian in the cultural field of Ukraine, the cognitive value of fiction (for example, books by N. Gogol) is that it is an effective means of getting to know the cultural values of Ukraine and parallel formation of L2 learners' intercultural competence based on understanding the local cultural realities [2].

Review of literature. When selecting literary texts for L2 teaching, it is necessary to rely on the general principles of philological analysis of the text.

According to the classical definition of I. Galperin: "The text is a work of language production process possessing completeness, objectified in the form of a written document, literary processed in accordance with the type of this document, a work consisting of the name (title) and a number of special units (superphrasive units) combined by different types of lexical, grammatical, logical, stylistic connection which has a specific focus and pragmatic attitude" [3, p. 18].

Philological analysis of the text, synthesizing various (linguistic, literary, poetic, semiotic) approaches, is a complex and specific

method of analysis characterized by the following parameters: 1) a text is considered as a cultural phenomenon; 2) it is required to pay attention to the wide literary and socio-historical context of the epoch; 3) an analysis of language means as a form of expression of human thoughts and feelings in different types of communication is made; 4) a language personality behind the text, personal language and style are studied, and the text is perceived as a reflection of author's verbal culture and mainstream culture at a certain stage of development [4, p. 4–5].

When working with the literary text, it is important to penetrate the artistic and aesthetic meaning of the work, i.e. to use it not only as a means of teaching Russian language, but also as an independent object of study. There should be a bidirectional process of working with the language of artistic text: on the one hand, identifying meanings of multi-level units they have in the language system, and on the other hand, through studying the behavior and integration of these units in the text, determining additional meanings they acquire [5, p. 6].

As for new trends in text research methodology, it should be mentioned literary concept of "historical consciousness" reflecting the writers' ability to recognize and convey in words the idea of variability of the world, relationship of time, movement in space and time [6, p. 9].

The purpose of this study is to provide guidance on how to prepare learning materials aiming at development of L2 learners' skills in literary text analysis and interpretation.

Main body of the research. The above-mentioned learning materials can be described as a complex consisting of a narrative text, post-textual dialogues, questions to the text and dialogues (topical issues), lexical and grammatical exercises; a brief writer's biography and the list of Russian vocabulary with English equivalents should be also included.

This approach we exemplify by the learning materials based on the work by Fazil Iskander – "A Story about the Sea" [7, p. 76–86].

The short writer's biography may include key information about F. Iskander – he was the Russian writer and poet who wrote neither prose nor poetry in Abkhazian, but was "the singer of Abkhazia"; who wrote William Faulkner-like national sagas and was nominated for the Nobel Prize in Literature; who had very fond memories of Sukhumi, the multiethnic city where Abkhazians, Georgians, Armenians and Russians lived side by side and where he was born and brought up (the writer's biography may be based on introductory articles published in [8]).

Working with the Russian vocabulary is considered to be a kind of activity to be done before getting down to the text. The vocabulary list contains new words, word combinations, and phrases arranged in alphabetical order and highlighted in bold as in the text. In brackets, after a new word (if necessary), a deriving or derived word is given. Where necessary, in parentheses, explanations to determine the pronounced semantics of a word (for example, its figurative meaning, etc.) are given. Synonyms are also put into brackets, but in bold. Aspectual pairs of verbs are presented in accordance with the order of their appearance in the text, i.e. if an imperfective verb is activated, then the verbal pair in the vocabulary list looks traditionally, for example: *лечить / вылечить кого?* – to cure, treat; if a perfective verb is activated, the imperfective form of the verb is given in brackets with the necessary mark *нв: подтвердить (нв подтверждать) что?* – to confirm. When interpreting linguistic difficulties, we prefer not translations, but footnotes numbered in ascending order within the text: *Отсмеявшись, т.е. перестав смеяться; Солнце ударило по лицу – солнце ярко осветило лицо.*

When reading a narrative text, international learners should be stimulated to penetrate its artistic meaning which is not equal to just “ordinary” word meaning. For example, in “A Story about the Sea” by F. Iskander, there is an image of a grey rampart (*«серая крепостная стена»*) trying (in vain) to hide freshness of the sea from town people (opposition of unfreedom to freedom). This is just one motif, and questions for training students’ ability to see other meaningful motifs should be asked; here is part of them: *Мальчик научился плавать «почти так же давно, как и ходить», но почему он не помнит, «когда научился ходить», зато помнит, «когда научился плавать»? Дайте ваше понимание следующих мыслей автора: «Из крепости легко сделать тюрьму, а из тюрьмы можно сделать крепость.»; «Человек, который должен смотреть в одну сторону, или ничего не видит, или видит больше тех, кто вынудил его смотреть в одну сторону.»; «Обычно любишь места, где пережил большую опасность, если она не результат чьей-то подлости.»; etc.*

Post-text dialogues develop the problems raised in the text (–*Ты когда-нибудь видел море? – Конечно. Я ведь живу в городе, который находится совсем недалеко от берега моря. (...) – А ты плавать умеешь? – Умею, конечно. И плавать, и нырять, и прыгать с камней в воду – все умею лет с 8–9. А почему ты меня об этом спрашиваешь? – Никогда заранее нельзя думать о человеке плохо! – Ты почему заговорил об этом? – Да вот вспомнил, что маленький герой этого рассказа подумал, что парень в нарядных брюках и в белоснежной рубашке не бросится в море его спасать. А вышло как раз наоборот.*), and in this way, the learners are given examples of text interpretation. Further impact to it is implemented through questions to the text and dialogues.

It should be noted that questions to the text and dialogues do not imply retelling of the information: their main goal is to encourage students to express their attitude to certain problems, i.e. it is supposed to be students’ common oral statements. But since their attitude to the same problem can be different, a discussion, stimulated by the teacher, is possible. Questions to the text and dialogues can be exemplified as following: 1. *Вы бы смогли поступить так, как юноша из этого рассказа? Были ли вы когда-нибудь свидетелем подобных поступков?* 2. *Почему, не зная человека, нельзя думать и говорить о нем плохо?* 3. *Как вы считаете: а) в человеке все качества врожденные, и всякое*

воспитание и перевоспитание не имеет никакого смысла; б) в человеке можно воспитать необходимые положительные качества, даже если они не даны ему от рождения? 4. *Как вы понимаете, что такое чувство ответственности?* 5. *Как вы понимаете смысл русской пословицы: «По одежке встречают, по уму провожают»? Есть ли в вашем родном языке соответствующая пословица? Постарайтесь передать ее значение по-русски.*

Lexical and grammatical exercises pursue the general purpose of teaching Russian literary language and are mostly aimed at expanding and activating students’ vocabulary and reinforcing their skills in usage of lexical and grammatical units that are characteristic of lively speaking. The exercises are based on vocabulary units (already known to students) with their inclusion in the new lexical compatibility, as well as in the new vocabulary of the texts and dialogues. A feature of those exercises that begin with the methodically traditional “Insert ...” is that we propose to insert these words or phrases in all cases (where possible) – not just in declarative sentences, but in separate replicas of dialogues or mini-dialogues.

Lexical and grammatical exercises can be described as those to distinguish antonymy and synonymy (*Замените выделенные слова антонимичными. Замените выделенные слова близкими по значению.*), to understand word formation: prefixes, suffixes, compounds (*От каких знакомых вам слов образованы сложные слова: белоснежный, мимоходом? Объясните данные ниже прилагательные с префиксом без-/бес-: бесстрашный юноша, беспомощный ребенок. Объясните, какое значение глаголам придают префиксы: Антон заговорил о том, что нас всех интересовало. Девушка, отсмеявшись, открыла книгу. Укажите, от каких слов образованы прилагательные в следующих словосочетаниях: ласковый взгляд, холодная вода, жизненный уровень. Назовите однокоренные (родственные) слова данным ниже: врожденный, ответственность, вырасти, окружение, взамен, купальник, плавки, свидетель, договориться, нуждаться, вспоминать, ожидание, прекрасный. Укажите, от каких слов образованы уменьшительно-ласкательные существительные: шапочка, сестричка, братик, дружок, водичка, паренек, книжечка, булочка, пирожок, улыбочка, солнышко, туфельки, глазки, парнишка.*), to understand and correctly use set expressions (idioms) (*Вставьте в данные ниже предложения выражение «делать вид». Прочитайте предложения, используя вместо точек выражение «быть в ответе».*), to interpret keynotes of the text (*Объясните, как вы поняли фразы: 1) «Летом море было ежедневным праздником.»; 2) «Мы с морем поняли друг друга.»; 3) «Тонуть стало спокойнее.»; 4) «... я плыл на его улыбку.»; 5) «Он ушел навсегда ... , ушел мимоходом, вернув мне жизнь.»*), etc.

Interpretation of a text is much more successful when it is based on visualization, external and internal visual aids [9], as well as on the work with cartoon stories. As part of work on text interpretation, international students were suggested to draw a picture-association, a picture-symbol, or a picture-impression of the read story and then to explain what was drawn and why. It should be noted that completion of this task facilitated development of students’ creative abilities, promoted their independent judgments, and ensuring an exit to free communication, first as a monologue, and then as a discussion answers to questions from the teacher and fellow students [10].

An example of such a monologue, presented by one of the students (a cartoon story she drew depicts a boy (principal character

of “A Story about the Sea”) as a plant – first, nice and strong; then, almost dead; last, finally survived and becoming even stronger), is as follows: *Сначала мальчик был сильный и ничего не боялся. Но однажды он чуть не утонул. Его спас один парень. Он стал тогда бояться и не хотел больше плавать. Но он увидел силу парня и тоже захотел быть таким. Поэтому он опять пошел к морю и поплыл. Парень спас ему жизнь и дал силы победить страх. Мальчик победил свой страх и стал еще сильнее.*

Conclusions. Interpretation of a text can be defined as “mastering ideological and aesthetic, semantic and emotional information of a piece of fiction carried out by recreating the author’s vision and the knowledge of reality” [11, p. 6]. It is considered to be part of literary analysis, stylistics of artistic speech, text linguistics.

Among the factors, influencing interpretation of a literary text, learners’ vocabulary, features of conceptual system, ability for close reading and text perceiving, language competence, etc. are mentioned [12]. All of them should be taken into account when L2 teaching.

Visualization, external and internal visual aids are also important. They remain reliable means of vocabulary development. Using vocabulary, international students consistently move from vocabulary nomination to description of visual content and to further interpretation.

References:

- Кулибина Н.В. Методика лингвистической работы над художественным текстом. Москва : Рус. яз., 1987. 143 с.
- Romanov Yu.A., Snegurova T.A. Intercultural communication and teaching Russian to international students at language summer courses. Integratsiya obrazovaniya = Integration of Education. 2017. № 21. Vol. 3. P. 371–384. DOI: 10.15507/1991-9468.088.021.201703.371-384
- Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М: КомКнига, 2006. 144 с.
- Русский литературный текст XIX–XX веков. Тексты и задания для самостоятельной работы: учеб. пособие / сост. И.А. Митрофанова, О.А. Старовойтова. СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2018. 108 с.
- Анализ художественного текста. Русская литература XX века: 20-е годы: учеб. пособие / сост. И.М. Вознесенская, И.Г. Туликова, Д.В. Колесова и др.; отв. ред. К.А. Рогова. СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2018. 286 с.
- Текст в художественной литературе, публицистике и журналистике: Материалы XIX Шешуковских чтении / Под ред. Л. А. Трубиной. М: МПГУ, 2014. 372 с.
- Олейник С.П., Романов Ю.А. 25 уроков русской устной речи: Учебное пособие для иностранцев. Харьков: НТУ «ХПИ», 2006. 284 с.
- The Mystery of Conscience. Poetry by Fazil Iskander. / Transl. by Sophia Manukova; Project Ed. Roman Gosin. Raleigh, North Carolina: Lulu Inc., 2015. 150 p.
- Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. М.: Просвещение, 1985. 160 с.
- Гайворонская В.В., Романов Ю.А. Особенности работы с художественным текстом на занятиях с иностранными студентами-филологами. Русский язык за пределами России: лингвистический и социально-педагогический аспекты преподавания и изучения на Украине и в других странах. Материалы VI международной научно-практической конференции. Вып. 6. Харьков, 2011. С. 77–80.
- Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». Москва : Просвещение, 1988. 192 с.
- Богданова Е.С. Факторы, влияющие на интерпретацию подтекста в художественном тексте читателем. Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. 2016. № 3. С. 14–16.

Романов Ю. О., Гайворонська В. В. Художній текст у викладанні російської мови як іноземної

Анотація. В статті розглянуто зміст і методику навчання російській мові як іноземній на матеріалі художнього тексту. Запропонований підхід (проблемні питання, система вправ, візуалізація) забезпечують формування необхідних навичок аналізу тексту та його інтерпретації.

Ключові слова: художній текст, проблемне питання, візуалізація, аналіз тексту, інтерпретація тексту, російська як іноземна, Фазиль Іскандер.

Романов Ю. А., Гайворонская В. В. Художественный текст в преподавании русского языка как иностранного

Аннотация. В статье рассматриваются содержание и методика обучения русскому языку как иностранному на материале художественного текста. Предлагаемый подход (проблемные вопросы, система упражнений, визуализация) обеспечивают формирование необходимых навыков анализа текста и его интерпретации.

Ключевые слова: художественный текст, проблемный вопрос, визуализация, анализ текста, интерпретация текста, русский как иностранный, Фазиль Искандер.

Семко Н. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Городецька Н. Г.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Львівського національного аграрного університету

Гавришків Н. Б.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Львівського національного аграрного університету

ТЕРМІН: ЙОГО ЗНАЧЕННЯ, СМИСЛ І ПЕРЕКЛАД

Анотація. У статті йдеться про значення і смисл терміна, визначення семантичного інваріанта терміна й інваріанта його форми. Проаналізовано погляд термінологів на природу терміна, обґрунтовано семантичну двоплановість терміна, виявлено механізм номінації спеціальних понять у різних мовах і механізм їх перекладу. Розглянуто сутність, місце і відношення терміна з іншими поняттями в системі понять конкретної науки чи техніки.

Ключові слова: термін, терміносистема, науково-технічна сфера, номінація, спеціальні поняття, інваріант, значення, смисл, полісемія, смислорозпізнавальні ознаки.

Постановка проблеми. На відміну від закордонної, вітчизняна лінгвістика приділяє вченню про термін і терміносистему значну увагу. Вивчення спеціальної лексики, її походження, форми, функціонування, способів утворення, упорядкування та використання займає одне з чільних місць у лінгвістиці. Це спричинено особливою роллю термінології як сукупності термінів у системі наукового знання, оскільки термін – це слово особливе. Зберігаючи свій мовний характер, він є частиною галузі науки і техніки і виконує функцію номінації спеціальних понять.

Питання становлення науково-технічних термінів і їх упорядкування на основі визначених правил здавна привертало увагу вчених [9, с. 869]. У їх працях відзначено недоліки терміна і висунуто низку вимог до нього, а саме: точність, стислість, системність [5, с. 18–22, 72–75]. Згодом стали звертати увагу на характер терміна як мовної одиниці. На перший план вийшло питання: що таке термін, яка його природа? Базові підходи до вивчення терміна і термінології у вітчизняній лінгвістиці засновані на дослідженнях Д.С. Лотте, Б.Н. Головіна, Т.Р. Кияка та інших мовознавців, які вважають, що основним елементом термінології як складової частини будь-якої терміносистеми виступає термін. Поза тим і досі немає загальновизначених рішень основних суперечок стосовно терміна, хоча було чимало найрізноманітніших спроб дати йому визначення. Зокрема, немає одностайного погляду на проблему багатозначності терміна, наявності термінів-синонімів тощо [8, с. 114].

Мета статті полягає в обґрунтуванні семантичної двоплановості терміна, що передбачає виконання таких завдань: визначення семантичного інваріанта терміна й інваріанта його

форми, виявлення механізму номінації спеціальних понять у різних мовах і, відповідно, їх перекладу.

Виклад основного матеріалу. Ми виходимо з того, що термін – це насамперед слово і, як і всяке слово, він має план вираження і план смислу. Основною відмінною рисою терміна є його семантичний смисл – спеціальне науково сформульоване поняття, яке включає у себе всі наявні ознаки, що визначають його сутність, місце і відношення з іншими поняттями в системі понять науки чи техніки. У зв'язку з цим важко погодитися з думкою, що деякі терміни мають приблизне, розпливчасте значення [7, с. 129; 10, с. 114]. Подібна ситуація можлива лише в тих науках, які перебувають на стадії становлення і ще не мають загальновизначеного визначення відповідних понять. Це не означає, що всім термінам властива розпливчастість і неточність. Така позиція підтримується й іншими дослідниками. Власне своєю точністю термін слугує пізнавальним цілям. Комунікативна функція терміна є похідною, оскільки неможливо оперувати яким-небудь поняттям, не пізнавши його суті. Термін завжди настільки точний, наскільки точно визначено в науці відповідне поняття.

Семантичний смисл терміна визначає його другу, похідну особливість – системність: термін завжди є елементом системи термінів у плані вираження й елементом системи понять науки у плані змісту. Саме системність терміна є однією з основних характеристик терміна. Цих двох особливостей терміна достатньо, щоб відрізнити термін від нетерміна. Спроба деяких «старих» наук (медицини, юриспруденції, геометрії та ін.) відмежувати термін за допомогою плану вираження – шляхом використання лексем із класичних мов – виявилися марними. Терміноелементи з класичних мов також неоднозначні, як і автохтонні слова. Наприклад, *морфологія* (у лінгвістиці та біології), *радикал* (у хімії, математиці, політиці).

Термінами можуть стати і найбуденніші слова. Наприклад, слова *хліб*, *мука*, *дріжджі* стають термінами з науково визначеними поняттями в системі термінів пекарства, слова *мати*, *батько*, *сестра*, *брат* – у системі термінів родинних зв'язків. Отже, відмінність терміна від нетерміна лиш за планом вираження і навіть за самим змістом неможлива, оскільки термін, як справедливо стверджує Р.Г. Піотровський, – це функція,

вид вживання лексичної одиниці, а не сама одиниця як така [8, с. 29]. Тому терміном може стати будь-яке слово чи словосполучення, якщо його значення включено в певну достатньо чітко окреслену систему понять, яка належить до певної систематизованої предметної сфери, що відображає певну ділянку об'єктивної дійсності.

Терміном у плані вираження користуємося не лише у пізнавальних цілях для номінації відповідного поняття, але й в чисто комунікативних цілях у процесі оперування поняттям як уже відомим і пізнаним об'єктом із вичерпного переліку певної кількості понять / об'єктів. У такому разі слово-термін використовується вже не в когнітивній, а в номінативній функції і у зв'язку з тим стає номенклатурною одиницею. Використання тієї ж лексичної одиниці за межами певного переліку понять / об'єктів у галузі переводить ту ж лексичну одиницю у розряд звичайних комунікативних одиниць – слів [3, с. 98]. Отже, кожне повнозначне слово може перейти в розряд термінів, а тоді – в число номенклатурних одиниць. Кожен термін, у свою чергу, може стати номенклатурною одиницею і загальноживаним словом, як, наприклад, *трактор*, *сівалка*, *комбайн* – терміни у системі термінів механізації фермерських господарств, номенклатурні одиниці – у переліку назв наявної техніки у господарстві і звичайні слова, які використовуємо у комунікативних цілях. Ще приклад: *транзистор* – термін, номенклатурна одиниця у схемі, слово у звичайному акті мовлення.

Особливої уваги завжди вимагало питання про багатозначність термінів, яке залишається і досі на порядку денному. Ще Д.С. Лотте вважав точність і однозначність терміна основними його відмінними ознаками. Згодом, до прикладу, В.Н. Головін вважав ці особливості тимчасовими, а семантичні межі терміна – змінними [1, с. 5].

Оскільки термін – це слово, то і питання полісемії терміна треба розглядати в контексті полісемії слова. Чи може мовний знак бути багатозначним? Асиметрія мовного знака (один план вираження і декілька планів змісту) неможлива, зокрема, у контексті співвідношення форми і змісту: кожен окремий зміст повинен мати свою форму вираження, а кожна форма повинна мати свій зміст. Отже, різний зміст не може мати одну і ту ж форму вираження, а одна і та ж форма не може виражати різний зміст. Наприклад, *bow* (поклін) і *bow* (лук), *file* (підшивка документів), *file* (файл у комп'ютері), *file* (колона людей), *file* (черга), *order* (порядок, послідовність), *order* (заведений порядок), *order* (регламент), *order* (наказ), *order* (замовлення) різні за своїм змістом. Але яким чином цей різний зміст виражається одною матеріальною формою? Одне з двох: або ми повинні визнати форми різними, що суперечить здоровому глузду, або ж визнати зміст ідентичним, що ще далі від істини. Оголосити ці слова різними лексико-семантичними варіантами (далі – ЛСВ) не означає дати відповіді на поставлене запитання про симетрію мовного знака, оскільки варіантами є лише різний зміст, а форма залишається інваріантною. Отже, необхідно шукати семантичний інваріант і в різному змісті. Виявивши його і з'єднавши з інваріантною формою, можна відновити симетрію мовного знака, тобто одно-однозначне співвідношення форми і змісту [11, с. 72].

На думку деяких авторів, виявити спільне (семантичний інваріант) у різних ЛСВ одного і того ж слова неможливо, бо його немає. У такому разі виникає питання: як з'являються різні ЛСВ, яким чином одна і та ж форма з певним змістом з'єднується з цілком іншим змістом, який не має нічого спільного

з попереднім? Традиційним способом протиставлення різного змісту слів типу *коса* «1) волосся, сплетене в одне пасмо, 2) довгий вигнутий ніж на довгій ручці для зрізування трави, злаків тощо, 3) вузька смуга землі, що йде від берега» справді неможливо виявити нічого спільного, бо тут на перший план виходять тільки відмінності. Звідси і слова-омоніми – *коса* 1, *коса* 2, *коса* 3. Тут можемо говорити про відмінності філологічного і нефілологічного підходів до інтерпретації: філолог зіставляє різні об'єкти (волосся, землю, сталь), названі одним словом і вважає їх різними значеннями слова або ж різними словами, тобто омонімами; нефілолог зіставляє однорідні об'єкти. Він називає *землю* словом *коса* не для того, щоб відрізнити землю від волосся, а для того, щоб відрізнити цю конфігурацію землі від всяких інших можливих конфігурацій землі. Не всяку землю називають словом *коса*, а лише вузьку довгу смугу землі, що відходить від берега, тобто ту, яка за основними ознаками збігається з вузьким довгим пасмом волосся. Отже, різні субстанції – волосся, земля, сталь – мають спільні ознаки структури – вузькість, видовження і з'єднання з основною масою [11, с. 93]. Саме ці ознаки виявилися комунікативно-релевантними, тобто необхідними для спілкування, для називання інших об'єктів, що мають ці ознаки структури. Мовець абстрагував помічені ним ознаки і, помітивши їх в інших субстанціях – землі, сталі, – дав їм ту ж назву.

До речі, англійські мовці сприйняли ці субстанції по-своєму, вони назвали їх різними словами, а вузьку видовжену смугу землі, що йде від берега, назвали *tongue* (язик), що повторює уже названі ознаки – вузькість, видовження і з'єднання з основною масою. Якщо йти за логікою зіставлення субстанцій, то такі англійські слова, як *mower*, *reaper*, *cleaner*, *digger*, що означають і машину, і людину, також треба вважати омонімами, адже машини і люди справді дуже різні об'єкти. Але зіставляючи всі машини, виявляємо, що функції у них різні, як і в людей, котрі виконують ці функції. Отже, назвавши і машину, і людину однаковим мовним знаком, мовець виділив спільну для них ознаку – функцію, яку покладено в основу номінації двох різних об'єктів [2, с. 115].

Зі сказаного випливає, що, по-перше, не всі суттєві ознаки структури вихідного об'єкта / поняття виявляються комунікативно релевантними. Ознака сплетеності, наприклад, істотна для коси (волосся), виявилася нейтралізованою іншою субстанцією і втратила свою смислорозпізнавальну функцію. По-друге, комунікативно релевантні ознаки структури вихідного поняття, абстраговані від ознак вихідної субстанції та скріплені однією матеріальною формою, складають спільний семантичний компонент – інваріантне значення слова у плані системи мови, по-третє, актуалізуючись у плані мовлення, інваріантне значення слова всім своїм набором комунікативно релевантних ознак – сем чи різними кількісно-якісними комбінаціями – називає і тим самим наділяє нові об'єкти своїми диференційними ознаками для виділення названого поняття / об'єкта з класу йому подібних, породжуючи таким чином різні смисли вживання слова в мовленні [12, с. 99].

Позаяк українське слово *коса* чи англійські слова *mower*, *reaper*, *cleaner*, *digger* у всіх випадках свого вживання актуалізують все ті ж семи свого інваріантного значення, то ніяких змін значення цих слів не відбувається, не кажучи вже про виникнення різних слів-омонімів. Породжуються лише різні смисли вживання цього слова на відповідно різних субстанціях зі спільними ознаками структури.

Спільний компонент різних семантичних змістів одного і того ж слова / терміна, тобто інваріант, встановлено. Відновлено начебто і симетрію мовного знака. Але це не зовсім так, позаяк план вираження також мінливий, варіативний, бо існує дві основні матеріальні форми – звукова і графічна, кожна з них може мати і має різні варіанти виконання, які зазвичай зводимо до однієї. Яким чином? Все розмаїття матеріальних форм мовного знака узагальнюється шляхом абстрагування ознак структури від ознак субстанції: з якого б матеріалу і якого б розміру і кольору не була виконана літера С, вона залишається такою, допоки кільце розірвано. Досить з'єднати його справа – і буде інша літера. Отже, визначальними тут є інваріантні ознаки структури, а ознаки субстанції – змінні. Зв'язок інваріанта форми з інваріантом значення як елементом системи мови створює ідеальний симетричний двосторонній мовний знак.

Виділення і відмежування власного інваріантного значення терміна як мовного знака в плані системи мови від його різних смислів, у т. ч. і термінованих понять у різних терміносистемах (*морфологія* у лінгвістиці і біології) в плані мовлення дає змогу розкрити мовний механізм породження різних смислів одним інваріантним значенням у межах однієї мови і позначити тотожні смисли, у т. ч. і терміновані поняття, різними (невідповідними) словами-термінами в двох різних мовах. Наприклад, *головку циліндра* англійці називають *cylinder head*, тим же словом називають і: *гідролінійний напір* (*delivery head*), *щуп-індикатор* (*detecting head*); або *крок ланцюга* названо *chain pitch*, тим же словом названо *щілину* (під рамою) *плуга* (*plow pitch*). Це можна пояснити тим, що у процесі пізнання об'єктів стає можливим виділити спільні ознаки у різних об'єктах / поняттях і за ними називати їх одним і тим же словом, в інваріантному значенні якого зафіксовані ці ознаки як компоненти-семи, а також різні ознаки у тотожних об'єктах. В основу номінації одного і того ж поняття різними мовами можуть бути покладені різні суттєві ознаки. Наприклад, *grainsieve* у російській мові має еквівалент *нижнее решето* (за ознакою позиції), в англійській мові це *зернове* (*grain*) *решето* (за ознакою призначення). Це суттєвий момент і його треба пам'ятати під час упорядкування української науково-технічної термінології, що давно на часі. Наприклад, якщо у російській мові функціонує термін *башимак*, то це ще не означає, що українською це поняття мусить називатися *черевиком*. В основу його номінації покладено ознаку функції (можливо, до певної міри, форми), тобто це *опора*, *база*, *основа*. Українською мовою це поняття могло б називатися – *опора*, *колодка*, *шляпак*, *цоколь*, *черевик*, *чобіт*, *чобіток* тощо. Перших чотири – неприйнятні, оскільки або дуже загальні (*опора*), або вже використовувалися на позначення інших технічних понять (*цоколь*, *колодка*), або викликають недоречні негативні асоціації (*шляпак*). Серед трьох останніх, що практично рівні за своїми семантичними можливостями, *чобіток*, на нашу думку, наймилозвучніший. Російський термін *водяная рубашка* українською мовою не обов'язково має бути *водяною сорочкою* (пор. англ. *water jacket* – *водяний жакет*). Термін *водяна оболонка*, очевидно, буде доречнішим і виразнішим, оскільки точно фіксує основну розпізнавальну ознаку поняття – *окутування*. Або, скажімо, російський технічний термін *стакан*. У побуті українською мовою *стакан* – це *склянка*. Але *склянка* викликає небажані асоціації зі склом. Укладаючи Англо-українсько-російський словник з механіза-

ції сільського господарства, ми зупинили свій вибір на слові *кухоль*. У ролі терміна воно називає поняття за його основною ознакою – *ємкість*. Англійською мовою відповідні поняття названо різними словами *cup* (*чашка*, *кубок*, коли йдеться про дойльні апарати – *teatcup*) і *bucket* (*відро*, *ківи*, коли йдеться про компресор).

Під час перекладу науково-технічних текстів перекладачі-філологи часто зіштовхуються з труднощами перекладу термінів, які в різних мовах названо за різними смислорозпізнавальними ознаками [4, с. 97]. Для належного перекладу недостатньо знати загальноживані слова, треба знати особливості використання їх у мовленні взагалі і в науково-технічній літературі зокрема, бути обізнаним із галуззю, у якій здійснюється переклад, дотримуватися певних вимог щодо термінологічних аспектів перекладу [5, с. 108].

Висновки. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що оскільки термін – це функція, вид вживання лексичної одиниці, а не сама одиниця як така, то кожне повнозначне слово може перейти в розряд термінів, а тоді – в число номенклатурних одиниць. Кожен термін, у свою чергу, може стати номенклатурною одиницею і загальноживаним словом. На основі спільних ознак через зв'язок категорій стає можливим реалізувати в терміні потенцію слова не поєднувати різні значення, а послідовно називати різні поняття, які володіють подібними ознаками, зафіксованими в одному інтралінгвістичному інваріантному значенні слова. Якби в терміні дійсно поєднувалися різні значення, то вони були б не передбачуваними, а наявними. У такому разі було б порушено одно-однозначне відношення форми і смислу терміна. Проте в кожній одиниці своєї актуалізації слово визначає одне і лише одне поняття, але ніколи одночасно і те, й інше. Різні поняття, що мають спільні ознаки, можна *послідовно* називати одним і тим же мовним знаком. Отже, багатозначністю терміни не «грішать».

Література:

1. Головин Б.Н. Термин и слово. Горький, 1980. С. 3–12.
2. Гурський С.О. Значення слова і термін. *Іноземна філологія*. Вип. 26, Львів, 1971. С. 24–29.
3. Семко Н.М., Городецька Н.Г., Гавришків Н.Б. Особливості субмови науково-технічної літератури з механізації сільського господарства. *Наукові і практичні аспекти агропромислового виробництва та розвитку сільських регіонів* : Матеріали міжнар. науково-практичного форуму, 22 вересня 2010 р. Львів : Львівський національний аграрний університет, 2010. С. 414–417.
4. Семко Н.М., Городецька Н.Г., Городецький І.М. Лексико-семантичні особливості фахової мови. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції : Наука в інформаційному просторі*. Дніпропетровськ, 16–17 вересня 2010 р. С. 98–99.
5. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського Університету ім. І. Франка*. 2007. С. 104–108.
6. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. *Вопросы теории и методики*. Москва : Изд-во АН СССР, 1961. 160 с.
7. Мойсеев А.И. О языковой природе термина. *Лингвистические проблемы научно-технической терминологии*. Москва, 1970. С. 127–138.
8. Пиотровский Р.Г., Рахубо Н.П. Системное исследование лексики научного текста. Кишинев, 1981. 159 с.
9. Семко Н.М. Англо-українсько-російський словник з механізації сільського господарства. Львів : Палітра друку, 2000. 319 с.
10. Стасюк Р.В. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Фран-*

ка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2016. Т. 2, № 5. С. 112–116.

11. Goursky S. O. The idiomatic heart of the English language. Lviv : Vyshcha Shkola, 1975. 181 p.
12. Semko N., Horodetska N. Functional methods of teaching foreign language in non-language universities. *Матеріали за 12-а міжнародна научна практична конференція, «Будешище дослідження»*, 15–22 лютого, 2016 на Філологічні науки. Софія. «Бял ГРАД-БГ» ООД. С. 3–5.

Семко Н. М., Городецкая Н. Г., Гаврышків Н. Б.

Термин: его значение, смысл и перевод

Аннотация. В статье речь идет о значении и смысле термина, определении семантического инварианта термина и инварианта его формы. Проанализировано точки зрения терминологов на природу термина, обосновано семантическую двуплановость термина, выявлен механизм номинации специальных понятий в разных языках и, соответственно, механизм их перевода. Рассмотрены сущность, место и отношение термина с другими

понятиями в системе понятий конкретной науки или техники.

Ключевые слова: термин, терминосистема, научно-техническая сфера, номинация, специальные понятия, инвариант, значение, смысл, полисемия, смислоразличительные признаки.

Semko N., Horodetska N., Havryshkiv N. Linguistic term: it's meaning, sense and translation

Summary. The article deals with the meaning and sense of a term, the definition of a semantic invariant of a term and an invariant of its form. The views of linguists on the nature of the term are analyzed, the semantic duality of the term is substantiated and the mechanism of nomination of special concepts in different languages is revealed as well as the mechanism of their translation. The essence, place and relation of the term with other concepts in the system of notions of specific science or technology are considered.

Key words: term, terminology system, scientific and technical sphere, nomination, special concepts, invariant, meaning, sense, polysemy, sense recognition features.

Шенітько С. В.,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету

Зензерова В. І.,
магістрант
Маріупольського державного університету

ЕТНІЧНА СПЕЦИФІКА УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ ІЗ ЗООНІМАМИ ТА ФІТОНІМАМИ

Анотація. У статті проаналізовано семантику та символіку усталених порівнянь із зоонімами та фітонімами (на матеріалі англійської та української мов), окреслено їхню антропоцентричну спрямованість. Виявлено чинники, які впливають на прояв етнічної специфіки усталених порівнянь зазначених мов. Наведено приклади етимологічних та культурологічних відмінностей усталених порівнянь англійської та української мов.

Ключові слова: усталені порівняння, етнічна специфіка, символи, прототипи, фразеосемантичні групи, антропоцентризм.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку науки про мову дослідження усталених порівнянь неможливе без вивчення їхньої етнічної специфіки, без розгляду ролі компонентів порівнянь (у нашому випадку – зоонімів та фітонімів) у репрезентації культури народу.

Зіставлення українських і англійських усталених порівнянь, що містять як компонент зоонім або фітонім, виявляє значну кількість невідповідностей у вживанні тих самих зоонімів/фітонімів в українській і англійській мовах.

Аналіз чинників, що впливають на прояв етнічної специфіки усталених порівнянь, сприятиме розробленню актуальної нині антропоцентричної парадигми, теорії лінгвокультурології, етнолінгвістики. У практиці лексикографії з'явиться можливість укладання багатомовних словників усталених порівнянь, критерієм систематизації яких стане новий когнітивно-прагматичний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усталені порівняння (далі – УП) різно- та близькостпоріднених мов крізь призму біоморфного коду культури вивчали О. Потебня [1], О. Арсентьева, К. Мізін, О. Шаля й ін.

Сьогодні в умовах міжкультурної комунікації актуальне вивчення фразеологічних одиниць у порівняльному аспекті, що сприяє розкриттю специфіки національної ментальності тих чи інших народів. Лінгвокультурному аналізу фразеологічних одиниць, що містять у своєму складі компонент-зоонім присвячено багато праць [2–4].

Актуальність дослідження також підсилюється браком цілісного бачення ізоморфних та аломорфних рис символізму усталених порівнянь різних мовних спільнот.

За мету дослідження обрано аналіз етнокультурних особливостей усталених порівнянь із зоонімним і фітонімним компонентом і лінгвістичних засобів їх вираження в англійській та українській мовах, які розкривають культурно-національні стереотипи і відтворюють притаманний лінгвокультурний спільноті менталітет.

Виклад основного матеріалу. У кожній національній культурі можна виокремити специфічні риси, які відіграють особливо важливу роль у формуванні національного характеру і національного менталітету.

Усталені порівняння відображають національну культуру через свої прототипи. Саме до цієї групи належить більшість усталених порівнянь із зоонімами і фітонімами. Без сумнівів, зооніми/фітоніми в кожній мові мають переносне, образне значення, яке може використовуватися під час опису людини, її відчуттів і сприйняття, емоцій і почуттів, ставлення до різних ситуацій. Ця характеристика, оцінка різниться в культурах і мовах, тобто вона формується під впливом навичок практичної життєдіяльності народу, його традицій, вірувань. Це говорить про те, що кожен народ бачить світ під своїм кутом зору, крізь призму національного розуміння.

В. Гак зазначає, що «відбір ознак в елементів дійсності для їх найменування має першорядне значення для всієї організації лексичної системи. Усі відмінності в лексичних системах двох мов, в обсязі значень слів, у використанні слів у мові <...> залежать від тих ознак, за якими члени цього колективу класифікують і називають об'єкти мовного світу» [5, с. 15]. У розбіжності значень або їхній цілковитій відмінності і проявляється національно-культурна специфіка семантики.

Наша мета – зіставити національно-культурну специфіку зоонімів і фітонімів у стійких порівняннях української й англійської мов, а отже, виявити їхню етнічну специфіку.

Етноспецифічність стійких порівнянь особливо яскраво проявляється у використанні неоднакових зооморфних образів за збігу сюжетів і смислів. Прикладом можуть слугувати такі усталені порівняння:

<i>as a hog o nice</i>	як корова на льоду
<i>look like a drowned rat</i>	ніби мокра курка
<i>like a bear with a sorehead</i>	ходити / бути як сич
<i>to stare like stuck pig</i>	дивитися як баран на нові ворота
<i>as obstinate as a mule</i>	впертий як осел
<i>(as) silly as a sheep/(as) stupid</i>	
<i>as a donkey</i>	дурний як баран
тощо.	

Той самий зооморфний образ у стійких порівняннях може розвивати кілька символічних змістів (домінантних і додаткових сем), що зумовлює перехреснуваність значень зооморфних номінацій у порівнюваних мовах.

Необхідно зауважити, що саме в семантиці стійких порівнянь виявлена картина світу даного етносу, яка стає фундаментом усіх культурних стереотипів. Її аналіз допомагає зрозуміти, чим різняться національні культури, як вони доповнюють одна одну на рівні світової культури. Згідно за матеріалом, значення всіх представлених стійких порівнянь культурно специфічні, а назви тварин або рослин у них виконують символічно-образні функції. Тобто символіка вписана в семантику етнокультурного контексту.

Символи – це асоціативні уявлення в певному мовноетнокультурному середовищі. Істотно вплинули на теорію символів погляди О. Потєбні та М. Костомарова. Етимологію, розвиток і вираження символів О. Потєбня загалом пов'язував зі словом, з мовою, етнокультурою, фольклором. На його думку, із самого початку свого виникнення слово виступає символом лише однієї певної ознаки, яка входить до певного позначуваного поняття, виражає саме ту з них, яка «уявляється народному світогляду найважливішою» [6].

Р. Барт, на нашу думку, найбільш влучно визначив специфіку терміна «символ». На його думку, «символ – це не образ, це сама множинність смислів. Символ стійкий. Змінюватися може лише усвідомлення його суспільством, як і права, якими суспільство його наділяє» [7, с. 349].

Розглянемо вплив етнічної специфіки усталених порівнянь англійської та української мов на компонентне/символьне їх наповнення. Для цього проведемо зіставний аналіз частини корпусу усталених порівнянь із зоонімами/фітонімами на позначення якостей людини. Базуючись на ідеографічній класифікації О. Баранова [8] та теорії фразеосемантичного поля О. Біріх [9] і Н. Сабурової [10], отримаємо такі три підгрупи усталених порівнянь:

- усталені порівняння, які вказують на особисті якості людини;
- усталені порівняння, які вказують на фізичні і психічні властивості, стани і відчуття людини;
- усталені порівняння, які позначають діяльність людини, міжособистісні стосунки.

До усталених порівнянь, що вказують на риси характеру, належать фразеологічні одиниці, які позначають особисті якості людини, позитивні і негативні, а також шкідливі звички. Ця група порівнянь досить численна і з етнічного погляду є, на нашу думку, дуже важливою.

Негативні риси характеру людини можуть бути представлені одними з таких семантичних груп:

- жорстока людина.

В англійських усталених порівняннях вживають зоонім «тигр»: *fierce as a tiger*, *work like a tiger*, для україномовного етнокультурного оточення цей образ дещо екзотичний, тому й не прототипний: найчастіше використовується «лев»: *злий як лев*;

- мерзенна людина.

В англійських усталених порівняннях вживають зоонім «кабан»: *as mad as a wrongly shot hog*, в українських усталених порівняннях – зоонім «вугор»: *слизький як вугор*;

- підла людина.

В англійських усталених порівняннях вживають зоонім «собака»: *crooked as a dog's hind leg*, в українських усталених порівняннях – зоонім «змія»: *підступний як змія*;

- божевільна людина.

Усталені порівняння, які виражають психічні розлади в англійській мові, вражають широким розмаїттям використаних унікальних образів. Божевільну людину британці можуть порівняти з барсуком (*mad as a badger*), із клопом (*as crazy as a bedbug*), із жуком (*mad as a beetle*), змією (*mad as a cut snake*), із шершнем (*mad as a hornet*), з гагарою (*crazy as loon*), з березневим зайцем (*mad as a March hare*) і навіть із бандикотом (тобто сумчастим барсуком) (*as mad as a bandicoot*).

В українській мові не використовується сема «божевільний», найбільш близька до неї сема «скажений», яка несе певний відтінок вищої міри злості та представлена невеликою кількістю образів: *собака (як пес скажений)*; *хрін (злий як скажений хрін)*;

- *вперта людина*.

В англійських усталених порівняннях використовують фітонім «акація» (*tough as a seasoned mulga*) на позначення не тільки впертості, а й нелагідної, важкої людини. Таке порівняння з компонентом «акація» специфічне тільки для англійської мови;

- *похмура людина*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «сипуха»: *looks like a barn-owl*; в українських усталених порівняннях – зоонім «вовк»: *дивиться з-під лоба, як вовк*; або «сова»: *як сова понура*;

- *дурна людина*.

В англійських усталених порівняннях вживають зоонім «хробак»: *as silly as a tin of worms*; в українських усталених порівняннях – зооніми «вівця», «бик», «козел», «теля»: *дурна, як вівця / як бик / як цап / як теля*;

- *зłodий*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «лиса»: *thieving as a fox's snout*; в українських усталених порівняннях – зооніми «сорока» та «кіт»: *заглядає, як сорока на голу кістку; заглядає, як кіт у каганець*;

- *нав'язлива людина*.

В англійських усталених порівняннях вживають зоонім «моллюск»: *sticklike a limpet*; в українських усталених порівняннях – фітонім «реп'ях»: *причепився, як реп'ях*; або зоонім «собака»: *прив'язався, як собака до пана*;

- *жадібна людина*.

В англійських усталених порівняннях вживають зоонім «вовк»: *as greedy as a wolf*, або «лисиця»: *greedy as a fox in a hen-roost*; в українській мові вовк асоціюється радше з голодом, ніж із жадібністю;

- *хитра людина*.

Лисиця є символом хитрості в багатьох культурах, цьому сприяли і біблійна символіка, і фольклор, і літературна традиція. В англійському порівнянні наявний варіант слова *sly* – «лукавий, хитрий, лицемірний», *cunning* – «хитрий, підступний» (*as cunning / sly as a fox*). Образ лисиці в українському фольклорі є носієм в основному підступності, нещирості. В українській мові приписують хитрість також гусаку, собаці, кобилі (*хитрий, як циганська кобила; облесливий, як собака; хитрий, як Панасова гуска*).

В англійській мові атрибут «хитрий, вигадливий» приписують також мавпі: *as clever as a cartload of monkeys*; (*as*) *tricky as a monkey*. В українській мові зоонім «мавпа» має два переносних значення – «людина, що сліпо наслідує чужі звички, вчинки», «дуже негарна людина». Усталених порівнянь з аналізованим компонентом не знайдено.

Позитивні якості людини були нами виокремлені в такі групи:

– *смілива людина*.

Українське уявлення про сміливість людини (сміливий, як сокіл) та англійське (*as game as a cockerel*) (сміливий, як бійцівський півень) використовують різні образи-символи;

– *працьовита людина*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «бобер»: *as busy as a beaver*, або «вулик»: *as busy as a beehive*; в українських усталених порівняннях – зоонім «віл»: *впрягтися, як віл в ярмо*;

– *весела людина*.

В англійських усталених порівняннях уживають зооніми «цвіркун», «коник», «гієна»: *merry as a cricket*; *merry as a grig*; *laugh like a hyena*; в українських усталених порівняннях – зооніми «соловейко» та «горобець»: *щебетлива, як соловейко*; *веселий як горобець*;

– *грайлива людина*.

В англійських усталених порівняннях уживають зооніми «молода лисиця» (*game some as a young fox*) або «кошеня» (*as playful as kitten*); в українських усталених порівняннях – тільки «кошеня»: *грайливий, як кошеня*.

Відомо, що мови є не результатом прямого відображення світу, а тільки інтерпретацією людиною дійсності. Народ бачить світ крізь призму своєї мови. Отже, британський народ по-своєму інтерпретував дійсність і створив суто національні усталені порівняння. Українська мова, як і будь-яка інша природна мова, відображає певний спосіб сприйняття світу. Володіння мовою передбачає володіння концептуалізацією світу, відображеною в цій мові. Сукупність уявлень про світ, укладена в значення порівнянь української мови, складається в єдину систему поглядів. Звідси випливає висновок, що усталені порівняння є тією специфічною сферою, яка зберігає суто національне світовідчуття, акумулюючи досвід одного народу щодо світу.

Усталені порівняння, що позначають атрибути зовнішності людини, наводяться в таких групах:

– *товста людина*.

В англійських усталених порівняннях використовують зооніми «гіпопотам» (*fat as a hippo*) або «куріпка» (*as plump as a partridge*), а в українських – «кабан» (*гладкий, як кабан*; *товстий, як кабан*) та «ведмідь» (*товстий, як ведмідь*);

– *фізичне здоров'я*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «собака»: *fit as a butche's dog*; в українських – фітонім «дуб»: *міцний, як дуб*; або зоонім «кінь»: *здоровий, як кінь*;

– *гола людина*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «сойка»: *as naked as a jaybird*; в українських – фітонім «пень»: *голий, як пеня*.

Іноді об'єкт порівняння не змінюється, він уже розглядається як набір конотативних ознак, закріплених у свідомості носіїв окремої культури. Наприклад, для характеристики зовнішнього вигляду: *body as limp as kelp* (атрибут «м'який»). А в українській мові в порівнянні *зелений, як ламінарія* (атрибут «зелений»), компонент порівняння набуває нової ознаки і втрачає старий завдяки прикметнику, який є значущим для носія іншої мовної спільноти.

Національна своєрідність корпусу усталених порівнянь англійської та української мов свідчить не про різне сприйняття

дійсності різними мовними суспільствами, а лише про надзвичайно широкі можливості її образного осмислення і відображення засобами мови.

Розглянемо деякі фразеосемантичні підгрупи:

– *смерть*.

В обох порівнюваних мовах використовують зоонім «муха» (*мруть, як мухи*; *drop / die like flies*). Але в українських порівняннях «муха» несе ще такі додаткові семи: «незграбність, повільність» (*як муха в сметані*); енергійність: *як муха в окролі*; жадібність: *допався, як муха до меду*. В англійській мові – стабільність (*like a fly in amber*);

– *важке життя*.

В обох мовах збіги спостерігаються в усталеному порівнянні із зоонімом «собака»: *to live like a dog* та *живеться, як собаці на прив'язі*. Але в українській мові компонентів традиційно приписують ще ознаки: вірний, голодний, досвідчений, брехливий, злий, хитрий, втомлений. В англійських порівняннях вербалізовано низку інших атрибутів: хвороба, депресія, неохайність (*dressed/done up like a dog's dinner*; *(as) sick as a dog*);

– *велика кількість*.

Велику кількість людей в українських стійких порівняннях прийнято позначати за допомогою фітонімів – «мак», «часник», «трава»: *багато, як за гріш маку*; *багато, як на крок часник*; *багато, як трави*; в англійській уживають фітонім «ожина» або зоонім «собака»: *as common / plentiful, plenty, thick as blackberries* або *as many as stray dogs*;

– *обережність*.

В українських усталених порівняннях уживають зоонім «кіт»: *тихо, як кіт*, порівняно з англійськими порівняннями *as nervous as a cat*; *like a cat on hot bricks*, які несуть сему «непокої». Цей приклад відображає трансформацію значення стійкого порівняння української й англійської мов.

Важливе місце в психології посідає проблема універсальності і національної специфіки емоцій. Учені дотримуються різних думок щодо цієї проблеми. Одні з них вважають, що емоції не універсальні, а етноспецифічні. Здатність їх переживати залежить від типу культури, лінгво-етнічної приналежності людини. Самі емоції, як і засоби їх вербального і невербального оформлення в тому чи іншому етносі, засвоюються як певні культурні моделі, задані певним соціокультурним простором.

Інтерпретація відповідних усталених порівнянь виявляє різні для людини психічні стани. Аргументами, згідно з уявленнями українців і британців, слугують такі судження, що класифікуються нами на відповідні семантичні групи:

– *сором*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «омар»: *red as a lobster*, в українських – зоонім «рак»: *червоний як рак*; фітоніми «буряк»: *червоний як буряк*, та «перець»: *червоний, як перець*.

В українському усталеному порівнянні «почервоніти як рак / як рак печений» втілено спостереження за зміною кольору вареного рака: його природний колір (сіро-зелений) стає червоним, коли рака зварять. З підвищенням температури специфічні сполуки руйнуються, тому й зварений рак червоніє. У британців червоніє омар – *red as a lobster*;

– *страх*.

Як відомо, британці кролика наділяють такими рисами характеру, як лякливість, боягузтво. Саме вони приписуються поведінці людини, зображеної усталеним порівнянням: *belike*

a rabbit caught in the head lights. В Америці частіше трапляється аналог цього усталеного порівняння *belike a deer caught in the head lights*, який можна розглядати як лінгвокультурологічну особливість. В англійській мові боязку людину порівнюють ще із зайцем: *as timid as a hare*, що не тотожне українській інтерпретації «боягузливий», яка має яскраво виражену негативну конотацію.

В українській мові зайця додатково наділяють ще такою рисою характеру, як недоречність: *вискочити, як заєць з-під куща / як Пилип з конопель*. На прикладі українського порівняння можна побачити, як під час утворення індивідуального значення порівняння ці семи трансформуються в сему, яка відображатиме нову, іншу ознаку людини;

– *гнив*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «бик»: *like a bull in a china shop; like a bull at a gate*, який вербалізує ще додаткові семи: «невігластво», «неповороткість», «агресивність», «наполегливість».

До наступної підгрупи належать усталені порівняння, які позначають фізичні відчуття людини і можуть бути представлені у вигляді таких груп:

– *важке дихання*.

В англійських усталених порівняннях людину, яка важко дихає, асоціюють із зоонімом «сірий дельфін» (*puff like a grampus*), в українських – із зоонімом «віл»: *дихає важко, як віл*;

– *сонливість*.

В англійських усталених порівняннях сонну людину асоціюють із зоонімом «коала»: *sleepy as a koala*; в українських – із зоонімом «муха»: *сонний, як муха*;

– *батьорість*.

Для характеристики фізіологічного стану людини, яка зберегла батьорість після безсонної ночі, застосовується порівняння *as fresh as a daisy*. Символом свіжості в англійській мові є фітонім *daisy* – квітка, поширена в Англії. У свідомості ж українців закріплений стійкий зв'язок інших фітонімів, що позначають вищий ступінь свіжості: *свіжий, як огірок*;

– *повільність*.

Британці дуже повільну людину порівнюють із дощовим тижнем: *as slow as a wet week*, а українці – з раком: *повзе, як рак; жвавий, як рак на греблі; пішов, як рак по воду* тощо;

– *спритність*.

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «олень»: *as fleet as a deer*, в українських – «білка»: *крутиться як білка в колесі*;

– *голод*.

В українських порівняннях *голодний як вовк / як собака* символом голоду є зоонім «вовк/собака». В англійських порівняннях, навпаки, використовуються образи яструба: *as hungry as a hawk*, а також мисливця: *as hungry as a hunter*.

Зоонім «вовк» увійшов у порівняння *голодний як вовк* завдяки вовчому апетиту. У вовка вузькі щелепи, тому він їсть повільно, але коли він поспішає, то глотає й може з'їсти за один раз 10 кілограмів м'яса [8].

Дібравсь, як вовк до кошари – українське порівняння із зоонімом «вовк» розповідає про відому вовчу хватку, коли він ріже овець десятками тому, що його збуджує азарт охоти та запах крові, але не голод. Ці спостереження за вовчими звичками відображають сформовані в українців уявлення та переводять образ вовка в розряд символу.

В англійській мові зоонім «ведмідь» у порівняннях розвинувся до моральної оцінки й атрибута «голодний». Але спостерігаються розбіжності в трактуванні образу ведмеда. В англійській свідомості ведмідь ще злий – *as cross as a bear with sorehead*. А в українській мові зоонім «ведмідь» має таку низку атрибутів: «сильний», «незграбний», «дурний», «товстий», «старий» (*старий, як ведмідь*);

– *п'яна людина*.

Прототипно значущими образами «алкогольного сп'яніння» є образи свині і мавпи. Подібність поведінки і зовнішнього вигляду цих тварин і п'яної людини є основою для створення таких стійких порівнянь із зоонімом: *drunk as a swine; drunk as a pig; pissed as a pig; drunk as dancing pigs; drunk as a sow; as drunk as a David's (Davy's) sow; drunk as a hog; drunk as a nape, fuddled as a nape, drunk as a monkey*.

Поява такої великої кількості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом «мавпа» (в англ. *ape, monkey*) може бути пояснена і тією обставиною, що, за повір'ями древніх, мавпа може викликати дощ. Отже, у народному уявленні британців вона пов'язана з рідиною, тому нерідко співвідноситься зі сп'янінням [11, с. 232].

П'яна людина в англійській мові також порівнюється з низкою оригінальних образів-зоонімів, як-от: тритон (*as pissed as a newt*), дрізд (*tipsy as a thrush in a vineyard*), сова (*drunk as a nowl*), риба (*drink like a fish*) і скунс (*as drunk as skunk*).

В українській мові для опису стану сп'яніння використовують зовсім інші зооніми: свиня та чіп: *п'яний, як свиня; п'яний, як чіп*.

Усталені порівняння, що позначають психічні властивості людини, можна спостерігати в таких групах:

– *щастя*.

У стійких порівняннях англійської мови використані оригінальні порівняння людини, що відчуває себе щасливою, із зоонімами «жайворонок»: *as happy as a lark*; «опосум» на евкалиптовому дереві: *as happy as a possum up a gum-tree*; «молюск»: *as happy as a clam*. Українські ж порівняння використовують зооніми «риба», «горобець», «бобер»: *веселий, як горобець; гуляє, як риба в морі; як бобер у салі*. Отже, українці та британці по-різному уявляють суб'єктивне щастя;

– *задоволення*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «собака»: *pleased as a dog with two tails*, в українських – зоонім «бобер»: *як бобер у салі*;

– *самотність*.

В українських усталених порівняннях уживають зооніми «вовк», «кажан», «кріт», «кулик»: *живе, як кажан у дуплі; сидить, як кріт у норі; сидить, як кулик на болоті*. В англійській мові самотність пов'язана із зоонімом «вовк»: *to howl like a wolf*;

– *радість*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «муха»: *as glad as a fly*, в українських – «горобець»: *веселий, як горобець*.

Усталені порівняння, що позначають професійну діяльність людини, міжособистісні відносини, репрезентують такі групи:

– *дуже зайнята людина*.

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «тарган»: *busy as a cockroach*, в українських – «бджола», окрім семи «працьовитість», має ще додаткову сему «зайнятість»: *зайнятий, як бджола*;

– *важка праця*.

Тільки в англійських стійких порівняннях зоонім «собака» вживається на позначення важкої праці: *work like dog*; в українській мові є зоонім «кінь»: *працює, як кінь*; «мураха»: *працювати, як мураха*.

Наприклад, компонент «кінь» і в українській, і в англійській мові є символом важкої праці. У порівнянні *to work like a horse* кінь має ще такі якості, як бадьорість, енергійність, наполегливість в роботі, водночас в українському порівнянні (*працює як кінь*, тобто важко, виснажливо) підкреслюється виснажливий характер праці;

– *небажаний гість*.

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «скунс»: *as well come as a skunk at a lawn party*, або «собака»: *as well come as a dog in a game of skittles*, в українських – «свиня»: *занадівся, як свиня в моркву*; або «жаба»: *пнеться, як жаба на корч*.

Отже, набір зооморфних і фітоморфних образів для відображення доміантних сем (*працьовитість, веселощі, здоров'я, дурість* та ін.) у порівнюваних мовах є різним. Перелічені вище систематизовані групи репрезентують знання і досвід, які характерні тільки для одного народу, визначають його етноспецифічні особливості. Додаткові семи залучених до порівняння компонентів інколи відіграють значну роль у процесі зіставлення і стають центральними в контексті, що супроводжений вербалізацією стереотипів, які репрезентують етномовні особливості.

Реалії природи та культурні, історичні події в житті народів – носіїв англійської й української мов, екологічне оточення в широкому сенсі є джерелом походження низки споконвічних стійких порівнянь.

Звернемося до етимологічного чинника в зіставленні деяких англійських і українських споконвічних порівнянь із компонентом – зоонімом або фітонімом, які своїм походженням зобов'язані реаліям чи подіям, і тим або іншим чином пов'язані з відмінностями в сприйнятті навколишнього світу українцями та британцями.

Для характеристики глухоті людини британці й українці використовують різні образи – зооніми «гадюка»: *as deaf as an adder*, та «тетерев»: *глухий як тетерук*.

Англійське усталене порівняння *as deaf as an adder* вперше зафіксовано в книзі Аколостуса Джона Палсгрейва (1540 р.), де він посиляється на давнє біблійне переконання, що гадюки нечують. Глуха гадюка уособлює грішників, які закривають свої вуха від гуркоту вчення і слів життя. Справді, барабанної перетинки, що є важливою частиною слухового апарату, у них немає. Але сучасні дослідження вчених-зоологів з Університету Орхуса (Данія) показали, що вухо змії сполучається зі щелепною кісткою замість внутрішньої перетинки. Слуховий процес у змії так: щелепа вловлює поверхневі вібрації із землі та передає їх до внутрішнього вуха [12, с. 335].

Увійшов до українського усталеного порівняння *глухий як тетерук/тетеря* птах, поширений на території України. Настає період, коли тетеруки злітаються виконувати свою шлюбну пісню (токують). Першу частину пісні самець добре чує, що відбувається навкруги, але в момент заключної частини птах надимає горло, розпускає крила, дріботить ногами і нічого не бачить та не чує. Тому мисливці й чатують на цю мить. Зоологи виявили, що в тетерука в слуховому проході є особли-

ва складка із кровоносними судинами, яка наливається кров'ю під час виконання другої частини пісні (2–3 секунди), надавлює і цілком закриває слуховий прохід. Тому тетерук і не помічає звуку [13].

Отже, у свідомості українців і британців закріпилися особливості фізіології і способу життя тварин – гадюки і тетерева, найбільш значущі, на їхню думку, що й відображено в наведених усталених порівняннях.

Англійське усталене порівняння *to look like something the cat dragged in* (хто-небудь, хто виглядає абсолютно пошарпаним) походить від звички котів тягти в будинок те, що вони впіймали під час полювання на вулиці, будь то птиці або миші. Отже, те, що вони приносять, виглядає пошарпаним, «забрудненим» і абсолютно непридатним для будь-якого використання. Так британці описують людей, які створюють враження бездомних або тих, хто потрапив в якусь біду, зафіксувавши котячі поведки. В українській мові пошарпаним буває півень.

Походження англійського усталеного порівняння *likes tearing a corn from a blind pig* (дуже легко, простіше простого) пов'язане з тим, що свиня може без особливих зусиль за запахом відшукати жолуді, однак, якщо вона сліпа, відібрати їх у неї стає легкою справою. В українській мові порівняння зі схожим значенням: *як горіхи лускати*.

Походження українського усталеного порівняння *вискочити, як заєць з-під куца / як Пилип з конопель*, можливо, пов'язане не з якимось чоловіком Пилипом, якому в коноплях задушливо, а із зайцем, якого в українських діалектах називають «Пилипом».

Отже, аналіз усталених порівнянь дає можливість виявити передумови їх виникнення та поринути в культуру народу – носія мови.

Етнічна специфіка усталених порівнянь виявляється під час застосування як компонента порівняння зоонімів або фітонімів-ендемів. Ендемік – біологічний таксон, представники якого мешкають у відносно обмеженому ареалі. Тварини-ендеміки відіграють особливу роль у житті людей на визначеній території. Розглянемо вплив географічного чинника на прояв національної специфіки усталених порівнянь обох мов на прикладах.

Інтелектуальна неповноцінність людини відображена в австралійському варіанті: *as mad as (a) goanna, de goanna* – піщаний варан, що мешкає в Північній і Східній частинах Австралії.

Мови аборигенів стали відповідним джерелом для найменування об'єктів флори і фауни: *mad as a gum tree full of galahs* – *galah* – крім назви папути різновиду какаду, має значення «дурна людина».

Загально вживаними українськими рослинами-ендеміками в складі порівнянь можна вважати такі: гарбуз, рута (*червона, як рута*), барвінок (*зелений/ молодий, як барвінок, як купаний у барвінку*), калина (*червона / гарна, як калина*), рожа (*гарна, як рожа*), ріпа (*говорить, як ріпу гризе, зуби білі, як ріпа*), верба (*зажуритися, як верба*) тощо.

Висновки. Для вивчення етнічних характеристик усталених порівнянь необхідно реалізувати комплексний багатоаспектний підхід (лінгвокультурологічний аналіз), що дозволяє виявити особливості культури народу, особливості менталітету.

Провідним у дослідженні є екологічний чинник, який проявляє етноспецифічність двома шляхами. В першому випадку

та сама зоолексема англійської й української мов виявляє, крім основної семи, різні додаткові семи. В іншому – різні зооніми як компоненти порівняння мають подібну основну сему. Це пояснюється переосмисленням компонента-зооніма шляхом різного характеру культурних настанов і специфічного світобачення носіїв тієї чи іншої культури.

Література:

- Потебня А. Мысль и язык. Слово и миф / А. Потебня. Москва : Правда, 1989. С. 17–200.
- Шепітько С., Пилипшанова К. Лінгвокультурний аналіз символів в анімалістичних прислів'ях української й англійської мов. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2018. Вип. 2. С. 196–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvxdupmk_2018_2_41.
- Миронова И. Зоометафора в свете антропоцентричности языка (на материале английской лексики). *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 149–151.
- Левченко О. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2000. 231 с.
- Гак В. Сопоставительная лексикология (на материале французского и русского языков). Москва : Международные отношения, 1977. 264 с.
- Потебня А. Символ и миф в народной культуре. Москва : Лабиринт, 2000. 480 с.
- Барт Р. Критика и истина. *Зарубежная эстетика и теория литературы. XIX–XX вв. Трактаты. Статьи. Эссе* / Р. Барт. Москва : Изд-во МГУ, 1987. С. 349–387.
- Баранов О. Идеографический словарь русского языка. Москва : Прометей, 1990. 198 с.
- Бирих А., Мокиенко В., Степанова Л. Словарь фразеологических синонимов русского языка: ок. 7 000 фразеологизмов. Свыше 900 синонимических рядов. Москва : Астрель ; АСТ, 2001. 494 с.
- Сабурова Н. Структура фразеосемантического поля пространства. *Филологические науки*. 2002. № 2. С. 81–88.
- Брем А. Жизнь животных. Звери. Т. 1. Москва : АСТ, 2000. 832 с.
- Christensen C., Christensen-Dalsgaard C., Brandt C., Madsen P. Hearing with an a tympanic ear: good vibration and poor sound-pressure detection in the royal python. *Journal of Experimental Biology*. United Kingdom. 2012. P. 331–342.
- Маковский М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. Москва : Владос, 1996. 416 с.

Шепітько С. В., Зензерова В. И. Этническая специфика устойчивых сравнений с зоонимами и фитонимами

Аннотация. В статье проанализированы семантика и символика устойчивых сравнений с зоонимами и фитонимами (на материале английского и украинского языков), определена их антропоцентрическая направленность. Выявлены факторы, влияющие на проявление этнической специфики устойчивых сравнений исследуемых языков. Приведены этимологические и культурологические различия устойчивых сравнений английского и украинского языков.

Ключевые слова: устойчивые сравнения, этническая специфика, символы, прототипы, фразеосемантические группы, антропоцентризм.

Shepitko S., Zenzerova V. Ethnic specifics of similes with zoonyms and phytonyms

Summary. The semantics and symbolism of English and Ukrainian similes with zoonyms and phytonyms are analyzed, their anthropocentric orientation is identified. The factors influencing the similes' ethnic specificity distinctions of compared languages are revealed. The examples of etymology and cultural differences between the English and Ukrainian similes are reflected.

Key words: similes, ethnic specifics, symbols, prototypes, phrase-and-semantic groups, anthropocentrism.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

---

*Альошина М. Д.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської філології та перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка*

КРИТЕРІЇ ТА ПРИНЦИПИ ВИЗНАЧЕННЯ АДЕКВАТНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ АВТОРА В ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню критеріїв та принципів визначення адекватності перекладу та відтворенню індивідуального стилю автора в перекладі. Збереження стилю оригіналу та правильний добір стилістичних відповідників є одним із ключових критеріїв адекватності перекладу. Збереження стилю і колориту оригіналу має велике значення, адже їх втрата може створити хибне враження в читача. Текст перекладу повинен викликати ідентичну реакцію та еквівалентні асоціації в читача, як і текст оригіналу – у свого читача.

Ключові слова: переклад, адекватність, еквівалентність, стиль, ідіостиль, інтерпретація.

Постановка проблеми. Відтворення стилістики твору становить чи не найбільшу проблему для перекладача. Від якості перекладу залежить повнота відображення індивідуального стилю автора художнього твору. Перекладаючи художній твір, необхідно, перш за все, визначити особливості ідіостилу автора, а саме: стилістичні прийоми, які він використовує, та стилістичні доміанти його твору. Дослідження ідіостилу автора та стилістичні особливості тексту, а також їх зміни під час перекладу є актуальними проблемами сучасної лінгвістики тексту та перекладознавства. Як показав огляд сучасних наукових напрацювань, загальні питання стилістики та перекладу досліджували: Л. Бархударов, Д. Білоус, Дж. Боаз-Бее, М. Бейкер, В. Виноградов, С. Влахов, К. Дімарко, Р. Зорівчак, В. Куайн, В. Комісаров, В. Коптілов, Л. Латишев, Ю. Найда, М. Новікова, П. Тороп, А. Федоров, Дж. Ферс, С. Флорін, О. Череди́нченко, К. Чуковський та ін. **Метою статті** є дослідити принципи визначення адекватності перекладу індивідуального стилю автора цільовою мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що стиль мови залежить від сфери та мети спілкування, які визначають вибір засобів мовлення. Ці засоби взаємопов'язані, вони формують систему, що характеризує кожен стиль. Крім того, точно відтворити зміст і форму оригіналу твору перекладачу вдається не завжди. Як зазначає В.В. Демецька, вдалий переклад – це такий переклад, який виглядає або звучить немов оригінал, але з одним уточненням – текст перекладу повинен бути комунікативно рівнозначним оригіналу [6, с. 33]. У своїй праці «Непереводимое в переводе» С. Влахов та С. Флорін наголошують, що в мистецтві перекладу не може бути готових еталонів та визначених правил і рішень [4, с. 140]. Таким чином, успішність перекладу багато в чому залежить від майстерності та інтуїції.

Стилiстика перекладiв визначається добою появи, завданнями перекладача та мірою його талановитості. На думку Р.П. Зорівчак, проблеми стилістичного аналізу творів словесного мистецтва набули в наш час надзвичайної актуальності [7, с. 3]. Крім того, будь-який переклад несе в собі відбиток

індивідуальності перекладача, на який впливають літературні традиції і течії, що сформувалися протягом поколінь. Тому переклади того самого твору різними перекладачами демонструють істотні відмінності в застосуванні стратегій і тактик перекладу, різні підходи до вивчення домінантних рис ідіостилу автора, а також суб'єктивне розуміння специфіки цільової аудиторії.

Кілька перекладів того самого оригіналу завжди бажані, бо, на відміну від першотвору, єдиного і неповторного, кожен переклад лише приблизно відтворює смислово-образну систему оригіналу. Ш. Баллі звернув увагу на те, що внаслідок зіставлення перекладів можна одержати дані, важливі для лінгвістики [7, с. 44]. Це важливо тому, що не лише автор має свій ідіостиль, а й перекладач. Зіставлення оригіналу твору та різних його перекладів дасть змогу краще зрозуміти лексичну і стилістичну тканину оригіналу твору. Всякий новий переклад добре відомого тексту додає нові цікаві лінгвістичні проблеми.

Ідіостиль письменника є не просто системою засобів, якими він користується для вираження своїх ідей, а способом відображення реальності такою, якою її бачить автор. Саме в індивідуальному стилі знаходить своє вираження позиція мовця щодо тих чи інших проблем вибору виражальних засобів, які є рисами авторської мовотворчої індивідуальності та розкривають авторську картину світу [16, с. 6]. Через мовлення своїх персонажів автор намагається вірогідно відтворити картини народного життя та побуту. Так, наприклад, авторська іронія, іронія персонажа щодо себе, історичний колорит несуть у собі виразне стилістичне навантаження. Досліджуючи ідіостиль певного автора, необхідно виокремити його доміанти для того, щоб адекватно відтворити його стиль у перекладі.

Основною проблемою в теорії та практиці перекладу є проблема адекватного відтворення оригіналу художнього твору. На думку відомого українського перекладознавця та перекладача В.В. Коптілова [9, с. 134–158], в художньому перекладі якнайточніше відображення змісту оригіналу має органічно поєднуватися з якнайглибшим відтворенням його стилю. Відомий російський перекладач і теоретик І. Кашкін [8] зазначав, що, не послаблюючи вимог щодо загальної відповідності змальованій у першотворі дійсності, перекладач повинен відтворювати стилістичну форму автора відповідно до творчої манери перекладача. Крім того, в перекладах реалістичних, які зберігають діалектичну єдність форми і змісту першотвору, стилізація йде в одному річизі зі збереженням стилю, тоді як у перекладах, які не можна назвати реалістичними, стилізація вступає в конфлікт зі збереженням стилю оригіналу, осучаснюючи його [9, с. 134–158]. Як бачимо, обидва дослідники були проти зміни тональності першотвору.

В. Коптілов також стверджує, що елемент стилю художнього твору в перекладі повинен відповідати системі стильових засобів оригіналу [9, с. 19]. Таким чином, важливим завданням є не просто перекласти зміст, а й уловити правильний мотив твору, інакше переклад перетвориться просто на переказ. Крім того, заміна стилістично забарвленого висловлювання нейтральним може призвести до стирання колориту, і висловлювання перетвориться на незабарвлене. В такому разі читач не зможе повністю сприйняти художній образ. Так, описуючи побут, історію, характер народу автори іноді передають колорит за допомогою калбок, описів, пояснень чи інших засобів, часом уживаючи нейтральну лексику [4, с. 127].

На думку М. Новикової, переклади, позбавлені стилю та інтерпретаційної установки, не можна вважати адекватним відтворенням оригіналу. Зміст оригіналу можна передати досить повно і стилістично правильно за допомогою різних засобів. Дослідниця наголошує: стиль перекладу не визначається однозначно «характером літературної мови, що історично склався». На її думку, деклараціями автор може й брехати (свідомо чи несвідомо); натомість стилем він брехати не може. Як зауважує дослідниця, стиль – це *правда*: правда, яку сповідує (а не декларує) автор [14, с. 134]. Тож дослідниця наголошує на необхідності збереження стилю оригіналу та правильного добору стилістичних відповідників (звісно, пам'ятаючи також і про зміст твору). Грузинський учений Г. Гачечиладзе вважає, що необхідно шукати «стилістичний ключ» не лише в стилі автора, а й у його світобаченні [5, с. 190]. Дослідження стилістичних особливостей автора художнього твору допоможе адекватно відтворити стилістику оригіналу в перекладі.

У перекладі часто відбувається зміна стилістичної тональності першотвору, а оскільки стиль, художня форма оригіналу завжди є змістовною, то будь-яка її модифікація впливає на сприйняття змісту. Історія літератури дає чимало прикладів так званого «одомашнення» першотворів у результаті їх перекладу. «Одомашнення» відбувалось у двох типах перекладацьких версій: книжно-літературній та народно-розмовній. Особливою є тенденція до надмірного увиразнення стилістичних засобів оригіналу в перекладі, заміни стилістично нейтральних одиниць стилістично маркованими, здебільшого розмовного характеру [18, с. 154]. Так, перші українські переклади творів світової літератури виконані в першій половині XIX століття П. Гулаком-Артемовським, Є. Гребінкою, М. Костомаровим та ін., мають риси одомашнення та просторіччя, оскільки на той час тривав пошук моделі побудови української літературної мови. Перші українські перекладачі кожен по-своєму намагалися компенсувати відсутність виробленої літературної норми та українського «високого» стилю. Натомість пізніші переклади тяжіють до літературної норми, а тому часом виявляються далшими від оригіналу (якщо в ньому помітне відхилення від власної норми).

Крім того, будь-який переклад, навіть найблискупіший і найпереконливіший, може лише частково відповідати оригіналу, але ніколи не може злитися з ним. Необхідність збереження стилю і колориту оригіналу має велике значення, адже їх втрата може створити хибне враження в читача. Але водночас перекладач не повинен замінювати колорит оригіналу твору власним; якщо ж у мові перекладу відсутні певні культурні особливості, слід додати пояснення.

Сучасна англійська перекладачка, професор університету Східної Англії, Дж. Боаз-Бее наголошує, що розуміння стилю

дуже важливе для літературного перекладу, щоб правильно передати стилістичні ефекти одного тексту в іншому. Адже саме стилістика дає змогу підкреслити незвичність того чи іншого вислову. Дослідниця вважає, що знання стилістики розширить обізнаність перекладача та допоможе зробити правильний вибір під час перекладу тексту [20]. Канадська дослідниця К. ДіМарко зазначає, що іноді необхідно змінювати стиль у перекладі для того, щоб мова перекладу звучала більш природно [21]. Як бачимо, природність звучання перекладу також відіграє велике значення. Іноді, щоб уникнути надмірної стилізації, перекладач може змінити тональність висловлювання.

Як уже зазначалося, від якості перекладу залежить повнота відображення індивідуального стилю автора художнього твору. Відтак можемо відзначити, що дослівно перекласти можна висловлювання, фрази, терміни, а от інтонацію, ритм та настрій дослівно перекласти неможливо, їх треба відчувати і вміти правильно відтворити, щоб читач розумів загальний настрій твору. Так, В. Коптілов, Ю. Найда та Р. Якобсон наголошують, що абсолютно точного перекладу не існує, оскільки деякі специфічні стильові риси не завжди знаходять належне втілення в мові перекладу. Іноді відповідника просто немає, і тому, так чи інакше, перекладачеві доводиться вдаватися до «одомашнення», щоб передати зміст висловлювання. Американський філософ У. Куайн зауважує, що, перекладаючи лексичні одиниці, не можна орієнтуватися на схожість позначуваних об'єктів, оскільки значення кожного з використаних слів може містити додаткові відтінки, властиві тому чи іншому мовному контексту, а у зв'язку із цим переклад неможливий, оскільки не можна передати за допомогою однієї фрази весь контекст іншої мови [11]. В такому разі перекладач може вдатися до пояснення або калки.

Крім того, ніякий переклад неможливий без інтерпретації. Так, на думку М. Новикової, в художніх творах немає жодного слова, яке підлягає «просто перекладу», перекладу без інтерпретації, оскільки всі без винятку елементи входять у контекст. [14, с. 70]. Тож не лише знання мови має значення під час перекладу – на перекладача також суттєво впливають суспільні процеси, що відбуваються в країні, а також ідеологія. Головне завдання перекладу – правильне і повне відтворення домінант ідіостилу письменника.

Водночас точність перекладу не означає простого копіювання оригіналу, яке неодмінно призводить до спотворення його змісту. На його думку, точність перекладеного тексту повинна полягати у правильному відтворенні первинних ідей і в дотриманні єдності змісту і форми оригіналу. До того ж, точність перекладу окремих слів не може повністю передати зміст оригіналу твору [22, с. 21]. Адже в такому випадку переклад перетвориться на переказ, позбавлений емоційно-експресивних відтінків, та не справить жодного враження на читача.

На думку Л. Латишева, основним завданням відтворення оригіналу твору є досягнення комунікативно-функціональної еквівалентності, тобто текст перекладу повинен бути комунікативно еквівалентним тексту оригіналу. Крім того, необхідно максимально зберігати ідентичність авторської думки в перекладі. Еквівалентність досягається шляхом створення еквівалентних вихідних позицій для сприйняття інтелектуальної та емоційної оцінки тексту, який ми отримуємо. Важливо, щоб під час перекладу було передано загальну стилістичну тональність. Мінімальний критерій еквівалентного перекладу – викликати еквівалентну реакцію [12, с. 22].

Такої думки дотримується і російський лінгвіст та перекладач Я. Рецкер. У своїй праці «Теорія перекладу і практика» вчений наголошує, що критерієм адекватності є максимальне наближення отриманого результату до оригіналу [15, с. 12]. А. Швейцер вважає, що найголовнішою вимогою вдалого перекладу є вимога комунікативно-прагматичної еквівалентності [19, с. 81]. На думку В. Комісарова, обов'язковою умовою збереження еквівалентності є збереження домінантної функції висловлювання [10, с. 71]. В. Виноградов зазначає, що еквівалентність – збереження відносної рівності змістової, смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації, що є в оригіналі та перекладі [3, с. 18]. Дж. Кетфорд розмежовує поняття «еквівалентність» та «формальна відповідність». Так, текстовий перекладацький еквівалент – це будь-який вияв функціонування мови перекладу, яка виступає як еквівалент даному виявленню функціонування мови оригіналу. Натомість Г. Гачечиладзе наголошує, що адекватним є такий переклад, у якому передано всі наміри автора (як продумані, так і позасвідомі) [5, с. 134]. Таким чином, еквівалентність у перекладі передбачає перш за все відтворення авторської думки. Причому підбір еквіваленту не має на меті точного відтворення змісту. Має існувати золота середина між точністю відтворення повідомлення та ідіостилем автора. Як бачимо, дослідники також наголошують на збереженні комунікативності висловлювання. Переклад повинен зацікавити читача так само, як і оригінал твору – свого читача.

М. Брандес у статті «Стиль та переклад» наголошує, що адекватність перекладу – точність, тотожність перекладу, пов'язана з передачею змісту, і відповідність, пов'язана з передачею словесної форми, що залишає простір для свободи творчості перекладача. Крім того, адекватність перекладу означає, перш за все, адекватну передачу структури оповідного суб'єкта, тобто стилю [1, с. 91]. Таким чином, щоб добрати вдалий еквівалент, необхідно підшукати такий відповідник, який буде найближчим за змістом та стилістичною тональністю до оригіналу твору, а також буде комунікативно-еквівалентним оригіналу твору. Текст перекладу повинен викликати ідентичну реакцію та еквівалентні асоціації в читача, як і текст оригіналу – у свого читача.

У роботі «Введение в теорию художественного перевода» Г. Гачечиладзе зазначає, що адекватний переклад – це реалістичний переклад, який досягається шляхом творчого застосування реалістичного методу відображення художньої дійсності оригіналу. В художньому перекладі слід шукати естетичну цінність, адекватну естетичній цінності оригіналу [5, с. 143]. Проте, крім передачі змісту, перекладач повинен також передавати «дух і манеру» оригіналу твору. Легкість і природність стилю необхідні для того, щоб справити на читача перекладу таке саме враження, як і оригінал твору – на свого читача. Загалом переклад повинен задовольняти основні вимоги: передавати зміст, дух і стиль оригіналу, мати легкість і природність викладу, викликати рівнозначне враження [13].

Книга повинна викликати в читача найтонші коливання почуттів і настроїв, які оволоділи душею автора в момент її створення. Від того, наскільки перекладачу вдасться передати ці особливості своєю мовою, залежить адекватність сприйняття перекладу. На думку А. Федорова, повноцінний переклад означає вичерпну передачу смислового змісту оригіналу і повноцінну функціонально-стилістичну відповідність йому

[17, с. 132]. Як влучно зауважує Д. Білоус у статті «Про майстерність і культуру перекладу», фраза, що органічно звучить в оригіналі, має органічно звучати і в перекладі. Переклад добре сприймається читачем тоді, коли не почувається ніякої штучності, коли він звучить вірогідно, органічно, конструкції фраз прості й природні [2, с. 157]. Відтак не менш важливим критерієм адекватності перекладу є рецепція його читачем.

Сучасна норма перекладу досить суворо ставиться до вирішення питання про вияв творчої свободи перекладача. Вона передбачає мінімум утручання перекладача у вихідний текст, максимальне «знеособлення» перекладу. Мінімальний ступінь вияву стилю автора перекладу свідчить на користь власне перекладу, тоді як максимальний ступінь – на користь перекладу за мотивами [6, с. 30]. Як бачимо, відтворення стилістики твору залежить не лише від місця дії й епохи, а й від умінь перекладача відтворити оригінал та стиль художнього твору належним чином. При цьому єдність форми ті змісту має велике значення у відтворенні оригіналу твору. На думку В. Бенджаміна, основним завданням перекладача є відтворити намір твору, який він перекладає. Він повинен перекладати оригінал у формі міжрядкового перекладу та поєднувати точність і вільність. Л. Венуті вважає, що чим вільніший переклад, тим невидиміший перекладач і більш видимий письменник та оригінал твору [23]. Зауважимо, що неможливо зовсім уникнути втручання перекладача. Так чи інакше, в перекладі будуть зміни оригіналу.

Висновки. У теорії перекладу існує чимало концепцій щодо адекватності відтворення стилістики художнього твору. Дослідження особливостей ідіостилу письменника та виокремлення його домінант допоможе адекватно передати стиль художнього твору цільовою мовою. Натомість заміна стилістичної тональності може призвести до стирання колориту або до стилізації. В обох випадках художній образ не буде переданий повною мірою. Такі дослідники, теоретики та практики перекладу, як В. Коптілов, І. Кашкін, М. Новикова, Г. Гачечиладзе та ін., наголошують на необхідності збереження стилістичної тональності першотвору. Адже будь-яка модифікація суттєво впливає на рецепцію художнього твору читачем. Проте уникнути будь-яких змін під час перекладу неможливо. Так, наприклад, тропи, сленг та діалект не завжди мають відповідники в цільовій мові. Крім того, переклад повинен в ідеалі викликати ту саму реакцію та асоціації у свого читача, що й оригінал – у свого читача. Інтонацію, ритм та настрій твору перекласти неможливо, їх треба відчувати, щоб правильно передати читачу. Розуміння стилю дуже важливе для літературного перекладу, щоб правильно передати стилістичні ефекти одного тексту в іншому. Від цього залежить, чи вдалий переклад, чи ні. Переклад повинен зацікавити читача так само, як і оригінал твору – свого читача. Важливо також відтворити домінантну функцію висловлювання та зберегти його комунікативність. Крім того, необхідно максимально відобразити не лише мовні одиниці, а й ідіостиль автора. Таким чином, відтворити певне стилістично забарвлене висловлювання можна частково, шляхом підбору такого відповідника в цільовій мові, який передасть авторський стиль. Адекватний переклад – це такий переклад, в якому вдало підібрані стилістичні відповідники, дотримано єдність форми і змісту оригіналу та передано загальну стилістичну тональність.

Література:

1. Брандес М. Стиль и перевод. *Тетради переводчика*. Москва : Международные отношения, 1968. Вып. 5. С. 75–92.
2. Білоус Д. Про майстерність і культуру перекладу. *Вітчизна*. 1951. № 4. С. 138–157.
3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : РАО, 2001. 224 с.
4. Влахов С. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 342 с.
5. Гаччиладзе Г. Введение в теорию художественного перевода. Тбилиси : Тбилисский государственный университет, 1970. 228 с.
6. Демещка В.В. Теорія адаптації в перекладі : дис. ... д. ф. н. : спец. 10.02.16 – Перекладознавство. Київ, 2008. 580 с.
7. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад : на матеріалі англomовних перекладів української поезії. Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. 216 с.
8. Кашкин И. Критики есть и нет критики. *Мастерство перевода*. Москва : Советский писатель, 1965. С. 5–11.
9. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. Київ : Дніпро, 1972. 213 с.
10. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
11. Куайн У.В. Слово и объект. Москва : Логос Праксис, 2000. 386 с.
12. Латышев Л.К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. Москва : Просвещение, 1988. 160 с.
13. Найда Ю. К науке переводить. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва : Международные отношения, 1978. С. 115–136.
14. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь. Київ : Радянський письменник, 1986. 244 с.
15. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва : Междунар. отношения, 1974. 216 с.
16. Скляренко О.Б. Жанрово-стилістична домінанта оповідань Інґеборґ Брахманн : автореф. дис. ... к. ф. н. : спец. 10.02.04 – Германські мови. Київ, 2013. 20 с.
17. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. Москва : Высшая школа, 2002. 416 с.
18. Череди́ченко О.І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
19. Швейцер А.Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
20. Boase-Beier Jean. Stylistics and translation : article / Jean Boase-Beier. URL : http://www.academia.edu/382300/Stylistics_and_Translation. – Title from the screen.
21. DiMarco Chrysanne. Stylistic choice in machine translation. : article / Chrysanne DiMarco. The regime of access. URL : <http://www.mt-archive.info/AMTA-1994-DiMarco.pdf>.
22. The translation studies reader / [edited by Lawrence Venuti]. London, New York : Routledge, 2004. 524 p.

Алешина М. Д. Критерии и принципы определения адекватности воспроизведения идиостиля автора в переводе

Аннотация. Статья посвящена исследованию критериев и принципов определения адекватности перевода и воспроизведения индивидуального стиля автора в переводе. Сохранение стиля оригинала и правильный подбор стилистических соответствий является одним из ключевых критериев адекватности перевода. Сохранение идиостиля и колорита оригинала имеет большое значение, поскольку их потеря может создать неправильное впечатление у читателя. Текст перевода должен вызывать идентичную реакцию и эквивалентные ассоциации у читателя, как и текст оригинала – у своего читателя.

Ключевые слова: перевод, адекватность, эквивалентность, стиль, идиостиль, интерпретация.

Aloshyna M. Principles and criteria of adequacy determination and style reproduction of the author's individual style in translation

Summary. The article is devoted to research of principles and criteria of adequacy determination and style reproduction of the author's individual style in translation. Preservation of the original and accurate choice of the appropriate word is one of the key criteria of adequacy. Preservation of style and tonality of the original is of great importance as their loss can cause wrong reader's impression. The translated text should provoke identical reaction and equivalent reader's associations as well as the original text provokes in its readers.

Key words: translation, adequacy, equivalence, style, individual style, interpretation.

Гудманян А. Г.,
доктор філологічних наук, професор,
проректор з навчальної роботи
Національного авіаційного університету

Плетенецька Ю. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ МІСТИЧНОГО В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено виявленню мовних засобів вираження категорії містичного й моделюванню функціонально-семантичного поля цієї категорії в мові англійської готичної прози, зокрема англомовних готичних оповідань Едгара Аллана По в українських перекладах Ю. Лісняка, Л. Маєвської, М. Сарницького. Пропонується уточнене визначення поняттєвої категорії містичного, експлікуються три семантичні сфери: СТРАХ, ТАЄМНИЦЯ, СТАН ТРИВОЖНОГО ОЧІКУВАННЯ, які об'єднуються довкола цієї категорії.

Ключові слова: містичне, концепт, лексико-семантичне поле, страх, таємниця, стан тривожного очікування, готичний роман.

Постановка проблеми. Вивчення категорії містичного неодноразово здійснювалося вітчизняними та зарубіжними лінгвістичними студіями (О.Б. Галич [1], О.В. Матвієнко [2], А.О. Раті [3]); поняття фантастики було предметом аналізу у філософії та культурології (А.Ф. Лосєв) [4]; поняття містики і містицизму аналізувалися у межах культурології (А. В. Малієнко) [5]; психології та естетики (Е. Берк) [6]. Але сучасні мовознавчі студії не приділяють достатньої уваги дослідженню природи містичного в усьому розмаїтті його конкретних семантичних виявів в англомовній художній прозі.

Метою статті є аналіз мовних репрезентацій містичного задля глибшого розуміння особливостей його вербалізації у ракурсі текстової семантики загалом та перекладознавства зокрема.

Виклад основного матеріалу. Поняття містичного (вслід за А.В. Бондарко) визначасмо як поняттєву категорію, як семантичну єдність смислових компонентів загального характеру, що є безпосередніми виразниками норм свідомості й пов'язують мовний матеріал з організаційними принципами процесу мислення, отримуючи конкретно-мовну реалізацію [7, с. 130].

Проблеми вивчення засобів номінації, структури мовних категорій, дослідження взаємодії різнорівневих мовних засобів завжди привертала увагу лінгвістів [7, с. 145]. Одним із пріоритетних напрямів у функціональній лінгвістиці є виділення проміжних семантичних категорій як категорій понятійних, що містяться в морфологічних, лексичних, стилістичних значеннях певної мови та їх мовних реалізацій [8, с. 5].

Вивчення вербалізації семантичних категорій містичного у готичних романах та апеляція до імпліцитних невербальних смислів є засобом доступу до таємниць мисленнєвих процесів

та емоційних переживань людини, що у сукупності формують рефлексію образності прозових художніх текстів.

Своєрідність вербалізації *містичного* в англійській художній прозі впливає з власне англійської національної традиції – передромантичного готичного роману. Англійська готична літературна традиція передбачає два протилежних вектори розвитку жанру – раціоналістичну та френетичну готику (В.М. Жирмунський), в основу яких покладено категорію *містичного*, яка ґрунтується на триєдності *таємниці – страх – стан тривожного очікування* (*mystery – fear – suspense*) [9, с. 75].

Таємниче, примарне, ірреальне, що не можна пояснити на раціональних засадах, є ключовою темою готичного роману, тим змістовим стрижнем, довкола якого побудована композиція твору.

Іншим джерелом *містичного*, поряд із таємничим, є пов'язаний із ним страх. Потреба в цій емоції виникає як необхідність відмови від «тривіальної» реальності, від логічного і повсякденного. Уявлення можливої небезпеки і тривоги, викликана цим очікуванням, є визначальними в естетиці жахливого. Розкриття таємниці (**mystery**) визначає напруженість розвитку драматичного «готичного» сюжету (**suspense**), де страх (**fear**) є його рушійною силою.

Категорія *містичного* – це опосередкований універсальними законами мислення результат людського досвіду й представлена в мові англійського готичного роману системою різнорівневих (лексичних, словотвірних, граматичних) мовних засобів, котрі відтворюють її значення. Поняттєва категорія «містичне» належить до глибинного рівня семантики, тоді як її конкретно-мовна реалізація, вибір мовних засобів, розподіл семантичного навантаження між різнорівневими мовними одиницями здійснюється на поверхневому рівні. Причому мовна референція спрямована не безпосередньо на явища реального світу, а на певні ідеальні сутності – мисленнєві референти, які внаслідок креативності людського розуму здатні конструювати та структурувати ірреальні предмети та нереальні ситуації. Саме цей процес зумовлює встановлення меж взаємного узгодження індивідуальних концептуальних схем, які можуть розглядатися як конструктивні системи ментальних репрезентацій, відтворені різнорівневими засобами мови [10, с. 8].

Отже, *містичне* – це жанрова ознака, пов'язана з мотивом таємниці, вірою в надприродне, ірраціоналізмом як певним способом пізнання дійсності, що ґрунтується на створен-

ні атмосфери нагнітання страху перед невідомим. Наявність встановленої ознаки варто розглядати як смисловий інваріант, на основі якого відбувається систематизація різнорівневих мовних засобів у текстах готичної прози з метою моделювання цілісного функціонально-семантичного поля поняттєвої категорії «містичне».

Вербалізація категорії *містичного* зумовлена реалізацією концепту «Страх». Під час установаження семантичних типів лексичних одиниць визначальним є процес розщеплення цілісного категоріального значення на дрібніші значущі компоненти змісту. Основна функція мовних засобів реалізації концепту «Страх» – створення атмосфери загадковості, невизначеності, примарності.

Найбільш уживаними іменними лексемами на позначення «страху» в мові персонажів готичного роману Едгара По: *fear, affright, alarm, anxiety, apprehension, awe, care, consternation, dread, dismay, fright, horror, reverence, scare, suspense, terror, worry* [37]. Абсолютною домінантою є лексема *fear*, довкола якої на підставі спільного інваріантного значення об'єднуються різнорівневі мовні засоби, утворюючи три семантичні сфери: СТРАХ, ТАСМНИЦЯ, СТАН ТРИВОЖНОГО ОЧІКУВАННЯ.

Реалізація поняттєвої категорії *містичне* за допомогою граматичних засобів зумовлена специфічною будовою речень, а також домінують роллю засобів стилістичного синтаксису (вставна фраза, інверсія, риторичне запитання) та синтаксису тексту (складне синтаксичне ціле), які впливають на емотивну семантику лексичних одиниць, що експлікують ознаку концепту «страх» у межах досліджуваної категорії. Найбільш поширеними є граматичні засоби, які відтворюють значення «нагнітання страху» та «переживання страху» (заперечні частки, речення з однорідними членами). Це пояснюється функціонуванням складі семантичного компоненту каузації дії і є додатковим доказом жанрової особливості готичного роману, коли всі його різновиди об'єднані спільною сугестивною функцією.

Й. Трір запровадив поняття семантичного поля «для пояснення того факту, що значення лексичних елементів визначаються лише на основі подібності з одними релевантними одиницями і відмінності від інших елементів». Лексико-семантичне поле як певним чином організована сукупність різнорівневих мовних одиниць має власну структуру, що може складатися з окремих мікрополів як різновидів інваріантного змісту певної категорії (Я.Е. Ахалкіна, О.В. Бондарко, В.М. Павлов та ін.). Аналіз ключових концептів СТРАХ, ТАСМНИЦЯ, СТАН ТРИВОЖНОГО ОЧІКУВАННЯ, що репрезентує категорію містичного у творах американського письменника Едгара По, його здатність взаємодіяти з суміжними синтаксичними, функціонально-семантичними, словотвірними і текстовими категоріями свідчить про належність до поліцентричного типу з дифузною структурою.

Визначення поля в термінах семантичних компонентів сприяє точній вказівці на організацію певних полів і відносини між їх членами [11, с. 27]. Для нашого дослідження важливими будуть такі властивості лексико-семантичного поля:

1) лексико-семантичне поле як вид лексичного угруповання володіє національною специфікою, виявленою в зіставленні з аналогічним угрупованням в перекладі іншою мовою;

2) можливою є розробка моделі опису національної специфіки лексичного угруповання, яка дозволить комплексно виявити риси національної специфіки кожної з мов перекладів;

3) параметрами, що формують теоретичну модель опису національної специфіки відтворення семантики лексичного угруповання, є ступінь еквівалентності структурної організації полів; семантичні ознаки, що лежать в основі семної структури поля; комунікативна активність ядра і семантики периферії лексичних одиниць.

Лексико-семантична підсистема мови, будучи найбільш складною за своєю структурною організацією, характеризується такими особливостями, як відкритість, незамкнутість, рухливість і семантична невизначеність. Ці особливості пояснюються різноманітністю функцій мови і безпосереднім впливом на лексику позамовної дійсності.

У різних мовах одне й те саме лексико-семантичне поле може бути організоване по-різному, але основні типи кореляцій усередині поля залишаються незмінними, змінюється лише кількість лексем, що вступають у ті чи інші типи взаємин, при цьому з'являються певні особливості відношень, що характеризують ту чи іншу мову.

Периферійна частина лексико-семантичного поля, яка представлена двома концептами ТАСМНИЦЯ, СТАН ТРИВОЖНОГО ОЧІКУВАННЯ у містичних творах Едгара По ділиться на два ключових мікрополя із загальними диференційними семами:

1) мікрополе *містичні персонажі*: “*Oh! No mortal could support the horror of that countenance. A mummy again endued with animation could not be so hideous as that wretch. I had gazed on him while unfinished; he was ugly then, but when those muscles and joints were rendered capable of motion, it became a thing such as even Dante could not have conceived*” [12, с. 69]. – «На нього неможливо було дивитися без відрази. Жодна мумія, повернута до життя, не могла бути жахливішою за це чудовисько. Коли його суглоби і м'язи стали рухатись, вийшло щось потворніше, ніж усі вигадки Данте» [13].

Відразливе тіло чудовиська зображене автором за допомогою жанротвірної реєстру соматичної лексики *muscles and joints*, що адекватно відображений у перекладі стилістичними відповідниками *суглоби, м'язи*. Лексеми *horror, hideous, ugly*, що позначають огиду, перекладено як *відраза, жахливий, потворний*, що свідчить про урізноманітнення перекладачем лексичного реєстру. Лексема, що позначає істоту надприродного світу, *mummy* – мумія також збережена в перекладі, що свідчить про кваліфікований переклад фрагмента з урахуванням жанротвірних особливостей. Варто погодитись із думкою А. Сітко та І. Струк щодо труднощів передавання слів із додатковим смисловим та емотивним навантаженням, яке використовують не лише для того, щоб схарактеризувати персонажа, але й висловити глибину задуму автора [14, с. 124];

2) мікрополе *стан напруження*: “*Inured as I was to sick beds and death, this suspense grew and grew upon me. I could almost hear the beating of my own heart, and the blood surging through my temples sounded like blows from a hammer*” [12, с. 187]. – «Хоч як я звик до хвороб і смерті, це очікування дедалі більше й більше напружувало мене. Я майже чув биття власного серця; а кров, що приликала до скронь, стугоніла в мозку, як удари молота» [13].

Насамперед варто вказати на номінацію стану емоційного напруження за допомогою повтору *this suspense grew and grew upon me*. Перекладач, не хтуючи задумом автора, відбиває стилістично-маркований засіб у перекладі доборо

стилістичних відповідників. Порівняння *the blood surging through my temples sounded like blows from a hammer* – а кров, що прилиwała до скронь, стугоніла в мозку, як удари молота зображує страшний біль та нервову напруженість героя. Бачимо стилістичне підсилення з боку перекладача *стугоніла в мозку*, яке передає в тексті перекладу емоційний стан героя і є вдалою, осмисленою знахідкою, яка дозволяє стилістично марковано відтворити в перекладі задум автора першотвору. Тому цілком погоджуємося із твердженням Г. Лисенко та З. Чепурної про те, що «професійний переклад починається зі стадії, коли іншомовне речення вже осмислене перекладачем...» [15, с. 41]. Доречною в цьому контексті, вбачається і думка О. Линтвар про те, щоб зрозуміти письменника варто заглибитися в «душу» його творів [16, с. 161], у цьому разі перекладачеві це вдалось зробити.

Так, у цьому мікрополі важливим є дотримання емоційного складника авторської інтенції за допомогою використання порівняння та підсилення.

Домінантним є найбільш частотний концепт «Страх», який виражається мікрополем загадкових місць готичних замків, де атмосфера містичності та таємничості поглинає читача шляхом демонстрації «темних місць»: *“From the windows I could see that the suite of rooms lay along to the south of the castle, the windows of the end room looking out both west and south. On the latter side, as well as to the former, there was a great precipice. The castle was built on the corner of a great rock, so that on three sides it was quite impregnable, and great windows were placed here where sling, or bow, or culverin could not reach, and consequently light and comfort, impossible to a position which had to be guarded, were secured. To the west was a great valley, and then, rising far away, great jagged mountain fastnesses, rising peak on peak, the sheer rock studded with mountain ash and thorn, whose roots clung in cracks and crevices and crannies of the stone”* [12, с. 184]; – «За розташуванням вікон я зрозумів, що анфілада кімнат тягнеться на південному боці замку, а вікна цієї кімнати виходять на захід і південь. З того й іншого боку зяяла величезна прірва. Замок побудували на краю стрімкої кручі, тому з трьох боків він був абсолютно неприступний. На заході виднілася велика долина, а за нею, вдалині, височили зубчасті кручі, розташовані одна за одною; вони були вкриті гірськими квітами і терном, коріння якого чіплялося за тріщини і розвалене каміння» [13].

Застрашливий краєвид навколо замку описаний автором *the sheer rock studded with mountain ash and thorn, whose roots clung in cracks and crevices and crannies of the stone*, що в перекладі відтворено як *зубчасті кручі, розташовані одна за одною; вони були вкриті гірськими квітами і терном, коріння якого чіплялося за тріщини і розвалене каміння*. Із цього фрагмента читач розуміє, що за територією, на якій, власне, стояв замок, ніхто особливо не доглядав, вона просто охоронялася й була відокремлена від реального світу. Описуючи навколишній краєвид, автор оригіналу вдається до алітерації, щоб нагромадженням різкого звука *st* передати всю повноту неприємної атмосфери, що оточувала замок, яку перекладач намагається якомога точніше відтворити, теж добираючи лексеми зі звуком *p*. Невдалим перекладацьким кроком вважаємо елімінацію частини розгляданого фрагмента. Едгар По, зазначаючи, що замок стоїть на краю стрімкої кручі, додає до цього надзвичай-

но важливу деталь вікон, тобто єдиного елемента замку, через який можна було б щось побачити. Авторове *and great windows were placed here where sling, or bow, or culverin could not reach, and consequently light and comfort, impossible to a position which had to be guarded, were secured* повністю вилучене перекладачем. В уривку автор змальовує висоту замку, зазначаючи, що ні праща, ні лук, ні вогнепальна зброя не може дістати будівлі. Перекладач позбавляє текст важливих жанрово-композиційних деталей хронотопу, що призводить до послаблення стилістичної матриці хронотопного контексту.

Так, ця ідея має відтворюватися за допомогою використання прийому алітерації та опису. Згубними для перекладу є прийом вилучення інформації.

У межах доміантного поля також спостерігаємо використання лексем *fearful, terrible, horrible, dreadful, horror, disbelief, awful, frightening*. До прикладу: *“I saw him sometimes shudder with horror; at others a lively surprise, unmingled with disbelief, was painted on his countenance”* [12, с. 56]; – «Я помітив, що він здригався від жаху, а іноді на його обличчі читався неабиякий подив із домішкою сумніву» [13]. Концепт СТРАХ Едгар По змальовує за допомогою лексем жанровірного регістру, що відтворюються перекладачем добром удалих перекладацьких прийомів. Лексеми *horror* та *disbelief* перекладено за допомогою стилістичних відповідників *жах, сумнів*. До стилістичного підсилення слід віднести переклад лексеми *shuddered* – *здригнувся*, у якому перекладач зберігає стилістичну маркованість та емоційно-експресивний заряд, тим самим адекватно відтворюючи мовну об'єктивацію когнітеми. Збереження у вторинному тексті лексем, що позначають фізичну слабкість, є наслідком ретельного вивчення перекладачем смислової програми автора, що уможливило за допомогою когнітивної компетенції відтворення мовної об'єктивації концепту. Звідси виникає семантика лексем концепту СТРАХ, яка імплікує могутню силу, здатну підкорити собі емоції та волю людини, переважно не викликає труднощі та передбачає використання контекстуально-го відповідника.

Конституенти граматичного рівня складають переважно одиниці стилістичного синтаксису (еліптичні речення, риторичні запитання, вставні фрази, речення з інверсійним порядком слів). Серед словотвірних засобів виокремлюємо іменники та прикметники-деривати із суфіксальною та афіксальною моделлю словотворення, а також прикметники-компоніти (N + Adj. > Adj.). Спорадично вживаються лексичні одиниці «переживання страху», що експлікують відчуття естетичної насолоди від зустрічі з моторошним потойбіччям, наприклад: (4) *“She felt a sensation of sublimity rising into terror – a suspension of astonishment”* [12, с. 49]; – *Відчуття величності перепліталось з відчуттям страху та одночасного захоплення* [13]. Ці одиниці доповнюють конституенти словотвірного рівня: іменники-деривати, утворені від дієслівних основ за допомогою суфіксів *-sion, -tion*, прикметники-деривати із суфіксом *-ible* та прислівники способу дії з адвербіальним суфіксом *-ly* як особливим маркером певної поведінки у стані психологічного напруження (*fearfully*). Граматичний рівень представлений складнопідрядними реченнями з підрядними результату та предикативними частинами (предикати стану + *as if, as though*).

Таким чином, вербальне поле концептів містичного має польову структуру, яку можна представити у вигляді поля.

У ядрі перебуває концепт СТРАХ, позаядерна частина поля містить концепт ТАСМНИЦЯ, а найменш частотне використання концепту СТАН ТРИВОЖНОГО ОЧІКУВАННЯ виносимо за периферію.

Висновки. Проаналізувавши експлікацію концептів на вербальному рівні тексту містичного роману – рівні плану вираження, ми можемо дійти висновку, що різноманітні мовні засоби є невід'ємною частиною безпосередньої і опосередкованої експлікації емоційних концептів СТРАХ, ТАСМНИЦЯ, СТАН ТРИВОЖНОГО ОЧІКУВАННЯ у готичній літературній традиції. За допомогою всього масиву цих вербальних засобів створюється атмосфера жаху і трепету.

Лексеми, що входять у ядро цих мікрополів, входять у ближню периферію лексико-семантичного поля відношень. До периферійної зони належать ті лексеми, у значеннях яких сема релятивності входить до другорядних (периферійних), тобто вона вказує на неістотну ознаку позначеного об'єкта. Ознаки, з якими співвідносяться другорядні семи, не мають вирішального значення для виділення та ідентифікації об'єкта.

Кожна з груп має свій набір сем. Специфічні семи, властиві окремим групам слів, як правило, не вишиковуються в чітку вертикальну, поступово-образну, ланкову лінію залежності, а перебувають між собою у відношеннях рівноправності і всі разом підпорядковані ядерній семі, на основі якої виділяється така група.

Семема має польову структуру. До ядра семеми належать основні, постійні, експліцитні, яскраві семи, а до периферії навпаки – другорядні, імовірнісні, слабкі. Така структурованість і складність семантики дає підставу порівняти значення слова з деякими табло, на якому спалахнула лише частина клітин, а інша залишилася неувімкненою. Ці клітини – неактуалізовані семи – можуть бути використані як простір для подальшого семантичного розвитку в перекладі.

Ядерні семи (*темні місця*) не є складними для перекладу та складають основу семеми, вони дають можливість семемам вступати в системні відносини з іншими семемами в лексичній системі мови. За рахунок периферійних сем забезпечуються номінативні потенції семеми і експресивність слововживання. Ядерні семи лексичних значень виявляються за допомогою аналізу словникових дефініцій, периферійні ж семи (*містичні персонажі, стан напруження*) виявляються переважно аналізом емотивних контекстів вживання слів.

Ядерні семи в структурі лексичного значення зумовлені, як правило, найбільш відображеною в значенні позамовною дійсністю, тоді як периферійні семи, будучи також залежними від позамовної дійсності, зазнають впливу й інших факторів (культурна специфіка). Результатом є виникнення слів-асоціацій, які правильно передають інтенцію автора та, як результат, є периферійною семою.

Рис. 1. Польова структура концептів містичного твору Едгара По

Для опису значення та адекватного відтворення у перекладі необхідним є поняття актуального смислу слова – сукупності комунікативно релевантних сем у конкретному акті мовлення персонажів містичних творів. Отже, формування певного актуального сенсу зумовлене включенням слова в комунікативний акт україномовних персонажів під час перекладу.

Література:

1. Галич О. Б. Мовні засоби відтворення містичного в англійському готичному романі XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2011. 21 с.
2. Матвієнко О. В. Традиції готики в англійській літературі XIX століття: автореф. дис. ... канд. філолог. наук 10.01.04. Донецьк, 2000. 32 с.
3. Раті А. Жанрові особливості англомовної літератури жахів та їх відтворення українською мовою: дис. ... канд. філол. наук, 2016. 223 с.
4. Лосев А. Ф. Диалектика мифа. Философия. Мифология. Культура. Москва: Политиздат, 1991. 525 с.
5. Малиенко А. В. Спектр этических мотивов в английской литературной готике (романистика А. Рэдклиф). XVIII век: искусство жить и жизнь искусства. Москва: Высшая школа, 2006. С. 25–26.
6. Берк Э. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного. Москва: Искусство, 1979. 237 с.
7. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. Москва: Эдиториал УРСС, 2007. 208 с.
8. Галич О. Б. Мовні засоби відтворення містичного в англійському готичному романі XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2011. 21 с.
9. Жирмунский В. М. Введение в литературоведение: курс лекций. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1996. 438 с.
10. Мещанинов И. И. Сопоставления логических и грамматических категорий. Мова і мислення. Москва: Наука, 1967. С. 7–16.
11. Потебня А. А. Теоретическая семантика. Москва: Высш. шк., 1990 г. 344 с.
12. Poe E. A. Selected Tales. Croydon: Penguin Books, 1994. 406 p.
13. Едгар Аллан По. Повні тексти творів.. пер. з англ. Ю. Лісняк, Л. Маєвська, М. Сарницький. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/world/author.php?id=40>
14. Сітко А. В., Струк І. В. Адекватність та еквівалентність у перекладі мовних особливостей *Sciences of Europe*. Прага (Чехія), 2016. Вип. 10 (10). С. 124.

15. Лисенко Г., Чепурна З. Досягнення функціональної тотожності як основи перекладацьких перетворень. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки. 2016. Кн. 2. С. 41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2016_2_10
16. Линтвар О.М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. 2014. Вип. 44. С. 160–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_44_50.

Гудманян А. Г., Плетенецкая Ю. Н. Вербализация категории мистического в англоязычной художественной прозе в аспекте перевода

Аннотация. Статья посвящена выявлению языковых средств выражения категории мистического и моделированию функционально-семантического поля этой категории в языке английской готической прозы, а именно англоязычных готических рассказов Эдгара Аллана По в украинских переводах Ю. Лисняка, Л. Маевской, Н. Сарницкого. Предлагается уточненное определение

понятийной категории мистического, эксплицируются три семантические сферы: СТРАХ, ТАЙНА, СОСТОЯНИЕ ТРЕВОЖНОГО ОЖИДАНИЯ, которые объединяются вокруг этой категории.

Ключевые слова: мистическое, концепт, лексико-семантическое поле, страх, тайна, состояние тревожного ожидания, готический роман.

Gudmanian A., Pletenetska Yu. Verbalization of the Category of Mystic in the English Fictional Texts in the Aspect of Translation

Summary. The article is devoted to revealing of linguistic means of the category of mystic expression as well as modeling of lexico-semantic field of this category in the language of English Gothic prose, English Gothic stories by Edgar Allan Poe in Ukrainian translations of Yu. Lisniak, L. Maievska, M. Sarnytskyj, in particular. The research proposes specified definition of the concept mystic, and explicates three semantic spheres: FEAR, MYSTERY, STATE OF ANXIETY that exist within this category.

Key words: mystic, concept, lexico-semantic field, fear, mystery, state of anxiety, Gothic novel.

*Джура М. З.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Львівського національного аграрного університету*

*Гуля Л. М.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Львівського національного аграрного університету*

ЩОДО ПЕРЕКЛАДУ ДАВНЬОІНДІЙСЬКОЇ БАЙКИ «ТКАЧ СОМІЛАКА» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

йатхā дгенусагасрещу ватсо віндаті мātарам
(як серед тисячі корів теля знаходить матір)
татхā пурākрам карма картāраманугачхаті
(так раніше вчинений вчинок за чинителем йде)
Епіграф

Анотація. Статтю присвячено перекладу українською мовою із санскриту байки «Ткач Сомілака» зі збірника байок «Паньчатантра». Зроблено авторський переклад байки з дотриманням якомога більшої синтаксичної й лексичної близькості з оригіналом. Залучено також ще три переклади зазначеної байки для порівняння, з яких перший представлено українською мовою, другий – російською, третій – англійською. Проаналізовано сильні та слабкі сторони перекладів. Коротко розглянуто релігійно-філософське підґрунтя байки.

Ключові слова: байка, переклад, синтаксичний розбір, порівняльний аналіз перекладів.

Постановка проблеми. Завданням статті є зробити авторський переклад давньоіндійської байки «Ткач Сомілака» зі збірника байок «Паньчатантри» з мови санскриту на українську. Зазначена повість є п'ятою байкою у другій частині збірника «Паньчатантри» під назвою «Придбання друзів».

Під час перекладу тексту байки наголос ставитимемо на збереження синтаксичної близькості до оригіналу, а також на точності передачі лексичного значення слів. Текст байки на санскриті, взятий із видання за редакцією М.Р. Кейла [3]. Для підпертя свого перекладу і для порівняння залучимо тексти трьох випробуваних перекладів згадуваної байки, а саме: 1) українського перекладу байки І. Серебрякова [1]; 2) російського перекладу Р. Шора [2] та англійського перекладу Артура В. Райдера [4].

Матеріал статті представляє практичну цінність під декількома оглядами, зокрема він може стати в нагоді як методичний матеріал у навчанні санскриту, його лексичних, граматичних і стилістичних особливостей. Цікавим він може бути і як перекладознавча проблема зі санскриту на українську мову або ж як проблема порівняльного перекладу тексту на санскриті декількома мовами, тощо.

Сам жанр тексту, давньоіндійська байка, відкриває можливість для подальших літературознавчих та філософських досліджень цього збірника. Цікавими, на нашу думку, можуть стати й порівняльні культурологічні дослідження понять, висвітлюваних у давньоіндійській байці й описуваних в українській байці. Так, під культурологічним оглядом ми зауважили цікаву тему для порівняльного дослідження, зокрема поняття мудро-

сті в давньоіндійській і українській байках, наприклад Г. Скороди. Також філософія, культура тісно пов'язані з релігією. Отож, релігійний аспект, те, як він представлений у давньоіндійській байці, теж заслуговує уваги дослідника.

Зрозуміло, що вищеописані напрями подальших можливих досліджень сягають далеко поза межі нашої статті.

Головна частина. Після коротких вступних зауваг перейдемо до розгляду самого тексту байки «Ткач Сомілака» із залученням згаданих вище перекладів. Текст байки на санскриті транскрибуємо кирилицею. Довгі голосні подаємо зі знаком довготи над голосною, а у разі довгого голосного [y] з підкресленням під літерою «у». Верхньозубні приголосні (приголосні третього ряду), як і напівголосний складовий [p], позначені також із підкресленням під приголосною, наприклад: щ, р, тощо. Для зручності опрацювання нумеруємо кожне речення. Подаємо власний переклад під позначенням а) (автор.), переклад І. Серебрякова під позначенням б) (Серебр.), переклад Р. Шора – відповідно під позначенням в) (Шор), і англійський переклад – під позначенням г) (Ryder).

Отож, нижче слідує сам текст байки:

1) касміншчїдадгіштхāне сомїлако нāма кауліко васатї сма

а) У якомусь місті жив ткач на ймення Сомілака. (автор.);
б) «В одному селищі жив ткач на ім'я Сомілака, (Серебр.);
в) В некому селенні ткач, по имени Сомілака, жил. (Шор);
г) In a certain town lived a weaver. His name was Soft, (Ryder);

2) са чāнекавідгпатррачанāраньджїтāні пāртхївочїтāні садайва вастрāнїутпадайатї

а) Так ось, він виробляв із різноманітних барвистих тканин, убрання й царя достойні. (автор.); б) який виготовляв дуже багато барвистих тканин, вбрання з них лишило носити царям. (Серебр.); в) И он постоянно выделявал одежды из узорных многоцветных тканей, которые были достойны царя. (Шор); г) and he spent his time making garments dyed in various patterns, for such people as princes. (Ryder);

3) парам тасйā чāнекавідгпатррачанāніпунасйāні на бгоджанāччхаданāбгїадгїкам катхамāпїартхаматрам сам-падйате

а) Однак, попри його витвори з різноманітних тканин, понад їжу та одяг, якогось багатства він все ж не досяг.

(автор.); б) Крам цей славився і чистою роботою, і витонченістю малюнка, і барвистістю, але виторгу від продажу його нестало ні на їжу, ні на одяг, (Серебр.); в) Однак, більше малої толики денег, хватившей на пищу и одежду, не мог добыть. (Шор); г) But for all his labours, he could not collect a bit of money beyond food and clothes. (Ryder);

4) атхāйне татра сāmāййакаулікās стхулавастрасампā-данавіджняніно магарддгі сампаннās

а) Інші ж звичайні ткачі, виробники грубого одягу, великого достатку набули. (автор.); б) тим часом як інші майстри, що ткали тільки грубе полотно, заробляли чимало грошей. (Серебр.); в) А другие менее искусные ткачи, умевшие выделывать лишь грубые ткани, большое богатство приобрели. (Шор); г) Yet, he saw other weavers, who made coarse fabrics, rolling in wealth, (Ryder);

5) тāнавалоккйа са свабгāййāmāга – пріє пашйātāнст-хулапатркāракāндганаканакасамрддгāн

а) На них подивившись, він мовив своїй дружині – дорога, поглянь на тих творців грубого одягу, в яких золота та дібр у подостатку. (автор.); б) От якую Сомілака і сказав своїй жінці: «Ти диви, люб! Вони здатні ткати лише грубе полотно, а купуються в багатстві та золоті, я ж від свого ремесла не маю того прибутку, на який заслуговую. (Серебр.); в) И вот, на них глядя, Сомилака своей жене сказал: «О, милая, взгляни на этих выделывателей грубых тканей – они обогатились имуществом и золотом. (Шор); г) and he said to his wife: «Look at these fellows, my dear. They make coarse stuff, but they earn heaps of money.» (Ryder);

6) тададгāрацакам мамāйетāн стхāнам

а) Отож, неутримне для мене отсе місце. (автор.); б) ---; в) Поэтому несносен мне этот город. (Шор); г) This city does not offer me a decent living. (Ryder);

7) таданйātропāрджанāйя гаччхāмі

а) Тож, де-інде за заробітком піду. (автор.); б) Піду я, мабуть, кудись-інде на заробітки. (Серебр.); в) В другое место за заработком, отсюда уйдем. (Шор); г) I am going to move (Ryder);

8) сā прāга – бго пріятāма мīгхйā пралапīтаметадйāданй-атрагātāнām дганām бгаватī свастхāне набгаватī – уктам ча

а) Вона мовила: «Пх, найдорожчий, неправду мовив ти, що йдучи кудись, добра здобудеш, коли в своєму місці немає.» (автор.) Кажуть же: б) А вона заперечила: «О любий мій, це все ні до чого – хто в себе вдома не може заробити грошей, той і на чужині не розживеться. Як-то кажуть: (Серебр.); в) Та молвила: «Ох, несправедливо слово это! Разве в другом городе деньги будут, если в своем их нет?» (Шор); г) “Oh, my dear,” said his wife “it is a mistake to say that money comes to those who travel.” There is a proverb: (Ryder);

утпатантī йадākāше нīпатантī магītале

а) Коли злітають догори, (а коли) падають на землю (автор.); б) А чи до хмар злітає птах, чи падає на твердь земну, (Серебр.); в) В воздух взвиваются птицы, падают птицы на землю (Шор); г) ---;

пакшīнām таданī прāптйā нāдаттамупатīштхатī

а) у птиць оте невипадково стається, а силою звершень. (автор.); б) Нічого не здобуде він, що б не судилось кармою. (Серебр.); в) Плод это прошлого дел – все, что свершается здесь. (Шор); г) ---;

татхā ча

а) також же:

на гī бгаватī йанна бгāййām бгаватī ча бгāййām вīнāпī йатненā

а) Не бути тому, що немає бути, а бути тому, що має бути навіть без зусиль (автор.); б) Не збудеться, що збудиться не має, а те, що має, збудеться без нас, (Серебр.); в) Лишь то бывает, что должно свершиться, того не будет, что не суждено; (Шор); г) What shall not be will never be; what shall be, follows painlessly: (Ryder);

карātалагатамапī нашйātī йасйā ту бгавītāvītā нāстī

а) Навіть у долоні рук попале, зникає в того, в кого бути немає. (автор.); б) Зникає те, що в руки попаде, якщо воно судилося не нам. (Серебр.); в) Хотя б в руках держал свое ты счастье – исчезнет, коли сбыться не должно. (Шор); г) The thing your fingers grasp, will flit, if fate has predetermined it. (Ryder);

йātхā дгенусагасрещу ватсо вīндатī мātарām

а) Як серед тисячі корів теля знаходить матір, (автор.); б) Як поміж тисячі корів знаходить матінку теля, (Серебр.); в) Как среди стада коров матку находит теленок, (Шор); г) A calf can find its mother cow among a thousand kine: (Ryder);

татхā пуракртām карма картāраманугаччхатī

а) так раніше вчинений вчинок за чинителем іде. (автор.); б) так діло вслід іде за тим, хто звершував його колись. (Серебр.); в) так совершенного плод всюду достигнет тебя. (Шор); г) so good or evil done, returns and whispers: “I am thine.” (Ryder);

шьете сага шьāйāненā гаччхāнтаманугаччхатī

а) Лежить у ложі разом, разом за йдучим йде вслід (автор.); б) Із ним на ложі поруч спить, ступає слідом крок у крок, (Серебр.); в) Тысячу улиц пройдеши, будут идти твоим следом (Шор); г) ---;

нарāнām прāктанām карма тіштхеттвātхā сагātманā

а) У людей раніше зроблений вчинок залишається як власна душа. (автор.); б) Назавжди з ним пов'язана набута карма, як душа. (Серебр.); в) Каждое дело добра, каждый поступок дурной. (Шор); г) ---;

йātхā чхāйātāпау нītīām сусамбаддгау параспарām

а) Як тінь та спека постійно міцно зв'язані одне з одним. (автор.); б) Як між собою світло й тінь пов'язані цюнайміцніш, (Серебр.); в) Скованы вечно жара и прохлада, сиянье и тени, (Шор); г) As shade and sunlight interbreed, (Ryder);

ева(м) карма ча картā ча са(м)шьлīштāвītārītārām

а) так вчинок і (його) чинитель переплетені одне з одним.; б) Так діло і його творець в одно злилися назавжди. (Серебр.); в) Деятель так и дела скованы вместе судьбой. (Шор); г) so twined are the Doer and its Deed. (Ryder);

9) тасмāдатрайва вйавасāйяпаро бгава

а) Тому, тут таки будь старанним! (автор.); б) Ото краще залишайся тут і роби своє діло. (Серебр.); в) Здесь усердней трудись! (Шор); г) So stay here and mind your business. (Ryder);

10) каулікā āга – пріє на самйāгабгītīтам бгаватйā

а) Ткач мовив – дорога, не добре ти мовила, моя добродична. (автор.); б) Ткач відповів їй: «Не згоден я з тобою, любя моя. (Серебр.); в) Ткач молвил: «О, милая! Неправду сказала ты.» (Шор); г) “You are mistaken, my dear,” said he. (Ryder);

11) вйавасāййām вīнā карма на пхалатī | уктам ча –

а) Без старання діло безплідне. Кажуть же: (автор.); б) Коли сидіти, склавши руки, то карма не принесе плодів. (Серебр.); в) Без усилия деяние не приносит плода. Ибо сказано: (Шор); г) No deed comes to fruition without effort. (Ryder);

йатхайке на га стена таліка са(м)прападыйате

а) Як одною рукою плескати не буває (автор.); б) Як рукою однією не заплескати в долоні, (Серебр.); в) Разве ты можешь одною ладонью в ладоши хлопнуть? (Шор); г) You cannot clap a single hand; nor, effortless, do what you planned. (Ryder);

татходьяма парітйактам на пхалам карма на смртам

а) Так полишивши старання, непам'ятний плід діла. (автор.); б) Так і карма без старання нам удачі не дарує. (Серебр.); в) Разве бездельем достигь ты можешь дара судьбы? (Шор); г) ---;

пашья карма васьят прайтйа бгожйа кале пі боджанам

а) Подивись, волею діла добути їжа – в час спожитку (автор.); б) Глянь, які смачні нам страви на обід послала доля, (Серебр.); в) Делом уже совершенным добытая раннее пища – (Шор); г) Although, at meal-time, fate provide a richly loaded plate, (Ryder);

гастодьямам вина ваке правішенна катха(м)чана

а) без усердя руки до рота не потрапить якість. (автор.); б) та без наших рук до рота аж ніяк їм не потрапить. (Серебр.); в) –Глянь! – без усилий руки в рот не сумеет попасть. (Шор); г) No food will reach the mouth, unless the hand co-operate. (Ryder);

татх ч а |

а) а також

удьяогінама пурушасінгамупайті лакшмі

а) Старанному відважному леву йде назустріч щастя. (автор.); б) До людини, що як лев, приходять Лакимі, (Серебр.); в) ---; г) ---;

дайва(м) гі дайваміті каяпуруша ваданті

а) «Доля то доля», – невідважні кажуть. (автор.); б) Ліноухи хай твердять: «Вже такий талан?» (Серебр.); в) ---; г) ---;

дайвама нігітйа куру паурушаматмашактйа

а) Доли скорившись, роби відважний, що від себе залежно, (автор.); б) Балачки облиште, докладіть старання, (Серебр.); в) ---; г) ---;

йатне крте йаді на сідгйаті котра доша

а) Зусилля ж зробивши, якщо щось не вдається, тут є рок. (автор.); б) Якщо успіх не прийде, хто ж винен тут? (Серебр.); в) ---; г) ---;

татх ч а |

а) також:

удьямена гі сідгйанті кайяні на маноратхай

а) Зусиллям бо ж вдаються діла, а не мрією (автор.); б) Щоб досягти мети у чімсь, не снити треба – діяти слід, - (Серебр.); в) Нет, не мечтой, а усильем грядущего дело готовят (Шор); г) Through work, not wishes every plan its full fruition reaps (Ryder);

на гі сінгасйа суптасйа правішьянті мукхе мрган

а) у пацу сплячого лева дич не ввійде. (автор.); б) Якщо дрімати буде лев, йому не втрапить в пацу звір. (Серебр.); в) В глотку сплячого льва дичь сама не бежит. (Шор); г) No deer walk down the lion's throat, so long as lion sleeps. (Ryder);

удьямена вина раджанна сідгйанті маноратх

а) Без зусилля царі не досягають мрій, (автор.); б) О царю, не здійснить бажань, якщо не докладеш зусиль, - (Серебр.); в) ---; г) ---;

каратар іті джалпанті йадбгавйама тадбгавішьяті

а) Слабодухі кажуть, що має бути, те буде. (автор.); б) То лиш нікчеми кажуть так: «Що суджено, те й збудеться». (Серебр.); в) ---; г) ---;

свашактйа курватах карма начетсідгі(м) прайачхаті

а) Якщо (ж) у чинячого що в силі діло успіху не досягає, (автор.); б) Хто трудиться у міру сил, а не щастить йому

ніж, (Серебр.); в) Если усердно трудясь, не может он цели достигнуть, (Шор); г) Suppose, he gave the best he had, yet no fruition came (Ryder);

нопабгайа пума(м)статра дайвантарітапауруш

а) Не діймай людини, тут доля втручена. (автор.); б) Його не треба докорять, - це в діло втрутився талан. (Серебр.); в) Не порицайте его, гоним он судьбой! (Шор); г) Twas fate that blocked his efforts, not the man who was to blame. (Ryder);

12) танмайавашьям дешантарам гантавйам

а) Тому ж неодмінно піду в інший край. (автор.); б) Так що треба мені вирушити в інший край». (Серебр.); в) Поэтому мне необходимо в другую сторону пойти. (Шор); г) I must go to another country. (Ryder)

13) іті нішчїтйа вардгаманапура(м) гата

а) Так вирішивши, у місто Вардгамана пішов. (автор.); б) І от пішов він до міста Вардгаманапур, (Серебр.); в) Так решив, в Вардхаману-град пошел. (Шор); г) So he went to Growing city, (Ryder)

14) татра ча варшатрайам стхїтвā суварнашьятатрайо-паржанам кртвā бгуйа сваргам прастхїта

а) Там же три роки пробувши, й золотих три сотні заробітку здобувши, до свого дому вирушив. (автор.); б) За три роки заробив там триста золотих та й подався додому. (Серебр.); в) И там три года пробыл, три сотни золотых заработал, и вновь к своему дому направился. (Шор); г) Stayed three years, and started home with savings of three hundred gold pieces. (Ryder);

15) атхадгпатхе гаччхатастасйа кадāчїдātāvйā(м) парйатато бгаганравїрастумпāгата

а) Отож напівдороги, коли він йшов якимсь-то, блукаючи лісом, благодатне сонечко на захід зайшло. (автор.); б) Деся на півдорозі йому довелося йти густим лісом, і саме під той час Сонце, Небесний Повелитель, зайшло за Вечірній Пруг. (Серебр.); в) И вот, на полдороги, когда он шел дремучим лесом, святой сын Адити на покой ушел. (Шор); г) In mid-journey, he found himself in a great forest, when the blessed sun went to rest. (Ryder);

16) тадāсау вйāлабгайātстхулатарава таскандгамāругйа йаватпрастхїтхатї таваннїшїтхе сванне двау пурушау раудрākāрау параспара(м) праджалпантāvшьянот

а) Тоді він, боячись хижаків, та вилізши на гілку грубої шовковиці, коли заснув, опівночі у сні двоє чоловіків, страшних на вигляд, одне з одним розмовляючи, почув. (автор.); б) Тоді Сомілака, остерігаючись диких звірів, забрався на гілля могутнього баньяна та й заснув, і раптом кризь сон він почув розмову двох страхопудів. (Серебр.); в) Тогда, опасаясь хищников, на толстый сук смоковницы он влез. И когда он задремал, в полночь во сне он услышал спор двух мужей, грозных на вид. (Шор); г) So, forethoughtful for his safety, he climbed upon a stout branch of a banyan tree and dozed. In the middle of the night, as he slept, he saw two human figures, whose eyes were blood-shot with fury, and heard them abusing each other. (Ryder);

17) татрайка āга – бгои картатва(м) кі(м) самйа на ветсі йадасйа сомїлакасйа бгоджанāччхаданāбгйадгїка самрддгїрнāсті

а) Тоді, один мовив – пх, Чинителю, ти чому прихильний, не знаєш хіба, що тому Сомілаку понад їжу та одяг, багатства не буде. (автор.); б) Один з них сказав: «Слухай, Картаге, хіба ти не знаєш, що Сомілаці не можна мати більше того, ніж потрібно його родині на одягу й на харчі? (Серебр.); в) И вот один из них молвил: «Ох, Деятель! Ты воистину знаешь, что Сомилаке не положено иметь больше необходимого на одежду и пропитание. (Шор); г) The first of them was saying: "Come now, Doer! You know you have, in every possible way, prevented

this fellow Soft from getting any capital beyond food and clothes. You have no right ever to let him have any." (Ryder);

18) таткі(м) твайсьйа суварнашьятапай(м) даттам

а) Тому ж чому ти йому три сотні золотих дав? (автор.); б) Нащо ж ти дав йому змогу заробити аж триста золотих?» (Серебр.); в) Поєтому ты никогда ему не должен ничего лишнего давать. Так как же ты ему три сотни золотых даровал? (Шор); г) Why did you give him three hundred gold pieces? (Ryder);

19) са āga – бго карман майāвашья(м) дāтавйа(м) вйа-васайīнām

а) Він мовив – пх, Вчинку, мені необхідно давати усерд-ствуючим. (автор.); б) А той відповів: «Чуєш, Кармане, я ж роблячим даю те, що вони заслужили, а кінцеві наслідки залежать від тебе!» (Серебр.); в) Тот молвил: «Ох, Деяние! Неизбежно я должен дать прилагающему усилия сообразный с усилиями плод. (Шор); г) «Now, Deed!» said the other; «I am constrained to give the enterprising a reward in proportion to their enterprise. (Ryder);

20) татра ча тасйа парінатіствадайаттети

а) Тепер же його зникнення від тебе залежне. (автор.); б) А кінцеві наслідки залежать від тебе!» (Серебр.); в) А созревание его от тебя зависит. в) Поєтому – ты у него отними». (Шор); г) The final consequence is your affair. Take it from him yourself.» (Ryder);

21) атха йāвадасау каулікаh прабудгаh суварнагрант-хімавалокайаті тāвадрікта(м) пашьйаті

а) Тож, коли той ткач пробудився і дивиться на в'язку золотих, тоді пустою (її) бачить. (автор.); б) Прокинувся ткач, зазирнув у клуночок, а там порожньо – трьохсот золотих як не бувало. (Серебр.); в) Это услышав, ткач, пробудясь, в кошель с золотом смотрит. И вот его пустым видит. (Шор); г) On hearing this, Soft awoke and looked for his bag of gold. When he found it empty, (Ryder);

22) татаh сākсепа(м) чінтайāмāса – аго кіметат

а) Тоді дуже збурений подумав: «Ого, як то!» (автор.); б) Зажурился він і подумав: «Та що ж це таке?» (Серебр.); в) Тогда упрекая себя, подумал: «Ох, что это?» (Шор); г) «Oh, dear!

23) магатā каштенопāрджіта(м) вītта(м) гелаййā квайі гатам

а) «Великою мукою зароблене багатство легко кудись пішло!» (автор.); б) Тяжкою працею зароблене багатство хтосьна-де поділося? (Серебр.); в) Тяжким трудом заработанные деньги по неразумию моему куда-то пропали. Так после тщетных трудов нет у меня ничего. Как супруге своей и друзьям лицо покажу?» (Шор); г) It was so much trouble to earn the money, and it went in a flash. (Ryder);

24) тадьяртхашьярамо кімчанаh катха(м) сваятнйā мйтранā(м) ча мукха(м) даршьяйīпйāmī

а) «Стільки труду за те багатство, як же я своїй дружині та друзям на лице покажусь.» (автор.); б) Як же я, безталанний, покажусь на очі своїй жінці та друзям?» (Серебр.); в) Так после тщетных трудов нет у меня ничего. Как супруге своей и друзьям лицо покажу?» (Шор); г) I have had my work for nothing. I haven't a thing. How can I look my wife in the face, or my friends?» (Ryder);

25) іті пішьчітйа тадева паттанам гатаh

а) Так, вирішивши, у те ж місто пішов. (автор.); б) І подався тоді Сомілака до міста Паттана, попрацював там кілька років, а потім вирушив додому. (Серебр.); в) Так решил обратно в город пошел. (Шор); г) So he made up his mind to return to Growing City. (Ryder);

26) татра ча варшамāтренāпі суварнашьятапай(м) мунāржйа бгуйопі свастхāна(м) праті прастхїтаh

а) І там стільки ж років (пробувши), й золотих п'ятсот заробивши, знову до свого місця вирушив. (автор.); б) Попрацював там кілька років, а потім вирушив додому. (Серебр.); в) И там за три года пять сотен золотых заработал и опять к своему селению направился. (Шор); г) There he earned five hundred gold-pieces in just one single year, and started home again by a different road. (Ryder);

27) йāвадардгапатхе бгуйōтавйатасйа бгагавāнбгā-нураста(м) джагāма

а) Коли знову лісом йшов (і був) посеред дороги, благодатне сонечко на захід зайшло. (автор.); б) От знову на півдорозі опинився він у дрімучому лісі, і Ясновельможне Сонце зайшло за виднокруг, (Серебр.); в) Когда он половины пути достиг и опять среди дремучего леса шел, святой лучезарный бог ушел на покой. (Шор); г) When the sun went down, he came upon the very same banyan tree, and he thought: ((Ryder));

28) атха суварнашьябгайātсусьрāнтоjпі на вйш-рāmйаті

а) Отож, боячись зникнення золота, хоч й дуже змучений, не відпочивав. (автор.); б) Троте ткач вже так боявся, аби не зникло його п'ятсот золотих, що й відпочивати не ліг, хоч був дуже стомлений. (Серебр.); в) И вот, боясь утратить золото, – хоть и очень усталый, он не стал отдыхать, (Шор); г) --- (інша версія; (Ryder);

29) кевала(м) кртагрготкантхāh сатвара(м) враджаті

а) Лише, зі задертою догори шиєю, додому швидко простував. (автор.); б) Бажаючи швидше добратись додому, він прискорив ходу. (Серебр.); в) но, стремясь к родному дому, поспешно шагать продолжал. (Шор); г) --- (інша версія);

30) атрāнтаре дваупурушау тāдршьяу дршьтідеше самāгаччхантау джалпантау ча шьрноті

а) Тим часом, двох чоловіків такого ж вигляду, йдучих разом і розмовляючих, в себе за спиною чує. (автор.); б) Раптом йому привиділося, що поряд з ним ідуть ті ж самі два страхопуди й перемовляються між собою. (Серебр.); в) И в это время он услышал, как спорили двое, во образе мужей прежнего облика, – за спиной его идучи. (Шор); г) --- (інша версія) (Ryder);

31) татрайкаh прāга – бгоh картаh кі(м) твайайетасйа суварнашьятапай(м) прадаттам

а) Тоді, один мовив – пх, Чинителю, чому ти йому золотих п'ятсот дав? (автор.); б) Один з них сказав: «Слухай, Карта-ре, чого це ти знову Сомілаку п'ятьма сотнями золотих наділив? (Серебр.); в) «Ох, Деятель! Как же ты этому Сомилаке пятьсот даровал? (Шор); г) One of them was saying : «Doer, why did you give this fellow Soft five hundred gold-pieces? (Ryder);

32) таткім на ветсі йадбгоджанāччхāданабгйадгіка-масйа кімчіннāсті

а) Що не знаєш, що понад їжу та покрив йому чогось не буде. (автор.); б) Хіба ти забув, що йому відпущено лише на їжу та на одягу?» (Серебр.); в) Разве ты не ведаешь, что положено ему не зарабатывать ничего, кроме необходимого на пропитание и одежду? (Шор); г) Don't you know that he doesn't get a thing beyond food and clothes?» (Ryder);

33) са āga – бгоh карман майāвашья(м) дейа(м) вйа-васайīнām

а) Він мовив – пх, Вчинку, мені необхідно давати усерд-ним. (автор.); б) А другий відповів: «Слухай, Кармане, я старанним завжди даю те, що слід, (Серебр.); в) Тот ответил:

«Неизбежно я должен давать людям, прилагающим усилия.» (Шор); 2) "Friend Deed," said the other, "I am constrained to give to the enterprising." (Ryder);

34) тасія паріцамаствадйаттаі

а) Його зникнення від тебе залежить. (автор.); б) а що з цього вийде, то вже твій клопіт. (Серебр.); в) Исход же того – от тебя зависит. (Шор); 2) The final consequence is your affair. (Ryder);

35) таткі(м) мамупаламбгайасі

а) Тож чому мене діймаєш? (автор.); б) То чому ж ти мені докоряєш? (Серебр.); в) ---; 2) So why blame me? (Ryder);

36) тачшрүтвā сомілако йāвадгрантхітамавалокйаті тāватсуварна(м) нāсті

а) Чуючи те, Сомілако, коли на зв'язку глядь, тоді золота (там) нема. (автор.); б) Почувши це, Сомілако глянув у свій клуначок, а золотих там немає. (Серебр.); в) Это услышав, Сомілако в кошель смотрит. И вот – там золота нет. (Шор); 2) When poor Soft heard this, he looked for his bag and found it empty. (Ryder);

37) татаі пара(м) ду/кхампанно вйачінтайат – аго кі(м) мама дганарагітасія жівітена

а) Тоді, нещастя спало, подумав – ого, нащо мені, позбавленому багатства, життя. (автор.); б) Він страшенно засмутився й подумав: «Ой, нащо ж мені жити, позграбованому? (Серебр.); в) Тогда крайней горестью пораженный, сетуя: «Ой, убили меня!» – Сомілако в отчаянии подумал: «Ах! К чему мне, потерявшему деньги, жизнь? (Шор); 2) This plunged him into the depths of gloom, and he thought: «Oh, dear! What good is life to me if I lose my money? (Ryder);

38) тататра ватаврқша āтмāнамудвагйā прāнāмстй-аджāмі

а) Тоді тут же, на дерево вилізиши, життя й покину. (автор.); б) Ось повішусь я на цьому баньяні і – поминай як звали. (Серебр.); в) Здесь на ветви дерева повешусь и с жизнью расстанусь. (Шор); 2) I will just hang myself from this banyan tree and say goodbye to life. (Ryder);

39) сва(м) нішчїтія дарбгамай(м)раджджу(м) відгāйā свакантхе пāшья(м) нійоджйā шьякхāйāмāтмāна(м) нібадгйā йāвад праксіпаті тавадекаі пумāнāкāшьястха еведамāга – бго бгоі сомілако майва(м) сāгасам куру

а) Так вирішивши, й мотузку з трави дарбги склавши, а свою шию у петлю поклавши, й до гілки себе прив'язавши, коли кидався вперед, тоді ж якийсь чоловік, у повітрі стоячи, так отсе мовив – пх, пх, Сомілако, такої раптовості не роби! (автор.); б) А тоді сплів з жорсткої трави-дарбхи вірьовку, надів зашморг на шию, виліз на гілляку баньяна і ладен уже був заподіяти собі смерть, коли раптом почув голос якогось чоловіка, що витав у небесному просторі: «Схаменись, Сомілако, не роби цього! (Серебр.); в) Так решив, из травы веревку свил, на шею свою петлю надел и, сук найдя, к нему себя за шею привязал. И когда он бросится хотел, один из мужей, в воздушном пространстве явясь, ему сказал: «Эй, Эй Сомілако! Такого насилия не совершай! (Шор); 2) Having made up his mind, he wove a rope of spear-grass, adjusted it as a noose to his neck, climbed out a branch, fastened it, and was about to let himself drop, when one of the figures appeared in the sky and said: «Do not be so rash, Friend Soft. (Ryder);

40) агам те вїттāпагāракаі

а) Я – твій забирач багатства. (автор.); б) Це я вкрав твоє багатство. (Серебр.); в) Я похититель твоих денег. (Шор); 2) I am the person who takes your money, (Ryder);

41) на те бгоджанāччхāданабгйадгїкā(м) варātїкāмапї саgāmī

а) Тобі понад їжу та покрив ані копійочки не потерплю. (автор.); б) Не можу я стерпіти, щоб у тебе було достатку хоч на каурі більше, ніж потрібно тобі на харчування та на одяг. (Серебр.); в) И сверх необходимого на одежду и пропитание – ни одной раковинки тебе не дам. (Шор); 2) who does not allow you one cowrie beyond food and clothes. (Ryder);

42) тадгаччха свагграм пратї

а) Тож йди до свого дому! (автор.); б) Так-от іди додому! (Серебр.); в) Поэтому ступай в свой дом! (Шор); 2) Now go home. (Ryder);

43) анйāнчā бгавадйāсāгасенāга(м) туштāі

а) Але ж, твоєю дерзкістю я потишений. (автор.); б) А ретельністю твоєю я задоволений, (Серебр.); в) Впрочем, самоубийством своим умилил ты меня. (Шор); 2) But, that you may not have seen me without result, (Ryder);

45) татпрāртхйātāмарбгāшто варāі кашьчід

а) Отож, проси ... якийсь дарунок. (автор.); б) і те, що ти мене побачив, без винагороди не залишишся – будь-що проси, і я задовольню твоє бажання. (Серебр.); в) Избери желание какое-нибудь! (Шор); 2) ask your heart's desire. (Ryder);

46) сомілака āга – йāдьєва(м) таддегі ме прабгүта(м) дганам

а) Сомілако мовив – якщо так, то дай мені пребагато добра. (автор.); б) Сомілако на це сказав: «Коли так, то дай мені багато грошей». (Серебр.); в) Сомілако молвил: «Если так, что дай мне большее богатство!» (Шор); 2) «In that case,» said Soft, «give me plenty of money»;

47) са āга – бгоі кі(м) карїшйāсі бгогарагітена дганена йātастава бгоджанāччхāданабгйадгїкā прāптїранї нāсті

а) Він мовив – пх, що зробиш з багатством, позбавленим користі, якщо тобі понад їжу та одяг досягти недано. (автор.); б) Той озвався: «Та що ти робитимеш з грошима, які не принесуть тобі користі? Тобі ж, крім їжі та одягу, нема чим утішатися! (Серебр.); в) Тот молвил: «Ах, что ты сделаешь с богатством, не дающим наслаждения? Ибо не положено тебе тратить сверх необходимого на одежду и пропитание. (Шор); 2) «My good fellow,» said the other, «what will you do with money which you cannot enjoy or give away? For you are to have no use of it beyond food and clothes.» (Ryder);

48) укта(м) ча

а) Сказано же

кім тайā крїяте лакшмйā йā вадгүрїва кевалā

а) що з того щастя, коли до супруги одної, (автор.); б) Дурне добро, що, мов жона, належить мужу одному (Серебр.); в) ---; 2) ---;

йā на вешйєва сāmāнйā патхїкайрупабгүжйāте

а) не можна зайти звичайним подорожнім та насолодитися. (автор.); б) Й не може ним, як вишино, будь-хто натішитися всмак». (Серебр.); в) ---; 2) ---;

49) сомілако āга – йāдьāпї бгого нāсті татхāпї бгавату ме дганам

а) Сомілако мовив: «Навіть якщо користі немає, все ж дай мені багатство!» (автор.); б) Сомілако на те відповів: «Якщо більше нема чим утішатись, то нехай хоч гроші будуть.»

(Серебр.); в) *Сомілака* *молвил: «Ох! Если даже не смогу насладиться этим богатством, – все же пусть так будет.»* (Шор); г) *But Soft replied: «Even if I get no use of it, still I want it. You know the proverb: (Ryder);*

50) уктамча –

а) *Сказано ж – ; г) You know the proverb: (Ryder);*

крпано[пйакулно]ні саджджанайрварджіта садā

а) *Нещасний і неблагородний, від якого люди відвертаються завжди, (автор.); б) Багачеві в цьому світі, хай безрідному, скупому. (Серебр.); в) Низкого кастой, урода, полного мерзких пороков, (Шор); г) The man of capital, Though ugly and base-born, (Ryder);*

севайате са наро локе

а) *тому чоловікові служить люд (автор.); б) люди завжди догоджають. (Серебр.); в) Люди все же почтут, (Шор);*

г) *Is honored by the world (Ryder);*

йасіа сйāдвіттамсамчайаһ

а) *якщо у нього клад майна є. (автор.); б) --- (Серебр.); в) был бы он только богат... (Шор.); г) For charity forlorn. (Ryder);*

Зазначимо лише, що у версії «Паньчатанри» за перекладом Р. Шора текст байки на цьому не закінчується, а слідує ще одна пригода-випробування Сомілаки, зокрема йому дали можливість відвідати двох купецьких синів: одного на ймення Дганагупта (Зберігаючий дібра), а другого Упабгуктадгана (Споживший дібра) і вибрати котрогось з них двох для себе. Будучи зведеним зовнішніми виявами позиченого, не власного добра Упабгуктадгана, Сомілака вибирає його життя, а тому від своєї невітної долі не зумів він утекти.

Так, ми завершили розгляд самого тексту байки.

А тепер перейдемо до завершальної частини статті – короткого огляду перекладів та висновку.

Висновки. Як зазначали на початку статті, мета – зробити переклад, який стоїть близько синтаксично та лексично до оригіналу. Тієї засади ми і дотримувалися. Найближче до тієї ж засади стоїть російський переклад Р. Шора. У своєму перекладі цей перекладач спирався на інші переклади. Щодо цього наведемо таку цитату з його Передмови до видання (цитуюмо в оригіналі): «И, наконец, переводчик (автор.) не мог удержаться от соблазна воспользоваться при переводе хранящимся в библиотеке Московского университета экземпляром «Панчатантры», принадлежавшим Петрову, внести в текст хотя бы несколько из собственноручных пометок отца русской санскритологии, бисерным почерком покрывающих поля этого экземпляра Козегартеновского издания» [2, с. 31]. Також саме російський переклад, який спирається на такого маестро, відтворює, завдяки близькості лексичній та синтаксичній, ще й ритміку повісті на санскриті, що є дуже важливим і чого немає в інших порівнюваних перекладах.

Зазначимо також, що синтаксичну стилістичність речень байки на санскриті, одним із прийомів досягнення якої є дієприкметникові конструкції у функції присудка, часто у перекладі передають складними реченнями, а й то двома окремими реченнями, зокрема стилістично як така надає і драматичності реченню, і краще запам'ятовується. Під цими оглядами перекладені байки І. Серебрякова та А. Райдера втрачаються.

Далі зауважимо, що й таке, що слов'янські мови, завдяки смисловій насиченості та образності слова, дозволяють робити синтаксично простий переклад, не применшуючи краси перекладеного тексту. Проте за близького перекладу санскритської байки англійською мовою оповідь виглядала б надто спрощено

і приземлено. Гадаємо, що це може бути одна з причин такої розлогої описовості в англійському перекладі.

Додамо також, що в українському перекладі І. Серебрякова та англійському перекладі Артура Райдера, особливо у повчальних віршах, автори відходять дещо від семантичної близькості заради створення образності та поетичності. І не дивно, адже мета перекладачів була не лише точно передати зміст байок, а й створити твір красного письма на мові перекладу.

Так, не вдаючись до подробиць і не розтягуючи висновку, ми порівняли переклади цієї байки.

Творець байки пояснює те, «чому» двома поняттями: так багато начулого слова «карма» – вчинок, дія та «картар» – чинитель, діяч. Чинитель є справедливий, він кожному дає за його трудом, а от карма є та причина, чому справедливість у цьому часі не спрацьовує. Бідному Сомілаку ніяк не щастило, саме через ту карму.

Чи так воно є? Хтозна.

Завершимо статтю на зразок індійських байок віршем, яким ми й почали, а висновок найкожен робить сам:

*Як серед тисячі корів теля знаходить матір
так раніше вчинений вчинок за своїм чинителем йде.*

Література:

1. Панчатантра. 5-ть кошків житейської мудрості: Шукасапанті. Київ: Дніпро, 1988. 382 с.
2. «Избрание рассказы. Пер. с древне-индийского. Предисловие и примечание Р.О. Шор, М., Российская Ассоциация, Институт Общественных Наук, 1930. 157 с.
3. M.R. Kale "Pancatantra of Visnusharman". Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Reprint: Delhi, 2008. 250 p.
4. Arthur W. Ryder The Pancatantra of Visnu Sharma. The University of Chicago, 1925. 479 p.
5. Санскритско-русский словарь / Составитель Кочергина В.А. Издание 2-е. Москва: «Русский язык», 1987. 944 с.

Джура М. З. К переводу древнеиндийской байки «Ткач Сомілака» на украинский язык

Аннотация. Статья посвящена переводу с украинского языка на санскрит байки «Ткач Сомілака» со сборника «Панчатантра». Сделан авторский перевод байки, придерживаясь, по-возможности, синтаксической и лексической близости к оригиналу. Добавлены еще три перевода указанной байки для сравнения, с которых первый представлен на украинском языке, второй – на русском, третий – на английском. Проанализированы сильные и слабые стороны переводов. Вкратце рассмотрено и религиозно-философскую основу байки.

Ключевые слова: байка, перевод, синтаксичний розбор, сравнительный анализ переводов.

Dzhura M. About translation of the old Indian tale "Weaver the Soft" into Ukrainian

Summary. The article is dedicated to the translation of the tale "Weaver the Soft" from the Pancatantra collection of tales from Sanscrit into Ukrainian. In it, the author does an individual translation of the given tale keeping up to syntactic and lexical proximity with the original at most possible. Another three translations of the given tale are added for comparison reasons, one of which is in Ukrainian, another – in Russian, and the third one – in English. Strengths and weaknesses of the proposed translated texts of the tale are analysed. Also, the topic of philosophical and religious aspect of the tale is briefly touched upon.

Key words: tale, translation, syntactic analysis, comparative analysis of translation.

Дуброва С. В.,

викладач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОРІВНЯНЬ У ПОВІСТІ Е. ХЕМІНГВЕЯ «ЗЕЛЕНІ ПАГОРБИ АФРИКИ»

Анотація. У статті розглядаються особливості використання логічних, образних, предметних і ситуативних порівнянь у повісті Е. Хемінгуея «Зелені пагорби Африки». Структура мовної моделі порівняння представлена поєднанням чотирьох основних компонентів, таких як предмет порівняння, образ порівняння, основа порівняння, показник порівняльних відношень. Серед ключових функцій, які виконує операція порівняння, виділено такі: пізнання одиничного, особливого й загального; пізнання мінливості речей і явищ; пізнання причин явищ; класифікація, систематизація предметів і явищ; опосередковане пізнання об'єктивної дійсності шляхом умовиводу; доведення ознаки.

Ключові слова: структура мовної моделі порівняння, логічні порівняння, образні порівняння, предметні порівняння, ситуативні порівняння, ключові функції порівнянь.

Постановка проблеми. У художніх творах для створення оригінальної образної системи твору, характеристики ключових персонажів, конкретизації та оцінювання зображуваного, передачі авторського світовідчуття й естетичного досвіду письменники широко використовують порівняння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження співвідношення використання порівнянь під час перекладу творів з мови оригіналу зі збереженням авторського задуму, стилю викладу та змістового наповнення є одним із актуальних питань теорії художнього перекладу. У цьому контексті на увагу заслуговують напрацювання Л.Л. Загородної, яка досліджує особливості відтворення образу порівняння як проблему перекладу англійських порівняльних структур українською мовою; Л.І. М'яснянкіною, яка розглядає порівняння як лінгвістичну категорію та проблему класифікації порівнянь у сучасній лінгвістиці; Т.П. Павлюк, яка займається вивченням логічних та образних порівнянь у сучасному поетичному тексті; В.Ю. Сімонової, яка аналізує поняття «порівняння» в застосуванні до структури порівняльних конструкцій і визначає особливості їх семантики; А.В. Тарасової, яка зосереджується на питанні феномена порівняння: семантичного аспекту у вивченні англійських компаративних фразеологізмів.

Незважаючи на велику кількість праць з означеної проблематики, **мета статті** полягає у висвітленні особливостей використання порівнянь у повісті Е. Хемінгуея «Зелені пагорби Африки».

Виклад основного матеріалу. Порівняння як художній прийом використовується для увиразнення образу твору – персонажів, пейзажів, речей, емоцій, подій, дій, понять, символів тощо, оскільки в художньому творі образ є основою й через нього пізнається значення, думка, ідея – все те, що має бути донесене до читачької аудиторії.

Образна сутність порівняння полягає в зіставленні двох чи декількох предметів, явищ, дій, ознак, що мають подібні

або тотожні ознаки. При такому зіставленні поняття зберігають у свідомості комунікантів свою самостійність, не зливаються в одне враження, тому й семантика порівнюваних слів, словосполучень і речень не змінюється. Проте це не заважає поєднувати порівнювані предмети, явища тощо у свідомості мовців [1, с. 68].

Порівняння – це тропейчні фігури, в яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним та опис [6]. Вибір цих тропів як засобу створення образності в художньому тексті відображають індивідуальне, суб'єктивно-оцінне світобачення письменника.

За типом компаративної модальності розрізняють логічні й образні порівняння, традиційно відмежовуючи їх на основі зіставно-кількісних і чуттєво-образних показників. Обидва різновиди є предметом логіко-гносеологічного аналізу, з якого виходить, що логічне порівняння завжди лежить в основі образного навіть за умови порівняння далеких за своєю природою об'єктів [8, с. 52].

При логічних порівняннях установлюється ступінь схожості чи відмінності між предметами одного класу, беруться до уваги всі властивості, якості, ознаки порівнюваних предметів, але виділяється щось одне [6].

Напр.: логічне порівняння – I looked at his bald black skull and he turned his face a little so that I saw the *thin Chinese hairs* at the corners of his mouth [12, p. 94]. – Я посмотрел на его голый черный затылок, а он повернулся вполоборота в мою сторону, так что мне стали видны *редкие, как у китайца, усы* в уголках его губ [11, с. 5].

У наведеному прикладі в описі зовнішності одного з героїв Е. Хемінгуея використовує логічне порівняння, передаючи цим самим читачеві власну авторську візію зовнішності персонажа, адже саме для китайців як представників монголоїдної раси з домішками австралоїдної раси (південні китайці) характерною ознакою зовнішності є слабкий розвиток третинного волосяного покриву на обличчі.

Напр.: I had never seen a *sable*. I knew nothing about them, neither whether *their eyesight was keen, like a ram* who sees you at whatever distance you see him, or *like a bull elk* who cannot see you at two hundred yards unless you move [12, p. 280]. – До цього я ніколи не бачив *черных антилоп* и понятия не имел, какое у них *зрение – острое, как у горного барана*, который видит не хуже охотника, или *слабое, как у лося*, который и в двухстах шагах не разглядит неподвижного человека [11, с. 114].

У цьому прикладі порівнюються тварини одного класу (ссавці) і типу (хордові), які мають значну кількість як спільних, так і відмінних ознак, характерних для представників цієї групи тварин.

Образне порівняння відрізняється від логічного тим, що воно вихоплює одну якусь найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і робить її основною, ігноруючи всі інші [6].

Напр.: образне порівняння – We have had writers of rhetoric who had the good fortune to find a little, in a chronicle of another man and from voyaging, of how things, actual things, can be, whales for instance, and this knowledge is wrapped in the rhetoric like plums in a pudding [12, p. 109]. – Были у нас і мастера риторики, которым посчастливилось извлечь из биографий других людей или из своих путешествий кое-какие сведения о вещах всамделишных, о настоящих вещах, о китах, например, но все это вязнет в риторике, точно изюм в плум-пудинге [11, с. 13].

Яскравим прикладом образного порівняння є порівняння так званих «вічних тем», які не втрачають своєї актуальності й залишаються предметом палких дискусій, з «родзинками», що є невід'ємним інгредієнтом англійського різдвяного пудингу.

Напр.: We came up to the yellow blossomed tree very carefully, like people walking up to a bevy of quail the dogs have pointed ... [12, p. 137]. – Мы осторожно приблизились к акации с желтыми цветками, словно к выводку перепелок, перед которым собака сделала стойку [11, с. 31].

Наведений вище приклад демонструє порівняння «обережності наближення до акації з жовтими квітами» героями твору, з «выводком перепелок», які є дуже положливими птахами.

У безобразному порівнянні зіставляються поняття одного й того самого діапазону реальності, і метою цього зіставлення є ствердження або заперечення тотожності між порівнюваними поняттями, тоді як в образному порівнянні на основі подібності зіставляються поняття різних діапазонів, що передбачає залучення образу-еталона, типового носія спільної з референтом ознаки. Вдалим у цьому стосунку є існування в англійській мові двох різних термінів на позначення генетично різних формувань: comparison – для безобразних порівнянь і simile – для образних [7, с. 80].

Напр. comparison: The way to hunt is for as long as you live against as long as there is such and such an animal; just as the way to paint is as long as there is you and colors and canvas, and to write as long as you can live and there is pencil and paper or ink or any machine to do it with, or anything you care to write about ... [12, p. 102]. – Настоящий охотник бродит с ружьем, пока он жив и пока на земле не перевелись звери, так же как настоящий художник рисует, пока он жив и на земле есть краски и холст, а настоящий писатель пишет, пока он может писать, пока есть карандаши, бумага, чернила и пока у него есть о чем писать ... [11, с. 9].

У поданому прикладі Е. Хемінгуей порівнює «мисливця і його ремесло» з «художником, який творить поки він живий і має все необхідне для цього», з «письменником, який пише допоки має натхнення і теми, що його цікавлять». Тобто ототожнюються поняття одного й того самого діапазону реальності.

Напр. simile: Writers should work alone. They should see each other only after their work is done, and not too often then. Otherwise they become like writers in New York. All angleworms in a bottle, trying to derive knowledge and nourishment from their own contact and from the bottle. Sometimes the bottle is shaped art, sometimes economics, sometimes economic-religion. But once they are in the bottle they stay there [12, p. 110]. – И писателям следует работать в одиночку. Писатели должны встречаться друг с другом только тогда, когда работа закончена, но даже при

этом условии не слишком часто. Иначе они становятся такими же, как те их собраты, которые живут в Нью-Йорке. Это черви для наживки, набитые в бутылку и старающиеся урвать знания и корм от общения друг с другом и с бутылкой. Роль бутылки может играть либо изобразительное искусство, либо экономика, а то экономика, возведенная в степень религии. Но те, кто попал в бутылку, остаются там на всю жизнь [11, с. 14].

На відміну від попередньо поданого прикладу безобразного порівняння, наведений приклад образного порівняння яскраво демонструє зіставлення понять різних діапазонів. Автор твору порівнює «письменників» із «черв'яками для наживки», «мистецтво, якому вони присвятили власне життя» з «пляшкою, потрапивши в яку залишаються в ній назавжди».

Структуру мовної моделі порівняння становить поєднання чотирьох компонентів:

1) предмета (суб'єкта) порівняння (компаратанта), тобто предмета чи явища, ознаки якого ми пізнаємо, розкриваємо за допомогою іншого;

2) образу (об'єкта) порівняння (компаратора) – того, з чим порівнюється суб'єкт, тобто предмета чи явища, що має яскраво виражені й добре відомі мовцями ознаки й унаслідок цього використовується ним для характеристики пізнаваного;

3) основи порівняння – ознаки (або низки ознак), за допомогою якої здійснюється акт порівняння;

4) показника порівняльних відношень – засобу мовного оформлення порівняльної семантики, який відіграє вирішальну роль у реалізації компаративного змісту в чотириелементній моделі порівняльної конструкції («суб'єкт» – «об'єкт» – «основа» – «показник»), оскільки забезпечує її цілісність [1, с. 68–69].

Напр.: There was a kudu bull on the lick when we approached through the trees and he gave a loud bark, like a dog's but higher in pitch and sharply throaty, and was gone, making no noise at first, then crashing in the brush when he was well away; and we never saw him [12, p. 101]. – Пробираюся меж дерев'як, ми увидели самца куду: с лаем, очень похожим на собачий, но более высоким и гортанным, он кинулся прочь, сначала бесшумно, а потом, когда отбежал подальше, – с треском ломая кусты, и больше мы его не видели [11, с. 38].

У наведеному прикладі компарант – “bark” (лай), компаратор – “dog's” (собачий), основа порівняння – “but higher in pitch and sharply throaty” (но более высоким и гортанным), показник порівняння – “like” (очень похожим).

Напр.: Writers are forged in injustice as a sword is forged [12, p. 101]. – Несправедливость выковывает писателя, как выковывают меч [11, с. 37].

У наведеному прикладі компарант – “writer” (писатель), компаратор – “sword” (меч), основа порівняння – “forged in injustice” (несправедливость выковывает), показник порівняння – “as” (как).

Напр.: ... but he paid no attention and came crawling on, as conspicuous as a man walking down a city street on hands and knees [12, p. 282]. – ... но он как ни в чем не бывало продолжал ползти, бросаясь в глаза, как человек, среди бела дня ползущий на четвереньках по городской улице [11, с. 115].

У наведеному прикладі компарант – “he” (он), компаратор – “man” (человек), основа порівняння – “walking down a city street on hands and knees” (среди бела дня ползущий на четвереньках по городской улице), показник порівняння – “as” (как).

Напр.: *New continents and islands try to frighten you with disease as a snake hisses* [12, с. 304]. – *Новые континенты и острова пытаются отпугнуть вас болезнями, как змея – шипением* [11, с. 127].

У наведеному прикладі компарант – “*new continents and islands*” (*новые континенты и острова*), компаратор – “*snake*” (*змея*), основа порівняння – “*try to frighten*” (*пытаются отпугнуть*), показник порівняння – “*as*” (*как*).

Серед основних функцій, які виконує операція порівняння, наявні такі:

1) пізнання одиничного, особливого й загального.

Напр.: *An old bull would be grey but a good herd bull might be as black as a cow* [12, р. 176]. – Старого самця узнают по серой шкуре, но хороший стадный самец бывает так же черен, как самка [11, с. 52].

Е. Хемінгуей, порівнюючи «самця» із «самкою», підкреслює лише одиничну ознаку схожості – колір тварини;

2) пізнання мінливості речей і явищ.

Напр.: ... this Gulf Stream you are living with, knowing, learning about, and loving, has moved, as it moves, since before man, and that it has gone by the shoreline of that long, beautiful, unhappy island since before Columbus sighted it and that the things you find out about it, and those that have always lived in it are permanent and of value because that stream will flow, as it has flowed, after the Indians, after the Spaniards, after the British, after the Americans and after all the Cubans and all the systems of governments, the richness, the poverty, the martyrdom, the sacrifice and the venality and the cruelty *are all gone as the high-piled scow of garbage*, bright-colored, white-flecked, ill-smelling, now tilted on its side, spills off its load into the blue water ... [12, р. 207]. – ... что Гольфстрим, с которым ты сжил-ся, который ты знаешь, и вновь познаешь, и всегда любишь, течет, как и тек он с тех пор, когда еще не было человека, и омывает этот длинный, прекрасный и злополучный остров с незапамятных времен, до того как Колумб увидел его берега, и все, что ты можешь узнать о Гольфстриме и о том, что живет в его глубинах, все это непреходяще и ценно, ибо поток его будет течь и после того, как все индейцы, все испанцы, англичане, американцы, и все кубинцы, и все формы правления, богатство, нищета, муки, жертвы, продажность, жестокость – *все уплывет, исчезнет, как груз баржи, на которой вывозят отбросы в море* – дурно пахнущие, всех цветов радуги вперемешку с белым – и, кренясь набок, она вываливает это в голубую воду ... [11, с. 69].

Описуючи «течію Гольфстріму», Е. Хемінгуей підкреслює її надзвичайність і цінність як найпотужнішої з-поміж теплих течій Світового океану, зазначаючи, що все тимчасовим є в цьому світі, лише вона була й буде. Зникнення народів і націй, соціальна нерівність, земні блага та людські пороки – все це порівнюється з «гнилим сміттям», яке оточує нас повсюди, забруднюючи життя;

3) пізнання причин явищ.

Напр.: For a long time, while the sun rose and the day became hot we drove through what Pop had described, when I asked him what the country was like to the south, *as a million miles of bloody Africa*, bush close to the road that was impenetrable, solid, scrubby-looking undergrowth [12, р. 216–217]. – Все время, пока солнце поднималось к зениту и жара усиливалась, мы ехали по местности, которую Старик охарактеризовал

как «миллион проклятых миль Африки». Кустарник подступал вплотную к дороге, образуя непролазный, низкорослый подлесок [11, с. 74].

Використання наведеного прикладу порівняння дає читачеві змогу уявити більш яскраву й точну картину зображуваного пейзажу. Африку можна охарактеризувати як колиську дикої незайманої природи і людства, вона є другим за величиною материком, краєм безкрайніх саван і найбільшої пустелі світу – Сахари. Виходячи із цього, можемо уявити, якою складною й виснажливою була дорога для мисливців;

4) класифікація, систематизація предметів і явищ.

Напр.: The young bull had the start of a spiral on his horns but they were short and dumpy and *as he ran past us at the end of a glade in the dusk, third in a string of six cows, he was no more like a real bull than a spike elk is like a big, old, thick-necked, dark-maned, wonder-horned, tawny-hided, beer-horse-built bugler of a bull-elk* [12, р. 199–200]. – У самця на рогах уже появились первые завитки, но самые рога были короткие и нескладные, и когда в сумерках он промчался недалеко от нас по краю прогаины, *третий в табунке из шести самок, он походил на настоящего самца не более, чем лосенок на большого, матерого лося с могучей шеей, темной гривой, изумительными рогами и темно-рыжей шерстью* [11, с. 165].

Зображуючи «молодого самця, зі ще не до кінця сформованими та заострітими рогами» поміж «самок», письменник порівнює його з «лосеням», який поступається своїми характеристиками «дорослій особині», при цьому перелічуючи ці ознаки;

5) опосередковане пізнання об'єктивної дійсності шляхом умовиводу.

Напр.: People do not want to do it any more because they will be out of fashion and *the lice who crawl on literature* will not praise them [12, р. 178]. – Люди не хотят больше заниматься искусством, потому что тогда они будут не в моде и *вши, ползающие по литературе*, не удостоят их своей похвалой [11, с. 53].

У наведеному прикладі можна припустити, що «*вши, ползающие по литературе, не удостоят их своей похвалой*» є літературними критиками, які аналізують та оцінюють художні твори базуючись на власному професійному досвіді;

6) доведення ознаки [5, с. 45].

Напр.: That night after dinner we heard *the flamingoes* *flying in the dark. It was like the sound the wings of ducks make as they go over before it is light, but slower, with a steady beat, and multiplied a thousand times* [12, р. 190]. – В сумерках фламінго *снялись с места*. Воздух наполнился шумом, *похожим на посвист утиных крыльев, когда стая летит в предрассветной мгле, но более громким, протяжным и мерным* [11, с. 60].

У представленому прикладі «шум» від здійснення в небо фламінго порівнюється з «аналогічним шумом» від зльоту качок, хоча дещо гучнішим і протяжнішим, оскільки фламінго більші за розміром птахи.

Окрему категорію порівнянь становлять предметні та ситуативні порівняння.

Предметні порівняння є образними засоби мови, що побудовані на зіставленні двох дискретних предметів за якоюсь спільною ознакою. Що ж стосується ситуативних порівнянь, вони побудовані на зіставленні двох більш-менш розгорнутих ситуацій. Різниця між указаними типами порівнянь полягає в тому, що позначуване й позначальне предметного порівняння зазвичай виражаються одиницями лексичного рівня, а відпо-

відні компоненти ситуативного порівняння, як правило, одиницями рівня словосполучення й речення [2, с. 101].

Приклад предметного порівняння: *The grass was green and smooth, short as a meadow that has been mown and is newly grown, and the trees were big, high-trunked, and old with no undergrowth but only the smooth green of the turf like a deer park and we drove on through shade and patches of sun light following a faint trail the Wanderobo pointed out* [12, p. 251]. – *Трава здесь была ровная, такая свежая и зеленая, как молодая травка на недавно скошенном лугу, а вековые деревья – развесистые, высокие, без подлеска, под ними лишь ярко зеленел дерн, словно в оленьем парке, и мы ехали в тени, перемежавшейся солнечными полянками, держась едва заметной тропы, которую указывал вандеробо* [11, с. 99].

Then we drew pictures in the dust of ashes from the fire and what he meant were sable all right. *The horns curved back like scimitars, way back over their withers.* [12, p. 272]. – Потом он начал рисовать их на золе у костра, и стало ясно, что он говорит именно о черной антилопе. *Рога ее изогнуты, как восточные сабли, и концами касаются загривка* [11, с. 110].

Приклад ситуативного порівняння: *Every morning now it took the heavy, woolly sky an hour or so longer to clear and you could feel the rains coming, as they moved steadily north, as surely as though you watched them on a chart* [12, p. 101–102]. – По утрам проходило не менее часа, прежде чем хмурое, взерошенное небо очищалось от туч, и мы ощущали неуклонное приближение дождей так явственно, словно чья-то невидимая рука отмечала их путь на синоптической карте [11, с. 9].

... I added water from the canteen and sat drinking and looking in the fire, not thinking, in complete happiness, *feeling the whisky warm me and smooth me as you straighten the wrinkled sheet in a bed* [12, p. 268]. – Я добавил туда воды из фляги и стал пить, глядя в огонь, ни о чем не думая, в полном блаженстве, чувствуя, как тепло разливается по телу и под влиянием виски все во мне расправляется, как расправляют смятую простыню, ложась в постель [11, с. 108].

Висновки. Розглянувши особливості використання порівнянь у повісті Е. Хемінгуей «Зелені пагорби Африки», доходимо висновку, що змістова наповненість твору проаналізованими художніми засобами надає йому особливої виразності та яскравості. Цим самим автор зумів показати високий рівень майстерності творчого письма, відтворивши в мові повісті все те, що й сьогодні залишається вартим уваги дослідників. Перспективу подальших розвідок убачаємо в дослідженні особливостей використання порівняльних конструкцій у творах, авторство яких належить Е. Хемінгуею.

Література:

1. Загородня Л.Л. Відтворення образу порівняння як проблема перекладу англійських порівняльних структур українською мовою. *Мандрівець*. 2013. № 1 (103). С. 68–71.
2. Лесик Л.В. Види та функції образних порівнянь у структурі художнього тексту. *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (8–9 квітня 2016 р.). Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2016. С. 99–103.
3. М'яснянкін Л.І. Проблема класифікації порівнянь в сучасній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету*. 2006. Вип. 29. С. 106–112.

4. М'яснянкін Л.І. Порівняння як лінгвістична категорія. *Українознавець*. 2006. Вип. 1. С. 86–92.
5. Масленников М.М. Методологическое значение сравнения в научном познании. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1968. 58 с.
6. Мацько Л.І., Мацько О.М., Сидоренко О.М. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
7. Оленяк М.Я. Лексичні та синтаксичні способи актуалізації образного порівняння в англійській, українській та польській мовах. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2015. Вип. 30. С. 78–85.
8. Павлюк Т.П. Логічні та образні порівняння у сучасному поетичному тексті. *Українська наука XXI століття: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (17–19 червня 2009 р.)*. Київ: ТОВ «ТК Меганом», 2009. Ч. 4. С. 50–53.
9. Сімонова В.Ю. Лінгвістичне трактування поняття «порівняння». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2010. Вип. 6. С. 142–144.
10. Тарасова А.В. До питання феномена порівняння: семантичний аспект у вивченні англійських компаративних фразеологізмів. *Англїстика та американїстика*. 2015. Вип. 12. С. 44–50.
11. Хемінгуей Е. Зеленые холмы Африки / пер. с англ. Н. Волжиной, В. Хинкис. Москва: Художественная литература, 1968. 229 с.
12. Hemingway H. *Green Hills of Africa*. Санкт-Петербург: Антология, КАРО, 2006. – 320 с.

Дуброва С. В. Особенности использования сравнений в повести Э. Хемингуэя «Зеленые холмы Африки»

Аннотация. В статье рассматриваются особенности использования логических, образных, предметных и ситуативных сравнений в повести Э. Хемингуэя «Зеленые холмы Африки». Структура языковой модели сравнения представлена сочетанием четырех основных компонентов, таких как предмет сравнения, образ сравнения, основа сравнения, показатель сравнительных отношений. Среди ключевых функций, которые выполняет операция сравнения, выделены следующие: познание единичного, особенного и общего; познание изменчивости вещей и явлений; познание причин явлений; классификация, систематизация предметов и явлений; опосредованное познание объективной действительности путем умозаключения; доведение признака.

Ключевые слова: структура языковой модели сравнения, логические сравнения, образные сравнения, предметные сравнения, ситуативные сравнения, ключевые функции сравнений.

Dubrova S. Peculiarities of Comparisons Usage in E. Hemingway's Novel "Green Hills of Africa"

Summary. The article deals with the peculiarities of logical, figurative, object and situational comparisons usage in E. Hemingway's novel "The Green Hills of Africa". The structure of the language pattern of comparison is represented by a combination of four main components: the subject of comparison, the image of comparison, the basis of comparison, the indicator of comparative relations. The key functions of the comparison operation are: cognition of the individual, particular and general; cognition of the changeability of things and phenomena; cognition of the causes of phenomena; classification, systematization of objects and phenomena; mediate inference of objective reality; final adjustment of the attribute.

Key words: structure of the language pattern of comparison, logical comparisons, figurative comparisons, object comparisons, situational comparisons, key functions of the comparisons.

*Дяченко М. Д.,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Класичного приватного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Статтю присвячено опису особливостей перекладу сучасних англomовних термінів на прикладі педагогічного дискурсу книги американських авторів (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster "Teaching and learning strategies for the thinking classroom"), перекладеної українською мовою О. Пометун. Охарактеризовано основні способи перекладу англomовних педагогічних термінів. Окреслено труднощі перекладу англomовного педагогічного дискурсу українською мовою.

Ключові слова: абрєвіатура, еквівалент, запозичення, критичне мислення, педагогічний дискурс, педагогічний термін, переклад, технології.

Постановка проблеми. Сучасні освітні технології слугують своєрідними каталізаторами запозичення англomовних термінів у контексті педагогічного дискурсу, оскільки відбувається поступова інтеграція понять і термінів через обмін і збагачення новою інформацією в галузі освітньої діяльності. Потужним джерелом збагачення педагогічного дискурсу є переклад термінологічної лексики, що належить до найскладніших проблем у галузі лінгвістики та перекладознавства, оскільки лексика розвивається швидкими темпами відповідно до розвитку науково-технічного прогресу, зокрема інноваційних технологій у різних галузях життя суспільства, й потребує особливої уваги. Але в процесі перекладу іншомовних педагогічних термінів нерідко виникають певні труднощі, адже адекватний переклад є неможливим без додаткових знань, пов'язаних із походженням, класифікацією, функціонуванням та особливостями перекладу саме термінів. Тому на сучасному етапі розвитку перекладознавства підвищена увага приділяється оптимізації перекладу термінологічних одиниць фахових мов.

Завданнями нашого дослідження стали: 1) висвітлення проблеми перекладу сучасних англomовних термінів на прикладі педагогічного дискурсу книги американських авторів (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster "Teaching and learning strategies for the thinking classroom"), перекладеної українською мовою О. Пометун; 2) характеристика основних способів перекладу англomовних педагогічних термінів; 3) визначення труднощів перекладу сучасного англomовного педагогічного дискурсу українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний англomовний педагогічний дискурс вивчали В. Андрієвська (функціонування педагогічного дискурсу в умовах інформаційного суспільства), Н. Абабілова, В. Білокамінська (особливості перекладу термінів українською мовою), В. Білик (специфіка англomовного педагогічного дискурсу), Н. Гут, Н. Міщенко (способи перекладу термінології сфери практичної психології та соціальної педагогіки), Ю. Зацний (сучасні тенденції в перекладі неологізмів), Т. Кияк (функції та переклад термінів

у фахових мовах), О. Крижко (особливості терміна як основної одиниці терміносистеми), С. Радецька, Л. Білозерська, Н. Возненко (способи перекладу термінології) та інші дослідники.

Проте, попри наявність великої кількості наукових розвідок щодо перекладу англomовної термінології, проблема адекватності відтворення сучасного іншомовного педагогічного дискурсу українською мовою потребує додаткового вивчення.

Теоретична значущість і недостатня розробленість цього аспекту перекладознавства визначили тему статті, а її **метою статті** стало з'ясування особливостей перекладу сучасних англomовних педагогічних термінів українською мовою в перекладеному О. Пометун творі "Teaching and learning strategies for the thinking classroom".

Виклад основного матеріалу. Об'єктом дослідження наукової розвідки обрано педагогічний дискурс оригіналу досліджуваного твору (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster "Teaching and learning strategies for the thinking classroom" [8]) та адаптованого його перекладу, виконаного українським ученим-педагогом О. Пометун («Технології розвитку критичного мислення учнів» [7]).

Вибір об'єкта дослідження зумовлений: 1) недостатньою дослідженістю особливостей перекладу педагогічного дискурсу в наукових працях із перекладознавства; 2) модернізацією української освітньої системи в контексті інтеграції у світовий освітній, науковий, культурний простір; 3) актуальністю педагогічного дискурсу в межах сучасних наукових досліджень із філології, психолінгвістики, перекладознавства; 4) потребами в поширенні передового зарубіжного досвіду в галузі освіти, зокрема нових педагогічних технологій; 5) інноваційністю сучасного педагогічного дискурсу в контексті освітніх реформ в Україні; 6) наявністю в тексті досліджуваного твору значної кількості неологізмів, зокрема педагогічних термінів.

Мова є динамічною системою, складним механізмом, який, з одного боку, перебуває в безперервному русі, що забезпечує його життєздатність, з іншого – зберігає ознаки іманентної стабільності й цілісності, відіграючи роль основного засобу комунікації.

Термін – це слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя [6]. Одним із найпоширеніших джерел поповнення термінологічної лексики є переклад, що сприяє виникненню та розповсюдженню еквівалентів лексичних одиниць, які або одночасно запозичуються кількома мовами з єдиного джерела, або проходять кілька проміжних етапів послідовного запозичення в межах того чи іншого ланцюга мов. І, якщо в мові перекладу бракує необхідних лексичних одиниць, перекладачі намагаються створити відповідні лексичні еквіваленти [1, с. 44].

Як зазначає В. Карабан, під час перекладу термінології виникають певні труднощі, адже адекватний переклад є неможливим без додаткових знань, пов'язаних із походженням, класифікацією, функціонуванням та особливостями перекладу саме термінів. Переклад термінів вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології рідною мовою й відбувається в два етапи: 1) з'ясування значення терміна (в контексті); 2) переклад значення рідною мовою [2].

Основу педагогічного дискурсу становлять спеціалізовані одиниці мови, а змістовим ядром слугує спеціально розроблена педагогічна термінологія, наприклад, як у досліджуваних оригінальному творі та його перекладі: *knowledge society* – суспільство знань; *creative thinking* – критичне мислення; *cognitive development* – когнітивний розвиток; *cognitively-guided instruction* – пізнавально-кероване навчання; *values clarification* – значення роз'яснення; *global education* – глобальна освіта; *generic skills* – загальні навички; *media literacy* – медіаграмотність; *computer literacy* – комп'ютерна грамотність; *environmental literacy* – екологічна грамотність; *learner-centered education* – освіта, орієнтована на навчання; *student-focused learning* – особистісно орієнтоване навчання; *individualized education* – індивідуальне навчання; *differentiated instruction* – диференційоване навчання [7; 8].

Головним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквівалента – постійної лексичної відповідності, яка точно збігається зі значенням слова. Необхідно знаходити відповідний еквівалент у рідній мові й розширювати знання термінів-еквівалентів [7; 8].

Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові. Калькування не завжди буває звичайною механічною операцією з метою перенесення вихідної форми в мову перекладу. Дуже часто доводиться вдаватися до різного роду трансформацій. Пердусім це стосується зміни відмінкових форм, кількості слів у словосполученні, афіксів, порядку слів, морфологічного або синтаксичного статусу слова [7; 8].

Переклад терміна – це точне відтворення оригінального терміна засобами іншої мови за умови збереження змісту й стилю. Така єдність відтворюється на іншій мовній основі й уже через це перетворюється на нову єдність, властиву мові перекладу [3, с. 104]. Під час перекладу велике значення має взаємодія терміна з контекстом, завдяки чому визначається значення слова [4, с. 257]. Терміни повинні зберігати такі риси, як абстрагований характер, однозначність і систематичність. Однак велика кількість термінів і термінологічних систем як лінгвістичні знаки мають такі недоліки, як багатозначність (один термін має два й більше значень), синонімія (для одного поняття існує два й більше термінів), суперечності термінів поняттям, обтяженість термінології іноземними термінами тощо [4, с. 258].

Існує низка термінів-словосполучень, які не допускають дослівного перекладу, хоча мають еквіваленти в українській мові, окремі елементи яких відрізняються від компонентів слова з мови оригіналу. Під час перекладу іношомовних текстів, що містять педагогічні терміни, часто виникають складнощі через деякі невідповідності мови оригіналу та мови перекладу, викликані відсутністю аналогії між поняттям

і реалією, невідповідністю або неповним збігом значень термінів, великою кількістю аббревіатур і скорочень, які складно розшифрувати, значною кількістю сленгових виразів і професіоналізмів [1, с. 48].

Терміни, які мають еквіваленти в рідній мові, відіграють важливу роль під час перекладу. Вони слугують опорними пунктами в тексті, від них залежить розкриття значення інших слів; вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Наприклад, термін *“mind reading”* (дослівно: «читання думок») перекладається як «телепатія»; *“mother tongue”* – «рідна мова». Ці слова є однокі́валентними одиницями.

Одним із найпростіших способів перекладу термінів є прийом транскодування, тобто передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу: *function* – функція; *cognitive* – когнітивний; *coach* – коуч; *tutor* – тьютор; *online* – онлайн; *email* – емейл; *test* – тест; *monitoring* – моніторинг тощо. Варто також зауважити, що цей прийом надає україномовним термінам ефект новизни, престижу, важливості (наприклад: *insight* – інсайт; *inclusive* – інклюзивна освіта). Терміни, які перекладено транскодуванням і які міцно закріпилися в мові, не вимагають додаткового описового перекладу. Утім прийом транскодування, з одного боку, призводить до інтернаціоналізації термінологічних систем, а з іншого боку, наслідком такого процесу може стати низка необґрунтованих запозичень, які можуть вплинути на терміносистему української мови.

Наведемо приклади способів заміни англійських педагогічних термінів українськими: 1) зміна форми загального відмінка в англійській мові на форму родового відмінка в українській (*discussion web* – павутинка дискусії); 2) заміна словосполучення в англійській мові окремим словом в українській (*School children* – школярі, учні); 3) заміна числа (однина-множина) (*Correspondence course* – заочні курси); 4) введення прикметника в мові перекладу (підхід до процесу письма – *the writing process approach*); 5) заміна частини мови одного з компонентів терміна: *instruct* (дієслово) – інструктування (іменник). Ця група виявилася найчисленнішою, слова цієї групи утворені на основі моделей: іменник + іменник (*character map, value line*), прикметник + іменник (*critical discussion, thematic units*) тощо.

Терміни зі сфери педагогіки за своєю структурою можуть бути як однокі́валентними, так і поєднувати в собі кілька складників чи слів, які уточнюють або модифікують зміст ключового слова. Для перекладу одиниць, що входять до вищезгаданої терміносистеми, використовують традиційні способи перекладу: транскодування, калькування, експлікація. Такі трансформаційні способи перекладу термінів, як опис значення чи контекстуальний переклад, застосовують у випадках, коли значення того чи іншого поняття для української мови є новим.

У сучасній англійській мові існують такі основні способи утворення інноваційних педагогічних термінів: 1) афіксація (*detacking, reskilling*); 2) словоскладання (*just-in-time learning, chalkface, social-skilling*); 3) телескопія (*webinar (web+seminar), artelect (artificial +intellect)*); 4) за аналогією (наприклад, за зразком *e-learning: m-learning (mobile learning), d-learning (distance learning), g-learning (game-based learning)*); 5) аббревіація (*ABLE – activity-based e-Learning* – електронне навчання на основі діяльності; *GATE* – освіта обдарованих, талановитих; *NUT – National Union of Teachers* – NUT – Національна спілка викладачів) тощо.

Серед особливостей ініціальних абревіатур семантичного поля «навчання» варто також відзначити творення абревіатур шляхом згортання цілих висловлювань, включення до складу абревіатур цифрових символів ((*E2L – English as a Second Language* (англійська як друга мова), *AfL (Assessment for Learning)* – оцінка для навчання, *ACT – College Admissions Tests* – тести прийому до коледжу; навчальні плани (*BIP – Behavioral Intervention Plan*); навчальні курси (*AVID – Advancement Via Individual Determination*), зокрема курси з вивчення англійської мови (*ESOL (English for speakers of other languages)*); керівники та персонал навчальних закладів: *HoD (Head of Department)*, *HoS (Head of School)*) [8].

Входженню абревіатур у систему мови в статусі слів сприяють такі характеристики, як номінативна здатність, можливість семантичного розвитку, участь у синтагматичних і парадигматичних відношеннях (з утворенням омонімічних і синонімічних рядів), участь у подальших дериваційних процесах.

Для педагогічної термінології характерним є використання напівабревіатур: *L-data*, *T-data*, *T-group*, *e-platform*, *e-encyclopedia* тощо. Словник фіксує повний український переклад, але в дужках як варіант надається комбінований переклад (перекладається лише останній елемент словосполучення, перший скорочений елемент залишається в початковому вигляді, наприклад: *L-data (life data)* – опис особистості (Л-дані); *T-data (test data)* – результати тестування (Т-дані); *T-group (training group)* – тренувальні групи (Т-групи); *e-platform (electronic platform)* – електронна платформа; *e-encyclopedia (electronic encyclopedia)* – електронна енциклопедія; *e-textbook (electronic textbook)* – електронний підручник; *e-diary (electronic diary)* – електронний щоденник; *electronic textbook (e-book)* – електронна книга.

Приклад терміна – «*CLIL*» (*Content and Language Integrated Learning*), що розшифровується як предметно-мовне інтегроване навчання. Методика *CLIL* розглядає вивчення іноземної мови як засобу оволодіння іншими предметами, що, у свою чергу, забезпечує формування в того, хто навчається, потреби в навчанні, що дає йому змогу переосмислити й розвинути власні здібності в комунікації в тому числі й рідною мовою [9]. Хоча він не є загальновідомим, але також під час перекладу транслітерується: укр.: КЛІЛ.

Під час перекладу абревіатур фахової мови зі сфери педагогіки перекладач повинен бути максимально уважним, адже переклад цих лексичних одиниць вимагає використання точного відповідника, який вдало, влучно й точно передаватиме семантику слова мови оригіналу.

Деякі явища в навчальному процесі репрезентуються за допомогою евфемізмів. Так, спостерігається концентрація евфемізмів навколо такого поняття, як «спеціальна освіта для дітей з особливими потребами»: *special learning difficulties*, *inclusive education*, *special day classes* [8].

Розповсюдженими способами перекладу англomовних педагогічних термінів-неологізмів є такі:

1) калькування: *pupils with social needs* – учні з особливими потребами, *Inclusive education* – інклюзивна освіта (калькування з елементом транскодування), *ICT* – ІКТ; *e-education*, *e-learner*, *e-mentoring*, *e-Science*, *e-tutor*, *e-tutoring* (е-освіта, електронний учень, електронне наставництво, електронний папір, електронна наука, електронний репетитор, е-навчання);

2) транскодування: *coach* – коуч, *tutor* – тьютор, *webinar* – вебінар, *– facilitator* – фасилітатор, *monitoring* – моніторинг, *leader* – лідер, *test* – тест;

3) описовий: *edubabble* – занадто термінологізована мова досліджень у галузі педагогіки, *edutainment* – електронна гра на комп'ютері, яка має й навчальну мету, *weeder course* – курс лекцій з надзвичайно важкого для засвоєння предмета, *distance education* – дистанційна освіта, *distance learning* – дистанційне навчання, *e-learning*, *electronic learning* – електронне навчання, *online learning* – онлайн навчання, *virtual learning* – віртуальне навчання, *Internet-based learning* – інтернет-навчання, *Internet-based training* – інтернет-тренінг, *web-based learning* – веб-навчання, *massive open online course* – масовий відкритий онлайн-курс, *semi-formal education/learning* – напівформальна освіта/навчання, *SOLE (self-organised learning environment)* – самостійність (*SOLE* – самоорганізоване навчальне середовище), *academic language* – академічна мова, *social language* – соціальна мова, *hands-on learning* – практичне навчання, *minds-on learning* – розум-на навчання, *e-assessment* – електронна оцінка, *e-book* – електронна книга, *e-course* – електронний курс [8].

У процесі дослідження педагогічні терміни за будовою в англійській версії досліджуваної книги американських авторів А. Кроуфорда, В. Саула, С. Метьюза, Д. Макінстера (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and learning strategies for the thinking classroom”) умовно можна розподілити на три групи: прості, похідні (суфіксальні, суфіксально-префіксальні тощо) і складні та складені або терміни-словосполучення, утворені на основі моделей: іменник + іменник. Наприклад: 1) прості (*instruct*, *understand*, *critique*) [8, с. 12, 27]; 2) похідні (*teaching*, *assessment*) – суфіксальні, суфіксально-префіксальні тощо; 3) складні та складені або терміни-словосполучення, утворені на основі моделей: іменник + іменник (*character map*; *value line (critical thinking)*) [8, с. 3, 52].

Висновки. Отже, способи відтворення сучасних англійських педагогічних термінів українською мовою є різними (транслітерація, переклад відповідною повною формою слова або словосполученням, описовий переклад, переклад за допомогою лексичного еквівалента, аналоговий переклад, транскодування, калькування, генералізація, модуляція, опущення, доповнення тощо), оскільки такі терміни утворюють особливу групу наукової лексики; значення педагогічних термінів тісно пов'язане з контекстом, його змістом і специфікою й може змінюватися залежно від галузі використання. Серед труднощів відтворення англomовного педагогічного дискурсу українською мовою виокремлено той факт, що терміни в ньому мають певні недоліки: багатозначність (один термін має два й більше значень), синонімія (для одного поняття існує два й більше термінів), суперечності термінів поняттям, обтяженість термінології іноземними термінами тощо.

Відстежено сучасні тенденції перекладу англomовного педагогічного дискурсу на прикладі перекладацької версії О. Пометун публікації А. Кроуфорда, Е. Венди Саул, С. Метьюза, Дж. Макінстера “Teaching and learning strategies for the thinking classroom” («Технології розвитку критичного мислення учнів»). Кількісний аналіз засвідчив, що найчисленнішу групу педагогічних термінів-неологізмів у досліджуваному тексті книги американських авторів, перекладеному українською мовою О. Пометун, становлять лексичні новоутворення, пов'язані з інноваційними освітніми та інформаційно-комунікаційними технологіями, розвитком соціальних мереж, що зумовлено розвитком науки й техніки, комп'ютеризацією суспільства, стрімкими глобалізаційними трансформаціями як каталізаторами модернізації наукових концепцій і досліджень, зокрема, в галузі перекладознавства.

Представлена наукова розвідка не відтворює повний спектр шляхів вирішення проблеми перекладу англomовної педагогічної термінології, що відкриває перспективи для подальшої роботи над цією проблемою (потребують додаткової уваги стилістичні особливості перекладу англomовних термінів у контексті сучасного педагогічного дискурсу тощо).

Література:

1. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад: навчальний посібник. Вінниця: Нова кн., 2010. 232 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: посібник. Вінниця: Нова книга, 2004. 574 с.
3. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових мовах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–108.
4. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: навчальний посібник. Київ, 2001. 290 с.
5. Костенко Н.Д. Структурно-семантичні та функціональні параметри англomовних інновацій семантичного поля «Навчання»: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 20 с.
6. Термін у системі професійного мовлення. URL: https://pidruchniki.com/1727101247606/dokumentoznavstvo/termin_sistemi_profesiynogo_movlennya
7. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер; наук. ред., передм. О.І. Пометун. Київ: Плеяди, 2006. 220 с.
8. Crawford A., Saul W., Mathews S., Makinster J. Teaching and learning strategies for the thinking classroom. New York, 2005. 244 p.
9. Harrop E. Content and Language Integrated Learning (CLIL): Limitations and possibilities. URL: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf

Дяченко М. Д. Особенности перевода современных англоязычных педагогических терминов на украинский язык

Аннотация. Статья посвящена описанию особенностей перевода современных англоязычных терминов на примере педагогического дискурса книги американских авторов (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and learning strategies for the thinking classroom”), переведенной на украинский язык А. Пометун. Охарактеризованы основные способы перевода англоязычных педагогических терминов. Определены трудности перевода англоязычного педагогического дискурса на украинский язык.

Ключевые слова: аббревиатура, эквивалент, заимствования, критическое мышление, педагогический дискурс, педагогический термин, перевод.

Diachenko M. The peculiarities of the translation of modern English-language pedagogical terms into Ukrainian

Summary. The article has been devoted to the description of the features of the translation of modern English terms by the example of the pedagogical discourse of the book by American authors (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and Learning Strategies”), translated into Ukrainian by A. Pometun. The main methods of translating English-language pedagogical terms were characterized. The translation difficulties of English-speaking pedagogical discourse in the Ukrainian language were identified.

Key words: abbreviation, equivalent, borrowing, critical thinking, pedagogical discourse, pedagogical term, translation.

*Жиждома О. О.,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»*

КОЛЬОРОНАЗВИ-АД'ЕКТИВИ У ТВОРАХ В. ШУКШИНА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ Г. ТЮТЮННИКОМ

Анотація. У розвідці автор ставить питання виявлення кольороназв-ад'єктивів у творах російського письменника Василя Шукшина, визначення їх семантико-стилістичної природи як засобів формування художнього тексту й установлення розбіжностей під час інтерпретації кольоропозначень українською мовою Григором Тютюнником.

Ключові слова: кольороназви, прикметники, кольоропозначення, кольорова гама.

Постановка проблеми. Природу й навколишній світ людини сприймає в колірному наповненні, пов'язуючи з ним суб'єктивні судження про стан речей, створюючи нові об'єкти, не тільки надаючи їм форму, а й наділяючи їх колірними якістьми. Колір як культурна константа слугує розвитку, суб'єктивується, наділяється національно-культурними цінностями. Кольоропозначення входять у мовну картину світу людини, реалізуючись у вербальних засобах, лексемах, словосполученнях, фразеологічних одиницях. Лексика кольору відіграє важливу роль у текстах Василя Шукшина. Автор утілює свій задум у кольорових образах і картинах, відтворювана ним дійсність набуває специфічного забарвлення завдяки цілеспрямованому добору й використанню цієї лексики. Багатство колірної лексики в художньому мовленні пояснюється важливістю зорових вражень як одного з джерел пізнання навколишнього світу. Особливості її передачі українською мовою Григором Тютюнником і будуть предметом розгляду в статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавстві проблема кольороназв розглядається в кількох аспектах. Назви кольорів становлять об'єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Н. Пелевіна), етнолінгвістики (А. Вежбицька, Г. Яворська); психолінгвістики (Л. Лисиченко, Т. Ковальова, С. Григорук, Р. Фрумкіна), перекладознавства (І. Ковальська), історичної та описової лексикології (М. Чікало, Н. Бахліна, О. Панченко, В. Мур'янов), семасіології (Р. Алімпієва, О. Вербицька, А. Висоцький, Л. Грибова, О. Дзівак, А. Кириченко, А. Критенко, В. Москович, Ж. Соколовська, Т. Пастушенко, В. Фридрак). Проблема семантики кольоративів і їх естетичної значущості в художньому тексті постійно перебуває в полі зору науковців (І. Бабій, А. Брагіна, Л. Донецьких, В. Дятчук, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт та ін.). Проте, незважаючи на численні праці, присвячені кольороназвам, питання їх вивчення в зіставному аспекті залишається мало дослідженим, що й зумовило актуальність дослідження.

Мета статті полягає у виявленні прикметників-кольороназв у мові оригіналу та мові перекладу, визначенні семантико-стилістичного навантаження кольоропозначень у художніх творах Василя Шукшина й установленні розбіжностей в перекладі кольороназв з російської мови українською Григором Тютюнником.

Виклад основного матеріалу. Кольоропозначення входять у мовну картину світу людини, реалізуючись у вербальних засобах, лексемах, словосполученнях, фразеологічних одиницях. Лінгвістичні дослідження кольороназв включають у себе такі напрями: вивчення сучасних мов на різних рівнях розвитку; культурологічний аспект, зв'язок кольору з культурою; психологічна характеристика кольору; лексико-семантична характеристика кольору; вивчення етнолінгвістичних основ кольору; вивчення мови кольорових символів; зв'язок кольору і звуку, кольорозвукові асоціації; вивчення колірних концептів. Особливі функції виконують кольороназви в художньому тексті, наділяючи колірною символікою окремі мовні засоби.

Як Василь Шукшин, так і Григор Тютюнник широко використовують колірну символіку у своїх творах. Колірні епітети у творі тісно пов'язані з атмосферою твору і станом героїв, вони допомагають письменнику кількома словами показати внутрішній світ своїх героїв. Однак колір у творах мистецтва перетворюється в символ тільки за умови відповідного розуміння. Сьогодні процес естетичного тлумачення символіки кольорів ґрунтується на об'єктивних особливостях психіки й культурних факторах, які доповнюються повсякденним досвідом, полісемантизм кольору призводить до суб'єктивності й варіативності його символічних значень. Крім того, кожен письменник поряд із традиційними асоціаціями має також своє індивідуальне бачення символіки кольорів. Тому для того, щоб досягнути істинний сенс твору, необхідно розуміти ці імплікації.

Інтерес до вивчення кольороназв у зіставному аспекті зумовлений тим, що кольороназви посідають досить помітне місце в міжкультурній комунікації. Система кольороназв етнокультурологічно маркована, вона має дві іпостасі, будучи як похідною культури, так і культуротвірним фактором. Кольороназви, можливо, більшою мірою, ніж будь-яка інша сфера мови, антропоцентричні й етноцентричні, а отже, сприйняття кольору художником слова може відрізнятися від масового, традиційного для національної картини світу [6, с. 27]. Під час перекладу текстів споріднених мов у перекладача можуть виникнути деякі труднощі, тому що ці мови мають риси подібності в галузі звукового складу, граматичного ладу і словника; встановлюються мовні відповідності між мовою оригіналу й мовою перекладу, зіставляються не тільки мовні форми, а й мовне бачення світу та ситуації спілкування поряд із широким колом позамовних чинників, що визначаються загальним поняттям культури. Тому перекладач повинен не тільки майстерно перекласти текст оригіналу, а й відтворити в читача це почуття, наче він читає мовою оригіналу. Під час перекладу кольороназв іншими мовами можна зіткнутися з труднощами, що полягають у переносних значеннях кольороназв, тому необхідно враховувати такі особливості й важливість емоційного компонента, який несуть у собі кольоропозначення. Сприйнят-

тя кольору в різних мовах різне. Побут народу, його історичний розвиток, культура впливають на характер асоціативних рядів кольоропозначень і їх переносних значень, адже є кольори, які належать певним країнам і певним людям.

Поля основних кольорів у російській та українській мовах збігаються. Незважаючи на цей факт, існують істотні відмінності в сприйнятті кольірного простору в носіїв цих мов. До того ж під час перекладу кольоропозначень варто враховувати ту обставину, що значення деяких слів розпливчасті, кольоропозначення відповідні не якійсь одній точці кольірного простору, а цілій його ділянці. Ці факти й викликають труднощі під час інтерпретації кольірназв у художній літературі. У процесі перекладу художнього тексту, який би ідеальний і близький до оригіналу він не був, неминучі відмінності від тексту оригіналу: заміни, додавання, опущення, викликані такими факторами, як особистість перекладача і своєрідність його сприйняття оригіналу, різносистемність мов, відмінності соціокультурного середовища.

У ході дослідження збірки творів В. Шукшина, яка перекладена українською мовою Г. Тютюнником, установлено, що найбільшу групу кольорів становлять прикметникові кольірназви – 72%, оскільки багата і гнучка система прикметників створює різноманітні зображально-виражальні можливості, що реалізуються естетичною функцією цієї частини мови. Водночас не менш важливе значення має інформативна функція прикметників, які використовуються для звуження обсягу поняття, що виражається іменниками. Це робить прикметник незамінним у всіх стилях, коли виникає необхідність у конкретизації значення, вираженого предметним словом, адже стилістичне значення прикметників як джерела мовної експресії в художній мові важко переоцінити.

Найбільш уживаним кольіром у творах В. Шукшина є білий кольір. Прикметник *білий* поєднує навколо себе різноманітні речі та явища навколишнього світу. Білий – кольір чистоти. Він використовується в описі природи: *белогие березки – білоногі берізки, белые простыни – білі простирадла*. Іронічного забарвлення білий кольір набуває в прикладі: *бутылка белой – пляшка білої* (горілка вважається найчистішим спиртним напоєм, тому в народі її називають *біла*). Для опису зовнішності людей В. Шукшин використовує теж цей кольір, тому майже всі герої його творів *біляві* та *білоброві*: *человек с белыми бровями – чоловік з білими бровами; белобрысы – білявий*. Білий кольір використовується й для підкреслення дівочої молодості, краси, тендітності: *белые пальчики – білі пальчики*, а також автор використовує цей кольір зображуючи покійника: *белый нос – білий ніс*. Щоб створити настрій чистоти, передати любов до оточення, навколишнього світу, до життя, автор уживає фразеологізм «білий світ»: фразема *білий світ* означає «все навколишнє, предмети, явища природи, соціальне становище»: *«Мало ли девушек на белом свете!» – «Хіба мало дівчат на білому світі!»* [8, с. 42]. У переносному значенні білий кольір виступає в поєднанні з іменником «ненависть» та означає *нез'ясовану, безгрунтовну ворожнечу*: *белая ненависть – біла ненависть*. Прикметник *білий* частіше вживається в первинному значенні й найчастіше передає кольірну ознаку предметів і явищ.

Протилежністю *білого* кольіру є *чорний*. Автор використовує його для опису природи, підкреслення чарівності й таємничості: *черная ночь – чорна ніч; черная земля – чорна земля*; використовує й у переносному значення, не вживаючи прямо цей кольір для передачі пригнічено-безрадісного настрою героїв:

тоска зеленая – чорна нудьга. Кольір *чорний* у поєднанні з іменником «туга» має значення – «неприємне почуття, яке відчуває людина, коли жалкує про будь-яку погану подію, яка вже сталася, або постійно думає про що-небудь несприятливе, що може трапитися в майбутньому»: *черная тоска – чорна туга*. В обох випадках Г. Тютюнник уживає однакову метафору. Також чорний кольір у В. Шукшина набуває значення «хворобливий стан здоров'я»: «... *чо, мол, такой черной-то? Не хвораешь?*» – «... *чого, мовляв, такой чорний. Не хворієш?*»

У творах В. Шукшина *червоний* кольір не домінує, але автор досить часто вживає цей прикметник. Показ життєвих реалій, що стосуються важливих обставин життя персонажів, супроводжується появою сонця, місця, їх відблисків на землі, навіть багноці. Червоний кольір фігурує в поетичних пейзажах: «... *часть окна уже занялась красным – всходило солнце*» – «*частина вікна вже зайнялася червоним – сходило сонце*». Звертає Василь Шукшин увагу на обличчя, забарвлені червоним кольіром, найчастіше такими бувають щокі схвилюваності, розгубленості, сором'язливості: *сидел красный и растерянный – сидів червоний і розгублений*. В. Шукшин використовує зміну кольорів під час опису дуже сильного хвилювання людини: *нос из желтого стал красным – ніс із жовтого став червоним*. Увіразненню, урізноманітненню виражальних можливостей епітетів зі значенням кольіру також допомагає використання лексем «рум'яний», «малиновий»: *малиновые губы – малинові губи; румяная девка – рум'яна дівка*. Цікавим прикладом є вживання червоного кольіру в складному слові, у якому обидва компоненти містять сему кольіру, де перша частина – неосновне кольіропозначення, а друга – основне: *сизо-красные кишки – сизо-червоні кишки*. Червоний кольір у Василя Шукшина наявний у моделі, де перший компонент складного прикметника характеризує кольір, який знаходиться в другому компоненті, за ступенем насиченості, яскравості й указує на відсутність чи наявність блиску, густоти тощо: *ярко-красную ягоду крови – яскраво-червону ягідку крові*. Відтінком червоного кольіру є *бордовий*, який у різному контексті Г. Тютюнник перекладає по-різному: *бордовая рубашка – темно-червона сорочка, бордовая кофта – бордова кофта*.

У переносному значенні *червоний* кольір виступає з іменником «куток». Назва «*червоний куточок*» походить від сполучення іменника «куточок» у значенні «приміщення для проведення занять» і прикметника «*червоний*» у значенні «той, що належить до революційної діяльності»: «*Вот пойдешь в армию: все будут строевой шаг отрабатывать, а ты в красном уголке на баяне тренироваться*» – «*От підеш в армію: усі будуть стройовий крок відпрацьовувати, а ти в червоному кутку на баяні тренуватися*» [8, с. 60].

Помітне місце серед кольірназв у творчості В. Шукшина належить *жовтому* кольіру. Цей кольір використовується для опису зовнішності: *девушка с желтыми волосами – дівчина із жовтим волоссям, желтые круглые глаза – жовті круглі очі*. Відтінки жовтого кольіру мають й інше словесне вираження: *русый – русые волосы по пояс – русі коси до пояса, русой хмельной завивался чуб – русою хмелиною завивався чуб; золотой – сигарета с золотым обрезом – сигарета із золотим обрізом; гады золотушные (тобто чахлі, слабкі) – гади золотушні*. У переносному значенні *жовтий* кольір уживається на позначення дуже переляканої, стурбованої чимось людини: «*Как-то пришел домой – сам не свой – желтый; не глядя на жену, ска-*

зал ...» – «Якось прийшов додому – сам не при собі – жовтий; не дивлячись на жінку, сказав ...».

Зелений колір символізує розмаїття у природі, розквіт літа: *зеленые силы – зелені сили*, тобто молоді, свіжі. Зелений колір є компонентом складного прикметника «ядучо-зелений», де перший компонент характеризує колір, який міститься в другому компоненті, за ступенем насиченості, яскравості й указує на відсутність чи наявність блиску, густоти тощо: *след остается – ядовито-зеленый след – ядучо-зелений слід*.

Г. Тютюнник був майстром слова, тому під час перекладу вдало підбирав еквіваленти. Наприклад, за допомогою лексико-семантичної заміни Г. Тютюнник переклав *зрелую пору* як *зелену пору*. За значенням ці одиниці не збігаються, але семантика може бути виведена за допомогою логічного ланцюжку: «Еще не пахло пылью, еще лето только вступало в *зрелую пору* свою» – «Ще не пахло пилюгою, ще літо тільки вступало в *зелену пору* свою» [8, с. 94].

Водночас зелений описує не тільки «живу» природу, а й недостатньо насичений колір словесно виявляється в описі очей у героїв творів В. Шукшина: *зеленоватые глаза – зеленаві очі; зеленовато-чистые глаза – зеленовато-чисті очі*.

Цікавим є приклад із використанням зеленого кольору – фразеологізм «елки зеленые», який у російському мовленні використовується як просторічний оклик, що висловлює подив, роздратування тощо. Григорій Тютюнник використовує його український еквівалент «матері його ковінка», який має лайливе значення й уживається для вираження незадоволення, обурення, досади тощо: «– Хо-ох! Елки зеленые! Тебе надо?» – «– Хо-ох! Матері його ковінка! Тобі дати?» [8, с. 16]; «– Ты дай сперва приехать, елки зеленые! – все злился Ванька» – «– Ты дай спершу приїхати, таку його ковінку! – все злился Ванька» [8, с. 222].

Складені прикметники «просинюватий» і «прозеленуватий» із суфіксом -юват-, -уват-, -куват- в одинадцятитомному тлумачному Словнику української мови не наявні, хоча це лексикографічне джерело фіксує іменники «просинь» і «прозелень», від яких Г. Тютюнник їх утворив зі значенням відтінку. Наприклад: «Вчера еще возились с ним в сене, а теперь лежал незнакомый *иссиня-белый* чужой мальчик – *просинювато-білий* чужий хлопчик; небо *зеленоватое* – небо *прозеленувате*. Колір «иссиня-белый», як і «зеленоватый» повинні мати переклад «синювато-білий», «зеленавий», але за допомогою префікса про- та суфікса -юват-/уват- Г. Тютюнник утворив власні кольори, тобто авторські неологізми.

Синя барва посідає помітне місце в кольоровій палітрі творів В. Шукшина. В оповіданні «Рудий» головний герой має сині очі: *синие глаза – сині очі*, але частіше цей колір використовується під час опису пейзажів, природних явищ: *синяя полоска леса – синя смужка лісу; синей стеной вставал лес – синьою стіною став ліс; воздух был чистый и синий – повітря стало чисте і синє; синий, резкий свет – синє різке світло*. Більш інтенсивний відтінок *синього* кольору виражається за допомогою префікса пре-: *синее-синее небо – синє-пресинє небо*. У переносному значенні колір *синий* використовується у фразеологізмі «гори синім полум'ям», який має значення «експресивний вираз утоми від чогось, повної байдужості до подальшого розвитку чогось»: *гори все вокруг синим огнем – хай горить*

все кругом синим вогнем; «Да гори они синим огнем! – подумал. – Жалеть еще ...» – «Та хай вони горять синим вогнем! – подумав. – Шкодувати ще ...» [12, с. 136]. Цей вираз може мати значення не тільки байдужості, а й сильної злості: «Синие глаза его прямо полыхали нетерпением, кричали прямо... Горели ясным *синим огнем*» – «Сині очі його просто палали нетерпінням, кричали просто... Горіли ясным *синім вогнем*» [8, с. 212].

Знаходить своє, властиве народній символічній традиції, використання сірий колір. Своїх персонажів В. Шукшин наділяє сірими очима, що надає їм індивідуальних рис, використовуючи простий прикметник: *серые глаза – сірі очі*, й композит: *темно-серые глаза – темно-сірі очі*, а також цей колір використовується для опису зляканої, стурбованої людини: «Вмиг лицо мужчины сделалось *серым*» – «Вмить лице в чоловіка стало *сіре*» [8, с. 78].

Розжевий колір – небуденний, ніжний і привабливий – трапляється рідше, переважно в описових замальовках чоловіків: *розовое мужское лицо – розжеве чоловіче обличчя; мужчина с розовым лицом – чоловік з розжевим лицем; розволицый – розжеволиций*.

Коричневий і *рудий* кольори пов'язані передусім з портретними характеристиками героїв: *рыжий шофер – рудий шофер; рыжая грива – руда грива; коричневая ладонь – коричнева долоня*.

Серед багатьох кольорів і їх відтінків В. Шукшин не оминув увагою сріблястий, що несподівано постає поміж звичних буденних обставин: *серебристый свет – сріблясте світло*.

Бузкова барва характеризує колір вбрання жінок: *сиреневое платье – бузкова сукня*, а поодинокі прикметники на позначення кольорів *рябий* і *бежевый* зустрічаються тільки в змальованні тварин і вигляду людини: *Витька, рябой – Вітько, рябий, бежевая красавица – бежева красуня*.

Така розмаїта палітра творів В. Шукшина відбиває багатоколірність світу, характер забарвлення якого відповідає настрою, емоційному фону, серед якого живуть герої письменника, характер же забарвлення відповідає не тільки кольорним уявленням простого російського люду, а й його поглядам на так звані вічні проблеми, порушені у творах.

Висновки. Отже, проведений аналіз показав, що в художньому спадку російського письменника Василя Шукшина кольороназви, які мають основне й непряме забарвлення, використовуються в прямому та переносному значеннях, посідають вагоме місце, для адекватного перекладу яких український письменник Григорій Тютюнник вдало підібрав українські відповідники, хоча інтерпретація кольороназв викликає певні труднощі, адже під час перекладу художнього твору, яким би він не був близьким до тексту оригіналу, неминучі відмінності в тексті оригіналу й тексті перекладу. На ці відмінності впливає особа перекладача та його сприйняття оригіналу, різносистемність мов, відмінність соціокультурних середовищ. Більшість кольороназв у творах Василя Шукшина здебільшого мають еквівалентну збіжність у мові оригіналу й у мові перекладу. Це можна пояснити тим, що в російській та українській мовах поля основних кольороназв збігаються; незважаючи на належність до різних культур, ці мови й народи мають багато спільного у сприйнятті кольорного простору.

Література:

1. Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке. Москва: Наука, 1975. 285 с.
2. Белова А.Д. Мовні картини світу: принципи утворення та складові: зб. наук. ст. / відп. ред. А.Д. Белова. Київ, 2001. С. 26–30.
3. Иваровская В.И. Лексическое значение цветowych прилагательных в синтагматико-парадигматическом и словообразовательном аспектах. *Вестник СПбГУ. Сер. 2*. Санкт-Петербург, 1998.
4. Ноздрин Л.А. Интерпретация художественного текста. Поэтика грамматических категорий: учебное пособие для лингвистических вузов и факультетов. Москва: Дрофа, 2009.
5. Упорова С.О. О методологии анализа цвета в художественном тексте. Москва: Художественное творчество, 1986. № 4.
6. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика в сучасному мовознавстві: традиційне і нове. Київ: Studia Linguistica, 2011. № 5. С. 234–239.
7. Шкляр В. Чорнобривці для Шукшина. *Столичные новости*. 2004. № 30.
8. Шукшин В.М. Калина красная. Рассказы. Киноповести. Герой в кирзовых сапогах / перевод с русского Г. Тютюнника; предисловие С. Залыгина. Киев: Молодь, 1978.
9. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 42–50.

Жижом О. О. Цветообозначения-имена прилагательные в произведениях В. Шукшина и их перевод на украинский язык Г. Тютюнником

Аннотация. В исследовании автор анализирует адъективные цветообозначения в произведениях русского писателя Василия Шукшина, определяет их семантико-стилистическую природу как единиц, влияющих на формирование художественного текста, и устанавливает особенности их интерпретации на украинский язык в переводе украинского писателя Григора Тютюнника.

Ключевые слова: цветообозначения, имена прилагательные, колористика, цветовая гамма.

Zhizhoma O. Names of colours-adjectives in the works of V. Shukshin and their translation into Ukrainian by G. Tiutiunyk

Summary. The author raises the question of identifying the names of colours-adjectives in the works of Russian writer Vasyl Shukshin, defining their semantic and stylistic nature as a means of forming an artistic text and establishing differences in the interpretation of colour meaning in Ukrainian by Grigor Tiutiunyk in the proposed exploration.

Key words: colour names, adjectives, colour definition, colour gamma.

Жулавська О. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПАТЕРНИ БУКВАЛЬНИХ І МЕТАФОРИЧНИХ ДЕСКРИПЦІЙ НЮХОВИХ І СМАКОВИХ ВІДЧУТТІВ НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ

Анотація. У статті досліджені буквальні та метафоричні моделі, які презентують дескрипції нюхових і смакових відчуттів у сучасній англomовній прозі та їх англо-українські перекладацькі патерни. На основі інструментарію когнітивної метафори проведено перекладацько-порівняльний аналіз, що виявив перекладацькі патерни: збереження метафоричної моделі, заміну метафоричної моделі й утрату метафоричної моделі. За допомогою кількісного аналізу виявлено найчастіше та найменш уживаний перекладацький патерн.

Ключові слова: дескрипція відчуттів, метафорична модель, перекладацький патерн, синестезійна метафора, пізнання.

Постановка проблеми. Вивчення зв'язку відчуттів, сприйняття та емоцій, які відчувають і переживають люди в процесі життєдіяльності й використовують для конструювання мовних значень, являє собою важливу та актуальну ланку когнітивних досліджень сучасності. Уважається, що процес пізнання (когніції) відбувається не лише через мозок людини, а через усі органи відчуття й організм загалом. Органи відчуття, а саме рецептори, які знаходяться в цих органах і передають інформацію про навколишнє середовище до мозку, де ця інформація опрацьовується, і є тими каналами, на яких базуються когнітивні процеси. Спираючись на теоретико-методологічну платформу когнітивної лінгвістики, в дослідженні встановлюємо та описуємо когнітивне підґрунтя комунікативно успішної перекладацької діяльності. Вивчення англomовних дескрипцій відчуттів і їх перекладів українською мовою є цікавим та актуальним питанням для сучасної когнітивної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців присвятили свої роботи розробленню проблеми відображення відчуттів, сприйняття та емоцій засобами мови й тіла людини, а саме: психологи Лурія, Рубінштейн (визначення відчуттів і їх класифікація) [1; 2], психолінгвісти А. Дамазіо, А.А. Залевська (вивчення ролі відчуттів та емоцій у процесі пізнання) [3], емотіолог В.І. Шаховський (вивчення лінгвістики емоцій) [4] та ін. Це питання широко представлено в дослідженнях і роботах таких учених Харківської школи когнітивної лінгвістики, як Л.О. Коваленко, А.П. Мартинюк [5; 6; 7], Л.Я. Богуславська [8], О.В. Ребрій [9]. Але, незважаючи на високу зацікавленість науковців питанням вивчення перекладацьких аспектів дескрипцій відчуттів, це питання потребує більш глибокого дослідження з огляду на когнітивну спрямованість дослідження.

Мета статті полягає у вивченні й дослідженні англо-українських перекладацьких патернів англomовних буквальних і метафоричних дескрипцій відчуттів, їх класифікації за типом модальності, наявності метафоричності й метафоричного пере-

носу між двома типами модусів (синестезією) на матеріалі твору Джоан Гарріс «Шоколад». Об'єктом дослідження є дескрипції відчуттів (буквальні та метафоричні (синестезійні й несинестезійні)), а предметом – патерни їх відтворення українською мовою, збереження, заміни або втрати метафоричної моделі.

Виклад основного матеріалу. Пізнавальна діяльність – це процес відображення в мозку людини предметів і явищ дійсності. Реальність у людській свідомості відображається на рівні чуттєвого (предмети і явища об'єктивного світу діють безпосередньо на органи чуття людини та інші аналізатори й відображаються у мозку) та абстрактного пізнання [10, с. 97]. Відчуття є основним джерелом наших знань як про зовнішній світ, так і про наше власне тіло, пов'язуючи людину із зовнішнім світом і даючи змогу сприймати сигнали та відображувати властивості й ознаки речей зовнішнього світу і стану організму. Вони є основною умовою психологічного розвитку людини [1, с. 99]. Відчуття мають активний характер, мають вигляд як елементарного рефлексорного процесу (скорочення судин або напруження м'язів), так і складного процесу активної рецепторної діяльності (активне обмацування предмета, роздивляння складного зображення) [1, с. 103]. Відчуття – найпростіший психічний процес, який допомагає людині орієнтуватися в просторі, пізнавальний психічний процес відображення в мозку людини окремих властивостей предметів і явищ у разі їх безпосередньої дії на органи відчуття. А органи відчуття – це канали, по яких зовнішній світ проникає у свідомість людини [10, с. 98].

Відчуття – це початковий момент сенсомоторної реакції, результат свідомої діяльності, диференціації, виділення певних чуттєвих якостей усередині сприйняття [2, с. 211]. Відчуття та сприйняття водночас і єдині, і різні. Сприйняття – це чуттєве пізнання, яке розкриває світ людей, речей, явищ, сповнене певного значення; це встановлення різноманітних стосунків, свідками й учасниками яких ми є. Відчуття – це відображення окремої чуттєвої якості або недиференційовані та невизначені враження від навколишнього світу. Відчуття і сприйняття – це дві різні форми, два різні ставлення свідомості до предметної дійсності [2, с. 211]. Фокусом нашого дослідження є відчуття, а не сприйняття.

Історично склалося, що розрізняють п'ять основних видів відчуттів або модальностей, а саме: *нюх, смак, дотик, слух і зір* [1, с. 104]. За місцем положення рецепторів розрізняють такі групи відчуттів: *інтерорецептивні* (інтерорецептори розташовані у внутрішніх органах; є найменш усвідомлюваними та близькими до емоційних станів людини), *пропріорецептивні* (розташовані в м'язах, сухожиллях і зчленуваннях, сигналізують про положення тіла в просторі, дають почуття рівноваги та статичності) й *екстерорецептивні*, які ще мають назву

поверхневої чуттєвості (знаходяться на поверхні шкіри, відчують подразнення, що йдуть ззовні; до них належать *смак, нюх, шкірна чуттєвість – дотикова, температурна, відчуття болю, яке надходить ззовні, а також слух і зір*) [1; 2]. Екстерорецептори поділяють на контактні та дистантні. *Контактні рецептори* дають відчуття при безпосередньому дотику з подразником (дотикові та смакові). *Дистантні рецептори* реагують на віддалені подразнення (зорові, слухові й нюхові) [2].

У фокусі дослідження знаходяться дескрипції відчуттів і їх англо-українські переклади. **Дескрипція** (від лат. *describere – описувати*) – опис, описове висловлювання, яке є істинним або хибним; дескриптивний – описовий [12]. У філософії це «те, що належить до чогось ...», тобто якийсь означений чи неозначений об'єкт, що має певні ознаки [11, с. 41], у лінгвістиці це мовна/мовленнєва конструкція, яка замінює ім'я предмета й виражає сутність денотата іншими мовними/мовленнєвими засобами [12; 13].

Базуючись на зазначеному вище, під **дескрипцією відчуття** розуміємо як буквально, так і метафоричне словосполучення/висловлювання, яке є мовною/мовленнєвою ілюстрацією чуттєвого сприйняття подразників певною групою рецепторів (запах, смак, форма чи колір об'єкта). *Дескрипції інтерорецептивних відчуттів* описують відчуття внутрішніх органів людини (подразнення від стінок шлунку та кишківника, серця, кровоносної системи та інших вісцеральних апаратів; внутрішні передчуття). *Дескрипції пропріорецептивних відчуттів* описують відчуття орієнтації тіла в просторі (положення в просторі, відчуття рівноваги або статичності). *Дескрипції екстерорецептивних відчуттів* включають у себе *дескрипції смакових, нюхових відчуттів, шкірної чуттєвості – дотикової, температурної, відчуття болю, яке надходить ззовні, а також слухових і зорових відчуттів*. Цей вид дескрипцій, утілених буквально й метафорично у творі Джоан Гарріс «Шоколад», буде розглянуто детальніше в дослідженні.

Метафора – це основна ментальна операція, спосіб пізнання і структурування, оцінювання та пояснення світу. В основі метафори, яка існує в мові та мовленні, знаходиться концептуальна метафора, що є результатом глибинних пізнавальних і мисленнєвих процесів. Наша концептуальна система є метафоричною за природою [14, с. 4–5]. Процес метафоризації відбувається через процес *мапування*, при якому сутність/концепт/домен/модус А розуміють через сутність/концепт/домен/модус В, а метафорична модель «А – це В» [15, с. 33]. Модус розуміємо, за Ч. Форсевілем, як «знакову систему, яка піддається інтерпретації, завдяки специфічному перцептивному процесу», що «пов'язує кожен із модусів з одним із п'яти відчуттів» [16, с. 22]. Тобто розрізняють п'ять основних модусів: *нюх, смак, дотик, слух і зір* [...], які є **суб'єктивним унікальним досвідом (кваліа)**, що відчуває та переживає мовець [17].

Сутність метафоричного мапування пояснюється в роботах Ковашечка, Лакофа та Джонсона як проектування певних складників концептуальної структури, що використовується для метафоричного уподібнення на складові елементи концептуальної структури, які ідентифікують через це уподібнення [7, с. 24; 14, с. 7; 15, с. 245].

В ієрархії ментальних структур модуси відчуттів співвіднесені з базовими доменами, виділеними Р. Ленекером, такими як ПРОСТІР (візуальна система; рух і позиція; сенсори шкіри, м'язів і кінцівок; вестибулярний апарат, розташований у слу-

ховому каналі, опікується рухом і балансом), КОЛІР (візуальна система), ЗВУК/ВИСОТА ТОНУ (слухова система), ТЕМПЕРАТУРА (тактильна система), ТИСК (сенсори тиску шкіри, м'язів і кінцівок), БІЛЬ (відчуття пошкодження тканини нервами під шкірою), ЗАПАХ (ольфакторна система), ЧАС (відчуття часу), ЕМОЦІЯ (афективна система) [18].

Зазначені вище положення беремо за методологічну основу для аналізу буквальних дескрипцій, дескрипцій метафоричних синестезійних моделей і метафоричних моделей в англійських дескрипціях відчуттів і їх перекладів у творі Джоан Гарріс «Шоколад».

Під час аналізу емпіричного матеріалу досліджено близько 500 дескрипцій нюхових і смакових відчуттів і їх переклади. Серед них виділені буквальні дескрипції, метафоричні дескрипції, в яких модус цілі є базовим, а модус джерела – абстрактним або образ-схемним, і синестезійні метафоричні дескрипції, в яких обидва модуси є базовими.

Під час перекладацько-порівняльного аналізу застосовано інструментарій когнітивної метафори, що дало змогу виокремити три перекладацькі патерни: 1) метафорична модель збережена; 2) метафорична модель змінена; 3) метафорична модель утрачена.

Буквальні дескрипції, які безпосередньо описують **нюхові та смакові** відчуття, становлять 42% від усієї кількості дескрипцій, що проаналізовані. Треба зазначити, що вони перекладаються еквівалентами та в 95% перекладів також буквальними дескрипціями, наприклад: *She smelt of salt and baby soap – від неї пахло сіллю й дитячим милом; She smells of salt and rainwater, a cuprous scent of soil and waterlogged vegetation – Від неї відчайдушно пахне сіллю, дощем, кислуватим запахом ґрунту й твані, у сплутаному волоссі блищать крапельки води; Its taste, which is both metallic and sweetly rotten, filled my mouth – Я відчував у роті його металевий і водночас солодкувато-гнилий присмак*. Однак треба зазначити, що є випадки (їх кількість близько 5%), коли в перекладі з'являються метафоричні моделі, наприклад: *dim scent of grease and candyfloss and gunpowder – ледь чутні пахощі жиру, цукрової вати та пороху*. Під час перекладу в українській мові з'явилася модель ЗАПАХ є ЗВУК/ВИСОТА ТОНУ.

Метафоричні дескрипції відчуттів утілюються концептуальними метафоричними номінаціями/висловлюваннями або синестезійними метафоричними номінаціями/висловлюваннями і становлять 58% від усієї кількості досліджених дескрипцій. **Синестезія** – це взаємозв'язок відчуттів, за якого якості одного модусу (модальності) переносяться на інший, відмінний за своєю природою модус (модальність). У моделі концептуальної метафори домен цілі є базовим, а домен джерела – абстрактним або образ-схемним [14, с. 6]. У моделі синестезійної метафори дескрипції відчуттів обидва домени є базовими, наприклад: СМАК є ДОТИК (*The drink was sharp with lemon*), ЗАПАХ є ДОТИК (*greasy scent*)/СМАК (*bittersweet aroma*)/ТЕМПЕРАТУРА (*hot scent of baking and sweetness*).

Перекладацький аналіз показав, що моделі **синестезійних метафор** збережені у 87% перекладів українською мовою. Домен цілі є модус ЗАПАХ (нюхові відчуття) і СМАК (смакові відчуття). В аналізованих прикладах спостерігаємо 100% збереження метафоричної моделі під час відтворення синестезійних метафор ЗАПАХ є ДОТИК (*A warm wind for February, laden with the hot greasy scents of frying pancakes and sausages – ...*

сповнений гарячих *масних ароматів*); ЗАПАХ є ВІДЧУТТЯ ТЕКСТУРИ (*The air is rich with the scent of chocolate* – *Повітря просочене густим збудливим запахом шоколаду*); ЗАПАХ є СМАК (*I could smell the sweetness of her breath* – *Я відчував її солодкий подих*); СМАК є ДОТИК (*The drink was sweet and sharp with lemon and nutmeg, the spirit so strong that it caught at the throat* – *Воно приємне, з гострим присмаком лимона й мускатного горіха й таке міцне, що я ледь не похлинулася*). У метафоричній моделі ЗАПАХ є ТЕМПЕРАТУРА синестезійна метафора збережена приблизно у 83% випадків (*My door, slightly open, emits a hot scent of baking and sweetness* – *Двері до шоколадні відчинені, на вулицю струменіє теплий запах ароматної випічки*). Метафорична модель РІЗКИЙ ЗАПАХ є ВІДЧУТТЯ ГОСТРОТИ ПОВЕРХНІ зберігається в 70% відтворень дескрипцій українською мовою (... *the hot sharp scents of the changing seasons, making the palms itch and the heart beat faster* – ... *гострі пряні аромати весни, що наближається, від яких свербить долоні й частішає серцебиття*).

Метафоричні моделі змінено у 8% проаналізованих перекладів українською мовою дескрипцій синестезійних метафор, доменом цілі яких є модус ЗАПАХ (нюхові відчуття). Зміну синестезійної метафори спостерігаємо в моделях, цільовим доменом яких є модус температурних відчуттів, а модель – ЗАПАХ є ТЕМПЕРАТУРА. Моделі змінено на ЗАПАХ є ВІДЧУТТЯ ГОСТРОТИ ПОВЕРХНІ (... *the hot and resinous perfume of the rainforest* – ... *гострий смолистий аромат тропічних лісів*) і ЗАПАХ є ВІДЧУТТЯ ТЕКСТУРИ (*The air is hot with the scent of chocolate* – *густим збудливим запахом шоколаду*).

Метафоричні моделі синестезійних метафор, у яких цільовим модусом є нюхові відчуття ЗАПАХ, під час відтворення українською мовою втрачені в 5% випадків. Це має місце в синестезійній метафоричній моделі РІЗКИЙ ЗАПАХ є ВІДЧУТТЯ ГОСТРОТИ ПОВЕРХНІ (*The air smells sharp* – *Повітря наповнене пахощами свіжої деревини у вітрі*).

Несинестезійні метафори, в яких домен цілі представлений базовими модусам нюхових ЗАПАХ і смакових СМАК відчуттів, а модус джерела – абстрактними доменами й образ-схемами, мають вигляд наступних моделей, які в 93,7% зберігають свої моделі під час перекладу. Заміна моделей спостерігалась у 6,3% перекладів дескрипцій. Так, модель ЗАПАХ (РІЗКИЙ) є СИЛА, представлена образ-схемою, зберігається під час перекладу (*too strong (perfume)* – *занадто насичений*), модель СМАК є СИЛА, також представлена образ-схемою, зберігається під час перекладу (*the strong, [sweetened] mixture* – *міцний підсолоджений напій*). Метафорична модель СОЛОДКИЙ СМАК є СПОКУСА в процесі перекладу збережена на 100% (*There is something unwholesome about such a concentration of sweetness. A promise, half-fulfilled, of the forbidden. I try not to look, not to smell* – *Є щось нездорове в такій рясній вишуканості. Обіцянка, недосяжна, заборонена насолода*). Метафорична модель ЗАПАХ є ІСТОТА, що ЖАЛИТЬ, під час перекладу змінена на ЗАПАХ є ВОГОНЬ (*bittersweet aroma of the chocolate vapour stings my eyes* – *палить мені очі*).

Очевидно, що досліджені перекладацькі патерни, які виявлені в результаті перекладацько-порівняльного аналізу із застосуванням інструментарію когнітивної метафори, зберігають, втрачають чи змінюють модель завдяки адекватності перекладу та застосуванню перекладацьких трансформацій, що найкращим чином відображають сутність буквальних дескрипцій,

метафоричних моделей і метафоричних синестезійних моделей українською мовою.

Висновки. Відчуття – найпростіший психологічний пізнавальний процес, який допомагає організмові орієнтуватися в просторі та відображати в мозку людини окремі властивості предметів і явищ при їх безпосередній дії на органи відчуття людини. Органи відчуттів відіграють роль так званих «каналів», через які зовнішній світ проникає до свідомості людини. Відчуття, що переживає кожний мовець, є суб'єктивним унікальним досвідом, який ще має назву квалія. Дескрипції відчуттів є мовною ілюстрацією чуттєвого сприйняття подразників зовнішнього світу певною групою рецепторів. Дескрипції відчуттів найповніше представлені в текстах сучасної англійської прози та їх перекладах українською мовою буквальними дескрипціями, метафоричними дескрипціями в межах одного модусу й метафоричними дескрипціями в межах різних модусів (синестезійні метафори). Менш широко представлені синестезійні метафоричні моделі, в яких цільовий модус презентується нюховими та смаковими відчуттями, а модус джерела представлений дескрипціями інших базових модусів.

Метафоричні моделі (як образні, так і синестезійні) й буквальні дескрипції майже повністю зберігаються під час перекладу. Є випадки зміни метафоричної моделі й втрати метафоричної моделі під час перекладу та появи метафоричної моделі під час перекладу українською мовою.

До перспектив дослідження можна зарахувати аналіз перекладацьких патернів дескрипцій відчуттів із залученням більшої кількості емпіричного матеріалу і творів інших авторів сучасної англійської прози, а також вивчення мовних/мовленевих, когнітивних і культурологічних причин збереження, зміни або втрати метафоричних моделей під час перекладу.

Література:

1. Лурія А.Р. Лекции по общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 320 с.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 720 с.
3. Залевская А.А. Проблема «тело – разум» в трактовке А. Дамасио. *Studia Linguistica Cognitiva*. Москва: Гнозис, 2006. Вып. 1: Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. С. 82–105.
4. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций: монография. Москва: Гнозис, 2008. 416 с.
5. Kovalenko L., Martynyuk A. English Container Metaphors of Emotions in English-Ukrainian Translations. *Advanced Education*. 2018. № 10. P. 190–197.
6. Мартинюк А.П. Перекладацька діяльність з позицій інтегративної теорії мови. *Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи*. Вінниця: Нова Книга, 2013. С. 107–115.
7. Мартинюк А.П. Відтворення англійських конвенціональних метафор емоцій в українських перекладах. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2017. Вип. 85. С. 21–28.
8. Богуславська Л.Я. Когнітивно-дискурсивні інструменти аналізу українських перекладів англійських пародій. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків, 2015. Вип. 81. С. 293–297.
9. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
10. Максименко С.Д., Соловйов В.О. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
11. Russel B. History of Western Philosophy. N.Y.: Simon & Schuster, 1945. 254 p.

12. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л.Ф. Ильичева. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
13. Descriptions. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/descriptions/>
14. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. Chicago: Chicago Univ. Press, 2003. 276 p.
15. Kövecses Z. *Metaphor: a practical introduction*. 2d ed. NY: Oxford Univ. Press, 2000. 223 p.
16. Forceville Ch. *Non-Verbal and Multimodal Metaphor in a Cognitivists Framework: Agendas for Research. Multimodal Metaphor. Applications of Cognitive Linguistics*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2009. Vol. 11. P. 19–42.
17. Кваліа. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B0>
18. Langacker R.W. *Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1987. Vol. 1. 516 p.

Жулавская О. А. Переводческие паттерны буквальных и метафорических дескрипций нюховых и вкусовых ощущений на материале современной англоязычной прозы

Аннотация. В статье рассмотрены буквальные и метафорические модели, которые презентуют дескрипции нюховых и вкусовых ощущений в современной английской прозе и их англо-украинские переводы. На основе

инструментария когнитивной метафоры проведен переводческо-сравнительный анализ, который выявил переводческие паттерны, а именно сохранение метафорической модели, замену метафорической модели, утрату метафорической модели. При помощи количественного анализа обнаружены наиболее и наименее употребляемые модели.

Ключевые слова: дескрипция ощущений, метафорическая модель, переводческий паттерн, синестезийная метафора, познание.

Zhulavska O. Translational patterns of literal and metaphoric descriptions of smells and tastes' senses on the material of the modern English-language fiction

Summary. In this article literal and metaphorical models, which present descriptions of smells and tastes' senses in the modern English-language fiction and their Ukrainian translation patterns were studied. Based on the tools of cognitive metaphor analysis the translational-comparative analysis was conducted. It revealed the following translational patterns: 1) metaphorical model is preserved, 2) metaphorical model is changed, 3) metaphorical model is lost. With the help of quantitative analysis, it was found out that the most frequently used translation pattern is preservation of metaphorical model.

Key words: senses descriptions, metaphoric model, translation pattern, synesthetic metaphor, cognition.

*Коваленко И. Н.,**старший преподаватель кафедры иностранных языков профессионального общения
Международного гуманитарного университета*

СХОДСТВО И РАЗЛИЧИЕ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ И ПЕРЕВОДЕ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПОЭТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Р. ФРОСТА, Т. ТРАНСТРЕМЕРА)

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблем функционирования и перевода англоязычной поэзии на русский язык. Выявлены особенности функционирования цветообозначений, связанные с эмотивной составляющей художественного поэтического текста, уточнена специфика перевода эмотивных групп цветообозначений в художественном поэтическом тексте.

Ключевые слова: художественный поэтический текст, перевод, эмотивные группы, эмотивность, эмоция, эмотивный компонент, цветообозначения.

Постановка проблемы. Лингвистика на современном этапе ее развития все больше приобретает интегративный характер, вовлекая в сферу своих интересов проблемы смежных областей знания: логики, философии, психологии, культурологии, когнитологии, без чего прогресс науки был бы невозможен. Это становится особенно актуальным в плане изучения языка и языковых единиц с позиций разных культур [1, с. 205]. Антропоцентрическая парадигма современной лингвистики предполагает исследование текста с точки зрения того, что он сотворен человеком, то есть через него наблюдается смещение от мира абстракций к миру истории и культуры, где реализация языковых знаков в системе культуры влияет на приращение прагматического объема значения языковых единиц, которые реализуются в художественном тексте. В связи с этим очевидной становится актуальность изучения языка эмоций, то есть синтез лингвистики и психологии.

В лингвистике эмоций, в которой в последнее время наблюдается определенный прогресс, существует разграничение между понятиями «эмоциональность» и «эмотивность» как принадлежащих к терминологическим аппаратам разных наук – психологии и лингвистики, соответственно (И.И. Туранский, В.И. Шаховский, Т.В. Ларина, В.А. Маслова). Известный исследователь Л.А. Пиотровская полагает, что эмотивность – это своего рода функция языковых единиц, выражающая эмоциональное отношение говорящего к объективной действительности [2, с. 162]. Значительный вклад в изучение языка эмоций внес В.И. Шаховский и возглавляемая им Волгоградская лингвистическая школа. Используемый В.И. Шаховским термин «эмотиология» понимается как лингвистика эмоций. Особое место среди проблем изучения языка эмоций принадлежит исследованию коммуникации эмоций и своеобразия репрезентации эмоций в разных типах текста [1, с. 23]. Эмотивная функция языка и специфика ее проявления в текстах разной степени сложности выдвинулись в ряд самых сложных семасиологических проблем именно потому, что эмоции пронизывают язык, и какой бы проблемой ни занимался лингвист,

можно с уверенностью сказать, что на каком-то этапе исследования он сталкивается с определенным аспектом проявления в языке эмотивной функции [1, с. 36].

Анализ последних исследований и публикаций посвящен развитию эмотиологии текста – науки, в которой намечаются пути воссоздания эмотивной составляющей языка [1; 3; 4; 5]. Ментальному обобщению концептуальной сущности языкового представления эмоции и специфике ее перевода посвящен в последнее время ряд публикаций и учебных пособий [1; 2; 3; 4; 5]. При изучении эмоций в тексте исследователя интересует то, как участвуют в создании текста эмотивные единицы разных уровней, поэтому в фокусе исследования должны находиться тексты разных типов, и одной из основных задач эмотиологии текста является определение статуса, типа и особенностей функционирования эмотивных единиц в текстах разной жанровой принадлежности, художественных и нехудожественных [1, с. 45]. Объективная и представительная картина репрезентации эмоций в языке, учитывающая взаимодействие разнородных эмотивных элементов и отражающая специфику их использования в различных условиях общения, может быть получена при интеграции разноуровневых подходов к изучению языка эмоций в рамках единой концепции на уровне текста [1, с. 46].

Проникающее изучение категории эмотивности в рамках одного жанра и типа текста являет собой интенсивное направление исследования, проникая через каждый слой языковой ткани вглубь, захватывая по ходу исследования смежные явления и области, находящиеся на пересечении эмотивно ориентированного пути [1, с. 86].

Поскольку объектом исследования при изучении реализации категории эмотивности могут быть как единицы, конституирующие текст (слова, фразы, предложения), так и целые тексты, целесообразно говорить о когнитивной категории эмотивности, обладающей различным статусом в вариантах своей реализации, иначе говоря, имеющей полистатусный характер. Термин «полистатусный» обозначает способность языковой единицы проявлять то или иное категориальное значение (в нашем случае эмотивное) на разных уровнях языковой системы, то есть в статусе разноуровневых единиц [1, с. 59–60].

Обобщая вышесказанное, подчеркнем, что основной целью эмотиологии текста является комплексное изучение полистатусной категории эмотивности в тексте с опорой на понятие категориальной эмотивной ситуации, под которой понимается абстрактный инвариант реальных жизненных ситуаций, в которых субъект испытывает какие-либо чувства. Полистатусность категории эмотивности наиболее отчетливо проявляется в тексте, интегрирующем различные категориальные прояв-

ления эмотивности. В исследованиях категории эмотивности *художественный поэтический текст* (далее – ХПТ) является как раз такой моделью, где «концентрация эмотивной составляющей дает возможность глубже понять сущность эмотивной составляющей языка» [2, с. 161].

Целью статьи является сопоставительно-системное описание способов перевода цветообозначений как элементов структуры и смысла художественного поэтического текста в зависимости от их функционально-смысловой нагруженности. Выявление различного типа связей цветообозначений в условиях микро- и макроконтэкстов, а также приращений значений цветообозначений, обусловленных данными связями, дает возможность теоретической систематизации стратегий переводческой деятельности, доказывает возможность применения переводческих решений, выходящих за пределы словарных соответствий.

Таким образом, статья дает возможность углубить научные представления о методах и стратегиях переводческой деятельности, расширить понятия об оценке перевода как результата переводческой стратегии, который направлен на воспроизведение аутентичности текста (в нашем случае ХПТ).

В статье анализируется употребление цветообозначений в англоязычных художественных поэтических текстах (произведения Р. Фроста и Т. Транстремера).

Изложение основного материала. Объектом исследования в современных лингвистических исследованиях, посвященных эмотивности языка в текстах различного уровня сложности, являются *цветообозначения* в сопоставительно-переводческом аспекте, а предметом анализа – их функционально-смысловая нагруженность в составе художественного текста [2, с. 8]. Использование цветообозначений в контексте активирует его прагматический потенциал, тесно связанный с культурным, социальным опытом коммуниканта, поэтому цветообозначения можно рассматривать как сложные знаки, являющиеся как частью языковой системы, так и частью культуры. Цветообозначения в системе языка проявляют себя как сложные знаковые комплексы, обладающие прагматическим потенциалом, реализующимся в контексте [6, с. 25]. Исследование восприятия цвета человеческой психикой П. Колере показывает, что пропускная способность каналов восприятия в сенсорных системах человека лимитирована, а ограниченные возможности извлечения информации из памяти не позволяют в полном объеме обрабатывать всю совокупность частных характеристик окружающего мира. В итоге в речи при описании того или иного предмета в окружающем мире человек чаще всего прибегает к вербализации одного признака, выделенного им на основании релевантности в данной ситуации. Очевидно, что цвет является одним из наиболее часто выделяемых в речи признаков того или иного предмета. В этом случае функционально-смысловая нагруженность цветообозначения должна рассматриваться с другой точки зрения. Цветообозначение является не просто разовым эпитетом, а еще и способом привлечения внимания к конкретному предмету или выделения предмета из ряда других ему подобных. Другими словами, функция цветообозначения смещается от дескриптивной к дифференциальной. Постоянное использование цветообозначения в отношении одного и того же предмета приводит к закреплению цветового дифференциального признака в качестве постоянного лингвокультурологического эпитета (*brown bread*), причем такие

«закрепленные эпитеты» могут не совпадать в различных лингвокультурах (ср. *brown bread* – черный хлеб), создавая осложнения в процессе перевода [6, с. 46].

Проведя анализ цветообозначений в произведениях Р. Фроста, мы можем отметить наиболее значимые признаки данной эмотивной группы. Всего в книге избранных стихотворений Р. Фроста [7] мы выделили 35 цветообозначений. Они представлены как отдельными лексемами, так и словосочетаниями. Среди исследованных цветообозначений представлены как простые (*white feathers*), так и сложнопроизводные (*snow-white marble eyes*), составные (*bright-black eyed silvery creature, brushed with brown*) цветообозначения и цветообозначения с экспрессивной функцией (*the sand as blue as the sky*). Большая часть употребляемых Р. Фростом цветообозначений относится к простым (90%), и только 10% встречаемых в тексте цветообозначений относится к сложнопроизводным и составным. Составные цветообозначения в текстах Р. Фроста относятся к свободным цветообозначениям. Р. Фрост использует яркую цветовую палитру, но для достижения прагматических целей оперирует в основном белым (9), золотым (4), зеленым (4) и синим (5) цветами. Как мы видим, белый, зеленый и золотой цвета у Р. Фроста употребляются традиционно: они входят в перечень высокочастотных цветообозначений в английском языке, относятся к группе цветообозначений, которые традиционно выделили В. Берлин и Р. Кау в качестве основных.

Все обнаруженные цветообозначения Р. Фроста разделяются на тематические группы по способу перевода таким образом:

1. Перевод с полным сохранением цветовых лексем: *blue butterfly day* [7, с. 174] – день голубых мотыльков.
2. Перевод с частичным сохранением цветовой лексемы (при переводе используются сравнения, метафоры, отсутствующие в оригинале): *bright-black eyed silvery creature, brushed with brown* [7, с. 284] – серебряный лоскутик черноглазый.
3. Перевод с частичным сохранением цветообозначений в языке перевода или оригинала, включая изменение цветовой лексемы: *They made no white impression on the black* – не принимала белое земля; *the sandy seems the golden sky* [7, с. 320] – песок как небо желт.
4. Перевод с воспроизведением цветообозначений только в языке перевода или оригинала: *a single leaf* [7, с. 189] – бурый лист.
5. Отсутствие перевода цветообозначений – эмотивная лакуна: *faded blue of the last remaining aster flower* [7, с. 42] – букет последних астр.

Языковые единицы, выражающие у Р. Фроста цветовое восприятие, в процентном отношении в переводе на русский язык представлены переводами и с полным воспроизведением цветообозначений, и с частичным сохранением цветообозначений, включая изменение цветовой лексемы как в ИТ, так и в ПТ. Перевод с сохранением цветообозначений только в языке перевода или оригинала в процентном отношении составляет 15% от общего числа использованных цветообозначений. Данная тематическая группа является локальной семантической группой, в которой переводческие трансформации минимальны.

В разных тематических группах Р. Фрост обычно использует традиционные цветообозначения – белый, золотой, зеленый, синий (голубой); в редких случаях Р. Фрост употребляет красный и близкий по цветовому оттенку пурпурный цвета: *colour from the last of evening red* [7, с. 350] – крыльев неожиданный

размах стал алым от заката; the Purple Lady's Slipper's commoner [7, с. 124] – куда обычной башмачок пурпурный. Как правило, данные цвета используются Р. Фростом в ситуациях, неожиданных для автора:

1) ситуации, связанные с приближающейся опасностью (например, крылья летящей в близящихся сумерках совы приобретают красный цвет);

2) ситуации, связанные с прошедшей любовью, в которых Р. Фрост вспоминает те места, куда ступала ножка девушки, облеченная в пурпурный башмачок.

Для достижения прагматического эффекта, связанного с эмотивной составляющей текста, при переводе цветообозначений в ХПТ использованы следующие переводческие приемы:

1) различные типы расширения фразы (использование нескольких слов или словосочетаний вместо одного, всевозможные уточнения, усилительные обороты и т. п.). Например: a paper sheet so white [7, с. 288] – бумажный лист так ярко светел;

2) замещение нейтрального или менее эмотивно окрашенного словосочетания (у нас – цветообозначения) в ИТ более эмотивно окрашенным цветообозначением на ПТ. Например: crystal chill [7, с. 188] – искристо-синий;

3) введение в ПТ фразеологических единиц и разнообразных «переводческих» метафор. Например, в тексте Р. Фроста встречаем метафору snow-white marble eyes [7, с. 54] – «Минервы мраморный укор».

Все цветообозначения работают на воссоздание единого сквозного ментального концепта «торжествующая жизнь», который, с одной стороны, яркий и насыщенный по своему характеру, с другой – полный трагизма. Использование разных форм перевода у Р. Фроста имеет свою логику: она напрямую связана с воссозданием эмоциональной доминанты текстов Р. Фроста – воссозданием контраста между торжествующей жизнью и элементами увядания. Данный ментальный концепт также последовательно реализуется и в показателях частотности употребления цветообозначений, и в степени сложности использованных лексем и словосочетаний (простые, составные и сложные цветообозначения, как правило, используются для воссоздания образа цветущей жизни).

В процессе переводческих трансформаций с ИТ на ПТ вклад переводчика в ПТ состоит в том, чтобы адекватно воссоздать динамический эквивалент эмотивных лексем. Как мы видим, в переводе эмотивной лексики на русский язык эмотивная составляющая языковой информации, воплощающая основную доминанту текста, воспроизведена.

Таким образом, эмотивная функция языка в ХПТ Р. Фроста представлена цветообозначениями, особенности употребления которых можно суммировать в следующие выводы:

1. Основной массив цветообозначений у Р. Фроста относится к традиционно употребляемым в текстах на английском языке.

2. Цветообозначения у Р. Фроста реализуют как основные базовые, так и локальные окказиональные значения.

3. Цветообозначения в основном представлены несколькими тематическими группами, среди которых доминируют группы с полным и частичным сохранением цветовых лексем в ПТ.

4. Использование цветообозначений у Р. Фроста связано с воссозданием основной эмоциональной доминанты текста.

В текстах Т. Транстремера из книги “The Half-Finished Heaven” [9] в выделенных переводческих подборках цветообозначения представлены нами такими группами:

1) простые (односложные) – green, blue;

2) собственно сложные (цветообозначения с приставочными словами) – dark blue, bluish green;

3) сложнопроизводные, образованные от названия предмета, обладающего этим свойством: color of dark violet;

4) цветообозначения с экспрессивной функцией (как правило, они являются частью стилистического приема (сравнения, метафоры)): The ice was blue as the sky; The black grand piano, the gleamy spider [8, с. 82].

Большая часть цветообозначений, встречаемых в текстах Т. Транстремера, относится к простым, собственно сложным и цветообозначениям с экспрессивной функцией. Единичные вкрапления в текстах представлены сложнопроизводными цветообозначениями.

Все обнаруженные цветообозначения в выделенных подборках разделяются на тематические группы по способу перевода таким образом:

1. Перевод с полным сохранением цветовых лексем.

2. Перевод с частичным сохранением (видоизменениями) цветовых лексем.

3. Отсутствие перевода цветообозначений: эмотивная лакуна.

Использование разных форм перевода в тематических группах напрямую связано с воссозданием эмоциональной доминанты текстов Т. Транстремера – передачи одиночества человека, затерянного в каменных джунглях огромного мегаполиса. Переводы с полным и частичным сохранением цветовых лексем характерны для развернутых, с богатыми метафорическими рядами стихотворений, где цветообозначения иногда приобретают статус лингвокультурологических знаков (например, стихотворение “Vermeer”: A Woman in Blue Reading a Letter» [8, с. 87]. Эмотивные лакуны, скорее всего, характерны для стихотворений-зарисовок, где имеет место передача мгновенного впечатления от встречи, увиденного пейзажа, услышанной музыки. Все четыре группы цветообозначений используются автором для описания психологического состояния автора.

Данный ментальный концепт «одиночество в джунглях современного мегаполиса» также последовательно реализуется в показателях частотности употребления цветообозначений (черный и синий – самые используемые цветообозначения у Т. Транстремера), сочетания которых означают поиск тишины и спокойствия в океане противоречивых страстей, споров, разногласий. Самый распространенный цвет, отображенный в цветообозначениях в текстах Т. Транстремера, – синий и черный (9 раз); серый, зеленый, белый цвета употребляются по 7 раз; золотой и желтый – по 3 раза; наименее предпочтительные цвета – красный и фиолетовый (лиловый). Синий и черный цвета – основные для поэта, его одиночество окрашено в эти цвета, сопровождающие ежедневную жизнь. Употребление цветообозначений желтого, красного, белого у Т. Транстремера, для которого серый синий и черный – основные цвета, несущие смысловую нагрузку, означает необычный для автора душевный подъем, подчеркивает значимость происходящего, поэтому в тексте могут появляться и библейские аллюзии: например, «их улыбки запомнил царь Соломон» [13, с. 41].

Цвета, в основном употребляемые Т. Транстримером, относятся к цветам, которые В. Berlin и R. Kay выделили в качестве основных [10, с. 162]. Частотность употребления Т. Транстримером цветообозначений соответствует данному перечню.

Для достижения прагматического эффекта, связанного с эмотивной составляющей текста при переводе цветообозначений в ХПТ, использованы следующие переводческие приемы:

1) различные типы расширения фразы (использование нескольких слов или словосочетаний вместо одного, всевозможные уточнения, усилительные обороты и т. п.). Например: *The only thing I want to say / hovers just out of reach / like the family silver / at the pawnbroker's* [8, p. 94] – Единственное слово / неслышно парит / не достать / как столовое серебро / в лавке у ростовщика [9, с. 42];

2) замещение нейтрального или менее эмотивно окрашенного словосочетания (у нас – цветообозначения) в ИТ более эмотивно окрашенным цветообозначением на ПТ. Например: *an angle whose face I couldn't see embraced me and his whisper went all through my body* [8, p. 84] – Ангел, / чьего лица я не смог разглядеть / смутил мои мысли, и шепот / пронзил мое тело насквозь [9, с. 38];

3) введение в ПТ фразеологических единиц и разнообразных «переводческих» метафор. Например: *we follow its route among the olive trees in the darkness of the night* [8, p. 82] – мы следим, как он, уточняя полет, выбирает маршрут в необъятной ночи, похожей на спину воловьей [9, с. 43].

Таким образом, эмотивная функция языка в ХПТ у Т. Транстремера представлена цветообозначениями, особенности употребления которых можно свести к следующему:

1. Основной массив цветообозначений у Т. Транстремера относится к традиционно употребляемым в текстах на английском языке.

2. Цветообозначения в основном представлены всеми тематическими группами (4), входящими в классификацию А.П. Василевича.

3. Высокая частота использования собственно сложных цветообозначений и цветообозначений с экспрессивной функцией связана с базовыми особенностями ХПТ.

4. Цветообозначения у Т. Транстремера реализуют как основные базовые, так и локальные окказиональные значения.

5. Использование цветообозначений у Т. Транстремера связано с воссозданием основной эмоциональной доминанты текста.

Итак, с целью выявления употребления различных цветообозначений в ХПТ и особенностями их функционирования нами проведен анализ лексического массива цветообозначений в произведениях Т. Транстремера и Р. Фроста [7; 8]. Основными критериями отбора наименований цвета была их непосредственная принадлежность к семантическому полю цветообозначений.

Проанализировав употребление и перевод цветообозначений в ХПТ Т. Транстремера и Р. Фроста, мы пришли к следующим **выводам**:

1. Все цветообозначения у обоих авторов представлены как отдельными лексемами, так и словосочетаниями.

2. Все цветообозначения представлены всеми тематическими группами: простыми, собственно сложными (цветообозначения с приставочными словами), сложнопроизводными (образованные от названия предмета, обладающего этим свойством) и цветообозначениями с экспрессивной функцией (как правило, они являются частью стилистического приема (сравнения, метафоры)).

3. Основной массив цветообозначений относится к традиционно употребляемым в текстах на английском языке.

4. Цветообозначения в основном представлены тематическими группами, среди которых доминируют группы с полным и частичным сохранением цветовых лексем в ПТ.

5. Использование цветообозначений у обоих авторов связано с воссозданием основной эмоциональной доминанты текста.

6. Эмоциональная доминанта текстов реализует психологическое состояние авторов ХПТ.

7. Цветообозначения у обоих авторов реализуют как основные базовые, так и локальные окказиональные значения.

8. В ПТ у обоих авторов доминируют переводы с полным сохранением цветовых лексем; переводы с частичным сохранением (видоизменениями) цветовых лексем. Как отсутствие перевода цветообозначений – эмотивная лакуна, так и перевод с воспроизведением цветообозначений только в языке перевода или оригинала являют собой частный случай перевода ХПТ.

9. Для достижения прагматического эффекта обоими авторами использованы одинаковые переводческие приемы: расширение фразы; замещение менее эмотивно окрашенного словосочетания более эмотивно насыщенным; введение в ПТ сравнений и переводческих метафор.

10. Отличия в использовании цветообозначений (цветовой спектр) связаны с полярностью воспроизводимого ментального концепта (торжествующая жизнь – одиночество в условиях современного мегаполиса).

Литература:

1. Филимонова О.Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском языке: учебное пособие. Санкт-Петербург: Книжный дом, 2007. 218 с.
2. Коваленко И.Н. Функционирование цветообозначений в художественном поэтическом тексте на английском и русском языках как реализация эмотивной составляющей языка (на материале стихотворений Т. Транстремера). *Науковий Вісник МГУ. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 35. С. 181–186.
3. Томашева И.В. Эмотивная лакунарность художественной прозы: дисс. ... канд. филол. наук. Волгоград, 1995. 215 с.
4. Шелепова Н.В. Контекстуальная эмотивность единиц лексико-фразеологического поля «цвет»: на материале англоязычной прозы 20 века: дисс. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2007. 193 с.
5. Филимонова О.Е. Категория эмотивности в английском тексте: Когнитивный и коммуникативный аспекты: дисс. ... докт. филол. наук. Санкт-Петербург, 2001. 245 с.
6. Горн Е.А. Цветообозначения в художественном тексте на английском и русском языках в сопоставительно-переводческом аспекте: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2015. 28 с.
7. Фрост Р. Стихи. Москва: Радуга, 1986. 431 с.
8. Tranströmer T. *The Half-Finished Heaven*. Minneapolis: Graywolf Press, 2001. 97 p.
9. Коваленко И.Н. Из Одессы в Лондон и... Стихотворения и переводы. Одесса: Апрель, 2015. 43 с.
10. Коваленко И.Н. Особенности функционирования и перевода цветообозначений в художественном поэтическом тексте как отражение его эмотивного потенциала (на материале произведений Р. Фроста). *Науковий вісник МГУ. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 32. С. 161–164.

Коваленко І. М. Подібність і відмінність у функціонуванні та перекладі лексем кольору в художньому поетичному тексті (на матеріалі творів Р. Фроста, Т. Транстремера)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблем перекладу англійської поезії російською мовою. Виявлено специфіку перекладу емотивного складника в художньому поетичному тексті, зокрема лексем кольору, обґрунтовано особливості стратегій перекладу, які повинні функціонувати в художньому поетичному тексті для повного відображення когнітивного складника художнього поетичного тексту, який має свої особливості, пов'язані з індивідуальним світовідчуттям авторів англійських текстів.

Ключові слова: художній переклад, емотивні групи, емотивність, емоція, когнітивний складник, лексеми кольору, поетичний текст.

Kovalenko I. Similarities and differences in the operation and translation of colour terms in artistic poetic text (based on the works of R. Frost and T. Transtremer)

Summary. The article is devoted to the study of the problems of translating English poetry into Russian. The peculiarities of the functioning of translation strategies are elucidated, connected with the emotional component of the artistic poetic text, the specifics of the translation of coloured language groups in the translated APT are specified.

Key words: artistic translation, emotional groups, emotivism, emotion, colour terms, artistic translation, emotion, cognitive constituent, coloured language groups, poetic text.

Коломієць О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарної та загальноекономічної підготовки
Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту

РЕКОНСТРУКЦІЯ МАС-МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ АМЕРИКАНСЬКОГО ТА БРИТАНСЬКОГО ВАРІАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ МАС-МЕДІЙНИХ ВИДАНЬ)

Анотація. Статтю присвячено реконструкції мас-медійних економічних і політичних текстів американського та британського варіантів англійської мови. Висока наповненість термінами, термінами-синонімами, власними назвами становить основну характерну ознаку британських та американських економічних і політичних текстів. Досліджено переклад термінів і терміносполучень, фразеологічних одиниць, «готових формул і кліше», модуляцій.

Ключові слова: реконструкція, американський і британський варіанти англійської мови, мовна природа тексту, структура тексту.

Постановка проблеми. Різниця у сприйнятті навколишнього середовища американського й англійського народів зумовила появу низки відмінностей на лексичному та граматичному рівнях. Цим зумовлена необхідність перекладного прирівнення лексичних одиниць і граматичних конструкцій, а також знаходження точних перекладних відповідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання лексичної варіантології англійської мови загалом та американського варіанта зокрема присвячено чимало праць як закордонних науковців (R. McDavid, K. Janicki), так і вітчизняних учених (Ю. Зацний, Р. Кріцберг, О. Швейцер, Ю. Жлуктенко). Окремі граматичні категорії досліджували вчені: А. Бондарко, Є. Беляєва, І. Грищенко, А. Казаченко, Г. Маслаченко й інші. Граматичні категорії в порівняльному аспекті американського та британського варіантів англійської мови висвітлювали в працях О. Бура, Г. Бондарчук, А. Парфіненко та інші. Підвищений інтерес деяких дослідників (Л. Миклаш, А. Швейцера) спрямований на вивчення ключових особливостей і закономірностей розповсюдження мови й формування її варіантів. Порівняння відмінних ознак американського варіанта англійської мови та британського варіанта англійської мови висвітлюється в роботах Е. Партріджа, А. Маркварда й Р. Кверка, Н. Моса, Н. Шура та ін.

Мета статті – комплексне порівняння лексичних елементів британського й американського варіантів англійської мови, опис спільних і відмінних рис неповних перекладних відповідників на лексико-семантичному рівні та на різних рівнях власне тексту.

Виклад основного матеріалу. Вивчення мовної природи тексту відображено в працях учених (Я. Бауер, І. Гальперін, Л. Герценберг, О. Мороховський). Дослідження синтаксису дає змогу реконструювати рівні граматичної структури, семантичної структури, рівень організації висловлювання, а також відтворити авторську інтенцію й задоволене ставлення.

У класичній лінгвістичній науці поняття композиції відображає: 1) взаємозв'язок статичного та динамічного аспектів

тексту (перший пов'язаний із будуванням, архітектонікою тексту [4; 5; 9], другий – із логічним розгортанням змісту, з рухом думки) [1; 3; 6]; 2) внутрішню (змістову) сторону організації тексту та його зовнішню сторону (членування на частини, розділи, глави, параграфи, абзаци) [3; 5].

З огляду на праці вчених-лінгвістів (В. Гудзенко, Г. Матковська, Л. Назаревич, Т. Сушкевич), які досліджували композиційну організацію тексту, доходимо висновку, що процес формування поняття «композиції тексту» ще не є завершеним. **Структура тексту** (від лат. *structura* – будова, розміщення, порядок) – це зв'язний тип організації смислового змісту тексту на рівні його повної цілісності [8, с. 26].

Універсальний підхід до дефініції поняття пропонує М. Брандес. Дослідниця уподібнює композицію з формою – системою способів, прийомів, планом вираження, представлення, перетворення й функціонування змісту, та окреслює три аспекти: *аспект зовнішньої мовної форми, аспект доцільності зовнішньої форми й інформаційний знаково-символічний аспект* [2, с. 53].

Аспект зовнішньої мовної форми пов'язаний із мовленнєвим утіленням функціонального змісту за допомогою використання мовних засобів. *Аспект доцільності зовнішньої форми* втілює функції призначення об'єктивного змісту тексту, він зумовлений жанровими особливостями тексту й реалізується у вигляді жанрово-стилістичної конструкції предметного змісту.

Інформаційний знаково-символічний аспект форми пов'язаний із культурно-історичним контекстом, цей аспект забезпечує функціонування предметного змісту тексту [2, с. 54].

У сучасному розумінні композиція тексту – це специфічний тип зв'язку глобальних текстових структур та ознака послідовності текстуальних блоків [11, с. 334–335].

Вступ припускає введення в тему і зміст тексту, подання матеріалу, постановку проблеми, конкретизацію аспектів її розгляду.

Головна (основна) частина містить розвиток концепції, що міститься у вступі. У цій частині особливо важливе співвідношення загальних та окремих питань, абстрактних понять і конкретних прикладів, фактичних і статистичних відомостей тощо [10, с. 467].

У головній частині автор викладає основний матеріал, стосовно якого виноситься судження або оцінка; аналізує (заперечує або приймає) чужі судження, пропонує своє розуміння теми. Комунікативний намір суб'єкта мовлення реалізується за допомогою констатації, доказів, що включають тезу – основне положення, яке доводиться в процесі мовлення [10, с. 468–472].

У висновку зазвичай підводиться підсумок, з усією визначеністю формулюються результати, підсумовується сказане [10, с. 475].

К. Серажим представляє *архітектонічну авторську структуру тексту* так: титульний елемент, рубрика, заголовок, підзаголовок, внутрішній заголовок, анонс, епіграф, вірі, текст [8, с. 36].

Рис. 1. Модель архітектонічних елементів ГСТ

У власне *тексті газетного повідомлення*, який за обсягом є об'ємнішим за заголовок та анонс, а також містить цитування, пряму й непряму мову, знаходимо зразки різних лексичних і граматичних відмінностей: у текстах економічного спрямування: AmE. This *“underground economy”* could include anything from illicit activities – selling drugs, say – to off-the-books jobs in things like construction. There are plenty of examples of the latter: Bloomberg recently interviewed an unemployed woman who walks neighborhood children to their bus for \$2 per kid [16]; BrE. The ONS has been commissioned to count illegal immigrants, many of whom are working within the *black economy* estimated to be worth £50 billion a year. The statisticians plan to use the census, which can measure the foreign-born population including illegals, and a huge new database they are creating this winter to track legal migrants within the UK by using their tax files and hospital and school records [18]; AmE. Orders for *long-lasting* U.S. factory *goods* declined for the second straight month in May, as demand for cars, metal products and aircraft fell [17]; BrE. Lusting after your friends' *consumer durables* is only natural. Envy is hard-wired into our DNA, a genetic programme that pushes us to strive harder. Good, says Judith Woods, because I want, I want, I want... [13].

Газетний текст мас-медійних видань рясно насичений спеціальними термінами, пов'язаними з політичним і державною життям, за якими закріплені національно-культурні уявлення: англ. *House of Commons* (укр. *Палата общин*); англ. *Council* (укр. *Рада безпеки*); англ. *cold war* (укр. *холодна війна*) тощо.

Політична термінологія, особливо характерна для газетно-інформаційного стилю, має ті самі основні риси, які властиві й науково-технічній термінології. У газетно-інформаційних матеріалах нерідко зустрічаються багатозначні терміни, терміни-синоніми, скорочені терміни та назви.

Окремі труднощі під час перекладу американських мас-медійних видань (*The Telegraph*, *The Wall Street Journal*, *The New York Times*) викликані багатозначністю термінів: термін “state” в політичній термінології США може означати як «державу», так і «штат»: *Both the state and Federal authorities are bent on*

establishing a police state. У першому випадку термін “state” позначає уряд штатів; у другому випадку “state” вжито в значенні «держави».

Термін “Congressman” може мати більш широке значення – «член американського конгресу» або більш вузьке – «член палати представників (конгресу США)»: AmE. *The Texas congressman is the only Republican representing a district along the border*; укр. *Техаський конгресмен є єдиним республіканцем, що представляє район уздовж кордону*.

Поряд із Congressman у його вузькому значенні вживається також синонім AmE. *Representative*. Статуті різних організацій можуть іменуватися по-англійськи *Regulations, Rules, Constitution, Statutes* або *Charter*. Широко відомі терміни часто вживаються в тексті в скороченій формі: AmE. *Youth is also virtually excluded from Congress, the average age of members of the Senate being 56 years and of the House 51 years*; укр. *Молодь практично не представлено в Конгресі, і середній вік сенаторів становить 56 років, а парламентарів – 51*. Тут скорочену форму англ. “House” вжито замість повного терміна “The House of Representatives”, і під час перекладу ми замінили його словом «парламентар», оскільки англ. “House” є британської реальією. Під час перекладу присудка “excluded”, який представлено дієсловом у формі Past Simple Tense, ми використовували антонімічний переклад, у підсумку переклали його як укр. «не представлено». Під час перекладу словосполучення “members of the Senate” ми пропустили іменник “members” і переклали його як «сенатори». Також ми пропустили додаток “years”.

Один і той самий термін може мати різне значення залежно від жанрової спрямованості та змісту тексту, в якому він використаний. Термін “idealism” як у британському варіанті англійської мови, так і в американському може використовуватися у філософському сенсі як назва світогляду, що протистоїть матеріалізму, і мати позитивний або негативний зміст залежно від ідейної позиції автора. Але ще частіше він використовується в позитивному сенсі, безпосередньо співвідносячись із поняттям “ideals” – «ідеали» й означаючи «служіння (прихильність) високим ідеалам (або принципам)», наприклад:

The Foreign Secretary's most elaborate and numerous speeches seem to prove that idealism is his guiding star (Washington Post); укр. *Ретельно сплановані численні виступи міністра закордонних справ доводять, що ідеалізм є його пріоритетним напрямом*

Переклад певних термінів політичного характеру викликає труднощі: так, напр., “The Foreign Secretary” під час перекладу трансформуємо в «Міністр закордонних справ», оскільки є американською реальією політичної діяльності, стане незрозумілим для україномовного читача під час перекладу. Під час перекладу іншого терміна політичної діяльності – “guiding star” – ми використовували модуляцію й переклали його як «пріоритетний напрям».

Часте вживання фразеологічних сполучень, що мають характер свого роду мовних кліше, наприклад: BrE. *on the occasion of* (укр. *з нагоди*); *in reply to* (укр. *у відповідь на*); *in a statement of* (укр. *у заяві*); *to draw the conclusion* (укр. *дійти висновку*); *attach the importance* (укр. *надавати значення*) [12].

Іншим важким елементом для перекладу є «готові формули» або кліше, які зустрічаються в обох досліджуваних варіантах.

Тут ми знаходимо як численні вступні мовні обороти, що можуть вказувати на джерело інформації: *it is reported, it is claimed, our correspondent reports from, according to well-*

informed sources; стійкі поєднання з високою образністю: *to set the tone, to throw light, to lay the corner-stone, to give the lie*; низьку політичних штампів типу: *government reshuffle, vested interests, an unnamed Power, generation gap*.

Використання регламентованого набору мовних засобів – лексичних одиниць і синтаксичних структур – становить труднощі під час перекладу, оскільки кліше, як ніщо інше, відображають традиційну манеру викладу матеріалу в газетних статтях. BrE. *Churches call for end to racial tension* [bbc news]; укр. *Церква закликає покласти край расовим суперечностям*.

Під час перекладу заголовка ми переклали підмет “Churches”, представлений іменником у множині, як «Церква» в однині. Словосполучення “call for end” переведено як «закликає покласти край», додавши дієслово «покласти», оскільки без цього фразе втрачає загальний зміст речення. Доповнення “racial tension”, представлене в однині, під час перекладу переходить у множину, оскільки для української мови це словосполучення вживається в множині «расові протиріччя».

Розмовно-фамільярний характер британських заголовків для англійського є звичним, проте для україномовного читача такий стиль заголовка є не достатньою мірою виправданим, тому під час перекладу таких заголовків необхідно враховувати особливості українського газетно-публіцистичного стилю: BrE. *EU to slap fresh sanctions on Syria*; укр. *Нові санкції Євросоюзу щодо Сирії* [14]. “EU” в цьому контексті представлено аббревіатурою слова «Євросоюз». Присудок “to slap” пропущено, проте під час перекладу не втрачає сенсу. Прийменник “on” під час перекладу ми замінюємо «щодо», що є більш відповідним у цьому контексті. Визначення “fresh” у цьому випадку ми переклали як «нові», розуміючи, що «свіжий» у цьому випадку не є прийнятним перекладом.

Використання модуляцій становить особливий аспект перекладу для заголовків розмовного стилю. Особливо такий варіант є поширеним в американській пресі: AmE. *Hello to intelligent pills* [15]; укр. *Розроблено «інтелектуальну» пігулку*.

У цьому заголовку ми використовували модуляцію під час перекладу “Say hello” – «Розроблено», так як для американських газет цей вираз є більш характерним. Визначення “intelligent” в перекладі ми беремо в лапки, оскільки це переносне значення цього слова. “Pills” виражено іменником множини, але ми переклали його як «пігулка» в однині.

Англійські заголовки характеризуються більшою експресивністю, ніж українські, тому необхідно враховувати цю експресивність лексичних і граматичних засобів і перекладати заголовки так, щоб вони були доступні українському читачеві.

Англійський газетний заголовок експресивний за рахунок свого розмовного характеру, тому під час перекладу використовуємо повну модуляцію: AmE. *After EU “Yes”, Croatia needs reforms, tight budget*; укр. *Хорватія на порозі в ЄС: необхідні реформи*.

Англійський газетний заголовок експресивний за рахунок свого розмовного характеру. І під час перекладу ми використовуємо повну модуляцію, саме тому використовується фразеологізм «на порозі чого-небудь», який замінив фразу “After EU “Yes”». Ми пропустили в цьому заголовку словосполучення “tight budget”, оскільки переклад не втратить сенс без цього словосполучення. Також у цьому заголовку використана перестановка слів у реченні.

Американські заголовки, внаслідок своєї тенденції до стислості й лаконічності, мають більш стислий, уривчастий ритм, ніж українські заголовки: AmE. *Obama Drastically Cuts Military; Sparks Heated Debate in Congress* [15]; укр. *Радикальне скорочення президентом США збройних сил викликало бурхливі дебати в Конгресі*.

У цьому випадку лаконічність і стислість американського заголовка досягається завдяки пропущеному підмету “Obama” й заміні його доповненням «президент США», оскільки, можливо, не всім читачам відомо, що президентом США є Барак Обама, “sparks” у цьому реченні переклали як «викликати».

В англійських та американських газетах заголовки часто бувають багаторівневими (що складаються з «шапки» й «підзаголовка»). Такі заголовки являють собою багатоступінчастий виклад основних положень газетної статті або газетного повідомлення. Ця тенденція також спостерігається й в українській мові: AmE. *Haas questions future*; укр. *Томмі Хаас ставить під сумнів майбутнє* [15].

У цьому заголовку присудок “questions” переклали як «ставити під сумнів», оскільки це більш зрозумілий вираз для україномовного читача. Також під час перекладу ми вказали ім’я «Томмі Хаас». Можливо, не кожен читач може зрозуміти, про що або про кого йдеться.

Для заголовків англійських газет характерне часте використання невеликої кількості жаргонізмів: *ban, bid, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, pact, plea, probe, quit, quiz, rap, rush, slash* тощо.

Висновки. Спільні лексеми та граматичні конструкції політичних та економічних текстів ідентифікують єдине походження британського й американського варіантів англійської мови, а відмінні переконують у різному світосприйнятті та світобаченні американського й британського народів.

Література:

1. Бенвенист В.В. Содержание предложения в различных лингвистических концепциях. *Принципы и методы исследования единиц языка*: сб. науч. трудов / отв. ред. Н.А. Маковецкая. Воронеж: Воронежский ун-т, 1985. С. 3–10.
2. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. 416 с.
3. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
4. Калюта А.М. Заголовок как индикатор речевого поведения. *Методология исследований политического дискурса*. Минск, 2000. С. 157–163.
5. Коломієць О.М. Архітектонічна організація газетних синоптичних текстів в англійській та українській мовах. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*: зб. наук. праць / за ред. О.А. Семенюка. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 128. С. 247–251.
6. Кучерова О.О. Замітка як об’єкт дослідження теорії комунікації (на матеріалі британської преси). *Наукові записки НаУКМА. Серія «Філологічні науки»*. Київ, 2004. Т. 34. С. 84–87.
7. Кучерова О.О. Комунікативні стратегії, тактики та прийоми в дискурсі британської газетної замітки. *Мандрівець*. 2004. № 4. С. 39–44.
8. Серажим К.С. Текстознавство. Київ: Паливода А.В., 2012. 188 с.
9. Торговець Ю.І. Функціональні особливості заголовків текстів соціально-політичного есе. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Германська філологія»*. 2014. Вип. 692–693. С. 280–283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnugf_2014_692-693_85.
10. Ніколаєва Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста. *Лингвистика текста / Новое в зарубежной лингвистике* / сост.,

- общ. ред. и вступ. ст. Т.М. Николаевой. Вып. VIII. Москва: Прогресс, 1978. С. 467–472.
11. Metzler Lexicon Sprache / verlag J.B. Metzler. Stuttgart: Weimar, 2005. 782 с.
  12. Oxford Dictionary of English. *ABBYY Lingvo x6*: электронный словарь. 4,7 Gb. ABBYY Software, 2014. 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Систем. вимоги: Pentium; 512 Mb Ram; Windows 8/8.1, 7, Vista, XP (SP2, 3).
  13. The Telegraph, 2 January, 2019. URL: <https://www.telegraph.co.uk/>.
  14. The Telegraph, 5 January 2019. URL: <https://www.telegraph.co.uk/>.
  15. The Wall street Journal. URL: <https://www.wsj.com/europe>.
  16. The Washington Post, 23 April 2013. URL: <https://www.washingtonpost.com/?noredirect=on>.
  17. The Washington Post, 7 October 2018. URL: <https://www.washingtonpost.com/?noredirect=on>.
  18. The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/goingoutguide/movies>.

Коломиец Е. Н. Реконструкция масс-медийных текстов американского и британского вариантов английского языка (на материале экономических и политических текстов британских и американских масс-медийных изданий)

Аннотация. Статья посвящена реконструкции масс-медийных экономических и политических текстов

американского и британского вариантов английского языка. Высокая наполненность терминами, терминами-синонимами, собственными именами является основным характерным признаком британских и американских экономических и политических текстов. Исследован перевод терминов и терминологии, фразеологических единиц, «готовых формул и клише», модуляций.

Ключевые слова: реконструкция, американский и британский варианты английского языка, языковая природа текста, структура текста.

Kolomiets E. Mass media texts reconstruction of the American and British variants in the English language (based on the economic and political texts of the British and American mass media)

Summary. The article is devoted to the reconstruction of mass-media economic and political texts of American and British variants of the English language. The high content of terms, terms synonyms, own names is the main characteristic feature of British and American economic and political texts. Translation of terms and terminology, phraseological units, “ready-made formulas and cliches”, modulations is studied.

Key words: reconstruction, American and British variants of the English language, the linguistic nature of the text, the structure of the text.

Лелет І. О.,
доцент кафедри філології
Одеського національного морського університету

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ Е.А. ПО «ЗОЛОТИЙ ЖУК»

Анотація. У статті розглянуто випадки вживання лексико-семантичних трансформацій на прикладі перекладу твору відомого американського письменника Е.А. По «Золотий жук». Спочатку проаналізовано поняття «перекладацька трансформація», після чого розглянуто та конкретизовано термін «лексико-семантична трансформація». Далі детально описано причини, що зумовлюють виникнення таких трансформацій під час перекладу. Автор проводить порівняльний аналіз першоджерела та його перекладеного варіанта, спостерігаючи вживання різних прийомів лексико-семантичних трансформацій під час перекладу художнього тексту.

Ключові слова: генералізація, калькування, конкретизація, лексико-семантична трансформація, переклад, слово, транскрипція.

Постановка проблеми. Мистецтво перекладу було й дотепер залишається важливим посередником у взаємодії культур. Художні переклади розширюють сферу взаємодій української літератури з іншими літературами світу та збагачують її, що зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Об'єктом нашого дослідження обрано лексико-семантичні трансформації, що відбуваються під час перекладу з однієї мови іншою. **Предметом** вивчення послуговували особливості англо-українського перекладу лексико-семантичних трансформацій, на матеріалі перекладу повісті Е.А. По «Золотий жук» у перекладі Р.І. Доценка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як відомо, художній переклад є особливим видом перекладацької діяльності, оскільки він пов'язаний зі створенням художніх текстів, здатних передавати естетичний вплив оригінального тексту. Перекладаючи художній літературний твір, необхідно відтворити естетичну цінність оригіналу без відчутних втрат, зберегти достовірність і повноту сюжету, а також художній характер твору першоджерела в умовах культури та мови перекладу. Перекладач вдається до перетворень, а саме використовує різноманітні види *перекладацьких трансформацій*.

Автори праці «Теорія перекладу» В.В. Сдобников і О.В. Петрова зазначають, що прийом перекладу можна визначити як перекладацьку операцію, спрямовану на вирішення якоїсь проблеми та припущення типізованої однотипності здійснюваних перекладачем дій. Відмінності в системах мов і правилах вживання одиниць мови постійно створюють визначення проблеми в процесі перекладу, через що перекладач змушений застосовувати прийоми перекладу, що називаються *перекладацькими трансформаціями* [9, с. 93]. У сучасній лінгвістиці поняття *трансформації* – важливий засіб досягнення адекватності перекладу.

Теорія перекладацьких трансформацій з'явилася в середині ХХ ст. і зацікавила лінгвістів. Серед вітчизняних дослідників,

які розробляли питання, пов'язані з положенням цієї теорії, варто назвати таких видатних учених, як В.Н. Комісаров (1990 р.), Л.С. Бархударов (1975 р.), Т.Р. Левицька (1972 р.), І.В. Корунець (2001 р.) та ін.

Метою статті є детальне вивчення функціонування лексико-семантичних трансформацій під час перекладу художніх творів з англійської мови українською мовою. З поставленої мети випливають такі *завдання*:

- 1) проаналізувати поняття «перекладацькі трансформації»;
- 2) розглянути поняття «лексико-семантичні трансформації»;
- 3) описати причини, що зумовлюють лексико-семантичні трансформації під час перекладу;
- 4) простежити вживання прийомів лексико-семантичних трансформацій у перекладеному тексті;
- 5) провести порівняльно-кількісний аналіз вживання прийомів лексико-семантичних трансформацій у тексті першоджерела та в перекладеному тексті.

Матеріалом нашого дослідження послуговував переклад повісті відомого американського письменника Едгара Аллана По «Золотий жук», виконаний українським перекладачем Р.І. Доценком.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Л.С. Бархударова, *перекладацькі трансформації* передбачають такі перетворення, за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу. Учений наголошує на тому, що сам термін «трансформація» не варто розуміти в буквальному сенсі, оскільки оригінальний текст не змінюється сам собою. Він залишається незмінним, але водночас на його основі створюється інший текст іншою мовою [2, с. 44].

З погляду І.В. Корунець, *перекладацькі трансформації* – одне з основоположних понять, що описують процес перекладу, який передбачає міжмовні перетворення, перебудовування елементів вихідного тексту, операції «перевираження» змісту чи перефразування для досягнення перекладацького еквівалента [6, с. 91].

Є.М. Коломєйцева та М.М. Макєєва вважають, що прийоми логічного мислення, за допомогою якого розкривається значення іншомовного слова в контексті та підбирається йому український відповідник, прийнято називати *лексико-семантичними трансформаціями* [4, с. 67]. Сутність трансформації полягає в заміні лексичної одиниці, що перекладається, словом або словосполученням, яке реалізує сему цієї одиниці початкової мови.

У своїй праці «Курс перекладу» Л.К. Латишев визначає *лексико-семантичні трансформації* як «відхилення від словникових відповідностей» [7, с. 78]. у лексичних системах англійської й української мов спостерігаються розбіжності, які виявляються в типі смислової культури слова. Будь-яке слово, тобто лексична одиниця, є частиною лексичної системи мови. Цим пояснюється своєрідність семантичної структури слів у різних

мовах. Тому сутність лексико-семантичних трансформацій полягає в заміні окремих лексичних одиниць (слів і стійких словосполучень) лексичними одиницями, які не є їхніми словниковими еквівалентами.

І.В. Корунець, говорячи про лексико-семантичні трансформації, зазначає, що словниковий склад мови являє собою не просто сукупність слів, а систему, що допускає нескінченно різноманітне сполучення слів у контексті: окремі елементи словника зв'язані один з одним певними значеннями й стилістичними відносинами [6, с. 96]. Отже, лексико-семантичні трансформації застосовуються тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути використані в перекладі із причин невідповідності з погляду значення та контексту.

Далі розглянемо причини, що зумовлюють лексико-семантичні трансформації під час перекладу, виділені Т.Р. Левицькою й А.М. Фітерман:

- 1) виділення різних ознак того самого явища;
- 2) відмінності в змістовому обсязі слова;
- 3) контекстуальне значення слова;
- 4) відмінність у сполучуваності [8].

Отже, перша причина, що сприяє необхідності лексико-семантичної трансформації, передбачає виділення різних ознак того самого явища. Інакше кажучи, різне бачення предметів об'єктивної дійсності, що базуються на виділенні у відповідних словах двох різних мов двох різних ознак того самого явища / поняття, що неминуче створює труднощі під час перекладу. Порівняємо *glasses* і *окуляри*: в англійському слові виділяється матеріал, з якого виготовлено предмет, тоді як в українському – наголошується на його функції: другі очі. Іншим прикладом слугує вираз *Hot milk with skin on it*, що перекладається так: *Гаряче молоко з пінкою*. Це явище дійсності асоціюється в англійській мові зі шкірою, що покриває тіло, тоді як в українській мові в основу значення слова покладений результат кипіння, тобто пінка з'являється, коли молоко кипить та починає пінітися. Англійському *herring-bone* в українській мові відповідає *ялинкою* (кладка цегли, шов, візерунок). В українській мові наявні асоціації з ялинкою, тоді як в англійській – із хребтом оселедця. Такі асоціації пов'язані з тим, що даний образ в українській мові пов'язаний з великою кількістю лісів, в англійській – із близькістю моря.

Однак, незважаючи на виділення різних ознак, обидві мови рівною мірою адекватно відображають те саме явище дійсності. Цей мовний факт спостерігається в дуже багатьох словах.

Другий чинник, що зумовлює лексико-семантичні трансформації під час перекладу, полягає у відмінності в змістовому обсязі слова, тобто відмінності в семантичній структурі слова. Немає абсолютно однакових слів. Найчастіше зберігається перший лексико-семантичний варіант таких слів, основне їхнє значення, а далі йдуть різні лексико-семантичні варіанти, бо розвиток значень цих слів відбувався різними шляхами та смисловий об'єм не збігається. Це зумовлено різним функціонуванням слова в мові, відмінностями у вживанні, різною сполучуваністю, але навіть основне значення англійського слова може бути ширше відповідного українського слова. Однак, не виключені й зворотні випадки.

Аналіз семантичної структури прикметника *mellow* показує, що це слово є полісемантичним. Воно може визначати дуже широке коло предметів і понять: плоди, вино, ґрунт, голос

людини. Кожна сфера його вживання відповідає окремому значенню. Але кожному значенню, у свою чергу, відповідають два або більше українських слів. Англо-український словник онлайн іноді дає їх просто через коми. Це говорить про те, що кожен лексико-семантичний варіант не покривають одним українським словом, тому що в ньому наявні дві або більше семи, які потребують передачі двома або більше українськими словами. Так, перше значення – «стиглий, м'який, солодкий, соковитий» (про фрукти); друге значення – «витриманий, старий» (про вино); третє значення – «подобірашавший, що з віком пом'якшав» (про людину); четверте значення – «м'який, густий» (про голос і фарбу); п'яте значення – «пухкий, родючий» (про ґрунт); шосте значення – *розмов.* «веселий» (про людину) [11].

Майже у всіх випадках слову *mellow* відповідають в українській мові різні слова, залежно від того іменника, яке воно визначає. Це говорить про дуже широкий семантичний обсяг кожного лексико-семантичного варіанта слова.

Третій чинник, що спричиняє лексико-семантичні трансформації, – це контекстуальне значення слова.

Семантична структура слова зумовлює можливість його контекстуального вживання, і переклад контекстуального значення слова являє собою нелегку проблему.

Контекстуальне значення слова багато в чому залежить від характеру семантичного контексту, від семантики поєднаних із ним слів. Оказальне значення слова, що несподівано виникає в контексті, не є довільним; воно потенційно закладено в семантичній структурі даного слова. У контекстуальному вживанні слова в поезії або художній прозі часто проявляється проникнення автора вглиб його семантичної структури. Адже слову властиві як парадигматичні, так і семантичні зв'язки, і лексичні потенції слова можуть бути розкриті в обох випадках. Але виявлення цих потенційних значень тісно пов'язане зі своєрідністю лексико-семантичного аспекту кожної мови, звідси впливає і трудність передачі контекстуального значення слів у перекладі: що можливо в одній мові, неможливо в іншій через відмінності в їхній семантичній структурі та в їхньому вживанні. Як приклад наведемо таке речення: *In an atomic war women and children will be the first hostages*. Слово *hostage*, згідно з англо-українським онлайн-словником, має тільки одне значення – «заручник» [11]. Проте в даному семантичному оточенні це слово набуває значення *жертва*. Це контекстуальне значення очевидно наявне в його парадигматичному значенні: кожен заручник може стати жертвою і загинути, тому в перекладі доводиться скористатися словом *жертва*, адже заручник в такому контекстуальному значенні не вживається. Тому переклад буде таким: *Першими жертвами в атомній війні будуть жінки і діти*.

До слів, що мають різний обсяг значення в англійській і українській мовах, зазвичай уналежують інтернаціональні слова, дієслова сприйняття, відчуття і розумової діяльності, так звані адвербіальні дієслова.

Четверта причина виникнення лексико-семантичних трансформацій полягає у відмінності в сполучуваності. Слова перебивають у визначених для даної мови зв'язках. Важливо зазначити, що сполучуваність слів має місце за сумісності понять, які вони позначають. Ця сумісність у різних мовах буває різною, і те, що можливо в одній мові, є неприйнятним в іншій.

У кожній мові є свої типові норми сполучуваності. Кожна мова може породжувати нескінченну кількість нових поєднань, зрозумілих для людей, що говорять нею і не порушують її норм.

У кожній мові є коло звичайних, сталих традиційних поєднань, які не збігаються з відповідним колом поєднань в іншій мові, як, наприклад, *trains run* – «поїзди ходять», *rich feeding* – «ясна їжа».

Чим ширший семантичний обсяг слова, тим ширша його сполучуваність, тому слово завдяки цьому воно може вступати в найрізноманітніші зв'язки. Це, у свою чергу, допускає широкі можливості його передачі в перекладі, різні варіанти перекладу.

Велике значення має і звичне для кожної мови вживання слова. Воно пов'язано з історією розвитку даної мови, формуванням і розвитком його лексичної системи. У кожній мові виробляються своєрідні кліше, готові формули, слова та поєднання слів, які вживаються носіями цієї мови. Останні не є фразеологічними одиницями, але їм властива повна завершеність, і, на відміну від фразеологічних одиниць та стійких сполучень, вони ніколи не порушуються введенням додаткових слів або підстановкою одного з компонентів.

Вважаємо доцільним виділити ще одну причину, що зумовлює лексико-семантичні трансформації, а саме переклад слів емоційного значення.

Переклад слів з емоційним забарвленням теж потребує лексичних заміни. У кожній мові є слова, в яких, крім логічного значення, є ще й емоційне значення, яке зазвичай наявне в парадигматичному значенні слова: *love*, *hatred*, *happiness* тощо. Емоційне значення слова можна розглядати як другу сему, що виражає оцінку даного явища або факту реальної дійсності. Емоційне значення, закладене в слові, створюється тими асоціаціями, як позитивними, так і негативними, які викликає слово і які наявні в ньому незалежно від контексту і суб'єктивного сприйняття.

Отже, ми проаналізували основні причини лексико-семантичних трансформацій: виділення різних ознак того самого явища чи поняття, проблема контекстуального значення слова, проблема перекладу слів емоційного значення, різниця в смисловому обсязі слова, питання про сполучуваність. Усі вони виникають під час перекладу тексту як з англійської мови українською, так і навпаки, спричиняючи деякі труднощі, на які завжди повинен звертати увагу перекладач.

Аналіз поняття *лексико-семантичних трансформацій* дозволяє спостерігати їх вживання під час перекладу художнього тексту.

Науковий аналіз дає можливість вирізнити стосовно форми такий вид лексико-семантичної трансформації, як *транскрипція* (*транслітерація*), вживання якої є найчисленнішим, за нашими даними, та становить 31%.

Розглянемо приклади застосування перекладачем транскрипції (транслітерації) у перекладі твору Едгара Аллана По «Золотий жук»:

Many years ago, I contracted an intimacy with a Mr. William Legrand [12, с. 2];

Багато років тому я був заприятелював з таким собі міс- тером Вільямом Леграном [3, с. 2];

...> he left New Orleans, the city of his fore fathers, and took up his residence at Sullivan's Island, near Charleston, South Carolina [12, с. 2];

...> він вибрався з Нью-Орлеана, міста своїх предків, і поселився на Салівеновому острові поблизу Чарльстона у штаті Південна Кароліна [3, с. 3];

In the se excursions he was usually accompanied by an old negro, called Jupiter *<...>* [12, с. 2];

У цих мандрях Леграна звичайно супроводив старий негр на ім'я Джупітер <...> [3, с. 5].

З наведених прикладів ми доходимо висновку, що лексико-семантичні трансформації, реалізовані прийомом транскрипції (транслітерації), вживаються перекладачем під час перекладу англійських антропонімів та топонімів, що дозволяє зберегти автентичність першоджерела.

Такий споріднений транскрипції (транслітерації) прийом лексико-семантичної трансформації, як *калькування*, трапляється найрідше та становить лише 3% експериментального матеріалу. Це можна пояснити тим, що калькування більш притаманне іншим мовленнєвим жанрам, наприклад, публіцистичному, політичному та науковому. Проілюструємо прикладом:

there are many similar titles in the Natural Histories [12, с. 4];
у природничій історії чимало таких назв [3, с. 4].

У перекладі твору Едгара Аллана По «Золотий жук» Р.І. Доценка ми бачимо приклади вилучення слів у деяких фразах та реченнях, зокрема:

In the in most recesses of this coppice, not far from the eastern or more remote end of this island, Legrand had built himself a small hut [12, с. 2];

Серед цих чагарів, ближче до східного, найвіддаленішого від материка, кінця острова Легран поставив собі невеличку хатину [3, с. 2].

У цьому прикладі застосовується трансформація вилучення слів *the inmost recesses* – у *схованках*. Використання цього прийому лексико-семантичної трансформації становить 17%.

Також у перекладі досліджуваного твору, виконаному Р.І. Доценком, використано протилежний прийом – додавання слова, що становить 14%:

The shrub here of ten attains the height of fifteen or twenty feet, and forms an almost impenetrable coppice, bur thening the air with its fragrance [12, с. 2];

Кущі його досягають нерідко п'ятнадцяти-двадцяти футів і утворюють суцільну гушавину, що наповнює повітря тяжкими пахощами і є майже непрохідною для людини [3, с. 2].

Цього разу відбулося додавання, зумовлене вимогами контексту. В українському реченні спостерігаємо додавання для людини з метою пояснити читачеві, що кущі ростуть настільки близько один до одного, що навіть людина не зможе пройти між ними.

Метод *конкретизації*, що спостерігається в 16% випадків, передбачає творчий підхід із боку перекладача до перекладу лексики. Р.І. Доценко вдається до цього методу в такому реченні:

Near the western extremity, where Fort Moultrie and, and where are some miserable frame buildings, <...> [12, с. 2];

Біля західного кінця острова, де споруджено форт Моултрі і де стоїть кілька жалюгідних осель <...> [3, с. 2].

У наведеному прикладі прямими значеннями слів є такі: *extremity* – кінець, край; *stand* – стояти, знаходитися; *are* – бути. У перекладеному реченні спостерігаємо уточнення для досягнення кращого розуміння тексту читачем.

Вживання слова із загальнішим значенням, тобто *генералізації* (10%), позбавляє перекладача необхідності уточнювати. Загальніше позначення може бути бажанішим зі стилістичних міркувань, що можна проілюструвати таким прикладом:

<...> a scarabaeus which he believed to be totally new, but in respect to which hew is hed to have my opinion on the tomorrow [12, с. 3];

<...> жука нібито зовсім невідомого науці, і завтра збирався вислухати мою думку про нього [3, с. 3].

Слово *скарabei* позначає вид жука, що мешкав у Давньому Єгипті й асоціювався з Богом сонця. Для українського читача *скарabei* – незнайоме слово. Перекладач використовує стратегію адаптації до культури рецептора, тобто демонструє чужу культуру, максимально наближає її до своєї. Тому незнайоме слово «скарabei» замінює словом «жук», що має більш широке значення.

В англо-українських перекладах антонімічний переклад застосовується особливо часто, коли в оригіналі негативна форма вжита зі словом, що має негативний префікс, та навпаки, необхідність у цій трансформації виникає тоді, коли потрібна комплексна лексико-граматична заміна речення, щоби надати перекладу більшої благозвучності, як у такому прикладі:

Here again he made an anxious examination of the paper; turning it in all directions. He said nothing [12, с. 4];

Він знову втупився на папір, повертаючи її то саяк, проте зберігав мовчання [3, с. 3].

Негативна конструкція в англійському реченні *he said nothing* змінюється в українській мові на ствердну конструкцію *проте зберігав мовчання*. Цей самий прийом лексико-семантичної трансформації вживається і в перекладі такого речення:

...but of this you can not judge till tomorrow [12, с. 4];

A втім, завтра самі переконаетесь [3, с. 3].

Прийом антонімічного перекладу становить 9% дослідницького матеріалу.

Варто звернути увагу на те, що в перекладі трапляється поєднання кількох лексико-семантичних трансформацій. Це свідчить про те, що перекладацькі прийоми зазвичай доповнюють один одного, частково компенсують неминучі втрати інформації, пов'язані з перебудовою початкового тексту.

Висновки. Отже, результати порівняльного аналізу тексту оригіналу та кінцевого варіанта тексту перекладу дозволяють зробити такий висновок: для досягнення змістової близькості перекладу до тексту оригіналу необхідно знаходити відповідності безеквівалентним лексичним одиницям англійської мови за допомогою перекладацьких трансформацій. Вибір трансформації під час перекладу здебільшого залежить від перекладача, а також зумовлений стилістичними особливостями та комунікативною метою тексту оригіналу.

На прикладі виконаного перекладу тексту художнього жанру, а саме твору Едгара Аллана По «Золотий жук» у перекладі Р.І. Доценка, розглянуті й описані етапи створення перекладачем еквівалентного перекладу. У процесі вибору кінцевого варіанта перекладу широко використовувалися лексико-семантичні трансформації, без яких логічний та послідовний переклад не може бути здійсненим.

Окрім загального аналізу, проведено кількісний аналіз використаних лексико-семантичних трансформацій із проаналізованих прикладів, відібраних із художнього твору. У результаті, отримано такі дані: транскрипція – 31%; вилучення – 17%; конкретизація – 16%; додавання – 14%; генералізація – 10%; антонімічний переклад – 9%; калькування – 3%.

Література:

1. Алексеев А.Я. Художественный образ и перевод. *Вісник. СумДУ*. 2006. Т. 1. № 11. С. 126–130.
2. Бархударов Л.С. Мова і переклад. Москва : Міжнародні відносини, 1975. 235 с.
3. Доценко Р.І. Золотий жук. Москва, 2002. 15 с.
4. Коломейцева Е.М., Макеева М.Н. Лексические проблемы перевода с английского языка на русский : учебное пособие. Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. 92 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учебник для институтов и факультетов иностранных языков. Москва, 1990. 253 с.
6. Корунец І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця, 2001. 448 с.
7. Латишев Л.К. Курс перекладу: Еквівалентність перекладу і способи її досягнення. Москва, 1981. 248 с.
8. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода. Москва, 1972. 213 с.
9. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода. Москва, 2007. 448 с.
10. Федоров А.В. Основы теории перекладу. Москва, 2002. 218 с.
11. ABBYYLingvo 11. URL: <https://www.lingvolive.com/ru-ru/translate/en-uk>.
12. Poe E.A. the Gold Bug and Other Tales. Юпитер-Интер, 2008. 284 с.

Лелет И. А. Лексико-семантические трансформации в украинском переводе произведения Э.А. По «Золотой жук»

Аннотация. В статье рассмотрено употребление лексико-семантических трансформаций на примере перевода произведения известного американского писателя Э.А. По «Золотой жук». Сначала проанализировано понятие «переводческая трансформация», затем рассмотрен и конкретизирован термин «лексико-семантическая трансформация». Далее детально описаны причины, которые обуславливают возникновение подобных трансформаций при переводе. Автор проводит сравнительный анализ употребления разных приёмов лексико-семантических трансформаций в переводе текста художественного произведения.

Ключевые слова: генерализация, калькирование, конкретизация, лексико-семантическая трансформация, перевод, слово, транскрипция.

Lelet I. Lexical-semantic modifications in the Ukrainian translation of the short story “Gold-bug” by E.A. Poe

Summary. The given article deals with the study of lexical-semantic modifications based on the examples taken from the short story “Gold-bug” by famous American writer E.A. Poe. At first, the notion “translation modification” is analysed. After that, the term “lexical-semantic modification” is regarded and specified. Then, the reasons due to which lexical-semantic modifications appear are properly described. Finally, the author carries out comparative analysis of usage of lexical-semantic modification methods when translating fictional discourse.

Key words: calquing, concretization, generalization, lexical-semantic modification, transcription, translation, word.

*Mykhaylenko V. V.,
Doctor of Philology, Professor,
Department of Translation and Philology
King Danylo University*

RENDERING ECONOMICS IDIOMS WITH COLOUR NAMES: A CROSS-CULTURAL ASPECT

Summary. The present paper is focused on rendering colour names in the idioms of the Economics discourse. Colour names *black, blue, gray, green, orange, red, white, and yellow* in the idiomatic structures are retrieved from the Discourse of Economics and verified in the Ivestopedia, Business, and Finance dictionaries. Various aspects of colour names – etymological, lexical, functional, and cross-cultural – have been the object of analysis and discussion. The algorithm of rendering the economic idioms with the colour constituent has been suggested by the author.

Key words: colour name, idiom, discourse, SL, TL, cultural value.

Theoretical introductory notes. The colour names in one culture require principles of their clear-cut classification. But the colour names in the cross-cultural format [11, p. 34–37] require modeling ethnic-cultural taxonomy. And in translation we must specify the common and distinctive features in the bi-linguistic contrastive system. Colour plays multiple roles in the human society, it is often taken for granted, yet it conveys vital messages. Geoff Quilley and Kay D. Krizin in their book *An Economy of Colour: Visual Culture and the North Atlantic World, 1660–1830* (Critical Perspectives in Art History) reassert the primacy of visual culture as an active participant in forming this complex and fluid “imagined community” [16]. Colours affect human behaviour, mood, and perception, people have colour and economic event associations which in turn might bring about a link between colour and perception of the event and many different ways in which humans categorize and label colours can be determined [5, p. 1–3]. We must add that in the process of the language development colour nominations can be shifted either from the dominant position in the semantic domain, or completely “ousted” from the colour semantic domain [3, p. 25], i. e. the evolutionary approach to the semantics of the colour term cannot be avoided [2, p. 59, 104]. We can find The Natural Semantic Metalanguage (NSM) theory introduced by Anna Wierzbicka and her associates has turned out to be a most useful theoretical and methodological framework for semantic analysis in various linguistic domains. Language reflects conceptualizations, not the neutral representation of colour in the pathways between the eye and brain [20, p. 99–100; 14, p. 77–86]. It is very important to represent adequately the metaphorical terms existing in the area of economics, because of a variety of transformations. Most of problems are contained in different perception of these terms in English and Ukrainian [12, p. 169–74]. The link between the neural representation of colour and the linguistic representation of colour can only be indirect. The way leads via concepts because sense data are “private” (even if they are rooted in pan-human neural responses), whereas concepts can be shared [8, p. 273–274]. To be able to talk with others about one’s private sense data one

must be able to translate them first into communicable concepts. Andres Steinvall in his dissertation says that he “has principally been concerned with reference within the colour domain” and then he comes to conclusion that “a classificatory function of a term may allow it to refer outside its normal area, and the choice of term may be dependent on the vantage of the conceptualiser” [17, p. 162–163]. Metaphor is not a “special” use of language, but pervades all interaction [21]. They claim that metaphor in language is the result of analogical nature of human conceptualization. Metaphorical expressions reflect the relationship between language and culture [10]. In the process of economic idiom translation we consider it is necessary to take into account such characteristics of many economic terms as their metaphorical colour. Strategies of metaphoric economic term translation, and manifold types of transformations used in the process of their translation, will be surveyed as an object of scientific investigation. There is no doubt that the mental picture of the world represented in Ukrainian, and the same phenomenon in English, are quite different. They are abstractions suitable for general use (and not tied to a single object or class of objects) and show linguistic productivity, spawning adjectives and modified forms. That is why, in order to overcome this obstacle, the use of explicatory translation is also one of the most productive ways. There are two main approaches to the translated text Ulrych and Murphy [19]: (i) the contrastive-linguistic approach focused on systemic differences between the ST and TT and on how these differences impact the translation process and product and (ii) the descriptive translation approach Toury [18] focused on the nature of the translation process itself [see the dissertation: 1, p. 17–19]: (1) Literal translation, direct translation, or word-for-word translation is the rendering of text from one language to another one word at a time with or without conveying the sense of the original whole. In translation studies, “literal translation” denotes technical translation of scientific, technical, technological or legal texts. (2) Modulation in translation basically means using a phrase that is different in the source and target languages to convey the same idea: There are two types of modulation: (a) Recorded modulation used in bilingual dictionaries. It is conventionally established and is considered by many to be a ready-made procedure; (b) Free modulation is considered to be more practical in cases where “the target language rejects literal translation”. Explicatory translation is decoding information what is verbalized that is encoded in linguistic forms [13, p. 65]. These three instruments will be employed to translate the economics idioms into Ukrainian.

The cognitive-science research refers metaphor rather to conceptual than to linguistic phenomena. Conceptual metaphors consist of “source domain” frames in our case, like COLOUR that is mapped onto “target domains” frames, like FINANCE CRISIS, or TRADE. Metaphor (Arutyunova, 1990) is a challenge

to the existing language worldview. The source of metaphor lies in the Speaker's conscious violation of generally accepted canons of societal perception of the worldview, for instance, the physical meaning of *black* is "absence of colour", the lexical meaning is "colour of race," parts of a body, clothes, paint, natural phenomena, etc., the symbolic meaning is "sinister, dirty, or tragic" in the first process of metaphorizing the item like *Black Friday* verbalizes the component financial crisis, which hereafter – as the outcome of the second process of metaphorizing – started to actualize the component of the "greatest sale". Therefore comes remapping of language means among semantic and conceptual domains, see: COLOUR DOMAIN → FINANCE DOMAIN → TRADE DOMAIN [7, p. 331]. And metaphorizing brings about a semantic in decompositionality of the binary idioms.

Corpus analysis. Colour names *black, blue, gray, green, orange, red, white, and yellow* in the idiomatic structures are retrieved from the Discourse of Economics and verified in the dictionaries. Various aspects of colour names have been discussed, primarily, from the language "internal" point, Asa Wirkforss examines them from the "externalist" point [21, p. 400–401]. Uwe Durst says that when analyzing Natural language the meanings must be represented in natural language. And he underlines that The famili artrappings of semantic analysis: features, mathematical concepts, logical languages, models of worlds or situations, etc. are out of place in proper semantic analysis [6, p. 157]. We shall try to correlate the both approaches in investigating developments in the lexical and functional semantics of the colour names in the Discourse of Economics (see colour spectrum in the author's discourse [15, p. 66–69]).

1. Black: Traditionally, we know the black colour in economy. It is the underground activity which operates in violation of existing laws. In the Economics discourse the lexeme *black* is mostly used as a modifier of some *days of a week* (Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday, weekend) [14, p. 2014], *money*, and it is also used as a constituent of the idioms like *Black Knight and in the black*. The semantic analysis of the collocations with the lexeme *black* reveals its metaphoric character, i.e. the original lexical meaning of colour turns into a positive or negative feature of the idiom head word and, consequently, here is a shift of a free combination into the idiom. Three types of economy can be distinguished: (a) gray (informal) economy – legal types of economic activity, as a result of which the recipients of services hide them from taxation; (b) fictitious in which, as a rule, administration of enterprises and officials receive profits; and (c) the black (underground) economy is prohibited by law: drug trafficking, smuggling, counterfeiting, money laundering, murder and others. 1.1. Black Economy. The component *dirty or soil* of the adjective *black* is actualized in the Financial discourse and Legal discourse, while the original colour component remains covert. Let's compare the SD and TD contexts: (i) Engl.: The black economy is a segment of a country's economic activity that is derived from sources that fall outside of the country's rules and regulations regarding commerce. The activities can be either legal or illegal depending on what goods and/or services are involved. (ii) Ukr. The "shadow (Engl. *grey*; Ukr. *тіньова*) economy" in economic discourse is defined as economic activity outside the state accounting and control. The contextual analysis of English and Ukrainian correspondences can formulate the following transformation: SD: Black Economy → TD: *тіньова (неофіційна «сіра»; підпільна «чорна» економіка*.

There are three possible variants of the modifier *black* in Ukrainian revealing the common component "illegal". Due to metaphorizing, a new knowledge of the economics arises, which is objectified in linguistic forms. The regular lexical meaning of *black* as a colour (Telia, 1988) underlines that it is "already known reality embedded in the meaning of the rethought name are embedded in the new knowledge, which leaves traces in the metaphorical meaning, which in turn "introduced" in to the worldview expressed by the language"

1.2. Black Money: The original semantic component of colour shifted to the periphery and the component illegal becomes overt actualized in the Financial discourse and Legal discourse. Cf. Source Discourse (hereafter SD) and Target Discourse (hereafter TD): (i) Engl. *Black money* is money earned through any illegal activity controlled by country regulations. *Black money* proceeds are usually received in cash from underground economic activity and, as such, are not taxed. Recipients of *black money* must hide it, spend it only in the underground economy or attempt to give it the appearance of legitimacy through money laundering. Synonyms in the Media discourse: *shady money, dark money*. (ii) Ukr. *Брудні гроші*, отримані не законним шляхом. In the Finance discourse (a constituent of the Economics discourse) the idiom is rendered in following way: SD: Black (syn. *shady, dark money* → TD: *брудні гроші*.

1.3. Black Tuesday. The original colour component is shifted to the periphery and the component *disaster* is actualized, likewise in the (1.4) Black Wednesday, (1.5) Black Thursday, and (1.6) Black Friday, see the following contexts: (i) Engl. Black Tuesday was Oct. 29, 1929, and it was marked by a sharp fall in the stock market, with the Dow Jones Industrial Average (DJIA) especially hard hit in high trading volume. The DJIA fell 12 percent, one of the largest one-day drops in stock market history. More than 16 million shares were traded in the panic sell-off, which effectively ended the Roaring 20s and led the global economy into the Great Depression. (ii) Ukr. *Чорний вівторок* став «спусковим гачком» Великої депресії в США 29 жовтня 1929 року, на п'ятий день «біржової лихоманки», у день, охрещений журналістами та брокерами «чорним вівторком»: SD: Black Tuesday (*чорний* → *crisis*) → TD: «чорний вівторок» (*crisis*). 1.4. Black Wednesday. (i) Engl. *Black Wednesday* refers to September 16, 1992, when a collapse in the pound sterling forced Great Britain to withdraw from the European Exchange Rate Mechanism (ERM). (ii) Ukr. День 16 вересня 1992 року, коли у Великій Британії різко здешевів фунт стерлінгів: SD: Black Wednesday (*чорний* → *crisis*) → TD: «чорна середа» (*crisis*).

1.5. Black Thursday. (i) Engl. *Black Thursday* is the name given to Thursday, Oct. 24, 1929, when the Dow Jones Industrial Average plunged 11% at the open in very heavy volume, precipitating the Wall Street crash of 1929 and the subsequent Great Depression of the 1930s. (ii) Ukr. *Чорний четвер* 24 жовтня 1929 року став одним із найчорніших в історії американської економіки та провісником Великої депресії: SD: Black Thursday (*чорний* → *crisis*) → TD: «чорний четвер» (*crisis*). The day and the date are fixed in the American history.

1.6. Black Friday. (i) Engl. In American history, *Black Friday* was a stock market catastrophe that took place on Sept. 24, 1869, after a period of rampant speculation, the price of gold plummeted, and the markets crashed. (ii) Ukr. Криза, катастрофа на фондовому ринку, в США на Sept. 24, 1869. SD: Black Thursday (*чорний* → *crisis*) → TD: «чорний четвер» (*crisis*). The day and the date are fixed in the American history.

1.7. Black Friday. This idiom has undergone metaphorizing twice: when the dominant component of *colour* gave way to the peripheral component *crisis* or *catastrophe* in the lexical meaning which also gave way to the component, cf. the following contexts: (i) Engl. *Black Friday* is an informal name for the Friday following Thanksgiving Day celebrated on the fourth Thursday of November. Since 1952 it has been regarded as the beginning of America's Christmas shopping season. Although the term *Black Friday* was not widely used until 1961. (ii) Ukr. Вперше День величезних розпродажів офіційно відбувся в 1961 році, і з того часу кожна п'ятниця після Дня подяки відкриває сезон різдвяних знижок. Поліцейські у своїх звітах назвали добу після Дня подяки «чорною» – на свята міста і дороги були парализовані автомобілями у напрямку супермаркетів і назад: SD: Black Friday (lucky shopping day) → TD: «чорна п'ятниця» (день величезних розпродажів).

1.8. Black Weekend. Due to the popularity of *Black Friday* among customers and trading companies in pursuit of super-profits *Black Friday* was prolonged throughout the following weekend. (i) Engl. Historically, it was common for *Black Friday* sales to extend throughout the following weekend. In Ukrainian Economics Discourse this idiom *чорні вихідні is not registered, the trading companies advertise три дні розпродажу в п'ятницю, суботу та неділю. (ii) Ukr. Розпродаж на вихідні. The referred idiom is not registered in Ukrainian, though we can suggest the following: SD: Black Weekend (lucky shopping weekends) → TD: вдалі вихідні величезних розпродажів. Accordingly, the semantics of the phrase has been enriched with an additional component of *duration*. At present due to the booming online trade the term *Cyber Monday* is introduced to label the Monday following Thanksgiving (U. S. observed), representing the day online retailers offer deep discounts.

In cases 1.1–1.7 we can admit a universal feature of the given conceptual metaphors in different languages. Z. Kovecses suggests his explanations: (i) All languages developed the same conceptual metaphors by some miracle; (ii) languages borrowed the metaphors from each other; and (iii) there may be some universal basis for the same metaphors to develop in the diverse languages [9, p. 199]. We would like to specify the author's third suggestion, in the Global world the market economy develops according to the common laws and that makes it vulnerable in case of any changes in the lead country economy. Accordingly, the Economics Discourse borrows the referred idioms mainly from Global English to reflect those change. 1.9. The semantics of metaphors like *Black Friday* or *Black weekend* are of a particular importance for the presentation of untranslatable information, emotions (Nikitin, 1979; Riker, 1990; Apresyan, 1993; Paducheva, 2004). 1.10. In the black. (i) Engl. The term black is used to refer to a company's profitability. A company is said to be *in the black* if it is profitable or, more specifically, if the company produces positive earnings after accounting for all expenses. Conversely, a company with negative earnings would be said to be "in the red". (ii) Ukr. *прибуток*. The given idiom is not registered in Ukrainian, though we can suggest the following transformation: SD: In the black (originally in black ink) profit → TD: *прибуток* /

1.10. Black Knight. (i) Engl. *A Black Knight* is a company that makes an unwelcome takeover offer for a target company. When a company is facing a hostile takeover bid, a white knight may make a friendly takeover offer that enables the target company to avoid the hostile takeover. (ii) Ukr. *Рейдерська компанія/метод недруж-*

нього поглинання. SD: Black Knight (company aided at hostile taking over another company) → TD: *рейдерська компанія*.

2. Blue. 2.1. At present the *blue* represents the most interesting development as the recycling of leftovers. Ukr. *Галузь економіки з утилізації відходів*: SD: Blue economy → TD: *прибуткова галузь економіки з утилізації відходів*.

2.2. Blue chip (COMPANY). (i) Engl. A *blue chip* is a nationally recognized, well-established, and financially sound company. *Blue chips* generally sell high-quality, widely accepted products and services. (ii) Ukr. *Компанія з високими та стабільними дивідендами*. There is no corresponding unit in Ukrainian, therefore the following transformation is suggested: SD: Blue chip (COMPANY) → TD: *Компанія з високими дивідендами*.

2.3. Blue-Chip Stock. (i) Engl. A *blue-chip stock* is the stock of a large, well-established and financially sound company that has operated for many years. A *blue-chip stock* typically has a market capitalization in the billions. (ii) Ukr. *Акції з високими дивідендами*. Like wise the following transformation is employed: SD: Blue-Chip Stocks → TD: *Акції з високими та стабільними дивідендами*. 2.4. Blue Book. (i) Engl. The fair purchase price listed in the Blue Book is established to show the price other consumers typically pay for the same vehicle. The prices in the Blue Book are set by gathering data on thousands of consumer vehicle purchase prices. (ii) *Синя книга*. Such book is not in use in Ukraine, so we can suggest the following transformation: SD: Blue Book → TD: *кодіфікатор (індикативних) товарів і цін*.

3. Brown: The brown economy basically refers to the industries which cause high levels of pollution and gas emissions. Such industries are cement, iron smelting, quarrying and coal mining and coal-using production facilities. However, since the semantics of the colour name has radically changed: 3.1. *Brown goods*. (i) Engl. Relatively light electronic consumer durables such as TVs, radios, digital media players, and computers, as distinct from heavy consumer durables such as air conditioners, refrigerators, stoves, which are called white goods. Ukr. *Побутова електронна техніка, яку вирізняють за розміром: мала і велика*. Accordingly: SD: Brown goods → TD: *мала побутова електронна техніка* and SD: White goods → TD: *велика побутова електронна техніка*. 3.2. Brownfield. (i) Engl. *Brownfield* is when a company or government entity purchases or leases existing production facilities to launch a new production activity. This is one strategy used in foreign-direct investment into existing facilities. (ii) Ukr. *Купівля/лізинг виробничих потужностей для виробництва нового продукту*. Due to the absence of the corresponding term we can suggest the following transformation: SD: Brownfield → TD: *іноземна пряма інвестиція у виробничі потужності, що вже існують, для випуску нового продукту*.

4. Gray (Now the grey economy is an informal activity that the government is unaware of, or because the government allows it to operate free of regulations and taxes): 4.1. Gray Market. (i) Engl. A *gray market* is an unofficial market where securities are traded. *Gray* (or *grey*) *market* trading generally occurs when a stock that has been suspended trades off-market, or when new securities are bought and sold before official trading begins. The gray market enables the issuer and underwriters to gauge demand for a new offering because it is a "when issued" market; i.e., it trades securities that will be offered in the very near future. The gray market is an unofficial one, but is not illegal. (ii) Ukr. *Сірий / тіньовий / чорний ринок цінних паперів*. There is the same difficulty as in

the case of *black market* translation. Here is our suggestion: SD: Gray Market (of securities) → TD: *тіньовий ринок цінних паперів (неофіційний але легальний)*.

5. Green economy is a term which caught fire at the Earth summit that was held in Rio de Janeiro in 1992. Green has an overall positive message in business. 5.1. Green Monday: (i) Engl. *Green Monday* is a retail term for the second Monday in December, one of the most lucrative days for retail companies. eBay claims to have coined the phrase. However, some report, it was Shopping.com, who coined the phrase. Either way, this retail event continues to be a marker of holiday sales. Ukr. *Великий розпродаж у другий понеділок грудня* (початок різдвяних розпродажів). This type of lucrative retailing has not found its way to the Ukrainian retail market / it can be rendered with the help of the transformation: SD: Green Monday → TD: *початок різдвяних розпродажів*.

5.2. Green-field. (i) Engl. When a parent company or government begins a new venture by constructing new facilities in a country outside of where the company is head quartered. Ukr. *Будівництво з «нуля» іноземною компанією*. At present the English term is added in the Ukrainian discourse: SD: Green-field → TD: *будівництво нових виробничих потужностей іноземною компанією*.

5.3. Green marketing: (i) Engl. *Green marketing* consists of marketing products and services based on environmental factors or awareness. Green marketing, here, means that producers use environmentally friendly processes in production, such as recycling water, using renewable energy or reducing carbon dioxide emissions. Ukr. *Ринок екологічно «чистих» продуктів*. Here is a transformation of expansion: SD: Green marketing → TD: *ринок екологічно «чистих» продуктів*.

6. Orange: 6.1. The Orange Book. (i) Engl. The *Orange Book* is a list of drugs that the U.S. Food and Drug Administration (FDA) has approved as both safe and effective. Formally called Approved Drug Products with Therapeutic Equivalence Evaluations, the Orange Book does not include drugs only approved as safe. Furthermore, a drug that is currently subject to regulatory action may still appear in the *Orange Book*. Ukr. *Перелік дозволених ліків для продажу* (у США – *Оранжева книга*). There is a Ukrainian corresponding term: SD: Orange Book (US) → TD: Ukr. *Перелік дозволених ліків для продажу*. The cultural and symbolic components are lost in translation.

7. Red: First, *the red economy* according to many authors, refers to the communist-leaning economies where the state takes hold of production and distribution: 7.1. In the red. (i) Engl. *In the red* is used widely to refer to companies that have not been profitable within their last accounting period. This term is derived from the color of ink used to by accountants to enter a negative figure on a company's financial statements. (ii) Ukr. *Вумрама* (бухгалтерський облік). See the opposite *in the red*. The Ukrainian corresponding term is used, however, it loses its English semantic components of colour and ink) and it is not related to the conceptual metaphor: SD: In the red → TD: *вумраму* (бухгалтерський облік).

8. White: 8.1. *White Knight*: (i) Engl. In literary English *the white knight* is considered to be a stock character, a fictional one based on a common literary or social stereotype. *White Knight* is a third company that makes a friendly offer to buy the acquisition target. A *White Knight* in finance, as defined by Investopedia is “the ‘saviour’ of a company in the midst of a hostile takeover”. (ii) Ukr. *Білий лицар* – особа, що дружньо ставиться до даної компанії, яка поглинається, може звернутися із пропозицією

про придбання частки її акцій. In the Ukrainian transformation of the English idiom the only component is actualized: SD: *White Knight* → TD: *вигідний інвестор (покупець акцій, рятівник даної компанії від поглинання іншою)*. Проте відповідний український термін поки не запропоновано.

8.2. *White Elephant*. (i) Engl. A white elephant is an investment whose cost of upkeep is not in line with how useful or valuable the item is. From an investment perspective, it refers to an investment, property or business that is so expensive to operate and maintain that it is extremely difficult to actually make a profit. (ii) Ukr. *Зайва розкіш; зайва трата*. In the Ukrainian the symbolism, unicity, and metaphoric feature are lost: ST: *White elephant* → TD: *зайва, дорога річ*.

8.3. *White paper*. (i) Engl. A white paper (sales and marketing document) is an informational document, issued by a company or not-for-profit organization, to promote or highlight the features of a solution, product, or service; (ii) Ukr. *Каталог компаній, продукції та послуг для можливих покупців*. We suggest the following transformation: SD: *Whitepaper* → TD: *каталог компаній, продукції та послуг*.

9. Yellow: 9.1. *Yellow Knight*. (i) Engl. A yellow knight is a company that was planning a hostile takeover attempt, but backs out of it and instead proposes a merger of equals with the target company. (ii) Ukr. *Компанія, яка планує агресивне поглинання іншої компанії, але потім вона пропонує об'єднання*. Відповідно: SD: *Yellow Knight* → TD: Ukr. *Компанія, яка планує агресивне поглинання, а потім пропонує об'єднання*.

The stereotypical language world view is opposed to an associative figurative – metaphorical worldview, which in a new way reflects objects, events, phenomena, processes, attributes [4]. Since metaphors are related to different cultural domains, this implies that the translator has to do the job of conceptual mapping on behalf of the TL reader; s/he has to look for a TL similar cognitive equivalence in the target culture.

The findings and perspectives. The metaphorical worldview, which due to the development of the society in time and space is opposed to the generally accepted language worldview that constantly enriches the language and predetermines the interpretation and translation of metaphorical idioms in multi-mode contexts or various professional discourse registers.

The symbolic meaning of the colour is not a constant value, notwithstanding over time, the speaker's perception may change and it is usually revealed in the contest. But the synchronic components are not lost, they are gradually accumulated to form a semantic structure with its nucleus and peripheries. Its components are actualized due to the speaker's intention and type of discourse. For instance, “the generally accepted rule was *pink* for the boys, and *blue* for the girls up to the forties of the XX-th c. The reason is that *pink*, being a more decided and stronger colour, is more suitable for the boy, while *blue*, which is more delicate and dainty, is prettier for the girl”.

English metaphorical economic terms are translated into the Target Discourse mostly on the basis of three methods. Modulation, literal translation, and explicatory translation which were examined here are the most typical ways of metaphoric meaning rendering. However, the choice of these methods of translation depends on various extra-linguistic factors, e.g. on translators' knowledge in the sphere of ethnic stereotypes, historical and cultural background, and conceptual picture of the world represented in Source Discourse.

References:

1. Becher Victor. Explication and impication in translation. Dissertation zur Erlangung der Würde des Doktors der Philosophie. Hamburg : Universität Hamburg, 2011. 251 p.
2. Berlin Brent and Kay Paul. Basic colour terms: Their universality and evolution. Berkeley : University of California Press, 1969. 178 p.
3. Biggam Carole Patricia. Blue in Old English: An Inter disciplinary semantic study. Amsterdam : Rodopi B. V., 1997. 333 p.
4. Grey in Old English: An Interdisciplinary semantic study. Lnd : Runetree Press, 1998. 363 p.
5. The Semantics of colour: A Historical approach. Cambridge : CUP, 2012. 257 p.
6. Durst Uwe. The Natural semantic metalanguage approach to linguistic meaning. Theoretical Linguistics. 2004. Vol. 29 (3). P. 157–200.
7. Jacobson Roman. On Metaphor and metonymy. Philosophy and Literature. 1984. Vol. 8 (1). P. 89–103.
8. Kay Paul. NSM and the meaning of color words. Theoretical Linguistics. 2004. Vol. 29 (3). P. 237–245.
9. Kovecses Z. The Scope of metaphor. Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective / A. Barcelona. Berlin : Mouton de Gruyter, 2010. P. 79–92.
10. Lakoff George, Johnson Mark. Metaphors we live by. London ; Chicago : The University of Chicago Press, Ltd., 2003. 275 p.
11. Mazhitayeva Shara, Kaskatayeva Zhanar. Color semantics: linguistic-cultural aspect. International Journal of Language and Linguistics. 2013. Vol. 1 (1). P. 34–37.
12. Mirzoyeva Leila. Metaphorical economic terms: problems of their translation from English into Russian. Procedia. Social and Behavioral Sciences. 2014 (136). P. 169–74.
13. Murtisari Elisabet Titik. Explication in translation studies: The Journey of an elusive concept. Translation & Interpreting. 2016. Vol. 8. № 2. P. 64–81.
14. Mykhaylenko V. Conceptual analysis: componential analysis. Науковий вісник ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Герман. філологія. 2014. № 720. С. 77–86.
15. A Colour spectrum in the English world view and the author's discourse. Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НУ«Острозька академія», 2017. Вип. 66. С. 66–69.
16. An Economy of colour: Visual culture and the North Atlantic world, 1660–1830 / Quilley Geoff, Kriz Kay Dian eds. Manchester : Manchester UP, 2003. 203 p.
17. Steinvall Anders. English colour terms in context : Doctoral thesis, monograph. Umeå : Umeå universitet, 2002. 263 p.
18. Toury Gideon. Descriptive translation studies and beyond. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins, 1995. 311 p.
19. Ulrych Margherita, Murphy Amanda. Descriptive translation studies and the use of corpora: Investigating mediation universals / Ed. C. T. Torsello et al. Corpora for university language teachers. Bern : Peter Lang, 2008. P. 141–166.
20. Wierzbicka Anna. The Meaning of color terms: semantics, culture, and cognition. Cognitive Linguistics. 1990. Vol. 1. № 1. P. 99–150.
21. Wikforss Asa. Color Terms and Semantic Externalism. Croatian Journal of Philosophy. 2012. Vol. 12 (3). P. 399–420.

Михайленко В. В. Переклад економічних ідіом з колоризмом: міжкультурний аспект

Анотація. Стаття присвячена передкладу кольоризму в складі ідіом в економічному дискурсі. Кольорові назви *black, blue, gray, green, orange, red, white, yellow* в ідіомах, дібраних із дискурсу економіки та перевірених у словниках Ivestopedia, Business та Finance, є об'єктом дослідження. Різні аспекти назв кольорів – етимологічні, лексичні, функціональні та міжкультурні – у фокусі дискусії. Запропоновано алгоритм перекладу англійських економічних ідіом із колоризмом українською мовою.

Ключові слова: колоризм, ідіома, дискурс, МО, МП, культурологема.

Михайленко В. В. Перевод экономических идиом с колоризмом: межкультурный аспект

Аннотация. Статья посвящена переводу колоризмов в составе идиом в экономическом дискурсе. Колоризмы *black, blue, gray, green, orange, red, white, yellow* в идиоматических структурах, подобранных из дискурса экономики и проверенных в словарях Ivestopedia, Business и Finance, составляют объект исследования. Различные аспекты колоризмов – этимологические, лексические, функциональные и межкультурные – в фокусе дискуссии. Автором предложен алгоритм перевода английских экономических идиом с колоризмами на украинский язык.

Ключевые слова: колоризм, идиома, дискурс, ЯО, ЯП, культурологема.

*Наумова Т. М.,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»*

ДІЄСЛІВНА КАТЕГОРІЯ В ОРИГІНАЛЬНИХ ТА ПЕРЕКЛАДНИХ ТЕКСТАХ ПОВІСТІ М. ГОГОЛЯ «ВЕЧОРИ НА ХУТОРІ БІЛЯ ДИКАНЬКИ»

Анотація. У статті досліджено дієслівні лексеми з повісті М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» у перекладах Лесі Українки та Степана Васильченка. Запропоновано огляд останніх досліджень перекладів Миколи Гоголя українською мовою. З'ясовано семантико-стилістичні відмінності оригінальних та перекладних дієслівних компонентів. Окремо зазначено особливості відтворення в текстах перекладу дієслівних форм різними перекладачами. Розглянуто проблему особистістості перекладача в процесі творення перекладного тексту.

Ключові слова: дієслово, оригінал, переклад, семантика, сема.

Постановка проблеми. Будь-який художній текст багатозначний і через те твір може викликати різні, нерідко протилежні інтерпретації. Чим складнішим є текст для розуміння, тим більшими є можливості для його різних тлумачень.

Учені і дослідники з покоління в покоління розглядають однакові проблеми, але з різних поглядів. Це також стосується проблеми перекладу художніх творів іншою мовою, передачі мовних, етнографічних і культурологічних реалій.

З цього погляду творчість Миколи Гоголя є найбільш частим об'єктом дослідження. Окрему творчу проблему для перекладачів його творів являють національний колорит і самобутність. Проте твори М. Гоголя перекладалися і будуть перекладатися багатьма іншими мовами. Серед перекладачів М. Гоголя українською мовою такі метри перекладу, як: І. Франко, Леся Українка, Г. Косинка, А. Хуторян, М. Садовський (Тобілевич), М. Рильський. Цікавим є той факт, що на початку ХХІ ст. переклад М. Садовського творчо опрацював, а згодом перевидав Іван Малкович. Тоді ж з'явився і переклад «Тараса Бульби» в авторстві Василя Шкляра. Щодо останнього й досі не вщухають суперечки й нищівна критика з боку представників російської культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні вивченню перекладів творів Гоголя приділяється особлива увага, зокрема перекладам його творів українською. Ппереклади творів Миколи Гоголя українською мовою почали досліджувати ще на початку ХХ ст. Так, 1902 р. побачили світ бібліографії перекладів М. Гоголя українською І. Кревецького, Ю. Яворського, О. Маркова. Практик і теоретик перекладу Віктор Коптілов наголошував на тому, що «з одного боку, перекладачі мали зберегти свіжість і яскравість гоголівських мовних фарб, а з іншого – не допустити модернізації його стилю» [1, с. 164]. Широкий аналіз перекладів Миколи Гоголя в авторстві Івана Франка подавала Н. Арват (2008 р.). Науковець звертає увагу на проблеми якості перекладів, передачі авторської інтенції, збереження національного колориту, ступеня адаптації російського тексту до українського читача. З одного боку, літерато-

рів цікавить проблема денаціоналізованої душі письменника, з іншого – лінгвісти не полишають спроб проаналізувати мову його перекладних творів та оригінальних авторських текстів. Варто зазначити, що свого часу М. Петров у своїх «Очерках истории украинской литературы XIX столетия» стверджував, посилаючись на М. Максимовича, який приятелював із М. Гоголем і працював із ним над окремими науковими розвідками, що «Гоголь знал свое родное украинское нарѣчіе основательно и владѣлъ имъ въс овершенствѣ, и что онъ очень достаточно зналъ историю Малороссіи, языкъ и пѣсни ея народа и всю народную жизнь ея, и понималъ ихъ глубже и вѣрнѣе многихъ новѣйшихъ писателей малороссійскихъ» (1884 р.). Про наступність перекладацької традиції від Лесі Українки до М. Зерова писала свого часу Л. Зіневич. Проведений нею порівняльний аналіз перекладних текстів дозволив виокремити основні риси перекладацького стилю М. Зерова та прийоми відтворення в українському перекладі художньої своєрідності оригінальних текстів М. Гоголя (2009 р.). Питання ролі й значення перекладу І. Франком поеми М. Гоголя «Мертві душі» для української літератури досліджувала у своїх працях І. Гук (2017 р.). Формальні та формально-змістові трансформації на лексичному рівні в українському перекладі повісті М. Гоголя «Вій» аналізувала І. Литвин (2014 р.). Праця Н. Підмогильної, присвячена друку семитомного видання творів Миколи Гоголя українською мовою, розглядає питання стилістики пропонованих перекладів. Цікавою є думка автора щодо негативного ставлення російських учених до самого факту перекладу творів Миколи Гоголя українською, бо в такому разі «російські вчені аргіють заперечують найважливішу функцію перекладу – збагачення і розвиток зображально-виразових можливостей» мови перекладу. Відомі сьогодні переклади творів М. Гоголя демонструють досить високу якість, проте перед сучасними перекладачами постає перспектива «необхідності додаткової праці в цьому напрямі» (2016 р.).

Постановка завдання. Цікавість до творчої особистості Миколи Гоголя, до специфіки його мислення як людини, що виховувалась на зразках української культури, зумовлює актуальність пропонованої розвідки. Ставимо за мету проаналізувати варіанти перекладів дієслівних компонентів, їхню специфіку, з ранніх творів Миколи Гоголя, зокрема його «Вечеров на хуторі близ Диканьки», обравши для порівняння тексти Лесі Українки та Степана Васильченка. Маємо проаналізувати специфіку відтворення дієслівних форм в українських перекладах, рівень їх відповідності авторській інтенції.

Виклад основного матеріалу. Перші переклади творів Гоголя українською мовою публікувалися ще в 60–80-х рр. ХІХ ст. Це були повісті із циклу «Вечори на хуторі поблизу Диканьки». Хоч у названому циклі повістей багато україн-

ського (сюжети, образи, мовні елементи), сам переклад був складним, бо всі ці особливості чітко вимальовувалися на тлі російської літературної мови. Твори М. Гоголя стають відомі за межами імперії вже в першій половині XIX ст. І саме тоді критики і літератори почали обговорювати ті проблеми, які виникали в процесі перекладу гоголівських текстів іншою мовою.

Мову українських перекладів Миколи Гоголя ще не вивчено як слід, отже, на жаль, не маємо права стверджувати, що ми, українці, осягнули вже його поетику, збагнули секрети гоголівської творчості, його художній метод у сукупності з роздвоєною мовною свідомістю письменника. Адже ми говоримо про автора – за походженням вихідця із країни, мовою якої перекладаються його твори. Твори Миколи Гоголя свого часу перекладали українською Антін Хуторян, Іван Сенченко, Максим Рильський, Степан Васильченко, Остап Вишня. Але зачинателькою справи перекладів М. Гоголя була юна Леся Українка. Олекса Кундзіч наголошував на тому, що саме завдяки Лесі Українці гоголівські «Вечорниці» «стали надбанням української класичної літератури, і сьогодні вони повноцінні в сучасному розумінні, без будь-яких застережень і пілг на давність перекладу, цілком відповідають сучасній теорії перекладу, цілком адекватні гоголівським «Вечерам <...>» усіма ідейно-художніми якостями. Тобто це справжні твори Гоголя в матеріалі української мови» [2, с. 122–123]. Сам Микола Гоголь порівнював перекладача із «прозорою шибою» і вірив, що «перекладач втрачає свою особистість» [3, с. 188–191]. Проте зауважував, що в «перекладі найбільше слід триматися думки, а не слів, хоч вони й дуже звабливі» [3, с. 187].

Предметом нашого дослідження є проблема перекладацької інтерпретації дієслівних форм художнього тексту. Система граматичних категорій дієслова має широкі можливості варіативного використання, отже, стилістичного й емоційно-експресивного навантаження. Схожість стилістичного використання дієслівних категорій російської та української мов зумовлює використання спільних форм, проте не виключає можливості утворень, які мають розбіжності щодо своєї маркованості. У кожному окремому випадку варіанти перекладу дієслів становлять окрему проблему, яку перекладач вирішує залежно від свого чуття мови. Дієслово є дуже семантично й граматично розгалуженою системою і належить до виразних засобів художньої палітри не тільки письменників, а й перекладачів.

Різноманітністю форм та багатством їх використання в порівняльній стилістиці увагу дослідників привертає наказовий спосіб дієслова. Так, наприклад, гоголівський текст подає дієслово *царяпни* зі значенням раптової дії, яка втілена у формі наказового способу теперішнього часу: *Царяпни горщиком крыса, сама как-нибудь задень ногою кочергу – и божье упаси, и душа в пятах* [4]. У текстах перекладів відповідно *шкрябне об горщик пацюк* [5] – *дряпне об горщик миш* [6]. У перекладах фіксуємо зміну способу дієслова з наказового теперішнього часу на дійсний майбутнього. Така трансформація форми деякою мірою змінила й саму семантику перекладеного тексту: у М. Гоголя сам горщик, унаслідок того, що його чіпають, видає певні звуки, а от у Лесі Українки та С. Васильченка вони відбуваються внаслідок дії, спрямованої живою істотою (пацюк, миша) об горщик, і відповідно до цього перекладачі дібрали звуконаслідувальні слова.

Характерною особливістю, властивою повістям М. Гоголя, є поєднання в одному ряду високого і низького, комічного і сер-

йозного. Радісне і смішне в повісті «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» може різко обернутися зловісним, хвилюючим і трагічним. М. Гоголь часто використовував лексеми, значення яких читач може зрозуміти тільки з контексту: *в пражник отхвата-ет апостола* [4] – *у свято бувало так одпече апостола <...>* [5] – *в свято одчеше було апостола так <...>* [6]. Сучасні лексикографічні праці не містять словникових статей на лексеми *одпекти*, *одчесати*. Орієнтуючись на лексичне значення й образне семантичне вживання твірних слів, простежуємо мотивацію оказіональних утворень: *одпече* – *пекти* – 2. зневажл. Виготовляти що-небудь дуже швидко, у великій кількості. // Робити дуже швидко [7, с. 713]; *одчеше* – *чесати* – *Образно. 3. розм. Енергійно, з запалом що-небудь робити, діяти. // Легко й швидко, без зупинки читати що-небудь. [7, с. 1376]; *отхвата-ет* – *отхватить*. 1. С силой оторвать, отрезать, откусить (разг.). 2. Приобрести, достать (о чём-нибудь хорошем; прост.). 3. Сделать что-нибудь быстро, ловко и т. п. (прост.) [8, с. 415]. Отже, і в російському варіанті (*отхватывает*) і в обох українських (*одпече*, *одчеше*) можемо виділити спільну сему «легко, швидко». Наявність в україномовних варіантах префікса *од-* визначає дійсний спосіб дії, а також актуалізує семантику її завершеності. Оскільки в контексті згадується ритуал читання «Дінь апостолів», то читач із легкістю може визначити лексичне значення й семантику оказіоналізмів, які досить повно відтворюють оригінальну лексему *отхватывает*.

У своїх перекладах Леся Українка часто увиразнювала гоголівську семантику дієслів, використовуючи лексеми трохи іншого забарвлення, зокрема, урочистого: *чмокнул жену* [4] – *почоломкався з жінкою* [6] – *цмокнув жінку* [5]. На відміну від С. Васильченка, Леся Українка теж використовує розмовний варіант *почоломкався* (*чоломкатися*, розм. 1. Вітатися, здоровкатися з ким-небудь, міцно тиснувши руку або схилиючи голову в поклоні. 2. Цілувати один одного при зустрічі, прощанні і т. ін. [7, с. 1381]), проте ця лексема несе на собі відбиток урочистості, оскільки походить від старослов'янського *чоло*. Отже, вживаний у тексті Лесі Українки варіант перекладу, з одного боку, формує експресію піднесеності, поважності, а з іншого, в одному контексті з іменником *поросята* в значенні «близькі родичі» (*чмокнул жену и двух своих, как он сам называл, поросят, из которых один был родной отец, хоть бы и нашего брата*), активізує гумористичну експресію з відтінком іронії. Такої семантичної гри не спостерігаємо в текстах М. Гоголя та С. Васильченка.

Часто Леся Українка у своїх перекладах майстерно відтворює основну семантику оригінального дієслова. Так, наприклад, оригінальний текст *поднял такую за собою пыль* перекладач відтворює як *зняв за собою таку куряву*. Тексти М. Гоголя і Лесі Українки репрезентують дієслова, спільною семою для яких є поняття «нагору»: *поднял пыль / зняв куряву*. Натомість Степан Васильченко той самий сегмент тексту перекладає *збив за собою таку куряву*. Лексикографічні праці не фіксують прямого вживання наведених лексем зі словом *курява*. У перекладі С. Васильченка дієслово *збити* має образне значення і вживання, його варіант перекладу являє собою приклад доцільного використання лексеми *збивати* в поєднанні з іменником *курява*. Усі інші дібрані лексеми (рос. *поднял*, укр. *зняв*) виявляють своє значення тільки в контексті, який додатково експлікує їхню внутрішню форму зі значенням «підняти нагору».

У перекладах Степана Васильченка трапляються випадки гумористичного трактування гоголівського тексту. Перекладацький варіант рівнозначний російському, але він більш емоційний і відповідає гоголівській гумористичній манері письма. Так, наприклад, у М. Гоголя – *всё ещё дремало, протянувшись на земле*, С. Васильченко перекладає як *всі куняли, порозлягавшись на землі*. Варіант перекладу лексеми *дремало* із трансформацією числа (у російському варіанті – однина, середній рід, у перекладі С. Васильченка – множина – *Т. Н.*), з одного боку, спрощує естетичне сприйняття, оскільки займенник *всі* в значенні множини містить пряму вказівку на живих істот, на відміну від текстів М. Гоголя і Лесі Українки (*все дримало, простягнувшись на землі*), де форма середнього роду і відповідна семантика однини створює відчуття таємничості змалюваної картини. Проте внутрішня форма лексеми *куняти* виявляє легкий іронічний відтінок описуваної ситуації, увиразненої лексемою *порозлягавшись*. З наведених варіантів перекладу слова *протянувшись* яскравішою семантикою й експресією відзначається варіант *порозлягавшись*, оскільки декодує в тексті сему «недбало», відсутню в перекладі Лесі Українки. Про те, що ярмаркові люди справді лежали недбало, дізнаємось із попереднього контексту, зокрема, з опису самого ярмарку, де було дуже багато людей, *что аж у очах рябье* [5].

Творчість перекладацького пошуку, обов'язкове урахування авторського бачення зображуваної ситуації, спостерігаємо в змалюванні картини відпочинку на ярмарку. Вільне володіння перекладачами формою і змістом у доборі варіантів перекладу дієслівних лексем яскраво виявилось в такому уривку: *на самой дорожке раскинул ноги бородач-москаль* [4] – *на самому шляху розкидав ноги бородач-москаль* [5] – *на самісінькій дорозі простяг свої ноги бородачий москаль* [6]. М. Гоголь дещо змінює семантику дієслівних форм *протянутись* й *раскинуть* (пор. *всё ещё дремало, протянувшись на земле*). Це спостерігаємо й у перекладі С. Васильченка. Якщо в попередньо описаному прикладі він вживає лексему *порозлягавшись* із семантикою недбалості, то в останньому – повністю відтворює стиль і експресивність оригінального тексту, акцентуючи увагу читача на «вольностях» поведінки бородастого москаля, що невимусовно розкидав ноги на самій дорозі. Леся Українка залишає використане раніше дієслово *простяг*, через що певною мірою нівелює експресію невимусовності змалюваної М. Гоголем сцени відпочинку.

Леся Українка і Степан Васильченко під час перекладу гоголівського тексту завжди орієнтовані на конкретну мовну ситуацію і контекст вживання окремого дієслова. Приклади творчого підходу Лесі Українки до перекладу суті того чи іншого контексту численні. Вони свідчать про передачу духу повісті різними художньо-образотворчими засобами української мови. Еквівалентні українські паралелі настільки ж виразні, як і російські. Аналіз варіантів перекладу Лесею Українкою «Вечорів» ще раз підтверджує той факт, що вона не боялася експериментувати, й часто її тексти виявлялися більш колоритними, ніж тексти перекладеного нею автора. Дозволимо собі зробити припущення, що саме юний вік перекладачки прибрав усі кордони її внутрішнього цензора й дозволив творчому генію Лесі рухатися у вільному напрямі. Так, Леся Українка більш точно і вдало відтворює семантику оригінального тексту *как пустится в пляс – как ушква-*

рить. Словник української мови подає *ушкварити*, розм. 1. Зробити що-небудь енергійно, спритно. // Заграти затанцювати і т. ін. швидко, енергійно, старанно [7, с. 1311]. Отже, дієслово *ушкварити* відзначається експресією енергійності, веселості. До його семантичного поля входить також лексема *танцювати*, що підтверджується і словником через наявність у синонімічному ряді опосередкованої лексеми *утнути*: *ушкварити – утнути – танцювати* [9, т. 2, с. 726].

Микола Гоголь дуже тонко відчував порухи української душі, тому в описах побуту українців письменник добирав лексеми не тільки експресивно-емотивного напрямку, він намагався увиразнити текст словами-поетизмами: *Да ведь как пустится: ноги отплясывают, словно веретено в бабьих руках; что вихорь, дернет рукою по всем струнам бандуры и тут же, подпершись в боки, несется впрысядку; зальется песней – душа гуляет!..* До лексико-семантичного поля «танцювати» у М. Гоголя входить дієслівна лексема *отплясать* – *ноги отплясывают*. Степан Васильченко перекладає відповідно *ноги витанцювають* (*витанцювувати*, розм. 1. Танцювати з запалом, з натхненням або довго [7, с. 114]): *<...> та як піде: ноги витанцювають, як веретено в бабьих руках; по струнах ударить – струни на бандурі, як вихор зашумлять; сам у боки, навпрысядки; а як заспіває – душа гуляє!..* Переклад Лесі Українки подає лексему *витають* (*ноги витають*), ширшого емоційного і стилістичного колориту, бо лексема *витають* в конкретному текстовому сегменті найперше характеризується оцінною функцією відповідно до типу персонажів і контекстної ситуації – *<...> та ще як ушкварить: ноги витають, мов те веретено в баб'ячих руках*. У Тлумачному словнику *витають* подається як «2. Грати або виконувати з запалом (перев. музичні твори, танці)» [7, с. 115]. Отже, до семантичного поля поняття «танцювати» лексема *витають* входить опосередковано, лише як один із компонентів лексичної структури.

Співочу українську натуру Микола Гоголь змалював одним, але дуже характерним словосполученням – *зальется песней*. У М. Гоголя дієслово *зальется*, окрім семи «співати», додатково «навантажується» семантикою майстерності, урочистості виконання співу – *зальется*. 1. Начать петь или издавать какие-нибудь звуки длительно, с переливами [8, с. 181]. Поетична окраса слова *зальется* в російській культурі представлена словосполученнями з орудним відмінком порівняння типу *заливается соловьём*. Степан Васильченко дещо спрощує естетику гоголівського тексту (*зальется – заспіває*) і переносить експресивність цього дієслівного словосполучення у фразеологізм *душа гуляє*. Відповідно до тексту оригіналу звучить переклад і Лесі Українки (*утне пісні – гуляє душа!..*), проте тут актуалізується експресивна семантика поняття «робити щось дуже майстерно» [7, с. 1307]. Це дещо зменшує поетичний колорит гоголівського оригіналу, але збільшує позитивну експресію словосполучення. Загалом, обидва переклади досить повно й адекватно передають особливості дієслівних структур оригінального тексту.

Висновки. Аналіз мови творів Миколи Гоголя і відтворення її в українських перекладах ускладнюється двомовністю письменника, що було причиною змішування в його творчій системі різних елементів російської мови з українськими мовними формами. Розглянутий матеріал показав, що обидва переклади повно й адекватно передають особливості

дієслівного складу оригіналу. Відзначено такі основні засоби передачі дієслів у текстах-перекладах: більшість російських дієслівних лексем відтворено словами, значення яких в обох мовах цілком або частково збігається, до того ж часто збігається і граматична структура; дієслівні еквіваленти здебільшого адекватно передають відтінки значення і стилістичне забарвлення російського оригіналу; інколи російські дієслова передаються в українському тексті описово, що зумовлюється естетичною настановою перекладача; основне значення російських дієслів передається зазвичай досить точно, що ж до їхніх конотативних відтінків, стилістичного забарвлення, то вони в перекладі зберігаються не завжди.

Література:

1. Коптилов В. Перевод с русского. *Мастерство перевода*. Вып. 9. Москва : Советский писатель, 1973. С. 153–170.
2. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу. Київ : Дніпро, 1973. С. 122–123.
3. Русские писатели о переводе (XVIII – XX вв.). Ленинград : Советский писатель. 1960. С. 188 – 191.
4. Гоголь Н. Сочинения: в 2 т. Т. 1. Москва : Худ. лит., 1965. С. 84–95.
5. Васильченко С. Твори: у 3 т. Т. 3. Київ, 1974. 245 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів: у 20 т. Т. 7. Прозові твори. Перекладна проза. Київ : Наукова думка, 1976. С. 480–490.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : Перун. 2001. 1440 с.
8. Ожегов С. Словарь русского языка. Москва : Рус. яз., 1990. 921 с.
9. Словник синонімів української мови: у 2 т. / А. Бурячок та ін. Київ : Наукова думка, 1999–2000.

Наумова Т. М. Глагольная категория в оригинальных и переводных текстах повести Н. Гоголя «Вечера на хуторе близ Диканьки»

Аннотация. В статье исследованы глагольные лексемы из повести Н. Гоголя «Вечера на хуторе близ Диканьки» в переводах Леси Украинки и Степана Васильченко. Предложен обзор последних исследований переводов Николая Гоголя на украинский язык. Выявлены семантико-стилистические различия оригинальных и переводных глагольных компонентов. Отдельно отмечены особенности воспроизведения в текстах перевода глагольных форм разными переводчиками. Рассмотрена проблема личности переводчика в процессе создания переводимого текста.

Ключевые слова: глагол, оригинал, перевод, семантика, сема.

Naumova T. Verbal category in original and translated texts of story of M. Gogol's "Evenings in the farm near Dikanka village"

Summary. The article examines the verbal lexemes from the story of M. Gogol's "Evenings in the farm near Dikanka village" in the translations of Lesja Ukrainka and Stepan Vasilchenko. A review of recent research on the translation of M. Gogol into Ukrainian has been proposed. The semantic and stylistic differences of the original and translated verbal components have been clarified. Separately noted features of reproduction in the texts of the translation of verb forms by different translators. The problem of the personality of the translator in the process of creating the translated text is considered.

Key words: verb, original, translation, semantics, sema.

Ніколаєва Т. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології
Київського національного університету культури і мистецтв

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ АБРЕВІАЦІЙ

Анотація. У статті визначено основні типи скорочень. З'ясовано, що лексичні скорочення використовуються як на письмі, так і в усній формі і поділяються на аббревіатури, усичення та контамінації. Зазначено, що аббревіація покликана служити підвищенню результативності комунікації, яка є однією з основних причин розвитку суспільства і мови як засобу спілкування в ньому. Виокремлено основні функції аббревіацій, як-от: компресивна, номінативна, комунікативна, когнітивна. Наведено способи перекладу англійських аббревіацій: переклад відповідним скороченням; переклад відповідною повною формою слова або словосполучення; переклад скорочень, які в тексті вживаються декілька разів; створення нового українського скорочення; передача іноземного скорочення українськими літерами (транслітерація); дескриптивний переклад. Відзначено особливий тип аббревіатур, який характерний для англійської мови – нумеронім та мову Leet – стиль вживання англійської мови, що поширився в Інтернеті.

Ключові слова: аббревіація, апокопа, синкопа, афереза, ініціалізми, акронім, контамінація, нумеронім.

Постановка проблеми. Англійська мова має тенденцію до різного роду скорочень. Процес скорочення слів набирає обертів, збільшується кількість аббревіатур, їх вживання стає все більш частим. Отже, можна сказати, що в даний час аббревіація стала одним з основоположних способів словотвору. Звичайно, у кожній окремій країні, у кожній національній мові процеси словотворення шляхом скорочення лексичних одиниць проходять різні етапи свого розвитку, спостерігається диференціація в семантиці аббревіатур, чим і пояснюються труднощі, пов'язані з їх перекладом. Відомо, що інтенсивність, а також наукова нерозробленість цього процесу визначають необхідність ретельного дослідження проблеми аббревіації: цікавість до специфіки створення аббревіатур в англійській мові і до особливостей їх вживання в різних типах слів і словосполучень та жанрах мовлення зумовлений тим, що аббревіація є одним зі способів словотворення, що найбільш повно відповідає вимогам сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми скорочених мовних одиниць як специфічного явища в англійській мові привертати увагу багатьох дослідників. Ці проблеми розглядаються в численних статтях і окремих роботах вітчизняних і закордонних авторів. До найбільш ґрунтовних праць із цих питань можна віднести роботи Д. Алексеева, І. Арнольда, О. Борисова, С. Волошина, Ю. Горшунова, С. Дюжинова, А. Елдишева, О. Есперсена, І. Ільїної, С. Кубрякова, Т. Пайлза, М. Сегалія, Р. Уельза, Л. Шеляховського й ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. У даний час публікується значна кількість робіт, присвячених дослідженню такого лінгвістичного процесу, як аббревіація, проте в даній роботі

розглянуто достатню кількість нових прикладів аббревіатур із різних джерел (з англійської мови), проведено їх порівняльний аналіз і переклад українською мовою.

Мета статті полягає у визначенні перекладацьких аспектів сучасних англійських аббревіацій.

Виклад основного матеріалу. Аббревіація виконує специфічні, характерні лише для неї завдання – значною мірою розширює дериваційні можливості лексики, і в цьому її цінність. Якщо відмовитися від аббревіацій, це може призвести до значного поширення письмових текстів та іноді навіть до помилкового розуміння їхнього змісту. Це пов'язано з тим, що деякі скорочення настільки вкорінилися в мову, що їхніх повноцінних назв ніхто не пам'ятає [10, с. 76].

За формою скороченої частини розрізняють три типи скорочень: кінцеве (апокопа), серединне (синкопа) і початкове (афереза). Серед наведених типів переважає апокопа, особливо в англійській мові, де наголос падає на останній склад: *incl.* – *including* – «включно»; *exc.* – *except* – «за винятком»; *admin.* – *administration* – «адміністрація», «управління»; *app.* – *appendix* – «додаток»; *Nov.* – *November* – «листопад»; *Dir.* – *Director* – «директор»; *Corp.* – *Corporation* – «корпорація»; *cont.* – *contents* – «зміст»; *anal.* – *analysis* – «аналіз»; *fend* – *defend* – «захистити»; *story* – *history* – «історія»; *acct.* – *account* – «рахунок»; *amt.* – *amount* – «сума», «кількість», «величина»; *Dept.* – *department* – «департамент», «відділ»; *mkt.* – *market* – «ринок»; *Ltd.* – *limited* – «з обмеженою відповідальністю»; *gds.* – *goods* – «товари», «вантаж»; *regd.* – *registered* – «зарєєстрований» [2, с. 78].

Лексичні скорочення використовуються як на письмі, так і в усній формі і поділяються на аббревіатури, усичення та контамінації. Аббревіатури поділяють на: ініціалізми – це скорочені слова, отримані з перших літер складного словосполучення. Вони поділяються на акроніми й аббревіації. Акронім – це слово, яке утворюється з першої літери або літер складного слова чи словосполучення: MYRA = Multiyear Rescheduling Agreement (довготермінова програма перегляду зовнішнього боргу); ECU = European Currency Unit (європейська валютна одиниця) тощо. Отриманий таким чином набір літер вимовляється як слово, а не окремі літери, за всіма правилами читання в англійській мові. Аббревіації містять здебільшого приголосні та вимовляються як окремі літери англійського алфавіту: IMF – International Monetary Fund (Міжнародний валютний фонд) [11, с. 310].

Більшість ініціалізмів (і акронімів, і аббревіацій) пишуться з великої літери без крапок: FOX – forward with original exit (форвардний контракт з опціоном анулювання); NMB = National Mediation Board (Національна рада з посередництва), SN = securities number (номер цінного папера) тощо. Лише найбільш частотні з них, наприклад, ті, які позначають умови

INCOTERMS, пишуться малими літерами із крапками чи без них: fob, flo. b. = Freight on board (умова контракту, за якою продавець бере на себе витрати на транспорт, страхування та завантаження), cif c.i.f. = cost, insurance, freight (вартість, страхування, фрахт), eat = earnings after taxes (прибутки за вирахуванням податків). Останнім часом спостерігається тенденція до невживання крапок [6, с. 138].

Скорочення, або «усічення», є також неоднорідними за своєю структурою. Вони розподіляються на складові та графічні. Усічення читаються як слова, а графічні скорочення взагалі не мають власної звукової форми. На думку деяких лінгвістів, нові скорочені слова типу *stagflation* = *stagnation* + *inflation* (стагінфляція) чи *advermation* = *advertisement* + *information*, *advertorial* = *advertisement* + *editorial* (рекламне оголошення щодо спірної проблеми суспільного життя) являють собою телескопічні утворення шляхом стягнення [11, с. 311].

Контамінації (телескопізми) поділяються на:

- повні – злиття двох усічених основ: *bleen* (*blue* + *green*) – блакитно-зелений колір води; *biotecture* (*biological* + *architecture*) – органічне поєднання архітектурних проектів із біологічними елементами; *biostitute* (*biologist* + *prostitute*) – учений, якому платять за те, що він свідчить на користь компанії, яка завдає шкоди довкіллю; *blandiose* (*bland* + *grandiose*) – такий, що претендує на велич, винятковість [8, с. 54];

- часткові – утворюються злиттям усіченої основи одного слова з повною формою іншого: *carfast* (*car* + *breakfast*) – сніданок під час керування автомобілем; *civiltary* (*civil* + *military*) – військовий у відставці; *deskfast* (*desk* + *breakfast*) – споживати їжу за робочим столом, не відриваючись від роботи [8, с. 54];

- телескопізми – гаплогли, в яких є спільний звук на стику двох компонентів: *sheeple* (*sheep* + *people*); *winterval* (*winter* + *interval*); *blaccent* (*black* + *accent*) [8, с. 55].

Абревіації, які, окрім назв організацій, позначають економічні терміни, виводяться як послідовно розміщені літери алфавіту: ABC = activity based costing (калькуляція собівартості відповідно до виду діяльності), GNP = gross national product (валовий національний продукт), IIF = Institute of International Finance (Інститут міжнародних фінансів) і серед них також можна знайти приклади опущення чи, рідше, додавання літер: CCP = Committee on Commodity Problems (Комітет із товарних проблем), CCL = customs clearance (проведення товарів через митницю) [13].

Як відомо, абревіація покликана служити підвищенню результативності комунікації, що є однією з основних причин розвитку суспільства і мови як засобу спілкування в ньому. Абревіатури є результатом вторинної номінації, виконують здебільшого ідентифікуючу і класифікуючу ролі, їх поява нерідко свідчить про актуальність явища, що позначається ними в певний часовий інтервал. Абревіація служить засобом заповнення лексичних або словотворчих лакун в узуальній лексиці, підтверджуючи потребу суспільства в найменуванні нової реальності. Будь-яке знаменне слово, абревіатура зокрема, є єдністю значення і звучання змісту і форми, що завжди прагнуть до взаємної відповідності. У слові, для якого це прагнення виявилось реалізованим, знімається додаткове навантаження на мовну пам'ять і легко проводиться подальша мовна операція [4, с. 115].

Зазначимо, що абревіація має особливе значення та функції: компресивна є однією з основних функцій, які виконують абревіатури. Вона допомагає уникнути багатослівних назв.

Тому абревіатурне найменування жаргонної фразеології часто є варіантом словосполучення, що вже існує. Деколи одне поняття може складатися навіть з більше десяти слів. За матеріалами «Книги рекордів Гіннеса», найдовшою абревіатурою є “SKOMKHPHKJCDPWB” – початкові букви малайської назви кооперативної компанії, що здійснює грошові операції. Така абревіатура потребує ще більшого скорочення. Тому загальноживаним скороченням є “SKOMK”. Повна назва Лос-Анджелеса – El Pueblo de Nuestra Senora la Reina de los Angeles de Porciuncula. Вона складається з 55 букв. Абревіатура міста – LA [10, с. 76].

Абревіатури змішаного типу виконують номінативну функцію. У нових словах, створених методом абревіації, часто спостерігається часткова конотація новизни. Часто абревіатури створюються рекламними компаніями для привертання уваги споживачів до нових найменувань їхньої продукції. Наприклад, відома французька компанія змінила свою назву зі Slando на абревіатуру OLX (Off-Line eXpress), намагаючись привернути увагу більшої маси населення до своїх сайтів у мережі Інтернет. За спостереженнями, нова абревіація значно вплинула на популярність сайту. Деколи абревіації є ідентичними до звичайних слів у мові. Це також є прийомом рекламних компаній. Такі абревіатури є цілком зрозумілими простим споживачам, які за назвою можуть визначити зміст скорочення за допомогою асоціацій. Наприклад, абревіатури SPACE, HISS та інші. Акронім HISS означає “high intensity sound stimulator” і слово “hiss”, яке з ним збігається, в сучасній англійській мові також означає звучання. Тобто абревіатури нерідко створюються для того, щоб передати буквальну інформацію не тільки лексемами, але й схожими з ними акронімами [16].

Комунікативна функція мови застосовується в разі дезабревіації. Для підвищення впливу на співрозмовника часто використовують абревіатури, зокрема їх застосування в жаргоні й особливий переказ є одним зі способів наголошення на певній інформації [10, с. 77].

Складники абревіації виконують когнітивну функцію, оскільки вони повідомляють відомості про об'єкт, який вони означають [10, с. 77].

Варто зазначити, що існує кілька основних способів переказу англійських абревіацій:

- 1. Переказ відповідним скороченням** передбачає використання наявної в мові переказу абревіатури-відповідника або її створення (за наявності авторських скорочень): ABE – ПРД (повітряно-реактивний двигун); PC (personal computer) – ПК (персональний комп'ютер) [7, с. 64].

- 2. Переказ відповідною повною формою слова або словосполучення** – коли в мові відсутнє відповідне скорочення, перекладач може створити його самостійно і ввести у текст переказу в дужках після подання повної форми (а.с. – змінний струм (ЗС)). Це необхідно, якщо скорочення є «авторським» і не фіксується в перекладацьких словниках або ж абревіатура вживається в тексті оригіналу декілька разів. По-друге, можна скористатися транскрипцією самого скорочення (SQUID – СКВИД) або його повної форми (var (varistor) – варистор). Проте зараз усе частіше має місце перенос скорочення в його оригінальній формі англійською мовою в текст цільової мови, іноді з додаванням пояснювальних слів (LED – LED, світлодіод; ABB – компанія ABB) [9].

- 3. Переказ скорочень, які в тексті вживаються декілька разів.** Водночас перекладач може ввести в текст переказу

відповідне скорочення в дужках після подання повної форми скорочення, далі в тексті перекладу вживати відповідне скорочення українською мовою [3, с. 235] (GA – gliding angle – кут планерування; ESRO – European Space Research Organization – Європейська організація з космічних досліджень; AIDS – aircraft intergrated data system – комплексна бортова система збирання і накопичення даних; BABS – beam approach beacon system – система приводу літаків за променем радіомаяка) [5, с. 37].

4. Створення нового українського скорочення. Цей засіб полягає в перекладі корелята іноземного скорочення та створенні на базі перекладу згідно із закономірностями української абрєвіації нового скорочення в українській мові. За допомогою цього засобу утворено, наприклад, скорочення ЦРУ та АНБ (CIA < Central Security Agency – Центральне розвідувальне управління; NSA < National Security Agency – Агентство національної безпеки). Цей засіб поширений під час перекладу різних скорочених найменувань організаційних одиниць [12, с. 117].

5. Передача іноземного скорочення українськими літерами (транслітерація). За допомогою цього засобу зазвичай передаються скороченні назви політичних блоків, партій, промислових фірм, різноманітних товариств та ін. Наприклад, NATO < North Atlantic Treaty Organization. Транслітерація часто застосовується для передачі акронімів («лазер», «мазер», «радар»). Переклад шляхом транслітерації вважається найбільш простим способом перекладу, оскільки цей шлях обирають тоді, коли скорочення загальновідоме. Також це найпростіший спосіб перекладу через те, що перекладачу не потрібно шукати значення слова в словнику. У процесі перекладу він лише замінює англійські букви літерами рідної мови. Але такий спосіб перекладу застосовується не дуже часто. Інколи трапляється так, що те або інше скорочення є маловідомим. У такому разі перекладачу необхідно зробити декілька речей. Крім того, що необхідно подати його скорочений переклад, треба також розшифрувати його рідною мовою. Таке розшифрування може бути застосоване під час першого вживання скорочення, скорочення необхідно взяти в дужки, щоби далі в тексті вживати саме його, а не розшифрований варіант. Іноді скорочений переклад вживається під час першого згадування, а його розшифрований варіант подається у виводі [7, с. 65].

6. Дескриптивний переклад. Зазвичай дескриптивний переклад міститься в перекладі корелята іноземного скорочення. Так, SHAPE < Supreme Headquarters, Allied Powers, Europe перекладається як «штаб верховного головнокомандувача об'єднаних військових сил НАТО в Європі». Але, оскільки нерідко значення скорочення не збігається зі значенням корелята, дескриптивний переклад полягає в переданні того значення, яке має на увазі в даному контексті, а не в перекладі корелята. Наприклад, якщо скорочення VG < variable geometry використовується на позначення літака, то воно й українською звучить як «літак із крилом геометрії, яке змінюється». В іншому разі це скорочення може перекладатися як «геометрія, яка змінюється» або «крило геометрії, яке змінюється» [14, с. 228].

Серед засобів перекладу абрєвіації найчастіше використовуються передача англійського скорочення еквівалентним українським скороченням або, інакше кажучи, переклад відповідним скороченням, запозичення іншомовного скорочення (зі збереженням латинського написання), транслітерація, передача фонетичної форми англійського скорочення (транскрип-

ція), описовий переклад, створення нового українського скорочення та метод прямого запозичення [1, с. 18].

Цікавим є пояснення одного з найпоширеніших у сучасному світі слів-скорочень «окей». Кажуть, що воно завдячує народженням президенту Сполучених Штатів України Ендрю Джексону, який уважав, що погана та орфографія, яка не допускає різних написань того самого слова, і замість all correct («усе правильно») писав “OI-korrect”, скорочуючи на “O.K.” [15, с. 77].

Також особливим типом абрєвіатур, який характерний для англійської мови, є нумеронім – це слово, а точніше, скорочення, яке складене на основі числа. Вимова букв та чисел може збігатися із самим словом, наприклад: “K9” для “canine” (phonetically: “kay” + “nine”). Також букви між першою й останньою літерами слова замінюються на число літер, пропущених між ними, наприклад: “i18n” як “internationalization”. Іноді остання літера може рахуватись і бути пропущеною. Уважається, що першим нумеронімом був “S12n”. Це назва електронного поштового рахунку, наданого кандидату в співробітники корпорації DEC Jan Scherpenhuizen системним адміністратором, тому що його ім'я було занадто великим для назви цього рахунку. Колеги, які не могли вимовити ім'я цього співробітника, часто називали його “S12n”. Застосування таких нумеронімів стало частиною корпоративної культури DEC [17].

Концепція об'єднання чисел у слова втілена в мові Leet, де числа часто замінюються на орфографічно подібні слова, наприклад: e.g. H4CK3D for HACKED. Leet (1337) – стиль вживання англійської мови, що поширився в Інтернеті. Основні відмінності такі: заміна латинських букв на схожі цифри і символи; імітація і пародія на помилки, характерні для швидкого набору тексту; імітація жаргону хакерів і геймерів; додавання закінчення -x0t до слів. Ці скорочення використовуються в основному письмово, адже деякі слова (напр., rwn) не мають вимови [18].

Висновки. Зважаючи на вищезазначене, абрєвіація не є випадковим явищем, вона не є якимось «псуванням мови», а являє собою об'єктивний і закономірний процес, зумовлений змінами в потребах спілкування у зв'язку з розвитком суспільства і внутрішніми закономірностями розвитку мови. Поява і становлення абрєвіації як словотвірного способу – це лише один з елементів тієї системної сукупності перетворень, яких зазнає англійська мова на сучасній стадії свого розвитку. Тому перспективним вважаємо дослідження мови Leet у перекладацькому аспекті.

Література:

1. Балонева О. Особливості перекладу англійської науково-технічної літератури. Житомир : Житомирський державний університет, 2004. 25 с.
2. Бондаренко О. Особливості перекладу абрєвіатур, акронімів і скорочень. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2014. № 1. С. 76–83.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Р. Валент, 2006. 360 с.
4. Волошин Е. Аббревиатуры в лексической системе английского языка : дисс. ... канд. филол. наук; 1-й Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. Москва, 1967. 279 с.
5. Гільченко Р. Англо-український навчальний словник авіаційних термінів. Київ, 2005. 220 с.
6. Дейнека В. Типи абрєвіатур та їх функціонування в терміносистемі митної справи. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2011. № 5. Ч. 2. С. 137–141.

7. Денисюк Л. Аббревіація сучасної англійської мови. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1. С. 63–65.
8. Зацний Ю., Янков А. Інновації в словниковому складі англійської мови початку ХХІ ст. : англо-український словник. Вінниця : Нова книга, 2008. 360 с.
9. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
10. Кісіль С. Функції аббревіацій в сучасній англійській мові. *Освіта, наука та виробництво: розвиток і перспективи* : матеріали І Всеукраїнської науково-методичної конференції, м. Шостка, 21 квітня 2016 р. Суми : СумДУ, 2016. С. 76–77.
11. Корнєва З., Глінка Н. Новітні аббревіатури та скорочення в англійських економічних текстах та їх переклад українською мовою. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2008. № 4. С. 308–312.
12. Кочерган М. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 368 с.
13. Максимова Т. Англо-русский словарь сокращений. Экономическая терминология. Москва : АСТ ; Восток – Запад, 2007. 189 с.
14. Шеремет Д. Методи відтворення англійських аббревіатур українською мовою. *Нова філологія*. 2011. № 44. С. 226–229.
15. Яшнов Н. Особенности перевода аббревиатур. Москва, 2005. С. 77–79.
16. Насырова А. Функции иноязычных аббревиатур в современной газетной речи. URL: <http://www.vestnikmgou.ru/Articles/Doc/8131> (дата обращения: 17.06.2016).
17. Numeronym. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Numeronym> (last accessed: 17.03.2018).
18. Leet. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Leet> (last accessed: 17.03.2018).

Николаева Т. Н. Переводческие аспекты современных английских аббревиаций

Аннотация. В статье определены основные типы сокращений: конечное (апокопа), срединное (синкопа) и начальное (афереза). Отмечено, что среди приведенных типов преобладает апокопа, особенно в английском языке, где ударение падает на последний слог. Выяснено, что лексические сокращения используются как для письма, так и в устной форме, делятся на аббревиатуры, усечения и контаминации. Отмечен особый тип аббревиатур, который характерен для английского языка – нумероним и язык Leet – стиль употребления английского языка, распространенный в Интернете.

Ключевые слова: аббревиация, апокопа, синкопа, афереза, инициализмы, акроним, контаминация, нумероним.

Nikolaieva T. Translational aspects of modern English abbreviations

Summary. The article defines the main types of abbreviations of the final (apocope), median (syncopal) and initial (apheresis). It is noted that among the given types dominated apocope, especially in English, where the emphasis falls on the last syllable. It is found out that lexical abbreviations are used both for writing and orally and are divided into abbreviations, truncation and contamination. Trunks are read as words, and graphic cuts do not have their own sound form at all. There is a special type of abbreviations, which is typical of the English language – the numeric and the language of Leet – a style of use of the English language, which has spread on the Internet.

Key words: abbreviation, apocope, syncope, apheresis, initialism, acronym, contamination, numeron.

Поворознюк Р. В.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД ДО ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИХ ПРОБЛЕМ МЕДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню когнітивно-дискурсивного підходу в медичному перекладі. Досліджено вплив жанрово-стильових характеристик медичних текстів на термінологічну варіативність, функцію, прагматику та риторичне оформлення цільового матеріалу.

Ключові слова: медичний переклад, концептуалізація, концептуальна репозиція, трансжанр.

Постановка проблеми. Медицина як наукова дисципліна характеризується різноплановою реалізацією в межах як дослідницької, так і практичної діяльності. Їй властиві утилітарні завдання на кшталт стримування, нейтралізації й контролю захворювань та поведінкових порушень, а також об'єктивна доказова база: спостереження хворих, тлумачення отриманих даних, абстрактні висновки з гіпотетичних та експериментально підтверджених суджень, генералізація фактів щодо витоків і вирішення проблем охорони здоров'я.

Отже, можна стверджувати, що медицина належить до епістемологічного спектра, в якому нова інформація загалом є похідною від попередньо отриманої. Отже, медичний дискурс, чи не найчастіше серед інших типів спеціалізованого дискурсу, залежний від гетерогенних та диверсифікованих дискурсних виявів, за якими стоять різнооприравлені епістемічні чинники. Ступінь їхнього оприравлення визначає метод концептуалізації понять, видів діяльності та ролей безпосередніх учасників медичних процесів, риторичні засоби оформлення медичних текстів та прагматичний ефект, який ці тексти повинні спричинити в конкретному контексті (медико-фармакологічне дослідження, викладання в медичних ЗВО, лікування хворих, інформування широкого загалу тощо). Унаслідок розбіжності мовних кодів та біомедикокультурних складників вихід медичної комунікації на інтерлінгвальний рівень ускладнюється, а мовнокультурне посередництво не завжди виявляється досяжним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Статус медичного перекладу як окремої наукової дисципліни лише останнім часом утверджується в Україні, проте його методологія та жанрово-стильові проблеми активно розроблялися у світі вже не одне десятиріччя. Серед основних напрямів вирізняємо дослідження жанрово-стильової домінанти окремих медичних текстів в інтралінгвальній (редакційні статті в галузевих виданнях [12], науково-дослідницькі статті [20], описи клінічних випадків [14]) та інтерлінгвальній площині [15]. Універсальні й культурно забарвлені комунікативні аспекти медичного дискурсу висвітлено в дослідженнях чинників ситуації «медична консультація» [10], «надання медичних послуг у лікувальному закладі» [19; 23]. Концептуальні засади перекладацької транс-

фери спеціалізованої інформації через популяризацію вивчали саме в застосуванні до медичних текстів, визначаючи стратегії й тактики перероблення інформації в бік доступності для не підготованого читача [11; 19]. Теоретична методологія когнітивістики (здебільшого в зіставних проявах) уможливила розроблення теоретичних моделей аналізу глобальних та культурно-специфічних виявів медикалізації [13], тоді як дискурсивний аналіз наукових (академічних) текстів заклав основу досліджень письмового медичного перекладу [17].

Мета статті полягає в тому, щоби виконати комплексний аналіз жанрово-стильових особливостей медичного перекладу, скориставшись когнітивно-дискурсивним підходом.

Виклад основного матеріалу. Медичний переклад передбачає обмін спеціалізованою інформацією різного ступеня фахової складності між учасниками, що стоять на різних щаблях розвитку їхньої медичної обізнаності. Водночас за медичним перекладачем закріплені позиції експерта, транслятора й достовірного джерела, хоча насправді кожна з цих позицій може бути піддана сумніву з огляду на брак медичної освіти або фахової компетенції, а також надмірну залученість перекладача в процес захисту інтересів однієї зі сторін комунікації. Перелічені хибі, у свою чергу, позначаються на жанрово-стильовому оформленні медичних текстів у цільовій культурі.

Так, у контексті медико-фармакологічного дослідження (комунікація «фахівець – фахівець») спеціалізоване знання формується обопільно учасниками комунікації, а потім поширюється серед членів фахової спільноти з імпліцитним переконанням у його доказовості й валідності. Мовне оформлення даного знання несе відбиток превалюючого епістемічного аспекту його отримання. Медичний перекладач за таких обставин не може втручатися в комунікацію, оскільки не має доступу до спеціалізованого знання, а також не може самостійно впевнитися в ступені його доказовості. Тому його втручання не може вважатися співавторством, радше більш-менш посліпним ретранслюванням оригіналу.

Не менш важливо те, що медичні дослідження породжують інновації, які закріплюються в мові у вигляді біомедичних концептів, чия репрезентація має відповідати жанровим та дискурсивним очікуванням цільової аудиторії. Серед фахових реципієнтів-медиків поширене ототожнення технологічних інновацій із термінологічними новотворами (найчастіше запозиченими) унаслідок схожості їх безперервного, прогресивного й покрокового проникнення в медичну галузь, свідомість і в мову. Водночас індивідуальна творчість перекладача, яка ґрунтується на «відчутті наукового поступу й очікуванні його виявів», фактично нівелюється. Медичний перекладач лише «створює

достовірне тло погодженого знання, на якому інновація не загубиться й не виглядатиме недоречною» [17, с. 85].

Мова медико-фармацевтичних протоколів є чіткою, лаконічною й недвозначною, оскільки в даному контексті референційна функція є основною, якщо не єдиною:

Blocking the function of these immune cells may help to reduce the joint inflammation caused by your RA. GDC-0853 is an experimental drug, which means health authorities have not approved the use of GDC-0853 by itself or in combination with MTX for the treatment of RA [9, с. 4].

Блокування функції цих імунних клітин може допомогти зменшити запалення суглобів, спричинене РА. Препарат 60С-0853 є експериментальним препаратом. Це означає, що препарат 60С-0853 поки що не схвалений органами охорони здоров'я для використання під час лікуванні РА окремо або в поєднанні з МТК [2, с. 5].

Натомість аттитудинальна, персуазивна й афективна функції є зниженими як у науково-дослідницьких статтях, спрямованих на «висування гіпотез, виходячи із проведеного дослідження» [12, с. 61], так і в редакційних (*medical editorials*), спрямованих на «оцінку даних гіпотез, критичний коментар щодо подій, які становлять інтерес для галузі, вирішення оптимальних методик та підкріплення їх посиланнями з наукової літератури» [15, с. 98].

Dengvaxia immunisations were halted last year, as the Philippines launched an investigation into what caused the deaths [22].

У минулому році вакцинувати препаратом Dengvaxia припинили, оскільки Філіппіни розпочали розслідування причин смерті дітей [3].

Медичний переклад в освітньому контексті (комунікація «фахівець – новачок», «фахівець – майбутній фахівець») позначений іншим асортиментом комунікативних стратегій. У його основі лежить забезпечення двох паралельних завдань: сприяння ефективному опануванню галузевих понять, об'єктів та методик, а також уможливлення подальшої їх репрезентації або обговорення. Метакомунікація в освітньому контексті превалює над традиційною комунікацією, оскільки «медична дискурсна спільнота вимагає активної участі своїх членів як у дослідженнях, так і в описі цих досліджень» [20, с. 353].

Genes, which we get from our parents, sometimes control the way we react to or handle a medicine. Pharmacogenetics is the study of the differences in how our bodies respond to or handle medicines [16, с. 2].

Гени, які ми успадковуємо від своїх батьків, іноді можуть контролювати нашу реакцію на препарат або поведінку препарату в організмі. Фармакогенетика – це вивчення відмінностей у реакціях нашого організму на ліки або в його взаємодії з ліками [8, с. 3].

Саме в межах освітньої парадигми двомовної медичної комунікації зародилася суперечлива ідея зіставлення успішності перекладачів із медичною та немедичною освітою, з якою ми категорично не погоджуємося, оскільки, крім референційного складника, перекладацька компетенція має ще й трансферний (тобто суто перекладацький) складник, яким не можна оволодіти без спеціальної підготовки.

Радше медичні перекладачі здатні навчити студентів-медиків тому, як оформлювати результати їхніх досліджень відповідно з вимогами передбачуваного джерела публікації (висловлювати рекомендації, підкріплювати їх доказами тощо),

а також інформувати невідготтовлених реципієнтів, які до того ж не володіють мовою медичного закладу, належать до іншої біомедичної культури, переконуючи їх і забезпечуючи комплаєнс (відданість лікуванню) [14].

They misinterpret people stepping back or turning away when in real cases of halitosis this isn't the way people tend to react [25].

Іноді люди просто неправильно трактують поведінку свого співрозмовника, який відвернувся або відсунувся під час розмови. У реальних випадках галітозу – медична назва неприємного запаху з рота – люди зазвичай реагують інакше [1].

Під час консультації в стінах лікувального закладу (комунікація «фахівець – нефахівець (пацієнт)») перекладач змушений вдаватися до численних адаптацій, щоби відповідати контекстуальним вимогам комунікативно нерівноправної ситуації. Усі вони випливають із недостатньо розвиненої медичної обізнаності пацієнтів, неспроможності досягнути медичний код (спеціальну термінологію, невербальні імпліцитні сигнали), фізичної та психологічної вразливості та «прагнення захищеності» [19, с. 119]. Саме ці аспекти медичної комунікації змусили західних теоретиків перекладознавства віднести медичний переклад до парадигми «громадського перекладу», покликаною захищати права соціально маргіналізованих груп населення. Необхідно також усвідомлювати тісний зв'язок перекладача зі слабкою ланкою комунікації (пацієнтом) унаслідок спільного етнокультурного походження або (відносного) браку спеціальних знань.

Можемо припустити, що переклад медичної консультації є ланцюжком двох паралельно здійснюваних тлумачень: лікар намагається розшифрувати неточності й хибні описувані пацієнтом симптомів, а перекладач – одночасно чітко, недвозначно й прозоро передати інформацію від пацієнта лікарю, а також, виходячи з передбачуваного ступеня медичної обізнаності, адаптувати повідомлення від лікаря пацієнту, «надаючи пояснення мовою останнього» [19, с. 118].

The World Health Organization reported last year that drinking can increase your risk of depression and anxiety, liver cirrhosis, pancreatitis, suicide, violence, and accidental injury [18].

Доповіді Всесвітньої організації охорони здоров'я відзначають, що пияцтво підвищує ризик депресії і тривоги, цирозу печінки, панкреатиту (запалення підшлункової залози), самогубства, насильства і травм унаслідок нещасних випадків [6].

Виходячи з наведеного вище постулату, медичний перекладач ефективніше досягатиме своєї мети – забезпечення двомовного посередництва – шляхом вираження емпатії, а не «відстороненої опіки», яка асоціювалася із професійністю медичного перекладача протягом попередніх років [10]. Емпатія перекладача допомагає пацієнтам «вільно висловлюватися щодо свого стану» й забезпечує «чітку діагностику, дотримання курсу лікування й, у перспективі, вищий ступінь задоволення пацієнтів, оптимальний терапевтичний ефект і швидше видужування» [23, с. 141].

Медичний дискурс, зорієнтований на непрофесійного реципієнта (комунікація «фахівець / нефахівець – нефахівець»), зазвичай має функцію інформування, а отже, може бути поділений на дві групи згідно з інтересами реципієнта й подальшими шляхами застосування спеціальної інформації. Тексти, що належать до першої групи, використовуються реципієнтами у вигляді опори, за допомогою якої вони ухвалюють рішення й обирають доступні медичні опції (інформаційні матеріали

для широкої громадськості, веб-сайти із самолікування й самоглядання тощо) для практичного впровадження в систему їх лікування або догляду. Натомість друга група медичних текстів застосовується реципієнтами для розвитку їхньої медичної обізнаності в суто спекулятивному напрямі, «із цікавості» (науково-популярні медичні тексти).

Переклад текстів обох груп позначений стратегією популяризації, оскільки доносить фахову інформацію до когнітивно й лінгвально дискордантної групи осіб (від фахівців до нефаківців), а також має додаткову персуазивну мету. Так, інформативні листівки, присвячені збору органів або переливанню крові, а також боротьбі з різноманітними видами залежності, включають як наукову інформацію (причини, наслідки, перспективи лікування (подолання)), так і промовістичну (переконання в необхідності певних дій), технічну й організаційну (покрокове роз'яснення процедури).

Популяризація прямо стосується перекладу, оскільки полягає в «трансформації спеціалізованого знання в «побутове», «нефахове» знання» [11, с. 370]. У межах популяризації змінюється не стільки зміст тексту, скільки його риторична репрезентація (у тексті МП з'являються пояснення, дефініції, переформулювання).

As well as detecting the four main tastes, each taste bud can also detect the most recently discovered taste, umami – the taste that makes savoury foods like parmesan [26].

Окрім чотирьох основних смаків, кожен смаковий сосочок може розрізнити й нещодавно виявлений **п'ятий смак, який дістав назву умами**. Це смак **білкових речовин**, наприклад, пармезану [4].

З погляду прагматики різновекторні репрезентації біомедичних концептів є засобами посилення персуазивного ефекту й контекстуальної репозиції заради налаштування до очікувань, потреб та рівня розвитку медичної обізнаності реципієнтів. Поза тим, у контекстуальній репозиції можна розпізнати відгомін стигматизації окремих виявів поведінки (представленої у вигляді патології), що, за парадигмою критичного дискурсивного аналізу, досягається шляхом утворення когнітивного фрейму «симптоми – діагноз – лікування», який, у свою чергу, може привести до ігнорування й заборони деяких лікувальних методик [13].

*For women of childbearing **potential** (including those who have had a **tubal ligation**)* [24, с. 2].

Для жінок зі **збереженою** репродуктивною функцією (зокрема, тих, кому зроблено **перев'язку маткових труб**) [7, с. 3].

Що ж до впливу таких комунікативних чинників, як канал та засіб передавання інформації, є ціла група перекладних жанрів (трансжанрів) медичних текстів, чий стильові характеристики визначаються саме умовами реалізації. Так, комп'ютерно генеровані жанри (блоги, форуми, пости в соцмережах медичної тематики), незалежно від їхнього змісту й статусу автора (фахівець, пацієнт), позначені прямою адресацією, діалогічним характером подання інформації й інклюзивністю, яка передбачає широку адаптацію оригінального матеріалу.

*Scientists have engineered an **antibody** that attacks 99% of **HIV** strains and can prevent infection in primates. It is built to attack three critical parts of the virus - making it harder for HIV to resist its effects* [21].

Науковці розробили **антитіла**, які атакують 99% штамів вірусу імунodefіциту людини і здатні запобігти інфекції

в приматів. Ці **сполуки збудовані так, щоб вражати три критичні частини вірусу**. Завдяки цьому йому важче опиратися антитілам [5].

Як бачимо з наведеного прикладу, перекладач, вочевидь, не має необхідної фахової компетенції (вживає неточності й буквализми), проте відчуває потребу розтлумачити аббревіатуру для читачів без медичної освіти.

Отже, застосувачи когнітивний і дискурсний аналіз до перекладу медичних текстів, ми зробили такі **висновки**:

1. Медицина належить до епістемологічного спектра, в якому нова інформація загалом є похідною від попередньої отриманої, що актуалізує чинник інтертекстуальності в медичному перекладі. У своїх рішеннях щодо жанрово-стилістичного оформлення, термінологічного складу й риторичних засобів перекладач медичних текстів відштовхується від дискурсно-жанрових очікувань рецептивної аудиторії.

2. Індивідуальна творчість медичного перекладача виявляється в застосуванні варіативності під час відтворення біомедичних концептів. Водночас на неї впливають новизна й прийнятність конкретного концепту, експертний статус реципієнта, канал і засіб передавання інформації.

3. Контекст побутування медичних текстів нерідко трансформується в процесі надходження медичної інформації до джерела, що ускладнює вихід медичної комунікації на інтерлінгвальний рівень. Але шляхом влучного застосування стратегій і тактик (як комунікативних, так і суто репродуктивних) медичний перекладач може здійснити контекстуальну репозицію, у результаті якої медичний жанр матиме нове життя в рецептивній культурі.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямі. Результати дослідження можуть слугувати методологічним підґрунтям удосконалення практики перекладу медичних текстів та підготовки перекладачів, зокрема у викладанні нормативних дисциплін, а також дисциплін вільного вибору студента, серед яких «Теорія перекладу», «Техніка перекладу», «Актуальні питання перекладознавства», «Жанрові теорії перекладу», «Науково-технічний переклад», а також спецкурсів із перекладу медичних текстів.

Література:

1. 4 міфи про неприємний запах з рота. *BBC News Україна*. 07.10.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-41529634> (дата звернення: 22.02.2018).
2. Анотація мультицентрового дослідження «Вивчення ефективності й безпеки препарату «Найзилат» у пацієнтів з остеоартрозом колінних суглобів чи ревматоїдним артритом». 2015. 12 с.
3. На Філіппінах вправ рівень шепелень через французьку вакцину. *BBC News Україна*. 05.02.2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42942154> (дата звернення: 21.02.2018).
4. Наукова помилка: чи дійсно на языку є зони смаків? *BBC News Україна*. 19.10.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-41665560> (дата звернення: 22.02.2018).
5. Науковці розробили антитіла, які атакують 99% штамів ВІЛ. *BBC News Україна*. 22.09.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-41359351> (дата звернення: 23.02.2018).
6. Скільки алкоголю справді не шкодить здоров'ю? *BBC News Україна*. 14.10.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-41615100> (дата звернення: 24.02.2018).
7. Форма інформованої згоди на подальше спостереження при вагітності. Пер. укр. Л. Доломан. 2012. 5 с.
8. Інформована згода на фармакогенетичне наукове дослідження / Хьюман Дженом Сайенсиз, Інк. Пер. укр. Л. Доломан. 2013. 6 с.

9. Annotation for Multicenter Study "Evaluation of Efficacy and Safety of Niselat in Patients with Knee Osteoarthritis or Rheumatoid Arthritis". 2015. 14 p.
10. Impact of Communication Training on Physician Expression of Empathy in Patient Encounters / Kathleen Bonvicini (eds). *Patient Education and Counselling*. 2009. № 75. P. 3–10.
11. Calsamiglia Helena, Van Dijk Teun. Popularization Discourse and Knowledge about the Genome. *Discourse and Society*. 2004. № 15/4. P. 369–389.
12. Carter-Thomas Shirley, Rowley-Jolivet Elizabeth. A Syntactic Perspective on Rhetorical Purpose: The Example of if-Conditionals in Medical Editorials. *Ibérica*. 2014. № 28. P. 59–82.
13. Conrad Peter, Barker Kristin. The Social Construction of Illness: Key Insights and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behavior*. 2010. № 51. P. 67–79.
14. Gardner Sheena. A Pedagogic and Professional Case Study Genre and Register Continuum in Business and in Medicine. *Journal of Applied Linguistics and Professional Practice*. 2012. № 9/1. P. 13–35.
15. Giannoni Davide S. Medical Writing at the Periphery: The Case of Italian Journal Editorials. *Journal of English for Academic Purposes*. 2008. № 7. P. 97–107.
16. Informed Consent for Pharmacogenetic Research. *Human Genome Sciences*. 2012. 6 p.
17. Hyland Ken. Disciplinary Discourses. Social Interactions in Academic Writing. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2004. 232 p.
18. Is alcohol actually bad for you? *BBC News*. September 2, 2015. URL: <http://www.bbc.com/future/story/20150901-is-alcohol-really-bad-for-you> (viewed on February 24, 2018).
19. Lassen Inger. "I'm a nurse and I have the responsibility": Human Identity and Non-human Stakeholder Agency in Healthcare Practice. *Journal of Applied Linguistics and Professional Practice*. 2012. № 9/1. P. 105–126.
20. Semantic Sequences and the Pragmatics of Medical Research Article Writing / Davide Mazzi Davide (eds). *Insights into Medical Communication*. Bern : Peter Lang, 2015. P. 353–368.
21. New antibody attacks 99% of HIV strains. *BBC News*. September 22, 2017. URL: <http://www.bbc.com/news/health-41351159> (viewed on February 23, 2018).
22. Philippines gripped by dengue vaccine fears. *BBC News*. February 3, 2018. URL: <http://www.bbc.com/news/world-asia-42929255> (viewed on February 21, 2018).
23. Pounds Gabriela. Empathy as "Appraisal": A New Language based Approach to the Exploration of Clinical Empathy. *Journal of Applied Linguistics and Professional Practice*. 2010. № 7/2. P. 139–162.
24. Pregnancy Follow-up Informed Consent Form. 2012. 7 p.
25. The biggest myths about bad breath. *BBC News*. October 4, 2017. URL: <http://www.bbc.com/future/story/20171004-the-biggest-myths-about-bad-breath> (viewed on February 22, 2018).
26. The real truth about whether our tongues have "taste zones". *BBC News*. October 12, 2017. URL: <http://www.bbc.com/future/story/20171012-do-our-tongues-have-different-taste-zones> (viewed on February 22, 2018).

Поворозніук Р. В. Коммуникативно-дискурсивний підхід к жанрово-стилевим проблемам медичинського перекладу

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню когнітивно-дискурсивного підходу в медичинському перекладі. Исследовано впливання жанрово-стилевих характеристик медичинських текстів на термінологічну варіативність, функцію, прагматику і риторическе оформлення целевого матеріала.

Ключевые слова: медичинський переклад, концептуалізація, концептуальна репозиція, трансжанр.

Povoroznyuk R. Communicative-discourse approach to solving generic and stylistic problems of medical translation

Summary. The article is laying foundation of cognitive-discourse approach to medical translation. The influence of generic and stylistic characteristics of medical texts on terminological variation, function, pragmatics and rhetorical devices of the target material is explored.

Key words: medical translation, conceptualization, conceptual repositioning, transgenre.

Сайко М. А.,
аспірант кафедри германської філології та перекладу
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У БОРОТЬБИ ЗА КОЖЕН ТЕРМІН: НА ШЛЯХУ ДО СТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО МЕДИЧНОГО СЛОВНИКА

*Термінологічна праця – це боротьба проти нашого вічного ворога,
що хоче нашу мову звести до рівня побутової говірки,
а згодом і зовсім утопити в морі імперського «общепонятного языка»*

Анатоль Вовк [1]

Анотація. Запропонована розвідка викриває приховані механізми уподібнення української медичної термінології до російських зразків на матеріалі «Медичного термінологічного бюлетеня» 1934 р. та сучасних німецько-українських перекладів у галузі медицини. Встановлено, що значна частка уподібнених термінів сьогодні залучена до фахової літератури та чинної анатомічної номенклатури. Аби реконструювати питомі українські відповідники та посприяти укладанню фахового медичного словника, у статті зіставляється медична термінологія німецької та української мов.

Ключові слова: медична термінологія, медичний термінологічний бюлетень, анатомічна номенклатура, переклад, нормативність відповідників.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження має подвійне значення: по-перше, це висвітлення політичної природи мови, зокрема термінології як рушійної сили влади; по-друге, це викриття уподібнених медичних термінів, що свідчить про необхідність удосконалення української медичної терміносистеми задля повернення до питомих форм. Порушуване питання стосується передусім процесів нормативного терміноутворення та стандартизації української медичної термінології. **Мета** провадження цієї розвідки полягає у зіставленні німецько-української термінології для попередження залучення ненормативних українських відповідників до лексикографічних джерел. Новизна дослідження полягає в аналізі «Медичного термінологічного бюлетеня» як рушійної першопідстави уподібнення української медичної термінології до російської.

Об'єктом цієї розвідки є українські та німецькі медичні терміни. Предметом дослідження є нормативність відтворення німецьких медичних термінів українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Вектор стандартизації української медичної термінології, необхідність викривання накинених термінів і словотвірних моделей, а також їхнє зіставлення з німецькою термінологією зумовлені низькою якістю порівнюваних німецько-українських перекладів медичних довідок, що здійснювали дипломовані перекладачі. Саме тому матеріалами для дослідження слугували як переклади медичних довідок із німецької мови українською, так і лексикографічні джерела, зокрема «Медичний термінологічний бюлетень» (далі – МТБ).

Задля того, аби виконати заповідь видатного українського вченого Івана Огієнка, котрий стверджував, що «насилля постане тільки насиллям, і силою накинених нам російських форм ми не приймаємо і не приймемо» [2, с. 54], дослідження

здійснено з допомогою низки методик, зумовлених специфікою поставленої мети. Стрижневим є *порівняльно-зіставний метод*, який не лише уможливлює викривання накинених термінів, але й дозволяє повернути питому «репресовану» лексику та приписи словотвору. Оскільки «урядовим наказом – для русифікації – можна український мовний закон поплутати, але не спинити» [2, с. 54], заслуговує на увагу під час провадження цього дослідження *діахронний соціолінгвістичний метод*, що забезпечив відтворення еволюції статусу нормативності окремих лексем (наприклад, активних дієприкметників в українській мові). До розвідки залучені *структурний та описовий методи*, аби висвітлити медичну термінологію як цілісну функціональну структуру.

Отже, аналізуючи зіставлені тексти медичних довідок, зокрема німецький первотвір і його український переклад, довелося наштовхнутися на таке речення:

Gleithernie des Magens mit deutlicher Wandverdickung des distalen Oesophagus im Sinne von innerster Linie Ösophagusvarizen.

Змінна грижа шлунку з вираженням потовщення стінки дистального відділу стравоходу, варикозне розширення вен стравоходу.

Неабияку зацікавленість викликала сполука змінна грижа, зокрема історія її залучення до сучасного дискурсу медицини. Внутрішня форма слова *грижа* є для пересічного носія української мови цілком просвітчастою: *те, що гризе* (себто *журба, сум, печаль, скорбота* тощо). Підтвердженням цього слугує не лише словник Б. Грінченка, але й О. Ізюмова, А. Ніковського, М. Уманця, які подають зовсім інші відповідники до російського слова *грыжа* [3]. Номенклатура хвороб (за ред. акад. О. Корчак-Чепурківського, 1927) також подає два відмінні відповідники до латинської лексеми *hernia* – *кила* та *пила* [4]. У «Словнику української мови» в 11 т. (1970–1980) знаходимо поряд зі словом *кила* дві позначки: *розм.* і *рідко*. Як показує досвід користування цим словником, такі позначки слугують ідентифікаторами того, що саме це слово заслуговує на вжиток. Навіть більше, медичні словники Кисільова (1928) [5] та Крамаревського (1931) [6] також подають такі «дивні» для сучасного лікаря терміни. На слово *грижа* в значенні латинського *hernia* вперше натрапляємо в «Медичному термінологічному бюлетені».

З цілковитою впевненістю можна стверджувати, що його оприлюднення слугувало уподібненню української термінології до російських термінологічних зразків. Перед словником у бюлетені подається стаття зі знаковою назвою «За радянську

медичну термінологію» (В. Ярошенко, І. Кириченко), яка, здавалося б, мала окреслювати основні принципи уніфікації медичної термінології. У ній читаємо, що «з метою усталення, уніфікації медичної термінології бригада знімала посеред українських розв'язувань ті слова, хоч наявність їх у живій мові незаперечна, але термінологічного значення їм надавати не слід» [7, с. 12]. Ця «бригада» (влучна самоідентифікація) усвідомлювала, що уподібнення термінології є відмінним засобом на шляху до знищення мови, факт існування якої був тоді вже беззаперечним. Автори статті стверджують, що детально опрацювали попередній медичний лексикографічний доробок, саме тому подають для неугодних лексем, наприклад, такі зазначки: *д. – дати, подати; зн. – зняти, викреслити* тощо.

Наслідки максимального уподібнення мов і дію мовних законів зі сталінських часів можемо простежити і сьогодні, розглянувши частоту вживання вищезгаданих лексем, яка є фактично обернено пропорційною [8] (рис. 1).

Не оминаючи засад лінгвістичного впорядкування термінології проф. Т.Р. Кияка [9], можемо наполягати на залученні лексеми *кила* до медичних словників, позаяк вона не є штучно створеною, виросла на рідномовній основі та не викликає жодного іншого розуміння (на відміну від лексеми *грижа*). Подамо остаточні нормативні відповідники:

Hernia f – кила   **Gleithernia f** – ковзна кила

Останню сполуку можна віднайти в сучасних наукових працях провідних українських медиків (В.І. Нікішаєв, І.М. Тумак та ін.) [10, с. 21].

Вартий уваги також термін *papilla mammaria*: відповідно до чинної анатомічної номенклатури нормативним відповідником є *грудний сосок* [11]. Лексема *сосок* є сьогодні настіль-

ки звичною, що в ній не одразу можна розгледіти своєрідний термінологічний симулякр, стороннє тіло, що видає себе за природний і повновартісний «орган» української медичної терміносистеми. Перекладні словники М. Уманця й А. Спілки, Б. Грінченка, А. Ніковського, О. Ізюмова пропонують зовсім інший відповідник – *пипка* [3]. Навіть більше, укладачі (М. Галин [12], В. Кисільов [5], В. Крамаревський [6]) спеціалізованих медичних словників, що оприлюднювалися до 1934 р., також заносять до словникових статей цю лексему. Варто зауважити, що анатомічний словник Ф. Цешківського 1925 р., мовним редактором якого була Олена Курило, теж пропонували такий відповідник, позаяк будь-якого іншого терміна не існувало [13].

Ця розвідка не є першою, що засвідчує ненормативність терміна *сосок* в українській медичній терміносистемі. Відповідно до «Словника русизмів у мові медиків» (1995), укладачем якого є доктор медичних (а не філологічних) наук Я.В. Ганіткевич, лексема *сосок* є росіянізмом [14, с. 21]. Однак у цій розвідці вперше викривається джерело породження цього терміна, зокрема «Медичний термінологічний бюлетень», який подає *сосок, сосочок, сосочковидний, сосочковий*.

Надважливе завдання термінологів і лексикографів полягає у стандартизації термінології. Однак, аналізуючи сучасну анатомічну номенклатуру, можна зіштовхнутися з т. зв. термінологічною неоднорідністю, адже термін *papilla mammaria* перекладено як *грудний сосок*, а в інших сполуках лексему *papilla* потрібно перекладати як *сосочок*, наприклад, *papilla incisiva* – *різцевий сосочок*, *papilla dentis* – *зубний сосочок*. Аби уникнути термінологічної неоднорідності й очистити термінологію від накинених форм, лексему *papilla* у всіх можливих термінологічних комбінаціях необхідно відтворювати як

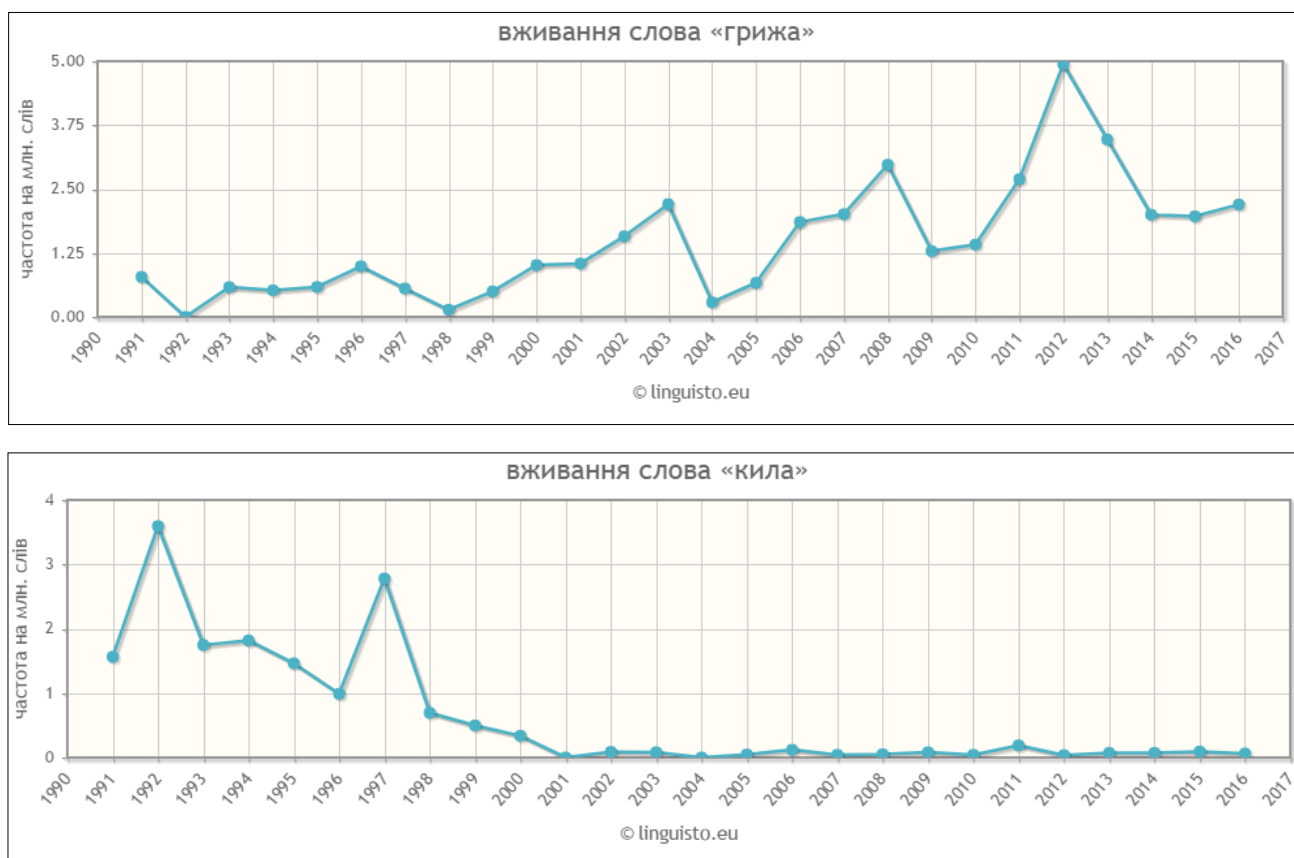

Рис. 1.

pipka. Саме таку послідовність термінологічного відтворення спостерігаємо в анатомічній номенклатурі 1925 р. [13]. Аби посприяти поступові української (а не радянської) медичної терміносистеми, нижче подаються деякі українські нормативні відповідники до німецьких термінів [13]:

Brustwarze <i>f</i> (Mamille <i>f</i> , Papille <i>f</i>) – грудна пипка	Zwölffingerdarmpapille <i>f</i> – пипка дванадцятипалої
Lederhautpapille <i>f</i> – пипка власне шкіри	кишки
Papillarmuskel <i>f</i> – пипкуватий м'яз	Markpapille <i>f</i> – ниркова пипка
	Papillargang <i>f</i> – пипкова протока.

До сучасних медиків, яких по праву можна назвати апостолами термінологічної правди, належать професор, доктор медичних наук Б.Т. Білінський (автор першого підручника з онкології українською мовою) та М.А. Огорчак, котрі у своїх наукових статтях послуговуються саме такою термінологією [15, с. 6–7].

Отож, проаналізувавши «Медичний термінологічний бюлетень», який спричинився до очевидного уподібнення української медичної термінології до термінології російської мови, можемо висновувати щодо нормативності не лише окремих неугодних лексем, а й щодо деяких приписів їхньої побудови. Необхідність здійснення проникливого аналізу бюлетеня та інших лексикографічних джерел полягає у виявленні наслідків залучення та вживання окремих термінів. Результатами аналізу необхідно також послуговуватися під час укладання німецько-українського медичного словника.

Надалі подаються німецькі терміни, їхній переклад і подекуди форми в дужках, що намагалися накинути укладачі МТБ.

Іменники

1. Деякі накинуті терміни спромоглися на життя і сьогодні. Часто поряд з українським терміном укладачі МТБ подають російський на першому місці. Аби попередити їхнє використання, розглянемо декілька прикладів [3; 5; 6; 12]:

Anfall <i>m</i> – напад (а не <i>припадок</i>)	Präputium <i>n</i> (Vorhaut <i>f</i>) – передня шкірочка (а не <i>крайня плоть</i>)
Bauchgrimmen <i>n</i> – різачка (а не <i>різь</i>)	Photophobie <i>f</i> – світлобоязнь, фотобоязнь (а не <i>світлобоязнь</i>)
Deliriumtremens <i>n</i> (Alkoholdelirium <i>n</i>) – запійне маячення (а не <i>біла гарячка</i>)	Schwitzneigung <i>f</i> – пітнявість (а не <i>пітливість</i>)
Entbindung <i>f</i> – пологи (а не <i>роди</i>)	Spasmus <i>m</i> (Krampf <i>m</i>) – судома, корч (а не <i>судорога</i>)
Frösteln – поморожування (а не <i>познобювання</i>)	Verbandraum <i>m</i> – перев'язна палата (а не <i>перев'язочна</i> , що можна прочитати на двох рядках до перев'язної палати, напевно, в кожній лікарні в Україні)
Migräne – мігрень (а не <i>мігрень</i> , як то подає бюлетень. РУС Кримського засвідчує неприродність цієї форми для української мови, лишаючи біля неї зазначку <i>рус.</i> [3])	Verstand <i>m</i> – розум, глузд (а не <i>россудок</i>).
Muskel <i>m</i> – м'яз (а не <i>мускул</i>)	
Paroxysmus <i>m</i> – напад (хвороби), пароксизм (а не <i>приступ</i>)	

2. Існує велика кількість термінів, засудження яких спричинилося майже до їхнього невикористання та незалученості до словників. Це стосується передусім питомої лексики української мови [3; 5; 6; 12]:

I. Засудження окремих питомих лексем:

Betäubung <i>f</i> (Narkose <i>f</i>) – наркоза, знечулення	Hypertrophie <i>f</i> – гіпертрофія, переріст
Brustfell <i>n</i> (Pleura <i>f</i>) – плевра, олégня (тепер не є номенклатурним) [11]	Impotenz <i>f</i> – імпотенція, недолугість
Defloration <i>f</i> – дефлорація, справичення	Instrumentarium <i>n</i> (Instrumente <i>Pl</i> , Besteck <i>n</i>) – інструментарій, справилля
Element <i>n</i> (Bestandteil <i>m</i>) – елемент, первень	Paraphimose <i>f</i> – удавка, парафімоза
Enddarm <i>m</i> (Rectum <i>n</i>) – пряма кишка, кутніця (тепер не є номенкл.)	Rheumatismus <i>m</i> – ревматизм, ломець
Filter <i>n</i> – фільтр, цідило	Sarkom <i>n</i> – саркома, м'ясак
Gelenkschmerzen <i>Pl</i> – суглобовий біль, гризь	Suspensorium <i>n</i> (Tragbeutel <i>m</i>) – підвісник, суспензорій
	Thorakoplastik <i>f</i> – штукування грудей, торакопластика.

II. Відтворення браку чогось в організмі:

Achylie <i>f</i> (Magensaftmangel <i>m</i>) – ахілія, безсоччя	Anurie <i>f</i> – анурія, безсеччя
Agalaktie <i>f</i> – агалактія, безмолоччя	Kryptorchismus <i>m</i> – крипторхізм, нутряцтво.

«Бригада» пропонує використовувати сполуку зі словом *відсутність*. Наприклад, *відсутність молока, соку, сечі* тощо. Таке поєднання не є можливим, позаяк відсутніми (та присутніми) бувають лише люди [16, с. 31].

Сучасне лексикографічне джерело «Німецький словник синонімів і варіантів медичної термінологічної системи», що укладалося тоді, коли, здавалося б, мовна норма була усталеною, подає 17 разів лексему *відсутність* у різних комбінаціях (наприклад, *відсутність апетиту, кришиталика, ніг, рефлексів* тощо) [17].

III. Попри намагання заборонити вжиток окремих питомих лексем, деякі з них спромоглися на існування сьогодні:

Adamsapfel <i>m</i> – гортанний виступ, борлак (а не <i>кадик</i>)	Hyperämie <i>f</i> – гіперемія, перекирвлення (інтернет-джерела)
Cholämie <i>f</i> – холемія, жовчокрів'я (питомий лексемі вдалося прорватися до сучасних словників [18, с. 31])	Muskulatur <i>f</i> – м'язи, м'язня (а не <i>мускулатура</i> : чинна анатомічна номенклатура не подає форми <i>мускул</i>) [11].
Gonorrhoe <i>f</i> – гонорея, збурі. ця (інтернет-джерела)	

IV. Укладачі бюлетеня намагаються викоринити питомий спосіб відтворення українською мовою латинських слів на *-osis*, *-esis*. До словника пропонуємо залучати такі форми (зрештою, латинське слово грецького походження *hypothesis* перекладається як *гіпотеза*, а не *гіпотез*) [3; 5; 6; 12]:

Amaurose <i>f</i> – амавроза, чорна полуда	Diagnose <i>f</i> – діагноза
Amitose <i>f</i> – амітоза, простий поділ клітин	Hypnose <i>f</i> – гіпноза
Anamnese <i>f</i> – анамнеза	Psychose <i>f</i> – психоза
Autolyse <i>f</i> – самотравлення, автоліза	Sklerose <i>f</i> – склероза
	Tuberkulose <i>f</i> – туберкульоза

Прикметники

1. Боротьба з наростком *-овий*. Припис побудови прикметників із його допомогою звинувачували у польському походженні. Невже тепер треба вживати форму *спиртний розчин* замість *спиртовий*? Отож, декілька прикладів нормативного відтворення німецьких термінів [3; 5; 6; 12]:

Таблиця 1

Рос.	1928	1931	Нім.	ТБ (1934)
аглютинирующий	аглютинативний	аглютинативний	anästhesierend	анестезуючий
блуждающий (нерв)	блудний	блудний	Nervus vagus m (Vagus m, wandernder Nerv m)	блукаючий
вяжущий (засіб)	терпкий, в'язкий	зв'язний	Adstringensm adstringierendes (zusammenziehendes) Mittel	зв'язуючий
галопирующий	скачущий, невпинний (скачущий пульс, скачуща пропасниця)	скачущий	galoppierend	галопуючий
разлагающийся	розпадовий	розкладовий	zerfallend	той, що розкладається

Anthelminthikum *n* – проти-глистовий засіб (а не *проти-глистний*). Не так багато лікарських засобів і їхніх інструкцій подають саме таку форму. Яскравим прикладом слугує *Фітолек протиглистовий*.

Atommasse *f* – атомна вага (а не *атомна*)

Fibrinöse Pneumonie *f* – фібринове запалення легень

Gelenkkapsel *m* – суглобова капсула (а не *суглобна*). Варто заважити, що правильну форму подає чинна номенклатура.

Jodmangel *m* – йодова недостатність

Pigmentglaukom *n* – пігментова глаукома

Salpetersäure *f* – азотова кислота (а не *азотна*)

Typhöse Salmonelle *f* – тифова сальмонела (а не *тифозна*)

2. Намагання винищити питомий український прикметниковий нарізок -*уватий*, який означає подібність до іменника, від якого походять, бо ж він «утворює тенденційний розрив поміж двома термінологіями – російською і українською» [7, с. 17]. Накидання нетипових форм -*видний* і -*подібний*. Як результат, чинна номенклатура послідовно подає терміни з нарізком -*подібний* (понад триста разів) [11]. Навіть більше, у деяких виданнях можна натрапити на форму *сигмовидний* тощо. Пропоную подавати у словнику лише питомі форми з нарізками -*уватий*, -*истий*, -*астий* (-*ястий*):

Aperturapiriformis *f* – грушуватий отвір (а не *грушо-подібний*)

Angulussphenoidalis *m* – клинуватий кут (а не *клино-подібний*)

herzförmig – серцюватий (а не *серцевидний*)

nierenförmig – ниткуватий (а не *нитковидний*)

Regiodeltoideaf – дельтувата ділянка (а не *дельтоподібна*).

3. Укладачі МТБ також намагаються узаконити нарізок -*очн-ий*, вживання якого не є нормативним в українській мові («*безпрепаровочный метод* – *безпрепаровочний метод (-ду)*», хоч питомо засвоєна форма – *непрепаровна метода*). Подано деякі найуживаніші терміни [5; 6; 12]:

präparationslos – непрепаровний (а не *непрепаровочний*).

Mutterlösung *f* – матковий розчин (а не *маточний*)

Extrauterin gravidität *f* (extra-uterine Schwangerschaft *f*, ektopische Schwangerschaft *f*, ektope Schwangerschaft *f*) – позаматкова вагітність (а не *позаматочна*).

4. Інші форми:

nachgeburtlich – післяпологовий (а не *післяродовий*)

schwitzend – пітнявий, потливий (а не *нітливий*)

präpylorisch – передворотарний (а не *передпілоричний*).

Дісприкметники:

Автори МТБ звинувачують неживання активних дісприкметників на -*уч-ий*, -*юч-ий* у т. зв. «націоналістичному шкідництві»: «*Вольнопрактикующий врач – немає* [в націоналістичних словниках] *вільнопрактикуючий лікар, подано лікар неурядовець, це врач нечиновник, лікар вільної практики це врач свободной практики*» [7; с. 8]. Саме тому подають у бюлетені понад 100 лексем із такими закінченнями (*протипоказуючий, протидіючий, пульсуючий, сильнодіючий* тощо) [7]. Нині спостерігаємо їхнє повсюдне панування не лише у мовленні лікарів, а й у фаховій і лексикографічній літературі. Один дісприкметник спромігся на узаконення в чинній анатомічній номенклатурі – *блукаючий* [11].

Пропоную послуговуватися методом історичної реконструкції та порівняти лише деякі статті зі словників, що уклалися до оприлюднення МТБ: «Медичний російсько-український словник» (Кисільов, 1928) і «Практичний словник медичної термінології» (Крамачевський, 1931) [19, с. 86]:

Отож, укладаючи німецько-український медичний словник, варто не лише пильнувати, аби жоден активний дісприкметник на -*уч-ий*, -*юч-ий* до нього не потрапив, але й уникати описових форм (*той, що...*). Декілька прикладів нормативного відтворення:

Anästhesierender Stoff *m* – анестезійна речовина (а не *анестезуюча*)

lanzinierende Schmerzen *Pl* – стрільний біль (а не *стріляючий*)

Starkwirkendes Schmerzmittel *n* – сильнодіючий (сильний) знеболювальний засіб (а не *знеболюючий*)

Zirkulierender Immunkomplex *m* – циркуляційний імунний комплекс (а не *циркулюючий*).

Дієслова:

frösten – морозити (а не *зробити*)

verschlucken, sich – похлинатися (похлинутися), захлинатися (захлинутися) (а не *поперхнутися*)

einnehmen – вживати, вжити (ліків), заживати, зажити (ліків), пити, випити (ліки) (а не *приймати ліки*)

kupieren – уривати, увірвати (перебіг хвороби) (а не *купірувати*).

Висновки. Звісно, список поданих у запропонованій розвідці уподібнених і репресованих лексем не є доконечним. Результати здійсненого аналізу засвідчують дію закону причини та наслідку в царині української медичної термінології: терміни та приписи словотвору, що накидали укладачі «Медичного термінологічного бюлетеня», наклад якого складав 3 000 примірників, повсюдно панують дотепер. Аби запобігти вживанню уподібнених термінів зі сталінських часів і попередити їхнє залучення до німецько-українських медичних лекси-

кографічних джерел, у статті пропонуються нормативні відповідники до німецьких термінів, тобто такі, що не суперечать нормам цільової мови. Списки термінів подаються відповідно до частин мови: найбільшу увагу зосереджено на іменниках, оскільки їхня кількість переважає у будь-якій терміносистемі. Позаяк праця на термінологічній ниві є надважливою (особливо з огляду на історичні обставини), завдання перспективного дослідження може полягати у подальшому вивченні «Медичного термінологічного бюлетеня» із залученням діяхронного соціолінгвістичного методу.

Література:

1. Рицар Б., Комова М. Анатоль Вовк: Бібліографія вчених-термінологів України. Ліга-Прес, 2002. 64 с. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_vocab_SS6.htm.
2. Митрополит Іларіон. Наша літературна мова. Як писати й говорити по-літературному. Т. IV, ч. 2. Вінніпег : Вид. Товариства «Волинь», 1969. 263 с.
3. Мережеві російсько-українські словники. URL: <http://r2u.org.ua/>.
4. Корчак-Чепурківський О. Номенклатура хвороб. Київ : Видання Київського Мед. Інституту, 1927. 50 с.
5. Кисільов В.Ф. Медичний російсько-український словник. Вип. 3 (відтвор. вид. 1928 року). Всеукр. Акад. наук, Інст. енциклоп. наук. Київ : БАТ «Політграфкнига», 2008. 172 с.
6. Практичний словник медичної термінології / В. Крамачевський та ін. ; Всеукр. Акад. наук, Наук.-досл. інст. мовознавства, Відділ термінології та номенклатури. Харків : Держ. вид. «Радянська школа», 1931. 86 с.
7. Мустаца П. Медичний термінологічний бюлетень. Київ : Видавництво ВУАН, 1931. 66 с.
8. Частотний словник української мови. URL: <http://linguisto.eu/freq>.
9. Кияк Т.Р. Заповіді українського термінознавства. Чернівці : Букрек, 2014. 56 с.
10. Нікішаєв В.І., Тумак І.М. Індикатори якості езофагогастроудоденоскопії. *Український журнал малоінвазивної та ендоскопічної хірургії*. Київ, 2010. С. 20–24.
11. Бобрик І.І., Ковешніков В.Г. Міжнародна анатомічна номенклатура. Київ : Здоров'я, 2001. 328 с.
12. Галин М. Медичний латинсько-український словник. Прага : Вид. «Спілки Українських Лікарів в Чехословаччині», 1926. 302 с.
13. Цешківський Ф. Nomina anatomica ukrainica. Анатомічний словник. Міжнародна українська анатомічна номенклатура, прийнята в Базелі на дев'ятих зборах анатомічного товариства. Детройт : Українське Лікарське Товариство Північної Америки, 1971. 81 с.
14. Ганіткевич Я.В. Словник русизмів у мові медиків: для студентів медичних вузів і лікарів. Львівський держ. мед. ін-т, 1995. 26 с.
15. Білинський Б.Т., Огорчак М.А. Помилки в діагностиці і лікуванні пухлин органів білопунктотодуденальної зони. *Феномен людини. Здоровий спосіб життя* : збірник наукових праць / за ред. Ю.М. Панишкі. Львів, 2013. Вип. 14. С. 5–11.
16. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / уклад. Я.Б. Тимошенко. Київ : Либідь, 1991. 256 с.
17. Турчин В.В. Німецький словник синонімів і варіантів медичної термінологічної системи: близько 10 тис. термінів. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. 467 с.
18. Черних В.П. Енциклопедичний тлумачний словник фармацевтичних термінів: українсько-латинсько-російсько-англійський. Вінниця : Нова книга, 2014. 824 с.
19. Сайко М.А. До проблеми відтворення українською мовою німецьких активних дієприкметників у медичних текстах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. № 35. Т. 2. С. 85–88.

Сайко М. А. В борьбе за каждый термин: на пути к созданию немецко-украинского медицинского словаря

Аннотация. Предложенное исследование разоблачает скрытые механизмы уподобления украинской медицинской терминологии российским образцам на материале «Медицинского терминологического бюллетеня» 1934 г. и современных немецко-украинских переводов в области медицины. Установлено, что значительная часть уподобленных терминов сегодня вовлечена в специальную литературу и действующую анатомическую номенклатуру. Чтобы реконструировать исконные украинские соответствия и посодействовать созданию профессионального медицинского словаря, в статье сопоставляется медицинская терминология немецкого и украинского языков.

Ключевые слова: медицинская терминология, медицинский терминологический бюллетень, анатомическая номенклатура, перевод, нормативность соответствий.

Saiko M. The fight for each term: creating a German-Ukrainian medical dictionary

Summary. The proposed article deals with exposing of the hidden assimilation mechanisms of Ukrainian medical terminology to Russian samples on the material of the “Bulletin of medical terminology” (1934) and the modern German-Ukrainian translations in the field of medicine. It is established that a significant part of the assimilated terms is nowadays involved in professional literature and the current anatomical nomenclature. In order to reconstruct specific Ukrainian equivalents and assist in the creation of a professional medical dictionary, the article compares medical terminology of the German and Ukrainian languages.

Key words: medical terminology, Bulletin of medical terminology, anatomical nomenclature, translation, normative equivalents.

Чепурна З. В.,

старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

Анотація. У статті розглядаються мовні чинники функціонування німецького молодіжного сленгу, зокрема здійснюється пошук лексико-граматичних трансформацій з метою досягнення еквівалентності перекладу, тобто вичерпної передачі смислового змісту тексту оригіналу. Пропонуються деякі способи лексико-граматичних трансформацій з урахуванням мовних особливостей німецьких та українських молодіжних сленгів. Специфічним залишається культурологічний аспект і використання конкретних лексем, притаманних німецькій мові та культурі. Аналогії та паралелізм у творенні молодіжних сленгів української та німецької мов очевидні, проте специфічним залишається культурологічний аспект. У статті доводиться, що поширення молодіжного сленгу, як і популяризація певних професій, хобі, музичних стилів та ін. є одним із найпродуктивніших шляхів збагачення лексичного запасу національної мови.

Ключові слова: молодіжний сленг, перекладацькі трансформації, описовий переклад, антонімічний переклад, компенсація, генералізація.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток молодіжного сленгу призвів до проникнення його у різноманітні сфери життя суспільства. Оцінка молодіжного сленгу та сленгу (жаргону) взагалі у суспільстві і їхня роль у мові дедалі швидше змінюється у бік толерантності. Наразі сленг сприймається частіше як засіб увиразнення. Тобто жаргонна маркованість нейтралізується, завдяки чому окреслюється тенденція до включення сленгізмів до синонімічних рядів з експресивно маркованими членами (фактично – перехід з ненормативних пластів жаргонної лексики до статусу стилістично забарвлених елементів загального розмовного мовлення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями німецького сленгу займаються останнім часом такі лінгвісти як Heinrich Löffler, Peter Schlobinski, Eva Neuland, Angelika Linke та ін. Аналізом особливостей українського сленгу, в першу чергу як мови міста, займається Світлана Мартос. Студії з українським молодіжним сленгом проводяться у відділі соціолінгвістики Інституту української мови НАН України. З'явилася низка публікацій статей у цій галузі доктора філологічних наук Лесі Ставицької, яка займається вивченням молодіжного соціолекту не лише у друкованих працях, а і в телепередачах. Дослідниця поняття молодіжного сленгу Ніна Шовгун, наприклад, визначає два джерела творення сленгу: «Молоді відкривають для себе світ, формують власне світосприйняття, створюють досі невідомі реалії та поняття, що потребують найменування (свою музику, моду). Але поряд з тим вони дають нові назви найзвичайнішим, найусталенішим предметам і явищам» [1, с. 93]. Нагромадження сленгізмів, вульгаризмів та, навіть, нецензур-

ної лексики у сучасній літературі є засобом підкреслення мовної «незакомплексованості» та демонстрації повної розкритості. Таку тенденцію спостерігаємо у творах Оксани Забужко, Ірени Карпи, Леся Подерев'янського, Юрія Андруховича та ін. [2]. Цікавим стилістичним рішенням прагматичного спрямування є використання елементів молодіжного сленгу у рекламі для досягнення безпосереднього контакту з цільовою групою. Молодіжний сленг використовується політиками, артистами, або у згаданій вище рекламі з метою завоювання молодіжної аудиторії. При цьому важливо тонко відчутися та не переступити межу доречності, оскільки при надмірному використанні молодіжного сленгу цільова група «молодь» сприймає його гротескним та безглуздим.

Метою статті є дослідження мовних чинників функціонування німецького молодіжного сленгу, зокрема пошук лексико-граматичних трансформацій з метою досягнення еквівалентності перекладу, тобто вичерпної передачі смислового змісту тексту оригіналу з його конкретним змістом та прагматикою. Актуальність теми очевидна, оскільки останнім часом досить часто спостерігаємо залучення сленгових (щоправда не лише молодіжних) слів до мовлення теле- та радіопередач, преси, не кажучи вже про небувалий бум вживання сленгізмів у повсякденному житті. Це пояснюється тим, що автори намагаються наблизити їх до кола слухачів (глядачів), надати відтінку молодіжної розкритості, сучасності. Молодіжний сленг набуває популярності не лише у музиці та ЗМІ, а й у сучасній літературі.

Виклад основного матеріалу. Важливе питання, чи є розвиток молодіжного сленгу свідченням занепаду культури та мови, ставилося різними мовознавцями на різних етапах дослідження. Ставлення дослідників до молодіжного сленгу неоднозначне. Дехто вважає, що розвиток сленгу є свідченням того, що мова охоплює різні сфери свідомості народу та розширює межі вживання, інші, навпаки, дотримуються думки, що молодіжний сленг забруднює мову, вульгаризує її, є результатом деградації суспільства. Дехто має радикальну точку зору, ототожнює молодіжний сленг з жаргоном асоціальних елементів, відносячи таким чином всю молодь до найнижчих прошарків суспільства.

У будь-якому разі, поширення молодіжного сленгу, як і популяризація певних професій, хобі, музичних стилів та ін., є одним із найпродуктивніших шляхів збагачення лексичного запасу національної мови. З часом певні лексичні одиниці перестають функціонувати у суто вузькому закритому середовищі відповідної групи, виходять за її межі, і, не в останню чергу, завдяки ЗМІ, з'являються у широкому вжитку. Зараз нікого, напевно, не здивують такі слова як *реальні та конкретні пацани, менти, мокруха, кидолово, паті, сеїн, екшин* та багато ін., які щодня лунають на каналах національного телебачення.

Закономірним є також зворотній зв'язок літературної мови та молодіжного сленгу, оскільки останній не існує як окрема, самостійна, довершена система, а базується на національному стандарті та не може існувати окремо від неї. Насамперед іноземні мови мають надзвичайно важливий вплив на розвиток молодіжного сленгу. Англійська мова є найважливішим джерелом продуктивного запозичення як для німецької, так і для української мов та молодіжних сленгів. Англійський продукт входить до складу молодіжних сленгів як у адаптованому до граматичних і фонетичних норм цільової мови, так і в чистому, неадаптованому вигляді. У випадку з українською мовою, у ситуації білінгвізму та поширення суржику, чи не найважливіше значення для збагачення молодіжного сленгу шляхом запозичення має російська мова. За відсутності відповідників або неможливості їхнього використання варто застосовувати певні стандартні прийоми – трансформації.

Виноградів визначає еквівалент як функціонально рівнозначні одиниці, які передають однаковий або відносно однаковий зміст та у тексті перекладу без втрат чи спотворення змісту можуть відтворити одиницю мови оригіналу [3, с. 57]. За структурою відповідники можуть бути аналогічними або різними: належати до однієї і тієї ж або до різних частин мови; слову мови оригіналу може відповідати у мові перекладу слово або словосполучення. За об'ємом інформації, яка передається, відповідники можуть бути повні або часткові. У часткових відповідників трапляються неспівпадання семантичного, емоційно-експресивного та соціолокального характеру. Повні відповідники між різними мовами світу – явище доволі рідкісне.

В.Н. Комісаров окремо виділяє лексико-граматичні трансформації: антонімічний переклад, описовий переклад та метод компенсації [4, с. 163–172]. *Перекладацькою трансформацією* В.Н. Комісаров називає перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу у вказаному сенсі. Оскільки перекладацькі трансформації здійснюються з мовними одиницями, що мають як план змісту, так і план виразу, вони носять формально-семантичний характер, перетворюючи як форму, так і значення початкових одиниць [3].

У рамках опису процесу перекладу, на думку В.Н. Комісарова, перекладацькі трансформації розглядаються не в статичному плані як засіб аналізу стосунків між одиницями початкової мови і їх словарними відповідностями, а в плані динамічному як способи перекладу, які може використовувати перекладач при перекладі різних оригіналів в тих випадках, коли словарна відповідність відсутня або не може бути використане за умовами контексту [3].

Досить цікаву класифікацію на нашу думку пропонує А. Кунін: 1) еквівалент; 2) аналог; 3) описовий переклад; 4) калькування; 5) антонімічний переклад; 6) комбінований переклад; 7) оказіональні, ситуативні еквіваленти; 8) уточнювальний переклад; 9) прийом компенсації [5]. Зупинимося на деяких з цих способів.

При перекладі сленгів *антонімічний спосіб* використовується досить часто. Це типовий приклад комплексної лексико-граматичної трансформації, у якій одночасно здійснюються модифікації лексичної та синтаксичної структур. На практиці антонімічний переклад, як правило, пов'язується з заміною однієї з лексем оригіналу на її міжмовний антонім. При цьому дуже часто стверджувальна конструкція у реченні вихідного тексту замінюється на заперечну в перекладі і навпаки.

Halt – He ruxatitsch! Ich lügen nicht! – Я серйозно говорю! Такий переклад вимагає заміни стверджувальної форми оригіналу на заперечну форму у мові перекладу або навпаки та супроводжується заміною лексичної одиниці мови оригіналу на одиницю з протилежним значенням мови перекладу. Цей спосіб (згідно з Козаковою – граматичний) є доцільним, якщо граматична структура оригіналу суперечить правилам лексичної поєднання мови перекладу, унеможлиблює виразність перекладу, та обтяжує його [6, с. 160–163]. з.В. *Ich bin totalverpeilt. Я не в'їжджаю = не розумію. Ich bin sitt. Я вже не хочу пити.*

При *описовому* перекладі (Т.А. Казакова відносить його до лексико-семантичних прийомів) лексична одиниця мови оригіналу замінюється на словосполучення, яке розкриває її зміст [6, с. 103–113]. Отже, при перекладі сленгових одиниць, що не мають безпосередніх відповідників, перекладач може вдатися до описового перекладу. Недоліком описового перекладу є його громіздкість і багатослівність, тому найбільш вдало цей спосіб перекладу застосовується в тих випадках, коли можна обійтися порівняно коротким поясненням. Опис супроводжує слово або замінює його. Метод застосовується переважно для передачі реалій, термінів, унікальних об'єктів. У німецькому молодіжному сленгу таким способом (наприклад, з допомогою порівняння) перекладаємо оригінальні, образні метафори, монолексемні дієслова та ін.: *die Maulwürste – у помі сухо, наче у пустелі; das ist eine Schnittenschauken – це машина лише дівці катати; du bist ein echter Intelligenzallergiker – у тебе що, алергія на розум? zugetackert – весь у пірсингу; lassunsmaccengehen пішли у Мак Дональдс! Simsen – переписуватися через смс.*

Спосіб *компенсації* полягає у заміні неперекладного елемента оригіналу елементом іншого порядку у тексті перекладу у відповідності до загального ідейно-стилістичного характеру тексту оригіналу у будь-якій частині тексту, де це допускається нормами перекладу. Тобто, упущення в одній частині тексту компенсується додаванням у іншій. Прийом використовується для заповнення прогалів, обумовлених використанням безеквівалентної лексики [4, с. 160–172]. Наведемо приклади безеквівалентних одиниць українського молодіжного сленгу: 1) *gonota – груба*, малоосвічена міська молодь, яка часто знущається над людьми, нездатними себе відстояти (поняття виникло в 20-ті рр. ХХ ст. в Санкт-Петербурзі від скорочення ГОП – «Городское Общество Паразитов» і без змін увійшло до українського сленгу); 2) *чебурахи – вуха* (слово утворене від імені героя популярного радянського мультфільму) та ін. Таким чином, при перекладі студентського сленгу, який виник на основі реалій окремої країни, доводиться вдаватися до описового перекладу або до запозичення слів. Проілюструвати використання цього прийому можна на прикладі метафоричних сленгових одиниць німецької мови із значенням *солярій* – *der Tussistrahler, Tussitoaster, Asitoaster*. Структура цих іменників свідчить про захоплення дівчат солярієм. Проте, українська молодь, на відміну від німецької, ще не створила жодного іронічного синоніму до слова *солярій*, можливо через те, що така засмага ще не набула в Україні такої шаленої популярності. Все ж іронію та сленгову маркованість при перекладі необхідно зберегти. Пропонуємо використати при цьому спосіб компенсації: *Wasis' nim Dezembersobraun? – Die hängt dauernd im Asitoaster ab! Звідки це у неї така засмага посеред грудня? – Та вона ж постійно смажиться у солярії!* Метафора при цьому втрачає образність, проте, ми вживаємо образне і екс-

пресивне дієслово *смажитися*, яке передає зневажливе та гротескне ставлення до зловживання солярієм. Характерним для перекладу сленгу є також прийом *генералізації*. Він полягає у міжмовному перетворенні лексеми мови джерела з вужчим семантичним полем на лексему мови перекладу з ширшим семантичним полем. Наведемо приклад: *бакси, зелені – гроші; кадилак – машина*.

Дуже багато жаргонних слів приходить в мова молоді з комп'ютерних ігор, але найчастіше ці слова специфічні у використанні, ними користуються, в основному, молоді люди, для яких ігри – хобі. Комп'ютерний молодіжний мову дуже широко поширений останнім часом. *Превед, медвед!* – традиційне привітання. Найбільш виразні, смішні і пам'ятні імена героїв кіно та мультфільмів переходять у молодіжний мові власні назви: *Гобліни, Теленузик, Шрек*. Окремо хочеться зупинитися на перекладі молодіжного комп'ютерного сленгу (або Інтернет-сленгу). Це зовсім новий вид сленгу, який з'явився останнім часом. У кінці 80-х рр. разом із комп'ютерним обвалом у мову людей проникли іноземні терміни, аббревіатури, найчастіше неперекладні. І поступово *e-mail* став *милом*, а *Pentium* – *Тюхтію*. Одночасно з жаргоном молодих програмістів став формуватися специфічний сленг людей, які захоплюються технікою, в т. ч. обчислювальною. У ній, як і в інших жаргонах, багато англіцизмів. Але не лише за допомогою їхньої русифікації формувався цей вид молодіжного жаргону. Багато слів були запозичені з інших професійних груп. Наприклад, *чайник* (комп'ютерний програміст) взято з арготю автомобілістів. З чим, наприклад, асоціюються перешкоди в термінальній мережі? Зі сміттям і мотлохом. Отже, це поняття отримало у молоді назву – *сміття*. Так само популярні дієслівно-асоціативні метафори з молодіжного сленгу, що означають іноді одне й те саме. *Гальмувати* (молодіжний) – *повільно думати, погано усвідомлювати, байдкувати, проводити час за комп'ютерними іграми*. Багато слів комп'ютерного жаргону утворюються шляхом словотворення. Наприклад, *бродилка* – від *бродити* за допомогою суфікса-к – гра, де героя переміщують у певну місцевість з метою знайти щось або врятувати кого-небудь.

Покоління молодих змінюються через 5–7 років, а з ними змінюється і сленг. Ніхто наразі вже не пам'ятає оцінок *потрясно, залізно* – *добре* чи оцінок типу *пишно* – *погано*, так добре поширених в 60–70 рр. ХХ ст., проте чудово знають *кльово, класно*. Сленг залишається з молоддю, як острівці природності і свободи від старого світу дорослих. Наразі словник молодіжного сленгу налічує велику кількість слів, далеко не завжди відомих дорослому поколінню.

Висновки. Які ж основні причини вживання молоддю сленгу? Для одних вони роблять мову більш зрозумілою для однолітків і допомагають подолати брак словникового запасу. Для інших це вважається модним, сучасним явищем, яке необхідне для поєднання слів.

На нашу думку, не можна упереджено ставитися до сленгу як до чогось такого, що лише забруднює українську чи будь-яку іншу мову. Сленг є невід'ємною частиною нашої мови загалом і молодіжної зокрема. Наше завдання полягає лише у правильному його вживанні. Отже, ми розглянули деякі лексико-граматичні трансформації як можливості перекладу молодіжних сленгових одиниць. Вибір серед основних прийомів лексико-граматичних модифікацій є одним з основних професійних вмінь перекладача. Робота зі словником, вияв-

лення ступеню відмінності їхнього інформаційного потенціалу вимагають від перекладача досить глибоких як фахових так і фонових знань.

Література:

1. Шовгун Н.О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 176 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение. Москва, 2001.
3. URL: www.urtf.hu/statikus/ukran/studkom.html.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Курс лекций. Москва : ЭТС, 2000. С. 174.
5. Кунин А.В. Введение. Перевод. *Англо-русский фразеологический словарь* / лит. ред. М.Д. Литвинова. Москва : Рус. яз., 1984. С. 10.
6. Казакова Т.А. Практические основы перевода. Санкт-Петербург : 2000. С. 280.

Чепурная З. В. Лексико-грамматические трансформации как один из способов перевода немецкого молодежного сленга

Аннотация. В статье рассматриваются языковые факторы функционирования немецкого молодежного сленга, в частности осуществляется поиск лексико-грамматических трансформаций с целью достижения эквивалентности перевода, то есть исчерпывающей передачи смыслового содержания текста оригинала. Предлагаются некоторые способы лексико-грамматических трансформаций с учетом языковых особенностей немецких и украинских молодежных сленгов. Специфическим остается культурологический аспект использования конкретных лексем, присущих немецкому языку и культуре. Аналогии и параллелизм в создании молодежных сленгов украинского и немецкого языков очевидны, однако специфическим остается культурологический аспект. В статье доказывается, что распространение молодежного сленга, как и популяризация определенных профессий, хобби, музыкальных стилей и другое является одним из наиболее продуктивных путей обогащения лексического запаса национального языка.

Ключевые слова: молодежный сленг, переводческие трансформации, описательный перевод, антонимический перевод, компенсация, генерализация.

Chepurna Z. Lexico-grammatical transformations as one of the ways to translate German youth slang

Summary. The article discusses the linguistic factors of the functioning of the German youth slang, in particular, it searches for medicinal-grammatical transformations in order to achieve equivalence of translation, that is, an exhaustive transmission of the semantic content of the original text. Some ways of lexical and grammatical transformations are proposed, taking into account the language features of the German and Ukrainian youth slangs. The cultural aspect and the use of specific lexemes inherent in the German language and culture remain specific. There are parallels, or even elements are not identical at all. Analogies and parallelism in the creation of youth slangs of the Ukrainian and German languages are obvious, however, the culturological aspect remains specific. The article proves that the spread of youth slang, as well as the popularization of certain professions, hobbies, musical styles and other things, is undoubtedly one of the most productive ways to enrich the lexical stock of the national language.

Key words: youth slang, translational transformations, descriptive translation, antonymic translation, compensation, generalization.

Шепель Ю. О.,

доктор філологічних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,

професор кафедри перекладу

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПРИНЦИПИ ПОДАЧІ ОМОГРАФІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ В ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКАХ ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено описові особливостей функціонування міжгалузевої омонімії термінів у сучасній англійській мові та їхньої інтерпретації у сучасних перекладних науково-технічних словниках української мови. Об'єктом аналізу виступає омонімія сучасної англійської мови. Предметом дослідження обрано міжгалузеву термінологічну омонімію та її переклад українською мовою.

Ключові слова: науково-технічний термін, омонімія, омографи, термінологічна система, міжгалузева омонімія, граматична омонімія, лексична омонімія.

Постановка питання. В умовах сучасного державного ствердження та європейської інтеграції України лінгвістичні проблеми системної організації української та англійської термінології цікавлять не тільки фахівців тієї чи іншої галузі, але й лінгвістів, які протягом останніх десятиліть інтенсивно досліджують цей шар лексики та динамічні процеси, що пов'язані з проникненням англійської термінології до системи української термінологічної системи. Лексика сучасної літературної мови становить доволі струнку та надзвичайно розгалужену систему, яка складається з численних підсистем і взаємопов'язаних між собою мікроструктур. Проблема термінологічної системи сучасної української та англійської мов і поодинокі питання, що впливають з цієї проблеми, в свою чергу пов'язані з такими питаннями, як виділення і класифікація елементів термінотворення, відмежування загальних ознак системи термінотворення від поодиноких ознак, розмежування синхронії та діакронії, словотвірної й морфемної аналізів та ін. [1; 2; 3; 12; 14].

Актуальність явища омонімії визначає **мету статті**, а саме: показати особливості функціонування міжгалузевої омонімії термінів у сучасній англійській мові та їх інтерпретацію у сучасних перекладних словниках української мови. Об'єктом аналізу виступає омонімія сучасної англійської мови. Предметом дослідження обрано міжгалузеву термінологічну омонімію та її переклад українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Згідно з традиційною класифікацією, одним із типів омонімів виступають омографи, тобто слова, які є тотожними за письмовою формою, але відрізняються за звуковою.

Наведу характеристику омографів з уривку Англо-українського словника омонімії науково-технічних термінів.

advocate_n ['ædvəkit] – advocate_v ['ædvəkeit]

1) **advocate_n ['ædvəkit]** І юр. адвокат, захисник, заступник, прибічник / прихильник (поглядів); генеральний прокурор Шотландії (Lord A.);

2) **advocate_v ['ædvəkeit]** І юр. захищати, виступати / говорити на захист кого-н. (у суді), підтримувати, пропагувати (погляди тощо).

Пара слів **advocate_n ['ædvəkit]** та **advocate_v ['ædvəkeit]**, які мають спільну етимологію. Ці терміни виникли у XIV ст. < ст.-фр. **avocat** < лат. pp. **advocatus** < **advocare_v** «кликати (у якості свідка або радника)» < преф. **ad** - «на», «для» + лат. **vocare_v** «кликати» [7; 15]. Історичний розвиток значень цих слів сприяв вживанню їх в галузі юриспруденції: іменник **advocate_n ['ædvəkit]** у значенні «адвокат», «захисник» та дієслово **advocate_v ['ædvəkeit]** – «захищати», «виступати на захист когось (у суді)» [1; 7; 15].

Отож, можна стверджувати, що члени даної омогрупи, (**advocate_n** I: **advocate_v**, I), належать до чисто граматичних омографів.

annex_n ['æneks] - annex_v [ə'neks]

1) **annex_n ['æneks]** І екон. додаток до документу;

annex_n ['æneks] II тех. додатковий пристрій, прибудова, примурок, флігель;

2) **annex_v [ə'neks]** І заг., юр. приєднувати, анексувати, включати до складу.

Наступні омографи **annex_n ['æneks]** та **annex_v [ə'neks]** виникли у XIV ст. < ст.-фр. **annexer** < ср.-лат. **annexare** < лат. **annecetere_v** «зв'язувати», «скріплювати» < преф. **ad**= «на=», «для=» + **nectere_v** «зв'язувати», «скріплювати» [7; 15]. В сучасній англійській мові іменник **annex ['æneks]** знайшов застосування в економічній та технічній галузях, відповідно у значеннях «додаток до документу» [7; 15] та «додатковий пристрій», «прибудова» або «примурок» [7; 15], поява яких датується 1861 роком. У якості дієслова, термін **annex [ə'neks]** вживається переважно в сфері юриспруденції та означає «приєднувати», «включати у склад», «анексувати».

З наведених прикладів видно, що іменник **annex_n ['æneks]** та дієслово **annex_v [ə'neks]** належать до чисто граматичних омографів (пара **annex_n** I/II: **annex_v**, I).

chaffer_n ['tʃæfə] - chaffer_v ['tʃa:fə]

1) **chaffer_n ['tʃæfə]**

chaffer_n ['tʃæfə] І екон., торг; заст. торгівля; купівля та продаж;

chaffer_v ['tʃæfə] І екон. торгуватись, виторговувати; заст. торгувати.

2) **chaffer_n ['tʃa:fə]** І тех. грохот / решето першого очищення;

chaffer_n ['tʃa:fə] II авт. внутрішній захисний шар борта шини.

Інша пара слів **chaffer**_{n,v} ['tʃæfə] та **chaffer**_n ['tʃæfə] відрізняються одне від іншого за етимологією. Перший термін **chaffer** ['tʃæfə] походить від стародавнього англійського слова **ceap**_n «торгівельна угода», «торгова операція» < ст.-в.-н. **kouf** (суч. екв. нім. **kauf**) < ст.-ісл. **kaup** < лат. **caupo faru** (**caupo**_n «торговець» + **faru**_n «поїздка») [7; 15; 18]. У сучасній англійській мові термін **chaffer** ['tʃæfə] виступає як застаріле слово та має значення «торгівля» або «купівля та продаж» у якості іменника та «торгувати», «торгуватись» – як дієслова [1; 5; 7; 15; 18]. Другий термін **chaffer** ['tʃa:fə], вживаний в сфері техніки у значенні «решето першого очищення» або «грозот», походить від англійського іменника **chaff** < ст.-англ. **cæf, ceaf** < ст.-в.-н. **keva**_n «оболонка». Таку ж саму етимологію має значення іменника **chaffer** ['tʃa:fə] у якості автомобільного терміну «внутрішній захисний шар борта шини».

Наведені приклади значень термінів **chaffer**_{n,v} ['tʃæfə] та **chaffer**_n ['tʃæfə] дозволяють стверджувати про явище чисто лексичної (пари **chaffer**_n ['tʃæfə] I : **chaffer**_n ['tʃa:fə] I / **chaffer**_n ['tʃa:fə] II) та лексико-граматичної омонімії (пари **chaffer**_n ['tʃæfə] I : **chaffer**_n ['tʃa:fə] I / II) у даній омогрупі.

contract_n ['kɒntrækt] - **contract**_{v,a} [kən'trækt]

1) **contract**_n ['kɒntrækt] I екон. угода, договір, контракт; бізн. багажна квитанція, контрамарка; перевідний вексель, який сплачується по пред'явленні;

contract_n ['kɒntrækt] II заст. скорочений переказ; лінгв. скорочена форма слова, скорочене слово;

2) **contract**_{v,a} [kən'trækt]

contract_v [kən'trækt] I екон. укласти угоду; прийняти (зобов'язання);

contract_a [kən'trækt] I екон. зумовлений договором;

contract_v [kən'trækt] II заст. стискувати, скорочувати, морщити, ущільнювати; мет. давати усадку; спікатись.

Наступним прикладом омографів можна вважати пару слів **contract**_n ['kɒntrækt] і **contract**_{v,a} [kən'trækt], перше з яких, іменник **contract**_n ['kɒntrækt], залежно від значення та сфери застосування, має два шляхи виникнення. Вживаний в економічній області у значенні «угода», «договір» або «контракт», а в бізнесовій термінології у значенні «багажна квитанція», «контрамарка» або «перевідний вексель, який сплачується по пред'явленні», поява іменника **contract**_n ['kɒntrækt] в англійській мові датується XIV ст. Це слово було запозичене зі стародавньої французької мови у формі **contract** < лат. **contractus**_n «стягування», «морщення», тж. «угода» < основа pp. **contract** < **contrahere**, «стягувати», «стискати», «скорочувати» < лат. преф. **com-, con-** «разом» + **trahere**, «тягнути» [1; 7; 13; 18]. Окрім вище згаданих значень іменник **contract**_n ['kɒntrækt] означає в лінгвістичній сфері «скорочену форму слова» або «скорочене слово» [11], а в застарілому значенні – «скорочений переказ» [1; 11; 15; 17]. У цьому разі поява **contract** ['kɒntrækt] датується XV ст. < заст. англ. **contract**_a «скорочений», «вузький» < ст.-фр. **contract** < лат. **contractus**_n «стягування», «морщення», тж. «угода» < основа pp. **contract** < **contrahere**, «стягувати», «стискати», «скорочувати», < лат. преф. **com-, con-** «разом» + **trahere**, «тягнути» [10; 11; 15; 17]. Як видно з аналізу, початковий історичний шлях розвитку значень терміну **contract** ['kɒntrækt] був однаковим (латинська мова), однак, можна зробити припущення, що унаслідок історичних змін, з одного значення виникло інше, що зумовило використання іменника **contract**_n у наведених перекладах значень. Інший термін **contract**_v

[kən'trækt], вживаний в області економіки у значенні дієслова «укладати угоду» або «прийняти (зобов'язання)» [4; 8; 10], виник у XVI ст., а у якості прикметника «зумовлений договором» – у XIV ст. [6]. У металургійній галузі промисловості термін **contract**_v [kən'trækt] має значення «давати усадку» або «спікатись» [6; 10], поява яких датуються XVI ст., і застарілі значення «стискувати», «скорочувати», «морщити», «ущільнювати» [18]. Подальша етимологія дієслова **contract**_v [kən'trækt], окрім наведених століть появи значень, залишається невідомою, але можна припустити, що історичні шляхи розвитку дієслова **contract**_v [kən'trækt] та іменника **contract**_n ['kɒntrækt] пов'язані один з іншим як наслідок належності обох термінів до однієї граматичної системи.

Тож, терміни **contract**_n ['kɒntrækt] та **contract**_{v,a} [kən'trækt] належать до чисто граматичних омографів (пари **contract**_n ['kɒntrækt] I : **contract**_v [kən'trækt] I / **contract**_n [kən'trækt] I ; **contract**_n ['kɒntrækt] II : **contract**_v [kən'trækt] II).

excise_n ['eksaiz] - **excise**_v [ek'saiz]

1) **excise**_n ['eksaiz] I екон. акцизний збір, акцизне управління / керування;

2) **excise**_v [ek'saiz] I екон. стягувати акцизний збір, оподатковувати акцизний збір; розм. правити надто високу ціну;

excise_v [ek'saiz] II заг. мед. вирізати, відрізати, видаляти.

Інша пара термінів – омографів **excise**_n ['eksaiz] та **excise**_v [ek'saiz], перший з яких – іменник **excise**_n ['eksaiz] виник у XV ст. < ср.-голл. **excij**_s або **acijs** < мж. ром. **accensum** < лат. **accensare**, «оподатковувати» < лат. преф. **ad** – «до» + **census**_n «податок», «оцінювання майна» [7; 18]. В сучасній англійській мові термін **excise**_n ['eksaiz] вживається переважно в економічній сфері та має значення «акцизного збору» або «акцизу» [10]. Стосовно вживання другого терміну (дієслово **excise**_v [ek'saiz]), то він виник у XVI ст. < основа pp. **excis** < лат. **excidere**, «відрізати» < преф. **ex-** «від», «геть» + **caedere**, «бити», «рубати», «сікти» [41, с. 129]. Сьогодні, в якості загальноживаного та медичного значення, цей термін означає «відрізати», «відрізати», «видаляти» [15; 16; 18]. Окрім вище наведеного значення, дієслово **excise**_v [ek'saiz] також набуло значення і в економіці. З'явившись у XVII столітті, воно почало означати «накладати акциз», «накладати акцизний збір» або «стягувати акциз», «стягувати акцизний збір» [35, с. 188] і природно походить від іменника **excise**_n ['eksaiz].

З наведених прикладів значень термінів **excise**_n ['eksaiz] та **excise**_v [ek'saiz] видно, що вони належать до чисто граматичних омографів (пара **excise**_n ['eksaiz] I : **excise**_v [ek'saiz]) та лексико-граматичних омографів (пара **excise**_n ['eksaiz] I : **excise**_v [ek'saiz] II).

impress_n ['impres] - **impress**_v [im'pres]

1) **impress**_n ['impres] I заг. враження;

impress_n ['impres] II воєн. насильницьке вербування, реквізиція майна;

impress_v [im'pres] III тех. відтіск, відбиток, штемпель.

2) **impress**_v [im'pres] I заг. справляти враження; вселяти, впроваджувати, зберігати (у свідомості);

impress_v [im'pres] II воєн. силоміць вербувати, реквізувати майно;

impress_v [im'pres] III тех. відбивати, відпечатати, штемпелювати, чеканити;

impress_v [im'pres] IV ел. додавати / застосовувати (напругу);

impress_v [im'pres] V посилювати, зміцнювати.

Терміни **impress_n** ['impres] та **impress_v** [im'pres] також є омографами. Іменник **impress_n** ['impres], вживаний в військовій справі у значенні «реквізіція майна» або «насилницьке вербування» [18], а в сфері техніки у значенні «відтиск», «відбиток» або «штемпель» [16], виник у XVII ст. < **impress_v** [im'pres] (XVI ст.) < преф. з посилюючим значенням **im=, in=** + іст. **press_v**, «силоміць вербувати в армію та флот» < ст.-фр. **prester_v** (суч. вар. фр. **prêter_v**) «позичати», «боргувати» або «давати аванс (особі, яка завербована)» < ср.-лат. **praestare_v** «позичати», «позичити» < лат. «давати», «постачати» [18]. Історичні значення дієслова **impress_v** [im'pres] не змінились у сучасній англійській мові і тому сьогодні у військовій справі **impress_v** [im'pres] означає «силоміць вербувати», «реквізувати майно» [16], в технічній галузі – «відбивати», «відпечатати», «штемпелювати», «чеканити» [16], а в електротехніці – «додавати» або «застосовувати (напругу)» [16]. Окрім вищенаведених значень дієслова **impress_v** [im'pres] у ході аналізу були виявлені ще декілька значень, а саме: «посилювати», «зміцнювати» [16].

Отак члени даної омонімічної групи належать до суто граматичних омографів (пари **impress_n** ['impres] I : **impress_v** [im'pres] I, **impress_n** ['impres] II : **impress_v** [im'pres] II, **impress_n** ['impres] III : **impress_v** [im'pres] III) та лексико-графічних омографів (пари **impress_n** ['impres] I : **impress_v** [im'pres] II, **impress_n** ['impres] III : **impress_v** [im'pres] IV/ V і т. ін.).

iron(y)_a ['aɪəni] – **irony_n** ['aɪərəni]

1) **iron(y)_a** ['aɪəni] I заг. залізний, залізистий

2) **irony_n** ['aɪərəni] I заг. іронія, насміх / глузування / кепкування.

Наступним прикладом омографів виступають слова **irony_a** ['aɪəni] та **irony_n** ['aɪərəni], перше з яких (прикметник **irony_a** ['aɪəni]) появилось у XIV ст. від англійського слова **iron_n** «залізо» < ст.-англ. **īfern, īsern** < ст.-в.-н. **īsarn** (суч. вар. нім. **eisen**), а також мало форми в стародавній ісландській та готській мовах, відповідно **isarn** та **eisarn** [18]. Припускають, що це слово може бути також запозиченим з кельтської мови [18]. В сучасній англійській мові прикметник **irony_a** ['aɪəni] має загальноживане значення, а саме: «залізний», «залізистий» [18]. Інше слово (іменник **irony_n** ['aɪərəni]) виникло у XVI столітті < лат. **ironia_n** < грец. **eirōneia** < **eirōn**, «удавальник», «облудник» [18]. На основі цієї етимології, іменник **irony_n** ['aɪərəni] сьогодні має загальноживане значення «іронія» або «глузування», «кепкування» [18].

З вищезазначених прикладів термінів-омографів **irony_a** ['aɪəni] та **irony_n** ['aɪərəni] можна стверджувати про наявність у даній омонімічній групі явища лексико-граматичної омонімії (пара **iron(y)_a** ['aɪəni] I : **irony_n** ['aɪərəni] I).

periodic_a [ˌpiəriˈɒdɪk] – **periodic_a** [ˌpəːraɪˈɒdɪk]

1) **periodic_a** [ˌpiəriˈɒdɪk] I заг. періодичний, циклічний; риторичний (про стиль);

2) **periodic_a** [ˌpəːraɪˈɒdɪk] I хім. йодна (про кислоту).

Прикметники-омографи **periodic_a** [ˌpiəriˈɒdɪk] та **periodic_a** [ˌpəːraɪˈɒdɪk], перший з яких — **periodic** [ˌpiəriˈɒdɪk] - виник у XVII столітті < фр. **périodique_a** < безпос. лат. **periodicus** < грец. **periodikós** < грец. **períodos**, «цикл», «період» < **peri** «навколо», «навкруги», «довкіл» + **hodos_n** «шлях» [15; 16; 18]. Сьогодні, у якості загальноживаного значення, прикметник **periodic_a** [ˌpiəriˈɒdɪk] означає «періодичний», «циклічний» [15; 16; 18]. Стосовно другого прикметника **periodic_a** [ˌpəːraɪˈɒdɪk],

то він виник у XIX ст. < нов. лат. XVI – XX ст. < преф. **per=**, який вказує на максимально можливий вміст кисню в даній сполуці + **iodic_a** «йодистий», «йодний» < фр. **iodique_a** < **iode_n** «йод» < грец. **ioeidēs**, «фіолетовий» (через колір йодного пару) < **ión_n** «фіалка» + **éidos_n** «вид», «образ» [15; 18]. У сучасній англійській мові прикметник **periodic_a** [ˌpəːraɪˈɒdɪk] вживається, насамперед, в хімічній галузі промисловості та має значення «йодний(-а)», коли йдеться про кислоту [9; 10].

Тож прикметники **periodic_a** [ˌpiəriˈɒdɪk] і **periodic_a** [ˌpəːraɪˈɒdɪk] можна віднести до чисто лексичних омографів у плані змісту.

poll_{n,v} [pɒl] – **poll_n** [pɒl]

1) **poll_{n,v}** [pɒl]

poll_n [pɒl] I політ. список виборців, реєстрація виборців; голос, голосування, підрахунок голосів, кількість поданих голосів; приміщення для голосування, виборча дільниця; балотування; опитування громадської думки;

заст. діал. *подушний податок*;

заст., діал. *голова*;

poll_v [pɒl] I політ. голосувати, проводити голосування; рахувати голоси;

2) **poll_n** [pɒl] I осв., жарг. збірно – студенти, які закінчили університет без відзнаки (у Кембриджі): термін вживається як університетський вираз.

Наступним прикладом омографів виступають слова **poll_{n,v}** [pɒl] і **poll_n** [pɒl], перше з яких **poll** [pɒl] виникло у XIII ст. < ср.-н.-н. **bol_n** «голова» [4; 8; 18]. Сучасні україномовні еквіваленти перекладу терміну **poll** [pɒl] вживають переважно в сфері політики та економіки у значенні «списку виборців», «реєстрації виборців», «голосу», «кількості поданих голосів», «голосування», «приміщення для голосування», «виборчої дільниці», «балотування», «опитування суспільної (громадської) думки» або у якості дієслова «голосувати», «проводити голосування» або «рахувати голоси» [4; 8]. Аналіз науково-технічної літератури виявив ще декілька значень терміну **poll** [pɒl], а саме: «політика», «курс», «стратегія», «методика» [8; 11; 10; 13] та в правознавстві – «індивід», «окрема особа» [18]. Другий омограф **poll** [pɒl] виник у XIX ст. < мж. грец. **hoí polloí** «більшість» [18]. Сьогодні **poll** [pɒl] належить до сфери освіти і виступає як жаргонізм. У збірному сенсі він означає «студентів, які закінчили університет без відзнаки» (йдеться про Кембриджський університет) [4; 8; 11; 18].

Вищенаведені приклади україномовних еквівалентів перекладу термінів **poll_{n,v}** [pɒl] та **poll_n** [pɒl] дозволяють стверджувати про їх відношення до чисто лексичних (пара **poll_n** [pɒl] I : **poll_n** [pɒl] I) та лексико-граматичних омографів (пара **poll_v** [pɒl] I : **poll_n** [pɒl] I).

Висновки. Науково-технічні терміни є мовними знаками, що презентують поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки та становлять суттєву складову частину науково-технічних текстів. Одна з головних труднощів перекладу термінів з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладних відповідників і національну варіативність термінів (наявність різних термінів в американському, британському та інших варіантах англійської мови, які позначають одне й те саме явище) – міжгалузєва омонімія. Аналіз омонімічних пар термінів доводить, що в реальних умовах розвитку мови принципи радіації та катенації формування нових значень лексичної одиниці функціонують одночасно. Але в основі обох принципів розвит-

ку нових значень лексичної одиниці лежить функціональна або візуальна подібність об'єктів, які позначаються даною лексичною одиницею, і тому, іншими словами, такий розвиток можна назвати метонімічним.

Наведений у дослідженні аналіз омонімічних груп технічних термінів і їх характеристики відкриває можливості для порівняльно-зіставних досліджень у сфері омоніміки різних мов. Такого роду дослідження можуть сприяти удосконаленню тлумачних і перекладацьких словників, удосконаленню омонімічних словників та розвитку лексикографічної теорії.

Література:

- Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1956. 218 с.
- Англо-руско-украинский словарь научно-технической терминологии / С.М. Андреев и др. Харьков : Факт, 1999. 704 с.
- Войтович Я. Про деякі неправильні еквіваленти в англо-українських / російських словниках. *Проблеми української термінології : збірник наукових праць учасників 9-ї Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології СловоСвіт 2006»*. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2006. С. 45–47.
- Карачун В.Я. Англо-украинский словарь научной лексики для студентов высшей школы. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/3768-anglo-ukrayinskij-slovnik-naukovoyi-leksiki-dlja-studentiv-vischoyi-shkoli.html>.
- Російсько-українсько-англійський науково-технічний словник / Карачун та ін. Київ : Техніка, 1997.
- Кузнецов Б.В. Русско-английский словарь научно-технической лексики = Russian English dictionary of scientific and technical usage. Москва : Рус. яз., 1986. 656 с.
- Маковский М.М. Историко-этимологический словарь современного английского языка. Москва : Издательский дом «Диалог», 1999. 416 с.
- Новітній англо-український, українсько-англійський словник. Київ : Промінь, 960 с.
- Англо-руско-украинский словарь по ГИС и ДДЗ / Г.Г. Пивняк и др. Днепропетровск, 2014. 378 с.; Москва : Моск. междунар. шк. переводчиков, 1992. 656 с.
- Русско-английский политехнический словарь = Russian-english politechnic dictionary : ок. 90 000 терминов / Б.В. Кузнецов и др. Москва : Руссо, 1996. 723 с.
- Трифонов Н.Ю. Англо-русский научно-технический словарь сокращений = English-Russian dictionary of abbreviations in science and technology. Минск : Вышэйшая школа, 1992. 297 с.
- Хасбиева Ч.Б., Семенова Е.С. Этимология английского языка. *Молодежный научный форум : Гуманитарные науки*: сборник статей по мат. XVIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 11 (17). URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/11\(17\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/11(17).pdf) (дата звернення: 27.11.2018)
- Циммерман М.Г. Русско-английский научно-технический словарь переводчика = Russian-English translator's dictionary. Москва : Наука, 1994. 735 с.
- Шуневич Б. Етапи укладання «Англо-українського словника-мінімуму термінів з дистанційного навчання». *Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2002. Т. 5. № 2. С. 138–144.
- Эрнест Кляйн / Ernest Klein. Полный этимологический словарь английского языка / A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language (1966–67). Elsevier Publishing Company. 1176 p.
- Англо-украинский словарь технических терминов. URL: <https://context.reverso.net/перевод/русский-английский/Англо-украинский+словарь+технических>.
- Краткий словарь технических терминов. URL: <https://englex.ru/english-for-engineers/>.
- Английский этимологический словарь. URL: <http://www.вокабула.рф/словари/ааэс/>.

Шепель Ю. А. Принципы подачи омографов научно-технических терминов английского языка и их исторического становления в переводных словарях технических терминов украинского языка

Аннотация. Статья посвящена описанию особенностей функционирования межотраслевой омонимии терминов в современном английском языке и их интерпретации в современных переводных научно-технических словарях украинского языка. Объектом анализа выступает омонимия современного английского языка. Предметом исследования избран межотраслевую терминологическую омонимию и ее перевод на украинский язык.

Ключевые слова: научно-технический срок, омонимия, омографы, терминологическая система, межотраслевая омонимия, грамматическая омонимом, лексическая омонимия.

Shepel Yu. Principles for submitting homographs of scientific and technical terms of the English language and their historical definition in translation dictionaries of technical terms of the Ukrainian language

Summary. The article is devoted to the description of the features of the functioning of interdisciplinary homonymy of terms in modern English and their interpretation in modern translated scientific and technical dictionaries of the Ukrainian language. The object of the analysis is the homonymy of modern English. The subject of the research is selected intersectoral terminological homonymy and its translation into Ukrainian.

Key words: scientific and technical term, homonymy, homographs, terminological system, inter-branch homonymy, grammatical homonymy, lexical homonymy.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Вишнівський Р. Й.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Коцко О. А.,
вчитель англійської мови
Дрогобицької спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 16
Дрогобицької міської ради Львівської області

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВІТНІХ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ЗМІ)

Анотація. У статті на матеріалі українських електронних засобів масової інформації проаналізовано лексико-семантичні особливості новітніх англійських запозичень у суспільно-політичній сфері. Наголошено, що лексико-семантична адаптація є складним процесом, який зумовлений внутрішніми закономірностями розвитку не лише лексико-семантичної системи, а й української мови в цілому. Особлива увага приділяється розгляду нових мовних тенденцій, які супроводжують семантичну адаптацію англійських запозичень. Наведено приклади новітніх англіцизмів із повним збігом семантичного поля, з різними варіантами написання, зі звуженою семантикою, з розширеною семантичною структурою, а також приклади англійських запозичень, які активно використовуються у сучасних електронних ЗМІ, але ще не зафіксовані у тлумачному словнику української мови.

Ключові слова: англійські запозичення, лексико-семантичні особливості, адаптація, українські електронні ЗМІ.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть завдяки глобалізації світового інформаційного простору, розвитку інформаційних технологій, зокрема Інтернету, активізації міжнародних зв'язків, міжмовних контактів у сучасному світі, престижності англійської мови тощо спостерігаємо інтенсивне проникнення англіцизмів в українську мову, лінгвістичні та культурні наслідки якого вимагають осмислення і практичного вивчення.

Експансія англіцизмів зумовлена також появою великої кількості електронних засобів масової інформації, у яких нерідко відсутні цензура, жорсткі вимоги до викладу матеріалу, а мають місце пошук нових засобів вираження, прагнення до образності, емоційності та експресивності, викривальності та каламбуру, гумору, іронії, іноді сарказму [17, с. 214], бажання бути на рівні модної освіченості, відрізнитися своєю лексикою від «сірих» людей [9, с. 60]. До того ж саме електронні ЗМІ стають першим фіксатором іншомовних лексичних інновацій.

У цьому контексті актуальним і важливим є питання вживання новітніх англійських запозичень у мові сучасних українських електронних ЗМІ, аналіз лексико-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки з'явилося чимало досліджень, присвячених англійським запозиченням в українській мові, що свідчить про неабиякий інтерес науковців до окресленої проблематики. Так, на матеріалі друкованих, електронних, теле- і радіомовних засобів масової інформації, художньої літератури, розмовного мовлення, словників некодифікованої лексики Я.В. Битківська аналізує семантичні процеси, які супроводжують появу новітніх англіцизмів на лексичному, словотвірному й граматичному рівнях [4]. Англіїзмом запозиченням у мові сучасної української реклами присвячено дисертацію С.А. Федорця [18]. У ній автор з'ясовує шляхи входження до лексичної системи сучасної української літературної мови нових шарів лексики англійського походження на позначення назв комп'ютерної і побутової техніки, новітніх видів спорту, досліджує семантичні особливості новітніх запозичень, які увійшли до словникового складу сучасної української літературної мови через мову реклами, розглядає способи адаптації англіцизмів на ґрунті української мови. Різні аспекти окресленої проблеми піднімають у своїх статтях сучасні дослідники. Наприклад, Н.Ф. Босак, В.А. Печерська з'ясовують причини появи англіцизмів в українських ЗМІ [5]; про вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг ідеться у розвідці А.А. Воскресенської [7], новітні англіцизми в українській художній літературі аналізує О.В. Гурко [8], у мові засобів масової інформації – В. Леснова, О. Йолкіна [12], у сфері високих технологій – І. Коробкова [10], в українській фінансово-економічній термінології – С. Стецюк [16]. Екстралінгвістичні чинники запозичень англіцизмів у сучасній українській мові – об'єкт дослідницької уваги О.М. Лапінської [11], аспекти засвоєння англіцизмів у сучасній українській мові висвітлює Н. Попова [13], лексико-семантичними особливостями англійських запозичень у сучасній українській літературній мові присвячено статтю О. Ситенко [14], однак окреслене питання потребує додаткового висвітлення.

Мета статті – на матеріалі сучасних українських електронних засобів масової інформації проаналізувати лексико-семантичні та стилістично-функціональні особливості вживання англійських запозичень у суспільно-політичній сфері.

Виклад основного матеріалу. Мовні контакти і запозичення – один із найважливіших стимулів розвитку будь-якої мови. Лексичні одиниці іншомовного походження, потрапляючи в ту чи іншу мову, не залишаються в незмінному вигляді, а підкоряються законам цієї мови [20; 11]. Адаптація іншомовного слова в мові-реципієнті відбувається на різних рівнях: фонетичному, граматичному, семантичному, словотвірному тощо. Л.П. Крисін розглядає адаптацію як процес засвоєння мовою лексичної форми шляхом максимального наближення її фонетичних, графічних, граматичних і лексико-семантичних характеристик до відповідних норм мови-реципієнта [19, с. 194]. У цій розвідці основна увага приділяється вивченню семантичної адаптації, яка є одним з основних способів пристосування до системи мови-реципієнта. Порівняння лексичних значень у мові-джерелі та мові-реципієнті дає можливість описати варіанти семантичного освоєння англійських запозичень.

Матеріалом дослідження стали українські електронні видання («Поступ», «Урядовий кур'єр», «Українська правда», «Дзеркало тижня», «Час», «Високий замок», «Експрес», «Урядовий портал», «День», «Голос України» тощо), а також словники [1; 2; 6], які, на нашу думку, достатньо повно фіксують лексику й описують мовні процеси, які відбуваються наприкінці XX – початку XXI століть.

Фактичний матеріал показав, що в українській мові є однозначні, двозначні та багатозначні лексичні одиниці з повним збігом семантики досліджуваних слів в англійській мові. До однозначних належать такі: *атторней* / *attorney*, *баристер* / *barrister*, *гангстер* / *gangster*, *геноцид* / *genocide*, *ізоляціонізм* / *isolationism*, *кіднєпінг* / *kidnapping*, *коронер* / *coroner*, *моніторинг* / *monitoring*, *прес-реліз* / *press release*, *спічрайтер* / *speech writer*, *суфражизм* / *suffragism*, *трєд-юніон* / *trade union*, *стрипер* / *streaker*, *вандалізм* / *vandalism*, *тероризм* / *terrorism*, *дифамація* / *defamation*, *екстрадиція* / *extradition*, *омбудсмен* / *ombudsman*, *локаут* / *lockout*, *кондомініум* / *condominium* тощо. Прикладами двозначних та багатозначних англійських лексичних запозичень із повним збігом семантики є *пробація* / *probation*, *реабілітація* / *rehabilitation*, *констебль* / *constable* тощо. Наприклад: «... завтра підтримає не тільки держдепартамент, ... але генеральний *атторней* США...» («Українська правда», 11.02.2016); «Англійською мовою ця людина називається *баристер* (barrister)» («Урядовий кур'єр», 19.06.2018); «Французька поліція затримала знаменитого *гангстера*, ...» («Експрес», 03.10.2018); «Оголошення журналістів ... «іноземними агентами» є продовженням *ізоляціонізму* ...» («Урядовий портал», 06.12.2017); «*Омбудсмен* попередила прикордонників РФ про наслідки *кіднєпінгу*» («Українська правда», 12.07.2014); «Зазначається, що буде проведено розтин, проте *коронер* впевнений ...» («Експрес», 07.09.2018); «До складу цієї кімнати входять лише 7 людей: ... *спічрайтер* Олег Медведєв» («Високий замок», 28.01.2019); «... *суфражизм* – рух за надання жінкам однакових з чоловіками виборчих прав, ...» («Експрес», 21.04.2016); «А уявіть таку ситуацію в британському *трєд-юніоні*» («Українська правда», 22.07.2010); «... проблема законодавчого регулювання відповідальності за *дифамацію* у медіа ...» («Урядовий портал», 02.03.2018); «... нещасний випадок стався у клубному будинку місцевого *кондомініуму*» («Високий замок», 22.10.2018); «Уряд підтримав пропозицію Міністерства юстиції щодо утворення з 1 січня 2018 р. державної установи «Центр *пробації*»» («Урядовий портал», 13.09.2017);

«Дубайський кіборг-констебль може читати номери машин на авто» («Високий замок», 02.06.2017).

Низка новітніх англіцизмів із повним збігом семантики, зафіксованих у тлумачному словнику української мови, мають різні варіанти написання (*екзитпол*, *екзитпул* / *exit pall* – підрахунок голосів, що проводиться шляхом опитування виборців на виході з виборчих дільниць [6]; *праймеріз*, *праймериз* / *primaries* – 1) в США – первинні збори виборців для висунення кандидатів на виборні посади; 2) вибори делегатів на партійний з'їзд у США [6]; *ольдермен*, *олдермен* / *alderman* – 1) в Англії – член ради графства та міської ради, який не обирається населенням, а кооптується; 2) в США – член міської ради [6]; *ейтаназія*, *евтаназія* / *Euthanasia* – прискорення настання смерті невиліковного хворого з метою припинення його страждань чи добровільна, узгоджена з лікарем, смерть невиліковно хворого за допомогою спеціальних знеболювальних засобів [6]; *інаугурація*, *інавгурація* / *inauguration* – урочиста церемонія введення на посаду глави держави або посвячення в сан [6]). Наприклад: «За даними *екзит-полу* Edison Research ...» («Високий замок», 29.11.2018); «Три загальнонаціональні *екзитпули*, проведені компанією ... показали приблизно однакові результати ...» («Експрес», 02.11.2010); «... вже зараз вибирати єдиного кандидата в президенти шляхом відкритих *праймерізів*» («Українська правда», 12.02.2019); «... апарат партії, ... під час *праймеризів* сприяв Клінтон ...» («Експрес», 13.08.2016); «У лондонському Сіті позитивно оцінюють інвестиційний потенціал нової України, повідомив один з *олдерменів* лондонського Сіті» («Мета», 01.06.2005); «Сказали, що хочуть зробити одночасно *евтаназію*» («Високий замок», 16.01.2019); «... це третій візит Президента України в Ізраїль від часу його *інавгурації*» («Урядовий кур'єр», 23.01.2019).

До окремої групи варто віднести новітні англіцизми з повним збігом семантики, які широко вживаються в українських ЗМІ, але які ще не фіксує український тлумачний словник: *булінг* / *bullying* – цькування дитини з боку групи однокласників або аналогічне явище серед працівників, військовослужбовців; *Джі севен* / *Great Seven* – Велика сімка (сім найпотужніших держав світу) [1]; *лефтизм* / *leftism* – лівизна, ліві погляди, ліва політика, лівацтво [2]; *хайджекер* / *hijacker* – викрадач літаків, повітряний пірат, повітряний бандит; грабіжник [2].

Під час запозичення часто відбуваються зміни в семантиці слів, зокрема звуження семантичного поля, тобто мовою-реципієнтом приймаються не всі значення, наявні в мові-джерелі. Як слушно зауважує Ю.С. Сорокін, запозичені слова часто характеризуються смисловою одноплановістю, однозначністю. Вони схильні до термінологізації. Залучаючись в орбіту іншої мови, вони відмовляються від того широкого кола різноманітних значень, який властивий їм у мові-джерелі, виявляються позбавленими «внутрішньої форми», усамітнюються в одному особливому специфічному значенні [15, с. 59].

Під час дослідження виявлено чимало англіцизмів, у яких багатозначні англійські слова в українській мові вживаються лише в одному, двох чи декількох значеннях (*абсентеїзм* / *absenteeism*, *кворум* / *quorum*, *мінинг* / *meeting*, *соліситор* / *solicitor*, *дискримінація* / *discrimination*, *контрибуція* / *contribution*, *кілер* / *killer*, *електорат* / *electorate*, *презентація* / *presentation*, *істеблішмент* / *establishment*, *наблісумі* / *publicity* тощо). Розглянемо їх детальніше:

– слово «*абсентеїзм*» в українській мові має значення: масове ухиляння від участі у виборах, а також систематич-

на відсутність на засіданнях членів колегіальних органів [6]. Англо-український словник фіксує три значення англійського слова «*absenteeism*»: 1) абсентеїзм (відхилення від участі у виборах, відсутність на засіданнях); 2) невихід (невиходи) на роботу; прогул (и); 3) система землеволодіння, за якої поміщик не проживає у своєму маєтку [2];

– англійське слово «*quorum*» має чотири значення: 1) кворум; 2) кількість мирових суддів, необхідна для суду сесій; мирові судді; 3) спеціально підібрана група людей; 4) священні служителі однакового сану (у мормонів) [2]. В українській мові «*кворум*» – установлена законом, статутом або постановою певної організації найменша кількість членів, присутність яких є необхідною умовою для відкриття засідання чи зборів і прийняття правосильних ухвал [6];

– в українській мові слово «*електорат*» вживається у двох значеннях: 1) сукупність виборців, що голосують за яку-небудь політичну партію або кандидатуру; 2) взагалі всі ті, хто має право голосувати на виборах [6]. В англійській мові слово «*electorate*» має три значення: 1) виборці, контингент виборців 2) виборчий округ 3) курфюршество; землі курфюрста [2];

– в англійській мові слово «*publicity*» має три значення: 1) публічність, гласність 2) популярність, слава 3) реклама, рекламування; рекламні матеріали (статті, фільми) [2]. Водночас український словник фіксує лише два значення слова «*публісмі*»: 1) реклама, рекламування, пропаганда; 2) популярність, відомість [6].

– багатозначні англійські слова «*speech*», «*meeting*», «*solicitor*», «*killer*» в українській мові вживаються лише в одному значенні. Нерідко такі англіцизми мають відповідники в українській мові і причиною вживання є економія мовних засобів, необхідність заміни словосполучень і описових зворотів однослівними найменуваннями, а також спеціалізація понять у тій чи іншій сфері. Так, *сніч* – коротка привітальна застільна промова (на урочистому обіді, банкеті і т. ін.) [6]; *мінинг* – масові збори щодо обговорення якихось злободенних питань, переважно політичних [6]; *соліситор* – у Великій Британії – представник однієї з адвокатських професій; адвокат, що веде справи в судах графств і готує матеріали для баристерів, виконує також функції юрисконсульта [6]; *кілер* – найманий убивця [6];

– багатозначні англійські слова «*discrimination*», «*contribution*», «*presentation*», «*establishment*» в українській мові вживаються у двох значеннях: *дискримінація* – 1) обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за расовою або національною належністю, політичними і релігійними переконаннями; 2) у міжнародних відносинах – створення умов, які ставлять яку-небудь державу (групу держав), її організації та громадян у гірше становище порівняно з іншими [6]; *контрибуція* – 1) грошова сума, яку накладає держава-переможець на підкорену державу; 2) грошовий або натуральний податок, що його бере переможець із населення території, зайнятої ним під час війни [6]; *презентація* – 1) публічне представлення чого-небудь нового, що недавно з'явилося, було створено. 2) пред'явлення до відшкодування, виплати грошового документа [6]; *істеблішмент* – 1) структура та інститути влади; панівні, правлячі кола суспільства; 2) високий рівень прибутків, стабільний стан у суспільстві, достаток [6]. Наприклад: «Політична апатія, високий електоральний абсентеїзм» («Українська правда», 08.01.2014); «...Корбан не прийшов і зривав кворум»

(«Українська правда», 17.01.2019); «... розповсюдження творів, що пропагують ... расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію ...» («Високий замок», 26.01.2019); «... відмови Росії сплачувати борги за рахунок вкрай жорсткої контрибуції з Німеччини...» («Високий замок», 10.01.2019); «Олександр Лось, ... саме організовував двох водіїв і кілера» («Українська правда», 01.02.2019); «Велика кількість кандидатів у президенти, ... можливість залучити значною мірою електорат, ...» («Дзеркало тижня», 29.01.2019); «... американський істеблішмент розглядає як свого майбутнього регіонального васала ...» («Українська правда», 26.01.2019); «Вони далеко не ідеальні з погляду публісмі та конкуренції із урядом» («Українська правда», 03.06.2013).

Варто зазначити, що в англійській мові за умов збереження смислової єдності одна і та ж за формою лексична одиниця може належати до різних частин мови. У цій групі спостерігаємо слова, які на українському ґрунті вживаються у формі іменника, збігаються за семантикою з англійськими прототипами або мають звужене семантичне поле. Наведемо декілька прикладів:

– іменник «*бойкот*» в українській мові означає: 1) спосіб політичної та економічної боротьби, що полягає в повному припиненні стосунків із якою-небудь державою, організацією, установою або окремою особою; 2) припинення стосунків із ким-небудь як міра покарання, знак протесту та ін. [6]. В англійській мові «*boycott*» вживається як іменник (бойкот) і як дієслово (бойкотувати) [2];

– в українській мові «*копірайт*» – іменник, що означає: 1) право на друк, розмноження (тиражування) продукції; копіювання творів, захищених авторським правом; 2) авторське право; правові норми, які регулюють відносини, пов'язані з виданням та використанням творів літератури, мистецтва та ін.; 3) знак, який указує на те, що цей твір охороняється авторським правом і кому саме він належить [6]. В англійській мові «*copyright*» вживається як іменник (авторське право), прикметник (1) який охороняється авторським правом; 2) який стосується охорони авторських прав) та дієслово (забезпечувати авторське право) [2];

– англійське «*rout*» – багатозначне слово, що може виступати іменником: (1) шумний натовп, збіговисько; набірід, чернь; незаконне збіговисько (яке вчинило яку-небудь дію); 2) бунт, заколот, хвилювання; 3) велика кількість; маса; 4) почет; 5) раут, вечірній прийом; 6) розгром, поразка; безладна втеча) і дієсловом (1) розбивати наголову; примушувати тікати; розганяти, розсіювати (побоювання); 2) викопувати, витягати; 3) піднімати з ліжка; 4) виселяти, виганяти [2]. В українській мові «*раут*» – урочистий звання вечір; прийом [6], тобто запозичене лише п'яте значення іменника.

– в англійській мові «*racketeer*» – іменник (1) рекетир, бандит-здирник; (професійний) шантажист; 2) шахрай, аферист) і дієсловом (1) вимагати (гроші), шантажувати; 2) займатися аферами; 3) бути бандитом, гангстером [2]. В українській мові «*рекетири*» – той, хто займається вимаганням, погрожуючи насиллям [6], тобто запозичене лише перше значення іменника.

– в англійській мові «*suicide*» – іменник (1) самогубство; суїцид; 2) самогубець; 3) провал планів, крах надій з власної вини) і дієсловом (вчинити самогубство, покінчити з собою) [2]. Українська мова запозичила лише перше значення іменника.

– іменник *«samit»* в українській мові означає конференцію, нараду, збори глав держав та урядів [6]. В англійській мові *«summit»* – багатозначне слово, що вживається як іменник (1) вершина, верх, найвища точка; зеніт, кульмінаційний пункт; вищий, крайній ступінь, межа; 2) вершина; 3) вищий рівень; саміт, нарада або зустріч на вищому рівні) і дієслово (проводити нараду на вищому рівні; брати участь у нараді на вищому рівні) [2].

Наприклад: «Кілька федерацій ... закликали до бойкоту етапу Кубка світу в Тюмені» («Високий замок», 05.02.2019); «Небензя заявив, що «Новічок» – це не російський *копірайт*» («Українська правда», 06.04.2018); «... метою акції було сповістити спільноту про недопустимість присутності на аристократичному *раунті* ...» («Українська правда», 09.02.2018); «На Сумщині затримали банду *рекетирів*» («Експрес», 22.01.2019); «Від *суйциду* чоловіка врятували патрульні, ...» («Високий замок», 14.01.2019); «Північна Корея і США обговорять на *samiti* у Ханой» («Дзеркало тижня», 13.02.2019).

Характерним для процесу запозичення є те, що на базі української мови англіцизми можуть набувати нових значень, які не фіксуються в мові-джерелі. Тобто запозичені слова можуть розширювати свою семантичну структуру (*шериф* / *sheriff*, *імплементація* / *implementation*, *спікер* / *speaker* тощо). Так, лексична одиниця *«sheriff»* в англійській мові має два значення: 1) шериф; 2) шериф-суддя (головний суддя графства) [2]. Тлумачний словник української мови фіксує ще одне значення: почесне звання осіб у мусульманських країнах, що ведуть свій рід від засновника ісламу Мухаммеда або особа, яка має це звання [6]. Додаткового значення набув англіцизм *«імплементація»*. Окрім здійснення, виконання державою міжнародних правових норм, в українській мові є додаткове значення, яке не фіксує англо-український словник: введення результатів референдумів у конституцію держави [2]. Багатозначне англійське слово *«speaker»* в українській мові вживається у значенні: голова парламенту або палати парламенту в ряді країн [6]. Проте тлумачний словник української мови фіксує додаткове значення цього англіцизму, якого немає в англо-українському словнику: особа, що повідомляє глядачів про рішення суддів на змаганнях із боксу [6]. Наприклад: «За словами лейтенанта Корі Мартіно, *шерифа* округу Оріндж, загинув пілот ...» («Високий замок», 04.02.2019); «У ході семінару фахівці Мінрегіону презентували напрацювання щодо *імплементації* ...» («Урядовий кур'єр», 04.02.2019); «Посол Венесуели в Росії ... заявив про те, що *спікер* Національної асамблеї ... був завербований Сполученими Штатами ...» («Дзеркало тижня», 12.02.2019).

Висновки. Вищесказане дає підстави стверджувати, що англословні запозичення активно використовуються у сучасних ЗМІ, посідають чільне місце у розвитку сучасної української мови, не залишаються статичними і незмінними, а підпадають під її вплив. Характеризуючи процеси освоєння англословної лексики українською мовою, більшість англіцизмів складають багатозначні слова, що увійшли в українську мову і найчастіше втратили певні значення, тобто семантичне поле звузилося. За умов запозичення спостерігається і розширення семантичної структури слів на українському ґрунті шляхом придбання нових значень або розвитку переносних значень. Аналіз матеріалу показав, що значення деяких англословних запозичень вказують на обмеження сфери використання.

Перспективними напрямками подальшого дослідження є питання вживання та асиміляції англословних запозичень

у мові художніх творів, промовах українських політиків, на телебаченні, в поетичних творах сучасних авторів.

Література:

1. Карабан В.І. Англійсько-український юридичний словник / (до версії ABBYY Lingvo x5). Вінниця: Нова книга, 2004. 1088 с.
2. Англо-український словник / під заг. редакцією В. Бусела (до версії ABBYY Lingvo x5). Київ: ВТФ «Перун», 2009.
3. Барышнікова С.В. Словари иностранных слов XIX века и отражение в них семантической адаптации иноязычной лексики: автореферат. дисс. ... канд. филол. наук. Южно-Сахалинск, 2010. 20 с.
4. Битківська Я.В. Тенденції засвоєння та розвиток семантики англіцизмів у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
5. Босак Н.Ф. Печерська В.А. Причины появи запозичень-англіцизмів в українських ЗМІ. Матеріали II Международной научной конференции [«Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках»], (Днепропетровск, 14–15 апреля 2005 г.). Днепропетровск: Пороги, 2005. С. 43–45.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел (до версії ABBYY Lingvo x5). Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Воскресенська А.А. Вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг. URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Philologia/74411.doc.htm
8. Гурко О.В. Новітні англіцизми в художній літературі. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского: Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Том 26 (65). 2013. № 1. С. 7–11.
9. Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «я». Київ: Вид. центр «Академія», 2001. – 233 с.
10. Коробова І. Новітні англійські запозичення у сфері високих технологій сучасної української мови. URL: http://dspu.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2013-21.pdf
11. Лапінська О.М. Екстралінгвістичні чинники запозичень англіцизмів у сучасній українській мові. Дослідження з лексикології і граматики української мови: Зб. наук. праць / Відп. ред. А.М. Поповський. Д.: Пороги, 2010. Вип. 9. С. 173–182.
12. Леснова В., Йолкіна О. Англіцизми в мові засобів масової інформації. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія: зб. наук. праць*. Чернівці: Рута, 2001. С. 226–275.
13. Попова Н. Англіцизми та аспекти їх засвоєння в сучасній українській мові. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2005. 1 (13). С. 338–344.
14. Ситенко О. Лексико-семантичні особливості англословних запозичень у сучасній українській літературній мові. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1160
15. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка в 30-е -90-е гг. XIX в. М. – Л., 1965.
16. Стецюк С. Англословні запозичення в українській фінансово-економічній термінології. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/15163/1/17_Stetsyuk_52_54_2012_terminology.pdf
17. Стишов О.С. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид., переробл. Київ: Пугач, 2005. 388 с.
18. Федорець С.А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. Сковороди. Харків, 2005. 20 с.
19. Шилина А.Г. Функционирование устойчивых словосочетаний с компонентом. Русский язык: исторические судьбы и современность. URL: http://www.rusnauka.com/13_RUS_2010/13_RUS_2010/Philologia/74411.doc.htm

менность: Междунар. конгресс русистов. Труды и материалы. МГУ, 1. Москва, 2001.

20. Юхмина Е.А. Адаптация англоязычных компьютерных терминов к лексической системе русского языка: автореферат. дисс. ... канд. филол. наук. Челябинск, 2009. 20 с.

Вышневский Р. И., Коцко О. А. К вопросу о лексико-семантических особенностях новейших англоязычных заимствований в общественно-политической сфере (на материале украинских электронных СМИ)

Аннотация. В статье на материале украинских электронных средств массовой информации проанализированы лексико-семантические особенности новейших англоязычных заимствований в общественно-политической сфере. Отмечено, что лексико-семантическая адаптация является сложным процессом, который обусловлен внутренними закономерностями развития не только лексико-семантической системы, но и украинского языка в целом. Особое внимание уделяется рассмотрению новых языковых тенденций, которые сопровождают семантическую адаптацию англоязычных заимствований. Приведены примеры новейших англицизмов с полным совпадением семантического поля, с различными вариантами написания, с зауженной семантикой, с расширенной семантической структурой, а также примеры англоязычных заимствований, которые активно используются в современных

электронных СМИ, но еще не зафиксированные в толковом словаре украинского языка.

Ключевые слова: англоязычные заимствования, лексико-семантические особенности, адаптация, украинские электронные СМИ.

Vyshnivskyi R., Kotsko O. Lexical and semantic peculiarities of the newest English borrowings in the socio-political sphere (based on Ukrainian electronic media)

Summary. On the basis of Ukrainian electronic media the lexical and semantic peculiarities of the newest English borrowings in the socio-political sphere are analyzed in the article. It is emphasized that lexical and semantic adaptation is a complex process, which is conditioned by internal laws of the development of not only lexical and semantic system, but also the Ukrainian language as a whole. Particular attention is paid to the consideration of new language tendencies that involve the semantic adaptation of English borrowings. We have provided the examples of the newest Anglicisms of a complete coincidence of semantic field, with different variants of spelling, narrowed semantics, with extended semantic structure, as well as English borrowings which are actively used in modern electronic media but are not yet fixed in the Ukrainian explanatory dictionary.

Key words: English borrowings, lexical and semantic peculiarities, adaptation, Ukrainian electronic media.

*Знанецький В. Ю.,
старший викладач кафедри філології та перекладу
Дніпровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна*

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті висвітлюються окремі аспекти використання кейс-методу для навчання професійно-орієнтованого спілкування. Цінність положень кейс-методу для методики викладання іноземної мови полягає в його здатності вирішувати цілу низку поставлених завдань. Доводиться адекватність застосування методики аналізу ситуацій цілям навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування студентів спеціальностей «Туризм» і «Міжнародна економіка».

Ключові слова: метод ситуаційного аналізу, навички професійної мови, навчання.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, які відбулися в країні за останні десятиліття, а також стрімкий розвиток засобів комунікації викликали переорієнтацію напрямку навчання іноземної мови в процесі професійної освіти від навчання читання як пріоритетного завдання до навчання спілкування.

Сучасне навчання зорієнтоване не стільки на одержання конкретних знань або формування деяких окремих умінь і навичок, скільки на розвиток пізнавального потенціалу особистості, підвищення здатності до навчання, оволодіння новими системами знання, розвиток творчого потенціалу особистості й розширення її творчих можливостей.

Наповнення освіти новим змістом і постановка якісно інших цілей призвели до необхідності розроблення й впровадження нових технологій. Навчання іноземних мов є складником професійної освіти, що забезпечує відповідність підготовки фахівця соціальному замовленню. Тому розроблення способів навчання усного спілкування іноземною мовою з урахуванням спеціальності вважається однією з загальних проблем у сучасній методиці викладання іноземної мови у вищій школі. Кінцевою вимогою до просунутого рівня володіння іноземною мовою є наявність іншомовної комунікативної компетенції, необхідної для вивчення та осмислення закордонного досвіду в профільюючих і суміжних галузях науки й техніки, а також для ділового професійного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кейс-метод останніми роками розглядався в роботах як українських, так і закордонних науковців. Аналіз останніх досліджень свідчить, що проблемою використання кейсів під час викладання економічних дисциплін займалися О.М. Долгоруков (метод case-study як сучасна технологія професійно-орієнтованого навчання (МГУ ім. М.В. Ломоносова)), О.В. Зозульов, Н.В. Язвінська (ситуаційні вправи (кейси) та практичні завдання з маркетингу), Г.О. Ковальчук (активізація навчання в економічній освіті), І.В. Лилик, О.В. Кудирко (маркетингові дослідження: кейси та ситуаційні вправи), Е.І. Михайлова (кейс і кейс-ме-

тод: загальні поняття), О.Г. Смолянінова (кейс-метод вивчення економіки) та ін.

Для виконання соціального замовлення необхідне усвідомлення магістральних напрямів сучасної дидактики. Перший напрям – пошук шляхів, засобів і методів активізації навчання, другий – розроблення нових технологій навчання, що забезпечують формування інтересу студентів до самого процесу добування знань у ситуаціях, які припускають творчість. Однією з таких навчальних технологій є кейс-метод, відомий у практиці викладання багатьох дисциплін як метод конкретних ситуацій, сутність якого полягає насамперед у моделюванні реальних ситуацій, що описують практичну діяльність підприємств, використовуючи набуті теоретичні знання й формуючи нові.

Мета статті – довести адекватність застосування методики аналізу ситуацій цілям навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування студентів старших курсів спеціальностей «Туризм», «Міжнародна економіка».

Виклад основного матеріалу. «Case Study» як спосіб організації навчання набув особливої популярності у США, Великобританії та багатьох інших країнах. Цей метод найбільш цікавий тим, що передбачає розвиток таких важливих навичок, як читання, говоріння, аналіз тексту, запам'ятовування нових лексичних одиниць, спільне обговорення ситуацій та індивідуальне формулювання висновків іноземною мовою.

Уперше кейс-метод застосовано в процесі навчання студентів школи права Гарвардського університету в 1870 році. Він являє собою ситуативний виклад навчального матеріалу [3, с. 13]. У цьому випадку доцільним буде подати повне визначення цього терміна Гарвардською школою бізнесу, якій належить провідна роль у вдосконаленні та поширенні кейс-методу: «Метод навчання, за яким студенти й викладачі беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій і завдань. Ці кейси зазвичай підготовлені в письмовій формі та сформульовані, виходячи з досвіду реальних людей, які працюють у сфері підприємництва, читаються, вивчаються й обговорюються студентами. Вони є основою для проведення бесіди, дискусії в групі під керівництвом викладача. Тому кейс-метод є водночас й особливим видом навчального матеріалу, й особливим способом використання цього матеріалу в навчальному процесі» [2].

Кейс-метод, як правило, має на увазі не просту констатацію ситуації, а постановку проблеми, вирішення якої вимагає аналізу, обговорення, представлення свого проекту рішення. Зараз кейс-метод активно застосовується у викладанні іноземної мови у вищих навчальних закладах. Він дає змогу розвивати комунікативні навички володіння іноземною мовою, не залишаючи без уваги інші важливі навички, такі як аналітичне

читання, навички писемного мовлення. Необхідність упровадження кейс-методу в практику освіти зумовлена двома тенденціями: 1) спрямованістю розвитку освіти не тільки на отримання конкретних знань, а й на формування умінь і навичок розумової діяльності, серед яких особлива увага приділяється здатності до навчання, умінню переробляти величезні масиви інформації; 2) розвитком вимог до якостей особистості фахівця, який, крім відповідності вимогам першої тенденції, має володіти також здатністю адекватно поводитися в різних ситуаціях, уміти ефективно діяти в умовах кризи.

Традиційною сферою застосування кейс-методу були й залишаються бізнес-освіта й навчання державних службовців. Однак широке функціональне поле кейс-методу створює можливості для його використання в гуманітарній і природничо-науковій вищій освіті. Цінність положень кейс-методу для методики викладання, зокрема, іноземної мови полягає в його поліфункціональності, здатності вирішувати низку поставлених завдань у комплексі. Моделювання й технологізація кейс-методу як методу навчання вимагає осмислення концепції, що лежить в його основі, створення якої неможливе без визначення категоріального апарату. Серед основних категорій, якими оперує цей метод навчання, виділяються такі як «ситуація», «аналіз» і похідний від них «аналіз ситуації». Визначення ситуації ми знаходимо в Ю.П. Сурміна, який виділив у цьому терміні кілька смислових параметрів. Автор розуміє під ситуацією деякий стан процесу, що протікає, утримуючи в собі певне протиріччя, розв'язання якого принципово важливе для діяльності людей, чие вторгнення в ситуацію призводить до неоднозначності (варіативності) її подальшого розгортання та зміни стану від небажаного до бажаного. У роботі «Ситуаційний аналіз або анатомія кейс-методу» [4, с. 18] автор подає пояснення й інших категорій, а також класифікацію кейсів за різними підставами та їх структурою. Аналіз реальних ситуацій бізнесу, їх групове обговорення й прийняття щодо них рішень призводять до активізації навчання та розвитку професійних умінь.

Універсальність цієї технології полягає в тому, що за її допомогою можна навчати іншомовного спілкування будь-якою досліджуваною мовою студентів різних спеціальностей (за умови наповнення матеріалу відповідними ситуаціями). Методика аналізу ситуацій підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови, позитивно впливає на розвиток міжособистісних відносин суб'єктів навчання, забезпечує поліпшення психологічного клімату в навчальній групі й у такий спосіб створює умови для продуктивного освоєння іншомовних комунікативних умінь і професійно-особистісного розвитку фахівців у галузі управління.

Для навчання професійно орієнтованого спілкування особливий інтерес має інформаційно-комунікаційний аспект аналізу ситуацій. У контексті розуміння комунікації як передачі інформації та обміну нею з метою впливу на учасників цього процесу аналіз ситуації виглядає як специфічна комунікативна система з поліваріантною інформаційною взаємодією всіх учасників комунікації, у результаті якої відбувається відтворення (а не набуття в готовому вигляді) знань. Поліваріантність інформаційних взаємодій забезпечується завдяки наявності в структурі кейс-методу групових, ігрових і дискусійних форм навчання, що стимулюють розвиток емоцій, мотивації та етики. Постійна взаємодія всіх учасників комунікації призводить до необхідності вибору форм поведінки й його залежності від моральних норм. Широка практика спілкування в ході супереч-

ок і дискусій дає можливість навчання студентів норм і правил взаємодії в соціумі.

Отже, відмінною рисою комунікаційного процесу в аналізі ситуацій є його емоційно-моральний бік. Саме в нього вкладений більш високий, порівняно з традиційними методиками, педагогічний потенціал кейс-методу. Колективна діяльність з аналізу проблеми та її вирішення створює реальні труднощі перед емоційною, мотиваційною й етичною підсистемами особистостей учасників процесу комунікації, стимулюючи розвиток емоцій, мотивації та етики, і перетворюється в емоційно-моральну діяльність. Отже, кейс-метод (аналіз ситуацій) є способом не тільки навчання, а й виховання, тому що дає змогу реалізувати тезу класичної педагогіки про виховний вплив на особистість учня. Методологічний зміст навчання, що використовує кейс-метод, відбито й у дидактичних принципах, на які він спирається, і в способах досягнення навчально-виховних цілей. Специфіка кейс-методу, на думку Ю.П. Сурміна [4, с. 32], визначається такими дидактичними принципами: індивідуальним підходом; максимальним наданням свободи учням у процесі навчання; забезпеченням студентів достатньою кількістю наочних матеріалів; відсутністю завеликих обсягів теоретичного матеріалу; активним співробітництвом викладача й учнів; формуванням навичок самоорганізації; особливою увагою до розвитку сильних сторін студента.

Аналіз ситуацій знайомить майбутніх економістів із предметною стороною діяльності та сприяє становленню певних умінь, наприклад, уміння використовувати теоретичну інформацію для вибору оптимальних шляхів вирішення професійних проблем і наводити аргументи для обґрунтування вибору. Той факт, що знання майбутніми фахівцями засвоюються в контексті вирішення ними проблем реальних професійних ситуацій, забезпечує перетворення теоретичної інформації з предмета навчальної в засіб професійної діяльності.

Питання щодо того, на якому етапі навчального курсу та для реалізації яких методичних цілей і завдань використати методику аналізу ситуацій, вирішується викладачем відповідно до загальних цілей і завдань курсу, які в ідеалі ґрунтуються на попередньому аналізі потреб цільової аудиторії.

З усієї різноманітності форм організації роботи на уроці вибір на користь використання методу ситуативного аналізу, як, утім, й інших інноваційних методів, не завжди є оптимальним або навіть прийнятним. Наприклад, якщо метою заняття є оволодіння обов'язковими нормативними знаннями, засвоєння граматичних правил і лексичних понять, то швидше за все більш виправданим буде застосування так званого традиційного підходу. Крім того, кейс-метод не можна назвати єдиною можливістю для створення на уроці ситуацій, наближених до реальності. Що ж стосується розвитку навичок критичного мислення, то їх можна розвивати й під час обговорення, наприклад, цікавої газетної статті.

Що ж дає використання цього методу? По-перше, реальна ситуація кейса й наявність проблеми, що вимагає рішення – це потужний стимул, який спонукає студентів генерувати, висловлювати та аргументувати власні ідеї, а отже, реалізувати свій творчий та особистісний потенціал (те саме можна сказати й про викладача); по-друге, це можливість установалення партнерських відносин між викладачем і студентом; по-третє, можливість соціалізації студентів, формування й розвитку їхніх лідерських якостей; по-четверте, це практично значимий освітній ефект і можливість одержання нових професійних знань

і навичок професійного спілкування. При цьому важливими факторами є відсутність твердої, застиглої схеми навчання й творча атмосфера на заняттях. Кожен кейс повинен включати як інформативний аспект у вигляді тексту, до якого можна поставити питання, так й активну лексику обговорення, необхідні граматичні структури, моделі можливих діалогів [1].

У методологічному контексті кейс-метод може бути представлений як складна система з інтегрованими в неї більш простими методами (прийомами), як-то: моделювання, системний аналіз, проблемний метод, уявний експеримент, методи опису, класифікації, «мозкова атака», ігрові методи, дискусія. Гносеологічна діяльність у кейс-методі, орієнтована на одержання знань, може бути використана як із педагогічною, так і з дослідницькою метою. У першому випадку застосування кейс-методу спрямоване на забезпечення доступу студентів до відомої істини, а в другому – для формування теорії на основі кейсів. Це формування відбувається в процесі дослідження не вивчених наукою сторін соціальної дійсності. У межах дослідження нас цікавить перший випадок, тобто одержання студентами істини, що не є принципово новою для науки й не потребує верифікації. По суті, вивчення предмета здійснюється у творчій діяльності із засвоєння або виробництва студентом відомого в науці знання. Однак у кейс-методі викладач і студент мають справу з особливим видом знання, максимально прагматизованим, але не однозначним, воно перебуває в деякому інтервалі дійсних суджень і прямо пов'язане з практичною, багатоваріантною діяльністю людей. Отже, пізнавальний аспект кейс-методу як способу активного навчання лежить «у розумінні досліджуваного предмета, що містить неоднозначне, імовірнісне знання, яке виявляється в ході аналізу практичної ситуації» [4, с. 56].

До найважливіших гносеологічних особливостей кейс-методу належать такі:

1. Неоднозначність одержуваного знання, що є одним із варіантів ситуативного знання.

2. Різноманіття джерел знань, що включає теоретичне знання, отримане на лекціях і з навчальних матеріалів, а також з висловлень інших учасників обговорення.

3. Творчий процес пізнання, що здійснюється завдяки вільній обстановці висловлення ідей на основі включення індивідуальної творчості суб'єктів навчального процесу в їхню колективну творчу діяльність.

4. Колективний характер пізнавальної діяльності, що є найважливішою передумовою синергетичного ефекту за рахунок множення зусиль учасників навчання, якому сприяє різноманіття способів, форм і методичних прийомів у навчанні: «мозкова атака», виділення підгруп і їх взаємодія тощо.

5. Форсований процес одержання знання завдяки зануренню в ситуацію. Це занурення дає змогу уникнути суто логічної моделі пізнання. Завдяки швидкому включенню механізмів образного, інсайтного пізнання, мислення перестає бути лінійним.

Висновки. Розглянувши потенціал використаних у методичці аналізу ситуацій підходів та активних способів їх реалізації, ми дійшли таких висновків:

1. Здатність кейс-методу активізувати навчальний процес і бути засобом розширення інтелектуальних можливостей студентів дає змогу використати його як інноваційний дидактичний засіб у низці дисциплін, зокрема під час навчання професійно-орієнтованого спілкування іноземною мовою.

2. Використання кейс-методу в навчальному процесі призводить до відновлення, розвитку, підвищення інтенсивності

й різноманіття видів і способів комунікацій між суб'єктами навчального процесу, тому що його сутнісною характеристикою є орієнтація на міжособистісну взаємодію, вплив на психічну й соціальну структури особистості.

3. Кейс-метод є перспективним засобом навчання іношомовного професійно-орієнтованого спілкування завдяки його спрямованості на активізацію пізнавальної діяльності студентів за допомогою стимулювання професійних інтересів учнів, розвитку їхніх когнітивних і творчих здібностей, збільшення особистісного потенціалу студентів, а також усвідомлення мови як засобу соціальної взаємодії.

Отже, для активізації навчання іношомовного професійно-орієнтованого спілкування методика аналізу ситуацій має у своєму розпорядженні значні функціональні можливості, що відповідають потребам професійної освіти, – від одержання спеціальних знань і навичок до формування професійних умінь майбутніх фахівців, а також реалізації творчого потенціалу студентів.

Література:

1. Антипова М.В. Метод кейсов (case-study). Москва: ФГБУ ВПО «Маргту», 2011. 150 с.
2. Кейс-метод. Окно в мир ситуационной методики обучения (case-study) URL: www.casemethod.ru.
3. Михалкина И.В. Коммуникативное и языковое содержание обучения профессиональному общению специалистов в области внешнеэкономических связей: дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Москва, 1994. 260 с.
4. Ситуационный анализ, или Анатомия кейс-метода / под ред. Ю.П. Сурмина. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.
5. Сурмин Ю.П. Методология анализа ситуаций (Case Study). Киев: Центр инноваций и развития, 1999. 94 с.
6. Шовкопляс О.І. Використання кейс-методу в процесі професійно-орієнтованого навчання англійській мові у вузі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки»*. 2013. № 14 (2). С. 207–212.

Знаецкий В. Ю. Использование кейс-метода в процессе профессионально-ориентированного обучения иностранному языку в неязыковых вузах

Аннотация. В статье освещаются отдельные аспекты использования кейс-метода для обучения профессионально-ориентированному общению. Ценность положений кейс-метода для методики преподавания иностранного языка заключается в его способности решать целый ряд поставленных задач. Доказывается адекватность применения методики анализа ситуаций целям обучения иноязычному профессионально-ориентированному общению студентов специальностей «Туризм» и «Международная экономика».

Ключевые слова: метод ситуационного анализа, навыки профессиональной речи, обучение.

Znatetskiy V. Using the case method in the process of professionally oriented foreign language teaching in non-language universities

Summary. The article describes the particular aspects of case-method usage in professional business speaking teaching. The value of the method provisions for foreign language teaching is its ability to solve a range of problems being raised. The article proves a sufficiency of the situation analysis method for the educational goals in the process of professional communication skills teaching to the students majoring in Tourism and International Economics.

Key words: situation analysis method, professional speaking skills, teaching.

*Ільченко О. А.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації**Національної академії Національної гвардії України*

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ МАС-МЕДІЙНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ГВАРДІЮ УКРАЇНИ

Анотація. У статті виявлено комунікативні стратегії публікацій, що присвячені Національній гвардії України. Дослідження виконано в річці стратегічних комунікацій. Розвідка містить опис інтенцій, репрезентованих у матеріалах українських мас-медіа щодо діяльності Національної гвардії України.

Ключові слова: комунікативні стратегії, стратегічні комунікації, інтенція, Національна гвардія України, мас-медіа.

Постановка проблеми. Термін «стратегічні комунікації» активно впроваджується в науковий континуум. Кілька років ця тема на рівні вузького використання профільними фахівцями активно розробляється органами влади й силовими структурами. «Добре, що ми вирішили використати цей резерв для забезпечення інформаційної безпеки держави» [9], – зазначає експерт зі стратегічних комунікацій ГО «Інформаційна безпека», колишній заступник міністра інформаційної політики України Т. Попова. Найбільш актуальною є проблема стратегічних комунікацій для силових структур, оскільки стаття 41 Воєнної доктрини України чітко визначає, що забезпечення інформаційного складника воєнної безпеки України здійснюватиметься шляхом запровадження ефективної системи стратегічних комунікацій у діяльність органів сектору безпеки й оборони. Під стратегічними комунікаціями розуміємо «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних і психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» (визначення СтратКому у Воєнній доктрині України) [8], тобто поєднання всіх інформаційних можливостей держави для реалізації в інформаційному просторі. У структурах НАТО ця діяльність набуває все більшої активності: створено Центр вивчення передового досвіду НАТО зі стратегічних комунікацій (місто Рига); у Школі НАТО в місті Оберамергау (ФРН) започатковано навчальні курси зі стратегічних комунікацій різного рівня, аналогічну підготовку здійснюють у Туреччині [9]. Українські офіцери мають можливість навчатися в цих осередках розвитку стратегічних комунікацій на регулярній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційний складник гібридної війни показав, по-перше, недоліки підготовки України до протистояння інформаційній агресії, по-друге, результати неврахування цього аспекту в підготовці фахівців. Тому виникла необхідність у створенні окремих організаційних структур, які забезпечать набуття Національною гвардією України та іншими складовими секторами безпеки й оборони необхідних оперативних можливостей, у тому числі наукових та освітніх. Тож тема, обрана для дослідження, безперечно, актуальна. Її розробленням активно займаються І. Лисичкіна,

Л. Монастирська, О. Павлова, Л. Пеліпейченко, Г. Почепцов, В. Старух, М. Шклярчук і багато інших.

У розбудові стратегічних комунікацій чільне місце посідають зв'язки з мас-медіа. Тому предмет дослідження – комунікативні стратегії публікацій мас-медіа, у яких йдеться про діяльність Національної гвардії України.

Мета статті – виявити комунікативні стратегії, які реалізує мас-медіа у висвітленні тем про Національну гвардію України, описавши комунікативні інтенції мас-медіа.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «комунікативна стратегія» розуміємо здійснення намірів мовця, його глобальних і локальних цілей: «оптимальна реалізація інтенцій мовця для досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих кроків спілкування та їх глибокого видозмінення в конкретній ситуації» [2]; «тип поведінки одного з партнерів у ситуації діалогічного спілкування, який зумовлений і співвідноситься з планом досягнення глобальної і локальної комунікативних цілей у межах типового сценарію функціонально-семантичної репрезентації інтерактивного типу» [12]. Такий підхід, на нашу думку, умовно можна позначити як інтенційний, оскільки він пов'язаний з усвідомленням стратегії в ракурсі реалізації інтенції адресанта (комунікативна інтенція – намір адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення (мету) і спосіб її втілення (зумовлює комунікативні стратегії) [11, с. 203]). Отже, інтенційний підхід орієнтований на стратегічну програму адресанта, план його мовленнєвих дій.

Дискусійним залишається питання класифікації комунікативних стратегій. На думку більшості вчених, універсальна типологія комунікативних стратегій, яку можна застосувати до всіх сфер спілкування, мало ймовірна або можлива як узагальнена. Для реалізації мети цього дослідження доцільно використати науково обґрунтовану класифікацію стратегій, запропоновану О. Михальновою [4, с. 58–91], що ґрунтується на цільових настановах мовця. Дослідниця виділяє стратегію на пониження (тактики звинувачення, безособового звинувачення, аналіз-«мінус», викриття, ображення, погрози); стратегію на підвищення (тактики (само)презентації, неявної презентації, аналіз-«плюс», відведення критики, самовиправдання); стратегію театральності (тактики спонукання, кооперації, розмежування, інформування, обіцяння, попередження, прогнозування, провокації, іронізування).

Джерельною базою послуговували публікації «Української правди» й «Корреспондент.net».

Інтенцію романтичності, сподівання на краще відображено в матеріалі, опублікованому «Корреспондент.net». Статтю озаглавлено: «У Харкові курсанти провели романтичний флешмоб». У тексті йдеться про те, що в Харкові в День закоханих, 14 лютого 2019 р., курсанти Національної академії

Національної гвардії України вийшли на флешмоб: курсанти вишикувались на плацу у формі сердечка; повідомлення доповнено фото з оптимістичним підписом: «У День закоханих навіть сонечко виглянуло до нас. Насолоджуйтеся цим днем і вірте в краще» (фото й підпис узяті зі сторінки Facebook навчального закладу) [19]. Ця інтенція зумовила добір стратегії на підвищення, тактик аналіз-«плюс», що актуалізується через референцію до висловлювань, які підводять до позитивної інтерпретації флешмобу, але не експлікують позитивного ставлення до цієї події, вчинку; (само)презентації, під час реалізації якої адресантом здійснюється безпосередня вказівка на позитивні якості курсантів Національної академії Національної гвардії України.

Інтенцію доброчесності, шанобливості, що зумовила використання стратегій на підвищення (тактики (само)презентації, неявної презентації) й театральності (тактики інформування, обіцяння), реалізовано в публікації «Нацгвардія буде охороняти церкви через релігійний скандал», у якій йдеться про конфліктну ситуацію між релігійними конфесіями України й позицію Національної поліції й нацгвардійців, які перейшли на посилений режим чергування церковних об'єктів, а також виконують службове завдання щодо охорони державного об'єкта й символу Запорізького козацтва – історико-культурного комплексу «Запорізька Січ»: «<...> Метою служби гвардійців є недопущення скоєння актів вандалізму, підпалу та інших протиправних дій. <...> Військовослужбовці зроблять все можливе для захисту історичної пам'ятки від нападників» [5].

Інтенцію безпеки, турботи про цивільне населення репрезентовано в публікації «Суперкубок, Хрещення Русі, парад: силовики посилено готуються», підготовлений «Українською правдою»: «Поліція, Національна гвардія та Держслужба з надзвичайних ситуацій проведуть командно-штабні навчання напередодні масових заходів, участь у яких візьмуть десятки тисяч людей. <...> Під час навчань правоохоронці на місцях повинні змоделювати різні ситуації, що можуть виникнути під час масових заходів, та відпрацювати свої спільні дії» [13]. Ця інтенція зумовила використання стратегії на підвищення, що реалізувалась у тактиках аналіз-«плюс» і (само)презентації, стратегії театральності – тактиці обіцяння.

Стратегію на підвищення, тактику відведення критики, за якої набувають реалізації аргументи й/або факти, за допомогою яких можна пояснити чи виправдати певні дії та вчинки, використано в повідомленні «У МВС пояснили, чому Нацгвардія зняла охорону в Шевченківському суді». Мета цієї тактики – подати певну точку зору як об'єктивний стан речей: «У Міністерстві внутрішніх справ спростовують зняття охорони підрозділами Національної гвардії з приміщення Шевченківського районного суду у Києві. <...> Очільник МВС має підстави оцінювати рішення органів держави, «які демотивують працівників та підривають авторитет правоохоронних органів». «Тому він, відповідно до обов'язків, буде і надалі захищати законні інтереси особового складу всіх підрозділів системи МВС», – заявили в міністерстві» [17].

Інтенцію спростування доказів реалізовано шляхом використання стратегії на підвищення, тактики самовиправдання, яка здійснюється через заперечення негативних суджень про об'єкт критики і його причетності до того, чому дається негативна оцінка. Ця тактика відрізняється від тактики відводу критики тим, що ґрунтується на вираженні думки й тому, як наслідок, видається суб'єктивною: «Слідчий комітет Росії порушив

3 кримінальних справи про нібито обстріли українськими військовими мирних жителів Донбасу. <...> «Українські військові діяли за мотивами політичної та ідеологічної ненависті і ворожнечі, пов'язаної з відмовою населення південного сходу України визнати легітимність діючої влади і бажанням створити відокремлені адміністративно-територіальні утворення на Україні», – робить висновок слідчий орган» [18].

Інтенцію співпереживання у ставленні до військовослужбовців Національної гвардії України та їхніх рідних, шанобливого ставлення до загиблих воїнів передано в публікації «Нацгвардія заявляє про загибель офіцера в зоні АТО»: «Національна гвардія заявляє про загибель офіцера Сергія Сиротенка в зоні проведення антитерористичної операції», але «прес-центр штабу АТО у вечірньому зведенні за середу заявляє про відсутність втрат за 1 листопада [2017 р.]» [6]. Репортери «Української правди» С. Лукашова, В. Романенко відразу ж вирішили цей конфлікт, подавши вкінці повідомлення – результат журналістського розслідування: «У коментарі УП через соцмережу в об'єднанні зазначили, що офіцер загинув 31 жовтня, ймовірно, ввечері», підкріпивши достовірність цієї інформації цитатою: «Керівник нашої філії в Черкасах сьогодні отримала цю інформацію від дружини Альони», – пояснили в організації» [6]. Отже, стратегія театральності реалізується в тактиці кооперації, за допомогою якої «Українська правда» конструє образ Нацгвардії, апелюючи до загальнолюдських цінностей.

Інтенцію оптимізму, позитивного вирішення конфлікту, що розгортається на сході України, реалізовано у стратегії на підвищення (тактиках аналіз-«плюс», відведення критики), стратегії театральності (тактиках кооперації, прогнозування) в публікації «Корреспондент.net» про план А. Авакова щодо деокупації й реінтеграції Донбасу, який міністр внутрішніх справ України представив під час круглого столу в Інституті миру у Вашингтоні 12 лютого 2019 р.: «Стратегія передбачає створення демілітаризованої зони безпеки на окремій ділянці окупованих територій. Державна прикордонна служба України за підтримки спеціальної міжнародної миротворчої місії повинна взяти цю ділянку і її межі під контроль. Правопорядок, – зазначив міністр, – повинен забезпечуватися силами Національної поліції, Національної гвардії і моніторингової місії. <...> Україна не допустить федералізації та автономії» [1].

Інформаційну, загалом емоційно-нейтральну, інтенцію репрезентує матеріал «Корреспондент.net», у якому йдеться про посилення НАТО в Чорному морі. У цьому разі видання використовує стратегію театральності, тактику інформування (адресант обмежується наданням інформації, яку аудиторія може взяти до уваги в процесі прийняття рішення): «Зараз країни альянсу виділяють Україні гроші, допомагають з кібербезпекою і навчають українських військових» [3]; тактику обіцяння (втілюється через добровільне зобов'язання щось зробити): «На брифінгу за підсумком переговорів у Брюсселі в. о. міністра оборони США Патрік Шанахан оголосив, що Америка і НАТО будуть виробляти єдину політику по цьому договору» [3]; стратегію на підвищення, тактику аналіз-«плюс», що актуалізується через референцію до висловлювань, які підводять до позитивної інтерпретації фактів, проте адресант описує ситуацію з позитивного погляду, але не експлікує при цьому свого позитивного ставлення до подій чи вчинків: «<...> Всі країни-члени НАТО закликають Україну продовжувати йти по шляху реформ. Полторак уточнив, що майже кожен місяць

в українські порти заходять кораблі НАТО. Зокрема, вони проводять навчання з Військово-морськими силами України. <...> Альянс готовий продавати Києву високоточну зброю, яку не виробляють в Україні» [3].

Стратегію театральності використано ще в низці публікацій, зокрема «Українські військові випробовують «глушак» дронів», оприлюдненій «Корреспондент.net»: «<...> Нацгвардія випробувала військовий автомобіль-багі. Автомобіль створений зусиллями волонтерів з півдня України» [15]; «Підконтрольну МВС Нацгвардію частково підпорядковують ЗСУ – Генштаб», надрукованій «Українською правдою»: «Деякі підрозділи Національної гвардії, якою зараз керує МВС, частково підпорядковують Збройним силам. <...> Незабаром з оперативним резервом ЗС номер один будуть проведені відповідні збори, також будуть доукомплектовані військові частини, завершено перегрупування військ у залежності від обстановки, яка склалася» [7]. У першому прикладі використано тактику інформування, у другому – обіцяння й прогнозування.

Інтенцію шанобливого ставлення до військових, зокрема нацгвардійців, репрезентовано у статті «Україна вшановує учасників воєн за кордоном», що опублікована «Корреспондент.net»: «За даними Міністерства оборони, з 1992 року в міжнародних миротворчих операціях взяли участь майже 44 тисячі військовослужбовців. З самого початку конфлікту на сході України тисячі ветеранів, перш за все «афганців», виступили на захист рідної землі. Зараз вони проходять службу у складі Збройних сил, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, СБУ та інших силових підрозділах», – додали у відомстві» [14]. Ця інтенція реалізується в театральній стратегії, тактиці інформування.

В. Хохлов підготував матеріал «Лібертаріанський погляд: намордник для держави» [20], присвятивши його експресивному аналізу прикладів того, як держава схильна утискати свободи громадян. Автор протиставляє «лібертаріанство» й державу: «Держава – це один з головних ворогів свободи <...>» [20]. Зокрема, на початку статті він апелює до «загального військового обов'язку», який передбачає проти власної волі займатися відповідною діяльністю, ризикувати життям чи здоров'ям, віддавати свою власність. Сам факт конституційного закріплення загального військового обов'язку В. Хохлов порівнює з політикою Гітлера, який «міг конституційно закріпити будь-що, але на Нюрнберзькому процесі посадовці Рейху були засуджені у тому числі й за законні, але неправові дії» [20]. Автор вважає: «Громадяни державі нічого не винні, крім сплати податків. Вони не мусять її захищати, віддавати їй власний час, здоров'я чи майно. Недобровільна мобілізація є неправовим актом, незважаючи на те, що вона здійснюється за законом» [20]. «Право на зброю» автор теж вважає «зазіханням» на права і свободи громадян: «Коли державі потрібні озброєні раби – це дозволено, а коли вільні громадяни бажають мати зброю – це заборонено. <...> Громадяни утворили державу для того, щоб вона їх обслуговувала, а не утискала чи обмежувала» [20]. Така авторська позиція «роздмухує» негативне ставлення до виконання військового обов'язку, породжуючи інтенцію позбавлення волі, права самостійно приймати рішення, а отже, формує пейоративне ставлення до поліцейських і військових, функцій яких автор, як нам видається, не розмежовує, це впадає в око, коли він аналізує діяльність структур, координованих Міністерством внутрішніх справ. Отже, В. Хохлов використав

стратегію на пониження, представивши її такими тактиками: аналіз-«мінус», що ґрунтується на розбиранні ситуації чи фактів, які виражають негативне ставлення до того, що описується, при цьому для цієї тактики характерна відсутність безпосередньої вказівки на конкретну провину; викриття – актуалізується через наведення фактів та аргументів, які роблять очевидною чиюсь винуватість або причетність (комбінація тактик аналіз-«мінус» і звинувачення).

Агресивну, конфліктну інтенцію щодо військовослужбовців репрезентує повідомлення «Корреспондент.net» про те, що принизили й побили двох бійців Національної гвардії України: «<...> Двоє невідомих чоловіків намагалися пройти в приміщення Апеляційного суду Львівської області на площі Соборній. «На вимогу військовослужбовців Національної гвардії України, які виконували завдання з охорони суду, пред'явити документи, чоловіки відреагували агресивно, при цьому один із них завдав двом військовослужбовцям тілесні ушкодження. Чоловік погрожував нацгвардійцям, принижував їхню честь і гідність», – ідеться в повідомленні» [16]. Стратегію на пониження, тактики аналіз-«мінус» і безособового звинувачення (винуватців не названо) підтримує ще одне повідомлення, яке завершує аналізовану статтю: «Раніше у Львові заарештували нацгвардійця за побиття колеги по службі. Внаслідок побоїв військовий втратив селезінку і тепер перебуває на лікуванні в лікарняному стаціонарі» [16]. Деталей цієї події не повідомлено, коментаря чи оцінки не додано. Якщо в першій частині статті стратегія на пониження формується на інтенції неспроможності нацгвардійців контролювати ситуацію, захистити себе від фізичного впливу – належним чином виконувати службово-бойове завдання, то в другій – неспроможності контролювати самого себе, порушенні військової етики, неправомірному застосуванні фізичної сили.

Стратегію на пониження використано у статті «Корреспондент.net» про хабарництво майора Нацгвардії: «Оперативники спецслужби встановили, що майор вимагав від місцевого жителя тисячу доларів. За вказану суму зловмисник обіцяв вирішити питання про укладення контракту з чоловіком на проходження військової служби» [10]. Реалізовано тактики звинувачення за допомогою актуалізації через приписування відповідної провини, визнання винним у хабарництві, а також розкриття, виявлення неординарних дій нацгвардійців, їхніх якостей; викриття, що актуалізується через наведення фактів та аргументів, які доводять винуватість офіцерів Нацгвардії. Обрану стратегію підтримують й інші приклади хабарництва, що наведені в аналізованій публікації: «Раніше стало відомо, що в Рівненській області командир взводу однієї з військових частин отримав 900 доларів хабара за влаштування чоловіка на військову службу за контрактом. А в Харкові за хабар затримали воєнкома. Він вимагав від громадянина \$ 500 за визнання того непридатним для проходження військової служби» [10].

Тому негативного ставлення до Національної гвардії України як до силової структури в проаналізованих виданнях не виявлено. Засудження викликають порушення конкретних офіцерів, які вчасно виявляють та усувають.

Висновки. Стратегія на підвищення реалізується в тактиках самопрезентації, аналіз-«плюс», відведення критики, само виправдання; стратегія театральності представлена такими тактиками: інформування, обіцяння, прогнозування, кооперації; стратегія на пониження – тактиками аналіз-«мінус», викриття, звинувачення чи безособове звинувачення.

При цьому, коли йдеться про Нацгвардію в повідомленнях міністрів (А. Авакова, С. Полторака), реалізуються стратегії театральності, рідше – на підвищення; коли йдеться про вшанування воїнів – стратегія на підвищення; коли створюється різка дихотомія військовий-цивільний або описується діяльність конкретних військовослужбовців – стратегія на пониження, а стратегія на підвищення реалізується в тактиці самопрезентації, підпорядковуючись інтенції захисту цивільного населення від актів тероризму; коли висвітлюють події на сході України, окремо про нацгвардійців, як правило, не пишуть.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні наукового підґрунтя для розбудови стратегічних комунікації, освітніх програм для майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Література:

1. Аваков презентував план деокупації Донбасу. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4064408-avakov-prezentuvav-plan-deokupatsii-donbasu>.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2009. 376 с.
3. Вихід для України. НАТО нараджується в Чорному морі. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/4065564-vykhid-dlia-ukrainy-nato-naroshchuietsia-v-chornomu-mori>.
4. Михалёва О.Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Иркутск, 2004. 289 с.
5. Нацгвардія буде охороняти церкви через релігійний скандал. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/01/12/7168163/>.
6. Нацгвардія заявляє про загибель офіцера в зоні АТО. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/11/1/7160435/>.
7. Підконтрольну МВС Нацгвардію частково підпорядкують ЗСУ – Генштаб. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/28/7199639/>.
8. Побудова системи державних стратегічних комунікацій України. URL: http://mip.gov.ua/files/documents/Stratcom_Report_2016_UKR_updated.pdf.
9. Попова Т. До питання підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28538557.html>.
10. СБУ затримала за хабар майора Нацгвардії. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4065619-sbu-zatrymala-za-khabar-maiora-natshvardii>.
11. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
13. Суперкубок, Хрещення Русі, парад: силовики посилено готуються. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/07/17/7186576/>.
14. Україна вшановує учасників воєн за кордоном. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4065409-ukraina-vshanovuie-uchasnykiv-voien-za-kordonom>.
15. Українські військові випробовують «глушак» дронів. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4065755-ukrainski-viiskovi-vyprovovuut-hlushak-droniv>.
16. У Львові побили бійців Нацгвардії. URL: <https://ua.korrespondent.net/city/lvov/4065329-u-lvovi-pobyly-biitsiv-natshvardii>.
17. У МВС пояснили, чому Нацгвардія зняла охорону в Шевченківському суді. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/19/7172155/>.
18. У РФ відкрили 3 справи про «безчинства» української армії на своїй землі. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/12/19/7166030/>.
19. У Харкові курсанти провели романтичний флешмоб. URL: <https://ua.korrespondent.net/city/kharkov/4065022-u-kharkovi-kursanty-provely-romantichnyi-fleshmob>.
20. Хохлов В. Лібертаріанський погляд: намордник для держави. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/12/11/7200868/>.

Ильченко Е. А. Коммуникативные стратегии публикаций масс-медиа о Национальной гвардии Украины

Аннотация. В статье выявлены коммуникативные стратегии публикаций, посвященных Национальной гвардии Украины. Исследование выполнено в русле стратегических коммуникаций. Работа содержит описание интенций, представленных в материалах украинских масс-медиа относительно деятельности Национальной гвардии Украины.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии, стратегические коммуникации, интенция, Национальная гвардия Украины, масс-медиа.

Ichenko O. Communicative strategies in mass media publications about National Guard of Ukraine

Summary. This article reveals communicative strategies of publications devoted to the National Guard of Ukraine. The study was carried out in line with strategic communications. The article contains a description of the intentions presented in the materials of the Ukrainian media regarding the activities of the National Guard of Ukraine.

Key words: communication strategies, strategic communications, intention, National Guard of Ukraine, mass media.

*Климентова О. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри стилістики та мовної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАГМАТИКА ПРОПОВІДІ В ПРОСТОРІ РЕЛІГІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті розглядаються процеси оновлення релігійного дискурсу в аспекті прагматичної ретрансляції. При цьому особливу увагу приділено осучасненню гомілетики, потенційним проблемним колізіям, що визначаються специфікою нової комунікативної ситуації текстової репрезентації.

Ключові слова: проповідь, вербальний вплив, продуктивна маніпуляція, непродуктивна маніпуляція, лінгвістична експертиза.

Постановка проблеми. Сучасний етап становлення релігійного дискурсу в Україні позначений зміною набору алгоритмів комунікації із суспільством. Релігійна комунікація в Україні стає все більше соціоорієнтованою. На це прямо вказує поява нових форм комунікативної взаємодії в релігійній сфері, що набули репрезентативного вияву в жанровій парадигмі релігійної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення прагматичних жанрів мовлення як форм комунікативної поведінки, об'єктивації соціолінгвістичних, лінгвокультурологічних, концептуальних, ціннісних позицій у релігійній комунікації здійснюється вітчизняними й зарубіжними науковцями, таким як О.В. Бобирева, В.І. Карасик, Н.Б. Мечковська, Г.Г. Почепцов, Н.В. Слухай, О.Й. Шейгал та інші.

Мета статті – дослідити інноваційні способи комунікативної взаємодії в релігійному дискурсі. Актуальність дослідження інноваційних форм релігійної комунікації зумовлюється тим, що соціоорієнтовані форми релігійної взаємодії, зокрема, залишаються слабо осмисленими щодо здатності певних феноменів дискурсу рухати його вперед, сприяти загальному розвитку, еволюціонувати.

Виклад основного матеріалу. Інституційне оновлення релігійного дискурсу потягло за собою увиразнену диференціацію векторів релігійних почувань вірян і посилило тенденцію до соціально-політичної корекції процесів релігійної сфери. Стрімка динаміка не оминула й власне комунікативну специфіку релігійної сфери, що об'єктивується новими інтерпретаційними моделями, використанням сучасних технологій інформаційного впливу й новими ефектами впливової дії. Зокрема, ресурс Catholicnews стверджує, що дослідження ефективності Інтернет-євангелізації засвідчує її високу результативність: «Більше половини тих, що прийняли рішення йти за Ісусом завдяки Інтернету, згодом ділилися своєю вірою з іншими, згідно з дослідженням під назвою Християнський Індекс Росту, в якому взяло участь більше 100 000 людей по всьому світу» [3].

У релігійній комунікації алгоритм взаємодії з аудиторією віками напрацьовувався насамперед у процесах ефективної передачі Вчення, зокрема й проповіді, призначеної для

«наставлення вірних згідно з істинами християнської віри» [11, с. 109]. Текст проповіді як жанровий різновид базується на такому типі прагматичної вербалізації, в якому репрезентуються матриця можливих подій, ролі учасників; контексти сприйняття подій; структурні та інтеракціональні принципи, за якими ситуації ідентифікуються і зберігаються у вигляді досвіду [7, с. 152]. При цьому очевидно, що текст проповіді, який традиційно існував «тут і зараз», за умови його телевізійної чи Інтернет-трансляції змінює свої впливові ефекти й характер комунікативної взаємодії.

Ця взаємодія формується різними чинниками. З одного боку, жанр безпосередньо впливає на смислове сприйняття повідомлення і слугує розпізнаванню комунікативних намірів мовця. Так, К.А. Долінін зазначає: «Знання жанрових канонів (...) забезпечує ідентифікацію жанру адресатом (для чого часто вистачає навіть порівняно невеликого сегмента дискурсу), тобто орієнтування в мовленнєвій події, в якій він бере участь, активацію відповідного сценарію, що зберігається в довготривалій пам'яті, і, відповідно, налаштування на потрібну хвилю, активацію відповідної установки, перцептивної та діяльної, і, як результат, можливість прогнозувати наступні мовленнєві дії партнера. Подальше розгортання дискурсу й подальше адекватне реагування на нього» [2, с. 10]. Усі згадані параметри, сформовані попередніми етапами функціонування проповіді, за нових умов здатні забезпечити нову потужну хвилю соціальної рефлексії на релігійні ідеї.

Натомість, з іншого боку, аналіз функціонування інформаційних технологій у різних комунікативних дискурсах дав змогу науковцям зібрати доволі багато матеріалу щодо численних «побічних ефектів», порушень вимог «комунікативної відповідальності» й «комунікативної етики» тощо. З урахуванням того, що інвентарний перелік комунікативних категорій, які регламентують рекомендаційні, заборонні та експланаторні (як варто розуміти комунікативні дії) [13, с. 161] виміри комунікативного процесу, для української комунікативної свідомості в парадигмі комунікативної поведінки етносу перебуває у стані невизначеності й зазнає потужних небезпек узагалі бути поглинутим стандартами чужих лінгвокультур, об'єктивується проблема перспектив українського релігійного дискурсу, що формуються динамічними процесами його оновлення на сучасному етапі становлення.

Нещодавно українськими богословами-науковцями репрезентовано концепцію оновлення сучасної проповіді. Так, проєктор Київської духовної академії з науково-богословської роботи, один із авторів інноваційного підручника з гомілетики В.В. Бурєга, представляючи підручник, зауважив, що проповідь повинна змінювати аудиторію [10]. Якщо цього не відбувається

ся, проповідь не досягає своєї мети. На його думку, в класичних підручниках із гомілетики не приділялося належної уваги зворотному зв'язку зі слухачами проповіді. Мовиться про її вплив на розум, почуття й волю вірян. За оцінками В.В. Буреги, у традиційних підходах не усвідомлюється діалогічна природа проповіді, натомість підтримується її монологічність. Саме тому в новому підручнику авторами враховано досвід католицької, протестантських, Помісних православних церков, а також проповідницьку практику інших конфесій в аспекті прийомів ефективної комунікації, вперше здійснено спробу осмислити впливову специфіку ретрансльованої проповіді у вигляді друкованого тексту, аудіо- та відеозапису, Інтернет-проповіді.

Спроби об'єктивного аналізу глядацького сприйняття телевізійних, радіопроповідей та Інтернет-проповідей, вивчення їх із позицій комунікативних девіацій і комунікативної успішності реалізовані в нових дидактичних підходах, які віднині студіюватимуться слухачами Духовної академії.

Характер запропонованих інновацій, на нашу думку, свідчить про те, що проповідь має змінитися співвідносно із сучасними тенденціями розвитку комунікативних технологій, зокрема медійних, мережевих тощо. Це відбуватиметься шляхом освоєння психолінгвістичних моделей сприйняття конфесійної інформації, що традиційно для релігійного дискурсу репрезентується системою бінарних опозицій. Разом із тим зауважимо, що натеper накопичено великий досвід функціонування цих моделей в інших прагматичних дискурсах. Він засвідчує, що ефективність цих моделей зазвичай залежить від реалізації цілей мовця, що їм відповідають різні композиційні схеми; наявності чи відсутності «прагматичного фокусу» в повідомленні, динамічної чи резонансної взаємодії інтенцій мовця [1, с. 31], що, у свою чергу, корелює з «мовленнєвою маніпуляцією», в межах якої розрізняють «продуктивну» й «непродуктивну маніпуляції» [12, с. 213].

Така маніпуляція нині визнається соціально та етично прийнятною, результативною в асиметричних статусно-рольових комунікативних сценаріях із прозорим кодексом морально-етичних вимог (педагогічний, медичний, психотерапевтичний дискурси), може бути свідомо обраним засобом досягнення успіху у фаховій діяльності чи іншій соціальній взаємодії, вкорінена в практичні потреби пошуку засобів ефективної комунікації. Водночас ідентифікація продуктивна/непродуктивна здійснюється відносно комунікативних інтенцій мовця (Седов, Кутуза, Климентова та інші), тоді як прийоми впливу мають амбівалентний характер. У наукових підходах вектор маніпулятивності об'єктивується лінгвістичною експертизою. Натомість у релігійній комунікації безпечність і небезпечність інформації, її етичний статус визначаються релевантністю до певної інтерпретаційної моделі, що відповідає конфесійним конвенціям чи здійснює їх ревізію [5].

Практика засвідчила, що активне використання медійних та Інтернет-технологій, ресурсу мережевої комунікації в діяльності деномінацій відкрило нові можливості для популяризації їх доктрин і нарощення електорату. У зв'язку з цим змінився склад активних учасників релігійного дискурсу й, відповідно, погравилася боротьба за розподіл зон впливу в інформаційному просторі України. Традиційні конфесії до останнього часу практично не використовували цей ресурс, хоча в боротьбі за паству проповіді як інструменту формування конфесійного світогляду завжди надавалося особливе значення в релігійній

комунікації. Проповідь – це своєрідна пропаганда винятковості власної конфесійної доктрини. Разом із тим якщо раніше конкурували релігійні ідеї, то з новим ресурсом стратегічну перемогу отримують ті, хто краще знається на технологіях інформаційного впливу.

Розрізняючи терапевтичний і патогенний вплив на аудиторію як результат застосування продуктивної чи непродуктивної маніпуляції, зауважимо, що ідентифікація впливової специфіки в релігійних текстах обтяжується тим, що стосовно релігійного дискурсу й досі не вироблено чітких і послідовних вимог до контролю за інформаційною безпекою. Сакральні тексти виведені за межі антиекстремістських законодавств, а тексти другого кола, до яких належать і проповіді, системно апелюють до священного першоджерела. Це ускладнює їх лінгвістичний аналіз, заважає виявленню прийомів прихованої персуазивності, як наслідок, гальмує своєчасну наукову кваліфікацію маніпулятивних стратегій і тактик, що живлять їх комунікативну конфліктогенність, часто глибоко латентну.

З огляду на це, проблема осучаснення практики проповіді шляхом адаптації до можливостей медіапростору й Інтернет-ресурсів, ресурсу соціальних мереж і нарощення її впливової здатності втрачає свою комунікативну автономію й піддається прогнозуванню за сценарієм усіх впливових дискурсів (політичного, рекламного тощо), коли інформаційність підміняється емоційністю. Реляція з певною інтерпретаційною моделлю, стосовно якої традиційні релігії та неокульти протиставлялися, за нових умов є недостатньою. Крім того, неокульти, як відомо, доволі часто практикують непродуктивну маніпуляцію і зловживають довірою вірян. Попри те, постійно перебуваючи в зоні репутаційних ризиків, вони демонструють здатність нарощувати електорат і забезпечувати медійну та Інтернет-активність в українському інформаційному полі.

Проте, на наш погляд, практика ефективного використання впливових текстів у релігійній комунікації стане більш безпечною в разі об'єднання зусиль науковців і представників церкви в намаганні бути відповідальними, маючи справу з медіа, Інтернетом і мережевими технологіями впливу.

Зауважимо, що, відповідно до сучасних наукових підходів в осмисленні законів циркуляції інформації та їх реляції з комунікативним потенціалом людей, Україна належить до суспільств нового типу, а саме інформаційних суспільств, зокрема, за типологією японського науковця Йнедзі Масуда [6, с. 37]. Еволюційна модель функціонування інформації в інформаційному суспільстві, де «обмін інформацією не має жодних часових, територіальних або політичних меж» [6, с. 37], створює нові, небачені раніше можливості для всіх типів самоідентифікації, а отже, й релігійної.

З ідей Й. Масуда, перенесених у релігійний дискурс, **теоретично** випливає, що в умовах соціоорієнтованого суспільства й із урахуванням актуальних для такого суспільства норм комунікативної поведінки проповідник, окрім конфесійних цінностей, має поважати «етичні цінності керованих демократій». При цьому стандарти безпечної комунікації в інформаційному просторі обґрунтовуються у фреймах «суспільства довіри», когнітивної багатовекторності, консенсусу, що взагалі не властиво теологічній риториці. Тому, на наше переконання, є потреба опановувати нову концептологію проповіді в ширшому за конфесійні інтерпретаційні моделі контексті з урахуванням параметрів психоекологічної комунікації в суспільствах інформаційного типу з їхньою поліпарадигмальною реальністю.

Натомість **практично** в умовах гібридної війни, що ведеться в Україні, подібні зміни формату в релігійній комунікації слугують підставою для навчання проповідників ідентифікувати на наукових підставах маркери текстової патогенності. Що ж до українського соціуму загалом, то вкотре актуалізується потреба в розширенні набору завдань лінгвістичної експертизи релігійного тексту й контролю за його інформаційною безпекою з боку компетентних соціальних інституцій.

Окрім того, з огляду на базову категорію розрізнення різних типів впливу – комунікативну поведінку мовця [13], постає потреба в науковому дослідженні ситуативних, різноаспектних і параметричних моделей комунікативної поведінки релігійного лідера думки. Такі дослідження становитимуть логічну перспективу вивчення комунікативної специфіки релігійного дискурсу. З огляду на певну спорідненість релігійної й політичної комунікації, зокрема, в аспекті категорій ініціативності, реактивності, квеситивності, рольового розподілу, полярної оцінності тощо, в основу аналітичної моделі можуть бути покладені підходи, вже розроблені для політичного дискурсу [9], але доповнені актуальними для релігійної комунікації ознаками.

Зокрема, для наративного аналізу такими, на наше переконання, є кількість контактів, вибір інформаційних каналів, час і послідовність контактів; для мотиваційного – інтенції (експліковані, імпліковані), комунікативні стратегії й тактики, прийоми мовного впливу; для когнітивного й операційного аналізу – конфесійна доктрина, її кореляція з каноном, концептосфера (ядро, периферія, контекстні фрейми, бінарні опозиції тощо), емотивний модус; контент-аналіз може базуватися на показниках динаміки кількості прихильників доктрини, соціальних функцій, комунікативних ознак маркетингової успішності/провальності мережевих ресурсів; психолінгвістичне портретування мовця (рівень мовної компетентності, ідіостиль, темперамент, релевантність, манера, планування комунікативних дій, комунікативна невербаліка, специфіка самопрезентації, рольова гра тощо). Така аналітична модель, що, безперечно, може бути доповнена, здатна забезпечити експерта з мовної аналітики конкретним аргументативним матеріалом і слугувати розбудові адекватної лінгвістичної експертизи релігійного тексту.

Висновки. Отже, аналіз інноваційних процесів релігійної комунікації, зокрема векторів оновлення проповідницького дискурсу, дає змогу окреслити актуальні для нових типів комунікативної ситуації проблеми дискурсивного становлення й перспективи різноаспектного наукового студіювання релігійної комунікації як об'єкта багатьох сучасних мовознавчих досліджень у галузі медіалінгвістики, теорії мовної комунікації, комунікативної лінгвістики, лінгвістики впливу, теолінгвістики тощо.

Література:

1. Дементьев В.В. Теория речевых жанров. Москва: Знак, 2010. 595 с.
2. Долинин К.А. Речевые жанры как средство организации социального взаимодействия. *Жанры речи*. Вып. 2. Саратов, 1999.
3. Дослідники підраховували... URL: <https://credo.pro/2011/12/55356> (дата звернення: 20.08.2018).
4. Карасик В.И. Религиозный дискурс. *Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики*: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 1999. С. 5–19.
5. Климентова О.В. Впливові специфіка сектантського дискурсу. *Записки з українського мовознавства*: зб. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana. Fas. 23. Вип. 23. Одеса: ПоліПринт, 2016. С. 211–219.
6. Компанцева Л.Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж. Київ: АграрМедіаГруп, 2018. 318 с.
7. Кравченко Н.К. Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия. Киев: ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017.
8. Кутуза Н.В. Сугестія і маніпуляція: спільні та відмінні ознаки різновидів (видів) комунікативного впливу. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 24. Одеса, 2016. С. 178–189.
9. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 2001.
10. Бурера В.В. Проповедь должна менять аудиторию. URL: <https://www.patriarchia.ru> (дата звернення: 20.08.2018).
11. Пурыева Н. Словник церковно-обрядової термінології. Львів: Свічадо, 2001. 160 с.
12. Седов К.Ф. Дискурс как сугестия. Москва: Лабиринт, 2011. 335 с.
13. Семенюк О.А., Парашук В.Ю. Основы теории мовой коммуникации. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 240 с.
14. Стернин И.А. Коммуникативное поведение и его описание. *Теоретические и прикладные проблемы языкознания*. Воронеж: Истоки, 2008. 57 с.

Климентова Е. В. Прагматика проповеди в пространстве религиозной коммуникации

Аннотация. Статья посвящена процессам обновления религиозной коммуникации в аспекте использования потенциала медийной ретрансляции. При этом особое внимание уделяется гомилетике, потенциальным проблемным коллизиям, которые обуславливаются спецификой новой коммуникативной ситуации текстовой репрезентации.

Ключевые слова: религиозная коммуникация, проповедь, вербальное воздействие, продуктивная манипуляция, непродуктивная манипуляция, лингвистическая экспертиза.

Klymentova O. Pragmatics of sermon in the space of religious communication

Summary. The article focuses on the problems of religious communication's renovation, which are corresponded to the media retranslation. A special attention is devoted to sermons and the potential problematic collisions, which are caused by the new communicative situations of text representation.

Key words: religious communication, sermon, verbal influence, productive manipulation, unproductive manipulation.

Крижанівська Г. Т.,

доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

ТЕКСТИ ЖАНРУ «ВЛАСНА ІСТОРІЯ» В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЖІНОЧИХ ЖУРНАЛАХ: ФОРМАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ТА МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню формально-структурних і мовних конвенцій такого популярного жанру жіночих журналів, як *власна історія*. Стереотипна репрезентація цього жанру на сторінках жіночих видань виконує роль орієнтира як у їх суб'єктивній побудові, так і в сприйнятті. Проведене дослідження розкриває механізм функціонування та впливу цього жанру на сучасну жіночу аудиторію. У дослідженні використано аналітичну модель жанрового аналізу Дж. Свейлза й функціонально-стилістичний підхід до аналізу мовного матеріалу.

Ключові слова: жіночий журнал, жанр, жанрова модель, риторична стратегія.

Постановка проблеми. З огляду на зміну системи поглядів на мову із системоцентричної на антропоцентричну, розвиток нових напрямів мовознавства та суміжних наук (прагматика, лінгвокультурологія, соціо- й медіалінгвістика) і практичну потребу ефективного викладання мов, у сучасній мовознавчій науці спостерігаємо щоразу частіше застосування жанрового підходу до аналізу мовного матеріалу в різних комунікативних і соціальних контекстах (див., наприклад, [1; 2; 3]). Особлива увага науковців зосереджена на дослідженні мови сучасних засобів масової комунікації, про що свідчить виникнення в межах сучасної мовознавчої науки такого напрямку, як медіалінгвістика [4], а сучасний підхід до структурування медіатекстів супроводжується особливою методологією їх аналізу [3].

Система жанрів сучасних мас-медіа постає як потужний механізм, спрямований на ефективне спілкування з їх аудиторією та пропагування певних ідей і культури, що спонукає до постійного пошуку нових ефективних способів взаємодії зі своєю аудиторією. Важлива роль у цьому процесі належить жіночим журналам. Численні наукові розвідки свідчать, що жіночі видання є потужними інструментами в підтримці та утвердженні гендерної ідеології [5], а їх популярність робить їх вагомим засобом впливу на формування уподобань, світогляду й естетичних смаків сучасної жіночої аудиторії.

З часу свого виникнення жіночі видання послугують-ся жанровими формами, які постулюють активну співпрацю зі своїми читачками: лист редактора, лист у редакцію, власна історія, різні види інтерв'ю тощо [6, с. 98–100]. Різноманітні форми звернень зі сторінок цих часописів спрямовані на залучення читачів у процес взаємодії. Завдяки цьому процесу в читачок формується відчуття належності до однієї спільноти через відображення інтересів, пропагування ідей, цінностей і способів вирішення актуальних проблем.

Цікавим у цьому аспекті видаються тексти такого поширеного на сторінках жіночих часописів жанру, як «власна історія». В основі жанру лежить коротка розповідь жінки про власний досвід у вирішенні важливої для читачкої аудиторії проблеми.

Тематика текстів цього жанру є різноманітною. Відображаючи ті чи інші інтереси жіноцтва, вона слугує об'єднуючим осередком для формування аудиторії видання. Прагматика жанру передбачає формування в аудиторії відчуття спільноти через акцентуацію спільної проблеми та конструювання чітких норм поведінки й оцінювання ситуації. Стиль викладу характеризується невимушеною манерою та налаштовує на довірливі й приятельські взаємини в ситуації жанру.

Жінка та її зовнішній вигляд – тема, якій присвячені чи не всі жіночі видання: журнали як про моду та світське життя, так і про кар'єру, сім'ю та здоров'я. Інтерес жіноцтва до свого зовнішнього вигляду призвів до появи таких видань, як *Fitness, Shape, Fitbody, Woman's Health, Health & Fitness* тощо.

Мета статті – дослідити жанрову структуру, мовні особливості та прагматику текстів такого популярного жанру жіночих журналів, як «власна історія». Дослідження ґрунтується на 40 текстах цього жанру з таких журналів, як *Woman's Health, Shape, Fit* та *Health and Fitness*, за 2017–2018 роки. Вибір журналів зумовлений загальною увагою суспільства до найрізноманітніших вікових фітнес-програм, дієт і правил здорового способу життя, а також особистою зацікавленістю дослідника у відповіді, яку пропагують сучасні англомовні жіночі видання, на це актуальне для жіноцтва питання.

Виклад основного матеріалу. Для початку коротко зупинимось на розумінні категорії «жанр» у дослідженні. Незважаючи на різноманітні підходи: жанр як соціально стандартизована реакція на повторюваний тип риторичної ситуації в межах певного дискурсу [7], як цілеспрямований повторюваний процес [8]; як комунікативна подія в межах певної дискурсивної спільноти [9], спільним для них є визнання соціокомунікативної та функціональної зумовленості жанрів, яка визначає структуру їх текстів, вибір вербальних і невербальних риторичних стратегій. Завданням жанрового підходу до аналізу мовного матеріалу є не лише визначення взаємозв'язку форми й функції текстів певного жанру, а й розуміння когнітивного структурування інформації, адже специфічна структура текстів одного жанру впливає з типового для членів комунікативної спільноти способу передавати інформацію.

З метою виявити формальні та лінгвістичні особливості текстів жанру «власна історія» в сучасних жіночих журналах використовуємо аналітичну модель Дж. Свейлза [9], яка базується на типових риторичних кроках і стратегіях їх реалізації. Крок – це семантична та функціональна одиниця тексту, яку можна виокремити завдяки її комунікативній меті й мовним особливостям. Кроки реалізуються крізь певні риторичні стратегії організації їх змісту (ходи, за термінологією Дж. Свейлза [9]).

Як показав аналіз вибірки, текстова структура жанру «власна історія» складається з таких елементів, як назва рубрики, заголовок, лід та основна частина, а його формальна структура включає вісім послідовних кроків реалізації його комунікативної мети – повідомити про певне вирішення актуальної для жіноцтва проблеми на прикладі досвіду конкретної жінки. Співвідношення текстової та формальної структур власних історій показано в таблиці 1.

Як видно з таблиці, жанрова модель текстів «власна історія» реалізується у вісім кроків, які логічно співвідносяться з їх текстовою структурою. Назва рубрики та заголовок тексту становлять перший крок формальної структури цього жанру. Другий крок – це коротка інформація про особисті дані жінки, яка розповідає свою історію; він іде під заголовком перед основним змістом розповіді у вигляді ліду. Основний текст розповіді включає шість послідовних кроків, що мають конкретні риторичні стратегії своєї організації. Кількісні дані аналізу свідчать про можливе поєднання кількох риторичних стратегій у межах одного кроку. Повторюваність формальної структури жанру свідчить про його жорстку заданість, яка формує в читачів певні очікування. Детальний аналіз кожного елемента жанрової моделі дасть змогу зрозуміти соціокогнітивну сутність цього жанру як ефективного механізму формування та пропагування ідеології жіночих видань.

Перший крок у жанровій моделі спрямований привернути увагу й зорієнтувати стосовно теми комунікативної ситуації. Він сприяє виокремленню жанру з-поміж різноманіття текстів інших жанрів на сторінках журналу. Риторика цього елемента жанрової моделі ґрунтується на взаємозв'язку вербального та невербального аспектів оформлення його тексту: шрифт, його розмір, колір і фотографії. Великі літери назви рубрики: *Weight loss success stories* [12], *You lose you win* [13], і заголовків текстів: *Finding her healthy weight made her happy* [12], *Eating healthy for good* [13], *I never knew I could love my body* [14] – привертають вагу. Асоціативне поле іменникової чи дієслівної конструкцій рубрик і заголовків орієнтує щодо теми та варіантів її розгор-

тання. Викликаючи у свідомості читачок низку асоціацій, ці конструкції апелюють до інтересів читачської аудиторії й формують відчуття спільного досвіду та належності до однієї спільноти.

Наступний крок у жанровій моделі «власна історія» вводить особисту інформацію про жінку, яка ділиться своїм досвідом. Він іде відразу під заголовком у вигляді ліду: *Getting married made Jennifer Lilley want to start her new life with a new body* [14], або коротких особистих відомостей: *Jill Schieren, 21, Yardley PA, College student* [15]. Риторика цього кроку спрямована представити соціальний дейксис [10:99] цієї жінки й, отже, сформувати в читачок відчуття єдності з нею. У наведених вище прикладах, представлення жінки як одруженої чи студентки зменшує її дистанцію з читачками, які одружені чи навчаються, й орієнтує на коло можливих проблем, із якими вони могли зіткнутися, що налаштовує на їхній когнітивно-психологічний унісон (термін А. Белової [11, с. 95]). Це скорочує дистанцію між сторонами, імплікує їхні приятельські взаємини.

Третій крок у жанровій моделі досліджуваних текстів співвідноситься з початком основного тексту розповіді й уводить інформацію про попередній досвід жінки стосовно проблеми, що реалізується в таких риторичних стратегіях, як повідомлення про звички та невдачі: *I was so focused on school that I didn't care what I ate or if I worked out... Fried food and sweets became both a stress reliever and a reward* [13]; *Crushed by the pressure of running a day-care business and working weekends as a nurse's aide – not to mention being the mother of four kids – I soothed myself with plates of meatloaf and smashed potatoes* [14]. Повідомлення про звички апелює до спільної з читачками реальності, формуючи в них відчуття належності до однієї спільноти. Риторика цього кроку спрямована викликати в читачів емоції співпереживання та співчуття. Іменники, які називають важливі аспекти життя сучасної жінки, – *school, business, kids*, у контексті цього кроку отримали негативну оцінку, тоді як звички нездорового харчування – *fried food and sweets, plates of meatloaf and smashed potatoes* – характеризуються такими позитивно забарвленими словами, як *stress reliever, reward, sooth*, що не узгоджується

Таблиця 1

Співвідношення текстової та формальної структур жанру «власна історія»

Текстова структура	Жанрова структура	Рекурентність (%)
Назва рубрики	Крок 1. Повідомлення про тему	100%
Заголовок		
Лід	Крок 2. Особиста інформація	100%
Основний текст	Крок 3. Попередній досвід:	100%
	<i>Звички</i>	46%
	<i>Невдачі</i>	37%
	<i>Інше</i>	17%
	Крок 4. Причини, що спонукали до дії:	100%
	<i>Зовнішній вигляд</i>	43%
	<i>Проблеми зі здоров'ям</i>	23%
	<i>Вимоги праці</i>	21%
	<i>Думка/оцінка людей</i>	11%
	Крок 5. Вирішення проблеми	100%
	<i>Фізичні вправи</i>	38%
	<i>Зміна режиму харчування</i>	42%
	<i>Підтримка близьких людей</i>	20%
	Крок 6. Труднощі	100%
	Крок 7. Досягнення	100%
	<i>Утрата ваги</i>	40%
	<i>Покращення здоров'я</i>	31%
	<i>Покращення настрою та самопочуття</i>	62%
	<i>Вища самооцінка</i>	45%
	<i>Відгуки близьких людей</i>	16%
	Крок 8. Мотивування та заохочення	100%

з усталеною шкалою цінностей, бентежить і викликає відповідні емоції, а отже, залучає до комунікативної ситуації жанру.

Наступним, четвертим, кроком у риторичній структурі жанру є повідомлення про причини, які спонукали до зміни усталеної ситуації: зовнішній вигляд, проблеми зі здоров'ям, вимоги праці тощо. Характерними для цього кроку є емфатичні конструкції типу *it was the first/last time, it was then, it wasn't until, etc.* і дієслова розумової діяльності: *realize, understood, consider, decide, etc.* Наприклад, *It was then when I realized I was nowhere where I needed to be. I had to change, or else I wouldn't make it* [14]; *It wasn't until April 2017, at my cousin's wedding, that my boyfriend and I both saw ourselves in full-length pictures* [15]. Вони акцентують на факторі, який є важливим, ключовим у житті жінки, заради якого вона готова радикально змінити себе, свої звички, ставлення тощо. Дієслова розумової діяльності позиціонують жінку як розумну, свідому своїх потреб і готову приймати рішення щодо їх задоволення. Відчуття спільноти й емоційне співпереживання, які супроводжують читачок, спонукають їх погодитися із запропонованим трактуванням ситуації. Так відбувається закріплення вже наявних чи конструюваних нових цінностей аудиторії.

П'ятий елемент функціональної структури жанру повідомляє про конкретний намір жінки стосовно вирішення проблеми: фізичні вправи, зміна режиму харчування, підтримка близьких тощо: *I made a pact that I would start eating better and working out once and for all. I learned cooking WW-friendly meals ...* [15]; *I started doing regular cardio and strength-training workouts*. *I joined a different gym* [12]. Лінгвістичними маркерами цього кроку є синтаксичні структури з предикативними центрами, семантика яких відображає зміну дії, стану чи досвіду: *make, start, learn, join etc.* Вони отримують позитивне забарвлення в цьому контексті, оскільки вводять інформацію про спробу змінити неприйнятну для жінки ситуацію, а отже, характеризують її як активну та рішучу, а її дії як логічні та справедливі.

Шостим кроком у функціональній структурі жанру є повідомлення про труднощі, які виникають у жінки на шляху до досягнення цілі: *I was overweight, extremely anxious and depressed, and I had no idea how I was going to pull myself out of this hole. Will I manage? Is it possible* [12]? Емоційна забарвленість цього кроку реалізується у використанні емоційно забарвлених слів і риторичних конструкцій, що сприяють неперервному залученню читачів до емоційної взаємодії із жінкою, яка розповідає свою історію, формуючи атмосферу співучасті.

Сьомий крок у функціональній структурі жанру – це повідомлення про результати, яких досягнула жінка на шляху до своєї цілі: покращення зовнішнього вигляду, здоров'я, настрою, самопочуття, самооцінки тощо: *The feeling of accomplishment didn't sink in until I was on my way back down. And I thought that however busy and hard life gets, I am a strong, brave, and independent woman* [13]; *Best of all, I've been weaned off the antidepressants* [14]. Виклад інформації характеризується позитивним настроєм через використання лексичних одиниць експліцитної меліоративної оцінки: *accomplishment, strong, brave, independent, best*, які в сукупності конструюють певний образ сучасної жінки.

Цікавим моментом дослідження стало порівняння запланованого та досягнутого жінкою результату. Як показав аналіз фактичного матеріалу, основною метою всіх жінок (у 100% текстів «власна історія») було зменшити (з різни причин) свою

вагу й кожна пропонувала власне вирішення проблеми (див. п'ятий крок жанрової структури). Проте лише в 16 із 40 проаналізованих текстів повідомляється про втрату ваги як досягнення. У решті випадках відбувається переорієнтація цінностей із кілограмів на комфорт, який відчуває жінка у власному «тілі з його кілограмами»: *I must admit that my weight didn't drop to the desired point but I became more social and happy and my family appreciated the change in my personality* [14]; *I love all of the new found energy. I can't sit and watch a movie anymore because I just want to be out and about exploring* [15]. Як видно з прикладів, кожна по-своєму досягає відчуття комфорту: через різноманітні фізичні вправи, зміни в способі харчування, звичках, середовищі життя тощо. Об'єднувальним осередком для цих різних видів діяльності є активна позиція жінки, її готовність до дій і змін у житті, що стає запорукою її настрою, самопочуття й самооцінки. Отже, видається, що жіночі видання намагаються дещо переосмислити донедавна пропаговані норми зовнішнього вигляду й не так наполегливо акцентують на образі спокусливої та розкішної, а вводять новий – щасливої та здорової жінки.

Завершальним, восьмим, кроком у структурі текстів цього жанру є інформація заохочувального, мотивувального характеру: *If I could give advice to other women trying to lose fat, it would be to just keep going. You will have days where you feel like you can't go on. You will have a stressful day or week or month. It is a long journey, and it is beautiful and hard and transforming – in every way possible* [15]; *We should speak about these issues and support each other and appreciate everything we don't get for granted* [12], що реалізується кризь використання спонукальних конструкцій і займенників *you, we, us*. Такий виклад спонукає до конкретних дій, а звернення через *you* стосовно читача імітує міжособистісні стосунки, в яких *I* (жінка, яка розповідає свою історію) звертається до *you* (читача журналу). Такий спосіб взаємодії скорочує дистанцію між учасниками комунікативної ситуації, імплікує їхні приятельські взаємини. Подібну функцію виконують займенники *we, us*. Вони, включаючи читача в простір своєї референційної семантики, задають відчуття спільноти зі спільними цінностями та пріоритетами. Риторика цього кроку полягає в заохоченні наслідувати дії жінок, які поділилися власним досвідом щодо вирішення проблеми, а отже, пропагує чіткі норми поведінки для наслідування.

Висновки. Отже, як показало дослідження, тексти жанру «власна історія» розгортаються відповідно до чіткої моделі. Характерною особливістю цієї моделі є наявність експліцитно ідентифікованих функціонально-семантичних кроків, під впливом яких в аудиторії формується належне розуміння та оцінка ситуації, необхідні для підтримки усталених чи утвердження нових цінностей. Проведене дослідження розкриває механізм функціонування і впливу цього жанру й може бути корисним як для медіаекології, значення якої дедалі більше усвідомлюється сучасним суспільством, так і в процесі викладання і тренування навиків писемного мовлення. Перспективними видаються дослідження інших жанрів медіадискурсу, а також порівняльні розвідки дискурсу жіночих і чоловічих журналів.

Література:

1. Черниш О.А. Структурна та лінгвістична організація текстів жанру лист редактора англомовного популярного жіночого журналу як прояв індивідуально-авторського стилю редактора. *Science and Education a new Dimension. Philology*. 2014. № II (5). Р. 89–92.
2. Яхонтова Т.В. Наукові жанри як комунікативно-когнітивні утворення. *Ученые записки Таврического национального университе-*

та ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія». 2005. Том 18 (57). № 1. С. 177–180.

3. White P.R. Media objectivity and the rhetoric of news story structure. *Discourse and Community doing functional Linguistics. Language in Performance*. 2000. № 21. P. 379–397.
  4. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ (современная английская медиаречь). Москва: Флинта: Наука, 2008. 264 с.
  5. Ferguson M. Forever Feminine: Women's Magazines and the Cult of Femininity. London: Heinemann, 1983. 243.
  6. Shevelov K. Women and Print Culture: The construction of Femininity in the Early Periodicals. London: Routledge, 1989. 235 p.
  7. Miller C. "Genre as social action". *Genre and the New Rhetoric*. Bristol: Taylor and Francis, 1994. P. 23–42.
  8. Martin J. Factual Writing: Exploring and Challenging Social Reality. Geelong, Vic.: Deakin University Press, 1985. 340 p.
  9. Swales J. Research Genres: Exploration and Application. New York, NY: Cambridge University Press, 2004. 189 p.
  10. Levinson S.C. Deixis and pragmatic. *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 2004. P. 97–121.
  11. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. Киев: Астреля, 1997. 310 с.
- Джерела ілюстративного матеріалу:*
12. Finding her healthy weight made her happy. Fit October 2018. URL: <http://read-magazines.com/brand/fit>.
  13. Eating healthy for good. Shape Juny 2018. URL: <http://read-magazines.com/brand/shape>.
  14. Amazing body! Fitness August 2017. URL: <http://read-magazines.com/brand/fitness>.
  15. I never knew I could love my body. Woman's health May 2018. URL: [http://read-magazines.com/brand/woman's health](http://read-magazines.com/brand/woman's%20health).

Крыжановская Г. Т. Тексты жанра «собственная история» в современных англоязычных женских журналах

Аннотация. Статья посвящена исследованию формально-структурных и языковых конвенций такого ключевого жанра женских журналов, как *собственная история*. Стереотипная репрезентация этого жанра на страницах женских изданий исполняет роль ориентира как в их субъективном построении, так и в восприятии. Проведенное исследование раскрывает механизм функционирования и влияния этого жанра на современную женскую аудиторию. В исследовании использованы аналитическая модель жанрового анализа Дж. Свейлза и функционально-стилистический подход к анализу языкового материала.

Ключевые слова: женский журнал, жанр, жанровая модель, риторическая стратегия.

Kryzhanivska H. Personal stories in modern women's magazines: generic approach

Summary. This paper focuses on the genre analysis of *personal story*, the genre endemic in modern women's magazines. The study identifies the generic structure of this genre, reveals its rhetorical strategies and the key linguistic features of their implementation. The results of the analysis demonstrate a certain recurrent scheme of this genre that functions as a stereotypical model for both, constructing and interpreting its texts. The scheme performs a role of a powerful mechanism in transmitting the information from the magazine to the reader. The study is theoretically framed by Swales genre analysis and functional approach to language.

Key words: woman's magazine, genre, schematic structure, rhetorical strategy.

Мамедова Р. А.,
диссертант

Бакинського державного університету

ПРИНЦИПЫ ЖУРНАЛИСТИКИ В ГАЗЕТЕ «АЧЫГ СЁЗ» («СВОБОДНОЕ СЛОВО»)

Аннотация. В статье вкратце комментируются принципы журналистики. Автор на конкретных материалах анализирует отношение газеты «Ачыг сёз» к принципам журналистики. В центре исследования оказываются опубликованные на страницах газеты работы авторов, руководствующихся такими принципами, как беспристрастность и объективность. В статье анализируются такие вопросы, как превращение газеты «Ачыг сёз» в трибуну свободного слова, соблюдение в публикуемых материалах принципов журналистики.

Ключевые слова: газета, свободное слово, беспристрастность, непредвзятость, объективность, достоверность.

Постановка проблемы. Принцип – это показатель основных правил и норм, определяющих общий характер любой системы деятельности и работы. Журналистика, как и большинство сфер деятельности, опирается на конкретные принципы, базирующиеся на основополагающих знаниях и общих закономерностях. Под принципами журналистики подразумеваются сформированные нормы ее теоретической и практической работы. Сегодня мировая журналистика руководствуется такими принципами, как достоверность, объективность, беспристрастность, сбалансированность, оперативность, народность. Кроме того, ведущие медиаструктуры мира в результате опросов, проведенных среди редакторов и журналистов, различных семинаров смогли установить девять основных принципов журналистики. Профессор Г. Магеррамлы в книге «Основы журналистики» группирует данные принципы следующим образом:

- основная задача журналиста заключается в выявлении истины и доведении ее до аудитории;
- *основными союзниками журналистики являются общество и его граждане, интересам которых она служит;
- суть журналистики – опора на факты, их проверка и уточнение;
- журналист должен защищать свою независимость от субъектов, деятельность которых освещает (в первую очередь, от власти и бизнес-структур);
- журналистика должна выступать в качестве независимо наблюдателя и контролера над властью;
- журналистика должна являться общественным форумом для достижения компромисса и критики в обществе;
- она должна стремиться превращать важное и необходимое в значительное и интересное;
- должна передавать новости понятно и взвешено;
- журналистам должна быть предоставлена возможность действовать по совести [3, с. 221].

Вызывает интерес вопрос о том, в какой степени все эти принципы соблюдались в нашей классической печати. Листая

историю нашей печати, убеждаемся в том, что газетам и журналам эти принципы были хорошо известны. Публикуя примеры из медиа зарубежных стран, они знакомились с принципами мировой журналистики, старались применять их в своей деятельности. Газете «Ачыг сёз» на протяжении всего издания также удавалось соблюдать многие из вышеперечисленных принципов. Не секрет, что в период издания «Ачыг сёз» полное соблюдение такого типа принципов представлялось крайне сложным, так как в годы войны газета выходила в условиях строжайшей цензуры. Тем не менее редакция старалась, по возможности, соблюдать упомянутые принципы и справлялась с этим.

Целью статьи является краткое комментирование принципов журналистики, проведение на основе конкретных материалов анализа отношения газеты «Ачыг сёз» к этим принципам. В центре внимания – опубликованные на страницах газеты работы авторов, руководствующихся такими принципами, как беспристрастность, непредвзятость и объективность. Также изучение таких вопросов, как превращение газеты «Ачыг сёз» в трибуну свободного слова, соблюдение в публикуемых материалах принципов журналистики.

Изложение основного материала. Газета «Ачыг сёз» собрала большую аудиторию, что связано не только с профессиональной организацией ее деятельности, интересными работами талантливых и профессиональных журналистов, тематическим разнообразием и оригинальностью. Одна из основных причин заключалась в соблюдении ясных и четких принципов. Прежде всего полосы газеты всегда были открыты для статей «в общих интересах», служивших «здоровью нации, процветанию родины». В газете мог печататься любой автор, считавший данные условия приоритетом для себя. Порой в газету отправлялись такие статьи, когда мысли автора не совпадали с позицией редакции. Несмотря на это редакция газеты, дабы не нарушать провозглашенные принципы, публиковала такие статьи и письма, считая, однако, своим долгом в заключении выразить отношение к вопросу с примечанием «От редакции». В качестве наглядного подтверждения сказанного можем привести письмо, направленное в газету Джаббаром Аскерзаде из Иревана. В этом письме, опубликованном в № 237 «Ачыг сёз», шла речь о нерадивости в работе Иреванского мусульманского благотворительного общества, а конкретно – о просчетах, допущенных при распределении сахара, подлежащего раздаче населению. Определенная критика в письме звучала и в адрес председателя общества. Здесь, с одной стороны, находились общество и его председатель, пользовавшиеся авторитетом в провинции, а с другой – достаточно известный мастер пера. В этой ситуации редакция газеты признала публикацию письма целесообразным. Однако посчитала своим долгом отвести под письмом место следующим мыслям с примечанием «От редакции»: «Вышеприведенный случай опубликован

в общих интересах, так как описан известным лицом, сама же редакция занимает беспристрастную позицию» [1].

Как видно, газета согласилась опубликовать данное письмо именно в общих интересах народа, с одной стороны, не обидела автора, а с другой – доказала, что открыта для всех мыслей, приносящих пользу обществу. Редакция «Ачыг сёз» выражала свое отношение к материалам не только сторонних авторов, но и в некоторых случаях своих журналистов, считала необходимым внести ясность в отдельные моменты. Таким является редакционное примечание, написанное к статье под заголовком «Журналистам» одного из основных авторов газеты Халила Ибрагима. В материале автор призывал журналистов и писателей Кавказа мобилизоваться для оказания помощи пострадавшим от войны мусульманским семьям, рекомендуя издать с этой целью орган печати, состоящий из одного номера. Редакция выступила со следующим примечанием к статье, предлагавшей срочно собраться и определиться с предстоящей работой: «Редакция «Ачыг сёз» полностью разделяет замечательную мысль нашего журналиста господина Халила Ибрагима. Однако она поддерживает и такое мнение, что 14 дней – очень мало для того, чтобы избежать спешки. Вместе с тем, если наши коллеги пожелают приступить к делу, согласившись завершить данную инициативу к празднику Мовлуд, то редакция окажет любую посильную помощь. Но чтобы проделать более подготовленную работу и создать совершенное произведение редакция считает целесообразным, принимая за основу день Мовлуда, перенести время издания предстоящей газеты или журнала на другой день, отложить его на более благоприятный срок» [2].

Оба представленных факта наглядно свидетельствуют о том, с каким уважением редакция относится к позиции автора, показывают, что все сделанные замечания направлены на пользу общего дела. В качестве примера соблюдения газетой принципов журналистики можно привести полемику между М. Расулзаде с одним из известных врачей того времени Абдулхалигом Ахундовым. Предметом спора явилось письмо, опубликованное депутатом Думы Бойковым в газете «Каспий». М. Расулзаде, ссылаясь на это письмо, опубликовал в № 20 «Ачыг сёз» статью под заголовком «Бессердечный доктор», в которой рассказал о безучастном отношении упомянутого врача к человеческой жизни, высказал ему свои замечания. В ответ на это в № 23 «Ачыг сёз» за 29 октября 1915 г. опубликован большой материал А. Ахундова. Редакция разместила данное письмо на своих полосах со следующим примечанием: «Публикуем это далекое от понятия вежливости письмо Абдулхалига эфенди, так как уверены в необходимости предоставления слова каждому обвиняемому» [5]. Мы не намерены детализировать эту полемику, наша цель просто заключается в том, чтобы довести до внимания то, в какой степени газета уважает принципы журналистики. На страницах газеты можно часто встретить аналогичные факты. Все это подтверждает, что «Ачыг сёз» в полном смысле слова оправдывает свое название. Именно по этой причине на страницах «Ачыг сёз» можно встретить имена ведущих мастеров пера того времени.

Наряду с вышеперечисленным, имеются факты отказа редакции от публикации некоторых материалов. Подтверждением наших мыслей служит отказ в публикации части статьи «Наши студенты» одного из основных авторов газеты Ю. Чеменземинли. Отметим, что упомянутый большой материал по частям публиковался в 8 номерах «Ачыг сёз». Однако

главы 10, 12 и 13 не увидели свет на страницах газеты, так как редакция считала, что они «не подлежат изданию». Как видно, острота статьи, ее особенности, способные вызвать резкую реакцию со стороны критикуемых, и другие факторы вынудили редакцию предпринять этот шаг.

В публикуемых в «Ачыг сёз» статьях и новостях всегда соблюдались такие принципы, как беспристрастность, непредвзятость и объективность. Редакция считала своей основной целью добросовестно и справедливо описывать события такими, как они есть, всегда и везде передавать достоверные новости. Опираясь на опыт международной журналистики, газета исходила из требований теории свободной прессы и не предлагала читателям информации из неизвестного источника. Публикуемые новости газета, как правило, получала из выходящих в центре России влиятельных изданий, зарубежных информационных агентств, отличающихся достоверностью сведений, или от собственных корреспондентов. Все это в итоге не оставляло места для сомнений в правдивости переданных фактов. Сотрудники «Ачыг сёз» старались, по возможности, избегать освещения непроверенных, не уточненных в нескольких источниках фактов.

В период своей деятельности «Ачыг сёз» смогла доказать, что действительно является трибуной свободного слова. Газета, с одной стороны, сама открыто, насколько позволяла цензура, заявляла об интересующих общество вопросах, а с другой – предоставляла на своих страницах этот шанс соотечественникам, желающим высказаться. Иными словами, страницы «Ачыг сёз», уважавшей принцип плюрализма, были открыты для всех членов общества. Лицам, в адрес которых на полосах газеты высказывались замечания, предоставлялась возможность ответить на эти замечания. Публиковались даже материалы, не отвечавшие позиции редакции, к ним выражалось отношение с примечанием «От редакции». В ходе ознакомления с комплектом газеты становимся свидетелями таких фактов в большинстве номеров. Правда, многие современники «Ачыг сёз» заявляли, что в своей деятельности руководствуются теми же принципами. Однако зачастую они противоречили своим принципам, не предоставляли на своих страницах упомянутым лицам возможности для непосредственного ответа. Такой неприятный инцидент произошел между редактором «Ачыг сёз» и редакцией газеты «Ени игбал». Суть вопроса заключается в том, что газета «Ачыг сёз» расценила проведенные в просветительском обществе «Ниджат» выборы правления как «неестественный факт, подрывающий авторитет и достоинство просветительского общества» и опубликовала критический материал об этом. В ответ на это председатель упомянутого общества Иса бек Ашурбейли выступил с материалом в газете «Ени игбал» и заявил, что намеренно или ненамеренно неверно понял мнение «Ачыг сёз» о выборах и пришел к такому выводу, что критика направлена против избранных лиц. Поэтому в письме в резкой форме выразил претензии критиковавшим, не брезгуя даже руганью и оскорблениями. Видя это, М. Расулзаде написал и отправил в упомянутую газету обстоятельный ответ на письмо председателя просветительского общества, однако противоположная сторона отказала в его публикации. Поэтому автору пришлось опубликовать письмо в «Ачыг сёз», редактором которой он являлся. В этом материале под названием «О выборах «Ниджат»», опубликованном в номере газеты за 28 мая 1916 г., есть такое примечание: «Данная статья была

написана для публікації в «Ени игбал» по причині об'явленої згаданою газетою неупередженості, однак із-за відмови «неупередженої» редакції в друкуванні ми змушені опублікувати її в «Ачыг сёз» [4, с. 369].

При ознайомленні з матеріалом один із привлеклих наше увагу нюансів заключався в тому, що як М. Расулзаде, так і газета «Ачыг сёз» залишалися вірні принципам журналістики, рішуче не допускали таких негативних фактів, як ругань і образи. Це, в свою чергу, є одним із факторів, обумовлених значенням, надаваним професійною діяльністю. Читаємо в статті: «Перше, прошу, щоб читачі «Ени игбал» не шукали в нашій відповіді нелепих звернень, неумісних жартів, брудних імпровізацій, які мали місце в матеріалах Ісы бека. Считав це недостойним себе і читачів».

Далі прошу, щоб читачі «Ени игбал» знали: в той день ми висловили протест проти безобразної форми проведення виборів, а не проти обраних осіб» [4, с. 369].

Як видно, «Ачыг сёз» і її автори не допускали на своїх сторінках не тільки образи, але й «неумісних жартів» і брудних імпровізацій. Все це, повторюю, свідчувало про професіоналізм, глибоке знання газетної справи, знайомство з передовою світовою практикою і її застосування в реальній житті. Крім того, редакція «Ени игбал», іноді порушуючи авторські права, представляла отримані у «Ачыг сёз» матеріали як свої, не вказувала посилання, що викликало справедливе незадоволення протилежної сторони. Про ці питання йшлося в фельєтоні «Домисел», опублікованому в номері «Ачыг сёз» за 19 лютого 1916 г. В даній статті, написаній М. Расулзаде під псевдонімом «Ніш», звинувачується порушення авторських прав співробітниками «Ени игбал», опублікувавши як єсть вийшлий в «Ачыг сёз» переклад, наводяться конкретні факти, підтверджуючі плагіат: «Даний «переклад» присвячений не уривкам, наведеним нами вище як приклади, він стосується всієї мови. В той час як вийшла в «Игбал» згадана мовна частина з початку і до кінця складається з висловів «Російської мови» і нашої перекладу і вступу, джерелом чому-то вказано не «Російська мова», а «Російські відомості».

Не будь такого сильного бажання «заплутати сліди», ми не придали б цьому великого значення. Цитування однієї газетою перекладу, належачого іншій газеті, без вказівки джерела – не такої вже жахливої помилки. В кінці кінців, це могла бути і помилка. Однак бажання навмисно ввести в заблудження стосовно джерела вимагає декілька обережного ставлення» [4, с. 340].

Висновки. Таким чином, газеті «Ени игбал» часом не вдавалося залишатися вірною принципам журналістики, повністю дотримуватися таких важливих принципів, як неупередженість, неупередженість, об'єктивність, вона допускала навіть факти плагіату. «Ачыг сёз» же, навпаки, в усі часи своєї діяльності намагалася дотримуватися принципів журналістики. Відзначимо також, що в липні 1917 г. дві згадані газети вирішили об'єднатися, незважаючи на припинення з серпня місяця діяльності «Ени игбал», до цього між ними, як уже було вказано, були деякі негативні факти.

Газета «Ачыг сёз» постійно вимагала від своїх кореспондентів і співробітників дотримання принципів журналістики. Ми можемо стати свідками проявляемого к цим принципам поваги на прикладі писем, надісланих із Шамахи А. Сиххатом, вважаючись одним із головних авторів газети. В них йшлося про факти, події і людей, описують загально-політичний характер епохи, об'єктивно передавалися відбувшіся в Шамахі події, аналізовані виходячи з таких принципів журналістики, як достовірність і неупередженість. В цих матеріалах, складених з шести кореспондентських писем, освіталися найбільш актуальні питання часу, аналізувалися загально-політичні умови, склавшиєся після Лютийської буржуазної революції 1917 г., на прикладі конкретного регіону – Шамахи, зверталася увага на рішення проблем всієї Азербайджану. В публіцистичній А. Сиххата загально-політичні питання часу освіталися на основі реальних життєвих фактів з дотриманням принципу достовірності, проблеми, стосуючіся державного і загального будівництва, в тому числі голод, потреба, порушення загального порядку, незадовільна робота чиновників, розпал національних протиріччів, бажання людей, використавши склавшиєся ситуацію, набити багатство, породжені цим бідствія, описувалися в реальній формі. С великим болем автор писав про те, що «люди переживають стільки бід, горя і мук, що сусід нічого не знає про сусіда. Найближчий сусід може дізнатися про смерть померлого від голоду сусіда тільки через три дні. Тому населення, дошедшее із-за нервозності до межі сумасшестія, нападає то на продовольственный комітет, то на кооперативні лавки, чинить нескінченні безобразя, такі як образи і вигнання чиновників. Але і це нічого, це можна витримати. Найстрашніше є провокація, боротьба з якою складніше всього. Врятування від неї здається нереальним» [5].

Як видно зі статті, автор, описуючи події, зберігає неупередженість, намагається об'єктивно освітати трапише, надає читачам можливість самим оцінити процеси. Аналогічну картину також можна спостерігати в статтях і новинах інших відомих журналістів і кореспондентів газети.

Таким чином, газета «Ачыг сёз» з початку друку і до останнього номера прилагала зусилля для збереження і продовження намічених для себе принципів. Редакція газети, зберігаючи принциповість найважливішим умовою, незважаючи ні на адміністративні, ні на економічні складності епохи, до кінця не відступала від цієї позиції. Саме тому по минулому більш ніж десятиріччя принципи журналістики, на які опирається «Ачыг сёз», і сьогодні зберігають свою актуальність.

Література:

1. Аскерзаде Дж. Письмо в редакцию из Иревана. *Ачыг сёз*. Баку, 1916, 18 июля.
2. Ибрагим Х. Журналистам. *Ачыг сёз*. Баку, 1916, 25 декабря.
3. Магеррамли Г. Основы журналистики : учебник. Баку : Ганун, 2012, 436 с.
4. Расулзаде М. Труды. Том III (1915–1916). 2 изд. Баку : Тэхсил, 2014, 616 с.
5. Газета «Ачыг сёз». 1915–1918 гг.

Мамедова Р. А. Принципи журналістики в газеті «Ачиг сёз» («Вільне слово»)

Анотація. У статті коротко коментуються принципи журналістики. Автор на конкретних матеріалах аналізує ставлення газети «Ачиг сёз» до принципів журналістики. У центрі дослідження – опубліковані на сторінках газети роботи авторів, які керуються такими принципами, як неупередженість і об'єктивність. У статті аналізуються такі питання, як перетворення газети «Ачиг сёз» на трибуну вільного слова, дотримання в опублікованих матеріалах принципів журналістики.

Ключові слова: газета, вільне слово, неупередженість, об'єктивність, достовірність.

Mamedova R. Journalism principles in the newspaper “Achig soz” (“Free word”)

Summary. In scientific article journalism principles are in brief made comments. The author on concrete materials analyzes the newspaper relation “Achig soz” (“Free word”) to journalism principles. In the research centre there are newspapers of work of the authors who are guided by such principles published on pages, as impartiality, impartiality and objectivity. In article such questions, as newspaper transformation “Achig soz” in a tribune of a free word, observance in published materials of principles of journalism are analyzed.

Key words: newspaper, free word, impartiality, objectivity, reliability.

Радченко Т. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу
Дніпровського державного технічного університету

«ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО» ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА ЦИКЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Анотація. У статті йдеться про навчальну дисципліну «Лінгвокраїнознавство», яка є важливим і невід'ємним складником загально-філологічної і професійно-педагогічної підготовки перекладача. Наголошено на тому, що вивчення зазначеного курсу забезпечить формування соціокультурної компетенції майбутнього фахівця, яка становить цілісну систему взаємопов'язаних компонентів: країнознавчу, лінгвокраїнознавчу та соціолінгвістичну компетенції.

Ключові слова: лінгвокраїнознавство, навчальна дисципліна, професійна підготовка майбутніх перекладачів, соціокультурна компетенція.

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку міжкультурної комунікації та розширення міжнародного співробітництва актуалізують потребу якісного навчання іноземної мови, висувають високі вимоги до професійної підготовки спеціалістів-перекладачів. Освітні інновації спрямовані на впровадження якісно нових елементів в навчальний процес із метою його вдосконалення, формування здатності майбутніх фахівців «не лише до професійної діяльності, а й до професійно-комунікативних умінь, що має стати одним із засобів розширення професійних компетентностей» [4, с. 145].

Аналізостанніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід у сучасній освіті науковці визначають як спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових компетенцій особистості та розглядають його як одну із «задачних умов модернізації професійної підготовки конкурентоспроможного фахівця у вищій школі» [4, с. 145].

Зацікавленість науковців проблемою формування в студентів комунікативної компетенції, питаннями про країнознавчий, лінгвокраїнознавчий та соціокультурний аспекти навчання іноземних мов відображено в доробках багатьох дослідників (Г. Абрамович, В. Варламова, Є. Верещагін, Л. Влащенко, Ю. Ємельянов, Е. Зеєр, І. Зимня, Т. Колодько, В. Костомаров, Н. Лаврова, О. Леонтович, О. Леонтьєв, Л. Маслак, С. Ніколаєва, О. Павленко, М. Паласюк, І. Потюк, В. Редько, С. Степанов, Г. Томахін, І. Черезова, Ю. Федоренко, Е. Hall, D. Hymes, K. Keen та ін.).

Метою статті є висвітлення особливостей викладання «Лінгвокраїнознавства» як навчальної дисципліни циклу професійної підготовки перекладачів, яка забезпечує формування соціокультурної компетенції майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що невід'ємною складовою частиною навчально-виховного процесу та кінцевим результатом навчання іноземної мови є формування в студентів комунікативної компетенції. На думку О. Леонтович, комунікативна компетенція, поруч із мовленнєвою та культурною, є складовою частиною міжкультурної компетенції та «включає механізми, прийоми і стратегії, необхідні

для забезпечення ефективного процесу спілкування. Вимоги до комунікативної компетенції в міжкультурній комунікації ще суворіші, ніж усередині однієї культури, тому що передбачається розуміння не тільки закономірностей людського спілкування як такого, а й урахування численних культурних відмінностей, чуйність до щонайменших змін комунікативної ситуації і поведінки співрозмовника» [3, с. 53].

Вважаючи комунікативну компетенцію складним, системним утворенням, вітчизняний науковець І. Потюк пропонує розглядати її як «здатність людини розуміти та відтворювати іноземну мову не тільки на рівні фонологічних, лексико-граматичних і країнознавчих знань і мовленнєвих умінь, а й відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування. Тому для мовленнєвого спілкування недостатньо лише знати систему мови на всіх її рівнях, володіти правилами для формулювання речень відповідно до граматичних норм, але й необхідно, крім того, адекватно завданням і ситуації спілкування здійснювати свій вплив на співрозмовника і відповідно до цього вживати мовленнєві висловлювання» [5, с. 129].

Одним із компонентів комунікативної компетенції є соціокультурна компетенція, яка включає в себе знання країнознавчого і культурного характеру про країну досліджуваної мови, про норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки її носіїв та здатність використовувати набуті знання в процесі спілкування з носіями мови. Застосувавши до аналізу соціокультурної компетенції системний підхід, вітчизняний науковець Т. Колодько пропонує розглядати її «як своєрідну цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, а саме:

- *країнознавча компетенція* – знання про народ, що є носієм мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки в галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї;

- *лінгвокраїнознавча компетенція* – здатність сприймати мову в її культурноносній функції, з національно-культурними особливостями. Включає знання мовних одиниць, зокрема з національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій;

- *соціолінгвістична компетенція* – знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організовувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів» [2, с. 11].

Отже, у процесі навчання іноземної мови різноманітні відомості про країну досліджуваної мови поєднуються з мовними одиницями, які є способом ознайомлення студентів із новою для них дійсністю. Проте особливі труднощі під час вивчення будь-якої мови становлять такі національно-культурні реалії,

що не мають еквівалентного словникового відповідника в перекладі. Як підкреслюють науковці, саме «лінгвокраїнознавство забезпечує вирішення цілої низки проблем, зокрема головної філологічної проблеми – адекватного розуміння тексту, тому воно є лінгвістичною основою не тільки даного напрямку лінгводидактики, а й перекладу» [7, с. 3].

Згідно з дослідженнями мовознавців, основу лінгвокраїнознавства утворюють п'ять методологічних принципів: 1) пізнання світу через мову, яка виконує функцію хранителя і носія думки, всього знання в індивідуальній і колективній свідомості людини; 2) розуміння процесу вивчення і викладання мови як процесу акультурації учня (засвоєння норм і цінностей іншої національної культури); 3) формування позитивної настанови в учнів до народу-носія мови; 4) вимога цілісності мовного навчального процесу (розгляд країнознавчої інформації із природних форм мови та з навчальних текстів); 5) реалізація в навчальному процесі філологічного способу пізнання дійсності завдяки лінгвокраїнознавчому аспекту викладання [1].

Навчальна дисципліна «Лінгвокраїнознавство країн першої іноземної мови (англійська)» (далі – «Лінгвокраїнознавство») є складником освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія», розробленої Дніпровським державним технічним університетом.

Курс «Лінгвокраїнознавство» належить до циклу дисциплін професійної підготовки майбутніх перекладачів і має теоретико-практичний характер. Він розрахований на 90 академічних годин (лекцій – 16 год., практичних занять – 16 год., самостійної роботи студентів – 58 год.) та викладається упродовж сьомого семестру навчання [6].

Мета навчальної дисципліни «Лінгвокраїнознавство» – сприяти розширенню професійного світогляду та збагаченню знань студентів, а також формуванню соціокультурної компетенції майбутніх перекладачів щодо низки країн, в яких англійська мова є основною або однією з основних мов спілкування, особливу увагу приділяючи Великобританії як колысці самобутньої оригінальної культури.

Практична мета курсу полягає в закріпленні набутих теоретичних знань, удосконаленні практичної підготовки студентів з англійської мови завдяки збагаченню словникового запасу щодо країнознавчої тематики і поєднання вмінь у різних видах мовленнєвої діяльності іноземною мовою.

Після викладання дисципліни студент повинен знати основні характеристики англійських країн, а саме: історичні особливості розвитку країни досліджуваної мови; географічне положення країни і її населення; відомості про столицю країни та її найбільші міста; мовну ситуацію; економіку країни; державний і політичний лад; систему освіти. Особливу увагу необхідно зосередити на культурі та традиціях, що є унікальними для окремої англійської країни, а також знати видатних персоналій країни, які здобули всесвітнє визнання.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, здобувачі вищої освіти повинні засвоїти такі загальні компетентності:

- здатність до пошуку, опрацювання й аналізу інформації з різних джерел;
- здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;
- усвідомлена повага до розмаїття культур.

Фахова компетентність здобувачів полягає в здатності до збирання й аналізу, систематизації й інтерпретації мовних,

літературних, фольклорних фактів, інтерпретації та перекладу тексту (залежно від обраної спеціалізації).

Програмним результатом навчання має стати ефективна праця з інформацією:

- уміння правильно орієнтуватися в безлічі явищ, подій і фактів, що тапляються в незчисленній кількості інформаційних джерел іноземною мовою;
- здатність адекватно оцінювати явища, події, факти дійсності країни досліджуваної мови;
- уміння доцільно відбирати в навчальних цілях і правильно інтерпретувати матеріал про країну досліджуваної мови.

Майбутні перекладачі мають оволодіти навичками порівняльного аналізу інформації про країну досліджуваної мови; уміти робити самостійні висновки; удосконалити практичні навички опрацювання першоджерел стосовно інформації про країну досліджуваної мови. Зазначене сприятиме їхній професійній діяльності.

Різні форми організації навчання (поєднання лекційних і практичних занять, а також самостійна робота студентів) мають великий навчальний потенціал, оскільки дозволяють поглибити й узагальнити інформацію про країну досліджуваної мови. Водночас використання автентичних матеріалів (аудіоматеріалів, відеоматеріалів та текстів) є способом навчання мови.

Проте основна частина завдань із лінгвокраїнознавства призначена для самостійного опрацювання, що сприятиме формуванню навичок пізнавальної і дослідницької діяльності та розвитку критичного мислення студентів.

Поширеним методом ознайомлення із країнознавчою інформацією та розширення знань студентів є метод проєктів. Використовуючи багато джерел інформації, студенти мають самостійно збирати матеріал, аналізувати і зіставляти факти; переробивши інформацію, отримати певний результат – створити доповідь або презентацію і представити «кінцевий продукт» аудиторії.

Активізація самостійної та творчої роботи сприяє засвоєнню студентами особливостей іншої культури, а їх аналіз допомагає вчитися краще розуміти власну культуру.

Висновки. Отже, використання нових форм організації навчально-виховного процесу, залучення студентів до активної пізнавальної діяльності сприятимуть їхній адаптації до умов нового середовища та вимог сучасного інформаційного суспільства. Вищезазначене засвідчує, що вивчення курсу «Лінгвокраїнознавство» забезпечить формування соціокультурної компетенції майбутніх перекладачів, допоможе їм якісно й ефективно виконувати свої професійні обов'язки.

Література:

1. Варламова В. Лингвострановедческий аспект в преподавании иностранного языка. *Молодой ученый*. 2015. № 7. С. 920–923. URL: <https://moluch.ru/archive/87/16865/>.
2. Колодько Т. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2005. 24 с.
3. Леонтович О. Россия и США. Введение в межкультурную коммуникацию. Волгоград : Перемена, 2003. 399 с.
4. Паласюк М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів вищих технічних закладів освіти. URL: http://lib.iitta.gov.ua/2349/1/Gutsan_50025.pdf.
5. Потюк І. Комунікативна компетенція як невід'ємна складова навчально-виховного процесу. *Електрон. дані*. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Mir_2012_1_29.pdf.

6. Робоча програма з дисципліни «Лінгвокраїнознавство країн першої іноземної мови (англійська)» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 035 «Філологія» за освітньо-професійною програмою «Філологія» / укл. Т. Радченко. Кам'янське : ДДТУ, 2019. 11 с.
7. Томахин Г. Реалии-американизмы: пособие по страноведению : учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков. Москва : Высшая школа, 1988. 239 с.

Радченко Т. А. «Лингвострановедение» как учебная дисциплина цикла профессиональной подготовки будущих переводчиков

Аннотация. В статье говорится об учебной дисциплине «Лингвострановедение», которая является важной и неотъемлемой составляющей общефилологической и профессионально-педагогической подготовки переводчика. Отмечено, что изучение данного курса обеспечит формирование социокультурной компетенции будущего специалиста, которая составляет целостную систему взаи-

мосвязанных компонентов: страноведческую, лингвострановедческие и социолингвистическую компетенции.

Ключевые слова: лингвострановедение, учебная дисциплина, профессиональная подготовка будущих переводчиков, социокультурная компетенция.

Radchenko T. Linguistics and cultural studies as an academic discipline of the professional training of future translators

Summary. The article deals with the academic discipline “Linguistics and Cultural Studies”, which is an important and integral part of general-philological and professional-pedagogical training of the translators. It is emphasized that the study of this course will ensure the formation of socio-cultural competence of the future specialists, which forms an integral system of interrelated components: country studies, linguistics and sociolinguistic competencies.

Key words: Linguistics and Cultural Studies, academic discipline, professional training of future translators, socio-cultural competence.

Сизонов Д. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри стилістики та мовної комунікації
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СТИЛІСТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА

Анотація. У статті проаналізована стилістична трансформація фразеологізмів в українській масовій комунікації. Автор акцентує на функціях медійних фразеологізмів і наголошує на семантичних змінах фразеологічних одиниць, які трансформуються у мові засобів масової інформації, набувають нових експресивно-емоційних відтінків, що впливають на масову свідомість реципієнтів. Автором виявлено два типи стилістичної трансформації – простий (на структурному рівні) й аналітичний (на семантичному рівні). Стилiстична трансформація фразеологiї найбiльше виявлена в рекламнiй комунікації, бiзнесових i полiтичних медiа.

Ключові слова: медійний фразеологізм, мова мас-медіа, медіалінгвістичний аналіз, стилістична трансформація, стилістичні функції.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці дедалі більше акцентується увага на комунікативно-стилістичному потенціалі мовних одиниць, роль яких у медійному дискурсі досить висока. Це пояснюється передусім інформаційно-глобалізаційними процесами у світі, що проектується і на українські соціальні реалії. Наголосимо в цьому контексті на особливій функції фразеологізмів як сталих у структурному та смислово-номінативному, прагматичному, функціонально-стилістичному, емоційному, експресивному та ін. функціями. У європейській лінгвістичній традиції досі немає єдиної думки на тлумачення поняття «*фразеологізм*» / «*фразеологічна одиниця*». Зазвичай такі поняття мають ідентичне термінологічне значення з поняттям *ідіома*. Зокрема, В. Виноградов ідіоми ідентифікує з фразеологічними зрощеннями, що характеризуються семантичною неподільністю [2, с. 140–161], Н. Амсова контекст вважає головним критерієм у розрізненні фразем та ідіом [1, с. 43], В. Мокієнко розуміє поняття фразеологізму як стійке сполучення мовних одиниць, смислово й експресивно з'єднані між собою [5, с. 75]. Отже, у наведених наукових тлумаченнях домінує цілісність і неподільність з'єднаних структурно та смислово мовних одиниць. В українській лінгвістиці також існує широке та вузьке розуміння фразеологізму (ми, вочевидь, прибічники широкого підходу, що збігається з загальноєвропейським тлумаченням мовної одиниці). У межах сучасного неолінгвістичного трактування, зокрема в медіалінгвістиці, фразеологізм нами розуміється як стала самостійна одиниця мови вторинної номінації, що становить стійке поєднання слів і виражає цілісне фразеологічне значення, співвідносна

у функціональному аспекті з окремими словами. У сучасних виданнях із медіалінгвістики, зокрема в працях Т. Добросклонської, Г. Солганика, Л. Дускаєвої, Л. Шевченко та ін., поняття «фразеологізм» (у медіа) тлумачиться як один із найяскравіших і дієвих лексичних одиниць у мас-медіа, метою використання якого є емоційний вплив на індивідуальну / масову свідомість.

У розумінні поняття «*трансформація*» (*фразеологізма*) ми керувалися його сталою ознакою – семантичної та структурної неподільності, що може змінюватися лише під впливом екстралінгвальних факторів і за особливих умов – функціонального навантаження цих одиниць у певних контекстах. Стилiстична й емоційна забарвленість фразеологiзмiв у мові медiа, вiдповiдно, пояснюється здатністю традиційного фразеологiзма набувати нових семантичних вiдтiнкiв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу нашого дослідження покладені праці з функціональної лінгвістики, зокрема в дослідженні фразеології: від ідей про її семантичну неподільність (А. Сеше) та внутрішню форму, що виявляється в широкій семантиці (О. Потебня) до ідей про функціональну ідіоматичність (І. Вульфріус) і комунікативний потенціал (А. Хорнбі). Саме теорія функціоналізму внесла корективу і в наукову свідомість лінгвістів-фразеологів. Найпотужнішим у новій (системно-функціональній) інтерпретації фразеологізма визначається німецька та польська фразеологічні школи, що послідовно внесли ясність у тлумачення фразеології, виробивши її категоріальну сутність (див. праці К. Крюгера-Лоренца, А. Ширмера, Р. Кюфнера, С. Гайди, Б. Боголебської та ін.).

Наголосимо, що в романо-германській традиції термін *phraseology* вживається переважно на позначення дослідницької галузі на межі семантики та прагматики, а тому широко вживаними є терміни *idiom* як прецедентне висловлювання. Початок такому широкому розумінню фразеологізма поклав Ш. Балі (див., зокрема, працю «*Traité frstly listique française*»).

Сьогодні пріоритетним вважається аналіз фразеологізмів як знакової моделі інтелектуального розвитку української мови (Л. Шевченко), як нових одиниць, що творяться в масовій свідомості (О. Стишов), як метафоризованої (Л. Кравець) та перифразатичної моделі (Л. Дядечко) та ін. Фразеологізм як універсальна одиниця мови ЗМІ в різних медіасферах – рекламній, бізнесовій, політичній – вже було описано в наших попередніх статтях¹.

Домінантним у контексті функціонально-стилістичного підходу вважається аналіз комунікативного потенціалу мовних одиниць у масовій комунікації. Особливо цікавим видається аналіз фразеологічного ресурсу в медіа. У лінгвістиці формується нова наукова платформа дослідження сталих словосполучень (в англійській традиції – *idiom*), що будується на мультидисциплінарності в дослідженні мовних одиниць. Важливою є і та обставина, що комунікативно-прагматична парадигма лінгвістичних дослі-

¹ Сизонов Д.Ю. Фразеологізми в сучасному рекламному тексті: медіалінгвістичний аналіз. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2016. Вип. XXXII. С. 32–40; Сизонов Д.Ю. Нова медійна фразеологія в бізнес-комунікації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2015. Вип. XXXI. С. 44–57; Сизонов Д.Ю. Фаховий аналіз медійної фразеології в юрислінгвістичному аспекті. *Одеський лінгвістичний вісник: спеціальний випуск*. 2017. С. 195–200.

дженх інтегрує дані різних нових галузей стилістики, зокрема і медіалінгвістики. Фразеологізм у такому контексті розглядається як одиниця медійного тексту, що має об'єктову оцінку та смислове навантаження. Наголосимо, європейської наукової традиції дотримуюся і ми у визначенні медійного фразеологізма, а отже, вважаємо за необхідне подати власне тлумачення цього поняття, в дефініції якого враховуємо як екстра-, так й інтралінгвальні особливості: **медійний фразеологізм** – мовна універсалія стилю масової інформації, певний ментальний масово-вербальний код, що характеризується смисловою неподільністю, семантичною цілісністю, емоційністю й експресивністю, що надає медійному тексту широкого стилістичного потенціалу впливати на реципієнта та маніпулювати його свідомістю.

Мета статті – проаналізувати стилістичну трансформацію фразеологічних одиниць у масовій комунікації, що пояснюється їх широким функціональним потенціалом і прагненням авторів актуалізувати активну позицію в тексті й емоційно впливати на реципієнта.

Виклад основного матеріалу. У час становлення фразеології як лінгвістичної науки та системно-структурного підходу до її вивчення, очевидно, найбільшими науковими здобутками характеризувався початок ХХ ст. (від праць Ш. Балі та науковців Женевської лінгвістичної школи з ідеями про сутність фразеологізма як сталої одиниці з широким стилістичним потенціалом до праць В. Виноградова з запропонованим дослідником детальним описом класифікаційних критеріїв фразеологізма в слов'янському мовознавстві). Переорієнтація лінгвістики на функціональну парадигму дала поштовх до переоцінки сутності системно-структурного підходу до мовного аналізу: домінантним стає функціональний потенціал мови. Основною категорією лінгвістики стає функція мови як її «іманентна сутність і ключова характеристика» (Л.І. Шевченко). Новий формат дослідження мови (з системно-структурної парадигми на функціональну) переорієнтовує і дослідження її основного ресурсу – лексики та фразеології.

Оцінюючи роль фразеології в медіатексті, можна констатувати її високу вжитковість і навіть тиражованість. Частотність уживання фразеологічних одиниць, не кажучи вже про семантичну якість різних груп фразеології, залежить від функціональної заданості медіатексту, від його тематичного та ідейного наповнення та від його соціальної спрямованості. У науці давно вже підкреслювалося, що фразеологічна одиниця найчастіше концентрується в кульмінаційних місцях медіатексту, напр., у заголовку, підзаголовковій частині, слогані (якщо це реклама), рухливому рядку (якщо це телебачення чи Інтернет-канал).

Головні ознаки медійного фразеологізма – метафоричність, оцінність, конотативність, експресивність, ідіоматичність – надають мові ЗМІ образності та виразності, а сам фразеологізм у медійній мові набуває нових відтінків у семантиці та може активно використовуватися як у прямому, так і трансформованому значеннях. Саме експресивність, на думку англійського ученого Л. Смітта [7], залишається основною ознакою фразеологізмів у різних типах масової комунікації. Роль ЗМІ в експресії фразеології ми вважаємо безпрецедентною, що підтверджується т. зв. «другим диханням» фразеологізмів у медіа, адже за допомогою сучасних реалій той чи інший фразеологізм може набувати нового стилістичного навантаження. Напр., з видання «Україна молода», 2014 р.: **Обіцяного три роки чекають, або Коли підвищать зарплату нацгвардійцям; Хто в ліс, хто по дрова: Новий план роботи Верховної ради**; із заголовків

у виданні «Дзеркало тижня», 2017 р.: **Будь на висоті: як працюють європейські лаукомери в Україні; Альма матер в кінематографії: про традиції Голівуду та ін.**

Теоретичне обґрунтування понять образності й експресивності в медійній фразеології знаходимо у лінгвіста О. Куніна, котрий досліджує англійську фразеологію. Він зазначає, що «образність мотивованої фразеологічної одиниці створюється внаслідок двопланового сприйняття її (одиниці) та значення її прототипа, що створює новий образ» [4, с. 56]. Напр., фразеологізм **взяти бика за роги** ось як трансформується у медіа (з «Газети по-українськи», 2015 р.): **Яценюк взяв Порошенка за партію; «Роснафту» взяли за рога європейці; «Як узяти бика за рога»: все про перемоги українців на Олімпійських іграх**. Або ще: у заголовку **Візьміть бика за роги** (газета «Україна молода», 2008 р.) фразеологізм ужито в його первинній формі, проте компоненту **бик** надано в цьому контексті його пряме значення, оскільки у статті йдеться про розведення биків для сільськогосподарських потреб (стаття на сільськогосподарську тематику). Таким чином, відбулася т. зв. буквализація, проте утворений варіант сприймається читачем на тлі фразеологічно зв'язаного словосполучення зі значенням **діяти енергійно, рішуче, починати з головного** [6, с. 38].

Уживання фразеологізмів в інформаційному просторі характеризуються яскравою образністю, що активно пов'язано і з поняттям експресії [3, с. 47]. Наприклад, із порталу «Газета. ua», 2015 р.: **Інвестор влучає в яблучко; Не дайте лісу врізати дуба; Крим «у розбитого корита»; Новий музичний проект Антіна Мухарського влучив в десятку** та ін.

Отже, у мас-медійному дискурсі українські фразеологізми можуть вживатися не тільки прямо. Структура фразеологізмів змінюється відповідно до вимог часу, відповідно до жанру чи мети статті (про трансформацію фразеологізмів у мові ЗМІ див. дисертацію Л. Шевченко «Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць сурядного типу (на матеріалі української мови)»). Так, у політичному медійному дискурсі вживання фразеології може мати іронічний чи частково-іронічний характер. Напр., **Ведмежа послуга Кличка** (коментар «Українській правді» політолога В. Фесенка з приводу відмови В. Кличка балотуватися в Президенти, 2013 р.), **«Свобода» на цих виборах з діркою від бублика: і комуністів не пропустили, і самі не пройшли** (з ефіру каналу «112. Україна», 2014 р.).

У політичному дискурсі активним є вживання частково трансформованих фразеологізмів, коли трансформується лише частина фразеологізму. Заміна фразеологічних компонентів призводить до зміни в семантиці фразеологізма, а нова одиниця – до розставлення нових (актуальних сьогодні) смислових акцентів: **Баба з возу, а Яценюку не легше** («Експрес», 2015 р.), **Під лежачий камінь газ не тече** («112.ua», 2016 р.), **Скільки партію не годуй... Нові баталії в політичних партіях України** (трансформація фразеологізма «Скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться» – Д. С.) («День», 2016 р.) та ін.

Часто у ЗМІ вживаються фразеологізми, значення яких спеціально сплутуються, що надає тексту (чи заголовку тексту) більшої експресивності й емоційності, інколи – навіть іронії. Така стилістична трансформація різнилась від основного значення фразеологізма, а тому може сприйматися протилежно: **«Відкрити Америку»: перший «тишиний» прийом президента Порошенка** («ZiK», 2014 р.), **«Віра горами рухає»**: Улянченко представила новий проект порятунку України («Факти», 2014 р.),

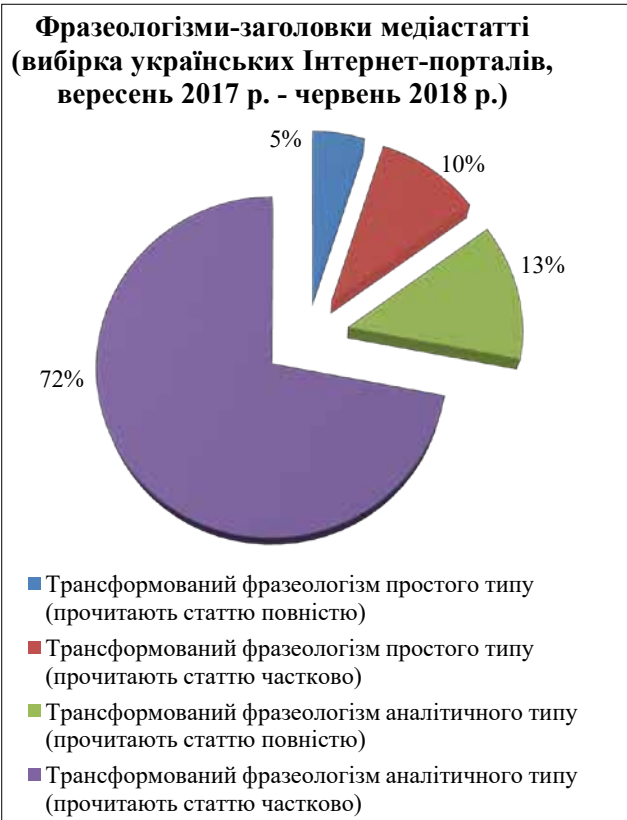

Рис. 1. Результати анкетування серед молоді

«Далеко куцому до Зайця»: як РПЛ виключила зі списку бувало-го депутата Івана Зайця («Експрес», 2015 р.), *«Зірковий час»:* одеський скандал із Лорак набув широкої популярності в Росії («Факти», 2015 р.), *Розпускати «язык»*, або як Рада хоче змінити мовну політику країни («ТСН», 2013 р.) та ін.

Стилістична трансформація фразеологізмів у медійному дискурсі можлива тільки тоді, коли ці одиниці відомі широкій аудиторії (ефект непередбачуваності, який вважається основним у медійній комунікації, буде можливий у похідному фразеологізмі лише за умов урахування фонових знань реципієнта): *Податки до люстрації доведуть* (трансформація фразеологізма «Язык до Киева доведет» – Д. С.) («Експрес», 2015 р.), *Поправки до голосування додали велику ложку дьогтю в антикорупційну бочку* («ТСН», 2015 р.), *Сім разів відмірай – один раз прийми: депутати Верховної ради, не вагаючись, приймають нові закони* («Українська правда», 2015 р.) та ін. Трансформовані фразеологізми у політичному дискурсі, за нашими спостереженнями, можуть слугувати частиною передвиборчої агітації та вноситися у склад ядрової рекламної лексики (див. політичні кампанії, напр., Ю. Тимошенко у 2014 та 2019 рр.).

Аналізуючи зібраний матеріал (понад 70 контекстів із використанням трансформованих фразеологізмів), ми дійшли висновку, що фразеологічна трансформація у медійному тексті буває двох видів – проста та смислова (аналітична).

За простого типу трансформації змінюється / видаляється лише слово / слова в структурі фразеологізму, що веде до часткової зміни семантики мовної одиниці: *«Кричати не своїм Голосом»: новий сезон музичного шоу стартує на*

«Плюсах» («Теленяня», 2016 р.), *Один у полі – воїн: українські солдати під Іловайськом* («Українська правда», 2015 р.), *«Ще не вмерла ДНР...», а мусить* («24 канал», 2016 р.). Проста трансформація в медійному тексті вимагає обов'язкових фонових знань реципієнтів, адже за невдалої стилістичної трансформації фразеологізма може бути відсутній впливовий ефект. Саме фонові знання реципієнтів дозволяють журналістам не використовувати повністю відомий фразеологізм у медіатексті, а лише частково: *Любов зла ...; В городі бузина ...; Спустилися з небес...* та ін.

Простий тип, на наше переконання, дієвий за умови абсолютного розуміння фразеологізма масовим реципієнтом. Провівши анкетування серед молоді (27 осіб – студенти спеціалізації «Медіалінгвістика» Київського національного університету імені Тараса Шевченка), ми дійшли висновку, що прості типи меншою мірою діятимуть на масове сприйняття інформації. Так, лише 15% опитаних зацікавлені статтею із трансформованим заголовком простого типу, натомість більше 72% респондентів готові ознайомитися зі статтею повністю за умови вдалого заголовку із трансформованим фразеологізмом, решта (13%) медіастаттю готові прочитати частково (вбачаємо у цьому і маніпулятивний вплив з боку заголовку-фразеологізма) (див. рис. 1).

За аналітичного типу трансформації фразеологізм змінюється не тільки в структурному плані, а й у смисловому, що пов'язано з синтаксичними, лексичними, морфологічними змінами. До того ж, подібний тип трансформації часто використовується у заголовках, що є смисловим центром медійного тексту, а отже, несе основне смислове навантаження в медіакомунікації. Напр., *Живе як у Януковича на дачі* («Уніан», 2016 р.; трансформація фразеологізма *живе як у Бога за пазухою*); *Куди падає яблуко від яблуні Повалій: про нові «гастролі» сина* («Українська правда», 2016 р.; трансформація фразеологізма *Яблуко від яблуні далеко не падає*); *Хід кульгавим конем* («Газета.ua», 2016 р.), *Змінюємо шило на мери* (інформпортал «044», 2015 р.; трансформація фразеологізма *змінити шило на мило*) та ін. (див. діаграму).

Часто журналісти вдаються до явища контамінації – з'єднання різних, але досить близьких за значенням фразеологізмів: *Учасники бити годину переливали з пустого в порожнє* («Уніан», 2015 р.); *Співати дифірамби та заговорювати зуби: Про нову стару Генпрокуратуру* («Уніан», 2015 р.).

Цікавим видаються т. зв. фразеологічні каламбури, мета використання яких у медійних текстах – привернення уваги реципієнтів, іронія та сарказм: *Сидіти на двох посадах* («ТСН», 2015 р.; трансформація фразеологізма *сидіти на двох стільцях*); *Приблудний син освіти* (про Табачника. – Д. С.) («Українська правда», 2014 р.; трансформація фразеологізма біблійного походження *блудний син*); *Сім п'ятниць Гонтареві* (про валютні коливання) («Факти», 2015 р.; трансформація фразеологізма *сім п'ятниць на тиждень*).

У своїх попередніх дослідженнях ми вже аналізували процес входження нових фразеологізмів у медійному дискурсі шляхом трансформації традиційних. Найбільше стилістичній трансформації піддаються фразеологізми у рекламній комунікації (з 70² одиниць – 32, що становить 46%), далі – бізнесова сфера (21 одиниця – 30%), політична комунікація – 12 одиниць (17%), інші медіасфери – 7% (культура, економіка, релігія, освіта та ін.) (див. рис. 2).

² Зібраний матеріал трансформованих фразеологізмів в українських медіа.

Рис. 2. Процес входження нових фразеологізмів у медійний дискурс

Так, у бізнесовій медіакомунікації часто вживаються фразеологізми, значення яких спеціально сплутуються, що надає тексту більшій експресивності й емоційності, інколи – навіть іронії. Зазвичай у бізнес-текстах використовуються відомі фразеологізми, але з іншою семантикою: *«Влада грошей»: Як Влада Литовченко демонструвала нове вбрання на економічному форумі* («Факти», 11 листопада 2015 р.), *«Віра горами рухає»: українка В. Брежнєва виступила на зібранні базатіїв у Росії* («Експрес», 2014), *На городі бузина, а в Києві Кличко: як мер розсмішив киян новими «дешевими» тарифами* («044», 2016) та ін. Така трансформація фразеологізмів можлива лише за наявності (повної / часткової) історико-культурних фонових знань реципієнта. Фонові знання реципієнта важливі й для використання в бізнесовому тексті похідного фразеологізму з перестановкою (чи заміною) його елементів. Стилістична трансформація таких фразеологізмів у медійному бізнес-дискурсі можлива тільки тоді, коли ці одиниці відомі широкій аудиторії: *Податки до люстрації доведуть* (трансформація фразеологізма «Язык до Києва доведе» – Д. С.) («Експрес», 2014), *Вода кишеню точить* (трансформація фразеологізма «Вода камінь точить» – Д. С.) (Радіо «Свобода», 2014), *Гуртом і Яценюка легше бити: як критикували Прем'єра у Верховній раді* (трансформація фразеологізма «Гуртом і батька легше бити» – Д. С.) («Факти», 2015) та ін.

У рекламній медіакомунікації ефективним вважаємо переклад / трансформацію значень фразеологізмів шляхом трансформації традиційних (чи творення нових в актуальних умовах часу): *золотий вік* (ювелірний) (із реклами «КЮЗ»), *золотий час* (цінний, актуальний, важливий) (із реклами банку «Аваль»), *сталевого характеру* (із реклами «Gillette») та ін. Щоправда, не кожен фразеологізм може бути вдалим і розглянутим у подальших медіатекстах. У рекламі за допомогою фразеології найбільше створюється каламбурів і «гри слів» як стилістичних прийомів: *Reebok. Будь у формі; Redbull. Надає крила; Ренні. Швидка допомога вашому шлунку; Шампунь*

для волосся «Pantene PRO-V». Блискучий результат; Будь на висоті. MAU та ін. У сучасній телевізійній рекламі інколи вдаються до перифразів як стилістичних прийомів за допомогою трансформації: *Любов з першої... ложки* (з реклами «Мівіна»), *В житті завжди є місце... техніці* (з реклами «Comfy»), *Кохання з «першого» депозиту* (з реклами банку «Аваль») та ін.

Висновки. Говорячи про трансформацію фразеологізмів у медіа, наголосимо на основному експресивному навантаженні фразеологічної одиниці, що накладається на інші конотативні значення, крім основного. Влучне вживання трансформованих фразеологізмів можливе лише за наявності широких фонових знань реципієнтів, які сприяють більш точному вживанню фразем, зокрема в масовій комунікації.

Література:

- Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Пб. ун-та, 1993. 208 с.
- Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва : Высшая школа, 1977. С. 140–161.
- Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. Москва : Наука, 2008. 203 с.
- Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. Москва : Новое время, 1999. 244 с.
- Мокиенко В.М. Славянская фразеология : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1989. 287 с.
- Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В.М. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В.О. Винник. Київ : Наукова думка, 2003. 786 с.
- Smith L. Idioms of English. London, 1990.

Сизонов Д. Ю. Стилистическая трансформация фразеологизмов в украинских масс-медиа

Аннотация. В статье проанализирована стилистическая трансформация фразеологизмов в украинской массовой коммуникации. Автор акцентирует на функциях медийных фразеологизмов и семантических изменениях фразеологических единиц, которые, трансформируясь в языке средств массовой информации, приобретают новые функционально-стилистические оттенки, влияющие на массовое сознание реципиентов. Автором выявлены два типа стилистической трансформации – простой (на структурном уровне) и аналитический (на семантическом уровне). Стилистическая трансформация фразеологии больше обнаружена в рекламной коммуникации, бизнес- и политических медиа.

Ключевые слова: медийный фразеологизм, речь масс-медиа, медиалингвистичний аналіз, стилистическая трансформация, стилистические функции.

Syzonov D. Stylistic transformation of phraseologisms in the Ukrainian mass media

Summary. The article analyzes the stylistic transformation of phraseological units in the Ukrainian media. The author focuses on the functions of media idioms and marks semantic changes of phraseological units which are transforming in the language of the media, acquire new functional and stylistic nuances that affect the mass consciousness of the recipients. The author identified two types of stylistic transformation – simple (at the structural level) and analytical (at the semantic level). Stylistic transformation of phraseology is most evident in advertising communications, business and political media.

Key words: media phraseology, language of the media, media linguistic analysis, stylistic transformation, stylistic functions.

*Шульська Н. М.,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

*Кардаш В. П.,
аспірант кафедри української мови
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ВИЯВИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ ЯК ПОРУШЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ЕТИКИ В ЗАГОЛОВКАХ ВОЛИНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ

Анотація. У статті проаналізовано мовне оформлення заголовкового комплексу сучасних інтернет-видань Волині. Заголовки досліджено з погляду вияву в них так званої мови ворожнечі. З'ясовано, що журналісти й редактори не часто, але все ж допускають потрапляння у свої тексти мови ворожнечі та некоректних лексем, пов'язаних із зображенням людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО та інших спільнот людей.

Ключові слова: мас-медіа, інтернет-видання, заголовок, мова ворожнечі, некоректна лексика, Волинь.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовна палітра сучасних ЗМІ – це спосіб створення інформаційної картини світу та формування суспільних поглядів. Зважаючи на це, на журналістику сьогодні покладена велика місія формування суспільної думки, і це, відповідно, накладає на медійників певну відповідальність. Але журналіст – така ж людина, що виросла в тому ж середовищі і під дією тих самих стереотипів, на які «хворе» наше суспільство. Виходом із цієї ситуації є запровадження певних етичних правил для журналістів, на які можна орієнтуватись під час підготовки матеріалів. Стежити за дотриманням цих правил має саме медіасередовище, відповідні етичні комісії та інші саморегулятивні органи. Етичні порушення у своїй більшості не призводять до юридичної відповідальності, але у здоровому медіасередовищі мають спричиняти засудження проявів таких порушень іншими членами середовища. Головне завдання журналістики – це працювати на суспільство та в інтересах суспільства [8].

У заголовках журналістських матеріалів ми натрапляємо на мову ворожнечі у випадках будь-якого самовираження з елементами заперечення принципу рівності між людьми в правах. Мова ворожнечі описує, ієрархічно зіставляє різноманітні групи людей та оцінює особисті якості конкретних осіб на підставі їхньої належності до тієї чи іншої групи. Тобто це вислови або ж контекст, що призводять до створення або ж поглиблення вже виявленої ворожнечі між відмінними за певними ознаками групами суспільства. У межах українського суспільства це групи, відмінні найчастіше за територіальним походженням, політичними чи соціальними поглядами, секс-меншини, релігійні та етнічні меншини.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В останні роки активізувалася поява матеріалів, присвячених дискусійним моментам проявів так званої мови ворожнечі в мас-медіа. Але ці публікації та дослідження здійснюють фахівці з журналістики, медіаексперти, представники Інституту масової інформації в Україні (ІМІ), тоді як наукових студій, спрямованих на вивчення цьо-

го лексичного пласту в українських ЗМІ, порівняно небагато. Так, у межах проекту «Без кордонів» ГО «Центр «Соціальна дія» вийшов друком збірник текстів «Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи» (Київ, 2015) (упорядники О. Бондаренко, М. Буткевич, І. Федорович). У виданні описано підходи медіаекспертів до мови ворожнечі, регулювання її використання в ЗМІ, а також стандарти та рекомендації щодо висвітлення різноманітних тем журналістами [7]. Про ксенофобію та безладність мови ворожнечі пише О. Горбачова [2]; Ю. Чумак трактує значення етнічного походження правопорушників як вияв мови ворожнечі [10]; О. Голуб у книзі «Медіакомпас: путівник професійного журналіста» зазначає, що «неприпустимо в роботі журналіста використовувати мову ворожнечі і дискримінувати певні соціальні групи населення» [8, с. 71]. Спородично звернуто увагу на міжнародні стандарти та підходи щодо уникнення мови ворожнечі у ЗМІ [4].

Мову ворожнечі як наукову категорію осмислює В. Савончак, зауважуючи про дискусійний характер власне поняття [8]. А. Михайличенко вивчає змістовно-тематичні особливості мови ворожнечі на сторінках українських і російських друкованих видань [3]. Попри поодинокі напрацювання дослідження цього питання як наукової проблеми, актуальною є мовна ситуація щодо дотримання журналістських стандартів і вживання етичної лексики в регіональних мас-медіа. Зважаючи на це, цікавим видається аналіз лінгвокартини сучасних інтернет-ЗМІ Волині з погляду оформлення й презентації заголовкового комплексу як важливої складової частини журналістського тексту.

Мета і завдання статті. Мета розвідки – дослідити мовну палітру заголовків сучасних волинських інтернет-видань щодо присутніх у них лексем, які засвідчують прояви так званої мови ворожнечі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під час висвітлення конфлікту та людей, що з ним пов'язані, необхідно бути максимально етичними та уникати використання мови ворожнечі. Одним із важливих аспектів у журналістській етиці є презумпція невинуватості: апіорі людина є невинуватою, аж поки не доведено зворотне, відповідно, журналіст не може називати людину злочинцем, поки це не доведено судом.

Серед найочевидніших причин таких порушень – гонитва за рейтингами та сенсаційністю, які часто призводять до смакування насильства, смертей чи злочинів. Ще один блок причин пов'язаний із браком фахових знань із теми та небажанням витрачати час на дослідження. Нерідко із цих же причин медій-

ники вдаються до мови ворожнечі. Однак часто медіа обирають найлегший шлях: інформують про факт злочину, в найкращому випадку – про рішення суду. Ці історії насичують деталями насильства, образливими словами та розкриттям персональних даних. Звісно, найкраще «продається» те, що зацікавить аудиторію. Однак, висвітлюючи резонансні теми, необхідно дбати не тільки про оперативність поширення суспільно важливої інформації, а й про етичне висвітлення [56].

В «Етичному кодексі українського журналіста» зазначено: «Ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання. Вказувати на відповідні ознаки особи (групи людей) потрібно лише у випадках, коли ця інформація є неодмінною складовою частиною матеріалу. Необхідно утримуватися від натяків або коментарів, що стосуються фізичних недоліків чи хвороб людини, уникати вживання образливих висловів, ненормативної лексики» [56].

Із цього приводу Т. Печончик, член Комісії з журналістської етики, стверджує, що чимало визначень «мови ворожнечі» ґрунтуються на встановленні факту розпалення ворожнечі, приниження чи дискримінації за певними ознаками у висловлюваннях. Джерелом мови ворожнечі є негативні стереотипи або ж забобони, які нерідко продукують для того, щоб виправдати дискримінацію, найчастіше етнічну або «расову». Наполегливе прагнення перебільшувати нібито антисоціальні схильності представників етнічних чи «расових» меншин пояснюють особливостями людської психіки. Люди схильні, по-перше, під враженням від рідкісних явищ надавати їм значно більшого значення, ніж ці явища заслуговують; по-друге, приписувати своїй групі найбільш бажані моральні якості, які вигідно відрізняють її від інших груп (як відомо, «своє» зазвичай ототожнюється з позитивною оцінкою, а «чуже» в більшості випадків оцінюється або нейтрально, або негативно); і по-третє, перебільшувати негативні якості «чужих», переносячи їх з окремих індивідів на цілі групи, до яких вони належать [60].

Прикладом розпалювання мови ворожнечі є вживання яскравих, провокативних заголовків, а також некоректної термінології щодо етнічних, конфесійних, певних соціальних груп чи спільнот або на адресу конкретних представників цих спільнот. Неодноразово в газетах та інтернет-видаваннях натрапляємо на некоректні лексеми, які неприпустимо використовувати журналісту чи редактору: «хитрий циганчук», «жидяра», «негр», «каліка», «карлик», «прикутий до інвалідного візка», «шизофренік», «бомж» тощо. Готувати матеріали, граючи на емоціях, вживати слова, що принижують честь і гідність людини, або, навпаки, замовчувати актуальні теми – все це є прикладами порушення журналістської етики.

Досліджуючи заголовковий комплекс волинських медіа, ми виявили, що журналісти й редактори не часто, але все ж допускають потрапляння мови ворожнечі та некоректних лексем, пов'язаних із зображенням людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО та інших спільнот осіб.

Неодноразово журналісти подають виразно гіперболізовані заголовки, коли ще до рішення суду свідомо чи несвідомо «вішають» так звані оцінні ярлики на людину, на зразок «корупціонер», «гвалтівник» чи «вбивця», пор. «У Луцьку затримали наркомана, який поцупив поштові ящики» («Волинь24», 30.09.2018), «У Луцьку наркоман в одязі перепливав річку» («Волинь24», 16.10.2018).

Прикладом мови ворожнечі є заголовок «На Волині затримали грабіжника з Донецчини» («Волинь24», 20.10.2018), який не лише порушує журналістський стандарт достовірності інформації, а ще далі в матеріалі сказано, що «Суд ухвалив тримати під вартою підозрюваного у вчиненні грабежу 51-річного урождження Донецчини». Бачимо, що до особи, яка лише підозрювана у злочині, журналісти додали ярлик «грабіжник», який не відповідає дійсності. Етичні порушення засвідчено і в тому, що в назві подана територіальна вказівка на те, що це переселенець зі Сходу, підсилюючи цим самим емоційний контекст публікації.

Ще одним прикладом заголовка як свідчення мови ворожнечі у ЗМІ є назва публікації «Переселенець із Луганська облаштував нарколабораторію в Луцьку» («ВолиньPost», 14.04.2016), де теж особу, переміщену зі Сходу України, подано стереотипно в негативному контексті, про що свідчить вказівка на територіальну належність.

З іншого боку, виявом мови ворожнечі в мові друкованих та електронних волинських ЗМІ можемо трактувати орфографічно неправильне вживання скорочень «ДНР» та «ЛНР», коли ці назви подають без лапок або вказівки «так звана» чи «самопроголошена». Такі правописні, а відповідно, й етичні неточності засвідчено в представлених заголовках: «Бандформування ДНР очолив тітушка, який вибачався перед Україною» («Волинь24», 16.02.2017); «Донецькі ультрас на Волині спалили прапор ДНР» («Буг», 07.03.2017); «Наші намагаються відрізати ЛНР від ДНР» («Волинь», 20.12.2018).

Сьогодні в медіалінгвістиці більш прийнятними вважають конструкції «так звана «ДНР» і «так звана «ЛНР», хоча щодо цих назв уже є певні суперечки. Так, наприклад, донецький журналіст О. Мацука пропонує інші назви і навіть наголошує про необхідність від них відходити. «Окупована територія – це не «так звана «ДНР» – це окупована територія або ОРДО (окремі райони Донецької області) і ОРЛО (окремі райони Луганської області). Абревіатуру «ДНР» взагалі треба забувати і використовувати рідше – і цьому є багато причин, і головне – всі вони правильні. Люди не бачать лапки в теленовинах і не чують їх» [8, с. 99–100].

У журналістських матеріалах також фіксуємо заголовки, що формують негативний образ учасників АТО, особливо акцентуючи на цьому увагу: «Колишній АТовець зберігав на Волині арсенал зброї» («Район. Луцьк», 15.11.2016); «АТовець відтупцював маршрутника, який відмовився везти його безплатно» («Волинь», 17.09.2018); «Ножем у горло: АТовець по-звірчачому вбив дружину під Луцьком» («Під прицілом», 28.10.2018), «На Волині ветеран АТО з інвалідністю зарізав жінку» («Волинь», 27.10.2018), «На Волині зарізався атошник» («Волинь24», 06.05.2017), «Волинський атошник привіз додому чималий арсенал» («ВолиньPost», 15.11.2016).

На некоректно сформульовану лексичну базу натрапляємо в таких заголовках: «На Волині застрелився атошник» («Волинь24», 16.04.2017), «Безвісти зник 24-річний атошник із Волині» («Волинські новини», 13.03.2018); «У Луцьку помер ветеран АТО» («Волинь24», 03.12.2018); «Атошники з Волині отримують земельні ділянки біля Світязя» («Конкурент», 04.03.2016) тощо.

Невиправданою є також лексема *біженець* замість більш коректної *переселенець* зі Сходу або *внутрішньо переміщена особа* (ВПО), оскільки ці люди вимушено покинули свою територію проживання. Як стверджують медіаексперти, «згідно

з Конвенцією ООН про статус біженців під цим словом мають на увазі людей, що перебувають поза межами своєї країни, що перетнули офіційний кордон. У випадку ж українського конфлікту щодо людей, які переїхали з тимчасово окупованих територій, правильно вживати назви «вимушені переселенці» або ж «люди, що змушені були покинути власні домівки» [8, с. 99].

Так, 19 квітня 2016 року на сайті «Волинь.Post» вийшов матеріал під назвою «*Біженці зі сходу вимагають відкрити додаткові російськомовні школи*». Новина про те, як місцева влада західних регіонів робить усе можливе для налагодження життя вимушених переселенців, а ті постійно чимось незадоволені, притому ще й зверхньо ставляться до місцевих жителів. У новині немає ані джерел інформації, ані альтернативного погляду. Свідомо чи несвідомо, такий матеріал покликаний погіршити стосунки місцевого населення з переміщеними особами й загалом негативно налаштувати людей до переміщених осіб. У новині використані оціночні судження та узагальнення на кшталт «*ще більше людей обурюють випадки хамського ставлення біженців до закарпатців... і навіть попри це закарпатці готові і надалі допомагати біженцям*» [8, с. 93]. Ця новина викликала неабиякий інтерес у мережі з відповідними дуже ворожими відгуками на адресу переселенців. Та після реакції експертної спільноти, у якій сайт було засуджено за розпалювання ворожнечі, до вечора 21 квітня новину було знято.

Некоректну лексику *біженець* фіксуємо в інших заголовках: «*Сім'я біженців зі Сходу на Волині потребує підтримки*» («Волинські новини», 03.06.2017); «*Чоловіків-біженців можуть відправити назад на Схід – воювати*» («ВолиньPost», 29.07.2016); «*Як на Волині виплачують пенсії біженцям*» («Під прицілом», 26.06.2017).

У заголовках, що описують протилежну сторону конфлікту на Донбасі, ненормативно використовувати лексику *терористи*, що містить виразно негативний контекст і є свідченням мови ворожнечі. На думку медіадослідників, етично використовувати нейтральні назви, якими послуговуються більшість міжнародних організацій: *проросійські бойовики, сепаратисти, іноземні найманці, російські військові тощо*. Проте у волинських ЗМІ функціонують назви публікацій, які засвідчують протилежне, пор. «*Полоненого волинянина терористи використовують для пропаганди. Відео*» («Волинь24», 01.06.2018); «*На складі зі зброєю підірвалося 20 ополченців*» («Волинь24», 21.05.2017); «*Слов'янські хроніки, або За що воюють ополченці Донбасу*» («ВолиньPost», 30.04.2016).

Ознаками етичних порушень із боку журналістів є також заголовки, у яких без особливої потреби подано діагноз й особливий акцент на ньому, наприклад: «*На Волині розишукують небезпечного психічно хворого хлопця*» («Волинь24», 17.12.2018); «*Шизофренік тероризує ціле село*» («Під прицілом», 24.10.2016).

Неодноразово журналісти Волині не уникають стереотипів щодо зображення людей з інвалідністю й свідомо задля сенсаційності й привернення уваги деталізують на неповносправності таких людей, через міру їх жаліють, а подекуди й героїзують. Головне завдання ЗМІ у висвітленні таких людей – це уникати стереотипів і висвітлювати людей з особливими потребами як звичайних представників суспільства. Не варто акцентувати увагу на неповносправності таких людей чи через міру їх жаліти, але не потрібно й героїзувати.

Недоцільно вживати в журналістських матеріалах словосполучення на зразок: *людина з обмеженими можливостями*,

інвалід, каліка, колясочник, візочник, психічно хворий, сліпий, глухий, дитина-даун. Натомість виправданими є конструкції *людина з інвалідністю, людина з особливими потребами, людина, що для пересування використовує візок, людина з розладами психіки, особа зі слабким зором, людина зі слабким слухом, сонячна дитина, дитина із синдромом Дауна*.

Етично некоректними є такі заголовки у волинських ЗМІ: «*У ярмарку вакансій у Нововолинську взяли участь 14 осіб з обмеженими можливостями*» («Буг», 01.11.2018); «*У Дніпрі продавці на базарі побили сліпого чоловіка за випадково пошкоджену рекламу*» («Під прицілом», 18.08.2017); «*Розповіли, скільки грошей потрібно на оздоровлення особливих дітей*» («Конкурент», 23.11.2018); «*На Волині автомобіль налетів на інваліда-колясочника*» (Волинь.ua, 20.09.2018); «*На Волині автомобіль збив візочника: у чоловіка – значні травми. Фото*» («ВолиньPost», 20.09.2018); «*Волинські спортсмени-інваліди отримуватимуть стипендію Президента*» («Волинь24», 21.12.2016); «*Волинські інваліди зору піднімають тонни заліза*» («Волинські новини», 13.11.2017); «*Після зіплення сліпого брата передала ікону в монастир*» («Волинь-нова», 14.11.2018); «*Глухий хлопчик з Волині терміново потребує грошей для пересадки кісткового мозку*» («ВолиньPost», 24.10.2018).

Неетичними, з нашого погляду, є також такі медіаназви: «*Луцькі копії ретельно перевіряють дороги міста*» («Конкурент», 06.10.2017); «*У Луцьку копії заламали хлопця, а той почав плакати. Фото. Відео*» («Волинь24», 24.01.2018).

Фіксуємо заголовки, що засвідчують уживання некоректних лексем-дискримінантів на позначення етнічної, національної, расової належності людини: «*Цигани як невід'ємна частина луцької автостанції*» («Конкурент», 29.05.2017); «*У Луцьку напали на негрів. Відео*» («ВолиньPost», 05.03.2016); «*Негр на танку на Донбасі – реальність*» («Всник+К», 01.03.2016); «*Женяться цигани з українцями. Помінялася нація*» («Волинь-нова», 29.07.2016); «*На Волині приїжджав справжній москаль. Фото*» («ВолиньPost», 19.03.2016); «*Чи потрібен Жид у вертепі?*» («Волинь», 16.01.2016).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи заголовковий комплекс волинських медіа, ми побачили, що журналісти й редактори не часто, але все ж допускають потрапляння мови ворожнечі та некоректних лексем, пов'язаних із зображенням людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО та інших спільнот осіб. Мова ворожнечі описує, ієрархічно зіставляє різноманітні групи людей та оцінює особисті якості конкретних осіб на підставі їхньої належності до тієї чи іншої соціальної спільноти. Неодноразово журналісти подають виразно гіперболізовані заголовки, коли ще до рішення суду свідомо чи несвідомо «вішають» так звані оцінні ярлики на людину. Із метою уникнення таких ненормативних утворень потрібно керуватися журналістськими стандартами, знати відповідну термінологію, а також дотримуватися правил журналістської етики щодо зображення певних категорій людей у ЗМІ.

Перспективними в цьому напрямку дослідження можуть бути компаративні студії фіксації мови ворожнечі у всеукраїнських ЗМІ порівняно з локальними, дослідження спільних та відмінних рис, а також окреслення способів запобігання потраплянню в мову мас-медіа некоректних лексем, що порушують журналістські етичні норми.

Література:

1. Голуб О.П. Медіакомпас: путівник професійного журналіста. Практичний посібник / Інститут масової інформації. Київ : ТОВ «Софія-А», 2016. 184 с.
2. Горбачова О. Мова ворожнечі: ксенофобія чи безладність. URL : <http://imi.org.ua>.
3. Михайличенко А.В. Змістовно-тематичні особливості мови ворожнечі на сторінках українських і російських друкованих видань. *Współpraca europejska*. 2017. № 7(26). S. 35–47.
4. Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи. *Ethical Journalism Network*. URL : <https://ethicaljournalismnetwork.org>.
5. Новинна грамотність: онлайн-курс. URL : <https://video.detector.media/special-projects/novynna-gramotnist-i2>.
6. Печончик Т. Чому мова ворожнечі з'являється у ЗМІ. URL : <http://www.cje.org.ua/ua/blog/chomu-mova-vorozhnechi-zyavlyayetsya-u-zmi>.
7. Проект «Без гонимих» ГО «Центр «Соціальна Дія»: Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи. Київ, 2015. 64 с.
8. Савончак В.Я. Мова ворожнечі у ЗМІ: до дискусії про поняття. *Вісник ЧНУ імені Ю. Федьковича*. Чернівці : Видництво ЧНУ, 2012. Вип. 18. С. 22–27.
9. Толокольнікова К. Уникання мови ворожнечі наблизить мир. *Media Sapiens*. URL : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movi.
10. Чумак Ю. Значення етнічного походження правопорушників як вияв мови ворожнечі. URL : <http://www.khpg.org>.

Шульская Н. Н., Кардаш В. П. Проявления языка вражды как нарушение журналистской этики в заголовках интернет-СМИ

Аннотация. В статье проанализировано языковое оформление заголовкового комплекса современных интернет-изданий Волыни. Заголовки исследованы с точки зрения проявления в них так называемого языка вражды. Выяснено, что журналисты и редакторы не часто, но все же допускают попадания в свои тексты языка вражды и некорректных лексем, связанных с изображением людей с инвалидностью, внутренне перемещенных лиц, участников АТО и других сообществ людей.

Ключевые слова: СМИ, интернет-издания, заголовок, язык вражды, некорректная лексика, Волынь.

Shulska N., Kardash V. Indications of the language of hostility as a violation of journalistic ethics in the headlines of the Volyn Internet media

Summary. The article analyzes the linguistic design of the headline complex of modern Internet editions in Volyn Region. The headlines have been studied in terms of the detection of their so-called hostility language. It has been found that in their texts journalists and editors do not often, but still tolerate the animosity language and incorrect lexemes related to the image of people with disabilities, internally displaced persons, participants of the Anti-Terrorist Operation Zone and other communities.

Key words: mass media, internet edition, headline, hostility language, incorrect vocabulary, Volyn Region.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Kovalynska I. V.,*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of Modern European languages,
University of State Fiscal Service of Ukraine*

RESULTS OF RESEARCH OF TEACHERS' MULTICULTURAL EDUCATION IN WEST EUROPEAN COUNTRIES

Summary. The article is devoted to the coverage of the results of the scientific research of multicultural education of teachers in the countries of Western Europe. The author substantiates the classification of countries by the number of immigrants. The criteria of multicultural education are described, namely, socially-reflective, institutional and regulatory-legal, which served to create a system of multicultural education in these countries. According to the components, the author identified a number of legislative documents that laid the basis for the introduction of multiculturalism in educational systems; described the activities of centers of multicultural education and focused attention on the differences in their activities. The influence of the system of multicultural education on the social stability of countries, improvement of academic results and integration of minorities is revealed.

Key words: multicultural education, multicultural education center, component, integration, minority, dissemination.

Introduction Recent statistical data show the inflow of migrants in every country of Western Europe [1, p. 2–6]. This diversity of population brings diversity to the classroom. During the last decades teachers have to face the issue of teaching multicultural classes all over Europe. To meet the needs of all the students irrespective their origin, language or religion, European educationalists have adopted a new approach to dealing with classroom diversity which calls for celebrating it [2, p. 18–52]. Recent documents issued by the European Union's Committee on education and the ongoing sessions of Ministers of education of the EU demonstrate the prospects of future development of European education with respect to diversity and teaching diverse classes [3, p. 6].

Review of publications Today, educationalists are deeply concerned in meeting the needs of all the students. The issue of multi-ethnic classes education is in the focus of attention of the following scholars: S. Nieto [5, p. 12–18], who focuses on sociopolitical aspects of multicultural education; F. Dervin [6, p. 1–14], who stresses that interculturalism is the future of education; P. Gorsky [7, p. 7–9], who declares the necessity to train teachers to work in a multicultural school environment; J. A. Banks [8, p. 22–37], who describes the history of multiculturalism in education; M. Tarozzi [9, p. 148–152], who points out the necessity of building an “intercultural ethos” in teacher education; Ch. Sleeter [10, p. 131], who describes five approaches to race, class and gender; Ch. Bennet [11, p. 37], who describes comprehensive multicultural education; and many others. We need to underline that the terminology these scholars use, differs (e.g. intercultural, multicultural) but what unites these developments is the fact that they all describe approaches to teaching ethnically diverse classes.

Ukrainian researchers argue that the term “policultural” reflects the idea of education of ethnically heterogeneous groups

to the best possible way. So, they speak about policultural education [12, p. 70]. In the Ukrainian educational discourse there aren't many works devoted to this issue. We would like to mention scientific developments of I. Kovalynska [13, p. 37–39] who analyses competence-based approach to policultural education; L. Goncharenko [14, p. 28–30], who develops the idea of teachers' professional development and readiness to work in a multi-ethnic society.

The aim of the article The research concerned socio-political, economic conditions of multicultural education implementation in school practice. We studied EU documentation on the subject. We also made an analysis of curriculums of several teaching training institutions, universities and colleges among them. This article is devoted to highlighting the results of the research.

The main body The scope of the research covered Norway, Germany, the Netherlands, France, Italy and Great Britain. These European countries were chosen due to the number of immigrants that have enriched the existing cultural palette within recent years.

We grouped these countries, according to their historical development and immigration type into 2 groups: a) former dominions, and b) countries of labour migration. We based this classification on research by M. Vidiakina [15, p. 1–10], T. Desiatov [16, p. 13–19], who classify European countries according their economic development the processes of migration. We understand that this classification may be criticized but the emphasis of our work is laid not on economic or social processes as such, but implementation of a multicultural approach to education, so the classification we used served the aims of the research.

We observed the following components of multicultural education:

- *regulatory and legal component* which describes the necessary legislative acts and/or laws which laid the legal basis for implementation of multicultural policy into educational practice. We have chosen this component as we believe that educationalists need a regulatory basis and some legal support to be able to implement changes in the educational policy within the country and regions;

- *the institutional component* which highlighted establishment of special educational, governmental or non-government institutions that promote multiculturalism and disseminate a positive experience of multicultural education. This component has been chosen as it is clear that positive experience should be spread all over the community and all the teachers need to have an access to it, otherwise it will not have any effect;

- *the socially-reflective component*, which reflects socio-economic prerequisites of implementation of multiculturalism in educational practice of West European countries. We have chosen this component as we understand that education is a part of socio-economic processes in the country; and prospects of its development strongly depend on general socio-political changes and vectors.

Our research found that within the period of approximately last 20 years of the 20-th century, educational policy has changed from assimilative and segregation policy towards ethnic minorities into a more tolerant and later integrative policy, which, later on, was developed into a new approach which calls for celebrating diversity. Our research found a justification of this development in a lot of published documents, recommendations and legal acts [17, p. 51–54; 16, p. 27–32; 19, p. 122–124].

The study of institutional component of multicultural education revealed that in each country under review a certain institution that deals with promoting multiculturalism, has been created, the National Office for Combating Racial Discrimination (UNAR) among them. In 2013, UNAR recorded 1142 cases of xenophobia and discrimination, of which 68,7% were ethnic or racial discrimination (Italy) [20, p. 37–40]; the Association for Teachers of English to Students from Overseas (later transformed into the National Association for Multiracial Education (NAME) created in 1960-ies, today the Center for Multicultural Teacher Training at London's Royal College of Teachers' Training (Great Britain) [21, p. 139–142] etc.; a Research Centre on Teaching in Multiethnic Schools (Amsterdam university, the Netherlands), and a Centre for Teaching and Learning (Utrecht University, the Netherlands) [22, p. 340–342]; the National Center for Multicultural Education (NAFO) (Norway) [23, p. 74]; the IDA – Information, Documentation and Action Center for Against Xenophobia For a Multicultural Future, which serves as a contact centre for youth associations, organizations, initiatives and professionals involved in working with young people (Germany, Dusseldorf) [24, p. 59–60; 25, p. 89]; In France, during the period from 1975–1984, 20 vocational information centers for training of French language teachers for teaching migrant children were created. In these centers, teachers were involved in an intercultural approach to education. In 1986, the centers were closed. In the university teaching institutes for teachers' training and in the Mission for the Training of National Education Personnel, training courses, workshops on immigrant culture and the interaction of teachers and parents of pupils in this category of children were organized in the 1980–1990s [26, p. 52–54]. The purpose of this activity was to increase the efficiency of education by organizing teacher familiarization with the culture of immigrant communities.

The socially-reflective component allowed us trace the main difference of the standard teacher's training from the teacher's training to work in a multicultural environment, namely: the teacher as a subject of educational activity has to change him/herself to be prepared for work in a multicultural environment, to get rid of complexes, intolerance, and develop such qualities as psychological flexibility, tolerance, empathy, etc. [27, p. 39–40] Another quality that a multicultural teacher should possess is readiness to assess the cultural differences of the students he teaches and be prepared to use the means and methods that are effective for this specific group. The teacher must have the knowledge of the cultural code of the ethnic groups represented in his class, and be able to convey this knowledge to all members of the student team in order to avoid misunderstandings, bias, and conflicts. In such a way all students can feel involved in the classroom activities and school life, which enables them to feel accepted and their culture appreciated [28, p. 299–302]. All subjects of the educational process should be involved in celebrating diversity, including members of the staff and supporting personnel. Ties established between school and the community were also stud-

ied within this component. Such ties help newcomers integrate into the society and realize what they can bring into it [29, p. 123].

The results and prospects of the research The research has revealed an established system of institutions that help implement multiculturalism into education in the countries of Western Europe which were in the scope of our research. These institutions work on eliminating discrepancies in academic results of minority students compared with those of majority students, help teachers disseminate their positive experience of working in an ethnically diverse environment, provide teaching materials and support with methods of teaching. In Norway such centers also help multilingual families learn the Norwegian language. In Germany the center is mainly focused on eliminating xenophobia and racism. In the Netherlands the centers also help teachers and provide help to students who are trained to become teachers. The country that has not established any kind of an institution to support new-coming members of the society and help teachers cope with diversity of the educational environment was France. We did not find any materials proving the existence of such an institution.

The prospects of the research represent the idea that diversity in Europe will increase due to migration, so teachers should be ready to celebrate diversity more and more. According to statistics, new types of migration are developing now, bringing new challenges to teachers. Future is diverse and multicultural. We can argue about the terms used to describe the process of teaching diverse classes but we need to learn to deal with diversity and use it [30, p. 304].

References:

1. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics.
2. Policies and Practices for Teaching Socio-cultural Diversity. Strasbourg, Council of Europe, 2005.
3. Report of the World Summit on Sustainable Development Johannesburg, South Africa, 26 August – 4 September 2002. URL: <http://www.un-documents.net/aconf199-20.pdf>.
4. Report of the Peer Learning Activity, Oslo, May 2007 “How can Teacher Education and Training policies prepare teachers to teach effectively in culturally diverse settings?”. URL: http://www.ateel.org/uploads/EUpolicies/pla_teaching_in_culturally_divers_settings.pdf.
5. Nieto S., Bode P. Affirming diversity: the sociopolitical context of multicultural education, 6th ed. Boston : Pearson, 2018.
6. Dervin F., Layne H., Tremion V. Making the most of Intercultural Education, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2015.
7. Gorski P.G. What We're Teaching Teachers: An Analysis of Multicultural Teacher Education Courses. URL: <http://edchange.org/publications/MTE.pdf>
8. Banks J.A. Multicultural education: Historical development, dimensions, and practice. *Handbook of research on multicultural education* / J.A. Banks, C.A.M. Banks (eds.). San Francisco : Jossey-Bass, 2001.
9. Tarrozi M. Building an “intercultural ethos” in teacher education. *Intercultural education*. 2014. Vol. 25(2). P. 128–142.
10. Sleeter Ch., Grant K. Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class and Gender. New York : John Wiley & Sons, 2009.
11. Bennet Ch. I. Comprehensive Multicultural Education: Theory and Practice. 7th ed. New York : Pearson Publisher, 2011.
12. Ковалінська І.В. Поняття «полікультурність» та «мультикультурність» у науковому дискурсі. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 1 (13). С. 65–70. URL : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/359/293>.
13. Ковалінська І.В. Компетентнісний підхід до полікультурного навчання. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. № 7. С. 37–43.

14. Гончаренко Л.А. Формування готовності вчителів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Херсон, 2007. 200 с.
15. Відякіна М.М. Трансформація міграційної політики країн Західної Європи в умовах розширення ЄС : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Київ, 2009. 15 с.
16. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX століття) : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка і історія педагогіки». Київ, 2006. 20 с.
17. Ковалинська І.В. Основи полікультурності освітньої системи Великобританії. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2016. № 1(8). С. 51–56.
18. Ковалинская И.В. История мультикультурализма в образовании: обзор опыта Великобритании. *Идеи. Поиски. Решения* : сборник статей и тезисов IX Междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 25 ноября 2015 г. / редкол. : Н.Н. Нижнева (отв. ред.) и др. В 6 ч. Минск : БГУ, 2015. Ч. 6. С. 27–32.
19. Ковалинська І.В. Підготовка вчителів до роботи у міжкультурному середовищі. *Освітлогічний дискурс*. 2015. № 4(12). С. 76–84.
20. Ковалинська І.В. Мультикультурна освіта вчителів в Італії. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2018. № 2 (22). С. 37–40. URL: http://journals.urau.ua/sr_edu/issue/view/7
21. Ковалинська І.В. Соціо-економічні передумови створення системи мультикультурної освіти у країнах Західної Європи. *Scientific Journal Virtus*. 2016. № 6. С. 139–142.
22. Ковалинська І.В. Основи мультикультуралізму освіти в західноєвропейських країнах. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. 2016. № 239. С. 340–346.
23. Ковалинська І.В. Професійна підготовка вчителів до роботи у мультикультурному навчальному середовищі. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 березня 2016 р. / за заг. ред. Е.В. Лузік, О.М. Акмалдінової. Київ : НАУ, 2016. С. 74–76. URL: <http://kppp.nau.edu.ua/files/Konfer.pdf>
24. Ковалинська І.В. Мультикультурна підготовка вчителів у Федеративній Республіці Німеччина. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови»*. 2016. № 26 (36). С. 59–63.
25. Ковалинська І.В. Соціо-економічні передумови створення системи мультикультурної освіти у ФРН. *Освітлогічний дискурс*. 2016. № 2 (14). С. 88–98.
26. Ковалинська І.В. Аналіз мультикультурної освіти вчителів у Франції. *Scientific Journal ScienceRise: Pedagogical Education*. 2017. № 10 (18). Р. 52–56. URL: http://journals.urau.ua/sr_edu/issue/view/6
27. Ковалинська І.В. Вимоги до професійних компетентностей викладача в контексті полікультурної освіти. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2016. № 2/5 (19). Р. 36–40. URL: <http://journals.urau.ua/sciencerise/article/view/60889/56875>
28. Ковалинська І.В. Формування особистості учасників навчального процесу у мультикультурному навчальному середовищі західноєвропейських країн. *Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft* : Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. Nürnberg, Deutschland : Verlag SWG imex GmbH, 2016. Р. 299–302.
29. Ковалинська І.В. Досвід мультикультурної освіти в країнах Західної Європи. *Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Братислава, Словаччина, 15–16 березня 2016 р. Братислава, 2016. С. 122–124.
30. Ковалинська І.В. Тенденції розвитку європейської освіти. *Geopolitical processes in the world today* : collection of scientific articles “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, Austria, 2016. Р. 304–307.

Ковалинська І. В. Результати дослідження мультикультурної освіти вчителів у країнах Західної Європи

Анотація. Статтю присвячено висвітленню результатів наукового дослідження мультикультурної освіти вчителів у країнах Західної Європи. Автором обґрунтовано класифікацію країн за кількістю іммігрантів. Описано критерії мультикультурної освіти, а саме соціально-рефлексивний, інституційний та регулятивно-правовий, які послугували створенню системи мультикультурної освіти у визначених країнах. Згідно з визначеними компонентами автором було виявлено низку законотворчих документів, що стали основою впровадження мультикультуралізму в освітній системі; описано діяльність центрів мультикультурної освіти й акцентовано увагу на відмінностях у їх діяльності; виявлено вплив створення системи мультикультурної освіти на соціальну стабільність країн, покращення академічних результатів та інтеграцію меншин.

Ключові слова: мультикультурна освіта, центр мультикультурної освіти, компонент, інтеграція, меншина, розповсюдження.

Ковалинская И. В. Результаты исследования мультикультурного образования учителей в странах Западной Европы

Аннотация. Статья посвящена освещению результатов научного исследования мультикультурного образования учителей в странах Западной Европы. Автором обоснована классификация стран по количеству иммигрантов. Описаны критерии мультикультурного образования, а именно социально-рефлексивный, институциональный и регулятивно-правовой, послужившие созданию системы мультикультурного образования в определенных странах. Согласно определенным компонентам автором был выявлен ряд законодательных документов, ставших основой внедрения мультикультурализма в образовательные системы; описана деятельность центров мультикультурного образования, акцентировано внимание на различиях в их деятельности; выявлено влияние создания системы мультикультурного образования на социальную стабильность стран, улучшение академических результатов и интеграцию меньшинств.

Ключевые слова: мультикультурное образование, центр мультикультурного образования, компонент, интеграция, меньшинство, распространение.

Колієва І. А.,кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*Дніпровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна***Купцова Т. А.,**кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*Дніпровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна*

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ В СИСТЕМІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті розглядається мова як один із головних компонентів продукту культури. Досліджуються лексико-семантичні трансформації в українській і польській мовах, що відбуваються в ході міжкультурних процесів, які досягли останніми десятиріччями неабияких розмахів. Аналізується, як слово, переходячи з однієї мови в іншу, може розвивати і змінювати своє значення. Доводиться, що лінгвокогнітивна компетенція – необхідний складник на шляху взаєморозуміння різних культур.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, запозичення, англіцизми, міжкультурна компетенція, лексико-семантичне значення.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується тенденцією до розширення міжнародних контактів у різних сферах економічного, суспільно-політичного та культурного життя. Це визначає необхідність звернення до вирішення й дослідження проблем міжкультурної комунікації. Питання взаємозв'язку та взаємодії культур, співвідношення культури й мови приваблюють усе більше коло дослідників. Так як мова посідає провідне місце в системі міжкультурної комунікації, це зумовлює актуальність дослідження проблеми взаємозв'язку та взаємодії мовних і соціокультурних процесів. Проблема мови й культури стала одним із пріоритетних напрямів у розвитку не тільки науки про мову, а й гуманітарних наук загалом. Складність вирішення цієї проблеми зумовлена різноманітністю феноменів, що взаємодіють, такими як міжкультурна комунікація, культура, мова. Це спонукає до залучення до дослідження багатьох наук: філософії, етнолінгвістики, психології, мовознавства, когнітології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, складна ситуація в сучасному політичному, економічному та соціальному світі висуває проблеми міжкультурної комунікації на перший план. Перед науковцями, що досліджують міжкультурну комунікацію, постає все більше й більше питань, які дуже складно вирішити (релігійні та етнічні відмінності, злочини на ґрунті ненависті, мовні розбіжності тощо). Хоча основи теорії міжкультурної комунікації завжди мали міждисциплінарний характер, дослідження в цій сфері натепер окреслюються трьома визначними, але конкуруючими між собою парадигмами – традиційним соціопсихологічним підходом, що виділяє культуральні відмінності й досліджує, як ці відмінності

впливають на комунікацію, інтерпретативним підходом, який акцентує увагу на розумінні комунікації в контексті, та критичним підходом, що наголошує на важливості державного й історичного контексту для розуміння міжкультурної комунікації [1]. Саме тому міжкультурна комунікація – сфера складна та багатогранна, яка потребує зусиль науковців різного профілю для вирішення численних мультикультурних проблем. Міжкультурній комунікації приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед сучасних зарубіжних дослідників варто згадати Дж.Н. Мартіна й Т.К. Накаяму, С. Тінг-Тумі та Л. Чанг, Дж. Ньюліпа, К. Сорельс та інших, які успішно займаються питаннями не тільки міжкультурної комунікації, критичної педагогіки, а й культурних, расових, гендерних і класових відмінностей. Вітчизняні дослідники (П. Донець, Т. Комарницька, І. Бахов, Л. Лебедева та інші) зазвичай акцентують свою увагу на мовних питаннях і проблемах, пов'язаних із перекладом, оскільки мова відіграє дуже важливу роль у міжкультурній комунікації, будучи тісно пов'язаною з питанням власної ідентичності й ідентичності інших. На нашу думку, у сучасному світі численних мов комунікація є чимось більшим за мову. Надзвичайно важливим є визначити компоненти мови та проаналізувати відносини між мовою, значенням і сприйняттям.

Мета статті – проаналізувати роль і місце мови в системі міжкультурної комунікації й забезпечення міжкультурної згоди; дослідити, які семантичні та словотворчі трансформації відбуваються під час запозичення слова з іншої мови; продемонструвати, як у лексико-семантичних варіантах ключового слова, що називає образ і концепт, об'єктивуються його змістові характеристики, актуальні для носіїв певної мови.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що останніми десятиліттями українське суспільство, як й інші суспільства, зазнає великих соціокультурних змін, котрі стосуються всіх сфер життя. Тому саме комунікація є тим стрижнем, за допомогою якого люди обмінюються інформацією, розширюють свій простір, як культурний, так і соціальний. Сьогодні можна говорити про своєрідне соціальне замовлення на дослідження проблеми міжкультурної комунікації, оскільки чимало людей стикається з проблемами міжкультурного нерозуміння, зумовленого розбіжностями в культурно специфічних нормах і правилах комунікації. Такі розбіжності викликають у партнерів спілкування почуття невпевненості й остраху зробити про-

мах, потрапити до «комунікативної пастки». Особлива увага до міжкультурної комунікації, як зауважує лінгвокультуролог С. Тер-Мінасова, зумовлена тим, що в наш час як ніколи постала проблема виховання терпимості й поваги до них, подолання в собі почуття роздратування від надмірності або недостатності чужих культур чи просто несхожості їх із власною [2, с. 274].

Щоб подолати непорозуміння в ході міжкультурної комунікації, М. Клайн виділяє такі норми, яких необхідно дотримуватись:

1) правило кількості, згідно з яким висловлювання, будучи інформативним, має відповідати нормам «чужої» культури;

2) правило якості – висловлювання має відповідати нормам власної культури;

3) правило модальності – не ускладнювати взаєморозуміння, дотримуватись правила збереження інтересів, авторитету;

4) правило точності – уникнення двозначності, навіть якщо вона потрібна для дотримання правил етикету ввічливості або збереження головних культурних цінностей [3, с. 4; 4].

У результаті міжмовних лексико-семантичних обмінів у тій чи іншій мові з'являються запозичення. Так, слово *cosmos* грецького походження (*kosmos*), зареєстровано у французькій мові ще в першій половині XIX ст., але тільки в значенні Всесвіт, що розглядалося як «добре організована система». У другій половині XX ст. завдяки впливу російського слова *космос*, значення якого пов'язане з простором (космічний простір), у французькій мові слово почало вживатися для визначення «неземного простору» [5, с. 325].

Слово «козак» в українській мові означало нову соціальну категорію вільних сильних людей епохи Бароко. Козак мав бути передусім «справжнім чоловіком», тобто мужнім, освіченим, розумним, із високим почуттям власної гідності. Особливістю цієї провідної в бароковій культурі моделі маскуліності було те, що козак повинен мати риси лицаря, який готовий служити високій ідеї оборони свого краю, громади, своєї віри, захищати слабого, переслідуваного [6, с. 6]. Козак – це український архетип ідеального чоловіка. «У такому ідеалі чоловіка, – зазначає А. Макаров, – відбилася вся українська історія, а особливо історія XVII століття з його прагненням до освіти, миру, людяності – і водночас із безконечними війнами, безконечними смертями в ім'я віри і свободи. До народження цього неповторного для всього слов'янського світу типу людини мали причетність найрізноманітніші верстви українського народу (починаючи від чернецтва і кінчаючи селянством). Не було жодної, яка б не вклала в нього частинку своєї душі і розуму. В реальному житті його любили і багато що йому вибачали» [7, с. 185]. У фольклорі цей образ маскуліності представлений у дуже популярному народному образі козака Мамай, який виступав як герой-захисник. В. Войтович зазначає, що він був своєрідним утіленням українського характеру. Науковець підкреслює, що це «образ волелюбності, стійкості та невмирущості народу. Протягом століть, од нападників усяких одбиваючись, плекав він одвічну мрію: не воювати, не гарбати, не ярмити нікого, а в себе вдома риштувати, мурувати, будувати. Козак Мамай – мандрівний запорожець, вояка і гультьай, жартун і філософ, бандурист і співак, бабій і разом чернець, простодушний і мудрий чаклун, безстрашний лукавець, що його в ступі товкачем не влучиш, – справжній народний герой, котрого чи не споконвіку знають між людьми на Україні» [8, с. 233]. Існують і зовнішні атрибути козака – кінь, шабля, шаровари. У французькій мові слово

«козак» означає «вершник, кінний воїн». Однак тільки деякі риси, притаманні цій категорії людей в українській культурі, входять у значення французького слова *cosaque*, а саме: «грубість», «жорстокість». Цей приклад яскраво показує розвиток семантики запозиченого слова від конкретного значення до абстрактного, маючи узагальнене значення «грубо», «жорстоко» в французькій мові [5, с. 327].

Наведені приклади демонструють той факт, що слова, переходячи з однієї мови в іншу, можуть розвивати і змінювати своє значення. «Вони не тільки фіксують у новому культурно-мовному середовищі реалії чужої культури, а й слугують основою для образних виразів, вибираючи із семантичної системи запозиченого слова значення, яке знаходиться на самій периферії. Вони або переносяться на нові денотати, часто більш конкретні, і в такому випадку їх значення звужується, або отримують ширше, узагальнене значення» [5, с. 327].

Мову як продукт культури розглядає Д.Х. Хаймс, підкреслюючи, що, характеризуючи ті чи інші форми мови, не варто обмежуватися описом природних комунікативних можливостей і формальних мовних ознак. Необхідно також урахувувати соціокультурний вимір, що визначає типи й моделі вживання мови. Тому разом із граматикою, що визначає структуру мови, потрібно створювати етнографію мови [9, с. 114–134].

Мова є важливим засобом людського спілкування в трансляції культурного досвіду. Тому міжкультурна комунікативна компетенція визначається науковцями як здатність особистості, що базується на спеціальних знаннях, уміннях і навичках, як і на особистісних установках і стратегіях, за допомогою яких можливе успішне професійне здійснення спілкування з представниками інших культур [10, с. 59–62]. Не можна не погодитися з дослідницею С. Тер-Мінасовою, яка висновує, що мова – це дзеркало культури, в якому відображається не тільки реальний світ людини, не тільки реальні умови її життя, а й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світосприйняття, бачення світу [11].

Так, у лексико-семантичних варіантах ключового слова, що називає образ і концепт, об'єктивуються його змістові характеристики, актуальні для носіїв певної мови. С. Волкова, досліджуючи образ джентльмена в ідеалах і цінностях американського лінгвокультурного співтовариства, виділяє ядрену ознаку концепту *gentleman* – манери (*polite + behaves well towards other people*). Образ джентльмена перебуває в динаміці й переосмисленні. Якщо раніше джентльменами вважались саме люди з вищого світу й тільки європейської зовнішності, то в сучасній Америці будь-який чоловік, незалежно від його національності, сексуальної орієнтації або роду діяльності, може бути зарахованим до категорії джентльменів за умови, що йому притаманні гарні манери, а в деяких випадках і високі моральні якості. Затребуваними в сучасних умовах є такі характеристики образу джентльмена: риси характеру (чесність, шляхетність, витримка, стриманість незалежності), етнічна ідентичність (афро-американець, азіат, європеець), сексуальна орієнтація (традиційна, нетрадиційна), рід діяльності (військовий, бізнесмен), релігійність (віруючий, атеїст). При цьому складники образу національно специфічні (етнічна ідентичність, сексуальна орієнтація), їх прояви зумовлені особливостями формування й розвитку американської лінгвокультурної спільноти. Практично повністю втратила своє значення в сучасних умовах

така характеристика образу джентльмена, як шляхетне походження [12, с. 128–149]. Щодо компонентів асоціативного поля концепту «джентльмен» в українській мові можна провести паралель між компонентами значення цього терміна в українській та англійській мовах: якщо раніше ядром семантичного поля було значення «англієць», «порядна людина», то сьогодні основою цього концепту в українському світобаченні є риси характеру, що становлять основу збірного лінгвокультурного типу, – тактовність і вихованість.

Дослідники наголошують, що з кінця XX століття в результаті активізації процесів глобалізації та інтенсивного міжкультурного спілкування в українську мову почали особливо активно проникати так звані «англіцизми», оскільки англійська відіграє роль лідера за кількістю населення, що говорить цією мовою. Так як інтернет охоплює все більше й більше користувачів, а міжкультурні контакти розширюються з року в рік, зростає кількість слів, запозичених з англійської мови, які певною мірою змінюють семантичну структуру української мови. Англійські лексеми, проникаючи в українську мову, можуть повністю зберігати свою вимову і значення (калька): *джентльмен, каучсерфінг, світиот, імпорт, бізнесмен тощо*. Також вони можуть зазнавати певних граматичних трансформацій: залишається корінь англійського слова, а префікси, суфікси й закінчення – українського (напівкалька): *пролонгувати, гуглити, фанівський, лайкати*.

Існує лексична група, яку становлять так звані «екзотизми», відповідників яких немає в українській мові, так як вони характеризують специфічні національні звичаї, типові тільки для певних народів, і вживаються для опису неукраїнських реалій: *містер, лорд, паб, гамбургер*. Окрему групу, як указується дослідниками, становлять варваризми – слова, що зберігають свою графічну та фонетичну структуру й не зафіксовані в українських словниках, але вживання котрих зростає й поширюється як серед молоді, так і серед дорослого населення: *респект, шоу, ресепшин, тінейджер, секонд хенд, кол-центр*. До варваризмів зараховують також слова, що надають мові експресивності, але мають відповідники в українській мові: *ноу, вау, унс, хай, о'кей*.

Визнаючи, що загальносвітова культура збагачується завдяки різноманітності окремих культур, а запозичення збільшують лексичний пласт мови, словотворчих елементів і термінів, доцільно зауважити, що в багатьох випадках запозичення надто надмірні, оскільки в українській мові вже існують відповідні слова. Усе ж нові запозичення є більш престижними й витісняють деякі українські слова з ужитку (*імідж* замість укр. *образ*, *валідний* замість укр. *дійсний*, *бізнесмен* замість укр. *підприємець* тощо).

Знає великого впливу в результаті міжкультурних відносин і польська мова. Натеper у словнику сучасної польської мови можна знайти кілька тисяч запозичень із різних мов. Прикладами можуть слугувати такі слова: *komputer, sport, mecz, lajk, weekend* (з англійської мови), *glanc, weksel, durszlak, kartofel* (із німецької), *palac, por, seler* (з італійської мови), *czort, nieudacznik, zagwozodka* (з російської) тощо.

Запозичення мають різний характер. На особливу увагу заслуговують ті, що з плином часу чи з інших причин набули протилежного значення, ніж у мові оригіналу. Наприклад, польське слово *woń* (запах, аромат) походить від церковного *wonja* – *wod-nja-woda*, яке раніше означало «пахнути, смердіти» (у значенні «мати чудовий аромат») – *pachnąć, śmierdzić*.

У сучасній російській мові слово «вонь» з часом набуло негативного значення, тоді як у польській мові слово «woń» і досі означає «приємний запах, аромат».

До іншої групи слів входять слова, які в польській мові мають зовсім інше значення, ніж в інших слов'янських мовах. Наприклад, польське слово *tesza* *weselka* походить від праслов'янського *tesza*, яке у слов'янських мовах означало «дощова хмара, злива»: російське «туча», словенське «*tusza*» град, чеське «*tusze*» хмара з градом [13].

Цікавим прикладом звуження семантики є польське слово *parasol* *parasola*, що походить від французького слова *parasol*, яке у французькій мові має значення *parasola від сонця*, а в польській мові набуло загального значення *parasoli*, яку використовують від дощу (на відміну від французького *parapluie*).

Як уже згадувалось вище, натеper англійська мова набула статусу мови універсальної. Якщо аналізувати вплив англійської мови на розвиток польської, то варто визнати, що він є вагомим і значно домінує серед впливів інших мов. Експансія англійських запозичень націлена головним чином на споживачів масової культури, яким ми всі є тією чи іншою мірою. Такий прояв нової так званої поп-культури надзвичайно динамічно почав уписуватися в образ польської дійсності ще починаючи з 90-х років минулого століття й сьогодні є не тільки невід'ємним елементом, а й одним із найважливіших чинників цієї поп-культури. З проявами інтеграції англійських виразів у польській мові ми досить часто зустрічаємося. Можна стверджувати, що існує певний попит на нову лексику та мода на використання поп-мови. Такий феномен, зокрема, простежується в глянцевиx журналах, які є багатим джерелом різноманітних мовних «новинок», що існують у польській мові, котрі разом із телебаченням та інтернетом полегшують процес запам'ятовування такої лексики. Серед найчастіше уживаних англіцизмів у глянцевиx журналах (зокрема у так званих «жіночих журналах») зустрічаються такі слова, які можна зарахувати до семантичних груп: розваги та відпочинок – *film, hobby, klub, party, relaks, serial, weekend*, косметика й догляд за тілом – *eye-liner, lifting, piling, spray, szampon*, технологія – *CD, DVD, computer, internet, laptop, SMS*, мода, стиль та одяг – *golf, sweter, trend, T-shirt*, спорт – *trening, jogging, fitness, sport, windsurfing*.

Нова лексика з'являється також завдяки численним інтерв'ю відомих людей, які нерідко користуються англійською для вираження розповіді про своє повсякденне життя. Наприклад, інтерв'ю відомої польської моделі Ані Рубік:

„Już sześć lat żyje w świecie *bukingów, fittingów, edytoriali* i opcji. Dla wileu te nazwy brzmią obco. Dla niej są codziennością. *Bukują*, czyli zatrudniają do sesji i kampanii. Wcześniej jest *fitting*, znaczy przymiarka. *Edytorial* to efekt sesji zdjęciowej, zdjęcia opublikowane w magazynie” („Claudia” 11\5: 40) [14].

Надходження англіцизмів до польської мови триває безперервно, часто англіцизм навіть не встигає набути відповідного польського аналогу, залишаючись калькованим запозиченням і не отримуючи відповідника в мові. Наприклад, *coolhunter* (людина, яка на професійній основі займається висвітленням того, що зараз є модним у світі), *lifeact* (життєва справа художника), *movioke* (розвага, в якій прихильники кіно можуть відігравати свої улюблені сцени, тримаючи перед собою текст діалогів із цього фільму; учасники знаходяться на штучній сцені, а за ними на великому екрані – сцена з фільму, яку вони хочуть відтворити), *smoky eyes* (темний макіяж очей з ефектом

серпанку), team room (інтернет-кімната, створена для працівників фірми, в якій вони можуть поговорити між собою про теми, пов'язані з їхньою спільною інтернет-працею), wedding plannerka (професійна організаторка шлюбів) тощо.

Висновки. Отже, мова посідає провідне місце в системі міжкультурної комунікації. Слово відображає не самі предмети та явища навколишнього світу, а те, як мовна особистість бачить його крізь призму тієї картини світу, котра існує в її свідомості й визначається її культурою.

Можемо резюмувати, що англійські запозичення стали невід'ємною частиною мови масової культури, частотність їх використання постійно зростає. З одного боку, процес запозичення англіцизмів призводить до збагачення мови, з іншого – невинуватене використання англіцизмів негативно впливає на словниковий склад мови, витісняючи «рідні» еквіваленти. Широке розповсюдження англіцизмів, неминуче збільшення способів словотворення на основі англійських морфем, особливості аспектів уживання, а також функція впливу на суспільну свідомість і культурні сфери життя потребують подальшого детального дослідження запозиченої лексики в українській мові.

Література:

- Martin J.N., Nakayama T.K. *Intercultural Communication in Contexts*. McGraw-Hill Education, 2017. 576 p.
- Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
- Clyne M. *Inter-cultural communication at work. Cultural values in discourse*. New York: Cambridge University Press, 1994. 255 p.
- Austin J.L. *How to do things with words*. Harvard University Press, 1975. 192 p.
- Грабовский Н.К. Теория перевода: учебник. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
- Кримський С.Б. Заклики духовності ХХІ століття: [З циклу щоріч. пам'яті лекцій ім. А. Олексинської-Петришин, 2002 р.]. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 32 с.
- Макаров А.М. Світло українського бароко. Київ: Мистецтво, 1994. 288 с.
- Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2005. 664 с.
- Хаймс Х. Два типа лингвистической относительности. *Новое в лингвистике*. Москва: Изд-во иностр. лит., 1976. Вып. 7. С. 114–134.
- Герасимова И.Г. Структура межкультурной компетенции. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2008. № 67. С. 59–62.
- Тер-Минасова С.Г. Межкультурная коммуникация и изучение иностранных языков. *Язык и межкультурная коммуникация*. Москва: Слово, 2000. С. 20–38.
- Языковая личность: От слова к тексту. На материале англоязычного дискурса. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 248 с.
- Brückner A. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa. Wiedza Powszechna, 1985. 821 s.
- Kłaczynska A. Anglicyzmy we współczesnej polszczyźnie na przykładzie czasopism kobiecych oraz na tle świadomości językowej bydgoskich studentów. URL: <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/5143/Anglicyzmy>.

Колиева И. А., Купцова Т. А. Лингвистические аспекты в системе межкультурной коммуникации

Аннотация. В статье рассматривается язык как один из главных компонентов культуры. Исследуются лексико-семантические трансформации украинского и польского языков, которые происходят в ходе межкультурных процессов, достигнувших больших размахов в последние десятилетия. Анализируется, как слово, переходя с одного языка в другой, может развивать и изменять свое значение. Доказывается, что лингвокогнитивная компетенция – необходимая составляющая на пути взаимопонимания разных культур.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, заимствования, англицизмы, межкультурная компетенция, лексико-семантическое значение.

Koliieva I., Kuptsova T. Linguistic aspects in the system of intercultural communication

Summary. Language as one of the main components of the culture is considered in the article. Lexical and semantic transformations in the Ukrainian and Polish languages in the processes of intercultural communication are investigated. It is analyzed how a word coming in use from another language develops and changes its meaning. It is proved that lingual and cognitive competence is an essential component on the way of mutual understanding of different cultures.

Key words: cross-cultural communication, borrowings, the English words, intercultural competence, lexical semantics.

Лютянська Н. І.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ «АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕЗИДЕНТ» (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО МАСМЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)

Анотація. Стаття присвячена розгляду поняття «лінгвокультурний типаж». Подаються його основні характеристики. Зазначаються відмінності від понять «соціальна роль», «стереотип», «модельна особистість» та «мовленнєвий портрет». Визначається понятійний зміст та образно-перцептивні характеристики лінгвокультурного типажу «американський президент» на матеріалі англomовного масмедійного дискурсу.

Ключові слова: лінгвокультурний, типаж, концепт, мовна особистість, дискурс.

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями в поняттєвий апарат лінгвістів увійшов термін «мовна особистість» [1], започаткувавши новий напрям досліджень – лінгвоперсонологію. У культурологічному аспекті мовна особистість є основою для поняття «лінгвокультурний типаж», який визначають як узагальнений образ індивіда, чия поведінка та ціннісні орієнтації певним чином впливають на лінгвокультуру загалом та слугують індикаторами етнічної та соціальної своєрідності суспільства [2]. Отже, лінгвокультурний типаж є типовим представником будь-якої національності. Лінгвокультурні типи є пізнаваними образами представників окремої культури, тому це поняття є різновидом концепту на позначення типізованої особистості [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою для даного дослідження слугують праці з лінгвокультурології та міжкультурної комунікації [4; 5; 6; 7; 8; 9], лінгвоконцептології [10; 11], лінгвоперсонології [12].

Метою статті є моделювання лінгвокультурного типажу «американський президент» на матеріалі англomовного масмедійного дискурсу, що можливо завдяки опису понятійних та образно-перцептивних характеристик вищезазначеного поняття.

Виклад основного матеріалу. Оскільки лінгвокультурний типаж є характеристикою мовної особистості крізь призму її комунікативної поведінки, необхідно відмежувати це поняття від термінів «соціальна роль», «стереотип», «модельна особистість», «мовленнєвий портрет».

Соціальна роль – це модель, або шаблон поведінки, яка очікується від людини в певних соціальних обставинах [13, с. 69]. Роль як загальна схема поведінки є основою для вчинків типажу [14, с. 12], але останнє поняття включає також мовленнєві характеристики, уявлення про образ, що не входять до поняття «роль».

Лінгвокультурний типаж містить стереотипні уявлення про типізовану особистість. Стереотипом називають фрагмент концептуальної картини світу, ментальну «картинку», стійке культурне та національне розуміння предмета або ситуації [15, с. 109]. Стереотип – не тільки ментальний образ, а й вербальна оболонка.

Стереотипи є узагальнюючим уявленням про явище, яке є предметом обговорення, сприяють встановленню взаєморозуміння між комунікативними партнерами. Відносячи людину до тієї чи іншої соціальної спільноти, того чи іншого «особистого типажу», у межах своєї типології буденності свідомості, реципієнт приписує їй певну світоглядну картину [16, с. 10].

Різновиди стереотипів виділяються залежно від низки чинників. Наслідком національних настанов є етнічні стереотипи [17, с. 172; 18, с. 493]. Розвиваючись за неоднакових природних, соціальних умов, різні народи акумулювали певну різноманітність характерів, типів мислення та форм поведінки. Усі вищезазначені чинники лягли в основу утворення стереотипів про інші етнічні групи.

Стереотипи можуть відрізнятися від представників типізованої групи. На відміну від стереотипів, які вміщують або позитивні, або негативні характеристики, лінгвокультурний типаж поєднує обидві.

Ще одним різновидом лінгвокультурного типажу є модельна особистість – типовий представник окремої етносоціальної групи, який має специфічні характеристики вербальної та невербальної поведінки, певну ціннісну орієнтацію [19, с. 13]. Модельна особистість – найбільш яскравий, позитивно маркований представник лінгвокультурного типажу, що відображає особливості часу, в якому його виділяють. Модельні особистості або наслідують його, або протиставляються йому.

Мовленнєвим портретом називають систематичний опис мовної особистості визначеної соціальної спільноти [20]. Мовленнєвий портрет є прийомом дослідження лінгвокультурного типажу.

Основою для створення лінгвокультурних типажів можуть бути прототипні образи реальних людей окремої епохи або вигадані персонажі художніх творів чи кінофільмів. Сучасні лінгвокультурні типи є узагальненням реальних особистостей, концентрують у собі ціннісні орієнтири сучасного суспільства.

Американський президент є головою держави і водночас він є втіленням американської влади. Президент Сполучених Штатів Америки (далі – США) очолює виконавчу гілку влади, є головнокомандувачем збройних сил країни. Американський президент є обличчям країни та представляє її на міжнародній арені.

Понятійний зміст лінгвокультурного типажу «американський президент» виявлений шляхом аналізу словникових дефініцій.

President – 1) the highest executive officer of a company, society, university, club, etc.; 2) the chief executive of the republic having no prime minister [21].

President – 1) an elected official serving both chief of state and chief political executive in a republic having a presidential gov-

ernment; 2) an elected official having the position of chief of state but usually only minimal political powers in a republic having a parliamentary government [22].

Засобом вербалізації концепту є лексема *president*, що акумулює найбільш значущі для носіїв мови асоціативні зв'язки. Іншими лексемами, що акцентують різні аспекти сприйняття типу в мовних контекстах, є *highest executive officer*, *chief executive*, *elected official*, *chief of state*, *chief political executive*.

Отже, аналіз понятійної складової частини лінгвокультурного типу «американський президент», проведений на основі словникових дефініцій, дозволив виділити такі конститутивні ознаки цього лінгвокультурного типу: 1) обраний чиновник, що є 2) головою держави та 3) очолює виконавчу владу.

Образно-перцептивні характеристики виявлено на матеріалі текстових фрагментів, в яких вербалізувався лінгвокультурний тип «американський президент». Розглянемо приклади.

Sometimes a presidential visit following a disaster is intended as a call to action. Other times it amounts to a kind of apology, aimed at rebutting the impression that the federal government has failed in its response.

У вищезазначеному уривку йдеться про американського президента не лише як про голову держави, а і як про представника влади, що постійно реагує на нещастя, що трапляються в країні, привертаючи увагу засобів масової інформації. Далі зазначається, що ця роль стала стандартною в житті країни, згадується ім'я тодішнього президента США Барака Обами, який відвідував місця природних лих:

These days it has become a standard part of just about every natural calamity to befall the United States. President Obama in recent years has visited the sites of hurricanes, tornadoes and a devastating mudslide in Washington state.

Крім того, подано пряму мову одного із працівників колишніх президентів – представників впливової родини Буш. Згідно з нею, президент активізує національні медіа та привертає увагу спільноти до трагедій, що сталися:

"A visit from the president shines a light on the situation," said Andrew Card, a top official in both Bush administrations. "He brings the national media. He brings attention. Americans are great at responding to a tragedy if they know about it." [23].

Звернемо увагу на такий уривок:

From the Civil War to the early 20th century, the Republican Party used its relationship with President Abraham Lincoln to bolster black support <...>.

<...> Certainly, there are issues that have more impact on African-Americans than other groups. Poverty, education, unemployment and crime are among them.

But why would blacks place those important issues in the hands of a man who refuses to stand among them and talk about solutions? [24].

Перед нами уривок зі статті, що присвячена темі виборів президента США взагалі й одному з кандидатів на посаду зокрема. Йдеться про тодішнього кандидата в президенти Дональда Трампа, який відомий своїм неприхильним ставленням до однієї з найчисленніших груп виборців, а саме темношкірого населення країни. У цьому фрагменті зазначається, що підтримка темношкірим населенням президента США, що є представником Республіканської партії, була пов'язана з іменем Авраама Лінкольна, знакової фігури для цієї категорії населення. Крім того, у статті згадуються проблеми, важливі для

темношкірого населення сучасних США: *Poverty, education, unemployment and crime are among them.*

Водночас зазначається, що темношкіре населення не бажає підтримувати тодішнього кандидата в президенти через його ставлення до нього: *in the hands of a man who refuses to stand among them and talk about solutions?*

Необхідною властивістю будь-якого керівника, президента також, є володіння ораторським мистецтвом. У нижченаведеному уривку йдеться про промову нинішнього президента США Дональда Трампа. Зазначається, що промова не була переконливою, оскільки він не дотримувався принципів красномовства:

The stated theme of President Trump's State of the Union was compromise. Was his speech convincing? The philosopher Aristotle taught that the persuasive qualities of oratory flow from a combination of the line of argument, the character of the speaker and the emotional orientation the speaker conveys to the audience. For instance, to believe a speaker, you have to think that person directs goodwill toward you. The president said "compromise," but does his character and did the emotional tenor of the speech back up that stated claim?

They did not [25].

Через це присутні на заході відвідувачі та представники преси поставили під сумнів аргументованість тез доповіді, а отже, і наміри мовця.

Проведений аналіз образно-перцептивних характеристик дає змогу стверджувати, що американський президент є впливовою й авторитетною особою в державі, звертає увагу спільноти на найважливіші проблеми. Важливим для американського президента є володіння ораторським мистецтвом. З іншого боку, американський президент схильно ставиться не до всіх категорій населення країни, розмежовуючи жителів за національною та расовою ознакою. Останнє твердження є дуже важливим для мультикультурної країни, що вже давно впровадила принципи рівності серед свого населення в усіх сферах життя.

Висновки. Отже, у результаті дослідження визначено понятійний зміст та образно-перцептивні характеристики лінгвокультурного типу «американський президент». Останні поєднують у собі як позитивну, так і негативну оцінку типового очільника цієї країни.

Перспективою подальших праць може бути вивчення лінгвокультурного типу «український президент» для дослідження спільних та відмінних ознак цих лінгвокультурних типів, визначення їхньої ролі для кожної з лінгвокультур.

Література:

1. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность. Москва, 2003. 264 с.
2. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс, Волгоград, 2002. 477 с.
3. Драбовська В. Ключові лінгвокультурні концепти США як предмет словникового опису. *Філологічні трактати*. 2010. Т. 2. № 3. С. 29–34.
4. Крысин Л. Лингвистический аспект изучения этностереотипов (постановка проблемы). *Встречи этнических культур в зеркале языка: в сопоставительном лингвокультурном аспекте*. Москва : Наука, 2002. С. 171–175.
5. Левицкий А., Святюк Ю. Етнономіації у дзеркалі міжкультурної комунікації. Київ : Логос, 2010. 134 с.
6. Маслова В. Лингвокультурология : учебное пособие. Москва : Академия, 2001. 208 с.
7. Садохин А. Введение в межкультурную коммуникацию. Москва : Высшая школа, 2005. 310 с.

8. Святюк Ю. Національно-культурні стереотипи як складові англomовної картини світу. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНУТД*. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія». 2002. Вип. 6. С. 491–494.
9. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс, Волгоград, 2002. 477 с.
10. Маслова В. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск : Тетра-Системс, 2008. 272 с.
11. Славова Л. Мовна особистість у сучасному американському та українському політичному дискурсі : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2015. 36 с.
12. Андреева Г. Социальная психология. Москва : Аспект-Пресс, 2006. 363 с.
13. Карасик В., Дмитриева О. Лингвокультурный типаж: к определению понятия. *Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы* / под ред. В. Карасика. Волгоград, 2005. 310 с.
14. Крысин Л. Речевой портрет представителя интеллигенции. *Современный русский язык: социальная и функциональная дифференциация*. Москва : Языки славянской культуры, 2003. С. 483–495.
15. President. *Collins Dictionary*: веб-сайт. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/president>
16. President. *Merriam Webster Dictionary*: веб-сайт. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/president>
17. Why Americans now expect their presidents to turn up after natural disasters. *The Washington Post*: веб-сайт. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/why-americans-now-expect-their-presidents-to-turn-up-at-natural-disasters/2016/08/22/af7eb76-6891-11e6-99bf-f0cf3a6449a6_story.html?hpid=hp_hp-more-top-stories-2_obamadisaster-745pm%3Ahomepage%2Fstory (дата звернення: 23.08.2016).
18. Trump's message to African-Americans – Just trust me. *The Chicago Tribune*: веб-сайт. URL: <http://www.chicagotribune.com/news/columnists/ct-trump-black-vote-glanton-20160822-column.html> (дата звернення: 23.08.2016).
19. Trump said “compromise”. His tone said otherwise. *The Washington Post*: веб-сайт. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/trump-said-compromise-his-tone-said-otherwise/2019/02/06/f9310c50-2a31-11e9-984d-9b8fba003e81_story.html?utm_term=.53d6d302f123

Лютянская Н. И. Лингвокультурный типаж «американский президент» (на материале англоязычного массмедийного дискурса)

Аннотация. Статья посвящена изучению понятия «лингвокультурный типаж». Отмечены его основные характеристики. Указаны отличия от понятий «социальная роль», «стереотип», «модельная личность» и «языковой портрет». Определено понятийное содержание и образно-перцептивные характеристики лингвокультурного типажа «американский президент» на материале англоязычного массмедийного дискурса.

Ключевые слова: лингвокультурный, типаж, концепт, языковая личность, дискурс.

Liutianska N. Linguocultural type “American President” (on the material of English media discourse)

Summary. The present paper is devoted to studying the notion of linguocultural type. The main peculiarities of the studied notion are enumerated. The differences from the notions “social role”, “stereotype”, “model individual” and “speech portrait” are mentioned. The notional content and perceptual characteristic features of linguocultural type “American President” are considered on the material of English media discourse.

Key words: linguocultural, type, concept, language personality, discourse.

Polischuk L. P.,*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the English Philology and Translation Department
Zhytomyr Ivan Franko State University***Pushkar T. M.,***Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Teacher of the English Philology and Translation Department
Zhytomyr Ivan Franko State University*

TRANSLATION AS A MEANS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Summary. The article deals with the issue of translation as an important means of communication between individuals who speak different languages and belong to different cultures. The article analyzes the translation as interlingual communicative phenomenon. The translation process is determined by the linguistic norms, communicative situations, functional parameters of the original text and translation norms. The role and tasks of an interpreter in the process of intercultural communication of individuals are defined.

Key words: communication, intercultural communication, translation, linguistic norms.

Formulation of the problem. The translation enables to form and enrich its own culture through acquaintance, awareness and borrowing through comprehension of the achievements of cultural, political, economic, artistic and aesthetic development of other ethnic groups in the process of interlingual communication. The development of scientific knowledge and the formation of new ideas are possible only after a comprehensive study of other language systems in the historical perspective. At the same time, in order to fully master the language, it is necessary not only to master the system of linguistic signs in combination with the rules, methods of presentation and analysis of the result of the message, but to be able to compare this system of your own language with the systems of other languages.

Translation is undoubtedly a very ancient and important form of the human activity. Without translation it would be difficult to imagine such important historical events as: the creation of large empires inhabited by numerous and multilingual peoples, the establishment of the culture of the ruling nation, the spread of religious and social doctrines [1, p. 44]. In this regard, many scholars recognize the fact that translation means not only the transition from one language to another, but also from one culture to another [1, p. 18]. We define the translation as an integral part of modern communication – due to the situation and socio-psychological peculiarities of communicators of the process of establishing and maintaining contacts between members of a social group or society in general on the basis of spiritual, professional or other unity of communication participants. This process is a combination of intellectual, emotional and voluntary acts mediated by the language and discrete in time and space – that is, in the form of acts of speech, acts of paralinguistic character and psycho-physiological influence, acts of perception and understanding related to the processes of gathering facts, their storage, analysis, processing, design, statement and, if necessary,

distribution, perception and understanding. The process can take place using different sign systems, images, sounds, communication tools and communication facilities. His result is a specific intellectual and emotional-volitional behavior of the interlocutor, the concrete results of his activity; decisions made by him that satisfy the members of the social group or society as a whole. The translation exists in the process of communicating information between communicators. It is based on the establishment and maintenance of contacts between members of the social group, belonging to different ethnic groups and cultural strata, and in turn, forms the process of communication in society as a whole. Society as a symbiotic communicator (initiator of the communication process) and communicator (the addressee of the communication process) is impossible without the use of translation. For the exchange of information, the participants in the communication process must have a thorough knowledge of the system of signs through which a particular message is transmitted. Lack of this knowledge deprives the communicator of new, sometimes necessary for the further existence of knowledge, and the communicant – the result of the process of communication, makes transmission and dissemination of information virtually impossible [2, p. 83].

The aim of the article is to study the problem of intercultural communication with special attention to language as one of the main means of communication.

The urgency of the problem attracted the attention of many researchers, such as Aristotle, Voltaire, I. Herder, I. Kant, W. Humboldt, L. Spitzer, F. Boas and others. Any social age, due to continuous political, economic, cultural interconnections, which have almost never ceased for a long time between states and nations, are characterized by their specific vocabulary in each national language. The emergence of new word-names in the designation of scientific, social, political and other concepts in one language has never been limited to this language, and has always been borrowed (through translation) from other languages, creating a common international dictionary of different languages. Each layer of such vocabulary always defines the historical period, often even the date of the word's entry into the national lexicographic use. A fairly significant layer of the vocabulary in every developed language is introduced solely through translation. In our time, in the era of information invasion, the development of science and technology, as well as the emergence of many new national states that promote the development of international relations, the scale of translation activities has increased incredibly, which makes it possible to talk about the beginning

of a new phase in the history of translation. Translation in the modern world is an important means of communication between individuals who speak different languages and belong to a different linguistic and cultural area. In this context, the translation is considered as a special type of intercultural communication. The main subject of communication is a person who, in order to ensure his life, enters into interconnection with other people. 70% of his time is spent on communication. Without effective communication, many production processes would be stopped. The system of human relationships is mediated by a culture that determines the nature and effectiveness of human communication. The process of intercultural communication begins with the usual recognition of the existence of cultural differences between representatives of different cultures, which is one of the most important causes of misunderstanding, as well as overcoming them. Intercultural communication is possible when communicators have a common code. If individuals entering the communicative process do not have a common code, they will not be able to reach understanding. Intercultural communication is an attribute of the socio-cultural life of a society in which the social space interacts with the subsystems of culture (within a separate culture), between different cultures, in spatial and temporal dimensions, as well as between actors-carriers at the level of a separate culture and intercultural communication. Intercultural communication develops on the basis of a dialogue of cultures.

An integral part of communication, which includes the gathering of facts, their storage, analysis, processing, design, expression and distribution, perception and understanding, in its turn, cannot exist without adequate use of translation as a means of communicative communication elements of this system. For the complete collection and analysis of the facts, you need to master all possible developments of a particular industry in all available languages. At the same time, it cannot be said that the recipient of information has all the languages that potential producers can use when creating a message. The specialist uses the signs of the language system that he owns perfectly, in order to create the desired message and without any additional barriers to provide information to the selected target audience. For the mastering and processing of the entire layer of this information, the recipient, who at the same time may be the future producer of the already synthesized message (knowledge gained during the processing of information, and his own knowledge of the recipient in combination, gives a new message), refers to translated sources presented in the language that is perfectly has the recipient and it is more convenient and easier for him to learn the necessary information. The received information passes the process of processing - the recipient's translation of the message into the language of his own understanding with the chosen purpose - to obtain or consolidate new knowledge, to change the attitude to the chosen phenomenon, event, process or, conversely, to confirm the attitude, to spread the acquired knowledge through transferring them in their own message after synthetically-analytical processing to get acquainted with the findings of the research and development of the selected target audience for a specific purpose. The result of the receptive-productive work can be different types of communication. The Polish scientist, Tomas Goban-Klass, gives seven typical definitions of communication:

- 1) communication as the transfer of information, ideas, emotions, human skills;
- 2) communication as understanding other people when the communicator seeks to be clear to the communicator;

- 3) communication as an effect through symbols;
- 4) communication as the creation of community by language or signs;
- 5) communication as interaction with symbols;
- 6) communication as an exchange of meanings between people who share in perceptions, aspirations and positions;
- 7) communication as an integral part of the social process, which expresses group norms, exercises public control, distributes roles, etc. [3, p.73].

These seven concepts and typical definitions of communication do not contradict each other. They work only in symbiosis. Actually, the symbiosis of these seven types allows achieving the result of the communicative process - to create a qualitative second creation as a message for adequate perception by the recipient. Selected for translation work is a message intended to convey information, ideas, emotions, human skills, the spread of a concept, the presentation of already known or not yet learned at the level of social knowledge of human ideas. The author-communicant seeks to do everything in order to make his text (the original source) understandable to the reader-communicator [4, p. 44]. The translator also acts at this stage as a communicator that takes over part of the function of the communicator and, in turn, creates a text that is understood by the recipient of the translated material (the second one). The processing and transmission of the author's material takes place at the level of processing and conversion of signs, the transfer of one language system to the signs of another language system, understandable to the reader, which is the basis for determining the translation as a communication method. During the creation of the text of the second work there is the creation of a community, the unification of ideas between different parts of mankind, familiarization with similar or opposing ideas of participants in the communication process for the further creation of a new idea, consolidation of the concept or its complete refutation, depending on the information outlined and the target audience of the potential work. There is an exchange of knowledge that leads to new knowledge in the communicator and in the world system of knowledge, promotes the dissemination and addition of already known theories, consolidating them in practice. At this stage, the translation becomes part of the social process, that is, a part of communication in its social sphere, an integral part of human development as an individual, the formation and dissemination of new knowledge.

An important component of the theoretical study of the translation process is the description of factors under the influence of which this process is carried out. In the first place, the course and the result of the translation process determine semantic relations that may exist between the original and the translation in connection with the peculiarities of the levels of content due to the systems of the original language and language-translation. These features are constant factors that affect any act of translation, regardless of the specific conditions of its implementation. However, the communicative model of translation clearly shows that the translation process is also under the influence of factors, which vary according to the specific conditions under which this process takes place. The description of the translation process cannot fail to take into account such factors, the moreover, their variable nature is not an indicator of their secondary nature in the process of generating the text of the translation. Any of the variables can decisively influence the nature of the translation process. It is they who in each particular case determine the degree of the need to estab-

lish equivalent relations between the original and the translation. Variables that influence the translation process can be divided into three groups. The first group will include the features and the nature of the text that is translated. In the translation process, the translator can deal with a variety of originals, which differ in their functional orientation, time and place of generation, genre affiliation, attitude to the popular norm of the source language. All these circumstances impose an imprint on the methods and techniques of translation used by the translator and on the results of the translation process. The second group of variables includes different conditions under which the translation process is carried out. This includes: the way of generating the original and the translation (in the form of fragments of oral and written speech), the degree of correlation between the processes of generating the original and the translation in time (the synchronous, sequential or remote translation), the circumstances under which the translation process takes place (timing, availability additional information, the degree of autonomy of the content of the translated materials, the degree of responsibility for possible errors, etc.). And, finally, the third group will include all the factors associated with the characteristics of the persons involved in the translation process, that is, the source, translator and recipient of translation [3]. The role of the language in the translation process is the same as it always plays in the life of society: it also serves as an "important means of human communication" [4, p. 11]. When evaluating the results of the translation, it is important to consider whether the translation of the same association causes the same as the original text, or does the recipient of the translation of the received message the same conclusions as the recipient of the first text, or has the equivalent translation emotional and stylistic characteristics [3, p. 96].

To summarize, it should be noted that translation is a very important and necessary means of intercultural communication and is of paramount importance for maintaining direct communication between communicants belonging to different linguistic and cultural areas. Translators place high demands on a person with a high culture and morality. They should be acquainted with the main cultural characteristics of the language-translation country, that is, has certain background knowledge. The main task of the translator during the process of intercultural communication is to establish a cultural connection between the speakers and to overcome the lan-

guage barrier, while transferring the content of the translation as accurately as possible.

References:

1. Korunets I.V. Introduction to Translation Studies. Textbook. Vinnitsa: The New Book, 2008. 512 p.
2. Rizun B. Theory of Mass Communication. K.: Center "Prosvita", 2008. 260 p.
3. Goban-Klas T. Media and Communication Techniques: Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu. Warszawa, Krakow: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999. P. 52–79.
4. Rizun B. Theory of Mass Communication. K.: Center "Prosvita", 2008. 260 p.

Поліщук Л. П., Пушкар Т. М. Переклад як засіб міжкультурної комунікації

Анотація. В статті розглядається питання перекладу як важливого засобу спілкування між індивідами, які розмовляють різними мовами та належать до різних культур. Стаття аналізує переклад як міжмове комунікативне явище. Процес перекладу визначений мовними нормами, комунікативними ситуаціями, функціональними параметрами первинного тексту та перекладацьких норм та їх культур. Стаття аналізує переклад як міжмове комунікативне явище. Визначено роль та завдання перекладача у процесі міжкультурної комунікації індивідів.

Ключові слова: комунікація, міжкультурна комунікація, переклад, мовні норми.

Полищук Л. П., Пушкар Т. Н. Перевод как способ межкультурной коммуникации

Аннотация. В статье рассматривается вопрос перевода как важного средства общения между индивидами, которые разговаривают на разных языках и принадлежат к разным культурам. Статья анализирует перевод как межязыковое коммуникативное явление. Процесс перевода определен языковыми нормами, коммуникативными ситуациями, функциональными параметрами исходного текста и переводческих норм. Определена роль и задача переводчика в процессе межкультурной коммуникации индивидов.

Ключевые слова: коммуникация, межкультурная коммуникация, перевод, языковые нормы.

Пономаренко Н. В.,*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Українського державного університету залізничного транспорту***Неустроева Г. О.,***викладач кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ У ХОДІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблем навчання, підготовки молодого покоління до вибору майбутньої професії. Сьогодні навчання мовних дисциплін базується на комунікативній діяльності. Актуальна проблема співпраці викладача з учнями під час вивчення лінгвістичних дисциплін. Досліджено проблему формування наукових концепцій студентів, що становить одну із провідних складових частин системи наукових знань, а також необхідність істотного підвищення ролі теоретичних знань у засвоєнні, доцільності та можливості викладання. Визначено роль психолого-педагогічних характеристик концепцій в системі їх формування.

Ключові слова: комунікативна діяльність, наукова концепція, лінгвістичні дисципліни, психолого-педагогічна характеристика, гуманітаризація, емпірична абстракція.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. домінування інформації як основної цінності особливо гостро відчувають ті держави, зокрема Україна, де малоефективно і занадто повільно вирішуються найбільш актуальні проблеми сучасності. Серед різних причин такого явища називається недостатня інтелектуальна готовність до вирішення нових і складних проблем, інакше кажучи, відчувається дефіцит фахівців високого рівня в різних галузях. Усе це стимулює зацікавленість проблемами навчання, підготовки молодого покоління до вибору майбутньої професії. У вирішенні цього завдання основна роль належить сучасній школі, покликаній озброювати учнів глибокими міцними діалектичними знаннями, формувати вміння і бажання вчитися протягом усього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах психологів та лінгводидактів є різні класифікації природи наукових понять. У психолого-педагогічній літературі цікаві для нас дослідження А. Леонтьєва, В. Давидова й інших психологів, де розкривається природа наукових понять, дається класифікація дефініцій, процес їх утворення на основі розумових операцій [2; 3]. Уявлення психологів і педагогів про розвиток понять у дітей становлять важливу частину того фундаменту, на якому будуються зміст і методи освіти. Педагогічна психологія і дидактика у своєму підході до проблеми понять спираються на теоретико-пізнавальні вчення про мислення і на реальну практику викладання в школі. Проблема розвитку мислення учнів в процесі навчання шкільних дисциплін не нова, її досліджували багато авторів: М. Микулінська, Н. Пашковська та ін. [5; 6]. У процесі вивчення основ науки про мову цікавим є опис психологічних закономірностей.

Метою статті є уточнення ролі системних знань у формуванні абстрактно-логічного мислення учнів; визначення місця

технології формування змістовних узагальнень у системі розвитку творчого потенціалу учня та з'ясування ролі психолого-педагогічної характеристики поняття в системі їх формування.

Виклад основного матеріалу. Як один із головних компонентів системи наукових знань поняття несуть у своєму змісті сконцентрований обсяг інформації про навколишню дійсність.

Педагогічна психологія і дидактика у своєму підході до проблеми понять спираються на теоретико-пізнавальні вчення про мислення і на реальну практику викладання в школі. Формування в учнів понять вважається однією з головних цілей шкільного викладання.

Виконання корінних завдань сучасної шкільної освіти пов'язано зі зміною типу мислення, що проектується цілями, змістом і методами навчання. Усю систему необхідно переорієнтувати з формування в дітей розсудливо-емпіричного мислення, на розвиток у них сучасного науково-теоретичного: лінгвістичного, математичного тощо. Процеси мислення, що відбуваються спочатку повно і розгорнуто, поступово, коли вони проводяться через певну стадію вправ, набувають скороченого, згорнутого вигляду. Тут має місце на увазі випадання окремих ланок процесу міркування [6, с. 75]. Під час розумової діяльності відпрацьовуються і закріплюються розумові операції (аналіз, синтез, абстракція, узагальнення, систематизація й ін.), необхідні для вирішення навчальних та практичних завдань. Оволодіння цими прийомами або способами розумової діяльності дає можливість свідомо використовувати їх під час застосування знань. Завдяки певному фонду розумових прийомів знання учня набувають динамічності і дієвості; учень буде не тільки знати, але й думати.

Вивчення проблеми теоретичного мислення передбачає всебічне використання в психології і дидактиці діалектико-матеріалістичного вчення про пізнання, про роль у ньому предметної діяльності людини.

На шляхах традиційної педагогічної психології цю проблему розробити не можна. За формальної класичної логікою, вона абсолютизує розсудливо-емпіричне мислення і його роль у засвоєнні знань. Вона не може виявити справжні причини труднощів, які долають школяри під час засвоєння наукових знань. Ці труднощі є наслідком внутрішньої обмеженості тих емпіричних абстракцій, узагальнень і понять, які здебільшого культивуються в дітей в умовах прийнятої системи навчання. Але саме ці емпіричні форми мислення традиційна психологія визнає як єдино можливі і допустимі в масовій шкільній освіті.

Керуючись емпіричною теорією мислення, така психологія вільно чи мимоволі змушена сповідувати і її тлумачення природи абстракції, узагальнення й утворення понять: концептуалізм, вузький сенсуалізм, асоціанізм. Але ці настанови несумісні з розумінням предметної діяльності як основи мислення. «Технологія» формування змістовних узагальнень зовсім інша, ніж та, яка властива узагальненню емпіричного характеру. Основою цього процесу служать не спостереження і порівняння зовнішніх властивостей предметів (традиційна наочність), а предметна дія й аналіз, які встановлюють суттєві зв'язки цілісного об'єкта, його генетично вихідну (загальну) форму. Тут відкриття і засвоєння абстрактно-загального передусе засвоєнню конкретно-приватного, і засобом сходження від абстрактного до конкретного служить саме поняття як певний спосіб діяльності. Навчальний предмет, побудований на основі принципів такого узагальнення, відповідає науковому викладу дослідженого фактичного матеріалу. Але засвоєння його змісту повинно здійснюватися школярами шляхом самостійної навчальної діяльності.

У роботах В. Давидова намічені шляхи дослідження досвіду експериментального втілення нових принципів побудови навчальних предметів у даний час. Це такі принципи:

- усі поняття, що конструюють даний навчальний предмет, повинні засвоюватися дітьми шляхом розгляду предметно-матеріальних умов їх походження, завдяки яким вони стають необхідними (тобто поняття не даються як «готове знання»);

- засвоєння знань загального й абстрактного характеру передусе знайомству з більш конкретними знаннями, останні повинні бути виведені з перших як зі своєї єдиної основи, цей принцип впливає з настанови на з'ясування походження понять і відповідає вимогам сходження від абстрактного до конкретного;

- під час вивчення предметно-матеріальних джерел тих чи інших понять учні передусім повинні виявити генетичну вихідну, загальний зв'язок, визначити зміст і структуру всього об'єкта даних понять (наприклад, для об'єкта шкільної граматики такою загальною основою є відношення форми і значення в слові); і цей зв'язок необхідно відтворити в особливих предметних, графічних або знакових моделях (наприклад, внутрішню будову слова можна зобразити графічними схемами) [2].

Така побудова навчальних предметів дозволяє організувати викладання, у процесі якого вже молодші школярі повноцінно оволодівають поняттями. Засвоєння навчального матеріалу сприяє формуванню теоретичного мислення в дітей. Для успішного розвитку в школярів лінгвістичного мислення необхідно визначити склад тих знань про мову і тих мовних і мовленнєвих умінь, сукупність яких становить змістовну й операційну сторону такого мислення і забезпечує людині вільне володіння мовою. Це означає, що носій мови, не замислюючись, використовує мовні засоби для вираження своїх думок в усній або письмовій формі. Теоретичні відомості, пропоновані програмою, більшість учнів засвоюють, оволодівають знаннями, необхідними для формування навчально-пізнавальних мовних і правописних умінь і навичок, вчаться самостійно поповнювати свої знання, працювати над вдосконаленням мовної культури.

Загальним недоліком у знаннях за мовними дисциплінами є відсутність у значної частини учнів необхідної теоретичної основи для успішного формування мовних і мовленнєвих

умінь; невміння осмислено і повно викладати вивчений матеріал, виділивши в ньому головне, незнання всіх ознак, притаманних тому чи іншому явищу; часта підміна основних ознак другорядними, здебільшого механічне, неусвідомлене запам'ятовування визначень, правил. Недостатньо повні і міцні знання, що не склалися в систему, швидке забування вивчених визначень не можуть служити надійною основою для формування свідомих мовних та мовленнєвих умінь і навичок. Великим недоліком в організації процесу навчання є той факт, що (через наявний розрив між процесом набуття знань і формуванням умінь і навичок) засвоєні знання не стають базою для вдосконалення мовлення учнів.

Успішність учнів за однакового змісту і методах навчання залежить від того, які прийоми розумової діяльності ними застосовані для засвоєння матеріалу. Психологи зазначають, що навчання прийомом розумової діяльності – це не тільки один зі шляхів розумового розвитку, але і шлях усунення переважаності і ліквідації неуспішності. Учні необхідно із самого початку навчати раціональним способом здобуття знань і цим поступово впорядковувати процес мислення.

Отже, семантизація важких для розуміння учнями слів художніх текстів дозволяє не тільки розвивати мову учнів, а й формувати в них лінгвістичне мислення, що сприяє інтелектуальному розвитку та виробленню в школярів індивідуального мовного стилю.

Висновки. Отже, матеріали багатьох психолого-педагогічних досліджень дозволяють сформулювати такі висновки, значущі в аспекті подальшого дослідження проблеми. По-перше, розвиток лінгвістичного мислення учнів має місце тоді, коли воно є метою навчання, коли методика навчання забезпечує досягнення зазначеної мети. По-друге, формування в школярів змістовного узагальнення є важливою умовою наближення способів викладання до рівня сучасності. По-третє, у практиці навчання викладання знань може відбуватися за принципом «від загального до конкретного» (від змістовного загального – до мислення частковостей).

Завдання найближчого майбутнього полягає в тому, щоби шляхом комплексних, логічних, психологічних, дидактичних і методичних досліджень всебічно розробити конкретні прийоми побудови навчальних предметів на основі змістовних узагальнень матеріалу і теоретичних понять про нього. Ці дослідження повинні проходити за нерозривної єдності експериментального навчання та вивчення закономірностей розвитку мислення школярів. Актуальним напрямом подальшого дослідження є взаємозв'язок системи формування теоретичних знань учнів та їхнього індивідуального мовного стилю. Динаміка цих процесів потребує розроблення особливих методів і прийомів дослідження.

Література:

1. Выготский Л. Педагогическая психология / под ред. и со вступ. В. Давыдова ; авт. коммент. В. Давыдова и др. Москва : Педагогика, 1991. 479 с.
2. Давыдов В. Виды обобщения в обучении: лексико-психологические проблемы построения учебных предметов. Психол. ин-т Рос. акад. образования. 2 изд. Москва, 2000. 480 с.
3. Леонтьев А. Проблемы развития психики. 2 изд. Москва : Мысль, 1965. 423 с.
4. Лобко-Лобановская Н. Работа с учебным текстом на уроке. Харьков : ХГПУ им. Г.С. Сковороды ; Лемиги, 2001. 108 с.

5. Микулинская М. Развитие лингвистического мышления учащихся. Москва : Педагогика, 1989. 144 с.
6. Пашковская Н. Лингво-дидактические основы обучения русскому языку : пособие для учителя. Киев, 1990. 192 с.
7. Попова В. Пути повышения речевой грамотности старшеклассников на уроках литературы. *Пути повышения грамотности учащихся*. Киев, 1991. С. 95–106.
8. Рубинштейн С. Проблемы общей психологии. Москва : Мысль, 1976. 416 с.
9. Чернов А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы. Москва : Дашков и Ко, 2003. 232 с.
10. Dictionary of Contemporary English Addison Wesley Longman, 2000.
11. Open Doors Students' Book. Oxford University Press, 2001.

Пономаренко Н. В., Неустроева Г. О. Формирование научных понятий в ходе изучения языковых дисциплин

Аннотация. Статья посвящена анализу проблем обучения, подготовки молодежи к выбору будущей профессии. На сегодняшний день обучение языковым дисциплинам базируется на коммуникативной деятельности. Актуальна проблема сотрудничества преподавателя с учениками при изучении лингвистических дисциплин. Исследована проблема формирования научных концепций студентов, что является одной из основных составляющих системы научных знаний, а также необходимость существенного повышения роли теоретических знаний в усвоении, целе-

сообразности и возможности преподавания. Определена роль психолого-педагогических характеристик концепции в системе их формирования.

Ключевые слова: коммуникативная деятельность, научная концепция, лингвистические дисциплины, психолого-педагогическая характеристика, гуманитаризация, эмпирическая абстракция.

Ponomarenko N., Neustroieva G. The formation of scientific concepts during the study linguistic disciplines

Summary. The article is devoted to the analysis of the problems of learning, preparing the younger generation for the choice of a future profession. Nowadays teaching language disciplines is based on a communicative activity basis. There is an urgency of the problem of cooperation between a teacher and students during the study linguistic disciplines. The problem of the formation of students' scientific concepts has been studied and it makes pone of the leading components of the system of scientific knowledge, as well as the need to significantly enhance the role of theoretical knowledge in the assimilation, expediency and possibility of its teaching. The role of psychological and pedagogical characteristics of the concept in the system of their formation has been determined.

Key words: a communicative activity, a scientific concept, linguistic disciplines, psychological and pedagogical characteristics, humanitarization, empirical abstraction.

*Рахімова О. К.,
викладач кафедри практики іноземної мови та методики викладання
Хмельницького національного університету*

*Лебедева Л. Е.,
старший викладач кафедри німецької та другої іноземної мови
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

РОЛЬ ІМІТАЦІЙНИХ ІГОР У РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Анотація. Автори говорять про полікультурну компетенцію як необхідну умову успішного майбутнього сучасної людини. Оскільки поняття «полікультурна компетенція» є надзвичайно багатограним, виникає необхідність виділити її вирішальні компоненти. Формування полікультурної компетенції є метою всіх полікультурних тренінгів, які, на думку авторів, можна розділити на три основні групи: інформаційний, інтерактивний, культуроорієнтований. Першим ступенем у розвитку полікультурної компетенції можна вважати т. зв. імітаційні ігри, які вказують на можливість культурної сенсibiлізації.

Ключові слова: полікультурна компетенція, соціальна, комунікативна, дійова компетенція, полікультурно компетентна людина, полікультурний тренінг (інформаційний, інтерактивний, культуроорієнтований), дебрифінг, імітаційні ігри.

Постановка проблеми. Глобалізація є одним зі значущих і найважливіших явищ останніх десятиліть як у політичному, так і в економічному відношенні. Вона сприяє розвитку міжнародних підприємств, надає можливості працевлаштування за кордоном. Досвід закордонного працевлаштування, нерідко негативний, викликає необхідність попередньої підготовки працівників більшості великих підприємств для роботи за кордоном. Дедалі більшого значення набуває поняття «полікультурна компетенція» як ключова кваліфікація майбутнього працівника.

Сучасна література з проблем міжнародного менеджменту одноставно підкреслює важливість набуття та розвитку полікультурної компетенції фахівців міжнародного рівня. «Як керівні, організаційні, комунікативні здібності є основними характеристиками сучасних висококваліфікованих фахівців, так полікультурна компетенція є ключовою характеристикою міжнародної підприємницької діяльності та міжнародного менеджменту» [1, с. 97].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За визначенням лінгводидактичного словника, компетенція – це сукупність знань, навичок і вмінь, які формуються в процесі навчання тієї чи іншої дисципліни, а також здатність до виконання певної діяльності.

Проблема полікультурного виховання, розвиток полікультурної компетентності викликає сьогодні чималий інтерес. Їй присвячені дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців – Р. Агадулліна, Г. Беннета, Н. Болгаріної, Т. Говарда, Л. Гончаренка, О. Гуренка, Ю. Давидова, Г. Дмитрієва, А. Зубко, М. Кузьміна, І. Лощенової, З. Малькової, Л. Супрункової, У. Фокса, А. Хупсарокової, О. Щеглової та ін. Усі вони роз-

глядають процес формування полікультурної компетентності представників різних професій.

Чимало досліджень, присвячених питанням полікультурної компетентності, проведено вітчизняними науковцями – Н. Яскою, Л. Воротняк, Л. Перетягою, І. Соколовою, Є. Степановим, Г. Суткевич. Надзвичайно актуальним є це питання і для німецьких науковців. Спільне життя людей, що належать до різних культур, є у Німеччині центральною темою суспільних дискусій і, як наслідок, однією з найважливіших тем для освітніх установ. Полікультурна компетенція, на думку німецьких вчених, є необхідною не лише для зростаючої кількості «global players», котрі проводять багато часу у міжнародних відрядженнях, але й для професійного спілкування з «іншими» безпосередньо у самій Німеччині: для підприємців, які наймають на роботу східноєвропейських мігрантів з «іншим» стилем роботи, для клінік, у яких працюють індонезійські медсестри, для шкіл, де вчителі повинні навчити дітей – представників багатьох культур і навчитися від них спілкуванню з «іншим», для представників влади й установ, працівники яких щоденно контактують із представниками різноманітного національного та культурного походження.

Оскільки поняття «полікультурна компетенція» є надзвичайно багатограним, виникає необхідність виділити компоненти, котрі, на наш погляд, є вирішальними. На думку німецького науковця Й. Шука, полікультурна компетенція складається з таких компонентів, які автори вважають ключовими умовами для успішної співпраці в полікультурному робочому колективі: готовності і здатності до співчуття; здатності до мультиперспективності (здатності не лише оцінювати події та ситуації з власної позиції, а й брати до уваги спосіб мислення іншого); готовності до саморефлексії; толерантності; флексибільності; до відкритості («Openmindedness»), що визнає думку, знання інших людей; здатності до комунікації й уміння вирішувати конфлікти [2, с. 21].

Й. Келлер і Ф. Новак у своєму педагогічному словнику дають визначення компетенції як здібності до певних дій. Передумовою для ситуативно зумовлених дій є наявність певних знань і навичок. Вони включають також поняття соціальної та комунікативної (здібності до вербального та невербального розуміння) компетенції. Автори наголошують, що компетенція – це те, «що можна набутися через досвід, виховання та навчання» [3, с. 215].

Полікультурна компетенція, на думку К.-Х. Флексінга, – це уміння відповідно орієнтуватися та поводитися у сплетіннях різних культур [4, с. 4].

На думку С. Леман, полікультурна компетенція є особливою формою дійової компетенції в полікультурних ситуаціях, яка включає фахову, соціальну, методичну компетенцію та компетенцію самостійної поведінки. Особливу увагу авторка приділяє соціальній компетенції – умінню адекватно поводитися та спілкуватися з представниками іншої культури. К.-Х. Флексінг також виділяє ці окремі компетенції. Він дає визначення ділової компетенції як розуміння власної та чужої культурної особливості, а також знання глобальних взаємозв'язків; до категорії соціальної компетенції належать такі уміння, як здатність до співчуття і розуміння конфліктів, суттю компетенції самостійної поведінки є знання й усвідомлення власних культурно виражених цінностей та уявлень, а також рефлексивна самосвідомість. Дійова компетенція, на думку Флексінга, є умінням аналізувати свою та власну культуру. Передумовою для цього є певні особистісні характеристики, такі як «гнучкість, впевненість у власних силах, знання власної культури, уміння протистояти стресам, протиріччям, байдужості» [5, с. 63].

Г. Чен і У. Староста вбачають у «Intercultural Communication Competence» поєднання певних особистісних ознак, загальних комунікативних навичок, уміння психологічного пристосування й усвідомлення культурних особливостей [6, с. 244].

Г. Едер формулює класичні вимоги й ознаки полікультурно компетентної людини: контактність, гнучкість у спілкуванні, цілеспрямованість у діях, емоційну стабільність.

Б. Ягуш виділяє такі полікультурні компетенції: 1. Уміння аналізувати. Найважливішим тут є, на думку автора, передача інформації, знання про власну і чужу культуру та життєві ситуації. 2. Дійова компетенція, або розвиток усвідомленого сприйняття чужої культури. Це стосується комунікації, мови, уміння працювати в колективі, уникати конфліктів. 3. Здатність до рефлексії, визнання того, що кожна людина виховується на певних культурних цінностях, уявленнях і нормах, які можуть не збігатися з життєвими правилами іншої особи. Це розуміння дає можливість у перспективі уникнути створення певних стереотипів [7, с. 5].

Метою статті є визначення полікультурної компетенції та її компонентів. Завданнями статті є класифікація полікультурних тренінгів відповідно до залучених методів і характеристика симуляційної гри як першого ступеня розвитку полікультурної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи визначення «полікультурної компетенції» у науково-педагогічній літературі, можна зробити висновок про те, що полікультурна компетенція передбачає:

- уміння сприймати й аналізувати полікультурні ситуації;
- уміння критично оцінювати власну систему цінностей, власні уявлення, поведінку;
- ініціювання полікультурних процесів, протистояння дискримінації;
- сприяння та розвиток в інших співчуття та розуміння в процесі полікультурного навчання;
- уміння сприймати та вирішувати конфліктні ситуації в контексті полікультурності;
- набуття знань (історія міграції, правові положення, культурні орієнтири, превенція ухилення, відповідні методи);
- уміння переносити набуті знання у структуру власної організації.

Таким чином, всі дефініції вказують на те, що полікультурна компетенція складається як із когнітивної, так і з афективної

та поведінкової компоненти. Вона передбачає знання системи цінностей і норм кожного культурного простору. На жаль, у іншомовному просторі це не завжди можливо, отже, полікультурна компетенція включає також уміння швидко зрозуміти та пристосуватися до ситуації. Формування полікультурної компетенції є метою всіх полікультурних тренінгів.

«Під полікультурним тренінгом розуміють всі тренінгові заходи, під час яких учасники, що навчаються, отримують інформацію, навички й уявлення, які надають їм можливість пристосуватися до чужої культури та діяти у ній вільно» [8, с. 364]. Відповідно до наведеної дефініції полікультурні тренінги повинні сприяти змінам не тільки у мисленні (когнітивний рівень), але й у реакціях і поведінці. Існує велика кількість методів, які, окремо або в поєднанні, впливають на різні аспекти полікультурної компетенції. Загалом полікультурний тренінг охоплює всі заходи, метою яких є зробити людину здатною до конструктивного пристосування, правильних рішень та ефективних дій в умовах іншої культури та сплетінні різних культур.

Методи тренінгів полікультурної компетенції можна розділити на три основні групи:

Інформаційний тренінг, спрямований на когнітивний аспект полікультурної компетенції: учасникам повідомляють переважно країнознавчу інформацію про країну майбутнього перебування: політичні та соціальні умови, правила поведінки, рекомендації щодо умов життя місцевих мешканців та ін. Інформаційний тренінг проводиться переважно у формі доповідей і показів відео і створює перше враження про традиції та культуру. Навіть якщо подібні заходи у більшості випадків відповідають уявленням учасників і задовольняють їх цікавість про іншу країну, вони часто лишаються поверхневими. Про розвиток полікультурної компетенції тут не йдеться, але фактична інформація про країну майбутнього перебування є важливою частиною ґрунтового підготовчого тренінгу.

Інтерактивний тренінг. Учасники тренінгу спілкуються з мешканцями країни, де вони планують перебувати. Під час тренінгу створюються реалістичні ситуації, в яких представники різних культур спілкуються безпосередньо і можуть пристосуватися один до одного. Через запропоновані теми дискусій або проблеми, які необхідно вирішувати разом, представники різних культур мають можливість активного навчання комунікації. Тимчасові непорозуміння, які базуються на культурно зумовлених зразках поведінки, вирішуються та пояснюються.

У **культуроорієнтованому тренінгу** учасник повинен самостійно дізнатися, як категорія культури впливає на поведінку та розуміння кожної окремої людини; свідомо протиставляються та порівнюються стандарти різних культур. Учасники дізнаються про труднощі спілкування та непорозуміння, що можуть виникнути в процесі міжкультурного спілкування. На перший план висувається не інформація про конкретні культурні стандарти, а загальний розвиток полікультурної дійової компетенції, якого можна досягти за допомогою т. зв. імітаційних ігор.

Імітаційні ігри повинні сприяти розумінню засадних процесів полікультурного навчання. У них створюються можливі (конфліктні) ситуації, у яких учасники під час спілкування презентують вигадані ними культури та відповідну манеру поведінки та системи цінностей і норм. Вони базуються на принципі «навчатися у дії» («Learning by doing»). Д. Сікк описує імітаційні ігри як «experimental exercises which <...> challenge

assumptions, expand perspectives and facilitate change» [9, с. 81]. Але така гра не є тільки імітацією. Термін «гра» вказує тут на особливу характеристику гри, протікання та завершення якої повністю або частково залежать від рішень гравців. Отже, можна говорити про комбінацію імітації та гри. Учасникам надається можливість випробувати нові правила поведінки у вигляді гри та у невимушеній атмосфері. Це надає можливість розширити кут зору учасників і стосується як когнітивного, так і афективного аспектів сприйняття. На думку К.-Х. Флексінга, імітаційні ігри вказують на можливість культурної сенсифікації, першого ступеня розвитку полікультурної компетенції. Імітаційні ігри залежать насамперед від готовності та мотивації учасників. Групи презентують вигадані культури з фіктивними нормами, цінностями та моделями поведінки, вони взаємодіють між собою, наприклад, під час вирішення проблемної ситуації або під час виконання спільного завдання. Імітаційна гра не стосується жодної культури і повинна навчити учасників відчувати вплив культурних цінностей і норм на їхню поведінку. Конфлікти та дебрифінг, що виникають під час гри, складають основну частину тренування. Через опитування і спеціальні дебрифінг-техніки учасники спостерігають та аналізують власну поведінку зі сторони. Підлягають обговоренню під час дебрифінгу й афективні компоненти, такі як, наприклад, розчарування та інші почуття. Таким чином, розпізнається, а з часом і розробляється афективна та поведінкова компоненти полікультурних дій.

Організація і проведення дебрифінгу має вирішальне значення для навчання учасників гри. Залежно від ситуації та попереднього досвіду учасників існують численні стратегії, які можуть застосовуватися як окремо, так і в комбінації. Важливою передумовою для проведення дебрифінгу є повне завершення імітаційної гри. На наступному етапі учасники монокультурного дебрифінгу знайомлять інших зі своїми вигаданими культурами. Учасники мають можливість розказати про те, як виглядала ситуація в монокультурній групі, і що відбувалося, коли вони міняли групу. Свою думку висловлюють і спостерігачі. Лише на цьому етапі проводиться паралель із реальною ситуацією. Полікультурний дебрифінг є найважливішою часткою імітаційної гри. Учасники описують свої дії у полікультурній групі: спочатку конфліктні ситуації, потім – почуття учасників групи. Ефективним методом дебрифінгу у цій ситуації є т. зв. модель DIE: Висловлювання учасників занотовуються на фліпчат або проектор і відмічаються керівником гри літерами: «D» – для позначки опису (Deskription), «I» – для тлумачення (Interpretation) та «E» – оцінювання (Evaluation / Judgement). Таким чином, відбувається чітке унаочнення, що саме є чистим описом і як багато існує упереджень або неправильно інтерпретованого.

Для обговорення процесу вирішення проблеми доцільне використання графіків, малюнків (Process Mapping). Кожна група демонструє малюнки чи ілюстрації, намальовані під час виконання завдання, схематично пояснює шляхи, які привели (або не привели) їх до вирішення поставлених перед ними завдань. На завершення результати гри та дебрифінгу у стислому вигляді переносяться на реальні ситуації.

Сьогодні існує достатньо велика кількість імітаційних ігор різної тривалості та для різних цільових груп. Гра може тривати від однієї до декількох годин. Багато імітаційних ігор потребують певних реквізитів, наприклад, кнопки, щоб вказу-

вати на належність до певної групи. Як цільові групи можуть виступати, з одного боку, студенти до або після тривалого навчання за кордоном або студенти, котрі вивчають політичні науки, історію та ін., оскільки у відповідно змодульованій грі може надаватися чітка інформація про вплив економічної ситуації або географічного положення певної країни. З іншого боку, найбільша цільова група складається з працівників фірм, які готуються до тривалого перебування за кордоном, і членів їхніх сімей.

За допомогою імітаційних ігор можна впливати на мислення та поведінку учасників. Д. Сіск виокремлює такі найважливіші аспекти імітаційних ігор:

- критичне мислення: через подальший аналіз власної поведінки та її наслідків для процесу гри, а також через вплив на поведінку інших учасники спонукаються до рефлексії;

- соціальні цінності: деякі ігри можна подолати лише за умови, що учасники різних груп віднайдуть компроміси і будуть здатні до кооперування;

- відповідальність: йдеться про особисту відповідальність кожного за власну поведінку. Учасники набувають досвіду щодо безпосереднього впливу їхніх рішень на групу та її динаміку. Вони навчаються переосмислювати свої реакції та сприймати критичну інформацію. Будь-яка дія в імітаційній ситуації впливає на кожного окремо та на всіх разом. Таким чином, спонукається конструктивна й ефективна взаємодія між учасниками гри і насамперед з «іншим» (іншою культурою);

- знання і навички. Не можна недооцінювати когнітивні успіхи під час навчання імітаційної гри. Виходячи з наявних знань, учасникам гри пропонуються, наприклад, різні техніки анкетування, правила спілкування і конструктивне сприйняття іншої думки;

- групова динаміка. Під час гри в учасників зазвичай виникає достатньо сильне відчуття належності до спільної групи. Вони починають розуміти динамічні процеси у групі, навчаються довіряти іншим і можуть випробувати взаємний вплив «індивід – група» у надійному безпечному оточенні [9, с. 87].

Висновки. Полікультурне виховання є складним процесом, всі учасники якого є як учнями, так і вчителями, але набуття полікультурної компетенції має бути елементарною складовою частиною соціалізації людини. Під полікультурною компетентністю слід розуміти комплекс здібностей і поведінку, що надають можливість використовувати відповідні професійні та інтегративні дії в полікультурному середовищі як на рівні особистому (у побуті, дозвіллі, сім'ї та ін.), так і на структурному (у школі, на роботі, в адміністративних установах). Важливою передумовою для цього є усвідомлення власного способу мислення і життя, власної культури, оскільки лише тоді людина може пізнавати та поважати поведінку та культурні цінності іншої людини. У цьому разі йдеться про саморефлексію. У професійній сфері «полікультурні компетенції» визначаються як «soft skills», навички, що набувають сьогодні дедалі більшого значення і є невід'ємною складовою частиною успішної інтеграції в міжнародний робочий ринок. Першим ступенем розвитку полікультурної компетенції можна вважати т. зв. імітаційні ігри, які вказують на можливість культурної сенсифікації.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у вивченні значення імітаційних ігор як ефективного засобу, який не тільки спонукає до розвитку полікультурної компетенції людини, але й сприяє її подальшому розвитку.

Література:

1. Thomas A., Kineast E., Schroll-Machl S. Entwicklung interkultureller Handlungs-Kompetenz von internationaltätigen Fach- und Führungskräften durch interkulturelle Trainings. *Interkulturelles Lernen Interkulturelles Training*. München, 2000. 237 s.
2. Schuch, J. Interkulturelle Kompetenz. *FORUM, Kinder- und Jugendarbeit*, Heft 4, 2002. S. 20–37.
3. Keller, J.A., Novak, F. Kleines Pädagogisches Wörterbuch. Freiburg : Herder, 1993. 326 s.
4. Flechsing, K.-H. Die Entwicklung interkultureller Kompetenz als ein Ziel globalen Lehrens und Lernens. 1996. URL: www.gwdg.de/kflechs/iikdiaps3-96.html.
5. Hinz-Rommel, W. Interkulturelle Kompetenz. Münster, 1994. 117 S.
6. Chen, G., Starosta, W.J. Foundations of Intercultural Communication. Boston, 1998. 179 s.
7. Jagusch B. Interkulturelle Kompetenz als Schlüsselqualifikation für Jugendliche in der Einwanderungsgesellschaft: Chancen und Probleme interkulturellen Lernens. *Dokumentation der Landeskongferenz Hessen zum Aktionsprogramm „Jugend für Toleranz und Demokratie – gegen Rechtsextremismus, Fremdenfeindlichkeit und Antisemitismus“*. Frankfurt, 2004. 11 s.
8. Prümper J., Axel M. Interkulturelle Kompetenz durch interkulturelles Training. *Internationales Personal management*. München, 1997. 198 S.
9. Sisk D.A. Simulation games as Training Tools. *Intercultural Sourcebook: Cross-Cultural Training Methods*. Vol. 1. Yarmouth, 1995. 273 s.

Рахимова О. К., Лебедева Л. Э. Роль имитационных игр в развитии поликультурной компетенции современного человека

Аннотация. В статье авторы говорят о поликультурной компетенции как о необходимом условии успеш-

ного будущего современного человека. Поскольку понятие «поликультурная компетенция» является чрезвычайно многогранным, возникает необходимость выделить ее решающие компоненты. Формирование поликультурной компетенции является целью всех поликультурных тренингов, которые, по мнению авторов, можно разделить на три основные группы: информационный, интерактивный, культуроориентированный. Первым этапом в развитии поликультурной компетенции можно считать так называемые имитационные игры, которые указывают на возможность культурной сенсбилизации.

Ключевые слова: поликультурная компетенция, социальная, коммуникативная, действенная компетенция, поликультурно компетентный человек, поликультурный тренинг (информационный, интерактивный, культуроориентированный), имитационные игры, дебрифинг.

Rakhimova O., Lebedieva L. The role of simulation games in multicultural competence development of modern person

Summary. The authors talk about multicultural competence as a necessary condition for the successful future of modern person. The main purpose of the article is to identify the multicultural competence and its components. According to our research, the definitions indicate that multicultural competence consists of both cognitive and affective and behavioral components. Formation of multicultural competence is the goal of all multicultural training. The simulation game is a first degree in the development of multicultural competencies.

Key words: multicultural competence, social, communicative, efficient competence, multiculturally competent person, multicultural training (informational, interactively and culturally oriented), debriefing, simulation games.

Северин Н. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Криволапова Е. В.,
старший преподаватель кафедры гуманитарных наук
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В УСЛОВИЯХ КРАТКОСРОЧНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемы обучения русскому языку турецких студентов на краткосрочных языковых курсах. Выделены причины, которые способствуют повышению интереса к русскому языку в Турции. Определены цели и задачи курсов. Подчёркнута роль внеурочных мероприятий, учебных пособий в развитии коммуникативных способностей учащихся и успешной адаптации в новых социокультурных условиях.

Ключевые слова: краткосрочные курсы, языковая среда, языковая и культурная адаптация, коммуникативные способности, коммуникативная компетенция.

Постановка проблемы. Интерес к русскому языку в Турции имеет глубокие корни и объясняется российско-турецкими военно-политическими отношениями. Дипломатические отношения между странами были установлены в 1701 г., что способствовало открытию посольства России в Константинополе. Процесс изучения русского языка в Турции начался в XIX в., когда в 1883–1884 гг. возникла в нём потребность в военной сфере. В начале XX в. она возросла после подписания 16 марта 1921 г. Договора о дружбе и братстве между РСФСР и Турецкой республикой. Уже в 1936 г. в Анкаранском университете по инициативе Мустафы Кемаля Ататюрка была основана первая кафедра русского языка и литературы филолого-историко-географического факультета [1]. Со временем русский язык приобретает статус одного из востребованных языков. А после 1990 г. в связи с улучшением российско-турецких политических отношений актуальность русского языка и спрос на него значительно повышается, вследствие чего открываются кафедры русского языка и литературы в Стамбульском, Сельджукском, Анатолийском, Эрджиезском, Ататюркском и других университетах [2]. Процесс изучения русского языка получил новый импульс после распада Советского Союза и установления экономических и торговых отношений с независимыми странами – бывшими его республиками. В последние 20 лет русский язык стал приобретать всё большую популярность. Можно выделить ряд причин, которые привели к актуализации изучения русского языка в Турции, а именно: развитие экономических, политических и дипломатических отношений с Россией, Украиной, Беларусью; выбор черноморского побережья Турции для отдыха русскоязычными туристами; работа в сфере турецкого гостиничного бизнеса; сходство Турции с Россией

как в геополитическом, так и в социокультурном плане; заметная тенденция потери европейскими языками своей значимости и, как следствие, повышение спроса на русский язык и др. Кроме того, турецкая молодежь усматривает в русском языке статус великого мирового языка, который приведёт её к успеху. Она восхищается такими непреложными свойствами славянского характера, как трудолюбие, гостеприимство (в русских и украинцах особое – хлебосольство), открытость, радушие, щедрость. Многие молодые люди в Турции стремятся овладеть русским языком, чтобы стать преподавателями университетов, переводчиками произведений великих классиков – Гоголя, Пушкина, Толстого, Чехова, Достоевского и др. Всё это подтверждает важность изучения русского языка в Турции.

Анализ последних исследований и публикаций свидетельствует, что в современных условиях проблема изучения русского языка турецкими гражданами является актуальной. Исследователи Е.М. Напольнова, А.П. Дитрих, И.Ш. Юнусов, З.Б. Озер, К. Жаров, О. Козан, Б. Гюнеш, Д. Йылмаз и др. рассматривают некоторые особенности преподавания русского языка в турецкой аудитории, трудные случаи русской грамматики, особенности семантики глаголов движения в русском и турецком языках, отмечают недостаточное количество национально ориентированных пособий по русскому языку и другие векторы. Некоторые авторы считают, что сегодня заслуживают внимания «значительные структурные различия между языковыми системами турецкого и русского, а также некоторые особенности преподавания языков в общеобразовательной школе и неразработанность методики преподавания русского языка в турецкой аудитории» [3, с. 96]. Другие исследователи подчёркивают важность сравнительно-сопоставительного метода на начальном этапе обучения русскому языку, так как «сравнение является основным (возможно даже единственным) методом изучения языка» [4, с. 89; 5, с. 5]. По мнению лингвистов, сопоставительное изучение даёт возможность «лучше определить особенности каждого из сопоставляемых языков» и позволяет «предвидеть и преодолевать нежелательную интерференцию» [5, с. 9]. Турецкие исследователи, разрабатывая обозначенную проблему, основное внимание уделяют роли русского языка в турецком обществе, акцентируют внимание на недостатке специалистов в области русского языка и литературы, имеющих учёные степени кандидатов и докторов филологических

наук, отмечают нехватку учебников и учебных пособий в университетах и школах. Хотя, по их данным, на сегодняшний день в 11 университетах Турции есть отделения русского языка и литературы, в 4 готовят переводчиков с русского языка. Ещё в 50 вузах страны студенты непрофильных факультетов изучают русский язык как второй иностранный [1].

Исходя из вышесказанного, считаем, что проблеме изучения русского языка как иностранного турецкими гражданами уделяется внимание, однако недостаточно освещён вопрос овладения языком и приобретения навыков речевого общения в русскоязычной среде и социокультурных условиях во время летних / зимних краткосрочных курсов русского языка, что и станет **целью** данной статьи. Ведь известно, что для изучения любого языка наилучшим способом является общение с его носителями.

Изложение основного материала. Начиная с 2015–2016 учебного года на факультет международного образования Национального технического университета «ХПИ» начали массово приезжать турецкие студенты. На сегодняшний день ситуация на факультете такова: из 173 иностранных студентов 93 – граждане Турции. Они изучают язык с нуля с целью дальнейшего получения инженерных, медицинских, экономических специальностей. Кроме того, кафедра гуманитарных наук Национального технического университета «ХПИ» ежегодно принимает на обучение иностранных студентов из Австрии, США, Германии, Польши, а сейчас – и Турции на краткосрочные языковые курсы. Так, в июле 2016 г. на курсах обучались около 30 студентов Стамбульского университета. В 2017 г. на зимних 2-недельных курсах повышала уровень знаний русского языка группа студентов того же университета. В 2018 г. у нас обучались, знакомились с украинской культурой, бытом и традициями, приобретали навыки речевого общения в новой языковой среде 2 студентки из Анатолийского университета (г. Эскишехир). Студенты приезжают с целью совершенствования знаний русского языка, отработки определённых грамматических тем, общения с носителями языка, адаптации к языковой и культурной среде. Необходимым условием адаптации является живая, непосредственная коммуникация, которая базируется на знаниях, умениях, навыках общения, способствующих быстрому выходу в реальную коммуникацию, установлению контактов с представителями другой культуры в новых социокультурных условиях.

Известно, что краткосрочные курсы – это одна из наиболее оптимальных форм реализации в ситуациях естественного общения той лингвистической компетенции, которая формировалась у иностранных учащихся на родине вне языковой среды [6, с. 149]. Так как сжатые сроки и ограниченное количество часов, выделяемых на работу в аудитории, не позволяют презентовать грамматику системно и в полном объёме, выделяется грамматический материал, обслуживающий определённую коммуникативную тему.

На курсы приезжают студенты-филологи, преподаватели, переводчики. В прошлом году студентки, окончившие 4 курса филологического факультета Анатолийского университета и получившие дипломы учителей русского языка и литературы средней школы, решили поступить в магистратуру, чтобы после её окончания иметь возможность работать в университете. Для поступления в магистратуру в Турции необходимо сдать сложный экзамен, состоящий из тестов на проверку знаний русского

языка, поэтому студентки решили приехать на нашу кафедру, имеющую высокий научно-методический потенциал и большой положительный опыт в обучении иностранных студентов.

Краткосрочные курсы решают важные задачи: формирование у студентов адекватных стратегий речевого поведения, их коррекция в условиях естественной коммуникации, овладение огромным духовным богатством изучаемого языка, проникновение в глубинные смыслы лингвокультурологического материала, содержащего реалии изучаемой культуры и, как следствие, обогащение лексического запаса учащихся для успешного общения в межкультурной среде. Поэтому учебная программа курсов обычно нацелена «на обучение межкультурному и интерментальному общению, формированию у учащихся представлений о языке как отражении социокультурной реальности» [6, с. 150]. При составлении программы учитываются запросы студентов, включаются сложные для них грамматические и лексические темы. Как показывает опыт работы, среди грамматических тем пристального внимания требуют следующие: «Глаголы движения», «Причастие», «Деепричастие» (и способы их трансформации), сложные предлоги, частицы и др. Работая над развитием речевых умений учащихся, мы уделяем внимание словообразованию, толкованию значений фразеологизмов и их использованию, что придаёт речи неповторимое своеобразие и особую выразительность, в целом способствуя повышению культуры речи. По мнению исследователей, «изучение безэквивалентной и фоновой лексики, устойчивых языковых единиц в языковой картине мира украинского этноса необходимо и на среднем, и на высоком уровнях изучения языка» [7, с. 136]. Тематическое занятие, как правило, включает презентацию и активизацию тематической лексики и определяет содержащийся грамматический минимум, необходимый для общения на заданную тему. Предпочтение отдаётся устным формам общения, а другие языковые и речевые аспекты выполняют вспомогательную функцию [6].

Отметим, что уже само пребывание иностранных студентов в языковой среде служит бесценным опытом коммуникации. Использование коммуникативного подхода направлено на овладение языком для достижения определённой жизненной цели. Главной целью коммуникативно ориентированного обучения является формирование иноязычной коммуникативной компетенции для удовлетворения жизненных потребностей человека, таких как получение образования, устройство на престижную работу, продвижение по карьерной лестнице, поездки и путешествия за рубеж и общение с носителями языка, интересное времяпрепровождение и т. д. Даже краткое пребывание в стране изучаемого языка, погружение в языковую и страноведческую среду интенсифицирует формирование иноязычной коммуникативной компетенции. Исследователи считают, что обеспечение коммуникативной способности иностранца, релевантной коммуникативной задаче в ситуациях, соответствующих определённому уровню владения языком, в методике преподавания иностранного языка обуславливает описание языкового, речевого и коммуникативного материала, который в учебном процессе реализуется путём овладения всеми видами речевой деятельности (чтением, говорением, аудированием и письмом) [7, с. 135]. Поэтому коммуникативные темы, предлагаемые учащимся, отвечают их познавательным потребностям и интересам.

Обычно программа краткосрочных курсов включает каждодневные аудиторные занятия, спецкурс по трудным грамматическим темам (употребление видов глагола, глаголов движения и т. д.), а во второй половине дня – выполнение проектов, ведение дневников, подготовку к итоговым презентациям. Находясь в Украине, иностранные студенты принимают активное участие во внеаудиторных мероприятиях. Они выступают с докладами на студенческих научных конференциях, участвуют в концертах и спектаклях, посещают музеи и театры, ездят на экскурсии на заводы и в другие города Украины. Такие мероприятия направлены на преодоление психологического барьера, создание комфортных условий для учёбы и общения, повышение мотивации в изучении русского языка, ознакомление с культурными традициями и особенностями менталитета украинцев, способствуют успешной адаптации к языку и культуре.

Результатом работы на краткосрочных языковых курсах стало создание авторскими коллективами преподавателей кафедры гуманитарных наук ряда учебно-методических пособий по русскому языку и литературе, русской и украинской культуре с учётом целей и задач курсов: «Краткий коррективный курс русского языка» [8; 9], «Об Украине – с любовью!» [10; 11] и др. Они были неоднократно апробированы и получили положительные отзывы студентов и преподавателей зарубежья. Работа по этим пособиям обеспечивает систематизацию грамматического материала, развитие коммуникативных способностей, формирует целостное представление о культурных реалиях страны изучаемого языка. Такое погружение иностранных студентов в языковую среду способствует формированию коммуникативной компетенции и является неотъемлемым компонентом содержания обучения.

Выводы. Изучение иностранного языка предполагает умение налаживать взаимоотношения с представителями другой культуры, ориентироваться на совместную деятельность, строить перспективу взаимоотношений в сфере межкультурного общения. Овладение иностранными студентами национально-культурной спецификой единиц разных языковых уровней способствует повышению качества образования. Знакомство с культурой как системой ценностей играет важную роль в обучении иностранцев в новой языковой среде, выступает маркером уровня компетентности и способности поддерживать диалог культур. На краткосрочных курсах происходит обучение не только языку, но и иноязычной культуре, что способствует формированию культурологической компетенции иностранных учащихся. Планирование работы краткосрочных курсов с учётом всех видов речевой деятельности приводит к положительным результатам в обучении иностранных учащихся русскому языку. Перспективой дальнейших исследований станет разработка проблемы подготовки турецких студентов к тестированию на этапе поступления в магистратуру.

Литература:

1. Соннур А. История обучения русскому языку в Турции (на примере Анатолийского университета). URL: <https://rg.ru/2017/04/20/v-11-universitetah-turcii-nachali-uchit-russkij-iazyk.html>

2. Юсупов И.Ш. О некоторых особенностях преподавания русской литературы турецким студентам. *Филология и культура*. 2012. № 2 (28). С. 161–164.
3. Напольнова Е.М. Особенности преподавания русского языка в турецкой аудитории. *Русский язык за рубежом*. 2008. № 4. С. 5–17.
4. Козан О. Сопоставительный подход в преподавании РКИ турецкоязычным студентам-филологам. *Русский язык за рубежом*. 2016. № 1. С. 88–93.
5. Гак В.Г. Сравнительная лексикология на материале французского и русского языков. Москва, 1997.
6. Снегурова Т.А., Виктор О.М. Особенности преподавания грамматики на краткосрочных курсах. *Тези XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Викладання мов у ВНЗ освіти на сучасн. етапі. Міжпр. зв'язки»*. Харків : Колегіум, 2014. С. 149–151.
7. Самусенко О.М. Соціокультурний аспект у навчанні української мови як іноземної. *Тези XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Викладання мов у ВНЗ освіти на сучасн. етапі. Міжпр. зв'язки»*. Харків : Колегіум, 2014. С. 135–137.
8. Русский язык как иностранный: Краткий коррективный курс / Романов Ю.А. и др. Харьков : Кортес – 2001, 2008. 144 с.
9. Русский язык как иностранный: Краткий коррективный курс / Романов Ю.А. и др. Харьков : НТУ «ХПИ», 2009. 180 с.
10. Об Украине – с любовью! : учебное пособие / Снегурова Т.А. и др. Харьков : НТУ «ХПИ», 2016. 208 с.
11. Об Украине – с любовью! : учебное пособие / Снегурова Т.А. и др. Харьков : НТУ «ХПИ», 2017. 184 с.

Северин Н. В., Криволапова О. В. Особливості формування комунікативної компетенції в умовах короткострокового навчання

Анотація. Статтю присвячено проблемі навчання російській мові турецьких студентів на короткострокових мовних курсах. Виділено чинники, які сприяють підвищенню інтересу до російської мови в Туреччині. З'ясовано мету і завдання курсів. Підкреслено роль позакласних заходів, навчальних посібників у розвитку комунікативних здібностей учнів і в успішній адаптації до нових соціокультурних умов.

Ключові слова: короткострокові курси, мовне середовище, мовна і культурна адаптація, комунікативні здібності, комунікативна компетенція.

Severyn N., Kryvolapova E. Special aspects of communicative competence formation in the context of short-term training

Summary. The article deals with the problem of teaching of Turkish students when they are taking a short-term Russian language course. The grounds, which promote the high interest to Russian language in Turkey, are highlighted. The goals and objectives of short-term language courses are defined. The role of extracurricular activities, training aids and textbooks for the development of students' communication skills and their successful adaptation to new socialcultural conditions is emphasized.

Key words: short-term courses, language environmental, language and cultural adaptation, communicative skills, communicative competence.

*Storozhenko L. G.,
Candidate of Philology,*

*Associate Professor of the Department of Documentation and Information
State University of Telecommunications*

INFORMATIONAL CULTURE AS A MODERN FORM OF COMMUNICATION

Summary. The genesis of the information society leads to the emergence of a new component of a common culture – information culture. This definition is rapidly being updated today because there are gradually fewer sectors of social activity in which information technology would not be used. Therefore, the amount of information that must be processed by the average person is much greater than in the pre-informational age. Are we ready for it? How does the culture of communication develop – perception, formation, and transmission of information? How do information processes affect different areas of public relations? This article proposes to consider these and other issues.

Key words: information culture, information, culture, tendencies, society, development.

Problem definition. Modern information society resulting from social and cultural processes, acceleration and complications, which leads to the semantic value of transformation principles requires rethinking and the level of philosophical culture generalizing and computerizing the problems of the information society.

The contemporary socio-cultural situation is characterized by saturation and diversity of dynamic processes. Modern social tendencies lead to the expansion of the real communication space, changes in existing cultural configurations. The main tendencies of globalization are evidently manifested in information and cultural processes, which are now marked by ambiguity and complexity. However, if we consider contemporary society in a broad sense to be a complex multi-level system, then the culture of the information society should be understood as an information and communication system.

Particular importance in the information society is increased by personal culture, which in terms of information exchange technology, which is constantly being improved, are undergoing significant changes.

Significant impact on public behavior, development of the economic and political system, the functioning of almost all social institutions to carry out a new system of values and innovative educational and practical priorities resulting from the transformation of culture, the emergence of new cultural practices, changes in the information space of modern society.

Analysis of recent research and publications on this topic. Culture information as the first date appears in scientific research of the 1970s. Researchers studied in the concept of libraries not to pay attention to the possible consequences of information culture (the exception was the work of O. Toffler “Third wave”).

However, since 1990 Infoculture is the subject of research conducted by Ukrainian and foreign researchers L. Vasilenko, V. Vereshchagin, V. Winogradow, E. Semenyuk, L. Skvortsov, I. Rybakov and others.

In early 2000, printing from the work of I. Nehodayeva devoted to the culture of the informatization process. Today, the issue of cul-

tural transformation in the information society is actively involved: A. Kolodyuk, V. Kravets, N. Nanivska, V. Nikitin and others. However, it is obvious that the issues of creating the information society of culture need constant attention, this is mainly due to the intensity of information on current processes.

Presentation of the main research material. The creation of a new information culture changes depending on the relations between social entities and social changes taking place, and they are related to the transition from industrial society to a post-industrial society. This situation determines the need for a new information civilization in a quick way to revise standards and standards that construct changes in culture in accordance with social dynamics and evolution.

Today, a global computer network is a qualitatively new information environment that can, under certain conditions, reflect the current state of society, but in reality usually a rather distorted idea of objective reality. The industrial society, as it is known, is considered an industrial revolution from the turn of the 18th century – at the beginning of the 19th century. During this period, large-scale machine construction is developing, based on the use of natural resources.

For the «new» information society it is characterized by a high level of industrialization, the emergence of large industrial corporations, the mass production of standardized goods, and a high level of specialization. Production in an industrial society aims to increase the production of goods by attracting as much raw material, energy and manpower as possible, that is, it is extensive.

Mass production in the era of industrial society caused consumer economic and cultural values. Here are the leaks of the emergence of a culture of mass consumption society, the standardization of all spheres of life of people who are even stronger in the modern era.

In contrast to the industrial society that has changed the means of production, the emerging society, transforming the very purposes of production, its culture. In other words, technical factors are enriched by socio-cultural. It should be noted that socio-cultural factors play an increasingly important role in the development of a new society, which is a characteristic feature of this society.

The basic issues that require an impression when analyzing the informatization of a society that is unusable, reveals a technocratic approach that only takes into account its technical and technological component in this process. This analysis requires an integrated approach to the knowledge of the information society, in which it is used together with others and technocrats and sociological methods. Information technology has become one of the most important features of modern society. All kinds of human activities are to some extent connected with the process of obtaining

and processing information in order to use it in practice. There are numerous attempts to understand the essence of the computerization of society. There is no need to combine all points of view on domestic and foreign scientific issues, but there are two main theoretical and methodological approaches to the information society, as the definition of "information culture" is based on two basic concepts – "information" and "culture". In this connection, we can distinguish between "informational" and "cultural" approaches to the interpretation of the concept.

In the cultural approach, information culture is perceived as a way for human life in the information society as part of the process of shaping the culture of humanity. In an information – most of the treatments require an understanding of the info culture as a combination of knowledge, skills and the ability to search, select and analyze information that everything is covered by information activities.

Information and culture can be represented as two overlapping areas, in the area of which space is created, which is referred to as information culture. It is the culture of human interaction with information at the level of society and personality. Culture and information are two phenomena in which there are many common features. As current scholars in this field, their common characteristics, and above all, should contain a universal and global, which are expressed in the presence and in information and culture of ties with various forms of human activity. Both culture and information permeate various spheres of activity of social entities, giving it characteristic features. The existence of culture and information is interrelated: information processes are carried out through culture and vice versa. Culture can effectively affect the individual and society only through the mechanism of collecting and disseminating information about the available environment in which it operates, and about culture itself. Both information and culture exist in systems of semiotic signs. Artifacts are the main product of culture, at the same time they represent the meaning of information. Culture and information also create an organic unity in the education process. So these phenomena are the only diverse whole.

Today is the reason to talk about creating a new information culture that can become an element of the common culture of humanity. It will be knowledge about the information environment, the laws of its functioning, the ability to navigate in information flows. In the early 1990s, scientists focus on information culture as indicators are not universal, but professional culture (breeding media teachers, lawyers, officials, etc.) [2], but over time this aspect was an important factor in the development of any personality.

According to V. Winogradov and L. Skvortsov, cultural information in the broadest sense of the word – is a set of principles and practical mechanisms that will ensure the positive impact of ethnic and national cultures, their combination in the shared experience of humanity. In the narrow sense, these are the best ways of dealing with signs, data, information and providing them with an interested consumer to solve theoretical and practical problems; mechanisms for improving the means of production, storage and data transmission; Development of the education system, training people to effectively use information resources and information [3].

E. Semeniuk believes that the information culture understands the component of human culture as a whole, objectively reflects the level of information processes and information relationships, involved and exist in society [4].

I. Nikolayev notes that information culture should be understood primarily as an element of general culture, one of the most

important aspects of cultural activity in general. It has common features for all cultures and acts as a necessary and effective factor for human mastering cultural reality and cultural potential accumulated by humanity. Therefore, the scope of information culture should not be limited only to the scope of computerization or information technology. This industry is much broader and includes processes of scientific activity, education, natural and social processes, the scope of life, entertainment, etc. [1].

Criteria for the information of human culture can be considered as the ability to:

- formulates own information needs;
- efficiently search for relevant information in all information resources;
- the information processing and create a new quality;
- maintain individual information retrieval systems;
- correctly select and evaluate information.

The above provisions are to be based on the awareness of the role of information in the knowledge society of the information society legislation and understanding its own place in it, the ownership of new information technologies.

Speaking about the problems of forming a national information culture, he should first of all pay attention to the common problems that our society has today. Among the most significant – the lack of national strategy of state dominance in the production sector, low-tech in the country, energy-intensive industry, progressive demographic crisis, low standard of living, lack of competitiveness of many sectors of the national economy (even on the domestic market), significantly lag behind developed countries in the development of the information society.

Ukraine has unique, modern human resources for the development of the information sphere. Every year in Ukraine, universities produce thousands of specialist information sector.

Problems related to the construction of the information society must be solved comprehensively. The first step to improve regulations, create a favorable business environment, investment climate and innovation, support learning and national education to motivate citizens to use information technology.

The issue of computerization of schools is very important, especially in rural areas. There are an urgent issue and the introduction of distance learning courses from a computer, software for education, accounting students and their success at school, as finding talented children. Incidentally, there are some secondary and higher education institutions demonstrating the effectiveness of distance learning methods through online technologies. And the introduction of electronic bank cards in everyday life – an urgent need present.

Since 2001, the US embassy in Ukraine has been implementing the program "Internet for readers of public libraries (LEAP)". The US government has allocated about 1.5 million. Dollars to improve public access to information through Ukraine in public libraries that open internet centers, for free for readers. As a result of the implementation of the project in public libraries, Ukraine is the number of online centers that offer services to readers of the telecommunications channel [5, p. 117]. The basic task appears as media, archives, libraries, museums and other cultural institutions in electronic form.

A significant step was taken in Ukraine – the introduction of electronic information resources into the scientific communication system. For more than ten years running a joint commission from the Ministry of Education and SAC NAS Ukraine "on

the approval of electronic scientific professional edition". According to the order of these publications should complement the existing system of scientific communication, and eventually become one of its main components. They are taken into account when defending theses. Ukraine was the first in the post-Soviet space to adopt a legal document that gave a sign of equality between printed and electronic scientific publications. In addition, pursuant to the NSA decision of Ukraine in 2009, electronic copies of scientific publications published on the professional are transferred for storage to the National Library of Ukraine in the name of V. Vernadsky and are now available on the Internet.

Of course, the use of the Internet is an important indicator of the development of information culture today. We have virtually dynamics here – literally, within 10–15 years this resource has been transformed from available units into a mass phenomenon, fundamentally changing the cultural landscape of society. Today, the Internet is becoming a leading factor in the formation (or destruction) of a personality culture, an essential component of a common culture, sometimes coming into conflict with other more traditional cultural segments.

Emphasizing the dynamic dynamics of the information sector development in Ukraine, it is necessary to take into account the dynamics of the information sector development in other countries. Information society in general, and especially the Internet, are global in nature and therefore remain in their development leads to this information, the country becomes dependent on more developed countries.

Building an information society – is not only the application of technology is a fundamental change in awareness and social relations. According to Ukrainian researchers V. Kravets and V. Kukharensko, mastering information culture – a way of universalizing human characteristics that facilitates a true understanding of himself, his place and role in society. An important role in shaping the information culture is played by open education, which is to create an information society expert, has the ability and ability to differentiate information, select relevant information, develop criteria for information evaluation, ability to generate information and use [1].

For this, when talking about the creation of information culture, one should take into account, of course, not only quantitative but also qualitative indicators.

Of course, it is difficult to expect that the majority of Internet users will use the network only to improve their level of education and culture. It should be noted that the culture is based on methodological, philosophical, general and general views that appear in some activities of selecting the procedure for processing forms and presenting information on the basis of an appropriate system of scientific concepts, rules, and regulations.

I must admit that nowadays generated controversy, on the one hand, between the categories of people whose information culture is shaped by information technology and reflects new communication and related information society, and on other categories of people, information culture is determined by the traditional approach. This creates a different level of quality under the condition of the time of similar costs and effort requires objective injustice, reflecting the possibility of reducing the creative implementation of certain objects than others. The information society

development strategy should be accompanied by the development of human resources whose capabilities could meet the requirements of the information age. The state should provide all citizens with the opportunity to learn and strengthen their skills through education and training.

Conclusions. The information culture organically enters the real fabric of social life, giving it a new quality, which leads to the change of many classical socio-economic, political and spiritual representations; it provides qualitatively new features of a person's lifestyle. The criteria for a new information culture is the human ability to adequately articulate your information needs to find it, process, select, evaluate and create a new quality.

As part of this problem, it can be argued that information culture should be treated as part of the general culture, as well as one of the most important aspects of cultural activity in general. It has features common to all cultures, its inseparable connection with the individual's social nature is a product of human activity as a result of an active attitude towards nature, society and each other.

This information culture is a necessary and very effective factor in human exploration of cultural reality, the entire cultural potential of society, that mankind has accumulated over the centuries of historical development. For these reasons, we should not limit the sphere of information culture to the sphere of computerization or electronic technologies. In fact, this area is much broader and includes processes of scientific activity, education, management of natural and social processes, the sphere of life, spending free time, etc.

Along with the increase of the information society of this sphere, this process becomes objectively indispensable for the development of society. However, when speaking about information culture as part of the general culture, it should be remembered that this part is very individual.

Information culture is a sphere of culture related to the functioning of computerization in society and shaping the quality of information of a person. On the one hand, it is a certain level of knowledge that allows a person to move freely in cyberspace and promote information on interaction, on the other – a new type of thinking that is generated as a result of man's liberation from everyday information and intellectual activities.

With the advancement of scientific and technological progress, the concept of information culture has absorbed knowledge from various sciences, which has become the basis for the implementation of fundamentally new methods of working with information.

References:

1. Виноградов В.А. Создание информационной культуры для Европы. *Теория и практика общественно-научной информатики* : материалы VI конференции ЕКССИД (Великобритания, Кантерберри, 23–25 марта 1991 г.). Кантерберри, 1991. № 2. С. 5–29.
2. Негодаев И.А. Информатизация культуры : монография. Ростов-на-Дону : ЗАО «Книга», 2003. 320 с.
3. Колодюк А. Проблематика переходу до інформаційного суспільства. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6 (9). С. 129–137.
4. Кравец В.А. Вопросы формирования информационной культуры. URL: http://www.e-joe.ru/sod/00/4_00/ku.html
5. Кравец В.А., Кухаренко В.Н. Формирование информационной культуры. *Дистанционное образование*. 2000. № 4. С. 35–37.

Стороженко Л. Г. Інформаційна культура як сучасна форма комунікації

Анотація. Генеза інформаційного суспільства зумовлює появу нового компонента загальної культури – культури інформаційної. Ця дефініція сьогодні набуває особливої актуальності, адже поступово залишається все менше галузей суспільної діяльності, в яких би не використовувалися інформаційні технології. Відтак обсяг інформації, який доводиться опрацьовувати пересічній людині, набагато більший, ніж у доінформаційну епоху. Чи готові ми до цього? Як розвивається культура комунікації – сприймання, формування та передачі інформації? Як впливають інформаційні процеси на різні сфери суспільних відносин? Розгляд цих та інших питань запропоновано у статті.

Ключові слова: інформаційна культура, інформація, культура, тенденції, суспільство, розвиток.

Стороженко Л. Г. Информационная культура как современная форма коммуникации

Аннотация. Генезис информационного общества предопределяет появление нового компонента общей культуры – культуры информационной. Эта дефиниция сегодня приобретает особую актуализацию, ведь постепенно остается все меньше отраслей общественной деятельности, в которых бы не использовались информационные технологии. Поэтому объем информации, который приходится обрабатывать человеку, гораздо больший, чем в доинформационную эпоху. Готовы ли мы к этому? Как развивается культура коммуникации – восприятия, формирования и передачи информации? Как влияют информационные процессы в разных сферах общественных отношений? Рассмотрение этих и других вопросов предложено в статье.

Ключевые слова: информационная культура, информация, культура, тенденции, общество, развитие.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Антуф'єва В. А., Белоусова В. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК ЗАСОБУ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	4
<i>Біляніна В. І., Щербіна Т. Р.</i> РЕДУКЦІЯ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ	8
<i>Буць Ж. В.</i> СПЕЦИФІКА ДИСКУРСИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ	11
<i>Максимець О. М.</i> РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (СЛОВОВІРНІ СТРУКТУРИ ІЗ СУФІКСОМ -Т/І/-)	14
<i>Пасько Г. М.</i> УНІВЕРСАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ У ВНУТРІШНІЙ СТРУКТУРІ ДІАЛОГУ (НА МАТЕРІАЛІ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ЗАГАДКИ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ)	17
<i>Солдатова Л. П.</i> СУТНІСТЬ ТА ІСТОРИЗМ РОЗВИТКУ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОВА» У ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ СТ. – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.	20
<i>Стрюк Т. В.</i> КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ, ВИПРАВДАННЯ ТА ПЕРЕКОНАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНОГО ІНТЕРВ'Ю П. О. ПОРОШЕНКА)	23

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Білоконенко Л. А.</i> ПЕРЕМИКАННЯ КОДІВ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ	30
<i>Мишеніна Т. М.</i> ГЕРМЕНЕВТИКА УКРАЇНСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОРНІТОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ І РЕЛЯТИВНОГО ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ СВІЙСЬКИХ ПТАХІВ)	34
<i>Romanov Yu. O., Gaivoronska V. V.</i> LITERARY TEXT IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE	40
<i>Семко Н. М., Городецька Н. Г., Гавришків Н. Б.</i> ТЕРМІН: ЙОГО ЗНАЧЕННЯ, СМІСЛ І ПЕРЕКЛАД	43
<i>Шепітько С. В., Зензерова В. І.</i> ЕТНІЧНА СПЕЦИФІКА УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ ІЗ ЗООНІМАМИ ТА ФІТОНІМАМИ	47

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>Альошина М. Д.</i> КРИТЕРІЇ ТА ПРИНЦИПИ ВИЗНАЧЕННЯ АДЕКВАТНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІДЮСТИЛЮ АВТОРА В ПЕРЕКЛАДІ	54
<i>Гудманян А. Г., Плетенецька Ю. М.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ МІСТИЧНОГО В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ	58

Джурна М. З., Гуня Л. М. ЩОДО ПЕРЕКЛАДУ ДАВНЬОІНДІЙСЬКОЇ БАЙКИ «ТКАЧ СОМІЛАКА» УКРАЇНСЬКОЮ МООВОЮ.....	63
Дуброва С. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОРІВНЯНЬ У ПОВІСТІ Е. ХЕМІНГВЕЯ «ЗЕЛЕНІ ПАГОРБИ АФРИКИ».....	69
Дяченко М. Д. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МООВОЮ.....	73
Жижомі О. О. КОЛЬОРОНАЗВИ-АД'ЄКТИВИ У ТВОРАХ В. ШУКШИНА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МООВОЮ Г. ТЮТЮННИКОМ.....	77
Жулавська О. О. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПАТЕРНИ БУКВАЛЬНИХ І МЕТАФОРІЧНИХ ДЕСКРИПЦІЙ НЮХОВИХ І СМАКОВИХ ВІДЧУТТІВ НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ.....	81
Коваленко І. Н. СХОДСТВО І РАЗЛИЧІЕ В ФУНКЦІОНІРОВАННІ І ПЕРЕВОДЕ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНІЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПОЭТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОИЗВЕДЕНІЙ Р. ФРОСТА, Т. ТРАНСТРЕМЕРА).....	85
Коломісць О. М. РЕКОНСТРУКЦІЯ МАС-МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ АМЕРИКАНСЬКОГО ТА БРИТАНСЬКОГО ВАРІАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ МАС-МЕДІЙНИХ ВИДАНЬ).....	90
Лелет І. О. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ Е.А. ПО «ЗОЛОТИЙ ЖУК».....	94
Mykhaylenko V. V. RENDERING ECONOMICS IDIOMSWITH COLOUR NAMES: A CROSS-CULTURAL ASPECT.....	98
Наумова Т. М. ДІЄСЛІВНА КАТЕГОРІЯ В ОРИГІНАЛЬНИХ ТА ПЕРЕКЛАДНИХ ТЕКСТАХ ПОВІСТІ М. ГОГОЛЯ «ВЕЧОРИ НА ХУТОРІ БІЛЯ ДИКАНЬКИ».....	103
Ніколаєва Т. М. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ АБРЕВІАЦІЙ.....	107
Поворознюк Р. В. КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД ДО ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИХ ПРОБЛЕМ МЕДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	111
Сайко М. А. У БОРОТЬБИ ЗА КОЖЕН ТЕРМІН: НА ШЛЯХУ ДО СТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО МЕДИЧНОГО СЛОВНИКА.....	115
Чепурна З. В. ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ.....	120
Шепель Ю. О. ПРИНЦИПИ ПОДАЧІ ОМОГРАФІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ В ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКАХ ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	123

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Вштинівський Р. Й., Коцко О. А.
**ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
 НОВІТНІХ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ
 (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ЗМІ).....** **128**

<i>Знанецький В. Ю.</i> ВИКОРИСТАННЯ KEYС-МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	133
<i>Ільченко О. А.</i> КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ МАС-МЕДІЙНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ГВАРДІЮ УКРАЇНИ.....	136
<i>Климентова О. В.</i> ПРАГМАТИКА ПРОПОВІДІ В ПРОСТОРІ РЕЛІГІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	140
<i>Крижанівська Г. Т.</i> ТЕКСТИ ЖАНРУ «ВЛАСНА ІСТОРІЯ» В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЖІНОЧИХ ЖУРНАЛАХ: ФОРМАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ТА МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	143
<i>Мамедова Р. А.</i> ПРИНЦИПЫ ЖУРНАЛИСТИКИ В ГАЗЕТЕ «АЧЫГ СЕЗ» («СВОБОДНОЕ СЛОВО»).....	147
<i>Радченко Т. А.</i> «ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО» ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА ЦИКЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ.....	151
<i>Сизонов Д. Ю.</i> СТИЛІСТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА.....	154
<i>Шульська Н. М., Кардаш В. П.</i> ВІЯВИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ ЯК ПОРУШЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ЕТИКИ В ЗАГОЛОВКАХ ВОЛИНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ.....	158

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

<i>Kovalynska I. V.</i> RESULTS OF RESEARCH OF TEACHERS' MULTICULTURAL EDUCATION IN WEST EUROPEAN COUNTRIES.....	164
<i>Колієва І. А., Купцова Т. А.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ В СИСТЕМІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	167
<i>Лютянська Н. І.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ «АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕЗИДЕНТ» (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО МАСМЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ).....	171
<i>Polischuk L. P., Pushkar T. M.</i> TRANSLATION AS A MEANS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	174
<i>Пономаренко Н. В., Неустроєва Г. О.</i> ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ У ХОДІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН.....	177
<i>Рахімова О. К., Лебедева Л. Е.</i> РОЛЬ ІМІТАЦІЙНИХ ІГОР У РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ.....	180
<i>Северин Н. В., Криволапова Е. В.</i> ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОМУНІКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В УСЛОВИЯХ КРАТКОСРОЧНОГО ОБУЧЕНИЯ.....	184
<i>Storozhenko L. G.</i> INFORMATIONAL CULTURE AS A MODERN FORM OF COMMUNICATION.....	187

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 37 том 3, 2018

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Семенченко Ю.С.

Підписано до друку 28.12.2018 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 26,03, ум.-друк. арк. 22,55.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0419/72.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

Україна, м. Херсон, 73021, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua